

CİLT : 11 SAYI : 30 EYLÜL 2019

VOLUME : 11 ISSUE : 30 SEPT. 2019

ISSN 1309-1387

MEHMET AKİF ERSOY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL
BİLİMLER
ENSTİTÜSÜ
DERGİSİ

aralık
december

Mehmet Akif Ersoy University Journal of Social Sciences Institute

2019
BURDUR

PLATFORM ve DİZİNLERİ TARAFINDAN TARANMAKTADIR

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Adına Sahibi

Chief on behalf of Burdur Mehmet Akif Ersoy University

Prof. Dr. Adem KORKMAZ
Rektör

Editör / Editor

Prof. Dr. Murat KAYALAR
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Editör Yardımcıları / Co-Editors

Doç. Dr. Ummahan KAYGISIZ
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Gökhan KALAĞAN
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Öğr. Gör. Behiç ÇETİN
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Adem KORKMAZ
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Prof. Dr. Belkis ÖZKARA
Afyon Kocatepe Üniversitesi

Prof. Dr. Betül KARAGÖZ YERDELEN
Giresun Üniversitesi

Prof. Dr. Durmuş ACAR
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Prof. Dr. Fevzi OKUMUŞ
University of Central Florida

Prof. Dr. Hasan BABACAN
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Prof. Dr. Havva İŞKAN IŞIK
Akdeniz Üniversitesi

Prof. Dr. Hüseyin GÜL
Süleyman Demirel Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet GENÇTÜRK
Süleyman Demirel Üniversitesi

Prof. Dr. Metin TOPÇUOĞLU
Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi

Prof. Dr. Mithat ÜNER
Atılım Üniversitesi

Prof. Dr. Nesrin DEMİR
İzmir Katip Çelebi Üniversitesi

Prof. Dr. Özcan GÜNGÖR
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Prof. Dr. Saffet KÖSE
İzmir Katip Çelebi Üniversitesi

Prof. Dr. Sevil ATASOY
Üsküdar Üniversitesi

Prof. Dr. Zeynep KOÇEL ERDEM
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. A. Şevki DUYMAZ
Süleyman Demirel Üniversitesi

Prof. Dr. İbrahim Atilla ACAR
İzmir Katip Çelebi Üniversitesi

Prof. Dr. Levent AYTEMİZ
Karabük Üniversitesi

Prof. Dr. Murat KAYALAR
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa Zihni TUNCA
Süleyman Demirel Üniversitesi

Prof. Dr. Ümit ARKLAN
Süleyman Demirel Üniversitesi

Prof. Dr. Veli ATMACA
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Prof. Dr. Yüksel METİN
Süleyman Demirel Üniversitesi

Prof. Dr. Mevlüt ALBAYRAK
Süleyman Demirel Üniversitesi

Doç. Dr. B. Ayça POLAT BECKS
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Doç. Dr. Fatma Arzu DEMİREL
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Doç. Dr. Gökhan ÖZDEMİR
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Doç. Dr. Osman TUĞAY
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Doç. Dr. Ökkeş KESİCİ
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Doç. Dr. Zafer YILDIZ
Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi

Doç. Dr. Nursuale AYTBAEVA
Ahmet Yesevi Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Gökhan KALAĞAN
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Ummuhan KAYGISIZ
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Bu Sayının Hakemleri / Academic Referees of This Issue

- Prof. Dr. Ahmet Kibar ÇETİN-Çankırı Kartekin Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet YATKIN-Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Berrin ONARAN-Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Enderhan KARAKOÇ-Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. İsmail BEKÇİ-Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Murat AKIN-Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Prof. Dr. Nilüfer NEGİZ-Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Nuri ÖMÜRBEK-Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Tekin AKGEYİK-İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. Atila GÖKTAŞ-Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Doç. Dr. Ece ARMAĞAN-Adnan Menderes Üniversitesi
Doç. Dr. Elif KARAKURT TOSUN-Uludağ Üniversitesi
Doç. Dr. Emrah ALTUN-Bartın Üniversitesi
Doç. Dr. Erkan Turan DEMİREL-Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Fulya AKYILDIZ-Uşak Üniversitesi
Doç. Dr. Gülden BÖLÜK-Akdeniz Üniversitesi
Doç. Dr. Hakan CANDAN-Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet ÖZDEMİR-Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Muhammet DÜŞÜKCAN-Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Oktay BEKTAŞ-Erciyes Üniversitesi
Doç. Dr. Pınar SAVAŞ YAVUZÇEHRE-Pamukkale Üniversitesi
Doç. Dr. Serap ÇOBAN-Neşehir Üniversitesi
Doç. Dr. Sühal ŞEMSİT-Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Ummahan KAYGISIZ-Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Doç. Dr. Umut KEDİKLİ-Karabük Üniversitesi
Doç. Dr. Zülfiye ACAR ŞENTÜRK-Uşak Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Cem AYDEN-Fırat Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Elvettin AKMAN - Süleyman Demirel Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Emin HÜSEYİNOĞLU-Karabük Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Emre Şaban ASLAN-Gümüşhane Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hasan Hüseyin UZUNBACAK-Süleyman Demirel Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hülya ÜNLÜ-Çankırı Kartekin Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mahmut POLAT-Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet DİNÇ-Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet OKTAN-Akdeniz Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Ali UYSAL-Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa YILDIRIM-Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mürsel BAYRAM-Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Pınar ÇELİK ÇAYLAK-Akdeniz Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sezai ÖZTOP-Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Şerife DURMAZ-Akdeniz Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Umut Tolga GÜMÜŞ-Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Vedat BAYDAR-Muş Alparslan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Yunus TOPSAKAL-Siirt Üniversitesi

İÇİNDEKİLER - CONTENTS

ARAŞTIRMA MAKALELERİ - RESEARCH ARTICLES

ÇALIŞAN MUTLULUĞUNUN VE İŞE BAĞLILIĞIN ÖRGÜT PERFORMANSINA ETKİSİ - THE EFFECT OF HAPPINESS OF EMPLOYEES AND COMMITMENT TO WORK ON ORGANIZATIONAL PERFORMANCE 664-673

Aysun YEŞİLTAŞ, Sibel ŞAHİN, Gözde SEREZLİ

KURUMSAL GÜVEN ALGISININ ÇALIŞAN ÖZGÜVENİ VE YENİLİKÇİLİK DAVRANIŞI ÜZERİNE ETKİLERİ: BİR YEREL YÖNETİM KURULUŞUNDA İNCELEME - THE EFFECTS ON EMPLOYEE SELF- CONFIDENCE AND INNOVATIVE BEHAVIORS OF ORGANIZATIONAL CONFIDENCE PERCEPTIONS: A STUDY IN A LOCAL AUTHORITY 674-683

Nuri AVCI

CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÜMET SİSTEMİNDE SİYASAL BİLGİ VE SEÇMEN TERCİHİ: 24 HAZİRAN 2018 SEÇİMLERİ ÖNCESİ ELAZIĞ ÖRNEĞİNDE BİR ARAŞTIRMA - POLITICAL KNOWLEDGE AND VOTER PREFERENCE IN PRESIDENTIAL GOVERNMENT SYSTEM: A STUDY BEFORE 24 JUNE 2018 ELECTIONS IN CASE OF ELAZIĞ 684-703

Göksel GÖKER, Adem DOĞAN

İNGİLİZ KRALİYET AFRİKAN ŞİRKETİ 1672-1752: KALELERİ, KÖLE VE ALTIN TİCARETİ - BRITISH ROYAL AFRICAN COMPANY 1672 -1752: CASTLES, SLAVES AND GOLD TRADE . 704-718

Hüseyin GÜNARSLAN

6360 SAYILI KANUN SONRASI KIR-KENT AYRIMI BAKIMINDAN JANDARMANIN GÖREV VE SORUMLULUKLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ - EVALUATION OF THE DUTIES AND RESPONSIBILITIES OF THE GENDARMERIE IN TERMS OF RURAL-URBAN SEPARATION AFTER THE LAW 6360 719-729

Rasim AKPINAR, Ahmet UÇAR

MAHALLEYE DÖNÜŞEN KÖYLER ÜZERİNE BİR İNCELEME - AN INVESTIGATION ON THE VILLAGES TRANSFORMED INTO NEIGHBORHOOD 730-745

Fatma AYDIN, Nilüfer NEGİZ

BÖLGESEL KALKINMA ÜZERİNE HAZIRLANAN LİSANSÜSTÜ TEZLERE YÖNELİK BİBLİYOMETRİK BİR ARAŞTIRMA - A BIBLIOMETRIC RESEARCH ON GRADUATE THESIS PREPARED ABOUT REGIONAL DEVELOPMENT 746-763

Süha ÇELİKKAYA, Hakan DEMİRGİL

TÜRKİYE'DE ASKERİ DARBE DÖNEMLERİNDE NÜFUS POLİTİKALARINA YÖNELİK DÜZENLEMELER - REGULATIONS OF POPULATION POLICY PERIOD IN TURKEY IN MILITARY 764-783

Mehmet AKTEL, Salih SAYDAM

TÜRKİYE'DE KAMU KURUMLARI İÇ DENETİM FAALİYETLERİ SÜRECİNİN AVRUPA KOMİSYONU İLERLEME RAPORLARI KAPSAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ - EVALUATION OF PUBLIC ENTERPRISES' INTERNAL AUDIT ACTIVITIES PROCESS IN TURKEY WITHIN THE CONTEXT OF THE EUROPEAN COMMISSION PROGRESS REPORTS 784-792

İlyas YILMAZ, Recep GÜNEŞ

DANIŞTAY KARARLARI IŞIĞINDA KENTSEL DÖNÜŞÜMÜN HUKUKİ BOYUTU - THE LEGAL DIMENSION OF URBAN TRANSFORMATION IN LIGHT OF THE COUNCIL DECISION DECISIONS 793-810

Nematollah AGHABALAEI FANID, Dilek KAVACIK

REFERANDUM SÜRECİNİN SOSYAL MEDYA ORTAMINA ETKİSİ: 16 NİSAN 2017 ANAYASA REFERANDUMU ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA - EFFECT OF THE REFERENDUM ON SOCIAL MEDIA ENVIROMENT: A STUDY ON THE CONSTITUTIONAL REFERENDUM OF APRIL 16, 2017 ... 811-835

Ümit ARKLAN, Nurullah Zafer KARTAL

ENDÜSTRİ 4.0 TÜRKİYE FARKINDALIĞI - INDUSTRY 4.0 AWARENESS IN TURKEY836-847

Eren KAMBER, Gülin İdil SÖNMEZTÜRK BOLATAN

NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİNDE ÖĞRENCİLERİN ÜNİVERSİTE TERCİH NEDENLERİNİN TESPİTİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA - A STUDY FOR DETERMINATION OF THE STUDENTS' UNIVERSITY PREFERENCE REASONS IN NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR UNIVERSITY SAMPLE 848-866

Hasan Hüseyin TÜRKMEN, Selen DOĞAN

DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN TÜRKİYE'NİN İHRACAT ÜRÜN ÇEŞİTLİLİĞİ ÜZERİNE ETKİSİ - THE EFFECT OF FOREIGN DIRECT INVESTMENTS ON EXPORT PRODUCT DIVERSIFICATION IN TURKEY 867-885

Gürkan CUNDA, Selim Adem HATIRLI

KALKINMA PERSPEKTİFİNDEN TÜRKİYE-AVRUPA ÜLKELERİ GÖÇ KORİDORU ANALİZİ - AN ANALYSIS ON MIGRATION CORRIDOR BEWTEEN TURKEY AND EUROPEAN COUNTRIES FROM DEVELOPMENT PERSPECTIVE 886-901

Berna Şafak ZÜLFİKAR AVCI, A. Banu ERGÖÇMEN

KIRSAL ALANDA KADIN GİRİŞİMCİLİĞİ: BATI AKDENİZ BÖLGESİNDE TKDK'DAN HİBE ALAN KADINLAR ÜZERİNDE BİR ARAŞTIRMA - WOMEN'S ENTREPRENEURSHIP IN RURAL AREAS: A STUDY ON WOMEN RECEIVE A GRANT FROM 'TKDK' IN WESTERN MEDITERRANEAN REGION OF TURKEY 902-920

Zeliha Merve ACAR, Nedret ÇAĞLAR

FEN BİLGİSİ ÖĞRETMEN ADAYLARININ BİLİM İNSANLARINA YÖNELİK GENEL BİLGİ DÜZEYLERİNİN BELİRLENMESİ - DETERMINATION OF GENERAL KNOWLEDGE LEVELS OF SCIENCE TEACHER CANDIDATES FOR SCIENTISTS 921-929

Şule SAHİN, Davud SARITAŞ, Yüksel TUFAN

FİRMA DEĞERLEME YAKLAŞIMLARI VE TÜRK HAVA YOLLARI (THY) ÜZERİNE BİR UYGULAMA - FIRM VALUATION APPROACHES AND AN APPLICATION ON TURKISH AIRLINES (THY)930-944

Yüksel Akay ÜNVAN

ÇEVRE BİLİNCİ, ÇEVRECİ EV UYGULAMALARI, SATIN ALMA DAVRANIŞI VE DEMOGRAFİK FAKTÖRLER ARASINDAKİ İLİŞKİNİN HANELER KAPSAMINDA İNCELENMESİ - INVESTIGATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN ENVIRONMENTAL AWARENESS, ENVIRONMENTAL HOUSE PRACTICES, PURCHASING BEHAVIOR AND DEMOGRAPHICS 945-955

Hasan BÜLBÜL, Arzum BÜYÜKKEKLİK, Buket ÖZOĞLU

TÜKETİCİLERİN ALIŞVERİŞLERİNDE HEDONİK, FAYDACI VE GÖSTERİŞÇİ TÜKETİM DAVRANIŞLARI HAKKINDA BİR ARAŞTIRMA - A RESEARCH ON HEDONIC, UTILITARIAN AND CONSPICUOUS CONSUMPTION BEHAVIORS ON CONSUMERS SHOPPINGS 956-977
Ayşe AKBABA, Nil Esra DAL

İŞ YERİNDE MİZAH: BANKA ÇALIŞANLARININ METAFORİK ALGILARI - HUMOR AT WORK: BANK EMPLOYEES METAPHORICAL PERCEPTION 978-989
Eylem BAYRAKÇI

İŞVEREN MARKASI ALGISININ ETKİLİ LİDERLİK İLE İLİŞKİSİ VE BİR ARAŞTIRMA - THE RELATION BETWEEN THE EMPLOYER BRAND PERCEPTION AND EFFECTIVE LEADERSHIP AND A RESEARCH 990-1004
Bünyamin AKDEMİR, Emine KARAKAPLAN ÖZER

ULAŞTIRMA SEKTÖRÜNÜN FİNANSAL PERFORMANS ÖLÇÜMÜ İÇİN TOPSIS VE PROMETHEE YÖNTEMLERİNİN KULLANILMASI: BIST ÜZERİNE BİR UYGULAMA - TOPSIS AND PROMETHEE METHODS FOR PERFORMANCE MEASUREMENT OF THE TRANSPORTATION SECTOR: AN APPLICATION ON BIST 1005-1015
Şule SAHİN, Davud SARITAŞ, Yüksel TUFAN

DERLEME MAKALESİ - COMPILATION ARTICLE

LIVİUS ANDRONICUS VE LATİN EDEBİYATI'NDAKİ YERİ VE ÖNEMİ - LIVİUS ANDRONICUS AND THE PLACE AND IMPORTANCE OF HIM IN LATIN LITARATURE 1015-1025
Mehmet BASALAK

ÇALIŞAN MUTLULUĞUNUN VE İŞE BAĞLILIĞIN ÖRGÜT PERFORMANSINA ETKİSİ

THE EFFECT OF HAPPINESS OF EMPLOYEES AND COMMITMENT TO WORK ON ORGANIZATIONAL PERFORMANCE

Aysun YEŞİLTAŞ¹, Sibel ŞAHİN², Gözde SEREZLİ³

1. Süleyman Demirel Üniversitesi, Sağlık Yönetimi, Doktora Öğrencisi, pelineren78@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-2023-1485>
2. Öğr. Gör., Kastamonu Üniversitesi, Daday Nafi ve Ümit Çeri Meslek Yüksekokulu, Sağlık Kurumları İşletmeciliği, sibelsahin@kastamonu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-1834-2434>
3. Öğr. Gör., Kastamonu Üniversitesi, Daday Nafi ve Ümit Çeri Meslek Yüksekokulu, Bankacılık ve Sigortacılık, gserezli@kastamonu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-0573-839X>

Makale Türü Araştırma Makalesi
Article Type Research Article

Başvuru Tarihi 18.04.2019
Application Date 04.18.2019

Yayına Kabul Tarihi 22.11.2019
Admission Date 11.22.2019

DOI
10.20875/makusobed.555411

Öz

Bu çalışmada, çalışan mutluluğunun ve işe bağlılığın örgüt performansı üzerindeki etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda çalışmada sağlık çalışanlarının mutluluk düzeylerini ölçmek için "Oxford Mutluluk Ölçeği"; işe bağlılıklarını ölçmek için "Utrecht İşe Bağlılık Ölçeği" ve örgüt performansını ölçmek için "Örgütsel Performans Ölçeği" kullanılmıştır. Tanımlayıcı türde olan araştırmanın evrenini Kastamonu il merkezinde bulunan özel bir hastanenin sağlık çalışanları oluşturmuştur. Çalışmaya 93 sağlık personeli gönüllü olarak katılmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre, lisansüstü eğitime sahip çalışanların lise mezunu çalışanlara, hekimlerin ise hemşirelere göre daha mutlu oldukları görülmüştür. Teknisyenlerin hekim ve hemşirelere göre örgüt performansını düşük olarak değerlendirdikleri ortaya çıkmıştır. Katılımcıların işe bağlılık algılarının örgüt performansı tutumları üzerindeki etkisinin pozitif yönlü olduğu görülmektedir. Ayrıca katılımcıların cinsiyet gruplarına göre mutluluk, örgüt performansı ve işe bağlılık tutumları ve alt boyutları için anlamlı farklılık bulunmamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mutluluk, İşe Bağlılık, Performans, Örgüt,

Abstract

In this study, it is aimed to investigate the effect of employees happiness and commitment on organizational performance. In this context, the Oxford Happiness Scale was used to measure the level of happiness of health workers; In order to measure their commitment to work, the Utrecht Work Commitment Scale and Organizational Performance Scale were used to measure organizational performance. The population of the descriptive study was composed of health workers of a private hospital in the center of Kastamonu. 93 healthcare personnel participated in the study as a volunteer. According to the results of the study, it is observed that employees with postgraduate education are happier than those with high school graduates and doctors are happier than nurses. Compared to the physicians and nurses, technicians evaluate the organization performance as low. It is observed that the effect of the engagement perceptions of the participants on organizational performance attitudes is positive. In addition, there were no significant differences between the participants' gender groups according to their happiness, organizational performance and job-related attitudes and sub-dimensions.

Keywords: Happiness, Commitment to Work, Performance, Organization,

1. GİRİŞ

Mutluluk bireyin bir bütün olarak kendi yaşam kalitesini değerlendirme derecesi olarak ifade edilebilmektedir. Bu sebeple; bireylerin genel mutluluk düzeyine ilişkin algısını, temel yaşam alanlarındaki genel memnuniyetini ölçmek ve bunların zaman içindeki değişimini takip etmek açısından mutluluğa yönelik araştırmaların yapılması önemli görülmektedir. Farklı değerlere ve amaçlara sahip bireyler için farklı değişkenler bireyin mutluluğu üzerinde etkili olabilmektedir. Bu bağlamda; mutlulukla ilgili olarak tek bir neden üzerine odaklanmak çok da yerinde bir yaklaşım olarak görülmemelidir. Nitekim bireylerin mutluluk dereceleri belirlenirken tek bir açıdan bakarak değerlendirme yapılması doğru sonuçlar vermeyebilmektedir (Demirbulat ve Avcıkurt, 2015, s. 91). Tarih boyunca olduğu gibi günümüzde de mutluluk kavramı önemini korumaktadır. Bunun nedeni herkesin mutlu olmak istemesi ve mutluluğun herkes için hayatın amacı olarak nitelendirilebilmesidir (Bülbül ve Giray, 2011, s.113).

Bireyler iş yaşamındaki bir oluşuma veya kavrama kendini ait hissetmek, kendini onun bir parçası olarak görmek veya bu oluşum veya kavramla bir bağ kurmak isteyebilir. Bu oluşum ya da kavram, bireyin örgütü veya işi olabilir. İşe bağlılığın bireyin işine ilişkin geliştirdiği bir çeşit tutum olduğunu, o işle bir bağ kurduğunu ve o işte kalma arzusunu içerdiğini söylemek mümkündür. Bireylerin iş yaşamına ilişkin geliştirdikleri bu durum, bireyin iş performansını olumlu etkileyebilir. Ayrıca işine bağlı çalışan iş ortamında daha huzurlu olduğundan diğer yaşam alanlarına da bu olumlu tutum yansımaktadır (Kurt, 2013, s. 46-47)

Beklentilerin her geçen gün değiştiği ve rakiplerin yenilikçi adımlarla pazar paylarını büyüttükleri günümüzde örgütsel performansın sağlanması en başta gelen kritik başarı faktörlerindedir. İşletmeler örgütsel performansın artırılmasına yönelik yoğun çaba göstermektedir. Öyle ki küresel rekabet, değişen çevresel koşullar, işletmelerin varlığını sürdürmek ve değişen koşullara uyum için yenilenen stratejiler, işletmelerin örgütsel performansının artırılması için önemli faktörlerdendir (Turunç, 2015, s.18). Günümüz işletmelerinde başarı, birçok faktör belirleyici olsa da ağırlıklı olarak, işletme fonksiyonlarını yerine getiren personelin göstereceği performansa bağlı olmaktadır. Personelden sağlanacak yüksek bir performans işletme amaçlarının, çok daha kısa sürede, çok az hata ile çok daha yüksek kalitede gerçekleştirilmesini sağlayacaktır (Yaralıoğlu, 2001, s. 129). Örgüt çalışanlarının göstereceği yüksek performans ise çalışanın mutluluğu, motivasyonu, örgüt kültürü, işe bağlılık gibi etkenlere bağlı olabilir.

Bu kapsamda; sağlık çalışanlarının mutluluk düzeylerinin ve işe bağlılıklarının örgüt performansı üzerindeki etkilerinin belirlenmesi, çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır. Ayrıca, cinsiyet, yaş, medeni durum, meslek gibi demografik değişkenlerin mutluluk, işe bağlılık ve örgüt performansı üzerindeki etkileri de incelenmiştir.

1.1. Çalışan Mutluluğu

Bireyleri mutluluğa sevk edecek güdülerden birisi de öznel iyi oluşur. Literatürde öznel iyi oluş kavramına, birçok düşünür ve sosyal bilimci tarafından farklı şekillerde yaklaşılmıştır. Sosyal bilimciler, insanların hayatlarını olumlu anlamda değerlendirmelerine neyin yol açtığı sorusu üzerine odaklanmışlardır. Bu yaklaşım ile öznel iyi oluş, yaşam doyumu olarak etiketlenmiş ve iyi yaşamın ne olduğunun belirlenmesi katılımcıların standartlarına dayandırılmıştır (Diener, 1984, s. 543). O halde öznel iyi oluş kavramı; bireylerin kendini iyi hissetmesi, yaşamdan haz duyması, pozitif duygularının yüksekliği ve negatif duygularının azlığı/yokluğu olarak ifade edilmektedir (Bardakoğlu vd., 2017, s. 106).

Psikolojide ise, öznel iyi oluş kavramı, mutluluk olarak nitelendirilmektedir (Diener, 1984; Eryılmaz ve Doğan, 2012, s. 50). Literatürde mutlu bir bireyin genel profilini birden çok demografik özelliğe göre belirten ilk araştırmacı Wilson'dur. Araştırmacı bu profili; genç, sağlıklı, iyi eğitilmiş, iyi ücret alan, dışa dönük, iyimser, kaygısız, dindar, evli, iş erdemi yüksek, makul isteklere sahip, her iki cinsiyetten olabilen ve zeki kişi olarak ifade etmiştir (Kangal, 2013, s. 217). Genel anlamda mutluluk kavramı; yaşam kalitesini pozitif olarak değerlendirme, sağlıklı olma, iyi beslenme, korunma ve barınma ihtiyaçlarını karşılayabilme, refah ve esenlik içinde olma, yaşam doyumu sağlama durumlarıyla ilişkilendirilmektedir (Işık vd., 2017, s. 459). Michalos (2007) ise, mutlu bir insanın; düşük bir düzeyde korku, düşmanlık, gerginlik, kaygı, suçluluk ve öfke gibi durumlara sahip olmasının muhtemel olduğuna; yüksek derecede enerjik, canlı ve aktiviteli; yüksek düzeyde benlik saygısı olan ve duygusal olarak kararlı kişilikli; güçlü sosyal yönelimli; sağlıklı, tatmin edici, sıcak ve sosyal; anlamlı çalışmayla aktif bir yaşam tarzı benimsemiş; nispeten iyimser, endişesiz, günümüze yönelik düşünen ve iyi yönlendirilmiş özelliklerde olduğuna vurgu yapmıştır.

İlgili yazında, kişilerin mutlu olmalarının yaşamlarının bir parçasını oluşturan çalışma hayatlarında da önemli rol oynadığı düşünülmektedir. Mutlu çalışanların, daha pozitif, işini severek yapan, istekli, diğerlerine yardımcı olmaktan zevk alan, tükenmişlik sendromu yaşama oranı nispeten düşük olan, daha verimli ve yüksek performansla çalışan kişiler olmaları dolayısıyla organizasyonlar için önemli varlıklar olduğuna vurgu yapılmıştır (Yüksekbilgili ve Akduman, 2016, s. 2). Işık vd.'nin (2017) çalışmaları da bunu destekler nitelikte, çalışanların işlerinde tatmine ulaşmasının, mutluluğun bir göstergesi olduğunu ifade etmişlerdir. Ayrıca, çalışanların duygu durumlarının iş yaşamına yansımalarını, mutsuz kişilerin çalışma hayatlarının da negatif yönde etkilendiğini ve bu durumun performans düşüklüğüne sebep olduğunu, mutlu insanların iş memnuniyetlerinin mutsuz olan insanlara nazaran daha fazla olduğunu ve mutluluğun arttıkça iş tatminin de artacağını vurgulamışlardır.

Öte yandan Akduman (2015, s. 102) çalışmasında, mutluluktan iş verimliliğine, işe bağlılığa ve yüksek performansa doğru olumlu bir etkiden ziyade; işyerinin, çalışanın hayatına anlam katacak ve ona gurur verecek şekilde etkin yönetiminden, çalışanların mutluluğuna doğru olumlu bir etkinin olabileceğini ifade etmişlerdir. Yani, organizasyonların sadece performansı yükseltmeye yönelik çalışmaları benimsemekten öteye geçerek, çalışanların hayatına anlam katacak değerlerin de verildiği bir yapıda olmasının gerektiğini, böylece iş görenin mutlu olacağını, dolayısıyla verimlilik ve performansın da yükseleceğini ifade etmiştir.

1.2. İşe Bağlılık

Günümüzde, organizasyonların göz ardı etmemesi gereken en önemli faktör, dört üretim faktöründen biri olan işgücü yani emektir. İş yaşamında verimi yakalayabilmek ve rekabeti etkin bir şekilde yönetebilmek için çalışanların gayretine, motivasyonuna, örgüte ve işe bağlılığına ihtiyaç duyulduğu yöneticiler tarafından da bilinmektedir. Bu farkındalık, örgüt içinde çalışanları destekleyici, motive edici ve güçlendirici yaklaşımlara önem verilmesini gerektirmektedir.

Çalışmalarında güçlendirme kavramına ağırlıkla değinen Gümüşlüoğlu ve Aygün (2010), işe bağlılık kavramını güçlendirme kavramı ile ilişkilendirmiştir. Araştırmacılar, güçlendirme kavramının başta davranışsal yaklaşımla açıklandığını ancak zamanla bilişsel yaklaşım ile açıklandığını ifade etmiştir. Bu kavramı bilişsel yaklaşıma göre, yöneticilerin personeli güçlendirmek için yaptıkları faaliyetlerin çalışanların algılayışlarıyla ilişkilendirilmesi olarak tanımlamışlardır. Buna göre, işini anlamlı bulan, işine uygun olduğunu düşünen ve yüksek güçlendirme algısına sahip bir çalışanın, düşük güçlendirme algısına sahip bir çalışana oranla daha çok motive olacağını, işinden daha fazla keyif alacağını dolayısıyla da işine daha fazla bağlanacağını öngörmüşlerdir (Gümüşlüoğlu ve Aygün, 2010, s. 25-26).

İlgili yazın incelemesinde, işe bağlılık kavramının işe tutkunluk ya da işe adanmışlık olarak da çalışmalara konu edildiği tespit edilmiştir. Genel anlamda işe bağlılık Tanrıverdi ve Sarıhan (2013) tarafından, kişinin işine verdiği değer ve işle özdeşleşme olarak tanımlanmaktadır. İşe bağlılık kavramını ilk olarak dile getirdiği düşünülen Kahn (1990) ise bu kavramı, insanların rollerine bağlılığı ve rollerden kopmaları yaklaşımı ile ilişkilendiren Goffman'ın Rol Teorisi ile açıklamaktadır (Başoda, 2017, s. 74). Kahn (1990) bu teoriyi, insanların anlık olarak rollerine bağlanması ya da rollerinden uzaklaşması olarak ifade etmektedir. Daha açık bir ifadeyle, insan ve rolleri arasında bir uyumun ya da özdeşleşmenin varlığı halinde rolü benimseme veya kabul etme durumu "kişisel bağlılık"; insan ve rolleri arasında mesafenin ve uyumsuzluğun varlığı halinde rolden uzaklaşma veya soyutlanma durumu "kişisel ayrılık" olarak nitelendirilmiştir. Kişisel bağlanma durumunda çalışanların rol performansları sırasında kendilerini fiziksel, bilişsel ve duygusal olarak istihdam ettiği; kişisel ayrılık durumunda ise çalışanların rol performansları sırasında kendilerini fiziksel, bilişsel veya duygusal olarak geri çekip koruduğu ifade edilmiştir (Kahn, 1990, s. 694).

İşe bağlılığın; işin yaşam ilgisinin merkezi olması, işe aktif katılım, işin özsaygının merkezi olması ve iş ile psikolojik olarak özdeşleşme durumlarıyla bağlantılı olduğu da literatürde ifade edilmektedir. Buna göre bir iş, kişinin ihtiyaçlarını tatmin etmesine, kişinin göstereceği yüksek performans ile prestij kazanmasına, işiyle ilgili önemli kararların alınmasında aktif rol oynamasına ve dolayısıyla özsaygının artmasına katkı sağladığı takdirde, kişinin işe karşı bağlılığını ve psikolojik olarak özdeşleşmesini artırdığı düşünülmektedir. Öte yandan, kişinin ihtiyaçları dışında işe bağlılığı güçlendiren diğer etkenlerin; kişinin değerleri, demografik özellikleri, kişilik-psikolojik özellikleri, kontrol odaklılık, içsel motivasyon, başarı güdüsü, işin özellikleri ve iş çevresi olarak ifade edilmektedir (Kuruüzüm vd., 2010, s. 184-186).

Literatüre incelendiğinde, Şahin ve Şahin (2016) ise yaptıkları çalışmada, işe bağlılık üzerinde etkili olan bir diğer değişkenin sosyo-kültürel değerlerden biri olan "dindarlık" olabileceğini savunmuştur. Bu

çalışmanın bulguları ise, kamu kurumlarında dindarlık ve işe bağlılık arasında pozitif bir ilişkinin var olduğu, yani dini duygu ve davranışlara sahip kamu personelinin işine daha bağlı olarak bir performans sergileyeceği yönünde ortaya çıkmıştır.

Korkmaz ve Erdoğan (2014) ise çalışmalarında; genel anlamıyla sağlık, kariyer ve özel yaşamda memnuniyet olarak nitelendirilen iş yaşam dengesinin örgütsel bağlılığa ve çalışan memnuniyetine etkisinin olup olmadığını araştırmıştır. Sonuç olarak da, iş yaşam dengesinin örgütsel bağlılığı arttırdığı fakat çalışan memnuniyeti üzerinde doğrudan anlamlı bir etkisinin olmadığı ortaya konulmuştur. Ancak diğer yandan, örgütsel bağlılığın çalışan memnuniyetini arttırdığı tespit edilmiştir.

1.3. Örgütsel Performans

Performans kavramı literatürde genellikle bireysel ve örgütsel olmak üzere iki boyut altında incelenmektedir. Bireysel performans da kendi içinde görev performansı ve durumsal performans boyutlarıyla ilişkilendirilmektedir. Görev performansı davranışları bir kişinin mesleği ve işi ile ilgili temel teknik beceri ve faaliyetlerini; durumsal performans davranışları ise meslektaş ve mesai arkadaşlarına yardımcı olma, ekstra çaba sarf etme ve örgütünü geliştirme gibi unsurları içermektedir (Gül, 2007, s. 324).

Örgütsel anlamda performans, bir örgütün kendi geçmişine veya sektöre, dış çevreye, rakiplerine nazaran daha etkili ve verimli olması olarak ifade edilebilmektedir. Performans, bugün ve gelecekle ilgili bir kavram olup, kaynak etkinliği ve verimliliğiyle örgütün sürekliliğini sağlayarak amaçlarına ulaşmasına yardımcı olmaktadır (Usta, 2010, s. 34-35). Bu durumda örgütsel performans, örgütün amaçlarını ne ölçüde gerçekleştirdiğiyle ilgilidir (Yeşil vd., 2016, s. 155).

Örgütler, günümüz küresel rekabet ortamında hangi konumda olduklarını ve amaçlarına ne derecede ulaştıklarını saptamak için ise; karlılık, ciro, üretim miktarı, maliyetler ve piyasa değeri gibi nicel (finansal) göstergeler ya da verimlilik, kalite, müşteri tatmini, üretimde değer yaratma, teknolojik yeterlilik, yeni ürün geliştirme, pazar payı gibi nitel (finansal olmayan) ölçütler kullanabilmektedir (Eren ve Kaplan, 2014, s. 177).

2. GEREÇ VE YÖNTEM

Araştırmanın evrenini Kastamonu il merkezinde yer alan 78 yataklı özel bir hastanede görevli 152 sağlık çalışanı oluşturmaktadır. Araştırmada örneklem alınmamış olup, evrenini tamamına ulaşılmak hedeflenmiştir. 93 sağlık çalışanı araştırmaya katılmaya gönüllü olmuştur. Araştırmada veri toplama aracı olarak 4 bölümden oluşan bir anket formu kullanılmıştır. Birinci bölümde demografik faktörler yer alırken, ikinci bölümde çalışan mutluluğunu değerlendirmeye yönelik sorulara yer verilmiştir. İkinci bölümde yer alan sorular, Hills ve Argyle'in (2002) çalışmasında yer alan "Oxford Mutluluk Ölçeği"nin, Doğan ve Çötök (2011) tarafından kısa formunun Türkçe'ye uyarlanmış halidir. Üçüncü bölümde yer alan Schaufeli, ve diğerleri (2002) tarafından geliştirilen "Utrecht İşe Bağlılık Ölçeği" ise Eryılmaz ve Doğan tarafından Türkçe'ye uyarlanmıştır. "İşe Bağlılık Ölçeği" işe istek duyma, işe adanma ve işe yoğunlaşma alt boyutlarından oluşmaktadır. Dördüncü bölümde ise performans düzeyini belirlemek üzere Tseng ve Lee'nin (2009) "Örgütsel Performans Ölçeği" kullanılmıştır.

Bu araştırmanın temel amacı çerçevesinde, bağımlı değişkeni örgüt performansı; bağımsız değişkenleri ise çalışan mutluluğu ve işe bağlılık olarak belirlenmiştir. Araştırma tanımlayıcı bir çalışma olup, veriler 15-25.07.2018 tarihleri arasında toplanmıştır. Çalışmada kullanılan ölçeklerin güvenilirlikleri Cronbach Alpha katsayısının tespit edilmesi suretiyle belirlenmiştir. Bu doğrultuda, araştırmanın mutluluk ölçeği için $\alpha=0,71$ işe bağlılık ölçeği için $\alpha=0,87$ ve örgüt performansı için $\alpha=0,91$ olarak bulunmuştur. Bu sonuçlar özellikle sosyal bilimler alanında gerçekleştirilen araştırmalar için yüksek düzeyde güvenilir sonuçlar olarak kabul edilmektedir.

Araştırma verileri bilgisayar ortamına aktarılarak SPSS 20.0 programında analiz edilmiştir. Araştırma verileri değerlendirilirken tanımlayıcı istatistikler (yüzde, frekans, ortalama, standart sapma) hesaplanmış, karşılaştırmalı analizlerde parametrik test varsayımlarının yerine getirildiği durumlarda bağımsız iki grup arası karşılaştırmalarda t-testi ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA) kullanılmıştır. Tanımlayıcı istatistikler sürekli değişkenler için ortalama±standart sapma, kategorik değişkenler için n ve % şeklinde gösterilmiştir. Çalışma verileri %95 güven aralığında ve iki yönlü olarak değerlendirilmiş, anlamlılık düzeyi $p<0,05$ olarak kabul edilmiştir.

3. BULGULAR

Araştırmaya katılan hastane çalışanların kişisel özelliklerine ait frekans ve yüzde dağılımı Tablo 1’de verilmiştir. Tablo 1’e bakıldığında ankete katılanların %68.8’i kadın, %31.2’si erkektir. Yaş gruplarına bakıldığında ankete katılanların %67.7’si otuz yaşın altındadır. Buradan hastane çalışanlarının yaş ortalamalarının genç olduğu görülmektedir. İşletmede çalışma süresi bakımından 1-5 yıl çalışma süresine sahip olanların oranı %54.2’dir. Araştırmaya katılanların medeni durumlarına bakıldığında %50.5’i bekar, %49.5’i evlidir. Çalışanlar eğitim durumu açısından değerlendirildiğinde %54.3’ünün lise mezunu olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılan hastane çalışanlarının %50.7’si hemşire ve ATT, %24.7’si tıbbi sekreter, %16.1’i teknisyen ve %8.6’sı hekimdir.

Tablo 1. Çalışanların Demografik Verileri

Kişisel Bilgiler		N	%	Kişisel Bilgiler		N	%
Cinsiyet	Kadın	64	68.8	Medeni Durum	Evli	46	49.5
	Erkek	29	31.2		Bekar	47	50.5
Eğitim	Lise	50	54.3	Yaş	20-29	63	67.7
	Önlisans	18	19.6		30-39	20	21.5
	Lisans	18	19.6		40-49	8	8.6
	Lisansüstü	6	6.5		50 ve üstü	2	2.2
İşletmede Çalışma Süresi	1 yıldan az	8	9.6	Meslek	Hekim	8	8.6
	1-5 yıl	45	54.2		Hemşire-ATT	47	50.7
	6-10 yıl	20	24.1		Tıbbi Sekreter	23	24.7
	11 yıl ve üzeri	10	12		Teknisyen (Lab, Anestezi, Röntgen vs.)	15	16.1

Tablo 2 incelendiğinde, araştırma kapsamında çalışanların mutluluk, örgüt performansı, işe bağlılık ve alt boyutlarının aritmetik ortalamaları ve standart sapmaları verilmiştir. Mutluluk ölçeğinin geneli için ortalama $X=3.43$; örgüt performansı ölçeğinin geneli için $X=3.82$; işe bağlılık ölçeğinin geneli için ise $X=3.72$ olarak tespit edilmiştir. Buradan çalışanların mutluluk, işe bağlılık ve örgüt performans düzeylerinin yüksek olduğu söylenilebilir. Alt boyutlarda da işe bağlılık düzeylerinin ortalamasının üzerinde olduğu görülmektedir.

Tablo 2. Ölçeklere Ait Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Ölçek	Mean (X)	Standart Sapma (S.S.)
Mutluluk	3.43	0.61
Performans	3.82	0.67
İşe Bağlılık (İB)	3.72	0.64
İB-İşe İstek Duyuma	3.53	0.80
İB-İşe Adanma	4.16	0.57
İB-İşe Yoğunlaşma	3.53	0.71

Araştırmaya katılanların kişisel özellikleri olarak tanımlanan yaş, eğitim, cinsiyet, medeni durum, çalışma süresi, mesleğe göre 0,05 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gösterip göstermediği t testi, GamesHowell testi ve Welch testi ile analiz edilmiştir.

Tablo 3. Katılımcıların Mutluluk, Performans ve İşe Bağlılık Algılarının Eğitim Durumuna Göre Welch Analizi Bulguları

Değişken	İstatistik	Serbestlik Derecesi	p
Mutluluk	4.135	3	0.019
Performans	2.832	3	0.065
İşe Bağlılık	2.215	3	0.117
İB-İşe İstek Duyma	1.729	3	0.192
İB-İşe Adanma	2.042	3	0.139
İB-İşe Yoğunlaşma	2.325	3	0.105

Tablo 3'e göre katılımcıların eğitim durumları ile mutluluk, örgüt performansı ve işe bağlılık arasındaki farkın tespiti için ise varyansların homojen olmadığı durumlarda başvurulan testlerden biri olan Welch ve GamesHowell uygulanmıştır. Buna göre mutluluk değişkeni ($p=0.019$) için anlamlı fark bulunmuştur. Lisansüstü mezunu çalışanların lise mezunu çalışanlara göre daha mutlu olduğu söylenilebilir.

Tablo 4. Katılımcıların Mutluluk, Performans ve İşe Bağlılık Algılarının Mesleğe Göre Welch Analizi Bulguları

Değişken	İstatistik	Serbestlik Derecesi	p
Mutluluk	2.920	5	0.034
Performans	3.386	5	0.019
İşe Bağlılık	0.078	5	0.511
İB-İşe İstek Duyma	0.604	5	0.698
İB-İşe Adanma	2.061	5	0.106
İB-İşe Yoğunlaşma	0.466	5	0.797

Tablo 4'e göre katılımcıların mesleki durumlarına göre mutluluk ($p=0.034$) ve örgüt performansı ($p=0.019$) için anlamlı fark bulunmuştur. Hekimlerin hemşirelere göre daha mutlu görülmektedir. Yine teknisyenlerin hekim ve hemşirelere göre örgüt performansını düşük olarak değerlendirdiği ifade edilebilir.

Araştırmaya katılanların cinsiyet gruplarına göre mutluluk ($p=0.16$), örgüt performansı ($p=0.83$) ve işe bağlılık ($p=0.29$) tutumları ve alt boyutları için anlamlı farklılık bulunamamıştır. Araştırmaya katılanların medeni durumlarına göre mutluluk ($p=0.75$), örgüt performansı ($p=0.28$), ve işe bağlılık ($p=0.21$) tutumları ve alt boyutları için anlamlı farklılık bulunamamıştır. Araştırmaya katılanların yaş gruplarına göre mutluluk ($p=0.47$), örgüt performansı ($p=0.16$), ve işe bağlılık ($p=0.30$) tutumları ve alt boyutları için anlamlı farklılık bulunamamıştır. Araştırmaya katılanların çalışma sürelerine göre mutluluk ($p=0.53$), örgüt performansı ($p=0.28$) ve işe bağlılık ($p=0.97$) tutumları ve alt boyutları için anlamlı farklılık bulunamamıştır.

Tablo 5. Mutluluk, Performans ve İşe Bağlılığa İlişkin Regresyon Analizi

Model	Standardize Edilmemiş		Standardize Edilmiş	t	Sig.
	B	Katsayı Std. Hata	Katsayı Beta		
Sabit	1,572	,447		3,521	,001
Mutluluk	,190	,104	,173	1,817	,072

Araştırmaya katılanların işe bağlılık algılarının örgüt performansını tutumları üzerindeki etkisinin pozitif yönlü olduğu görülmektedir ($\beta= 0,412$). Bu kapsamda hastane çalışanlarının işe bağlılık düzeyleri arttıkça, örgüt performansına yönelik tutumlarının da artacağını söylemek mümkündür. Mutluluk algılarının örgüt performansı üzerindeki etkisi için ikili regresyon testi de yapılmış olup %0,08 oranında etki ettiği sonucu ortaya çıkmıştır ($f=0,06$, $R\text{ Square}=0,08$)

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu araştırma sağlık çalışanlarının işe bağlılık düzeyinin ve mutluluğun örgüt performansına etkisini incelemiştir. Bir bütün olarak değerlendirildiğinde, katılımcıların mutluluk, işe bağlılık ve örgüt performans düzeylerinin yüksek olduğu görülmektedir. Alt boyutlarda da katılımcıların işe bağlılık düzeylerinin ortalamasının üzerinde olduğu görülmektedir. Bu kapsamda iş yükü, adalet, motivasyon, aidiyet gibi işe bağlılığı etkileyen unsurlarla ilgili olarak kurumun sağlık çalışanlarını olumlu anlamda desteklediği ifade edilebilir. Ayrıca, lisansüstü mezunu çalışanların lise mezunu çalışanlara göre hekimlerin hemşirelere göre daha mutlu saptanmıştır. Bu durum çalışanların eğitim düzeyi arttıkça görev ve unvanların da artmasına bağlı olarak özgüvenlerinin ve ekonomik durumlarının da yükselmesi ile ilişkilendirilebilir. Yine teknisyenlerin hekim ve hemşirelere göre örgüt performansını düşük olarak değerlendirdiği sonucuna ulaşılmıştır. Çalışma sonucunda çalışan mutluluğunun ve işe bağlılığın örgüt performansını olumlu etkilediği görülmüştür. Bu yüzden yöneticiler çalışanların mutluluğunu değerlendirmeye ve artırmaya yönelik çalışanlarla iş birliği içinde olmalı, özellikle işe bağlılığı artırmak için ödüllendirme, iletişim ve ekip çalışmasına önem vermelidir.

İşe bağlılık çalışanın işini yaparken keyif alması, işiyle bütünleşmesidir. Bu yüzden işe bağlılığı yüksek kişi kendini işiyle birlikte tanımlar (Gök, 2015, s. 281). Bu düşünce ile yola çıktığımız çalışmamız literatürle paralellik göstermektedir. Benzer olarak Öztürk vd. (2011) muhasebe meslek mensupları ile yaptıkları çalışmada katılımcıların büyük çoğunluğunun işlerine bağlı oldukları sonucuna ulaşmışlardır. Negiz ve diğerlerinin (2011) kamu ve özel sektör çalışanları üzerinde yaptıkları çalışmada, çalışanların işe bağlılık durumlarının cinsiyete göre farklılık göstermediği sonucu ortaya çıkmıştır. Ancak Kuruüzüm vd.'nin (2010) çalışması hizmet sektöründe çalışanların cinsiyetlerinin işe bağlılığı etkilediğini göstermiştir. Tabbodi'nin (2009) çalışmasında ise benzer koşullarda kadınların erkeklere göre daha yüksek bağlılık derecesine sahip olduğu ifade edilmiştir. Yine aynı çalışmada işe bağlılık davranışı ile yaş arasında da pozitif bir ilişki olduğunu kanıtlanmıştır. Bu bulgu Marshall, Lask ve Moncrief'in (2004) araştırmasıyla benzerlik göstermektedir. Marshall, Lask ve Moncrief (2004) satış görevlileri ile bir alan araştırması yapmışlar ve işe bağlılık ile demografik özellikler, iş durumu ve piyasa değişkenleri arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Araştırmada satış görevlilerinin işe bağlılığı ile yaş arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Amangala'nın (2013) çalışmasında da genç çalışanların işletmeye çok fazla katkı sağlamamış olmaları nedeniyle bağlılıklarının az olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Ancak bu çalışmada, sağlık çalışanlarında yaşın işe bağlılık üzerinde bir etkisi olmadığı görülmüştür. Bu durumda her yaş grubundaki katılımcının birbiri ile uyumlu çalıştığı, dolayısıyla da işe bağlılıklarının arttığı söylenilebilir.

Yapılan analizler sonucunda, sağlık çalışanlarının mutluluk düzeylerinin yüksek olduğu görülmüştür. Mutluluk, bireyin bir bütün olarak kendi yaşam kalitesini değerlendirme derecesi olarak tanımlanırken, bireylerin genel mutluluk düzeyine ilişkin algısını, temel yaşam alanlarındaki genel memnuniyetini ölçmek ve bunların zaman içindeki değişimini takip etmek açısından mutluluğa yönelik araştırmaların yapılması önemli görülmektedir (Demirbulat ve Avcıkurt, 2015).

Mutluluğu koruma ve iyiliğin merkezinde kişisel özellikler ile davranışlar arasındaki etkileşim yer almaktadır (Tkach ve Lyubomirsky, 2006, s. 217). Yüksekbilgili ve Akduman (2016) tarafından yapılan bir çalışmada sağlık personellerinin mutluluk düzeylerinin, personelin cinsiyetine göre değişmediği sonucunu ortaya çıkmıştır. Kangal (2013) kadın ve erkek arasındaki mutluluk farklılıklarına bakıldığında literatürde tam bir ayırımın yapılmadığını ve cinsiyetin mutluluk için belirleyici olmadığı ifade etmiştir. Ancak Yaprak vd.'nin (2018) çalışmasında ise kadınların erkeklerden daha mutlu olduğu görülmüştür. Bu çalışmada ise, sağlık çalışanlarında cinsiyetin mutluluk üzerinde bir etkisi olmadığı sonucu ortaya çıkmıştır.

Uzun süreli bir mutluluk duygusunun, değerlerin ve hedeflerin bir kısmının gerçekleşmesinden kaynaklanması da muhtemeldir (Diener vd., 1998, s. 35). Bu bağlamda Easterlin'in (2003) mutluluğu açıklamak üzere yaptığı çalışmada evli bireylerin bekârlara göre daha mutlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Benzer bir şekilde Bülbül ve Giray'ın (2011) çalışmasında da medeni durum ile mutluluk arasında anlamlı bir ilişki bulunduğu saptanmış; medeni durumu evli olan bireylerin mutluluğa daha yakın oldukları görülmüştür.

Yüksekbilgili ve Akduman (2016) tarafından yapılan bir çalışmada sağlık personellerinin mutluluk düzeylerinin, personelin eğitime göre değişmediği sonucunu ortaya çıkarmıştır. Ancak Zagorski vd.'nin (2010) ekonomik gelişme ve mutluluğu inceledikleri çalışmada yüksek eğitilmiş kişilerin, düşük eğitim seviyesine sahip ülkelerdeki daha az eğitilmiş akranlarından daha mutlu oldukları görülmüştür. Yine Bülbül ve Giray'ın (2011) çalışmasında da eğitim seviyesi ile mutluluk değişkenleri arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiş; eğitim düzeyi yüksek bireylerin mutluluğa daha yakın oldukları görülmüştür. Benzer bir şekilde bu çalışmada lisansüstü eğitime sahip bireylerin lise mezunu bireylere göre daha mutlu oldukları sonucu ortaya çıkmıştır.

Kamu ve özel sektör kuruluşlarının amaçlarına ulaşma durumlarının belirlenmesi ve başarılarının sürdürülebilirliğinin değerlendirilmesi açısından performans önemli bir araçtır (Usta, 2010, s. 33). Bu bağlamda turizm sektörü çalışanları ile yapılan bir araştırmada, işe bağlılığın iş performansına yansımaları işletme performansının da olumlu etkilendiği belirtilmiştir (Kurt, 2013, s. 79). Bu çalışmada da benzer şekilde işe bağlılık ile örgüt performansı arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Katılımcıların, sağlık kurumlarının önemli bir özelliği olan ekip çalışmasını desteklemesi ile birlikte örgüt performansının arttığı düşünülebilir.

KAYNAKÇA

- Akduman, G. (2015). Çalışan Mutluluğunun İşe İlişkin Duyuşsal İyilik Algısı ile İlişkisi ve Kuşaklar Arasındaki Farklılıkların İncelenmesi, Doktora Tezi, İstanbul Arel Üniversitesi, İstanbul.
- Amanga, TA. (2013). The Effect of Demographic Characteristics on Organisational Commitment: a Study of Salespersons in the Soft Drink Industry in Nigeria, *European Journal of Business and Management*, 5(18), 109-118.
- Asunakutlu, T. (2002). Örgütsel Güvenin Oluşturulmasına İlişkin Unsurlar ve Bir Değerlendirme, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9, 1-13.
- Atilla Gök, G. (2015). “Presentable” Duygusal Emek: İlaç Müesseslerinde Duygusal Emekğin İşe Bağlılığa Etkisi, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 10(3), 277-300.
- Bardakoğlu, Ö., Akgündüz, Y., Kızılcıoğlu, G. ve Yeşilyurt, H. (2017). Otel İşletmelerinde Algılanan Yönetici Desteğinin Çalışanların İş Stresi ve Mutluluk Düzeylerine Etkisi, 8. Uluslararası Girişimcilik Kongresi, 103-115.
- Başoda, A. (2017). İşe Tutkunluk: Kavramsal Açından Bir İnceleme, *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 17, 71-98.
- Bülbül, Ş ve Giray, S. (2011). Sosyo-demografik Özellikler ile Mutluluk Algısı Arasındaki İlişki Yapısının Analizi, *Ege Akademik Bakış*, 11 (Özel Sayı), 113-123.
- Çalışkan, A., Akkoç, İ ve Turunç Ö. (2011). Örgütsel Performansın Artırılmasında Motivasyonel Davranışların Rolü: Yenilikçilik ve Girişimciliğin Aracılık Rolü, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(3):363-401.
- Deiner, E. (1984). Subjective Well-Being, *Psychological Bulletin*, 95(3), 542-575.
- Diener, E, Sapyta, JJ ve Suh E. (1998) Subjective Well-Being is Essential to Well-Being, *Psychological Inquiry*, 9(1):33-37.
- Demirbulat Ö.ve Avcıkurt, C. (2015). Turizm ve Mutluluk Arasındaki İlişki Üzerine Kavramsal Bir Değerlendirme, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(34).
- Doğan, T ve Çötök, N. A. (2011). Oxford Mutluluk Ölçeği Kısa Formunun Türkçe Uyarlaması: Geçerlilik ve Güvenirlilik Çalışması, *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(36), 165-172.
- Easterlin, RA. (2003). Explaining Happiness, *PNAS*, 100(19), 11176–11183.
- Eren, M.Ş. ve Kaplan, M. (2014). Kurumsal Yetkinliklerin Örgütsel Performans Üzerindeki Etkileri: Üretim Firmaları Üzerine Bir Araştırma, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 40, 175-192.

- Eryılmaz, A. ve Doğan, T. (2012). İş Yaşamında Öznel İyi Oluş: Utrecht İşe Bağlılık Ölçeğinin Psikometrik Niteliklerinin İncelenmesi, Klinik Psikiyatri Dergisi, 15(1), 49-55.
- Gumusluoglu, L. ve Aygün, Z. (2010). Bilgi Çalışanlarının Adalet ve Güçlendirme Algılarının Örgüte, Lidere ve İşe Bağlılık Üzerindeki Etkileri, Türk Psikoloji Dergisi, 25(66), 21-36.
- Gül, H. (2007). İş Stresi, Örgütsel Sağlık ve Performans Arasındaki İlişkiler: Bir Alan Araştırması, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 2007(2): 318-332.
- Hills, P. ve Argyle, M. (2002). The Oxford Happiness Questionare: A Compact Scale For The Measurement of Psychological Well-Being, Personality and Individual Differences, 33, 1073-1082.
- Işık, Z., Çetinkaya, N. ve Işık, M.F. (2017). Mutluluğun İş Tatmini Üzerindeki Rolü: Erzurum İli Palandöken Kış Turizm Merkezinde Yer Alan Konaklama İşletmelerindeki Kadın Çalışanlar Üzerine Bir Uygulama, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 21(2), 457-471.
- Kahn, W.A. (1990). Psychological Conditions of Personal Engagement and Disengagement at Work, Academy of Management Journal, 33(4), 692-724.
- Kangal, A. (2013). Mutluluk Üzerine Kavramsal Bir Değerlendirme ve Türk Hanehalkı İçin Bazı Sonuçlar” Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 12(44), 214-233.
- Korkmaz, O. ve Erdoğan, E. (2014). İş Yaşam Dengesinin Örgütsel Bağlılık ve Çalışan Memnuniyetine Etkisi, Ege Akademik Bakış, 14(4), 541-557.
- Kurt, E. (2013). Algılanan Sosyal Destek ve İş Performansı İlişkisinde İşe Bağlılığın Aracı Etkisi: Turizm İşletmelerinde Bir Araştırma, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yönetim Organizasyon ve Örgütsel Davranış Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Kuruüzüm, A., İrmak, S. ve İpekçi Çetin, E. (2010). İşe Bağlılığı Etkileyen Faktörler: İmalat ve Hizmet Sektörlerinde Karşılaştırmalı Bir Analiz, Bilig Ahmet Yesevi Üniversitesi Müttevelli Heyet Başkanlığı, 53, 183-198.
- Marshall, GW. Lassk, FG., Moncrief, WC (2004). Salesperson Job Involvement: Do Demographic, Job Situational, and Market Variables Matter?, Journal of Business & Industrial Marketing, 19, 337-343.
- Michalos, A.C. (2007) Education, Happiness and Wellbeing, Erişim 12 Ocak 2019, <https://www.oecd.org/site/worldforum06/38303200.pdf>.
- Negiz, N. Oksay, A. ve Akman, E. (2011). İşe Bağlılık ve İşten Tatmin Açısından Cinsiyet ve Sektörel Farklılık: Kamu ve Özel Sektör Kuruluşlarında Karşılaştırmalı Bir İnceleme (Isparta Örneği), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2, 207-229.
- Öztürk, V., Çil Koçyiğit S. ve Çına Bal, E. (2011). Muhasebe Meslek Mensuplarının Mesleki Tükenmişlik Düzeyleri İle İşe Bağlılık Arasındaki İlişkiyi Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma: Ankara İli Örneği, Doğu Üniversitesi Dergisi, 12 (1), 84-98.
- Şahin, B. ve Şahin, İ. (2016). Dindarlığın Kamu Personelinin İşe Bağlılığı Üzerindeki Etkisi: Yapısal Eşitlik Modeli Çalışması, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (35), 249-260.
- Tabbodi, ML. (2009). Effects of Leadership Behaviour on The Faculty Commitment of Humanities Departments in The University of Mysore, India: Regarding Factors of Age Group, Educational Qualifications And Gender, Educational Studies, 35:1, 21-26, DOI: 10.1080/03055690802288510.
- Tanrıverdi, H. ve Sarıhan, M. (2013). İşe Bağlılığın Tükenmişlik ve Depresyon Düzeyleri Üzerindeki Etkileri: Sağlık Çalışanları Üzerinde Bir Araştırma, Uluslararası İşletme ve Yönetim Dergisi, 1(2), 206-228.

- Tkach, C. ve Lyubomirsky, S. (2006). How Do People Pursue Happiness?: Relating Personality, Happiness-Increasing Strategies, And Well-Being, *Journal of Happiness Studies*, 7, 183–225.
- Tseng, YF. ve Lee, TZ. (2009). Comparing Appropriate Decision Support of Human Resource Practices on Organizational Performance with DEA/AHP Model, *Expert Systems with Applications*, 36, 6548-6558.
- Turunç, Ö. (2015). Stratejik Yönetim Örgütsel Performans İlişkisinde Kişi-Örgüt Uyumunun Rolü, *Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 1 (1), 16-30.
- Usta, A. (2010). Kamu Kurumlarında Örgütsel Performans Yönetim Süreci, *Sayıştay Dergisi*, 21(78), 31-58.
- Yaprak, P., Güçlü, M. ve Ayyıldız Durhan, T. (2018) The Happiness, Hardiness, and Humor Styles of Students with a Bachelor's Degree in Sport Sciences, *Behavioral Science*, 8(9), 82-103, doi:10.3390/bs8090082.
- Yeşil, S., Doğan, İ.F. ve Doğan, Ö. (2016). Örgüt Kültürünün Girişimcilik Yönelimi ile Örgütsel Performans Üzerindeki Etkisi: Kahramanmaraş İli Tekstil Sektörü Örneği, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 14(1), 150-172.
- Yüksekbilgili, Z. ve Akduman, G. (2016). Sağlık Personelinin Mutlulukları Üzerine Bir Alan Araştırması: Aile Sağlığı Merkezlerinde Bir Uygulama, *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 71-84.
- Zagorski, K. Kelley, J., ve Evans, M. D. R. (2010). Economic Development and Happiness: Evidence from 32 Nations, *Polish Sociological Review*, 169 (1), 3-19.

KURUMSAL GÜVEN ALGISININ ÇALIŞAN ÖZGÜVENİ VE YENİLİKÇİLİK DAVRANIŞI ÜZERİNE ETKİLERİ: BİR YEREL YÖNETİM KURULUŞUNDA İNCELEME

THE EFFECTS ON EMPLOYEE SELF- CONFIDENCE AND INNOVATIVE BEHAVIORS OF ORGANIZATIONAL CONFIDENCE PERCEPTIONS: A STUDY IN A LOCAL AUTHORITY

Nuri AVCI¹

1. Dr. Öğr. Üyesi, Nişantaşı Üniversitesi,
navci1959@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0001-8128-56665>

Öz

Bu çalışmanın amacı, kurumsal güvenlik algısı ile çalışan özgüveni ve bireysel yenilikçilik davranışı arasındaki ilişkiyi ve olguların birbirlerini açıklama yetkinliklerini incelemektir. Araştırmada veri toplama aracı olarak; demografik faktörler, İşyeri güvenlik Algısı Ölçeği, Çalışan Özgüven Ölçeği ve Yenilikçilik Ölçeğinden oluşan anket formu kullanılmıştır. İETT Genel Merkezinin 200 çalışanı üzerinde yürütülen bu çalışmada 188 anket dönüşü olmuştur. Bunlardan 25 adedi birden çok seçeneği işaretlediği için geçersiz sayılmıştır. Araştırma bulgularına göre; kurumsal güven algısı ile çalışan özgüveni arasında anlamlı bir ilişki olduğu, ancak kurumsal güven algısının ve çalışanların özgüveninin yenilikçilik davranışı üzerinde anlamlı etkisi olmadığı anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kurumsal Güven Algısı, Özgüven, Yenilikçilik Davranışı,

Abstract

The aim of this study is to investigate the relationship between corporate security perception and employee self- confidence and individual innovation behavior, and to examine each other's competence to explain each other. As a data collection tool; Demographic Factors, Workplace Safety Perception Scale, Employee Self-Confidence Scale and Innovation Scale were used. This study was conducted on 200 employees of İETT Headquarters, and 188 questionnaires were returned. Twenty five of them were invalid because they selected multiple options. According to the research findings, it was clear that there was meaningful relationship between the perception of corporate trust and employee self- confidence but the perception of corporate trust and self- confidence of the employees have not the significant effect on innovation behavior.

Keywords: Organizational Confidence Perception, Self-confidence, Innovative Behavior,

Makale Türü Article Type
Araştırma Makalesi Research Article

Başvuru Tarihi Application Date
22.04.2019 04.22.2019

Yayına Kabul Tarihi Admission Date
22.11.2019 11.22.2019

DOI
10.20875/makusobed.557049

1. GİRİŞ

Çalışanların üyesi oldukları kuruma karşı duydukları güven, onların iş yerindeki tutum ve davranışlarını belirleyici olup olmadığı; dahası onların verimlilikleri, performansları ve kuruma bağlılıkları üzerinde etkisinin derecesi ve yönünün bilinmesi, kurumsal yönetim ve sürdürülebilirlik bağlamında önem taşımaktadır.

Kurumsal güven algısının, çalışanların özgüveni ve yenilikçilik davranışları ile ilişkisi olduğu düşünülmektedir. Bu ilişkinin geçerli olması durumunda, kurum kültürü ve iklimi yaratmada kurumlara rehberlik edebilecek verilere ulaşmak olası olabilecektir. Günümüzde özgüveni yüksek çalışan kişiliği, çalışanların kuruma katkıları, kurumsal vatandaşlık duyguları, yaratıcı ve yenilikçi örgüt ikliminin olmazsa olmazı, yenilikçilik davranışı ise, kurum içi bozucu sabotaj eğilimlerinin ortadan kaldırılmasında etkin bir faktördür.

Bu çalışmada örgütsel güven algısının çalışan özgüven ve yenilikçilik davranışı ile ilişkisi, bu amaçla geliştirilen modelin testi yoluyla ortaya konulmaya çalışılacaktır.

2.KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Kurumsal Güven

Kurumsal güven; kurumun paydaşları arasındaki ilişkilerin dayandığı prensipleri, yetki ve sorumluluk alanlarının dağılımını ve kurumsal yapıların niteliğini, güvenilirliğini ve açıklığını ifade etmektedir. Kurumsal güven, kurumla ilgili ya da ilgisiz tüm kesimler için bir anlam ifade etmektedir. Kurumsal güven kurumun tüm paydaşlarında üretkenlik, yaratıcılık, yenilikçilik, cesaret, farklı bakış açıları iş birliği, esneklik, bağlılık, sahiplenme ve sorumluluk alma, değerli hisseden çalışanlar, geniş hareket alanı, sonuca katlanma gücü ve sevgi ve saygı gibi davranışsal yansımaları bakımından büyük önem taşımaktadır. Örgütlerde güven; iç içe geçen ve kesin sınırları tanımlanamayan üç alt boyuttan oluşmaktadır. Bunlar; kuruma güven, yöneticiye güven ve çalışma arkadaşlarına güven boyutudur.

Kuruma güven, çalışanların kurum içinde kendilerini tanımlama gereksinimini karşılayan bir duygudur. Wayne ve diğerleri(1997)'ne göre; çalışanlarda kurumları tarafından değerli görüldükleri algısı, örgütün kendilerinin farkına varacağı ve ödüllendirilecekleri inancını doğurmaktadır. Bu algı sonuçta, çalışanların kuruma güven duymalarına zemin hazırlamaktadır.

Çalışanların yöneticiye güveni, daha ziyade yönetici davranışları tarafından belirlenecektir. Mayer ve diğerleri(1995)'ne göre yöneticiye güvenden; çalışanların yönetici faaliyetlerine karşı duyarlı davranması anlaşılmalıdır. Yöneticiye güvenin oluşabilmesi için, yöneticinin kurum kaynaklarını ve mevcut bilgiyi çalışanlarla paylaşması, çalışanları desteklemesi ve onlarla kaliteli ilişkiler kurabilmesi, bunun karşılığında, çalışanların da yöneticilere karşı olumlu tutum ve davranış sergilemesi gerekir(Whitener, 1997). Çalışanların arkadaşlarına olan güveni, kurumda ılımlı bir örgüt ikliminin oluşmasına ve iş yeri barışına olumlu katkıda bulunarak özellikle takım çalışması için uygun ortamın oluşmasına olanak verir. Çalışanların birbirlerine yüksek derecede güven duymaları, işten duyulan tatmininin ve performansın artmasına yol açabilir. Güvenli bir ortamda hizmet veren ve bu sayede psikolojik açıdan belirli ölçülerde doyuma ulaşan çalışanların iş veriminin doğal olarak yükselmesi beklenmektedir (Asunakutlu, 2002). Ayrıca, güven, yeniliği cesaretlendirmek için çalışanları güçlendirmenin vurgulandığı ve çalışanlara işlerini tehlikeye atma riski olmadan hata yapma fırsatı veren toplam kalite yönetimi için de önemli bir unsurdur (Demircan ve Ceylan, 2003).

1.2. Özgüven

Özgüven, kişinin kendisinden beklenen ya da istenen bir davranışı gerçekleştirmesine olan inancı (Weinberg ve Gould, 2003); kişinin başarılı olmadaki becerisi ya da yeterliliğin genel duygu halidir (Mahoney ve Chapman, 2004). Coopersmith(1967)'e göre, öz güven bireylerin kendilerine ilişkin yaptıkları değerlendirmeleri, kendilerini değerli, başarılı, önemli ve yeterli bulup bulmamaya yönelik inançlarını ve kendilerini kabul etme veya etmemeye ilişkin tutumlarını kapsar.

Özgüveni düşük olan bireyler kendilerini önemsiz, işlevsiz ve değersiz görebilmekte, depresyon ve kaygı gibi psikolojik rahatsızlıklara daha açık olabilmektedirler (Campbell vd., 2003). Özgüveni yüksek olanlar ise, kendileriyle ilgili olumlu duygu ve düşüncelere sahip olan (Baumeister, vd.,2003), stresle başa

çıkma becerileri gelişmiş, uyum gücü daha yüksek bireyler olarak değerlendirilmektedir (Greenberg, vd, 1995).

Bireysel özgüvenin, iç güven ve dış güven olmak üzere iki yanı bulunmaktadır. İç güven; bireyin kendi iç barışı ile ilgili olup, kendine saygı, kendini sevme, kendini tanıma, belirgin hedefler koyma ve olumlu düşünme gibi unsurlardan oluşmaktadır. Dış güven ise bireyin dışarıya karşı göstermiş olduğu tavır ve davranışlarından oluşmaktadır. Dış güveni oluşturan unsurlar da iletişim ve duygularını kontrol edebilmedir (Akagündüz 2006).

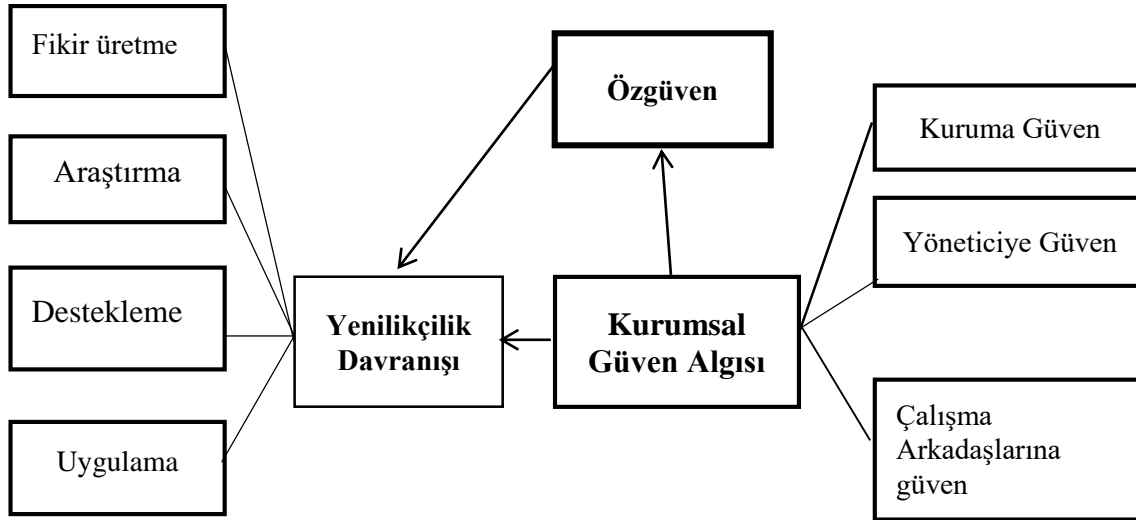
1.3. Yenilikçilik Davranışı

Bireysel yenilikçilik, çalışanların daha fazla sorumluluk ve risk alarak düşüncelerini paraya dönüştürme isteği (Heunks, 1998); yeniliği arayıp bulma arzusu (Hirschman, 1980:283- 295); herhangi bir ürün, hizmet ya da düşüncenin yeni olarak algılanarak benimsenmesini sağlayan bir öğrenme yeteneğidir (Roger, 2003). Yenilikçilik davranışı; yeni fikirlere açıklık, yaratıcılık, sürekli öğrenme ve gelişim, kendi kendini kontrol, işbirliği, esneklik ve enformel iletişim” gibi özellikleri içinde barındırmaktadır (Claver vd., 1998; Hurley ve Hult, 1998).

Çalışanlarda yenilikçiliğin belirtileri; risk üstlenme deneyime saygı, şeffaflık, farklı ve eleştirel düşünme becerisi, merak, tolerans, değişime saygı, yeni teknoloji keşfi için seçenekler sunabilme, yeni fikirlere dayalı çalışma tarzlarını benimseyerek uygulamak için kaynağı araştırma ve oluşturma gibi davranışlar sergilenmesidir. Çalışanların yenilikçilik davranışı motivasyonlarının kökeninde, kurum içi kronikleşmiş sorunlara çözümler bularak, kurum içinde davranış özgürlüğü elde etme ve maddi ve manevi ödüllere kavuşma takdir edilme gibi saikler sayılabilir.

3. YÖNTEM

Şekil 1. Araştırma Modeli ve Hipotezler

H1: Kurumsal güven algısının, çalışanların özgüveni üzerinde anlamlı etkisi vardır.

H2: Çalışanların özgüveninin, yenilikçilik davranışı üzerinde anlamlı etkisi vardır.

H3: Kurumsal güven algısının, yenilikçilik davranışı üzerinde anlamlı etkisi vardır.

H4 (H3'): Kurumsal güven algısı ile yenilikçilik davranışı arasındaki ilişkide çalışanların özgüveninin aracılık etkisi vardır

3.2. Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak dört bölümden oluşan anket formu kullanılmıştır. Veri toplama aracının ilk bölümünde katılımcıların yaş, cinsiyet, medeni durum, öğrenim düzeyi, çalışma süresi bilgilerinden oluşan demografik bilgi formu yer almaktadır.

Anket formunun ikinci bölümünde Jong ve Hartog (2010) tarafından geliştirilen ve Çimen ve Yücel (2017) tarafından Türkçe 'ye uyarlanan Yenilikçi İş Davranışı Ölçeği yer almaktadır. Ölçeğin özgün formunda on madde ve dört boyut bulunmaktadır. Bu dört boyut “fikir üretme (M1 ve M2)”, “araştırma (M3, M4 ve M5)”, “destekleme (M6 ve M7) ve “uygulama (M8, M9 ve M10) olarak belirtilmiştir. Ölçek beşli Likert olarak hazırlanmış ve katılımcılardan örgütteki diğer insanların yenilikçi davranışları gösterme sıklıklarını hiçbir zaman ve her zaman aralığında belirtmeleri istenmiştir (Çimen ve Yücel, 2017).

Anket formunun üçüncü bölümünde Uysal(2018) tarafından geliştirilen Özgüven Ölçeği yer almaktadır. Ölçek 9 madde ve tek boyuttan oluşmaktadır. Ölçekte yer alan ifadelerin seçenekleri 5'li Likert (1-kesinlikle katılmıyorum, 5-kesinlikle katılıyorum) tipinde olup toplam puanın boyuttaki madde sayısına bölünmesi ile elde edilmektedir. Yüksek puan bireyin işiyle ilgili özgüveninin yüksek düzeyde olduğunu ifade etmektedir.

Anket formunun dördüncü bölümünde Omarov (2009) tarafından geliştirilen ve Terekli (2010) tarafından Türkçe'ye uyarlanan Örgütsel Güven Algısı Ölçeği yer almaktadır. Ölçekte 22 madde ve yöneticiye güven (m1-m10), çalışma arkadaşlarına güven (m11-m15), kuruma güven (m16-m22) olmak üzere 3 boyut bulunmaktadır. Ölçekte yer alan ifadelerin seçenekleri 5'li Likert (1-kesinlikle katılmıyorum, 5-kesinlikle katılıyorum) tipinde olup toplam puanın boyuttaki madde sayısına bölünmesi ile elde edilmektedir. Yüksek puan örgüte olan güveninin yüksek düzeyde olduğunu ifade etmektedir.

3.3. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini İETT Genel Müdürlüğünde çalışan 825 memur oluşturmaktadır. Örneklemi ise erişim olanakları dikkate alınarak, kolayda örnekleme yöntemiyle seçilen kurum genel merkezi çalışanı 200 memur oluşturmaktadır. Gönüllü katılımı esas alan bu çalışmada 188 anket dönüşü olmuştur. Bunlardan 25 adedi birden çok seçeneği işaretlediği için geçersiz sayılmıştır. Katılımcıların %14,7'si 20-25 yaş, %26,4'ü 26-35 yaş, %26,4'ü 36-45 yaş, %32,5'i 46-55 yaş grubundadır. Katılımcıların %32,5'i kadın, %67,5'i erkektir. Katılımcıların %73,6'sı evli, %26,4'ü bekar. Katılımcıların %36,8'i lise, %19,6'sı ön lisans, %33,1'i lisans, %10,4'ü lisansüstü düzeyde öğrenim görmüştür. Katılımcıların %17,8'inin çalışma süresi 1-5 yıl, %20,9'unun 6-10 yıl, %20,2'sinin 11-15 yıl, %11,7'sinin 16-20 yıl, %29,4'ünün çalışma süresi 21 yıl ve üstüdür.

3.4. Verilerin Analizi

Verilerin analizinde SPSS 21.0 ve AMOS 22.0 programları kullanılmıştır. Doğrulayıcı faktör analizi öncesi ölçeklerdeki maddeler uç değer ve normal dağılım yönünden incelenmiştir. Doğrulayıcı faktör analizi sonrasında elde edilen faktörler için normallik sınavında Çarpıklık (Skewness) katsayısı kullanılmıştır. Sürekli bir değişkenden elde edilen puanların normal dağılım özelliğinde kullanılan çarpıklık katsayısının (Skewness) ± 1 sınırları içinde kalması puanların normal dağılımdan önemli bir sapma göstermediği şeklinde yorumlanabilir (Büyüköztürk, 2011:40).

Ölçeklerin güvenilirlik ve geçerlik analizlerinde yapı geçerliliğini sınamak için doğrulayıcı faktör analizi ve madde analizi (madde toplam korelasyonu ve Cronbach Alpha) yapılmıştır. Doğrulayıcı faktör analizi ve yapısal eşitlik modellerinde, model uyumunun değerlendirilmesinde Ki-kare (X^2) istatistiğinin serbestlik derecesine oranı (X^2/sd), tahmin edilen bireysel parametre tahminlerinin istatistiksel anlamlılığı (t değeri), “kalıntılara dayanan” (SRMR, GFI), “bağımsız modele dayanan” (NFI, NNFI/TLI, CFI) ve “yaklaşık hataların ortalama karekökü (RMSEA)” olarak sınıflandırılan uyum indeksleri kullanılmaktadır (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2010:265; Bayram, 2010:72). Doğrulayıcı faktör analizi aşamalarında aşağıdaki kurallara uyulmuştur:

- Göstergelerin tümünün ilgili faktörde yüksek faktör yüklerine sahip olması gereklidir (Çokluk, Şekercioğlu, Büyüköztürk, 2010: 277).

- Faktörler arasındaki korelasyon kestirimlerinin aşırı yüksek ($\geq 0,85$) olmaması gereklidir (Çokluk, Şekercioğlu, Büyüköztürk, 2010: 277).

- X^2 anlamlılık değerinin (p) $>0,05$ olmasına dikkat edilmelidir. X^2 değerinin 0'a yakın bir değer vermesi veya p değerinin anlamlı olmaması ($>0,05$) gözlenen model ile beklenen model arasında farklılık olmadığı, gözlenen modelin tahmin edilen modele uygun olduğu anlamını taşımaktadır. X^2 , tek başına değerlendirilen bir istatistik değildir. X^2 değerinin çok büyük ve istatistiksel olarak anlamlı bulunduğu durumlarda, X^2 'nin serbestlik derecesine oranı (X^2/sd) olarak ifade edilen değer, modelin uyumu açısından

bir değerlendirme sağladığı ifade edilmektedir (Bayram, 2010: 95; Çokluk, Şekercioğlu, Büyüköztürk, 2010: 267).

- Modeldeki yollar için tahmin edilen bireysel parametre tahminlerinin istatistiksel anlamlılığını gösteren t değerlerinin, ait oldukları modelin serbestlik derecesinde 0,05 ve 0,01 düzeyinde anlamlı olmasına dikkat edilmelidir. Yapısal eşitlik modeli çerçevesinde anlamlı olmayan t değerlerinin analiz dışı bırakılması gerekmektedir (Bayram, 2010: 69).

- Gözlenen ve gizil değişkenler arasındaki kovaryansa bakarak araştırmacı modele ilişkin modifikasyonlar yapılabilir. Bu modifikasyonlar hata terimleri temelinde oluşturulur ve modelde orijinal olarak öngörülme, ancak ilgili düzenlemenin yapılmasıyla modelde kazanılacak X² (ki-kare) miktarını gösteren, gözlenen veya gizil değişkenler arasında önerilen yeni bağlantıları kapsar. Bu iyileştirmenin yapılabilmesi için “ilişki kurulacak hata terimlerinin bağlı olduğu gözlemlenen değişkenler (soru maddeleri) aynı boyutu ölçümleyebileceği, birbiri yerine kullanılabilirliği, aynı anlama gelmiş olabileceği ya da bu soruların farklı çalışmalarda birbirleri yerine kullanılmış olduğu” gibi kuramsal gerekçelere uyularak gerçekleştirilmelidir (Çokluk, Şekercioğlu, Büyüköztürk, 2010: 273; Meydan ve Şeşen, 2011: 38).

Madde analizi tekniklerinden Cronbach Alpha testin iç tutarlılığını; madde toplam korelasyonu test maddelerinden alınan puanlar ile testin toplam puanı arasındaki ilişkiyi açıklar. Her iki test, test maddelerinin ayırt ediciliğini gösterir. Madde-toplam korelasyonunun pozitif ve yüksek olması, maddelerin benzer davranışları örneklediğini gösterir ve testin iç tutarlılığının yüksek olduğunu gösterir. Genel olarak madde-toplam korelasyonu 0,30 ve daha yüksek olan maddelerin bireyleri iyi derecede ayırt ettiği, 0,20-0,30 arasında kalan maddelerin gerektiğinde teste alınabileceği söylenebilir. Cronbach Alpha iç tutarlığı göstermekte olup genellikle 0,70’in üzerinde olması beklenir (Büyüköztürk, 2011: 170-171).

4. BULGULAR

4.1. Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları

4.1.1. Yenilikçilik Davranışı Ölçeği DFA sonuçları

Yenilikçilik Davranışı Ölçeği doğrulayıcı faktör analizi başlangıcı ve sonucunda elde edilen uyum indekslerine değerlerine Tablo 1’de yer verilmiştir. Ölçeğin orijinal yapısına uygun (10 madde ve 4 boyut) madde faktör ilişkisi kurularak yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonucunda model uyum indekslerinin iyi ve çok iyi düzeylerde olduğu (Tablo 1) tespit edilmiştir.

Tablo 1. Yenilikçilik Davranışı Ölçeği Model Uyum İndeksleri

Uyum İndeksleri	(10 madde 4 boyut)
X ² /sd	1,09
RMSEA	0,02
SRMR	0,02
GFI	0,96
NFI	0,98
NNFI	0,99
CFI	0,99
Faktör yükü (min-max)	0,78 / 0,96
Standart hata (min-max)	0,05 / 0,09

Model uyum indeksleri iyi ve çok iyi düzeylerde; hata varyansları düşük (0,05 ile 0,09 aralığında) (Tablo 1); faktör yükleri 0,78 ile 0,96 aralığında ve t değerleri 0,01 düzeyinde anlamlıdır (Tablo 2).

Tablo 2. Yenilikçilik Davranışı Ölçeği DFA ve Madde Analizi Sonuçları

Faktör	Madde	Std. β	SH	t	R^2	r	α (0,96)
Fikir Üretme	M1	0,78			0,61	0,70	0,82
	M2	0,89	0,09	11,90**	0,79	0,81	
Araştırma	M3	0,88			0,77	0,82	0,93
	M4	0,92	0,06	17,49**	0,85	0,86	
	M5	0,93	0,05	17,95**	0,87	0,87	
Destekleme	M6	0,96			0,92	0,84	0,96
	M7	0,96	0,05	26,44**	0,92	0,84	
Uygulama	M8	0,92			0,85	0,87	0,94
	M9	0,96	0,05	23,22**	0,91	0,89	
	M10	0,88	0,05	18,10**	0,77	0,81	

r: Madde Toplam Korelasyonu **p<0,01

Madde analizi sonuçlarına göre ölçeğin Cronbach Alpha katsayısı 0,96; alt boyutların Cronbach Alpha katsayıları sırasıyla 0,82 / 0,93 / 0,96 ve 0,94 olarak tespit edildi. Ölçekteki tüm maddeler için madde-toplam korelasyonu 0,30'dan yüksek (0,70 ile 0,89 aralığında) olduğu tespit edildi (Tablo 2). Elde edilen bulgulara göre Yenilikçilik Davranışı Ölçeği 10 madde ve 4 boyutlu yapısı ile güvenilir ve geçerli bir ölçektir.

4.1.2. Özgüven Ölçeği DFA sonuçları

Özgüven Ölçeği doğrulayıcı faktör analizi başlangıcı ve sonucunda elde edilen uyum indekslerine değerlerine Tablo 3'te yer verilmiştir. Ölçeğin orijinal yapısına uygun (9 madde ve tek boyut) madde faktör ilişkisi kurularak yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonucunda model uyum indekslerinin çok iyi seviyelerde olmadığı; ancak faktör yüklerinin oldukça yüksek olduğu tespit edildiğinden öncelikle modifikasyon önerilerine uygun kovaryans bağlantıları ile model uyum indekslerinin iyileştirilmesi yoluna gidilmiştir.

Tablo 3. Özgüven Ölçeği Model Uyum İndeksleri

Uyum İndeksleri	İlk (9 madde)	Son* (9 madde)
X ² /sd	12,12	4,87
RMSEA	0,26	0,15
SRMR	0,07	0,03
GFI	0,61	0,90
NFI	0,86	0,96
NNFI	0,82	0,94
CFI	0,87	0,97
Faktör yükü (min-max)	0,76 / 0,98	0,79 / 0,95
Standart hata (min-max)	0,08 / 0,08	0,06 / 0,08

*Kovaryans bağlantılarıyla

Modifikasyon önerilerine uygun kovaryans bağlantıları sonucunda model uyum indekslerinin genel olarak iyi ve çok iyi düzeylere ulaştığı; hata varyanslarının düşük (Tablo 3); faktör yüklerinin 0,79 ile 0,95 aralığında ve t değerlerinin 0,01 düzeyinde olduğu tespit edildi (Tablo 4).

Tablo 4. Özgüven Ölçeği DFA ve Madde Analizi Sonuçları

Madde	Std. β	SH	t	R^2	r	α
M1	0,83			0,68	0,84	0,97
M2	0,86	0,07	13,69**	0,73	0,88	
M3	0,82	0,07	12,86**	0,68	0,86	
M4	0,79	0,06	14,64**	0,63	0,82	
M5	0,89	0,07	14,54**	0,80	0,88	
M6	0,96	0,07	16,53**	0,92	0,92	
M7	0,93	0,08	15,63**	0,86	0,91	
M8	0,95	0,08	16,22**	0,89	0,93	
M9	0,92	0,08	15,35**	0,84	0,91	

l: Ters kodlama yapıldı r: Madde Toplam Korelasyonu **p<0,01

Madde analizi sonuçlarına göre ölçeğin geneline ait Cronbach Alpha katsayısı 0,97; ölçekteki tüm maddeler için madde-toplam korelasyonu 0,30'dan yüksek (0,82 ile 0,93 aralığında) olduğu tespit edildi (Tablo 4). Elde edilen bulgulara göre Özgüven Ölçeği 9 madde ve tek boyutlu yapısı ile güvenilir ve geçerli bir ölçektir.

4.1.3. Örgütsel Güven Algısı Ölçeği DFA sonuçları

Örgütsel Güven Algısı Ölçeği doğrulayıcı faktör analizi başlangıcı ve sonucunda elde edilen uyum indekslerine değerlerine Tablo 5'te yer verilmiştir. Ölçeğin orijinal yapısına uygun (22 madde ve 3 boyut) madde faktör ilişkisi kurularak yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonucunda model uyum indekslerinin kısmen kabul edilebilir seviyelerde olmadığı; 2 maddenin (m18, m21) faktör yükünün 0,40'ın altında olduğu tespit edildiğinden söz konusu iki madde çıkarılarak doğrulayıcı faktör analizi tekrarlanmış ve Tablo 5'teki sonuçlar elde edilmiştir.

Tablo 5. Örgütsel Güven Algısı Ölçeği Model Uyum İndeksleri

Uyum İndeksleri	İlk (22 madde 3 boyut)	Son* (20 madde 3 boyut)
X ² /sd	2,68	1,90
RMSEA	0,10	0,07
SRMR	0,04	0,02
GFI	0,77	0,85
NFI	0,91	0,95
NNFI	0,93	0,97
CFI	0,94	0,97
Faktör yükü (min-max)	0,06 / 0,98	0,83 / 0,97
Standart hata (min-max)	0,03 / 0,09	0,04 / 0,08

*Kovaryans bağlantılarıyla

Ölçekte sorunlu iki maddenin çıkarılarak modifikasyon önerilerine uygun kovaryans bağlantıları ile model uyum indeksleri iyi ve çok iyi düzeylere yükseldiği; hata varyanslarının düşük (0,04 ile 0,09 aralığında) (Tablo 5); faktör yüklerinin 0,83 ile 0,97 aralığında ve t değerleri 0,01 düzeyinde anlamlıdır (Tablo 6)

Tablo 6. Örgütsel Güven Algısı Ölçeği DFA ve Madde Analizi Sonuçları

Faktör	Maddeler	Std. β	SH	t	R ²	r	α (0,98)
Yöneticiye Güven	M1	0,96			0,92	0,92	0,98
	M2	0,95	0,04	28,29**	0,90	0,91	
	M3	0,95	0,04	28,14**	0,90	0,91	
	M4	0,94	0,04	27,82**	0,89	0,92	
	M5	0,93	0,04	25,19**	0,86	0,90	
	M6	0,94	0,04	27,39**	0,89	0,92	
	M7	0,93	0,04	25,16**	0,86	0,91	
	M8	0,93	0,04	26,22**	0,87	0,91	
	M9	0,95	0,04	29,13**	0,91	0,93	
	M10	0,91	0,04	23,45*	0,93	0,90	
Çalışma Arkadaşlarına Güven	M11	0,96			0,91	0,89	0,98
	M12	0,95	0,04	35,32**	0,90	0,87	
	M13	0,98	0,04	33,70**	0,96	0,89	
	M14	0,97	0,04	31,02**	0,93	0,89	
	M15	0,95	0,04	28,31**	0,90	0,88	
Kuruma Güven	M16	0,83			0,69	0,69	0,94
	M17	0,87	0,05	22,33**	0,76	0,70	
	M19	0,94	0,07	15,94**	0,89	0,78	
	M20	0,87	0,08	13,94**	0,75	0,67	
	M22	0,83	0,08	12,99**	0,69	0,69	

r: Madde Toplam Korelasyonu **p<0,01

Madde analizi sonuçlarına göre ölçeğin Cronbach Alpha katsayısı 0,98; alt boyutların Cronbach Alpha katsayıları sırasıyla 0,98 / 0,98 / 0,94 olarak tespit edildi. Ölçekteki tüm maddeler için madde-toplam

korelasyonu 0,30'dan yüksek (0,67 ile 0,93 aralığında) olduğu tespit edildi (Tablo 6). Elde edilen bulgulara göre Örgütsel Güven Algısı Ölçeği 20 madde ve 3 boyutlu yapısı ile güvenilir ve geçerli bir ölçektir.

Araştırmanın bağımsız ve bağımlı değişkenlerine ait betimsel istatistikler ve değişkenler arasındaki ilişkiyi gösteren Pearson korelasyon analizi sonuçları Tablo 7'de yer verilmiştir. Korelasyon analizi sonuçlarına göre yenilikçilik davranışı ile özgüven ve örgütsel güven algısı arasında anlamlı ilişki bulunmamaktadır.

Tablo 7. Korelasyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	2	3	4	5	6	7	8	9	10	\bar{X}	SS	Çarpıklık
1- Fikir üretme	0,79**	0,68**	0,75**	0,87**	-0,11	-0,06	-0,06	0,06	0,00	3,76	1,04	-0,78
2-Araştırma	1	0,77**	0,81**	0,94**	-0,12	-0,11	-0,11	0,06	-0,05	3,79	1,06	-0,79
3-Destekleme		1	0,80**	0,89**	-0,03	-0,01	-0,01	0,06	0,04	3,65	1,22	-0,72
4-Uygulama			1	0,93**	-0,05	-0,04	-0,03	-0,01	-0,01	3,70	1,06	-0,77
5-YENİLİKÇİLİK DAVRANIŞI				1	-0,08	-0,06	-0,06	0,04	-0,01	3,73	0,99	-0,76
6-ÖZGÜVEN					1	0,85**	0,81**	0,62**	0,85**	3,30	1,41	-0,24
7-Yöneticiye Güven						1	0,88**	0,70**	0,97**	3,33	1,48	-0,27
8-Örgüte Güven							1	0,63**	0,92**	3,34	1,50	-0,28
9-Çalışma Arkadaşlarına Güven								1	0,81**	3,27	1,29	-0,19
10-ÖRGÜTSEL GÜVEN									1	3,33	1,22	-0,13

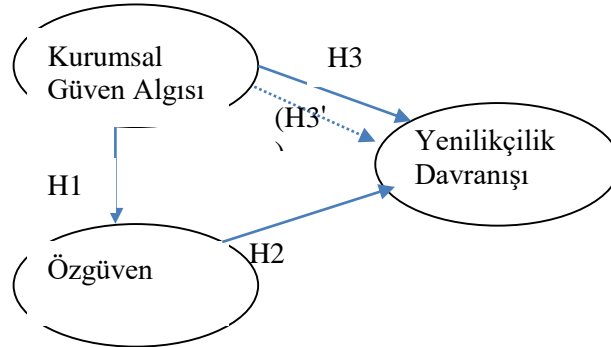
*p<0,05

**p<0,01

4.2. Araştırma Modeline İlişkin Sonuçlar

Araştırmanın modelinde bağımsız değişken kurumsal güven algısı, bağımlı değişkeni yenilikçilik davranışı ve aracı değişkeni özgüven olarak belirlenmiştir (Şekil 1).

Şekil 2. Araştırma Modeli

Şekil 2'deki H3' (H4) hipotezi, bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerinde aracı değişken aracılığıyla dolaylı etkisi olarak da tanımlanabilir (Çokluk, Şekercioğlu, Büyüköztürk, 2010; Bayram, 2010). Aracı değişkenin katılmasından sonra bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki doğrudan etkisine ek olarak aracı değişkenden kaynaklanan dolaylı etkisi ortaya çıkmaktadır. Ayrıca dolaylı etkinin meydana getirdiği varyans değişikliği de değerlendirilebilmektedir (Meydan ve Şeşen, 2011). Elde edilen dolaylı etkinin istatistiksel olarak anlamlılığı Sobel test istatistiği ile elde edilmektedir. (<http://www.danielsoper.com/statcalc3/calc.aspx?id=31>). Araştırma modeline ilişkin yapılan yol analizi sonuçlarına Tablo 8'de yer verilmiştir.

Tablo 8. Araştırma Modeline İlişkin Sonuçlar

Bağımsız Değişken	Yol	Bağımlı Değişken	H	Doğrudan Etki		Dolaylı Etki		
				β (SE)	R ²	Aracı Değişken	E B	SBT
Kurumsal Güven Algısı	→	Özgüven	H1	0,89** (0,06)	0,80			
Özgüven	→	Yenilikçilik Davranışı	H2	-0,10 (0,06)	0,01			

Kurumsal Güven Algısı → Yenilikçilik Davranışı	H3	-0,07 (0,05)	0,01	
Kurumsal Güven Algısı → Yenilikçilik Davranışı (H3')	H4			Yenilikçilik davranışı Algısı - 0, -1.54 0,13
X ² /sd: 2,53 RMSEA: 0,09 SRMR: 0,04 GFI: 0,85 NFI:0,93 NNFI:0,94 CFI:0,96				
SBT: Sobel test istatistiği EB=Etki büyüklüğü *: p<0,05 **: p<0,01				

H1 Kabul: Kurumsal güven algısının, çalışanların özgüveni üzerinde anlamlı etkisi vardır ($\beta=0,89$; $p<0,05$). Kurumsal algısı, yenilikçilik davranışı algısı değişkenindeki varyansın yaklaşık %80'ini açıklamaktadır ($R^2=0,80$) (Tablo 8).

H2 Ret: Çalışanların özgüveninin, yenilikçilik davranışı üzerinde anlamlı etkisi yoktur (Tablo 8).

H3 Ret: Kurumsal güven algısının, yenilikçilik davranışı üzerinde anlamlı etkisi yoktur (Tablo 8).

H4 (H3') Ret: Kurumsal güven algısı ile yenilikçilik davranışı arasındaki ilişkide çalışanların özgüveninin aracılık etkisi yoktur (EB= -0,19; SBT=-1,54; $p>0,05$) (Tablo 8).

5.SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışmanın yürütüldüğü İETT, bir kamu yerel yönetim kuruluşu olarak hiyerarşik bir yapıya sahiptir. Katılımcıların iş güvencesine sahip devlet memuru olmaları, kurumsal güven algılarının ve özgüvenlerinin yüksek olmasına neden olmaktadır. Bu durumun da her iki olgu arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişkinin kurulmasına olanak verdiği düşünülmektedir.

Kurumsal güven algısı ve çalışan özgüveninin yenilikçilik davranışı üzerinde anlamlı bir etkisinin olmamasının nedenleri arasında, kurum kültürü ve örgütte geçerli iklim ile ilintili sonuçlar olabilir. Çalışanların temel yetkiliklerin ortaya konulabilmesi için inovatif bir iklimin ve bunu destekleyecek uygun motivasyon faktörlerinin yanında zorlayıcı risksiz gerilme koşullarının da gerekli olduğu bilinmelidir.

Çalışmanın yenilikçi sektörlerde yürütülmesi halinde mevcut ölçeklerle daha anlamlı sonuçlar elde edilebileceği; kurumsal güven algısı ile yenilikçilik davranışı arasında çalışan özgüveninin aracılık rolünün tanımlanabileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Akagündüz N. (2006). "İnsan Yaşamında Özgüven Kavramı", Ümraniye Rehberlik ve Araştırma Merkezi Müdürlüğü Yayınları. Sayı:1. 2006. İstanbul.
- Asunakutlu, T.(2002) "Örgütsel Güvenin Oluşturulmasına İlişkin Unsurlar ve Bir Değerlendirme" Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S:9
- Baumeister, R.F. , Campbell, J.D., Krueger, J.I., Kathleen, D. ve Vohs, K.D.(2003). "Does high self-esteem cause better performance, interpersonal success, happiness, or healthier lifestyles?" Psychological Science in the Public Interest, <https://assets.csom.umn.edu/assets/71496.pdf> erişim: 02.02.1919
- Büyüköztürk, Ş. (2011). Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı (14. Baskı). Ankara: PEGEM Akademi.
- Bayram, N. 2010. Yapısal Eşitlik Modellemesine Giriş. Ezgi Kitabevi. Bursa.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G., Büyüköztürk, Ş. 2010. Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik. Pegem Yayınları. Ankara.
- Meydan, C. H., Şeşen, H. 2011. Yapısal Eşitlik Modellemesi AMOS Uygulamaları. Detay Yayıncılık. Ankara.
- Campell, j., Gilmore, L. ve Cuskelly, M.(2003).Changing Student Teachers Attitudes Towards Disability and Inclusion,

- Claver, E., Llopis, J., Garcia, D. ve Molina, H. (1998). Organizational culture for innovation and new technological behavior, *Journal of High Technology Management Research*, 9(1), 55-68.
- Coopersmith, S. (1967). *The antecedents of self-esteem.*, Edition, 2, illustrated, reprint. Publisher, Consulting Psychologists Press,
- Çimen, İ. ve Yücel, C. (2017). Innovative behavior scale (IWB): Adaptation to Turkish culture. *Cumhuriyet International Journal of Education*, 6(3), 365–381.
- De Jong, J., ve Den Hartog, D. N. (2010). Measuring innovative work behaviour. *Creativity and Innovation Management*, 19(1), 23-35. doi:10.1111/j.1467-8691.2010.00547.x
- Demircan, N. ve Ceylan, A. (2003). Örgütsel Güven Kavram: Nedenleri ve Sonuçları. *Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*. Cilt:10 Sayı :2. S:139-150.
- Greeberg, J., Porteus, J., Pyszczynski, T., Simon, L. ve Solomon, S.(1995).Evidence of a terror management function of cultural icons: the effects of mortality salience on the inappropriate use of cherished cultural symbols, *Personality and Social Psychology Bulletin*, 21, 1221-1228
- Hurley, R.F. ve Hult, G.T.M. (1998) Innovation, Market Orientation, and Organizational Learning: An Integration and Empirical Examination. *Journal of Marketing*, 62, 42-54.
- Heunks, F.J. (1998). “Innovation, Creativity and Success”, *Small Business Economics*, 10, 263-272.
- Hirschman, E. (1980). Innovativeness, novelty seeking, and consumer creativity, *Journal Of Consumer Research*, 7, 283-295.
- Mayer, R. C., Davis, J. H., ve Schoorman, F. D. (1995). An Integrative Model Of Organizational Trust. *The Academy Of Management Review*, 20, 709-734.
- Mahoney, M. J., ve Chapman, B. P. (2004). Mental and emotional skills training in sport. In C. D. Spielberger (Ed.), *Encyclopedia of Applied Psychology*. New York: Academic Press.
- Omarov, A. (2009). Örgütsel Güven ve İş doyumunu: Özel Bir Sektörde Uygulama, Yüksek lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi SBE, İzmir
- Rogers, E.M. (2003). *Diffusion Of Innovations*, 4th Ed. New York: Simon & Schuster Press.
- Terekli, G. (2010), Örgütsel Güven Boyutları ve İş tatmini İlişkisi: Tekstil İşletmesinde Bir Araştırma, Anadolu Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir
- Uysal, A.(2018). “Sosyal Bilimler Öğretmenlerinin Öğretim Becerilerini Etkileyen Faktörler”(Doktora Tezi), Fırat Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Elazığ
- Wayne S.J., Share, L. M. ve Liden, R.C.(1997). ‘Perceived Organizational Support and Leader-member Exchange: A Social Exchange Perspective’ *Academy of Management Journal*, 40(1)
- Weinberg, R. S., ve Gould, D. (2003). *Foundations of sport and exercise psychology* 3rd ed.). Champaign, IL: Human Kinetics.
- Whitener, Em M.(1997). “ The Impact of HR Activities on Employee Trust”, *Human Resource Review*, 7(4),

CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÜMET SİSTEMİNDE SİYASAL BİLGİ VE SEÇMEN TERCİHİ: 24 HAZİRAN 2018 SEÇİMLERİ ÖNCESİ ELAZIĞ ÖRNEĞİNDE BİR ARAŞTIRMA

POLITICAL KNOWLEDGE AND VOTER PREFERENCE IN PRESIDENTIAL GOVERNMENT SYSTEM: A STUDY BEFORE 24 JUNE 2018 ELECTIONS IN CASE OF ELAZIĞ

Göksel GÖKER¹, Adem DOĞAN²,

1. Doç. Dr., Fırat Üniversitesi İletişim Fakültesi
Gazetecilik Bölümü, gokselgoker@gmail.com,
https://orcid.org/0000-0002-5794-1122
2. Doç. Dr., Fırat Üniversitesi İletişim Fakültesi
Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü,
ademdogan23@hotmail.com
https://orcid.org/0000-0003-0933-6072

Makale Türü Araştırma Makalesi	Article Type Research Article
Başvuru Tarihi 31.07.2019	Application Date 07.31.2019
Yayına Kabul Tarihi 02.12.2019	Admission Date 12.02.2019
DOI 10.20875/makusobed.599353	

Öz

Türkiye, 24 Haziran 2018 seçimleriyle birlikte fiilen Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne geçmiştir. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile birlikte hem siyasal sistemde hem de seçim sisteminde çeşitli değişimler yürürlüğe girmiştir. Bu değişimler, siyasal iletişim açısından seçmen tercihi ve siyasal bilgi gibi konuların yeniden ele alınması gerekliliğini beraberinde getirmiştir. Bu çalışmada Elazığ ili örneğinde 24 Haziran seçimleri öncesinde seçmenlerin siyasal tercihlerini etkileyen faktörler belirlenmeye çalışılmış, yeni siyasal sistem ve seçim sistemine ilişkin seçmenlerin siyasal bilgi düzeyleri sorgulanmıştır. 24 Haziran seçimleri öncesinde, 20-27 Mayıs tarihleri arasında 26 sorudan oluşan anket formu, 1105 kişilik bir örneklem grubuna uygulanmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgular çerçevesinde, seçmen tercihinde Cumhurbaşkanı adayının en önemli etken olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanında seçmenlerin, parti ittifaklarını olumlu değerlendirdiği görülmüştür. Siyasal bilginin ise özellikle cinsiyet, eğitim durumu ve siyasete ilgi düzeyi gibi değişkenler etrafında şekillendiği belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Seçmen Tercihi, Siyasal Bilgi, 24 Haziran Seçimleri, Elazığ,

Abstract

Turkey, with June 24, 2018 elections, has entered Presidential Government System. Together with the Presidential Government System various changes have come into force both in the political system and in the electoral system. These changes brought about the necessity of reconsidering issues such as voter choice and political knowledge in terms of political communication. In this Study, sample of Elazığ tried to determine factors affecting the preferences of voters before the June 24 elections and voters knowledge on the new political system and electoral system were questioned. A questionnaire consisting of 26 questions was applied to the sample group of 1105 before June 24 elections between May 20-27. According to the findings of the study, it was determined that the candidate of president is most important factor in voter choice. Besides, it was seen that voters generally evaluated the parties alliances in a positive way. It is determined that political knowledge is shaped around the variables such as gender, educational status and the level of interest in politics.

Keywords: Voter Preference, Political Knowledge, 24 June Elections, Elazığ,

1. GİRİŞ

Demokratik rejimlerin en belirgin özelliklerinden biri seçimlerdir. Seçmenlerin demokratik yönetimlerde belirli bir tercihte bulunması ve bunu seçimlere yansıtması, seçmenlerden beklenen en önemli siyasal rollerden biridir. Ancak seçmen tercihi son derece karmaşık bir sürecin sonunda şekillenmekte ve birçok faktörün, farklı ölçülerde etkisini gösterdiği bir karar alma aşamasını içerisinde barındırmaktadır. Ayrıca sosyolojik, kültürel, psikolojik ve ideolojik birçok nedenden dolayı seçmenlerin birbirinden ayrıldığı, bu nedenle de siyasal tercihlerin şekillenmesinde her bir seçmenin kendine özgü bir karar alma süreciyle karşı karşıya kaldığı görülmektedir. Bu anlamda homojen bir seçmen kitlesinden söz etmek mümkün değildir.

Seçimler ve seçmen tercihinde bir diğer önemli konu ise siyasal bilgidir. Seçmenlerin sahip olduğu siyasal bilgi ve bu bilginin düzeyi hem seçmen tercihlerinin şekillenmesinde hem de seçim dönemlerinde kamuoyunun bilgilendirilmesi ve seçmenlerin ikna edilmesinde önemli bir işlevi yerine getirmektedir. Bu nedenle siyasal aktörlerin seçim dönemlerinde, siyasal bilgilendirme ve ikna faaliyeti olarak siyasal iletişim çalışmaları yaptığı bilinmektedir. Siyasal aktörler, gerek kısa vadeli gerekse uzun vadeli, seçmenlere ulaşabileceği tüm kanalları kullanarak öncelikle seçmenlerin siyasal bilgilerini çerçevelemeyi, sonrasında ise seçmenlerin tercihini kendi lehine yönlendirmeyi, onları etkilemeyi amaçlamaktadır.

Siyasal iletişim açısından seçmen tercihi, bu tercihin oluşum süreci ve seçmen tercihinin etki eden faktörlerin belirlenmesi hem seçim dönemlerinde uygulanacak siyasal iletişim stratejilerine yön vermesi bakımından hem de seçim sonuçlarını önemli ölçüde etkilemesi nedeniyle önem arz eden konuların başında gelmektedir.

Türkiye, 24 Haziran 2018 seçimleri sonrasında Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne fiilen bir geçiş yapmıştır. Yönetim sisteminin değişmesiyle birlikte yeni bir seçim sistemi de yürürlüğe girmiş, siyasal alanda birçok değişim ve dönüşüm yaşanmıştır. Bu anlamda yönetim sistemi ve beraberinde seçim sisteminin değişmesi, seçmen tercihinin nasıl şekillendiği ve yeni sisteme ilişkin seçmenlerin sahip olduğu siyasal bilginin ne düzeyde olduğu sorularını gündeme getirmektedir.

İlgili sorulardan hareketle bu çalışma, 24 Haziran seçimleri öncesinde, Cumhurbaşkanlığı ve parlamento seçimlerinde, seçmenlerin tercihlerinde belirleyici olan etkenleri tespit etmeyi ve yeni yönetim sistemi ile seçim sistemi hakkında seçmenlerin sahip olduğu siyasal bilgiyi değerlendirmeyi amaçlamıştır. Bu amaç doğrultusunda, Elazığ'da 1105 kişilik bir örneklem grubuna, 20-27 Mayıs 2018 tarihleri arasında 26 sorudan oluşan bir anket uygulaması yapılmıştır. Elde edilen veriler frekans ve yüzde dağılımlarını gösteren tablolar eşliğinde sunulmuş, ayrıca değişkenler arasındaki ilişkinin anlamlılık durumunu belirlemek amacıyla yapılan Ki Kare testi sonuçlarına yer verilmiştir.

2. SEÇMEN DAVRANIŞI VE TERCİHİNE TEORİK YAKLAŞIMLAR

Demokratik yönetimlerde seçmenler, önemli siyasal aktörler içerisinde değerlendirilmektedir. Her ne kadar seçmenler, özellikle de seçim dönemlerinde diğer siyasal aktörler tarafından yoğun bir şekilde etki altına alınmaya çalışılsa da seçmenler sandık başında kendi iradelerini ortaya koymaktadırlar. Seçmenlerin en genel ve daraltılmış haliyle seçimlerde oy kullanması, seçmen davranışının özünü oluşturmaktadır. Diğer taraftan seçmenlerin, seçimlerde oy kullanmama yani seçimlere katılmama gibi bir iradeyi sergilediği de bilinmektedir ki bu da bir tür siyasal davranıştır. En geniş anlamıyla ise seçmen davranışı, kamuoyunu meşgul eden siyasal tartışmalarda seçmenin taraf olması, tartışmalara katılması ve fikir üretmesi, siyasal konularda belirli bir tutum geliştirmesi gibi zihinsel davranışları ve siyasal faaliyetlerde bulunma (bir siyasi partiye üye olma, mitinglere katılma vb.) gibi fiziksel davranışları da içeren bir kavramdır. Bu anlamda seçmen davranışını, oy verme davranışına sabitlemek eksik bir bakış açısını ortaya koyacaktır. Seçmenlerin farklı ölçü ve ağırlıkta siyasal davranış sergilediği ve bu davranışların arka planında çeşitli etkenlerin belirleyici olduğu da dikkate alınmalıdır.

Seçmen davranışı bu anlamda son derecede karmaşık bir etki ve ilişki ağı içerisinde şekillenmektedir. Bu nedenle seçmen davranışına ilişkin literatürde birbirinden farklı konuları dikkate alan teorik yönelimlerin olduğu belirtilmelidir. 1900'li yılların hemen başından itibaren gelişme kaydeden seçmen davranışı araştırmaları, beraberinde farklı kuramsal açıklamaları da getirmiştir. Bu yaklaşımlar; sosyolojik yaklaşım, partiyle özdeşleşme (ya da psikolojik yaklaşım), rasyonel tercih yaklaşımı (Kalender, 2000; Küçükşen, 2012; Özkan, 2004; Özer ve Meder, 2008; Doğan, 2017) olarak ifade edilmektedir. Diğer taraftan ekonomi politik yaklaşım (Özkan, 2004), ideolojik yaklaşım ve stratejik oy verme yaklaşımı (Doğan, 2017) gibi çeşitli

yaklaşımların olduğu da ifade edilmelidir. Bu yaklaşımların her biri seçmen davranışını açıklamayı amaçlamaktadır, ancak her birinin teorik temellerinin birbirinden ayrı olduğu da görülmektedir.

Örneğin sosyolojik model olarak ifade edilen yaklaşım, seçmen davranışını toplumsal bir davranış olarak değerlendirir ve seçmenlerin siyasal tercihlerinin şekillenmesinde toplumsal etkilerin son derece güçlü olduğunu vurgular, bu yaklaşıma göre; “din, sosyo-ekonomik statü, yaşanılan coğrafya, mensubu olunan grup vb. gibi faktörler ön plana çıkmaktadır” (Kalender, 2000, s. 51). Sosyolojik yaklaşım seçmen davranışını ve seçmenlerin tercihlerinin şekillenmesi sürecini bireyin toplumsal konumu ve içerisinde bulunduğu toplumsal ilişkiler çerçevesinde açıklamaktadır.

Diğer taraftan partiyle özdeşleşme ve rasyonel tercih yaklaşımlarının ise daha çok birey temelli olduğu görülmektedir. Partiyle özdeşleşme modelinde, bireyin bir siyasi partiyle psikolojik bağlılık ilişkisi geliştirdiği ve bu ilişkinin bireyin hayatı boyunca sergilediği siyasal davranışlarda etkili olduğu kabul edilmektedir. Ayrıca “bu yaklaşım literatüre parti kimliği kavramını kazandırmıştır. Buna göre, bireyler küçük yaşlardan itibaren yakın çevresinin etkisiyle belli bir partiye yakınlık duymaya başlarlar ve bu psikolojik bağlılık zamanla güçlenerek hayat boyu devam eder” (Özer ve Meder, 2008, s. 32). Rasyonel tercih yaklaşımı ise bireyin çıkarları ile ilişkili bir teorik yaklaşımdır. Bu yaklaşıma göre bireyin siyasal davranışının belirginleşmesinde kişisel çıkarların etkili olduğu ve bu çıkarların da çoğunlukla ekonomik temelli olduğu görülmektedir.

Ancak rasyonel tercih yaklaşımı, ekonomi politik yaklaşımla karıştırılmamalıdır. Çünkü ekonomi politik yaklaşıma göre seçmenlerin oy verme davranışında belirleyici olan en temel etmenlerden biri ülkede uygulanan ekonomi politikalarıdır. Bu anlamda iktidardaki partinin ekonomi politikaları ve ülkenin genel ekonomik durumu, her bir bireyi doğrudan ilgilendiren bir konu olduğu için, seçmenler ekonomik başarısızlıkları ya da tam tersi ekonomik ilerlemeyi her zaman göz önünde bulundurmaktadır. Özkan’ın belirttiği gibi (2004, s. 121) bu yaklaşıma göre seçmenler “öç alma” ya da “ödüllendirme” duygusuyla hareket etmektedir. Bunun da arka planında ekonomik durum belirleyici olmaktadır. Ekonomik başarısızlıklar öç alma duygusunu; başarılar ise ödüllendirme duygusunu geliştirmektedir. Ayrıca Doğan’ın belirttiği gibi (2017, s. 87) seçmen davranışında ülkedeki hâkim ideolojik yapının belirleyici olduğu; kimi zaman da seçmenlerin bazı saiklerle (örneğin aslında oy vermek istediği partinin seçimleri kazanamayacağını öngörerek, diğer partilere yönelmesi gibi) çeşitli stratejiler geliştirme yoluna gittiği (2017, s. 85) görülmektedir. Bunlardan ilki hakim ideoloji yaklaşımını, ikincisi ise stratejik oy verme yaklaşımını ifade etmektedir.

Bütün bu yaklaşımlar bir taraftan seçmen davranışının karmaşık ve çok katmanlı doğasını gösterirken, diğer taraftan seçmenlerin birbirinden bazı özellikler çerçevesinde farklılaştığını ve farklı tipte seçmenlerin bulunduğunu göstermektedir. Örneğin kimi seçmenlerde sosyolojik etkenler (aile gibi) belirleyici olmakta, kiminde bir partiye duyulan aidiyet hissi etkili olmakta, kiminde ise ideolojik, ekonomik ya da kişisel çıkarlar siyasal davranışı öncelemektedir. Bu nedenle seçmen tercihinin arkasında çok sayıda toplumsal, psikolojik, kültürel faktör, farklı önemde de olsa işlev görmektedir.

Seçmen tercihinin etki eden faktörleri yapısal ve araçsal faktörler olarak sınıflandırmak mümkündür (Turan ve Temizel, 2015). Buna göre yapısal faktörler; yerleşim yeri, din, parti bağlılığı, geçmişe yönelme, eğitim, cinsiyet, yaş ve ailedir. Araçsal faktörler ise; aday, kişisel tutumlar, ekonomik faktörler, medya/propaganda ve psikolojik etkenlerdir. Seçmen tercihinin etki eden faktörler konusunda farklı sınıflandırmaların olduğu da dikkate alınmalıdır. Örneğin yukarıda ifade edilen faktörlere ek olarak Doğan’a göre (2017) baskı grupları, STK’lar, kamuoyu araştırmaları, medeni durum ve meslek gibi faktörler de seçmen tercihinin etkileyebilmektedir. Seçmen tercihi hiçbir faktörle tek başına açıklanamaz ve tercihlerin nedeni tek bir faktöre indirgenemez. Ancak kimi zaman bazı faktörlerin baskın bir karakter sergilediği ve seçmen tercihi üzerinde çok daha etkili olduğu görülebilmektedir. Bu nedenle seçmen tercihi, birçok faktörün aynı anda devrede olduğu, sonucun kimi zaman önceden öngörülemeyecek ölçüde belirsizlikler içeren bir sürecin ardından ortaya çıktığı görülmektedir. Bu durum seçmenlerin de belirli bir sınıflandırma içerisinde değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır.

Kalender (2000) seçmenleri; faydacı, idealist ve gelenekçi seçmenler olarak üçe ayırmaktadır. Faydacı seçmenler faydayı ön planda tutan ve daha çok rasyonel değerlendirmeler yapma eğiliminde olan seçmenlerdir. İdealist seçmenler ise daha çok inanç ve ideolojileri doğrultusunda oy kullanma eğilimindedir. Gelenekçi seçmenler ise çocukluk-gençlik yıllarında sempati duyduğu partileri uzun yıllar destekleyebilmektedir (Kalender, 2000, s. 138-139). Diğer taraftan seçmenler; özellikle seçim dönemlerinde kararlı, kararsız, yüzgezer seçmen (Doğan ve Göker, 2013, s. 12) ve yabancılaşmış/ilgisiz seçmen (Uztuğ, 2004, s. 176) olarak da tasnif edilebilmektedir.

Kararlı seçmenler, kemikleşmiş seçmen olarak da ifade edilir ki bu seçmenlerin kararları çok önceden bellidir ve bunun değişmesi oldukça zordur. Aziz (2007, s. 108) bu seçmeni siyasal partiler açısından en güvenilir seçmen kitlesi olarak nitelirmektedir; çünkü bu tipteki seçmen oldukça kararlı, kararının değişmesi zor ve partiye aidiyeti yüksektir. Ayrıca bu seçmenlerin siyasal ideolojiler bağlamında köklü değişimler yaşama ihtimali, parti değiştirme ihtimalinden daha düşüktür. Seçim dönemlerinde siyasal partiler açısından en çok yoğunlaşılması gereken seçmen kitlesi ise kararsız seçmenlerdir. Bu seçmenler henüz kararı netleşmemiş, ancak bir karara varma olasılığı yüksek seçmenlerdir. Bu nedenle siyasal aktörler, siyasal iletişim çalışmaları içerisinde en çok bu seçmen kitlesine yönelirler, onları ikna etmeye çalışırlar. Akay da (2012, s. 98) kararı netleşmemiş seçmenlerin her siyasi parti veya liderin hedef kitlesi konumunda olduğunu vurgulamaktadır.

Yüzgerzer seçmen ise başlangıçta bir partiye oy verme niyetiyle yola çıkan ama sonra oradan uzaklaşan, daha sonra ise orijinal seçimine geri dönen seçmenlerdir (Karaçor ve Gözüm, 2012, s. 410). Yüzgerzer seçmenlerin kararlarının değişmesi kişisel çıkar arayışları ile ilişkilendirilebileceği gibi, siyasal iletişim çalışmalarının da bu seçmenlerin kararlarını değiştirmelerinde etkili olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Uztuğ (2004, s. 176) ise seçimlere katılım bağlamında seçmenlerin etkin katılımcılar, edilgen destekleyiciler ve ilgisizler olarak sınıflandırılabilirliğini ifade ederek bazı seçmenlerin yabancılaşmış seçmen kategorisi içerisinde değerlendirilebileceğini belirtir. Yabancılaşmış seçmen, kimi nedenlerle siyasete ilgisini kaybetmiş, siyasal konuları ve seçimleri önemsemeyen ve takip etmeyen, dolayısıyla seçimlere katılmayan bir seçmen kitlesini ve bir siyasal davranış biçimini ifade etmektedir. Türkiye’de de seçimlere katılım oranları dikkate alındığında, sandığa gitmeyen seçmenlerin zaman zaman arttığı, kimi zaman da azaldığı görülmektedir. Bu durumun seçmenlerin bireysel tutumları ile ilgili olduğu kadar, konjonktürel olarak seçimlere yüklenen önem ve anlamla da ilgili olduğu ifade edilmelidir.

Seçmen davranışına teorik yaklaşımlar, seçmen tercihini etkileyen faktörler ve seçmen tipleri dikkate alındığında, siyasal davranışın birçok faktörün etkisi ve etkileşimi ile ortaya çıktığı görülmektedir. Seçmen tercihinin arka planında etkili olan bir diğer önemli olgu ise siyasal bilgidir.

3. SİYASAL BİLGİ VE SEÇMENLER

Siyasal bilgi, birçok açıdan hem seçmenlerin siyasal davranışları ve tercihlerinin şekillenmesinde hem de demokratik rejimlerin işlerliğinde temel kavramlardan biridir. Seçmenlerin belirli bir tercihte bulunmasının kökeninde siyasete ilişkin çeşitli konularda bilgi sahibi olması bulunmaktadır. Dolayısıyla siyasal bilgi ile siyasal katılım arasında doğrudan bir ilişkinin olduğu görülmektedir.

Rawnsley’in vurguladığı gibi (2005, s. 44) siyasal katılım siyasal bilgi gerektirir. Aynı zamanda siyasal bilginin artması ile siyasal katılımın artması arasında bir nedensellik ilişkinden bahsedilebilir. Bireylerin veya seçmenlerin siyasal tartışmalar içerisinde bulunması, siyasal gündeme ilgi duyması ve gündemi takip etmesi bir çeşit politik katılımı ifade eder ve bu politik katılım biçimleri beraberinde siyasal bilgilenmeyi de zorunlu hale getirir. Siyasal bilgi bu anlamda demokratik rejimlerin temel bileşenlerinden birine dönüşür. Sotirovic (2008, s. 593) siyasal bilginin çok geniş bir anlam yelpazesine sahip olduğunu belirterek, temsili demokrasilerde siyasal bilginin vatandaşların yetkinliğinin en önemli belirleyicisi olduğunu ifade etmektedir. Siyasal bilgi ve bilgilenme süreçleri birbirinden farklı niteliklerde seçmenlerin de ortaya çıkmasına neden olan etkenlerin başında gelir. Çünkü her birey farklı düzeyde bilgiye sahiptir, ayrıca bireylerin bilgi kaynakları da birbirinden farklılık göstermektedir.

Mondak ve Davis’e göre seçmenler siyasal bilgi düzeylerine göre dört ayrı kategoride değerlendirilebilir (2001, s. 202): tamamen bilgilendirilmiş, kısmen bilgilendirilmiş, yanlış bilgilendirilmiş ve bilgisiz seçmenler. Seçmenlerin bu şekilde sınıflandırılmasının temelinde seçmenlerin kişisel eğilimleri ve çeşitli sosyo-demografik özellikleri bulunmaktadır. Bunun yanında siyasal bilgilenmenin sadece seçmenlerle ve onların bireysel özellikleriyle ilgili olmadığı, aynı zamanda edinilen siyasal bilgide dış etkenlerin de (medya, sosyal çevre vb. gibi) belirleyici olduğu ifade edilmelidir. Bu bağlamda seçmenlerin siyasete ilgi duyması veya siyasal bilgilenmeye açık olması son derece önemlidir. Aynı zamanda seçmenlerin siyasal bilgiyi edinebileceği kanalların varlığı ve bu kanalların doğru bilgi edinmeye imkân tanınması da diğer önemli bir konudur. Bu nedenle yanlış bilgilendirilmiş seçmen kategorisi siyasal bilgi açısından manipüle edilmiş, çarpıtılmış bilgi sorununu gündeme getirmektedir.

Siyasal bilgilenmede temel kaynağın günümüzde medya olduğu kabul görmektedir. Voltmer’in ifade ettiği gibi (2006: 4) siyasi parti ve sendika gibi geleneksel sosyalleşme araçlarının güvenilirliklerini

yitirmesiyle birlikte medyanın siyasal bilgilenmede temel kaynak işlevi görmeye başladığı kabul edilebilir. Medyanın temel bilgi kaynağı haline dönüşmesi ile birlikte; medya, siyaset ve sermaye grupları arasında ortaya çıkan çıkar ilişkilerinin siyasal bilgi üzerinde etkili olduğu, bu bağlamda seçmenlerin sık sık yönlendirilmiş içeriklerle bilgilenme süreci yaşadığı öngörülmektedir. Bu bakımdan siyasal bilgi konusunda medya ve siyaset ilişkisi ile medya ve sermaye ilişkisinin göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Örneğin Leeson (2015, s. 312) medya özgürlüğü, siyasal bilgi ve siyasal katılım arasında güçlü bir bağ olduğunu tespit etmektedir. Medya özgürlüğünün yüksek olduğu toplumlarda siyasal bilgi düzeyi ile siyasal katılımın anlamlı bir şekilde arttığı görülmektedir.

Sotirovic, yapılan araştırmalarda, kişilerarası iletişimin temel siyasal bilgi kaynağı olmadığı sonucuna ulaştığını belirtmektedir. Diğer taraftan medya çalışmalarının ilk dönemlerinde kabul edilen medyanın bireylerin tutum ve davranışlarını doğrudan değiştirdiği düşüncesinin, yerini medyanın temel rolünün politik bilgi sağlamak olduğu düşüncesine bıraktığını vurgulamaktadır (2008, s. 595-596). Medyanın siyasal davranış ve tutumlarda doğrudan bir etkisinin olmadığı, bunun yerine seçmenleri siyasal konularda bilgilendirdiği kabulü, medyanın dolaylı yollarla seçmenler üzerinde tutum ve davranış geliştirme işlevini yüklediğini ima etmektedir. Bu anlamda medyada bilginin üretilmesi ve aktarılması kadar, seçmenlerin bu bilgiye ilgi duymasını sağlamak da önemli bir sorun haline dönüşmüştür.

Bu bağlamda medyada siyasal bilgi konusunda yeni eğilimlerin ortaya çıktığı görülmektedir. İngilizce “infotainment” olarak ifade edilen ve information (bilgi) ile entertainment (eğlence) kavramlarının bileşiminden üretilen, Türkçeye bilgilendiren eğlence, bilgelence ve bilgi-eğlence gibi kavramlarla çevrilen yeni bir bilgi ve bilgilenme türü yaygınlaşmaya başlamıştır. Lilleker, sosyal değişiklikler, teknolojik ilerlemeler ve kitle iletişim araçlarının pazar yöneliminin, siyasal enformasyonun geleneksel olmayan kanallardan iletilmesini arttırdığını belirtmektedir (2013, s. 138). Popüler kültürün de yaygınlaşmasıyla birlikte, siyasal bilgilenme biçimlerinin de popüler kültüre entegre olduğu ifade edilebilir. Bilgilendiren eğlence, esas itibariyle siyasal enformasyonun bir eğlence formuna sokulması ve izleyiciyi sıkmadan, ciddiyet dozunu düşürerek çeşitli siyasal içeriklerin aktarılmasını anlatmaktadır. Bu tarz bir bilgi aktarım süreci haberin magazinelleşmesi gibi bir eleştiriyi de beraberinde getirmiştir.

Infoteinment kavramını bilgelence olarak Türkçeleştiren Keskin, bu tipte bir formatın ortaya çıkmasında medyadaki rekabet ortamının etkili olduğunu vurgulamaktadır: “Bu rekabet nedeniyle televizyon program yapımcıları ve yayıncılarının, politik haber çerçevesinde de izleyicinin eğlence, heyecan, değişiklik ve hız beklentilerini karşılamak durumunda kaldıkları ifade edilmektedir. Dolayısıyla amaç duygusal anların yaygınlaştırılması yoluyla kitlesel çekiciliği elde etmektir” (2014, s. 38). Bilgilendiren eğlencenin ortaya çıkmasında hem medyanın rekabetçi ve kâr amacı güden yapısı belirleyici olmakta hem de eğlence kültürüyle şekillenen izleyici alışkanlıklarına haberin ve bilginin adapte edilmesi etkili olmuştur.

Siyasal bilginin edinilmesinde ve şekillenmesinde medya dışında temel bazı etmenlerin de belirleyici olduğu görülmektedir. Bunların başında bireylerin sahip olduğu sosyo-demografik özellikler gelmektedir.

Siyasal bilgiyi ölçmeye ve değerlendirmeye yönelik yapılan bazı çalışmalarda (Grönlund, 2007; Lizotte ve Sidman, 2009; Doğan ve Göker, 2011; Fraile, 2014; Barabas vd., 2014; Doğan ve Göker, 2018) siyasal bilgi ile cinsiyet arasında anlamlı farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Bu çalışmalara göre erkeklerin siyasal bilgi düzeyleri kadınlara oranla daha yüksektir. Diğer taraftan kadınlar ile erkekler arasında siyasal bilgi konusunda çeşitli farklılıklara da rastlanmıştır. Örneğin Bystrom’un verdiği bilgilere göre (2004, s. 453) yapılan çeşitli araştırmalar sonucunda erkeklerin kadınlara oranla daha iyi siyasal bilgi edindiği ve erkeklerin siyasal ilgisinin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle siyasal bilgi konusunda, bilgi edinilen kaynakların ne olduğu ve çeşitliliği ile siyasete duyulan ilginin belirleyici olduğu anlaşılmaktadır. Erkeklerin çok daha çeşitli kaynaklardan bilgi edinmesi ve siyasete daha yüksek düzeyde ilgi göstermesi, kadınlara oranla yüksek düzeyde siyasal bilgi edinmesini kolaylaştırmaktadır. Siyasal bilgi konusunda cinsiyete göre farklılaşmalar oldukça yüksektir ancak diğer taraftan yaş, eğitim durumu, sosyo-ekonomik statü ve siyasal toplumsallaşma (Doğan ve Göker, 2018) gibi özelliklerin de siyasal bilgiyi etkilediği görülmektedir.

4. CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÜMET SİSTEMİ

Türkiye, 24 Haziran 2018 seçimleriyle birlikte fiilen Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine bir geçiş yapmıştır. Yönetim sisteminin değişmesi beraberinde seçim sisteminin de güncellenmesine ve seçimlerle ilgili çeşitli değişikliklerin yapılmasına neden olmuştur. Aydın (2016, s. 15) siyasal sistem değişikliğinin siyasal davranışa etkisine yönelik olarak, “bir ülkedeki siyasal sistemin bireylerin siyasal davranışları üzerinde de

etkisi vardır; bu etki, bir yönüyle siyasal kurumları etkilerken diğer yönüyle siyasal davranışları yeniden şekillendirmektedir” değerlendirmesinde bulunmaktadır. Bu anlamda siyasal sistemin ve seçim sisteminin değişmesi belirli bir siyasal kültürün geride bırakılmasını ve yeni sisteme uygun bir siyasal kültürün oluşumunu beraberinde getirmektedir. Diğer taraftan seçmenler açısından düşünüldüğünde, seçmenlerin de siyasal bilgilerini güncellemesi gerekmektedir.

Voltmer de benzer şekilde (2006, s. 4) yerleşik demokrasilerde vatandaşların siyasal bilgilerini uzun süre boyunca ve genellikle özel bir çaba sarf etmeden kazandığını belirtirken, yeni demokrasilerde vatandaşların şimdiye kadar bilmediği kurum ve prosedürlerle karşı karşıya kaldığının altını çizmektedir. Bir bakıma ortaya çıkan yenilikler, seçmenlerin siyasal kültüre adapte olabilmesi için özel bir çabayı ve bilgilendirme sürecini gerekli kılmakta; değişim ve dönüşümler, siyasal bilginin önemini arttırmaktadır.

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi; yasama ve yürütme organının seçimleri, seçimlerin yenilenme biçimi, yürütmenin görevleri, yargıya ilişkin bazı düzenlemeler, Cumhurbaşkanı ve Bakanların yargılama ve soruşturma usulleri, Cumhurbaşkanı Yardımcıları, Cumhurbaşkanının kararname yetkisi, bütçenin onaylanması (Gülener ve Miş, 2017, s. 7) gibi birçok hususta yeni düzenlemeleri hayata geçirmiştir. Diğer bir ifadeyle Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi; yürütme ve yargı ile ilgili düzenlemeler, yasama ve yürütme organının seçimi ve seçimlerin uygulanması ile ilgili bazı değişiklikleri beraberinde getirmiştir (Karatepe vd., 2017; Yazıcı, 2018). Bu değişiklikler şu şekilde sıralanabilir:

- TBMM seçimleri 4 yılda bir yapılırken, yeni sistemle birlikte 5 yılda bir yapılmasına karar verilmiştir. Cumhurbaşkanlığı seçim sürecinin 5 yıl olması nedeniyle, milletvekili seçimlerinin de eş zamanlı yapılması amaçlanmıştır.
- TBMM’deki milletvekili sayısı 550’den 600’e çıkarılmıştır. Yeni düzenleme ile bazı illerin milletvekili sayısı değişmiştir.
- Milletvekili seçilme yaşı 25’ten 18’e düşürülmüştür.
- Cumhurbaşkanı adayı olabilmek için; mecliste grubu bulunan siyasi partilerin aday göstermesi veya 100.000 seçmenin bir kişiyi aday göstermesi koşulu getirilmiştir.
- Siyasi partiler kanunu ve seçim kanununda yapılan düzenlemeler ile partilerin seçimlerde “ittifak” yapabilmeleri imkânı getirilmiştir. 7102 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun’un 12. Maddesi’nde bu durum “Seçimlere katılma yeterliliği taşıyan siyasi partiler, ittifak yaparak seçime katılabilir. İttifak yapan siyasi partiler, kendi aday listelerini verir.” şeklinde yer almıştır.
- Seçim barajı uygulamasında da değişikliğe gidilerek, ittifak yapan siyasi partilerin aldıkları geçerli oyların toplamının yüzde 10’u geçmesi halinde, bu siyasi partilerin her biri barajı geçmiş olarak kabul edilmiştir.

5. YÖNTEM

Bu çalışma kapsamında, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’ne ilişkin seçmenin siyasal bilgi düzeyi, seçmenlerin siyasal tercihleri ve bu siyasal tercihlerin şekillenmesine neden olan faktörler belirlenmeye çalışılmıştır.

Seçmenin Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’ne ilişkin siyasal bilgi düzeyini ortaya koymak, siyasal bilginin oluşmasında etkili olan değişkenleri tespit etmek; bunun yanında seçmenin yeni sisteme ve bu sistemde uygulamaya konulan değişikliklere bakış açısını belirlemek ve seçmen tercihine etki eden faktörleri ortaya koymak çalışmanın temel amaçlarıdır. Bu amaçlar çerçevesinde çalışmanın araştırma soruları şu şekilde sıralanabilir;

Araştırma Sorusu 1. 24 Haziran 2018 seçimleri öncesinde seçmen tercihinde etkili olan faktörler nelerdir?

Araştırma Sorusu 2. Seçmenlerin ittifaklara bakış açısı nasıldır?

Araştırma Sorusu 3. Yeni yönetim sistemi ile seçim sistemine ilişkin seçmenlerin siyasal bilgi düzeyleri nedir?

Araştırma Sorusu 4. Seçmenlerin siyasal tercihleri ve siyasal bilgilerinde anlamlı farklılıklara neden olan sosyo-demografik değişkenler nelerdir?

Araştırma Sorusu 5. Yaşam tarzı algısı, siyasete ilgi düzeyi ve siyasal kimlikler, seçmenlerin siyasal tercihleri ve siyasal bilgilerinde anlamlı farklılıklara neden olmakta mıdır?

İlgili araştırma sorularını cevaplamak amacıyla, 24 Haziran seçimi öncesinde, Cumhurbaşkanı ve Milletvekili adaylarının belirlenmesinin ardından Elazığ ilinde bir saha araştırması yapılmıştır. Saha araştırması 20-27 Mayıs 2018 tarihleri arasında yapılmış, araştırmadan elde edilen veriler, yüz yüze anket tekniği ile toplanmıştır. Anket formu 5'i açık uçlu olmak üzere 26 sorudan oluşmaktadır. Araştırma soru formu, öncelikli olarak 25 kişilik ön test grubuna uygulanmış, bu doğrultuda görülen eksiklikler ve anlaşılmayan sorular düzeltilerek anket uygulamasına geçilmiştir. Tesadüfi örnekleme yöntemiyle 1150 kişilik bir örneklem grubuna ulaşılmış, eksik ve yanıltıcı cevaplanan anket formlarının ayıklanmasının ardından 1105 anket formu analize tabi tutulmuştur.

Anket çalışmasından elde edilen veriler, SPSS paket programına aktarılarak basit frekans ve yüzde dağılımlarını içeren tablolar halinde sunulmuştur. Ayrıca, analiz kapsamında Ki Kare bağımsızlık testi (chi-square test of independence) uygulanmış, değişkenler arasındaki anlam ve ilişki düzeylerine ilişkin değerlendirmeler yapılmıştır.

6. ARAŞTIRMA BULGULARI

Araştırma bulguları, örneklem grubunun sosyo-demografik özellikleri, siyasal kimlik tanımlamaları ve siyasete ilgi düzeyi ile siyasal davranış ve siyasal bilgi düzeyleri çerçevesinde sistematize edilerek sunulmaktadır. Diğer taraftan bu sistematik kapsamında, incelenen konular ve bu konulara etki eden demografik değişkenler arasındaki ilişkinin anlamlılık durumunu ortaya koymak amacıyla Ki Kare testi sonuçlarına yer verilmektedir.

6.1. Sosyo-Demografik Özellikler

Örneklem grubunun sosyo-demografik özellikleri şu şekilde betimlenebilir:

Katılımcıların cinsiyete göre dağılımı incelendiğinde 354'ünün kadın (% 32,0), 751'inin ise erkek (% 68,0) olduğu görülmektedir.

Yaş göre değerlendirildiğinde, 387 kişinin (% 35,0) 18-25 yaş aralığında, 224 kişinin (% 20,3) 26-35 yaş aralığında, 188 kişinin (% 17,0) 36-45 yaş aralığında, 126 kişinin (% 11,4) 46-55 yaş aralığında, 128 kişinin (11,6) 56-65 yaş aralığında olduğu görülmektedir. 52 kişi ise (% 4,7) 66 ve üzeri yaş kategorisi içerisinde yer almaktadır.

Eğitim durumuna göre değerlendirildiğinde, örneklem grubunun yoğunluklu olarak lise ve lisans düzeyinde bir eğitim seviyesinde olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre ilköğretim düzeyinde 138 kişi (% 12,5), ortaokul/ilköğretim kategorisinde 140 kişi (% 12,7), lise düzeyinde 315 kişi (28,5), lisans düzeyinde 383 kişi (% 34,7), lisansüstü düzeyde 41 kişi (% 3,7) bulunmaktadır. Örneklem grubunda 26 kişi ise okuryazar değildir.

Örneklem grubunda mesleklere göre 71 kişi (% 6,4) kamu personeli, 117 kişi (% 10,6) işçi, 191 kişi (% 17,3) esnaf, 326 kişi (% 29,5) öğrenci, 73 kişi (% 6,6) emekli, 105 kişi (% 9,5) özel sektör çalışanı, 118 kişi (10,7) ev hanımı, 43 kişi (% 3,9) işsiz kategorisinde bulunmaktadır. 52 kişi ise (% 4,7) diğer seçeneğini işaretlemiştir.

Gelir durumuna göre değerlendirildiğinde örneklem grubu içerisinde 151 kişi (% 13,7) 1300 TL'ye kadar bir gelir düzeyine sahip olduğunu belirtmiştir. 1300-2000 gelir aralığında 306 kişi (% 27,7) bulunmaktadır. 2000-3000 gelir aralığında 164 kişi (% 14,8), 3000-4000 ve 4000 TL üzeri gelir aralıklarında ise 79'ar kişi (% 7,1) yer almaktadır.

Medeni duruma göre dağılım ise şu şekildedir; 498 kişi (% 45,1) evli, 556 kişi ise (% 50,3) bekar. 51 kişi (% 4,6) ise diğer (boşanmış ve dul) kategorisinde yer almaktadır.

Örneklem grubunun sosyo-demografik özellikleri, farklı kategorilerde yer alan bireylerin, siyasal ilgi, davranış ve bilgi durumlarını görmek ve tespit etmek bakımından önem taşımaktadır. Siyasal davranışı ve siyasal bilgi düzeyini etkileyen birçok sosyolojik faktör olmakla birlikte, bireylerin sahip olduğu özelliklerin, öncelikle bilgi düzeyinde sonrasında ise siyasal tercihlerde belirleyici roller üstlendiği yapılan çalışmalarda

tespit edilmiştir. Örneğin bu konuda, özellikle de kültürel ve toplumsal belirleyicilerin de etkisiyle, cinsiyetin önemli bir değişken olduğu bilinmektedir. Yaş, eğitim ve gelir düzeylerinin de siyasal bilgi ve siyasal davranışı doğrudan etkileyen değişkenler olduğu ifade edilebilir. Bu nedenle örneklem grubunun sosyo-demografik özelliklerinin, siyasal bilgiye ve davranışa ilişkin etkilerinin belirlenmesi çalışma açısından önem taşımaktadır. Diğer taraftan bu özelliklerin yanında bireylerin kendilerini siyasal açıdan nasıl tanımladıkları, sahip oldukları siyasal kimliğin özellikleri ve nihayetinde siyasete ilgi düzeyi de önemli değişkenler olarak kabul edilmektedir.

6.2. Siyasal Kimlik ve Siyasete İlgili Düzeyi

Yaşam tarzı, siyasal kimliğin oluşumunda ve siyasal tercihlerin şekillenmesinde önemi giderek artan bir olgu olarak değerlendirilmektedir. Siyasal kimliğin oluşumunda belirleyici bir faktör olarak yaşam tarzlarının, Türkiye özelinde değerlendirildiğinde, genellikle modernlik ile muhafazakârlık düzleminde şekillendiği görülmektedir. Bu bağlamda örneklem grubuna, kendilerini hangi yaşam tarzı içerisinde değerlendirdikleri sorusu yöneltilmiştir. Elde edilen bulgulara göre örneklem grubunun önemli bir çoğunluğunun (487 kişi - % 44,1) kendisini muhafazakâr yaşam tarzı içerisinde değerlendirdiği görülmektedir.

Tablo 1. Yaşam Tarzı Algısı

Yaşam Tarzı	F	%
Modern	389	35,2
Muhafazakâr	487	44,1
Fikrim Yok/Cevap Yok	229	20,7
Toplam	1105	100,0

Diğer taraftan 389 kişi ise (% 35,2) kendisini modern yaşam tarzı içerisinde konumlandırmaktadır. Seçmenlerin sahip olduğu yaşam tarzı ile benzer yaşam tarzlarının siyasi karşılığı olarak konumlanan siyasal partilere oy verme davranışı arasında birbirini besleyen bir ilişki biçiminin olduğu kabul edilebilir. Elazığ örneğinde değerlendirildiğinde, geçmişten günümüze seçimlerde ortaya çıkan sonuçlar ile yaşam tarzı algısı arasında doğrusal bir ilişkinin olduğu kabul edilebilir. Ancak belirtmek gerekirse, örneklem grubunun önemli bir kısmının (229 kişi - % 20,7) yaşam tarzı konusunda fikir beyan etmemesi dikkat çekmektedir. Bu durum, yaşam tarzı konusunda her bireyin belirli bir algıya sahip olmadığını bir göstergesi olarak kabul edilebileceği gibi, yaşam tarzının durağan ve sabit olmadığı, zamanla değişime uğrayabileceğini veya en azından bir geçişkenliği içerisinde barındırdığını göstermektedir. Bu çalışmada yaşam tarzı ile diğer değişkenler arasındaki ilişkinin anlamlılık düzeyinin belirlenmesi de amaçlandığı için, yaşam tarzı ile diğer değişkenler arasındaki ilişkiyi ortaya koyan bilgilere de yer verilecektir.

Tablo 2. Örneklem Grubunun Siyasi Görüş Açısından Kendini Tanımlama Biçimi

Tanımlama	F	%
Demokrat	119	10,8
Muhafazakâr	181	16,4
Sosyal Demokrat	64	5,8
İslamcı	119	10,8
Solcu	54	4,9
Muhafazakâr-Demokrat	71	6,4
Atatürkçü/Kemalist	65	5,9
Milliyetçi	284	25,7
Diğer	34	3,1
Fikrim yok - Bilmiyorum	114	10,3
Toplam	1105	100,0

Siyasal tercihlere yön veren bir diğer faktör ise bireyin kendisini siyaseten nasıl tanımladığıdır. Seçmenlerin siyasal tercihleri ile siyasal kimliği arasında birbiriyle örtüşen ve birbirini tamamlayan mantıksal ve anlamlı bir ilişkinin var olması beklenmektedir. Dolayısıyla seçmenlerin kendilerini siyaseten nasıl tanımladığı, nasıl bir tercihte bulunacağını göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Elazığ örneğinde yapılan bu çalışmada, örneklem grubunun büyük bir çoğunluğunun sırasıyla milliyetçi, muhafazakâr, İslamcı ve demokrat seçeneklerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Diğer tarafta ise Kemalist, sosyal demokrat ve solcu tanımlamaları yer almaktadır. Bu bağlamda bireylerin yaşam tarzı algıları ile siyaseten kendilerini tanımlama biçimleri arasında bir ilişki olup olmadığı sorulabilir. Yaşam tarzı algısı ile siyasal kimlik arasında yapılan Ki Kare testi sonucuna göre ($\chi^2 = 370,001$ df= 18 p= .00 < .05) bahsi geçen iki değişken arasında anlamlı bir ilişki vardır. Şöyle ki kendisini muhafazakâr yaşam tarzı içerisinde değerlendiren katılımcıların, modern yaşam tarzı içerisinde görenlere oranla; muhafazakâr, İslamcı, muhafazakâr demokrat ve milliyetçi tanımlamaları içerisindeki yoğunluklarının daha yüksek olduğu görülmektedir. Kendini modern yaşam tarzı içerisinde değerlendiren katılımcıların ise muhafazakârlara oranla; demokrat, solcu, Kemalist ve sosyal demokrat tanımlamalarında daha çok yoğunlaştığı görülmektedir. Bu nedenle, yaşam tarzı algısı ile siyasal kimlik arasında birbirini besleyen ve anlamlı farklılıkların ortaya çıkmasına neden olan bir ilişkinin olduğu ifade edilmelidir.

Tablo 3. Siyasete İlgili Düzeyi

İlgi Düzeyi	F	%
Hiç ilgim yok	166	15,0
Az ilgiliyim	274	24,8
Orta Derecede İlgiliyim	393	35,6
Çok ilgiliyim	203	18,4
Fikrim Yok/Cevap Yok	69	6,2
Toplam	1105	100,0

Siyaset her ne kadar toplum içerisindeki herkesi ilgilendiren bir olgu olsa da herkesin bir siyasi görüşü veya seçim dönemlerinde bir siyasi tercihi bulursa da bireylerin siyasete ilişkin ilgi düzeyi birbirinden farklıdır. Bu nedenle seçmenlerin siyasal tercihlerinin şekillenmesinde ve özellikle seçim dönemlerinde siyasal gelişmeler hakkında bilgi sahibi olmasında siyasete duyduğu ilgi düzeyi belirleyici olmaktadır. Bireylerin siyasete ilgisi arttıkça yeni ve güncel gelişmeler hakkında bilgi ve fikir sahibi olması kolaylaşmaktadır. Diğer taraftan ilgi düzeyi azaldıkça bilgi edinme süreçlerinin de daha az olması beklenmektedir. Bu nedenlerle siyasal ilgi düzeyi ile siyasal bilgilenme süreçleri arasında anlamlı bir bağın olduğu varsayılmaktadır. Araştırmaya katılan örneklem grubunun kendi ilgi düzeylerine ilişkin yargılara bakıldığında, katılımcıların büyük bir çoğunluğunun (% 35,6) orta düzey bir ilgiye sahip olduğu görülmektedir. Az ilgiliyim (% 24,8) diyenler ile çok ilgiliyim (% 18,4) diyenlerin oranlarının birbirine yakın olduğu ifade edilebilir. Hiç ilgim yok diyenlerin oranları ise % 15,0'dır.

Siyasete ilgi düzeyi ile çeşitli sosyo-demografik özellikler arasında anlamlı bir ilişkinin olması beklenebilir. Örneğin, Türkiye özelinde değerlendirildiğinde erkeklerin kadınlara oranla siyasete daha çok ilgi duyduğu daha önce yapılan çalışmalarda tespit edilmiştir. Bunun dışında eğitim, yaş, meslek ve gelir durumunun da belirleyici olduğu görüşü hakimdir.

Bu araştırmanın örneklem grubu çerçevesinde değerlendirildiğinde siyasete ilgi düzeyi ile cinsiyet ($\chi^2 = 41.506$ df= 4 p= .00 < .05) ve gelir durumu ($\chi^2 = 35.361$ df= 20 p= .018 < .05) arasında anlamlı farklılıkların olduğu tespit edilmiştir. Buna göre erkeklerin ilgi düzeyinin kadınlara oranla daha yüksek olduğu, gelir düzeyi arttıkça da ilgi düzeyinde anlamlı bir artışın olduğu belirlenmiştir. Mesleğe göre değerlendirildiğinde de ($\chi^2 = 76.520$ df= 36 p= .00 < .05) kamu personeli olan katılımcılar arasında yüksek ilgi düzeyinin daha yoğun

olduğu gözlemlenmiştir. Yine cinsiyete bağlı olmak kaydıyla, ev kadınlarında yüksek ilgi düzeyinin en düşük oranda olduğu belirlenmiştir.

6.3. Siyasal Davranış

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile birlikte seçmenler yeni bir seçim sürecini ve karar alma aşamasını deneyimlemiştir. Yeni sistemle birlikte, hem parlamento seçimleri hem de Cumhurbaşkanı seçimi yapılmıştır. Süreç içerisinde partilerin, hem Cumhurbaşkanlığı hem de milletvekili seçimlerinde ittifak kurduğu bilinmektedir. Araştırmanın bu bölümünde, ortaya çıkan bu yeniliklerle birlikte, seçmen davranışına etki eden faktörler sunulacaktır.

Tablo 4. Milletvekili Seçiminde Önemlenen Faktör

Önemlenen Faktör	F	%
Cumhurbaşkanı adayının partisi	343	31,0
Milletvekili adayının partisi	86	7,8
Her ikisine de bakacağım	280	25,3
Her zaman oy verdiğim partiye oy vereceğim	203	18,4
Diğer	84	7,6
Fikrim Yok/Cevap Yok	109	9,9
Toplam	1105	100,0

Seçmen tercihinin etki eden birçok faktör bulunmakla birlikte, bu faktörlerden en çok parti, aday ve liderin ön plana çıktığı ifade edilebilir. Araştırma kapsamında örneklem grubuna milletvekili seçiminde önemlenen faktör sorulmuştur. Elde edilen bulgular, Cumhurbaşkanı adayının, milletvekili seçimlerinde de belirleyici bir güce sahip olduğunu ortaya koymaktadır. 343 kişinin (% 31,0) bu yönde tercihinin kullanması liderlik olgusunun milletvekili seçimlerinde de etkili olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda Cumhurbaşkanı adayının partisine oy verme tercihinin, aynı zamanda “her zaman oy verilen partiye oy verme” tercihinin de önüne geçtiğini vurgulamak gerekmektedir.

Milletvekili seçimlerinde önemlenen faktör ile cinsiyet, yaş, meslek, eğitim durumu ve gelir düzeyi arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Aynı zamanda katılımcıların yaşam tarzı algısı, siyasete ilgi düzeyi ve siyasetten kendini tanımlama biçimleri ile önemlenen faktörler arasında anlamlı farklılıkların olduğu görülmektedir.

Cinsiyete göre değerlendirildiğinde ($\chi^2 = 15,174$ $df = 5$ $p = .010 < .05$) anlamlı farklılığın “Cumhurbaşkanı adayının partisi” seçeneğinde ortaya çıktığı ve kadınların bu seçenekte daha çok yoğunlaştığı ifade edilebilir. Yaşa göre değerlendirildiğinde ($\chi^2 = 74,920$ $df = 25$ $p = .00 < .05$) de benzer bir durum söz konusudur. Katılımcıların yaşı ilerledikçe Cumhurbaşkanı adayının partisinin dikkate alınma oranlarında anlamlı bir artış görülmekte, diğer taraftan gençlerde ise cumhurbaşkanı adayının partisi ile milletvekili adayının partisinin “her ikisini” dikkate alma oranlarında artışın olduğu belirlenmiştir. Eğitim seviyesine göre de ($\chi^2 = 94,078$ $df = 30$ $p = .00 < .05$) lisans ve lisansüstü eğitim seviyesinde Cumhurbaşkanı adayının partisini önemseme oranlarının giderek düştüğü, her ikisini dikkate alma oranlarının anlamlı bir şekilde yükseldiği görülmektedir.

Katılımcıların yaşam tarzı algısı ile önemlenen faktör arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir ($\chi^2 = 46,172$ $df = 10$ $p = .00 < .05$). Buna göre kendisini modern yaşam tarzı içerisinde değerlendiren katılımcıların daha düşük oranda (% 26,2) Cumhurbaşkanı adayının partisini önemseydiği, muhafazakâr yaşam tarzına sahip olanlarda ise bu oranın (% 37,2) çok daha yüksek olduğu görülmektedir. Siyasete ilgi düzeyine

göre ele alındığında ($\chi^2 = 119,916$ $df = 20$ $p = .00 < .05$) siyasete ilgi düzeyi arttıkça Cumhurbaşkanı adayının partisinin önemsenme oranlarının anlamlı bir şekilde arttığı ifade edilebilir. Siyasal kimlik tanımlamaları dikkate alındığında ($\chi^2 = 157,563$ $df = 45$ $p = .00 < .05$) Cumhurbaşkanı adayının partisinin önemsenmesine dair oranların sırasıyla; muhafazakâr, demokrat, muhafazakâr-demokrat ve İslamcı seçeneklerinde çok daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 5. Cumhurbaşkanı Seçiminde Önemsenen Faktör

Önemsenen Faktör	F	%
Parti	232	21,0
Cumhurbaşkanı Adayı	643	58,2
Diğer	85	7,7
Fikrim yok, Cevap yok	145	13,1
Toplam	1105	100,0

24 Haziran 2018 seçimlerinin ana ilgi uyandıran kısmı ise kuşkusuz Cumhurbaşkanlığı seçimleri olmuştur. Cumhurbaşkanlığı seçiminde aday ile parti faktörleri göz önünde bulundurulduğunda Cumhurbaşkanı adayının örneklem grubu tarafından çok daha yoğun bir şekilde önemsendiği görülmektedir. Dolayısıyla partinin hangi adayı gösterdiğinden ziyade, Cumhurbaşkanı adayının kim olduğu seçmen tarafından daha fazla önemsenmektedir denilebilir.

Cumhurbaşkanı seçimi söz konusu olduğunda, milletvekili seçimlerinin aksine sosyo-demografik değişkenler ile Cumhurbaşkanı seçiminde önemsenen faktör değişkeni arasında sadece eğitim düzeyi çerçevesinde anlamlı bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Buna göre ($\chi^2 = 37,810$ $df = 18$ $p = .004 < .05$) eğitim seviyesi arttıkça Cumhurbaşkanı adayının önemsenme oranlarında anlamlı bir artışın olduğu ifade edilebilir.

Bunun yanında yaşam tarzı algısı, siyasete ilgi düzeyi ve siyasal kimlik tanımlamalarının Cumhurbaşkanı seçiminde önemsenen faktörlerin şekillenmesinde anlamlı farklılıklara neden olduğu belirlenmiştir. Buna göre; yaşam tarzı algısı ($\chi^2 = 65,360$ $df = 6$ $p = .00 < .05$) çerçevesinde muhafazakârların (% 65,7) modern yaşam algısına sahip olanlara göre (% 56,6) daha yüksek oranda “Cumhurbaşkanı adayı”ni önemsendiğini ifade edebiliriz. Siyasete ilgi düzeyine göre değerlendirildiğinde ($\chi^2 = 63,937$ $df = 12$ $p = .00 < .05$) ilgi düzeyi arttıkça Cumhurbaşkanı adayını önemseme oranlarının arttığı gözlemlenmektedir. Siyasal kimliklere göre de ($\chi^2 = 64,965$ $df = 27$ $p = .00 < .05$) kendini muhafazakâr, muhafazakâr demokrat, demokrat ve İslamcı olarak tanımlayan katılımcılar arasında Cumhurbaşkanı adayının önemsenme oranlarının daha yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 6. Oy Verme Kararının Netleşme Zamanı

Görüş	F	%
Oy Vereceğim Parti Her Zaman Bellidir	539	48,8
Adaylar Belirlendikten Sonra	317	28,7
Seçim Kampanyalarını Takip Ettikten Sonra	66	6,0
Seçimden Birkaç Gün Önce	22	2,0
Sandık Başında	68	6,2
Fikrim Yok/Cevap Yok	93	8,4
Toplam	1105	100,0

Seçmenlerin karar verme aşamaları; seçmenlerin kişisel özellikleri, parti ve lider aidiyetleri ile güncel siyasal gelişmeler çerçevesinde şekillenebilmektedir. Bu nedenle bazı seçmenlerin kararları önceden bellidir ve değişme ihtimali çok düşüktür. Bazı kararsız seçmenler ise süreci takip ederek kararlarını netleştirebilmektedir. Bu durumda da çevresel ve güncel gelişmelerin ve büyük oranda seçim kampanyalarının belirleyici olduğu ifade edilebilir. Örneklem grubundan elde edilen bulgulara göre, katılımcıların büyük bir çoğunluğunun (% 48,8) oy verdiği partinin her zaman belli olduğu, dolayısıyla kararlı seçmen kategorisi içerisinde değerlendirilebileceği ve partiyi dikkate aldığı görülmektedir. Adaylar belirlendikten sonra kararının netleştiğini belirten katılımcıların oranı ise % 28,7'dir. Siyasal iletişim ve kampanyalar bağlamında değerlendirildiğinde, bu konuların örneklem grubunun çok küçük bir kısmı (% 6,0) tarafından dikkate alındığı görülmektedir. Diğer taraftan son ana kadar kararı netleşmeyen bir grubun bulunduğu (% 6,2) da belirtilmelidir. Elde edilen verilere göre, seçmenlerin önemli bir kısmının kararının çok önceden belli olduğu ve süreç içerisinde bu kararın değişme olasılığının ise oldukça düşük olduğu ifade edilebilir.

Oy verme kararının netleştiği zaman ile yaş ve eğitim düzeyi arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Bununla birlikte bu konuda yaşam tarzı algısı, siyasete ilgi düzeyi ve siyasal kimlik tanımlamaları arasında da anlamlı farklılıkların olduğu görülmektedir. Buna göre yaş değişkeni göz önünde bulundurulduğunda ($\chi^2 = 52,341$ $df = 25$ $p = .001 < .05$) “oy vereceğim parti her zaman bellidir” seçeneğindeki oranların yaş ilerledikçe arttığı belirlenmiştir. Eğitim durumuna göre ($\chi^2 = 58,530$ $df = 30$ $p = .001 < .05$) eğitim seviyesi arttıkça “oy vereceğim parti her zaman bellidir” seçeneğindeki yoğunluğun anlamlı bir şekilde azaldığı görülmektedir. Ayrıca eğitim seviyesi yükseldikçe adayların belirlenmesinin ardından ya da seçim kampanyalarını takip ettikten sonra seçeneklerindeki yoğunluğun arttığı da belirtilebilir.

Yaşam tarzı algısına göre ($\chi^2 = 70,889$ $df = 10$ $p = .00 < .05$) “oy vereceğim parti her zaman bellidir” seçeneğindeki yoğunlaşmanın muhafazakâr yaşam algısına sahip katılımcılarda daha yüksek olduğu görülmektedir. Siyasete ilgi düzeyi ($\chi^2 = 276,400$ $df = 20$ $p = .00 < .05$) arttıkça “oy vereceğim parti her zaman bellidir” seçeneğindeki yoğunlaşmanın da anlamlı bir şekilde arttığı belirtilebilir. Siyasal kimlikler açısından değerlendirildiğinde de ($\chi^2 = 152,501$ $df = 45$ $p = .00 < .05$) “oy vereceğim parti her zaman bellidir” seçeneğindeki yoğunlaşmaların daha çok sırasıyla solcu, muhafazakâr, demokrat, İslamcı ve muhafazakâr demokrat kimlik algısına sahip katılımcılarda yoğunlaştığı anlaşılmaktadır. Ayrıca seçim kampanyalarını takip ettikten sonra kararının netleştiğini belirten görüşün daha çok solcu ve Kemalist seçeneklerinde artış gösterdiği söylenebilir.

Tablo 7. 24 Haziran Seçimindeki Oy Verme Davranışı

	F	%
Cumhurbaşkanlığı ve milletvekilliğinde aynı partiye oy vereceğim	558	50,5
Cumhurbaşkanlığında farklı, milletvekilliğinde farklı partilere oy vereceğim	273	24,7
Diğer	81	7,3
Fikrim Yok/Cevap Yok	193	17,5
Toplam	1105	100,0

24 Haziran seçimlerinde örneklem grubuna, Cumhurbaşkanlığı ve milletvekili seçiminde nasıl bir yol izleyeceği sorusu yöneltilmiştir. Elde edilen veriler çerçevesinde Cumhurbaşkanı ve milletvekili seçiminde örneklem grubunun çoğunluğunun (% 50,5) aynı partiyi tercih edeceği düşüncesine sahip olduğu belirlenmiştir. Her iki seçimde farklı partileri tercih edeceğini belirtenlerin oranı ise % 24,7'dir. Bu veriler, seçmen tercihinin, her iki seçimde çoğunlukla belirli bir siyasi parti ekseninde şekillendiğini göstermektedir.

24 Haziran seçimlerinde oy verme davranışı ile yaş değişkeni arasında anlamlı bir ilişki görülmüştür. Buna göre ($\chi^2 =42,149$ $df= 15$ $p= .00 < .05$) yaş ilerledikçe aynı partiye oy verme oranlarının giderek yükseldiği, farklı partilere oy verme düşüncesinin ise giderek azaldığı ifade edilebilir. Oy verme davranışı ile yaşam tarzı algısı, siyasete ilgi düzeyi ve siyasal kimlik tanımlamaları arasında da anlamlı bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Yaşam tarzı algısına göre ($\chi^2 =45,005$ $df= 6$ $p= .00 < .05$) kendisini muhafazakâr yaşam tarzı içerisinde değerlendiren katılımcılar arasında aynı partiye oy verme oranlarının daha yüksek olduğu görülmektedir. Siyasete ilgi düzeyi göz önünde bulundurulduğunda ($\chi^2 =63,229$ $df= 12$ $p= .00 < .05$) ilgi düzeyi arttıkça aynı partiye oy vereceğini söyleyenlerin oranlarında anlamlı bir artışın olduğu belirtilebilir. Diğer taraftan siyasal kimlik konusunda da anlamlı farklılıkların olduğu tespit edilmiştir ($\chi^2 =103,704$ $df= 27$ $p= .00 < .05$). Buna göre kendilerini muhafazakâr ve muhafazakâr demokrat olarak tanımlayan katılımcılarda aynı partiye oy verme düşüncesinin çok daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

6.4. İttifaklar Hakkındaki Görüşler

24 Haziran seçimlerinin ayırıcı taraflarından biri de siyasi partilerin ittifak kurma yoluna gitmiş olmasıdır. Türkiye’de ilk kez denenen bir olgu olarak siyasi partilerin ittifakına seçmenlerin bakış açısı önem kazanmıştır. Bu nedenle yapılan bu çalışmada seçmenlerin ittifaklara ilişkin genel tutumu belirlenmeye çalışılmıştır.

Tablo 8. Cumhurbaşkanlığı Seçiminde Siyasi Partilerin İttifakı Hakkındaki Görüş

Görüş	F	%
Doğru Buluyorum	544	49,2
Yanlış Buluyorum	268	24,3
Kararsızım	170	15,4
Fikrim Yok/Cevap Yok	123	11,1
Toplam	1105	100,0

24 Haziran seçimlerinde, Ak Parti ile Milliyetçi Hareket Partisi, Cumhurbaşkanlığı seçiminde “Cumhur İttifakı” çerçevesinde ortak aday belirlemiş ve desteklemişlerdir. Buna göre partiler Cumhurbaşkanlığı seçiminde ortak tavır sergilemiş, milletvekili seçimlerinde ise kendi listeleriyle bir ittifak çatısı altında seçime girmişlerdir. Büyük Birlik Partisi kurumsal olarak ittifaka dâhil olmasa da, Ak Parti kontenjanından milletvekili adayı çıkararak ittifaka dolaylı da olsa dâhil olmuştur. Diğer taraftan Cumhuriyet Halk Partisi, İyi Parti ve Saadet Partisi ise “Millet İttifakı” etrafında birleşmişlerdir. Millet İttifakı çerçevesinde, ilgili siyasi partilerin her biri kendi Cumhurbaşkanı adayını ve milletvekili adaylarını çıkarmıştır. Bu nedenle 24 Haziran seçimlerinde, hem Cumhurbaşkanlığı seçiminde hem de parlamento seçimlerinde fiili bir ittifak sisteminin yürürlükte olduğu değerlendirilebilir.

Seçmenlerin bu ittifak anlayışını değerlendirme biçimi ise örneklem grubundan elde edilen veriler çerçevesinde çoğunlukla (% 49,2) olumlu bir karşılık bulmuştur. Diğer taraftan bu konuda olumsuz düşünenler (% 24,3) ile kararsız (%15,4) kalanların oranı birlikte düşünüldüğünde verilerin kayda değer olduğu görülmektedir.

Cumhurbaşkanlığı seçiminde partilerin ittifak kurmasına ilişkin kanaat ile siyasete ilgi düzeyi, yaşam tarzı algısı ve siyasal kimlik tanımlamaları arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Siyasete ilgi durumuna göre ($\chi^2 =87,255$ $df= 12$ $p= .00 < .05$), ilgi düzeyi arttıkça ittifakları doğru bulma oranlarının yükseldiği değerlendirilebilir. Ayrıca siyasete ilgi düzeyi düştükçe, bu konudaki kararsızlığın da yoğunlaştığı belirtilmelidir. Yaşam tarzı algısına göre de ($\chi^2 =61,551$ $df= 6$ $p= .00 < .05$) muhafazakârların ittifakları doğru bulma oranının daha yüksek olduğu görülmektedir. Siyasal kimlik tanımlamalarına göre de ($\chi^2 =135,368$ $df=$

27 $p = .00 < .05$) ittifakları doğru bulma oranının sırasıyla muhafazakâr, muhafazakâr demokrat ve milliyetçi seçmenlerde daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Tablo 9. Milletvekili Seçiminde Siyasi Partilerin İttifakı Hakkındaki Görüş

Görüş	F	%
Doğru Buluyorum	489	44,3
Yanlış Buluyorum	324	29,3
Kararsızım	179	16,2
Fikrim Yok/Cevap Yok	113	10,2
Toplam	1105	100,0

Milletvekili seçimlerinde yapılan ittifak konusunda da benzer bir durum olmakla birlikte, ittifakı doğru bulanların (% 44,3) oranının düştüğü, yanlış bulanların oranının ise az da olsa yükseldiği (% 29,3) ifade edilebilir. Bu bağlamda seçmenlerin çoğunlukla ittifaklara olumlu baktığı, ancak milletvekili seçimlerinde ittifaklara olumlu bakışın biraz düştüğü sonucuna ulaşılabilir.

Cumhurbaşkanı seçimlerinde ittifak yapılmasına ilişkin tutumlarda olduğu gibi, milletvekili seçimlerinde ittifak kurma konusunda ortaya çıkan tutumların, benzer düzlemde siyasete olan ilgi, yaşam tarzı algısı ve siyasal kimlik tanımlamaları çerçevesinde anlamlı farklılıklar taşıdığı tespit edilmiştir.

Tablo 10. Partinizin İttifak Yaptığı Partiye Tavrınız Olumsuzsa Tercihiniz Ne Yönde Olur

Görüş	F	%
Yine de daha önce oy verdiğim partinin ittifakına oy veririm	496	44,9
Bir başka partiye/ittifaka oy veririm	278	25,2
Oy Kullanmam	305	27,6
Cevap Yok	26	2,4
Toplam	1105	100,0

İttifakların, desteklenen siyasi partiye ilişkin mevcut tutumu değiştirip değiştirmediği konusu da siyasal davranış ve tercihler açısından önemli bir veri olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda örneklem grubunun büyük bir bölümünün (% 44,9) kendi siyasi partisini desteklemeye devam edeceği anlaşılmaktadır. Diğer taraftan katılımcıların bir kısmının (% 25,2) başka bir parti veya ittifaka yöneleceği ya da (% 27,6) oy kullanmamayı tercih edeceği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda siyasi partilerin hangi siyasi parti ile ittifak içerisinde bulunacağı, seçmenlerin önemli bir kısmı açısından olumsuz bir tutumu da beraberinde getireceğini göstermesi bakımından önemlidir.

Bu konudaki görüşlerin örneklem grubunun yaş ve eğitim durumuna bağlı olarak şekillendiği tespit edilmiştir. Bunun yanında yaşam tarzı algısı, siyasete olan ilgi ve siyasal kimliklerin de konunun değerlendirilmesinde etkili faktörler olduğu ifade edilebilir. Yaşa göre ($\chi^2 = 57,884$ $df = 15$ $p = .00 < .05$) değerlendirildiğinde “yine de daha önce oy verdiği partinin ittifakına oy vereceğini” belirtenlerin oranlarının yaş ilerledikçe arttığı görülmektedir. Eğitim durumuna göre ($\chi^2 = 40,368$ $df = 18$ $p = .002 < .05$) değerlendirildiğinde, eğitim seviyesi düştükçe aynı partinin ittifakına oy verme kararlılığının artış gösterdiği tespit edilmiştir.

Yaşam tarzı algısına göre de anlamlı farklılıkların olduğu tespit edilmiştir ($\chi^2 = 20,827$ df= 6 p= .002 < .05). Kendini muhafazakâr yaşam tarzı içerisinde değerlendiren katılımcıların aynı partiye oy verme eğiliminin daha yüksek olduğu görülmektedir. Siyasete ilgi düzeyi bağlamında ($\chi^2 = 46,170$ df= 12 p= .00 < .05) ilgi düzeyi arttıkça aynı partiye oy kullanma eğiliminin az da olsa arttığı görülmektedir. Diğer taraftan bu konudaki esas anlamlı farklılığın “oy kullanmama” tavrında olduğu görülmektedir. “Oy kullanmam” tavrının en çok siyasal ilgi düzeyinin en düşük olduğu grupta yoğunlaştığı ifade edilebilir. Siyasal kimlik tanımlamaları çerçevesinde ($\chi^2 = 89,834$ df= 27 p= .00 < .05) muhafazakâr, demokrat, İslamcı ve milliyetçi seçmen gruplarının aynı siyasi partiye destekleme oranlarının daha yüksek olduğu görülmektedir. Elde edilen bu veriler, parti aidiyeti ve seçmen kararlılığının oluşmasında etkili olan faktörleri göstermesi bakımından önem taşımaktadır.

6.5. Siyasal Bilgi

Siyasal bilgi seçmen davranışlarına yön veren temel etkenlerden biridir. 24 Haziran seçimleriyle birlikte yeni bir hükümet sisteminin yürürlüğe girmesi ve beraberinde ortaya çıkan değişiklikler, seçimlere ve siyasal sisteme ilişkin seçmenlerin sahip olduğu siyasal bilginin güncellenmesini gerekli kılmıştır.

Tablo 11. Yönetim Sisteminin Adına İlişkin Bilgi Durumu

Yönetim Sisteminin Adı	F	%
Parlamente Sistem	178	16,1
Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi	560	50,7
Başkanlık Sistemi	213	19,3
Kararsızım	29	2,6
Bilgim Yok	87	7,9
Cevap Yok	38	3,4
Toplam	1105	100,0

Özellikle siyasal sistemin ismi konusunda kitle iletişim araçlarında haberler ve programlar yoluyla ve siyasal aktörlerin yaptığı açıklamalarla yeni sistemin ismine dair kamuoyunda çeşitli bilgilendirme faaliyetlerinin yapıldığı bilinmektedir. Örneklem grubunun yeni yönetim sisteminin ismine ilişkin yarısından çoğunun (% 50,7) doğru bir bilgiye sahip olduğu anlaşılmaktadır. Diğer taraftan kamuoyunda sıklıkla kullanılan “Başkanlık Sistemi” tanımlamasının da yanıltıcı bir bilgi olarak seçmenler nezdinde yer edindiği anlaşılmaktadır.

Yönetim sisteminin adına ilişkin bilgi durumu ile cinsiyet, yaşam tarzı algısı, siyasete ilgi düzeyi ve siyasal kimlikler arasında anlamlı farklılıkların olduğu tespit edilmiştir. Cinsiyete göre ($\chi^2 = 31,289$ df= 5 p= .00 < .05) erkeklerin doğru bilgiye sahip olma oranlarının daha yüksek olduğu görülmektedir. Yaşam tarzı algısına göre değerlendirildiğinde ($\chi^2 = 38,587$ df= 10 p= .00 < .05) kendini muhafazakâr yaşam tarzı içerisinde değerlendiren katılımcılar arasında doğru bilgi oranının daha yüksek olduğu ifade edilebilir. Siyasete ilgi düzeyinin de doğru bilgiye sahip olma üzerinde anlamlı bir farklılığa neden olduğu anlaşılmaktadır ($\chi^2 = 93,516$ df= 20 p= .00 < .05). Buna göre ilgi düzeyi arttıkça doğru bilgiye sahip olma oranlarının da arttığı gözlemlenmektedir. Siyasal kimlik bağlamında değerlendirildiğinde ($\chi^2 = 87,163$ df= 45 p= .00 < .05) sırasıyla muhafazakar demokrat, muhafazakar, milliyetçi ve solcu seçmenlerde doğru bilgi oranlarının daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Tablo 12. Oy Kullanılacak Alanlara İlişkin Bilgi Durumu

Oy Kullanılacak Alanlar	F	%
Cumhurbaşkanı	195	17,6
Milletvekili	59	5,3
Cumhurbaşkanı ve Milletvekili	743	67,2
Belediye Başkanı	6	,5
Muhtar	7	,6
Bakan	4	,4
Cevap Yok	91	8,2
Toplam	1105	100,0

24 Haziran seçimlerinde milletvekili ve Cumhurbaşkanı seçimi gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda seçmenlerin önemli bir çoğunluğunun (% 67,2) seçimlerden önce hangi alanlarda oy kullanılacağını bildiği elde edilen verilerden hareketle ifade edilebilir.

Oy kullanılacak alanlara ilişkin bilgi durumu ile cinsiyet, yaş ve eğitim durumu arasında anlamlı ilişki olduğu tespit edilmiş. Bununla birlikte, yaşam tarzı algısı, siyasete ilgi düzeyi ve siyasal kimlik açısından da anlamlı farklılıkların olduğu görülmektedir. Sosyo-demografik değişkenler etrafında değerlendirildiğinde; cinsiyete göre ($\chi^2 = 14,230$ df= 6 p= .027 < .05) erkeklerdeki doğru bilgiye sahip olma oranının daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Yaşa göre değerlendirildiğinde ($\chi^2 = 45,112$ df= 30 p= .038 < .05) yaş arttıkça doğru bilgiye sahip olma oranının anlamlı bir şekilde arttığı görülmektedir. Ancak belirtmek gerekirse 66 ve üzeri yaş grubu bu durumun istisnasıdır. Bu grup içerisindeki doğru bilgi oranının gençlere oranla daha düşük olduğu görülmektedir. Eğitim durumuna göre ($\chi^2 = 54,147$ df= 36 p= .027 < .05) değerlendirildiğinde eğitim düzeyi arttıkça doğru bilgiye sahip olma oranlarının anlamlı bir şekilde arttığı görülmektedir.

Yaşam tarzı algısına göre ($\chi^2 = 30,653$ df= 12 p= .002 < .05) modern yaşam tarzı içerisinde bulunan katılımcıların doğru bilgiye sahip olma oranının az da olsa yüksek olduğu görülmektedir. Diğer taraftan siyasete ilgi düzeyi bağlamında ($\chi^2 = 73,088$ df= 24 p= .00 < .05) ilgi düzeyi arttıkça doğru bilgi oranlarının da arttığı görülmektedir. Siyasal kimliklere göre ($\chi^2 = 120,870$ df= 54 p= .00 < .05) muhafazakâr demokrat, milliyetçi ve Atatürkçü/Kemalist katılımcılarda doğru bilgiye sahip olma oranlarının daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Tablo 13. Kaç Oy Kullanılacağına İlişkin Bilgi Durumu

Kaç Oy Kullanılacak	F	%
1	168	15,2
2	642	58,1
3	68	6,2
4	36	3,3
5	26	2,4
6 ve üzeri	19	1,7
Bilmiyorum- Cevap Yok	146	13,2
Toplam	1105	100,0

24 Haziran seçimlerinde Cumhurbaşkanı ve milletvekili seçimleri olmak üzere toplam iki oy kullanılmıştır. Örneklem grubunun yarısından çoğunun (% 58,1) bu konuda doğru bir bilgiye sahip olduğu görülmektedir. Ancak diğer taraftan “fikrim yok/cevap yok” seçeneğinde yoğunlaşan katılımcıların oranı da dikkate alındığında bu konudaki doğru bilgiye sahip olma oranlarının düşük kaldığı görülmektedir.

Sandıkta kaç oy kullanılacağına ilişkin bilgi durumu ile eğitim düzeyi, yaşam tarzı algısı ve siyasal kimlikler arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Buna göre eğitim düzeyi arttıkça ($\chi^2 = 83,559$ $df = 36$ $p = .00 < .05$) doğru bilgiye sahip olma oranları artmakta; muhafazakâr yaşam tarzı içerisindeki seçmen kitlesindeki ($\chi^2 = 49,429$ $df = 12$ $p = .00 < .05$) doğru bilgi oranının daha yüksek olduğu görülmektedir. Siyasal kimliklere göre de ($\chi^2 = 106,548$ $df = 54$ $p = .00 < .05$) muhafazakâr demokrat katılımcıların oranlarının diğerlerine göre oldukça yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 14. Milletvekili Seçilme Yaşını Bilme Durumu

Bilgi Durumu	F	%
Doğru	865	84,9
Yanlış	154	15,1
Toplam	1105	100,0

Yeni yönetim sistemiyle birlikte milletvekili seçilme yaşı 25’den 18’e düşürülmüştür. Bu bilgiye dair örneklem grubunun % 84,9’unun doğru bir bilgiye sahip olduğu görülmektedir. Bu konudaki doğru bilgiye sahip olma oranları ile sadece siyasete ilgi düzeyi arasında anlamlı bir farklılık görülmüştür. Buna göre ($\chi^2 = 12,145$ $df = 4$ $p = .016 < .05$) ilgi düzeyi arttıkça doğru bilgiye sahip olma oranlarının da yükseldiği görülmektedir.

Tablo 15. Cumhurbaşkanı ve TBMM Seçimlerinin Kaç Yılda Bir Yapıldığını Bilme Durumu

Yıl	F	%
1-3 Yıl	25	2,3
4 Yıl	261	23,6
5 Yıl	682	61,7
6-8 Yıl	28	2,5
Bilmiyorum-Cevap Yok	109	9,9
Toplam	1105	100,0

Yeni sistemde seçimlerin 5 yılda bir yapılması ve Cumhurbaşkanı ile milletvekili seçimlerinin aynı gün yapılması düzenlemesine gidilmiştir. Bu bağlamda örneklem grubunun önemli bir çoğunluğunun (% 61,7) doğru bilgiye sahip olduğu belirlenmiştir.

Bu bilgi durumu ile siyasete ilgi düzeyi ve siyasal kimlikler arasında anlamlı farklılıkların olduğu görülmektedir. Siyasete ilgi düzeyine göre ($\chi^2 = 47,141$ $df = 16$ $p = .00 < .05$) siyasete ilgi düzeyi arttıkça doğru bilgiye sahip olma oranlarının da farklılaştığı görülmektedir. Siyasal kimlikler açısından ($\chi^2 = 54,158$ $df = 36$ $p = .027 < .05$) doğru bilgiye sahip olma oranlarının muhafazakâr demokrat grupta yüksek olduğu belirlenmiştir.

Tablo 16. Cumhurbaşkanlığı Seçimine İlişkin Bilgi Durumu

	F	%
Seçimlerde en yüksek oyu alan aday Cumhurbaşkanı seçilir	328	29,7
Seçimlerde geçerli oyların salt çoğunluğunu (%50+1) alan aday Cumhurbaşkanı seçilir	603	54,6
Fikrim Yok/Cevap Yok	174	15,7
Toplam	1105	100,0

Yapılan düzenlemeler çerçevesinde Cumhurbaşkanı seçimlerinde ilk turda bir adayın Cumhurbaşkanı olarak seçilebilmesi için oyların % 50'sinden 1 oy fazlasının alınması gerekmektedir. Aksi takdirde seçimlerin 2. tura kalması söz konusu olacaktır. Bu konuda seçmenlerin yarısından biraz fazlasının (% 54,6) doğru bir bilgiye sahip olduğu gözlemlenirken, yanlış bilgiye sahip katılımcıların varlığı da dikkat çekmektedir.

Cumhurbaşkanı seçimlerinde ilk turda bir adayın seçilebilmesine ilişkin bilgi durumu ile cinsiyet, eğitim düzeyi ve siyasete ilgi düzeyi arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Cinsiyete göre ($\chi^2 = 10,762$ $df = 2$ $p = .005 < .05$) erkeklerin doğru bilgiye sahip olma oranlarının daha yüksek olduğu görülmektedir. Eğitim düzeyi arttıkça ($\chi^2 = 91,129$ $df = 12$ $p = .00 < .05$) doğru bilgiye sahip olma oranlarının yükseldiği belirlenmiştir. Ayrıca siyasete ilgi düzeyi arttıkça ($\chi^2 = 116,173$ $df = 8$ $p = .00 < .05$) doğru bilgi oranlarında anlamlı bir artışın olduğu ifade edilebilir.

Tablo 17. 24 Haziran Seçimlerinden Sonra TBMM'deki Milletvekili Sayısına İlişkin Bilgi

Milletvekili Sayısı	F	%
1-548	142	17,8
550	100	12,5
551-587	18	2,3
600	491	61,4
605-750	49	6,1
Toplam	1105	100,0

Parlamente sistemde 550 olan milletvekili sayısı Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçilmesiyle birlikte 600'e çıkarılmıştır. Örneklem grubuna yeni sistemde TBMM'de kaç milletvekili olacağı sorusu açık uçlu bir şekilde sorulmuştur. 600 cevabını veren katılımcıların oranı % 61,4'tür. Bunun dışında kalan katılımcıların (% 39,6) doğru bilgiye sahip olmadığı anlaşılmaktadır. Milletvekili sayısına ilişkin katılımcıların siyasete ilgi düzeyi arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Buna göre ($\chi^2 = 35,732$ $df = 16$ $p = .003 < .05$) ilgi düzeyi arttıkça doğru bilgiye sahip olma oranının arttığı belirlenmiştir.

Tablo 18. 24 Haziran Seçimlerinden Sonra Elazığ'ın Milletvekili Sayısına İlişkin Bilgi

Milletvekili Sayısı	F	%
Doğru	471	49,7
Yanlış	476	50,3
Toplam	947	100,0

Elazığ örneğinde yapılan bu saha çalışmasında yeni sisteme geçişle birlikte Elazığ'ın milletvekili sayısının kaç olacağı bilgisi sorgulanmıştır. Parlamentodaki milletvekili sayısının 550'den 600'e çıkarılması sonucunda Elazığ'ın milletvekili sayısı da 4'ten 5'e çıkmıştır. Bu değişikliğe ilişkin örneklem grubunun % 49,7'sinin doğru bir bilgiye sahip olduğu, % 50,3'ünün ise yanlış bir bilgiye sahip olduğu görülmektedir.

Bu bilgi ile cinsiyet ve siyasete ilgi düzeyi arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Cinsiyete göre ($\chi^2 = 41,320$ $df = 23$ $p = .011 < .05$) erkeklerin doğru bilgiye sahip olma oranlarının daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Siyasete ilgi düzeyi arttıkça ($\chi^2 = 154,319$ $df = 92$ $p = .00 < .05$) doğru bilgiye sahip olma oranlarında anlamlı bir artış görülmektedir.

7. SONUÇ

Türkiye, 24 Haziran seçimleri ile birlikte yeni bir yönetim sistemini fiilen tecrübe etmeye başlamıştır. Yönetim sisteminin değişmesi, beraberinde seçim sisteminin de değişmesine ve bazı yeniliklerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Parlamenter sistemden Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne geçiş bir taraftan seçmenlerin siyasal davranışlarının diğer taraftan da seçimlere ve siyasal sisteme ilişkin siyasal bilgilerinin değişmesi veya güncellenmesi sonucunu ortaya çıkarmıştır.

Elazığ örneğinde 1105 kişilik örneklem grubu ile yapılan bu saha çalışması, seçmenlerin siyasal tercihlerini, siyasal bilgi düzeylerini ve bu değişkenleri etkileyen sosyo-demografik değişkenleri belirlemeyi amaçlamıştır. Elde edilen bulgular çerçevesinde seçmenlerin sahip olduğu sosyo-demografik özelliklerin yanı sıra yaşam tarzı algısı, siyasal kimlikler ve siyasete ilgi düzeyinin siyasal tercihleri ve siyasal bilgiyi önemli ölçüde etkilediği görülmektedir. Ayrıca bu üç değişkenin kendi içerisinde de birbirini etkileyen ve anlamlı farklılıkların ortaya çıkmasına neden olan değişkenler olduğu açıkça görülmektedir.

Bu bağlamda 24 Haziran seçimlerinde, hem Cumhurbaşkanı hem de milletvekili seçimlerinde Cumhurbaşkanı adayı faktörünün ön plana çıktığı, Cumhurbaşkanı adayının siyasal kimliğinin seçmen tercihlerinde önemli bir rol üstlendiği görülmektedir. Bu açıdan örneklem grubundan elde edilen veriler çerçevesinde, Cumhurbaşkanlığı ve milletvekili seçimlerinde, seçmenlerin aynı partiye oy verme eğiliminin daha yüksek olduğu, bunun da belirleyici ögesinin Cumhurbaşkanı adayı olduğu ifade edilebilir.

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçişin doğal sonuçlarından biri olarak 24 Haziran seçimlerinde partilerin ittifak kurma yoluna gitmesi, seçmenlerin çoğunluğunun nezdinde olumlu ve doğru bir uygulama olarak değerlendirilmiştir. Diğer taraftan Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde ittifaklara olumlu yaklaşımın, milletvekili seçimlerindeki ittifaklara göre daha yüksek olduğu belirtilmelidir.

Siyasal bilgi açısından değerlendirildiğinde, seçmenlerin büyük oranda doğru bir siyasal bilgilenme süreci içerisinde olduğu kabul edilebilir. Bu çalışma açısından doğru siyasal bilgilenme süreçlerini etkileyen faktörlerin büyük oranda cinsiyet, eğitim düzeyi ve yaş gibi sosyo-demografik değişkenler çerçevesinde şekillendiği anlaşılmaktadır.

Diğer taraftan siyasal bilgilenmede en önemli faktörün siyasete ilgi düzeyi olduğu anlaşılmaktadır. Siyasete olan ilgi arttıkça hem siyasal bilginin arttığı, hem de doğru siyasal bilgiye sahip olma oranlarının yükseldiği görülmektedir. Tüm parametreler etrafında değerlendirildiğinde siyasete ilgi düzeyinin, siyasal bilgiyi etkileyen en önemli değişken olduğu ifade edilebilir. Siyasete ilgi düzeyi ile cinsiyet arasında da anlamlı bir ilişki söz konusudur. Elde edilen verilere göre erkeklerin siyasete ilgi düzeyleri kadınlara oranla daha yüksektir. Siyasete ilgi konusunda bir diğer önemli değişkenin ise gelir düzeyi olduğu tespit edilmiştir. Gelir düzeyi arttıkça siyasete olan ilginin de anlamlı bir şekilde arttığı gözlemlenmiştir.

24 Haziran seçimleri öncesinde gerçekleştirilen bu çalışma sonucunda, seçmen tercihinde Cumhurbaşkanı adayının en önemli etken olduğu görülmüş, siyasal bilgi açısından ise cinsiyet, yaş ve eğitim düzeyinin önemli değişkenler olduğu, ayrıca siyasete ilgi düzeyinin siyasal bilgiyi önemli ölçüde belirlediği tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Akay, R. A. (2012). *Siyasal İletişim Danışmanı*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Aydın R. (2016). Türk Siyasal Kültürü Açısından Hükümet Sistemleri (Parlamenter Sistem ve Başkanlık Sistemi)'nin Değerlendirilmesi. *Akademik Hassasiyetler*, 3(6), 13-41.
- Aziz, A. (2007). *Siyasal İletişim*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Barabas, J., vd. (2014). The Question (s) of Political Knowledge. *American Political Science Review*, 108 (04), 840-855.
- Bystrom, D. G. (2004). Women as Political Communication Sources and Audiences. *Handbook of Political Communication Research*, Lynda Lee Kaid (Ed), London: LEA, 435-459.
- Doğan, A. (2017). *Türkiye'de Siyasal İletişim ve Siyasal Davranış*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Doğan, A. ve Göker, G. (2011). Yerel Seçimlerde Seçmenlerin Siyasal Bilgi Düzeyi: Elazığ Seçmeni Örneği. *NWSA*, 6(1), 42-59.

- Doğan, A. ve Göker, G. (2013). *Siyasal İletişim Araştırmaları*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Doğan, A. ve Göker, G. (2018). Siyasal Bilgi ve Siyasal Davranış Bağlamında 2014 Elazığ Yerel Seçimleri Üzerine Bir Araştırma. *E-Gifder*, 6(2), 1014-1045.
- Fraile, M. (2014). Do Women Know Less about Politics than Men? The Gender Gap in Political Knowledge in Europe. *Social Politics*, 21 (2), 261-289.
- Grönlund, K. (2007). Knowing and Not Knowing: The Internet and Political Information. *Scandinavian Political Studies*, 30(3), 397-418.
- Gülener, S. ve Miş, N. (2017). *Cumhurbaşkanlığı Sistemi*. Ankara: Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları (SETA) Vakfı Yayını.
- Kalender, A. (2000). *Siyasal İletişim*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Karaçor, S. ve Gözüm, P. (2012). Türkiye’de Seçmen Tercihlerinin Oluşmasında Seçim Kampanyaları ve Siyasal Pazarlamanın Rolü Üzerine Bir Araştırma. *Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 12, 24, 403-426.
- Karatepe, Ş., Alkan, H., Atar, Y., Bingöl, Y. ve Durgun, G. B. (2017). *Sorularla Cumhurbaşkanlığı Sistemi*. Yayın No: 24, Ankara: Memur-Sen Yayınları.
- Keskin, F. (2014). *Politik İletişim Sözlüğü*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Küçükşen, K. (2012). *Medya ve Politik Tercih*. Konya: Çizgi Yayınları.
- Leeson, P. T. (2015). Medya Özgürlüğü, Siyasal Bilgi ve Katılım. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. XIX, Y. 2015, S. 1, 307-344.
- Lilleker, D. G. (2013). *Siyasal İletişim Temel Kavramlar*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Lizotte, M-K. and Sidman A. (2009). Explaining the Gender Gap in Political Knowledge. *Politics&Gender*, 5(2), 127-152.
- Mondak, J. J. ve Davis, B. C. (2001). Asked and Answered: Knowledge Levels When We Will Not Take ‘Don’t Know’ for an Answer. *Political Behavior*, 23(3), 199-222.
- Özer, İ. ve Meder, M. (2008). *Siyasal Katılma ve Seçmen Davranışı*. İstanbul: Ege Yayınları.
- Özkan, A. (2004). *Siyasal İletişim*. İstanbul: Nesil Yayınları.
- Rawnsley, G. D. (2005). *Political Communication and Democracy*. New York: Palgrave Macmillan.
- Sotirovic, M. (2008). Political Knowledge. L. L. Kaid and C. Holtz-Bacha (Eds), *Encyclopedia of Political Communication* içinde (593-599). Los Angeles: Sage.
- Turan, E. ve Temizel, M. (2015). *Türkiye’de Seçmen Davranışları*. Konya: Kömen Yayınları.
- Uztuğ, F. (2004). *Siyasal İletişim Yönetimi*. İstanbul: MediaCat Yayınları.
- Voltmer, K. (2006). The Mass Media and the Dynamics of Political Communication in Processes of Democratization. Katrin Voltmer (Ed), *Mass Media and Political Communication in New Democracies* içinde (1-16). London: Routledge.
- Yazıcı S. (2018). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi Toplumsal Algısının Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi. *Turkish Studies Economics, Finance and Politics*, 13/14, 233-252.

İNGİLİZ KRALİYET AFRIKAN ŞİRKETİ 1672-1752: KALELERİ, KÖLE VE ALTIN TİCARETİ

BRITISH ROYAL AFRICAN COMPANY 1672-1752: CASTLES, SLAVES AND GOLD TRADE

Hüseyin GÜNARSLAN¹

1. Dr. Windsor Üniversitesi, Tarih Bölümü,
gunarsl@uwindsor.ca,
<https://orcid.org/0000-0002-7276-7476>

Makale Türü Araştırma Makalesi
Article Type Research Article

Başvuru Tarihi 05.08.2019
Application Date 08.05.2019

Yayına Kabul Tarihi 27.11.2019
Admission Date 11.27.2019

DOI
10.20875/makusobed.601630

Öz

Afrika ve onun insanları sömürge tarihi boyunca en fazla istismar edilenler arasındadır. Ülkenin kaynaklarının yanı sıra insanları da alınıp satılmıştır. Batı medeniyeti bu kıtada etkinlik kurabilmek için büyük çaba harcamıştır. İngiliz Kraliyet Afrikan Şirketi'nde kurulduğu ilk günden itibaren bu kıtanın zenginliklerinin peşine düşmüştür. Atlantiğe açılan her bir şirket gemisi kara kıtaya çok az şey kazandırırken karşılığında ise insanları başta olmak üzere sömürülecek her şeyi almıştır. Altına ulaşma ve zenginlik adına yapılan her bir ticari sefer batıya daha fazla refah getirirken kurulan kalelerde kıtaya adeta birer hançer gibi saplanmıştır. Afrika'nın sömürülmesine diğer Avrupa ülkelerine göre daha geç başlayan İngilizler ise kurdukları şirketleri ve faaliyetleri ile bu açığı kapatmıştır. Özellikle kıta insanının köleleştirilmesinden ise çok büyük kazançlar elde edilmiştir. Bu çalışma İngiliz ve Afrika tarihi açısından büyük bir öneme sahip Kraliyet Afrikan Şirketinin faaliyetlerini ortaya çıkarmayı amaçlamıştır. Çalışma sayesinde kıtanın nasıl sömürüldüğünün daha iyi anlaşılacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: İngiliz Kraliyet Afrikan Şirketi, Kölelik, Ticaret, Altın, Kaleler,

Abstract

Africa and its people are among the most abused throughout colonial history. In addition to the country's resources, people have been bought and sold. Western civilization has made great efforts to establish activity on this continent. The British Royal African Company has been pursuing the riches of this continent since its inception. Each company ship opened to the Atlantic has brought little to the land continent, but in return it has received everything to be exploited, especially its people. While each commercial expedition in the name of reaching gold and wealth brought more prosperity to the west, the castles were stuck in the continent like daggers. The British, who started the exploitation of Africa later than other European countries, closed this gap with the companies they established and their activities. Particularly in the enslavement of the continental people, great gains have been achieved. This study aims to reveal the activities of the Royal African Company, which is of great importance for British and African history. It is thought that the study will be able to better understand how the continent was exploited.

Keywords: Royal African Company, Slavery, Trade, Gold, Castles,

1. GİRİŞ

İngilizler Kraliyet Afrikan Şirketini Afrika'da varlık gösterebilmek için kurmuşlardır. Şirket kurulduğu ilk yıllarda altın ticareti gerçekleştirmek istese de bunda başarılı olamayınca altın kadar büyük bir getirisi olan köle ticaretine başlamıştır. İngilizlerin köle ticaretinde lokomotifi olan Afrikan Şirketi Amerikan kolonilerinin ihtiyacı olan işgücünü temin etmiştir. Afrika ile alım satım potansiyeli olan her şeyin ticaretini gerçekleştiren şirket ilk yıllarında başarılı olsa da tarihi boyunca iniş çıkışlı bir finansal yapıya sahip olmuştur. İngiliz ve Avrupa pazarlarının ürünleri Afrika'ya gönderilmiş ve karşılığında bu kıtanın insanları dâhil olmak üzere takas usulü ile ticaret yapılmıştır. Güney Amerika'ya gönderilen kölelerin karşılığında buradan çıkarılmaya başlanan altınların alınmaya başlanmasıyla İngilizler bir dünya gücü olabilme imkânını elde etmiştir. Afrika ticaretini koruma altına almak amacı ile inşa edilen kaleler birer ticari merkeze dönüşmüştür. Afrikalı yerel krallıklarında işbirliği yaptığı bu ticari ağ sayesinde İngilizler özellikle Atlantik ticaretinde büyük söz sahibi olmuşlardır. Bu yönü itibari ile Kraliyet Afrikan Şirketi Britanya'nın güçlenip bir dünya imparatorluğuna dönüşmesinde önemli bir katkı sağlamıştır.

İngiliz Afrikan Kraliyet Şirketi diğer Avrupalı güçlerden daha sonra Afrika ticaretine başlamasına rağmen ayakta kalmayı başarmıştır. Atlantik ticari döngüsü içinde köleler ve altından elde edilen gelir Avrupa'nın kalkınması adına önemli bir rol oynamıştır. Bu çalışma İngilizlerin bir dünya devletine sahip olmasında önemli bir paya sahip olan İngiliz Afrikan Kraliyet Şirketi'nin faaliyetlerini konu almaktadır. Şirketin Afrika ile ticarete nasıl bir öneme sahip olduğu, köle ve altın ticaretindeki etkinliği ile Afrika'da niçin kalelere sahip olduğu sorularına cevap aranmaktadır. Çalışma kapsamında İngilizlerin Afrika'ya ilgi göstermesinden itibaren şirketin faaliyetlerinin son bulduğu 1752 tarihine kadar geçen süre incelenmeye çalışılmıştır. Çalışma uyarınca birinci ve ikinci dereceden kaynaklar taranmış, elde edilen bilgiler tahlil edilerek analize tabi tutulmuştur. Çalışmada birinci derece kaynaklar olarak Carlos, Davies, Horrigan, Miller, Paul ve Scott'un çalışmalarında ana kaynaklar olarak istifade edilmiştir. İngiliz Afrikan Kraliyet Şirketi tekel olarak başladığı Afrika ticaretinde bu yetkisini diğer İngiliz iş insanları ve şirketleri ile paylaşmasıyla birlikte çok daha fazla kölenin satışının yapılmasını sağlamıştır. Afrika'da kurduğu kaleler Britanya'yı Afrika'da temsil eden merkezlere dönüşmüş ve İngilizlerin Afrika'ya olan ilgisinin devamlılığını sağlamıştır. Faaliyetleri dolayısı ile kölelik tarihinde doğrudan ve dolaylı büyük bir öneme sahip olan İngiliz Afrikan Kraliyet Şirketi çok daha detaylı çalışmalara konu olacak kadar önemli bir şirkettir.

2. AFRIKA TİCARETİNİN KRALİYET MACERACILARI ŞİRKETİNİN KAPANMASI VE KRALİYET AFRİKAN ŞİRKETİNİN FAALİYETE BAŞLAMASI

Kraliyet Afrikan Şirketi (Royal African Company-RAC) İngiliz iş insanlarının biraraya gelerek kurdukları ve İngiliz Krallığının da 1672 yılında faaliyet izni verdiği özel bir işletmeydi. Aslında Kraliyet 1662 yılında Afrika Ticaretinin Kraliyet Maceracıları (Company of Royal Adventurers Trading to Africa) adlı bir şirket kurulmasına izin vermişti. Lakin bu şirket başarılı olamamış ve 1672'de faaliyet izni iptal edilmişti (Davies, 1957: 43; Miller, 2013: 19). İngiliz Kralı 2. Charles'ın kardeşi olan York Dükü'nün yönlendirmesi ile kurulan şirketin ilk amacı Gambia nehri boyunca çıkarılan altının ticaretini yapmaktı. Daha sonra Kral olan ve 2. James olarak adlandırılacak Dük, şirketin ilk yıllarındaki başarısında önemli bir paya sahip olmuştu. Altın başta olmak üzere farklı ürünlerin ticaretini yapan şirket kısa süre içinde köle ticaretine de başlamıştı (Charles, 1950: 217). Şirkete Senegal'den Angola'ya kadar uzanan Batı Afrika sahilinde ve İngiliz Batı Hint adalarında faaliyet izni verilmişti. Bu bölgeler aynı zamanda Hollanda, Fransa, İspanya, Portekiz ve Danimarka başta olmak üzere farklı ülkelerin de etkinlik gösterdiği yerler olmuştu. Şirket en verimli zaman dilimini 1672-1690 yılında yaşamıştı. 1690'larda Avrupa ülkeleri ile yaşanan savaşlar ve ülke içindeki karışıklıklardan dolayı şirket faaliyetlerine tam olarak devam edemediği bir döneme girmişti. 1698 yılında ise Afrika ticaretinde tek tekel olma hakkı elinden alınmıştı. Böylece isteyen her İngilizin şirkete ücret ödeyerek Afrika ticaretinde rol alabildiği bir dönem başlamıştı. Şirketin 1712-1713 yıllarında tekrar faaliyet izni yenilense de ilk dönemindeki kadar başarılı olamamıştı. 1720'lerde tekrar aktif olarak ticari faaliyetlere girilse de devlet desteği ile ayakta kalınacak bir süreç yaşanmıştı. Nihayet 1752'de şirketin faaliyet izni iptal edilmişti (Carlos, vd. 2000: 2; Palmer, 1981: 5).

İngilizlerin Afrika'ya olan ilgisi bu şirketle birlikte başlamamıştı. Lakin şirket sayesinde özellikle de Batı Afrika'da güç elde ettikleri bir gerçektir. İngilizler Afrika ile ticarete ilk olarak 1536'da başlamıştı (Pierre, 1892: 96) 1553-1557 yılları arasında da beş ticari sefer yapılmıştı. 1563'de John Hawkins Afrika'ya ticari fırsatları araştırmak için gittiğinde Kraliçe Elizabeth'te destek vermişti. 1588'de İngiliz işadamlarına Afrika'da

ticaret yapmaları için izin verilmişti. 1618 ve 1631'de de işadamlarına ticaret izni verilmiş olsa da her bir deneme başarısızlıkla sonuçlanmıştı. 1651 yılına gelindiğinde ise İngiliz Doğu Hindistan Şirketine geçici olarak Afrika'da da ticaret yapma izni verilmişti (Scott, 1903: 241). Bütün başarısızlıklara rağmen İngilizler Afrika'da etkin olabilmenin yolunu aramaktaydı. Nihayet Afrika Ticaretinin Kraliyet Maceracıları Şirketi 1662'de Kral 2. Charles'ın izni ile faaliyete başladığında Prens Rupert şirketin ilk başkanı olarak görevlendirilmişti. Şirkete izin veren Kraliyet emri ilk olarak altın ticaretine odaklansa da 1663'de şirkete köle ticareti içinde izin verilmişti. Rupert'in emrinde tüccar ve asilzadelerin de olduğu 36 kişi bulunmaktaydı. Şirketin yatırımına ortak olan toplamda 305 İngiliz zengin daha vardı. Her biri 400 Pound vermiş ve 122 bin Pound toplanmıştı. İlk yıllarda başarı gösteren şirketin gemileri Hollanda ve İngilizlerin savaşında taraf olunca Afrika'da bulunan Hollandalıların yerleşke, kale ve depolarına saldırmıştı. Hollandalılarda 1665'de İngilizlere ait kale, gemi ve depolara saldırmıştı. Büyük kayıplar veren şirket zararlarını karşılayamayınca finansal bir krize girmişti. Zararın karşılanması için kendisine başvuran iş insanlarına yıllık bin Pound karşılığında, yedi yıl boyunca ve kiralama usulü ile bireysel olarak Afrika'da ticari faaliyet izni verilmişti. Bütün bu gayretlere rağmen şirket içinde bulunduğu krizi aşamamış ve 1672'de faaliyetleri durmuştu (Treasury Papers, 1663-1670: 82) Şirketin iflası ile birlikte hissedarları da önemli oranda kayıp yaşamıştı. Paralarını Afrika'nın kazançlı ticareti ile artırmak isteyen İngiliz elitleri beklemedikleri bir kayba uğramıştı. Hollanda ile yapılan savaş tüm hesapları bozmuş ve her iki ülkenin zarar hanesine yazılmıştı. Avrupalı güçler yaptıkları her bir savaşın deniz aşırı bölgelerde bile kendilerini zarara uğrattığının farkına varacaktı.

İngiliz Kraliyeti, Afrika Ticaretinin Kraliyet Maceracıları Şirketinin iflasından sonra yeni arayış içine girdi. Diğer Avrupa ülkeleri Afrika ile ticaretlerine tüm hızı ile devam ederken İngilizler başarılı olamamıştı. Bulunan çare ise hiç borcu olmayan yeni bir şirketle yola devam etmektir. Bu yeni şirkete Kraliyet Afrikan Şirketi adı verildi. İngilizlerin yeterince finansal güce yani altın ve gümüşe sahip olmamasından dolayı ticarete takas usulü bir yöntem izlenmesine karar verildi. Böylece İngiltere'de üretimi yapılan ürünlerin Batı Afrika'daki ticari değere sahip ürünlerle değiş tokuşu yapılacaktı. Lakin zaman geçtikçe köle ticaretinin çok önemli bir kazanç kapısı olduğu anlaşıldı. Şirket köle ticaretini de yine ürün takası yöntemi ile yapmaya başlamıştı (Eltis, 1994: 239). Şirketin Afrika'dan alarak Londra'ya getirdiği ürünler arasında en önemlileri fildişi, altın ve kızılağaçtı. Köleler ise çoğunlukla satışı yapılmak üzere Batı Hint adalarına gönderilmekteydi. Kölelerin karşılığında gümüş külçe, senet veya şeker alınarak İngiltere'ye taşınıyordu (Carlos, vd. 2000: 3). Şirketin 1668-1722 yılları arasında Afrika'dan İngiltere'ye getirdiği altınlar İngiliz metal paralarında da kullanılmıştı (Davies, 1957: 180; Miller, 19). Afrika'dan getirilen kızılağaç da tekstil boyacıları için önemli bir hammadde haline gelmişti. Hatta kızılağaca duyulan ihtiyaç dolayısı ile Afrika ile ticaretin gelişmek zorunda kaldığına inanılıyordu. İngiliz tekstil üreticileri bu hammaddeye 1760'lı yıllara kadar büyük oranda ihtiyaç duymuş ve ticaretin devamlılığında önemli bir etken olmuştu (Inikori, 2002: 182, 396). Alışveriş yöntemi olarak ürün takasının yapılması sebebi ile sayısı 150'yi bulan birçok ürünün alım satımı yapılmaktaydı. Kalaydan yapılmış tencerelerden tekstil ürünlerine, demir çubuklardan boncuklara kadar birçok farklı ürün takas edilmekteydi. Afrika'da alıcı bulamayan İngiliz ürünleri ise ya ülkeye geri gönderiliyor veya buralardaki depolarda kalmaya devam ediyordu. Bu sebeple alıcısı olan doğru ürünün taşınması büyük öneme sahipti (Davies, 1957: 234). Aylar süren masraflı gemi yolculuğu için doğru ürünlerin taşınması büyük öneme sahipti. Şirket sadece köle ticaretine bel bağlamıyordu. Alım ve satımı mümkün olan her ürün değerlendirilmek isteniyordu. Kıtalar arasındaki her bir ürünün ticareti yeni fırsatlara da imkân veriyordu.

1672'de 2. Charles'ın verdiği izin kapsamında ticarete başlayan Kraliyet Afrikan Şirketine Batı Afrika'da işgal yetkisi de verilmişti. Herhangi bir Hıristiyan güç tarafından kontrol altına alınmamış toprakların bin yıl süre ile şirket tarafından kullanılması da bu izin kapsamındaydı. Şirkete Hıristiyan olmayan milletlerle barış veya savaş yapma yetkisi de verilmişti. Kraliyet altın ticaretinin başarılı olması durumunda şirketin elde ettiği altınların üçte ikisine el koyma yetkisine de sahipti (Scott, 1903: 245). Şirketin hissedarları her yıl yapabilecekleri bir seçimle şirkete bir başkan, başkan yardımcısı ve 24 yönetici seçebiliyordu. 1680'e gelindiğinde şirkete para yatıran yatırımcı sayısı toplamda 198 olmuştu (Treasury Papers, 1663-1670: 8). Bir önceki şirketin hissedarı olan 305 iş insanı büyük kayıplar yaşamış olmakla birlikte İngiliz elitleri Afrika ticaretine devam etmek istiyordu. Krallığın Afrika topraklarını kendi malı olarak görme eğilimi ve bin yıl boyunca şirkete vermesi ise Avrupalıların Afrika'ya olan genel bakış açısını sergiliyordu. Afrikalılar ten renkleri sebebi ile köle olarak görüldüğü için yaşadıkları topraklar onların hakkı olarak görülüyordu. Bu nedenle her bir Afrikalının toprağı potansiyel bir koloni demektir. Güçlü koloniler kurmak için ise büyük miktarda finansal güce ihtiyaç vardı. Şayet İngilizler başta olmak üzere Avrupalılar bu güce sahip olsaydı Afrika ilk günden itibaren tam bir işgale uğrayabilirdi.

17. yüzyıl itibari ile tam bir işgal söz konusu değildi. Kurulan şirketlerin ticari çarkı döndürmesi gerekiyordu. Bunun için herhangi bir yanlış ürünün Londra'dan Afrika'ya yola çıkması işadamlarının büyük zararlar etmesini sağlayabildiği için dikkatli davranılması gerekiyordu. Bu durum İngilizlerin ticari becerilerinin de gelişmesine sebep olmaktaydı. Afrika'dan alınan ürünler genel olarak batıda rahatlıkla satıldığı için karşılığında gönderilen takas ürünlerinin de kolaylıkla alıcı bulması isteniyordu. Bu amaçla Afrika'dan talep gören ürünlerin İngiltere başta olmak üzere Avrupa coğrafyasından bulunması için özel çaba sarf ediliyordu. Bu nedenle Afrika'da talep gören İsveç ürünü demirin Afrika'ya götürülmesi gibi özel çabalara girilmekteydi. Bu yönü ile Kraliyet Afrika Şirketi Avrupa'da da ticaretin gelişmesinde özel bir öneme sahip olmuştu. Bununla birlikte 17. yüzyıl şartlarında bu her zaman kolaylıkla yapılabilen bir ticaret şekli değildi. İsveç'den demirin satın alınarak Afrika'ya gönderilmesi ancak uzun yıllardan sonra düzene giren bir ticari girişimdi. Şirketlerin kendi aralarında bu ticari alışverişi düzene koyması ile yılda ancak 200 ton ürün Afrika'ya gönderilebilmekteydi. Hâlbuki Afrika'da bu dayanıklı ürüne karşı çok daha fazla bir ilgi vardı (Carlos, vd. 2000: 3-4). Bütün zorluklara rağmen şirket 1678 yılına kadar yatırımcılarına % 55 gibi büyük bir kazanç sağlamıştı. Bu durum yeni yatırımcıları memnun etmiş olsa da paralarını daha önceki Afrika Ticaretinin Kraliyet Maceracıları adlı şirkette batıranları huzursuz etmişti. İngiliz Doğu Hindistan şirketine yatırım yapanlarda aynı oranda kazanç elde etmedikleri için şirketin bu ilk yıllarındaki başarısından mutsuz olmuştu. 1680-1692 yılları arasında şirket hissedarlarına yüksek kazançtan dolayı 8 ayı ödeme yapmıştı. 1691-1697 yılları ise savaşlar, iç mücadele ve kötü yönetimden dolayı şirketin zarar ettiği zamanları olmuştu (Scott, 1903: 246). Şirketin 1694-1700 yılları arasında Afrika'da yapılan Komenda savaşının ana aktörlerinden birisi olması da kazanç kaybı yaşamasında etkili olmuştu. Komenda günümüzde Gana'da bulunan bir liman şehrinin adıydı. Bu bölgede kontrolü yerel Eguafu Krallığı sağlamaktaydı. İngilizlerin ticaretine engel olan Eguafu'lara karşı yerel prenslerle birlikte komşu Afrikalı krallıkların da desteği ile uzun süren mücadeleler yapılmıştı (Law, 2007: 143) Kıtalar arası ticarete savaşlar ve iç mücadeleler büyük etkendi. Şirket başarılı bir seyir izlerken bir anda beklenmedik durumlarla karşı karşıya kalınmıştı. Hâlbuki ticaretin devamlılığı açısından bu tür dış müdahalelerin ortadan kalkması gerekliydi.

Afrika ile ticaret sadece İngilizlerin şirketinin tekelinde değildi. Özellikle Hollandalılar ticaretteki yetenekleri ile 1680'lerde önemli bir oyuncu olmuştu. Hollandalılar Afrikalıların istediği ürünü doğru zaman ve doğru seçeneklerle bu kıtaya sunmakta daha başarılıydı. İngilizler Afrikalıların hangi sezon veya yıl ne istediğini Hollandalıların kendilerinden önce öğrenerek doğru adımlar attığını, kendilerinin ise onların hızına ayak uyduramadığını dile getirmekteydi (Davies, 1957: 234). Afrika'ya taşınan tekstil ürünlerinin de buradaki Afrikalı alıcılara hitap etmesi gerekmekteydi. Herhangi yanlış renge sahip bir ürünün takasında bile zorluk yaşanabildiği için İngilizler Afrikalıların ilgisini çekecek renk ve kalitede ürünü taşımaya özen gösteriyordu. Hatta şirket bu amaçla kumaş boyacılarına doğru renkleri kullanmaları için binlerce Poundluk ödemeler yapıyordu (Carlos, vd. 2000: 4). Farklı ürünlerin piyasada alıcı bulması ve çeşitliliğin artması ekonominin ve endüstrinin gelişmesini sağlıyordu. Avrupalıların Afrikalılara satılacak ürünler için bir çaba içine girmesi ise alışılmadık bir durumdu. Kıtanın siyahi insanını ancak köle olarak değerlendiren Avrupalılar onlara isteyecekleri kalitede ürün vermeye çalışıyordu. Hâlbuki bu kölelerin ürünleri Avrupa'da kolaylıkla alıcı bulmaktaydı. Şirketin Afrika'daki depoları ise kalitesinden dolayı beğenilmeyen ürünlerle doluydu.

Ürünün doğru olmasının yanı sıra istenen zamanda Afrika'ya ulaşması da gerekliydi. İngiltere'den Afrika'ya yolculuk ortalama 70 gün sürmekteydi. Şirketin ilk yıllarında gemiler Afrika sahillerinde takas için üç ay gibi bir süre kalmaktaydı. Gemiler bu ilk zaman dilimlerinde takasın gerçekleştiği bir ofis vazifesi yapmakla birlikte seneler geçtikçe Batı Afrika sahillerinde birçok farklı depo alanı hizmete girmeye başlayacaktı. Afrikalıları ile takas bitip gemiler tam olarak doldurulduğunda ise gemiler rotalarını alımı yapılan ürüne göre ya İngiltere'ye veya Batı Hint adalarına çevirmekteydi. Batı Hint adalarına doğru yola çıkıldı ise bu ortalama 9 haftalık bir yolculuk anlamına geliyordu. Neticede İngiliz limanlarından ayrılan bir geminin tekrar ülkeye geri gelmesi rotasına göre 8 ila 12 ay alabilmekteydi (Galenson, 1986: 35). İngiltere'ye kargoları ile geri dönen gemiciler beraberlerinde şirket yetkililerine seyahatlerinin nasıl geçtiğini de rapor etmek zorundaydı. Afrika'daki depolar ve zamanla bu depoları korumak için yapılmaya başlanan kalelerde görev yapan şirket çalışanlarının mektupları ile tavsiyeleri de iletilenler arasındaydı. Afrikalıların hangi ürünü talep ettiği, denizin ve iklimin durumu gibi farklı bilgiler ticaretin başarılı olarak devam etmesi için büyük önem taşımaktaydı. Her bir ticari sefer bu tür gerekli bilgilerin saklanır hale getirilmesini sağlıyordu (Carlos ve Hejeebu, 2006: 8) Bu sayede günümüze kadar ulaşan şirket defterleri Afrika tarihi ile ilgili birçok bilgiye ulaşmayı kolaylaştırmıştı.

Afrika ile ticaret için en kötü zaman dilimleri Haziran, Temmuz ve Ağustos aylarıydı. Bu aylar Batı Afrika sahillerinin yağışlı geçtiği zaman dilimleriydi. Aslında korkulan bu yağışlar değil yağışlarla birlikte başlayan ölümcül bulaşıcı hastalıklardı. İngilizler bu aylarda herhangi bir Afrikalı ile temasa geçmek istemediği gibi gemilerinde köle de taşımak istemiyordu. İngilizler bunun kendileri için ölüm getirdiğini öğrenmişlerdi. Batı Hint adalarına yolculukta da Ağustos'tan Ekim ayına kadar süren fırtınalar ticareti engelliyordu. Adalara yolculuk için Aralık'tan Haziran ayına kadar geçen zaman aralığı en iyi dönemdi (Galenson, 1986: 35) İngilizlerin elde ettiği bu tecrübeler onların ilerleyen yıllarda denizlerde etkin olmalarını sağlayacaktı. Hem ticareti hem de denizleri öğrenen İngilizler büyük bir coğrafi alanda etkili olacaklardı.

Şirketin kurucuları İngiliz Kraliyetine yakınlığı ile tanınan zengin iş adamlarıydı. Amaçları kraliyetle olan bağlarını da değerlendirerek kısa sürede daha fazla kazanç sağlayacak bir yapıyı teşkil etmekte. Elde edilen kazanç ortaklar arasında pay edilirken masrafların kendilerine ekstra bir yük getirmesi istenmiyordu. Özellikle kölelerin Afrika'dan alınarak Batı Hint adaları olan Barbados veya Jamaika'ya gönderilmesi kolay bir kazanç kapısı haline dönüşmüştü. Lakin bu kazancın beklenenin aksine şirketi zarar ettireceği öngörülmemişti. Adalara satılan köleler buralardaki tarlalarda çalıştırılıyordu. Bundan dolayı bu köleler için ödenecek ücretler peşin olarak yapılamıyor ve hasat sonu dönem için şirketin alacak hanesine yazılıyordu. Birçok toprak sahibi şirkete olan ödemesini zamanında yapmayınca da şirket finansal bir darboğaza girmişti. Şirket 1690'ların zorlu şartlarını atlatabilmek istiyordu. İngiliz kraliyeti de aynı şekilde şirketin kazanç elde etmesini istiyordu. Kraliyet ve Şirket içinde bulunduğu parasal sıkıntıyı gidermek için yeni bir yöntem denemeye karar verdi. 1697'de çıkarılan kanuna göre, 1698'den itibaren tek ticari tekel hakkına sahip olduğu Batı Afrika'da başka özel işletme ve teşebbüslere kiralama yolu ile ticaret yapma hakkı verildi. Böylece isteyen kişi veya özel şirketler Kraliyet Afrikan Şirketine kira ücreti ödeyerek Afrika sahillerinde ticaret yapmaya başladı. Her bir kira ücreti şirketin ihtiyaç duyduğu parasal sorunu çözmek için gerekli görülüyordu. İngiliz tüccarların her bir gemi seferi için ödedikleri ücretlerle Afrikan şirketinin Batı Afrika'daki kale ve yerleşkelerinin masrafları da karşılanabilecekti. Şirket hâlihazırda her yıl 20 bin Poundu bu yerlerin masrafı için ayırmak zorunda kalıyordu (Miller, 2013: 19; Davies, 1957: 259). Böylece şirketin şemsiyesi altında özel kişi ve işletmeler kendi ticari faaliyetleri için yoğun bir çaba içine girdi. Bu durum aslında Kraliyet Afrikan Şirketinin tekel olduğu bir pazarı başarısızlığı sebebi ile başka işletmelere açmasıydı. Kanunun çıkması ile birlikte yüzlerce İngiliz tüccar Afrika ticaretine dahil olmaya başlamış ve ilk seferler için gemiler Afrika'ya yollanmaya başlanmıştı. Şirkette bu gemilerin kazancından % 10 oranında ücret almayı planlıyordu. Şirketin kendisi de elde ettiği kira geliri sayesinde kendi gemilerini Afrika ticareti için hazırlamaya başlamıştı. Toplanan yarım milyon Poundla ticari seferler için gerekli ihtiyaçlar karşılanmaya başlandı. Özel kişi ve işletmelerin gemileri Afrika'ya vardığında ise beklenmedik bir gelişme oldu ve şirketin iflas ettiği haberleri yayılmaya başladı. Hatta şirketin Afrika'da sahip olduğu depo ve merkezlerinde Hollandalılara satılacağı konuşulmaktaydı. Bu durum şirkete güvenerek Afrika'ya ticari sefer düzenleyen özel kişi ve işletmeleri endişeye sevk etti. Zira birçoğu Afrika ticareti için kişisel servetlerini ortaya koymuştu. Şirketin iflası ile birlikte korumasız kalacakları bu ticarete zarar edeceklerini düşünenler vardı. Şirket kazanç elde edemeyecek kadar sıkıntılı bir dönem içine girmiş olsa da iflas etmedi. Lakin şirkete parasını yatıran hissedarlarını memnun edecek bir performansta ortaya koyamadığı başarısız yıllar birbirini takip etti (Scott, 1903: 248). Aslında şirketten izin alarak Afrika ticaretine başlayan birçok tüccar için durum beklenenin aksine çok daha iyi bir gelecek vaat ediyordu. Bu yasadan önce birçok gemi korsancılık faaliyeti altında köle ticareti yaparken şimdi faaliyetlerini Afrikan Kraliyet şirketine bir miktar ücret ödeyerek yapacaklar ve kanunsuz olarak anılmaktan kurtulmuş olacaklardı. Özellikle 1680'lerde şirket gemileri sıklıkla İngiliz donanması ve Şirket gemileri tarafından yakalanan korsanların gemilerine ve kargolarına el konulduğu yıllardı (Horrigan 2016: 5) Şirketin tekel hakkını kira karşılığı kullandırması korsan olarak anılan bu gemilerin yasal hale gelmesini sağladı. Bu durum çok daha fazla kölenin de taşınmasına sebep oldu. Şayet İngiliz Kraliyeti şirketin tekel yetkisini kaldırmasaydı çok daha az Afrikalı köle olarak alınıp satılacaktı.

3. ŞİRKETİN KÖLE TİCARETİNE BAŞLAMASI VE ALTININ ÖNEMİ

İngilizleri ilk dönemlerde Afrika'ya çeken daha öncede belirtildiği üzere sadece altın ticaretiydi. 1700 yılına kadar şirketin temel hedefi de kölelerden daha çok Afrika'daki altındı (Eltis, 1994: 238) Afrika'da çok zengin altın kaynakları olduğuna inanılıyordu. Böylece hızlı bir zenginleşme dönemi yaşanacağı düşünülmüştü. Şirkete parasını yatıran her bir İngiliz iş insanının amacı paralarının kat ve kat daha fazla kendilerine döneceği inancıydı. Lakin altın ticaretinde gerekli başarı sağlanamayınca köle ticaretine yönlenildi. 1698'de yüzlerce geminin şirketten izin alarak köle ticaretinde yer alması beklenmedik şekilde daha fazla insanın anavatanları olan Afrika'dan koparılmasına sebep olmuştu. 1700-1710 yılları arasında köle fiyatları

aşırı yükselmesine rağmen bile kölelere inanılmaz talep vardı. Şirket bünyesinde faaliyet gösteren birey ve özel teşebbüsler arasında da köle ticareti rekabeti yaşanmaya başlamıştı. Her bir gemi daha fazla köleyi Amerika'ya taşımak istiyordu. Kraliyet Afrikan Şirketinin Batı Afrika'da sahip olduğu merkezler, limanlar ve kaleler köle ticareti yapanlara da hizmet vermekteydi. Şirketin en azından masrafları karşılamak için liman ücretlerini artırması köle fiyatlarının yükselmesinde etkili olmuştu. Toprak sahipleri de sıradan işçi köleler yerine mesleki becerilere sahip köle arayışına sahip olunca fiyatlar iki kata kadar artış göstermişti (Scott, 1903: 249) Kölelerin bu derece önemli hale gelmesinin sebebi Brezilya, Barbados ve Jamaika'da şeker kamışı tarlalarındaki hızlı büyümeden dolayı olmuştu. İhtiyaç duyulan işçi ihtiyacını karşılamak için bulunan yöntem Afrika'dan köle getirmektir. Fransızların da 1697 yılından itibaren Santo Domingo adasında gerçekleştirdiği hızlı büyüme de İngilizlerin bölgeye ilgisinin artırmasında etkili olmuştu. İngilizlerin amacı rakipleri olan Fransızları her alanda geçmek olduğu için onlardan daha fazla gayret gösteriliyordu (Miller, 2013: 20) Avrupalı güçlerin kendi aralarındaki rekabeti kolonileşme, sömürge ve ticarete önemli değişimlere sebep olmaktadır. İngilizleri geç kaldıkları Afrika ticaretinde başarılı kılanda onların düşman olarak gördükleri diğer Avrupalı devletlerle mücadeleleriydi.

Afrika ticaretinde farklı ürünlerin alım ve satımı yapılmakla birlikte Amerika kıtasında kolonilerin kurulmaya başlanması ile işçi açığı Afrika'dan getirilmeye başlanan köleler tarafından karşılanmaya başlanmıştı. Amerikan kolonilerinde şeker gibi üretimi yapılan ürünlerin çok fazla işçiye ihtiyaç duyması Afrika şirketinde görevli şirketleri kazançlı köle ticaretine yönlendirmişti. Böylece Afrika'dan zorla getirilen köleler Amerikan kolonilerinde üretim çarkının dönmesini sağladı. Üretilen ürünler de tekrar Avrupa'ya satılarak ticari bir döngü kuruldu. Bu ticari ağa Atlantik ticareti adı verildi. Gemilerle Afrika'dan Avrupa'ya yolculuğun yapılması karşı deniz akıntısı ve rüzgârı ile daha büyük bir çaba gerektiriyordu. Hâlbuki Avrupa'dan Afrika'ya oradan Amerika'ya ve tekrar Avrupa'ya dönüş okyanus akıntısı ile çok daha kolaydı. Bu kolay deniz yolculuğu ve elde edilen yüksek kazanç köle ticaretinin gelişerek artmasına da sebep olmuştu (Rodger, 2006: lviii). Afrikalılar zaman zaman köle ticaretindeki işbirliklerini durduracak çabalar içine girseler de gelişen Atlantik ticareti artık karşı konulamaz ölçüde büyümüştü. Afrikalılar için bu ticari şartlar altında yapılabilecek tek şey kaliteli ürünler ile pazardan pay kapmak olmuştu. Bu ürünlerden en önemlisi de tekstil ürünleriydi (Thornton, 1992: 49). Köle ticaretinin önemli ölçüde gelişmesi Avrupalı şirketlerin Afrika ile altın veya diğer zirai ürün ticaretini geliştirmesini engellemişti (Rodney, 1975: 319). Şayet batılılar köle ticareti yapmamış olsalardı muhtemelen farklı ürünlerin ticareti yapılacak ve Afrika çok daha kalkınmış olacaktı. Lakin bu kalkınmışlığın işgal altında mı yoksa özgürce mi gerçekleşeceği büyük bir soru işaretiydi.

Avrupalıların Afrikalı kölelere ilgisi özellikle Güney Amerika'dan altın ve gümüşün çıkarılmaya başlaması ile daha fazla artmıştı. Portekizlilerin 1700'lerde Brezilya'dan büyük miktarda altını çıkartarak Avrupa piyasasına sokması ile birlikte aralarında Londra'nın da olduğu birçok şehirde ticari hacmin kat ve kat artmasına sebep olmuştu. İngiliz iş adamlarının uluslararası uzak sularda ticaret yapabilmesinde bu altınların büyük önemi olmuştu. Hemen hemen her şeyin alınıp satılmasını sağlayacak kadar gelişen piyasa şartları ihtiyaç duyulan işçileri de kölelerden temin etme yolunu seçecekti. Şeker kamışı üretimi yapan toprak sahipleri ürünleri için yeni ve daha kazançlı pazarlar bulmaya başladıkça da gelir elde etmeye başladı. Ödeme dengesinin sağlandığı bir düzen içinde ise daha fazla köle Afrika'dan bu toprak sahiplerine gönderildi. İngilizler kendileri açısından değersiz ama Afrikalılar için değerli olan ürünleri Afrika'ya daha fazla göndermeye başlamıştı. Ayrıca İngiliz Doğu Hindistan Şirketi tarafından Hindistan'dan alımı yapılan birçok Hint tekstil ürünü de Afrika'ya yollandı. Hatta Kuzey Amerika'da üretimi yapılan rom adlı içki bile Afrika'ya gönderildi. Bütün bu ticari ürünler takas yolu ile köle satın almada kullanılıyordu. Amerika'ya satılan köleler için altın veya gümüş talep edilirken altın ve gümüşü olmayan kolonilerde ise ödemelerin Avrupa'da kolaylıkla satışı yapılabilecek ürünler olmasına dikkat edildi. Şeker bu ürünler arasında en cazip olanlarından birisi olarak büyük öneme sahip olmuştu (Miller, 2013: 23). Kraliyet Afrikan Şirketi için Afrika'da koloniler kurmak ve başarılı bir şekilde bunları işlevsel kılmak önem arz etmekteydi. Afrika'nın iklimine uygun tarımsal üretimin yapılması şirketin kazancını artırmanın bir diğer önemli yolu olarak görülmekteydi. İngiliz ürünlerinin Afrika'da daha fazla pazarlanması ile kazancın devamlılığı sağlanabilirdi. Afrikalıların en fazla rağbet gösterdiği ürünler metal ürünleri ile birlikte İngiliz Doğu Hindistan Şirketi'nin Asya'dan getirdiği bu tekstil ürünleriydi (Davies, 1957: 6). Hindistan'dan Avrupa'ya ve Afrika'ya gönderilen tekstil ürünleri kaliteleri ile büyük kazançlar sağlamaktaydı. İngiliz tekstil endüstrisinin gelişmesi ve aynı kaliteyi yakalaması da ticari rekabette önemli bir dönüm noktasıydı. İngilizler sadece Afrika'da değil Amerika'dan Hindistan ve Çin'e kadar geniş bir coğrafyada ticaret yapmaktaydı. Bu sayede ürün çeşitliliği ile birlikte arz ve talep sağlanıyordu.

Afrika ticaretin de rol alan İngiliz Kraliyet Afrikan şirketi gibi işletmelerin tuttıkları kayıtlar bu ticaretin nasıl geliştiği ve yapıldığı hakkında birinci elden kaynaklara dönüşmüştü. Afrikan şirketi İngiliz devletinin izni ile Afrika ticaretinde tekel olmuştu. Bununla birlikte bu işi devlet izni olmadan yapan İngiliz gemileri korsan olarak tanımlanmaktaydı. Diğer İngiliz şirketleri de Afrikan Şirketine sunulan imkânlardan yararlanmak için lobi faaliyetleri yapmaktaydı. Savaşlar ve İngiltere'deki iç çekişmeler dolayısı ile Afrikan Şirketi 17. yüzyılın sonlarında içinde çıkılması zor bir şekilde finansal sıkıntı yaşamaya başlamıştı. Bu dönem içinde rakipleri şirketi İngiliz parlamentosunda zora sokacak kararlar aldirmek için daha fazla gayret içine girmişti. Rakipleri köle ticaretinden pay almak, daha fazla İngiliz ürününün Afrika'da satışının yapılması ve son olarak kolonilerde kurulan plantasyonların ekonomik getirisinden istifade etmek istiyorlardı. Afrikan şirketinin tekel olmadığı bir ticari ağda ülkenin daha fazla kazanç elde edeceği iddia ediliyordu. Köle ticaretine katılacak her bir yeni gemi ve şirket daha fazla Afrika sahiline erişim hayali kuruyordu. İngiliz fabrikatörler daha fazla ürünü Afrika'da satabileceklerine inanmaktaydı. Kolonilerdeki toprak sahipleri de şirketin tekelini olmadan daha ucuza köle alacaklarına inanmaktaydı (Davies, 1957: 120).

1698 yılında çıkarılan kanun ile belirtildiği üzere yüzlerce İngiliz tüccarın özellikle köle ticaretine yönelmesi toprak sahiplerinin istediği işgücünü temin etmekteydi. Lakin köle ücretlerinin yüksekliği tartışma sebebi olmaya devam etmekteydi. Tüccarlar buna bahane olarak kazançlarının % 10'unu Kraliyet Afrikan Şirketine vermelerini gösteriyordu. Bundan dolayı toprak sahipleri de şirketin bu ticaretten bu denli yüksek ücret talep etmesini uygun bulmuyordu. Şirket ise bu ücreti köle ticaretinin yapıldığı Afrika'daki liman ve kalelerin masrafı için gerekli görmekteydi. Aslında bu söylem inandırıcı değildi zira şirket bu yerlerin şartlarını iyileştirme adına hiçbir şey yapmıyordu. Gemilerden alınan % 10'luk ücretin liman ve kaleler için harcanmadığı açıkça ortadaydı. Hatta Afrika'dan kölelerin alınarak gemilere yüklendiği birçok yerde şirketin limanı, deposu veya kalesi de yoktu. Şirket yeni liman ve kale inşasından da maliyeti yüksek olduğu için kaçınıyordu. Gambia sahillerinde yeni bir kale 20 bin Pound inşa masrafı ve yıllık 6 bin Pound da işletme masrafı demekti ki şirket böyle bir masrafa girmek istemiyordu. Bununla birlikte ister limanlar kullanılsın isterse kullanılmasın her gemiden taşıdıkları ölçüsünde % 10 ücret almaya devam ediliyordu (Horrihan, 2016: 29). Bu gemilerin sahipleri de, Amerikan kolonilerinde ki toprak sahipleri de bu ücret karşılığında gerekli hizmeti almadıkları için şirketi eleştirmeye devam etmekteydi.

1700-1710 yılları İngiliz tüccarları için şirkete ücret ödeyerek Afrika ticaretinden özellikle de köle ticaretinden kazanç elde ettikleri yıllar olmuştu. Bununla birlikte şirketin geleceği ve şirket semsiyesi altında bağımsızca ticaret gerçekleştiren bu tüccarların geleceği tartışma konusu olmaya devam ediyordu. 1710 itibarı ile üç ayrı plan konuşulmaktaydı. Birincisine göre kanuni düzenleme olmadan her İngiliz tüccar özgürce Afrika ticaretini yapabilmeliydi. İkinci görüşe göre ticareti düzenleyici yeni kanunlar yapılmalıydı. Son görüşe göre ise yeni kanunlar çerçevesinde Afrika ticareti için yeni bir şirket kurulmalıydı. Kraliyet Afrikan şirketinin etkinliğini yitirmesi ve birçok yeni oyuncunun Afrika ticaretine katılması aslında değişimi gerekli kılıyordu (Horrihan, 2016: 34). Afrika merkezli daha fazla ticaretin gerek Amerika'ya gerekse İngiltere'ye yaygınlaşması sonucu İngiliz kraliyeti ticareti düzenleyici önlemler alma yoluna gitmek istiyordu. 1712'de hazırlanan tasarıya göre İngiliz vatandaşları tarafından yasalar çerçevesinde kurulan tüm şirketlerin Afrika ticaretini serbestçe yapması istenmişti. Hâlbuki ticaret tekelini Kraliyet Afrikan Şirketine aitti. Tasarı ile Afrika'da kurulmuş olan kale ve limanların daha da genişletilmesine yönelik çalışmalar yapılması da istenmişti. Zira var olan bu yerler artan ticarete ayak uyduramıyor, şirkette buraların büyümesi yönünde kaynak harcamıyordu. Tasarı limanların büyütülmesi için gerekli kaynağın ticarete katılan gemilerden tahsil edilmesini istemekteydi. Tasarı da toprak sahiplerine çok daha uygun fiyatla köle satışının yapılması da istenmekteydi. Böylece köle ticareti yapanların yüksek fiyatlarla toprak sahiplerini zor durumda bırakmaları istenmiyordu. Tasarı İngiltere'den her yıl 100 bin Poundluk ticari ürünün Afrika'da satışının yapılmasını da garanti altına almayı amaçlıyordu. Böylece ticaretin köle satışının yanı sıra İngiliz ürünleri içinde bir katma değer üretmesi hedefleniyordu. Kraliyet Afrikan Şirketi bu tasarıya kendisini tekel olmaktan çıkardığı sebebi ile karşı çıkmıştı. Nihayetinde Afrika'da kurulan bütün ticari merkezler, depolar, limanlar ve kaleler şirket tarafından kurulmuştu. Tasarı üzerinde tam bir karara varamayan İngiliz Parlamentosu bunu tam manası ile kanunlaştırmayı başaramamıştı (Scott, 1903: 249). Bununla birlikte İngiliz tüccarların şirkete ödedikleri % 10'luk ücretin iptali konusunda gerekli adımlar atılabilmişti. Bu ücret şirket için önemli bir kazançtı. Şirket yetkililerinin iptal girişimleri de sonuç vermemişti. Şirket kendi ticari sahası içine giren Batı Afrika sahillerinde ticaret yapacak diğer İngiliz tüccarları yasa dışı ilan edeceğini duyursa da bunu kontrol edecek güçte de değildi. İzlenebilecek en akıllıca yol bu tüccarlar ile ortaklığın tesis edilerek ticari gelirden pay sahibi olunmasıydı. Bunda da başarılı olunacaktı zira Londralı bir tüccar olan Humphry Morice ile yapılan işbirliği sonucu bile 1709-1732 yılları arasında 78 köle ticareti seferi gerçekleştirilmişti (Mitchell, 2013: 546). Görüldüğü üzere

Afrikan Şirketinin en büyük problemi ticari seferler için gerekli finansal gücü bir türlü sağlayamamasıydı. Aksi takdirde Afrika ticareti yeterince kazançlıydı. Şirket için bu çarkı döndürecek bir finansal güç olduğu ve çarklar durmadığı müddetçe kazanç kat ve kat artırılabilirdi. Finansal gücün artması için zamana ihtiyaç vardı. Bir yüzyıl sonra gerek İngiliz devleti gerek şirketleri bu finansal güce sahip hale geleceklerdi.

Güney Amerika'da gümüş ve altın madenlerinin işlenmeye başlanması ile birlikte çok daha fazla Afrikalı köle bu kıtaya getirilmeye başlanmıştı. Brezilya'daki Genais altın madenine çalışması için getirilen köleler karşılığında ödemeler altın külçelerle yapılmaktaydı. Bu külçeler Portekiz ve İspanyollar dışında Hollandalılar, Fransızlar ve İngilizlerle ticarete kullanılmakta olduğu için kısa sürede ticari dolaşıma sokulmaktaydı. Altın ve gümüşün dolaşıma girmesi Güney Amerika'nın da hızla kalkınmasına sebep olmuştu. Brezilya'da Rio De Janeiro bölgenin hızla gelişen yeri olmuştu. Burası aynı zamanda köle ticaretinde bir merkeze dönüşmüştü. 18. yüzyılda Portekizli tüccarların ihtiyaç duyduğu köleleri ve birçok ürünü ise İngilizler karşılamışlardı. Portekizliler çıkardıkları altını düzenli bir şekilde Lizbon'a taşıyor ve ihtiyaç duydukları ürünler için özellikle de İngilizlerle takas ediyordu (Miller, 2013: 24). Altının ticaret için kullanılmaya başlanması Avrupa'nın ihtiyaç duyduğu finansal gücü sağlamış olacaktı. Avrupa elinde hiçbir şey olmadığı için kalitesiz ürünlerini takas yolu ile ticarete sokmaya çalışıyordu. Altının ticarete dâhil olması onların Hindistan ve Afrika ile daha fazla ticaret yapabilmelerini sağlayacaktı.

Afrika bu ticari yarışta ucuz işgücünü yani köleleri temin ediyor ve karşılığında da ihtiyaç duyduğu ürünleri alıyordu. Bu ticarete rol alan Afrikalılar kendi kıtalarının insanından kazanç elde etmek için onları İngilizler başta olmak üzere Avrupalılara satıyordu. Köle ticareti daha fazla insanın köleleştirilmesini gerektirdiği için daha fazla silah alımını da gerektiriyordu. Bu silahlarda yine batılılar tarafından köle karşılığında verilmekteydi. Afrikalı köle tüccarları bu alışverişleri için batılıların tercih edeceği genç ve güçlü erkekleri tercih ediyordu. Bu erkekler madenlerde görev alırken kadınlar ise tarlalara gönderiliyordu. Bundan dolayı köle ticaretinde her iki erkeğin yanında birde kadın köle satılmaya çalışılıyordu. Doğum yapabilecek Afrikalı kadınların satışından ise kaçınılıyordu. Çünkü bu bayanlar sayesinde ticaretin devamlılığının sağlanabileceğine inanılıyordu. (Miller, 2013: 31-32) İngilizlerin Kraliyet Afrikan Şirketi koruyuculuğu altında köle ticaretini rahatça yapabilmemesinin altında yatan en önemli sebeplerden birisi Batı Afrika halkının da köle ticaretinde onlara yardım etmesiydi. Afrikalıların rızası ve yardımı olmadan İngilizlerin bu ticareti devam ettirmesine imkân yoktu. Aslında bu durum sadece köle ticareti için değil alım satımı yapılan tüm ürünler için geçerli bir durumdu. Batı Afrikalı tüccarlar ana kıtalarındaki kendi ten rengine sahip olan Afrikalıları İngilizlere satmakta bir sakınca görmüyorlardı. Uzun yıllar devam eden ticaret sebebi ile bu işten en fazla kazançlı çıkan kesimlerden biriside bu Afrikalı insanlardı (Richardson, 1979: 304).

İngilizlerin Afrika'daki tek amacı ticaret değildi. Burada kalıcı olarak yerleşmelerini sağlayacak adımlar atmakta da kararlıydılar. Onların önündeki en büyük engel ise Hollandalılardı. Hollandalılar İngilizlerden daha önce bu adımları atmışlar ve Batı Afrika'da birçok yerde kendi kale ve yerleşimlerini kurmaya başlamışlardı. Hollandalılar 1660 ve 1670'lerde açıkça Atlantik'i kontrolleri altına alacak kadar yoğun ticari faaliyet göstermişlerdi. İngilizlerin Afrika'daki başarısı onların düşmanları Hollandalıları da geçmesi manasına gelmekteydi (Pindar, 1709). Aslında İngilizlerin şirketleri vasıtası ile Afrika ticaretine bu denli ilgi göstermelerinin altında Hollanda'ya karşı da üstünlük sağlama amacı vardı. Kraliyet Afrikan Şirketinin zarar etmesi bunu değiştirmemiş ve İngilizler devlet olarak bunu sağlamak içinde gayret göstermişti. 1692'de 153 bin Pound borcu olan şirketin 1708'e geldiğinde borcu 300 bin Poundu geçmişti. Bu durumdaki bir şirketin Hollandalılara karşı üstünlük sağlayamayacağına bilincinde olan İngiliz kraliyeti gücü kontrolü elinde tutacak şekilde Afrika ticaretinde ve Afrika'da yerleşim yerleri yani koloniler kurmakta ısrarlıydı. Aslında bunu yapacak güç şirketin elinde olmasa da şirket bünyesinde izin alarak çalışan yüzlerce tüccar yapabilme kapasitesindeydi. Bu tüccarlar ticari rekabette kararlıydı. Aynı kararlılığı Afrika'da kolonileşmek için gösterebilirlerdi (Horrihan, 2016: 86).

1711'de İngiliz Kraliyeti bir grup tüccara Güney Deniz Şirketi adı altında ticaret izni vermişti. Şirketin amacı Güney Amerika ile ticaret yapmaktı (Kennedy, 1989: 137). İngiliz Kraliyeti Güney Deniz Şirketinin faaliyete geçmesinin Kraliyet Afrikan Şirketi içinde kazançlı bir dönemin kapısını açabileceğine inanılıyordu. Afrika'dan çok daha fazla köle bu şirketle işbirliği yapılarak Güney Amerika'ya taşınabilirdi. Bununla birlikte Afrikan şirketinin yetkilileri Güney Deniz Şirketi olmadan da bu işi kendilerinin yaptığına inanılıyordu. İngiliz Kraliyeti ise iki şirketin işbirliği yapmasında ısrarlıydı. Bu işbirliği sonucunda da her yıl 5 bine yakın Afrikalının köle olarak Güney Amerika'ya taşınmasına karar verilmişti (Horrihan, 2016: 87-88) Bu rakam oldukça iddialıydı zira 1672-1722 yılları arasında Afrikan şirketi 150 bin Afrikalı köleyi Amerikan kolonilerine ancak taşımıştı. 1661-1731 yılları arası göz önüne alındığında ise toplamda 212 bin köle

taşınmıştı. Bunlarında 44 bini kötü şartlar nedeni ile gemilerde hayatını kaybetmişti (Pettigrew, 2013: 11; Voyages Database). Özellikle 1698'de şirketten izin alarak köle ticareti yapan bireysel tüccarlar bu sayının katlanarak artmasına sebep olmuştu. Kraliyet Afrikan Şirketi ise dönem dönem gerek kendi gemileri ile gerekse bu İngiliz tüccarlar ile işbirliği içinde ticaretini devam ettirmeye çalışmıştı. 1712'den itibaren % 10'luk ödemelerin kalkması şirketi zora soksa da 1720'den itibaren şirket tekrar başarılı bir seyir yakalama şansı elde etmişti. Bunda en önemli rol Chandos Dükü olan James Brydges ve arkadaşlarının Kraliyet Afrikan Şirketine ortak olmasıydı. Şirketin çoğunluk hissesini kontrolü altına alan bu grup şirketi köle ticaretinden ziyade Afrika'nın zenginliklerine yöneltmişti. Chandos Dükü Afrika'da yeni maden sahaları bulunacağına inanıyordu. Ayrıca kıtanın zengin bir botanik bahçesi olduğuna ve gerek madenlerin gerekse bu doğal bitkilerin Avrupa piyasasında alıcı bulacağına inanmaktaydı. Dükün bu yeni arayışı şirketin 1720-1724 yılları arasında başarılı olmasını sağlasa da uzun soluklu olmayacaktı (Mitchell, 2013: 546).

4. AFRIKA'DA KURULAN KALELER

Afrikan Şirketinin ticarete başarısı ile Afrika'da kurulan yerleşkeler arasında önemli bir ilişki vardı. Bu yerleşkeler ticaretin gerçekleştiği noktaları ve gemiler içinde yükleme noktalarına dönüşmüştü. İngilizlerin mal ve can güvenliğini korumak için toplarda getirilmiş ve kaleler inşa edilmeye başlanmıştı. Diğer Avrupa ülkeleri de aynı yöntemi kullanıyordu. Afrikan Şirketinin merkez üssü ise Batı Afrika'da Gana'daki Cape sahilinde inşa ettiği liman ve kalesiydi. 1710'da kale elden geçirilerek daha da güçlendirilmişti. 14 adımlık genişliğe sahip kale duvarlarını 74 top korumaktaydı. Kale içindeki yerleşkede şirket çalışanlarından askerlere, sanatçılardan yazarlara kadar birçok İngiliz kalmaktaydı. Bin kölenin kalabileceği bir hapishane-depo da bulunmaktaydı (Davies, 1957: 240). 1695 yılından itibaren İngiliz eğitimcilerde bu kalelere gitmeye başlamıştı. Amaçları Afrikalı köleleri eğitip meslek sahibi yapmak ve kalelerin ihtiyaç duyduğu eleman ihtiyacını karşılayabilmektir. Kalelerin gelişip büyümesi için daha fazla kölenin buralarda çalıştırılması gerektiğine inanılıyordu. Bu açıdan Afrikalılar sadece Amerikan kolonilerinde değil Afrika'da da İngilizlere hizmet etmeye zorlanıyordu. Afrikan şirketi 1702'den itibaren meslek sahibi kölelerin Amerikan kolonilerine daha pahalıya satıldığını fark ettiğinde ise bu kaleleri tüm kölelerin eğitildiği birer mesleki okula da dönüştürmüşlerdi. Köleler kabiliyetlerine göre mesleki eğitimlere tabi tutuluyor ve bu şekilde yüksek ücretle kolonilere satılıyordu. Kölelere duvar örmeciliği, marangozluk, demircilik, nalbantçılık, fiçi imalatı gibi farklı meslekler öğretiliyordu. Hatta İngilizler bu kölelerden güvendiklerini kalelerin güvenliği adına asker olarak bile istihdam etmeye başlamıştı. Meslek sahibi olan köleler hastalanmaları durumunda tedavi ediliyorlar ve istedikleri takdirde diğer köleler ile evlenmelerine izin veriliyordu (Newman, 2013: 141).

İngilizlerin en güçlü yerleşkesinin olduğu Cape kalesinde 1704'den itibaren çok daha fazla köle çalıştırılmaya başlanmıştı. Bu köleler mısır, pamuk ve şeker kamışı tarlalarında çalıştırılıyordu. Böylece Afrika'daki bu önemli kalenin bir büyük yerleşkeye ve nihayetinde koloniyeye dönüşmesi isteniyordu. Afrikan Şirketinin Batı Afrika'da büyük yerleşim yerlerine sahip olmasının önündeki en büyük engel şirketin devamlı surette içinde bulunduğu mali krizlerdi. Muhtemelen şirket daha kazançlı bir yapıya sahip olsaydı Afrika'da birçok yerde çok daha büyük ve gelişmiş İngiliz kolonileri kurulabilirdi. Kölelerin Amerikan kolonilerine satılması kazançlı bir iş olduğu için Afrika'da yerleşme yerine bu ticarete yönelim de gelişimin önündeki bir başka engeldi. Afrika'da yerleşim yerleri kurulmasında başarılı olan bir diğer Avrupalı güç ise Danimarkalılar olmuştu. İngilizler Atlantik ticaretine yoğunlaşma çabasında iken Danimarkalılar 1650'nin sonlarından itibaren Afrika'da kendi yerleşim yerlerini yani sömürgelerini kurmaya başlamışlardı. Danimarkalılar zamanla kaleleri sayesinde Batı Afrika'da daha fazla üretim gerçekleştirir hale gelmişlerdi. Kahve ve tütün üretiminde önemli başarılar elde etmişlerdi. Danimarkalıları kurduğu koloniler sosyal, kültürel ve ekonomik olarak İngilizlerinkinden çok daha ileri seviyedeydi. Hıristiyan misyonerlerde bu kolonilerde ilk defa okullar açmışlardı (Horrigan, 2016: 94).

Danimarkalıların Afrika'da yerleşmesi İngilizlere de ilham olmuştu. Kraliyet Afrikan Şirketi kurulduğu günden itibaren Afrika'da koloniler kurma hayali gütmüştü. İngiliz hükümeti de Şirketi bu yönde desteklemekteydi. Lakin şirketin mali dengesizlikleri bunun tam manası ile yapılmasını engellemişti. Batı Afrika sahili boyunca sömürge topraklarında tarımın gelişmesi ve üretilen ürünlerin İngiltere'ye getirilmesi amaç edinilmişti. Afrika'da günümüzde Benin'de bir şehir olan Whydah'deki İngiliz kalesinde görevlendirilen Petley Wyburne'de Afrika'da baharat ticareti için biber yetiştirmek ve satışının yapılabilir hale gelmesi için görevlendirilmişti. 1705'te de Dalby Thomas'ta Afrika'ya çivit üretimi için tohum getirmişti (Law, 1991: 197). İngilizlerin Afrika'da koloniler kurması beraberinde ilave harcamaları da getirdiği için zararda olan şirketin aleyhine dönüşmüştü. Kolonilerde ihtiyaç duyulan her bir malzeme İngiltere'den getirilmek zorundaydı. Şirket

1700'lere geldiğinde yıllık ortalama 25 bin Poundu bunun için harcamaktaydı. Cape Coast kalesinde toprağın tarıma hazır hale getirilmesi için gösterilen çabalara rağmen en basit ihtiyaçlar bile İngiltere'den gemilerle getirilmekteydi. 1698'de kraliyetin şirketi kolonileşme için teşvik etmesi şirketin zarar ettiği zaman dönemlerine denk gelmişti. 1712'ye kadar kanunen bir yükümlülük olarak bu yerine getirilmeye çalışılsa da çok fazla başarılı olunamamıştı. 1720'ler de James Brydges İngilizlerin hayalini tekrar hayata geçirmek için çabalamıştı. Böylece Angola'daki kaleler daha işlevsel hale getirilmeye çalışılmıştı (Pettigrew, 2013: 165).

Afrika'da İngiliz kolonilerinin kurulması için daha fazla İngilizin bu kıtaya gelmesi gerekiyordu. Buda o günkü şartlarda sadece şirkette çalışılması ile gerçekleşebiliyordu. Kraliyet Afrikan Şirketi kolonilerde görev yapan çalışanlarına 1676'da belirlenen ücretlere göre ödeme yapmaktaydı. Kolonilerdeki şirketin genel yetkililerine yıllık 400 pound ödenirken meslek sahibi İngiliz çalışanlara 20 ila 30 Pound ödenmekteydi. Çalışan herkese oda tahsis edilmekteydi. Cape Corso kalesinde 1680'de görev yapan 12 şirket çalışanının gıda ve diğer ihtiyaçları için bile 800 Pound ödenek ayrılmıştı. Maaşlar ana vatana göre çok iyiydi. Ancak bu şekilde İngilizlerin Afrika'ya gitmesi sağlanmaktaydı. Bununla birlikte İngiliz kamuoyu için Afrika uzun yıllar boyunca ölüme yakın bir hayat yaşama anlamına geliyordu. Bir İngilizin Afrika'daki ömrü ortalama ancak 4-5 yıl sürmekteydi. Özellikle salgınlar insanların hayat süresini kısaltmaktaydı. Bunun farkında olan İngiliz çalışanlar Afrika'da sadece çalışma anlaşması süresi olan 3 yılı doldurma gayreti içindeydi. Hatta bundan dolayı İngiliz çalışanların bir kısmı daha hızlı ve fazla para kazanmak için şirketin bilgisi dışında da alım ve satım yaparak kazanç elde etmenin peşindeydi (Davies, 1957: 252) Yolsuzluğa bulaşan çalışanlar şirketin kazancının da azalmasına sebep oluyordu. Afrika'da uzun yıllar etkili ve büyük koloniler kurulamamasının nedenlerinden birisi de uzun vade çalışıp bu kıtaya yerleşecek İngiliz sayısının yetersizliği idi. İngilizlerin başta Amerika olmak üzere birçok farklı coğrafyaya gitmesi Afrika'daki genişlemeyi olumsuz etkilemişti.

İngiliz Kraliyet Afrikan Şirketi faaliyet bölgesinde olan Afrika sahillerinde kalelere dönüştürülmüş merkezler kurmuştu. Köle ticaretinin devamlılığı için bu kalelere ihtiyaç duyulmaktaydı. Ticaret rotası boyunca kurulan bu kaleler de şirketin İngiliz görevlileri çalışmaktaydı. Şirketin Batı Afrika sahilleri boyunca altı önemli ticari bölgesi olmuştu. Bunlar sırasıyla Gambia, Windward ve Altın sahili, Ardra, Whyday, Benin Calabar nehri ile Angola'ydı (Davies, 1957: 6). Ticaretin kazanç getirdiği ortamda bu kaleler önemli bir işlev yerine getirirken yeterince kazanç elde edilemediği dönemlerde ise şirkete finansal bir yükü. Afrikan Şirketinin kazancının birçok zaman diliminde kötü seyretmesi sebebi ile de en fazla eleştiri bu masraflı kalelere karşı yapılmıştı. Diğer Avrupalı devletler de İngilizler gibi Afrika'da kurdukları kaleler ile faaliyet alanlarını kontrol altında tutmayı hedefliyordu. Kalelerin kurulduğu araziler için yerel Afrikalı krallıklara kira ücreti ödenmekteydi. Bu kaleler her zaman Avrupalıların Afrika'daki kolonileşme çabalarına hizmet etmiyordu. Aslında bu kaleler zamanla Afrikalı güçlere karşı değil Avrupalıların birbirleri ile yaptıkları güç mücadelesi için büyük öneme sahip olmuştu. İngilizler için kale kurulmayan bir bölge bir diğer Avrupalı gücün egemenlik sahası alanına katılan yer olarak görülüyordu. Bundan dolayı şirket kadar İngiliz kraliyeti de bu kalelerin varlığından ve devamlılığından yana tavır almıştı. Bu amaçla İngiliz donanması kalelerin korunmasında da aktif rol almaktaydı. İngilizler kazançlı bir köle ticaretinin devamlılığı için kalelere ihtiyaç duyulmakla birlikte savunmadan diplomasiye kadar farklı alanlarda buraları birer merkez olarak kullanmaktaydı (Paul, 2008: 1). Afrikan Kraliyet şirketi özel bir işletme olmasına rağmen diğer İngiliz şirketleri gibi ticaret yapılan yeni bölgelerde İngiliz devletini temsil etmesi onu ayrı bir konuma getiriyordu. Şirket ve devletin çıkarları ülkenin kalkınmasına hizmet ettiği içinde her zaman yakın işbirliği vardı. Donanma kaleleri koruduğu gibi şirketin gemilerine de eskortluk yapabiliyordu. Bunun karşılığında donanma gemileri şirkete ait liman ve kaleleri kullanabiliyordu. Donanmanın yakaladığı korsanları hapsedmek içinde yine kalelerdeki hapishaneler kullanılmaktaydı (Paul, 2007).

Kalelerin inşası ve bakımı için şirketin ödenek ayırmak zorunda kalması birçok hissedarın işine gelmese de İngiliz devletinin isteklerine uyulmak zorundaydı. Aslında bu durum dolaylı olarak hissedarların lehineydi. Kale kurulmamış bir Afrika bölgesi ticaretten pay alınamayan bir bölge anlamına geliyordu. Hollanda'dan Danimarka'ya kadar farklı ülkelerin masraflı olmasına rağmen kale kurması da bu amaca hizmet etmek içindi. Afrika'da kurulan ilk kaleler Afrikalılara karşı korunma amacı ile yapılsa da zaman içinde amacından sapmıştı. Batı Afrika ticareti ilk olarak Portekizliler tarafından 15. yüzyılda başlatılmıştı (Blake, 1942: 18) Afrika'daki ilk kale 1484'te Elmina'da yine Portekizliler tarafından kurulmuştu (Rodney, 1975: 320). Portekizliler kalelerin bu ilk dönem süresince güçlü Afrikalı krallıklara karşı koyamayacağını anlamıştı. Artık kale yapmanın manasız kaldığı bir zaman diliminde diğer Avrupalı devletlerin Afrika'ya yönelmesi bu kararı değiştirmişti. Portekizlilerin bu ticari savaştaki ilk rakibi 1630'larda Hollandalılar, 1670'lerde ise Fransızlar olmuştu (Law, 2004: 29). Avrupalı güçler bu ticari rekabette şirketleri ile varlıklarını devam

ettirmekteydi. Bundan dolayı her bir şirket ülkesini temsil etme yetkisini elinde bulunduruyordu. Afrika ticaretinde bu şirketler için temel etken sahip oldukları gemileriydi. Daha sonra ticari üsler kurulmuş ve bunlarda birer kaleye dönüşecek gelişimi göstermişti (Paul, 2008: 3) Kaleler bu ticari üslerin korunması adına yapılan yüksek duvarlardı. Kale inşasında kullanılan taşlar daha çok Avrupa'dan getirilmekteydi. Afrika'da çok daha uygun fiyata materyal bulunmasına rağmen sağlamlıklarına güvenilmiyordu. Kale inşa etmek pahalı bir iş olmakla birlikte bunun için en fazla harcamayı Hollandalılar, en az harcamayı da İngilizler yapmıştı. Buna rağmen İngilizler zaman içinde çok fazla kaleyi faaliyete sokmayı başarmışlardı (Lawrence, 1963: 42). İngilizler kaleleri kendi inşa ettikleri gibi Danimarkalılar tarafından yapılan bir kaleyi satın almış bir diğerini de kiralamışlardı. İngiliz Parlamentosu da her zaman kalelerin gerekli olduğuna inanmıştı (Davies, 1957: 246, 262). Belirtildiği üzere kale kurulan araziler için yerel Afrikalı krallıklar ile anlaşmalar yapılmakta ve yıllık kira ödenmekteydi. İngilizler ve diğer Avrupalıların Batı Afrika'da kalelere sahip olmasının bir diğer nedeni de ticaretin yapıldığı Afrikalı yerel krallıkların potansiyel bir düşmana dönüşebilme ihtimaliydi. Şayet bu gerçekleşirse yüksek duvarlara ve toplara sahip bu ticari üsler en azından yardım gelinceye kadar hayatta kalma şansı sağlanabilirdi. Avrupalı güçlerin birbirleri ile rekabette yanlarına yerel Afrikalı kralları almaları da bir başka tehditti. Hollandalılar, İngilizler ve Portekizlilerle mücadelelerinde bu Afrikalı kralların desteğini almaktaydı. Bununla birlikte Afrika ile ticarete sadece bu kalelerin olduğu yerler kullanılmıyordu. Kalelerin olmadığı yerler ile ticaret yapan tüccarlar kurulan iyi ilişkiler sayesinde hiçbir sıkıntı çekilmeden ticaret yapılabileceğini iddia etmekteydiler. Bunlara göre şirket daha fazla vergi, ücret ve destek almak için kaleleri bahane etmekteydi (Paul, 2008: 4).

Kalelerin hepsi aynı boyut ve yapıda değildi. Bazıları iyi tahkim edilmişken bazıları muhtemel saldırılara dayanamayacak kadar zayıftı. Bazı İngilizlere göre Afrikalı Şirketi sadece duvarlara sahipti ve bunu bahane ederek devletten adam ve cephane isteyip durmaktaydı. Zayıf kalelere sahip olunmasının sebebi kale inşası için gerekli malzemelerin olmamasıydı. Bunları anavatandan getirmek oldukça pahalıydı. Ayrıca her zaman iyi duvar ustaları bulunamıyordu. Şirket zaman zaman içine düştüğü finansal problemler nedeniyle kaleler için ekstra bir harcama yapmak istemiyordu. Bu durumda devletten yardım talep edilmekteydi (Paul, 2008: 7). Kalelerin ticaret için bir getirisi olup olmadığı her zaman tartışma konusu olmaktaydı. Bununla birlikte ticari ürünlerin kaleler olmadan açıkta beklemesine de imkân yoktu. Alım satımı yapılan ürünler veya İngiltere'den getirilip Afrika'da satılması planlanan ürünler için depolama ve koruma gerekli görülmekteydi. Afrikalı yerel güçlerin birbirleriyle sıklıkla savaşması da ürünlerin korunması adına kaleleri zorunlu kılıyordu. Bununla birlikte Avrupalıların kalelere sahip olması onların adeta bir elçilik gibi yerel Afrikalı liderler ile iletişime geçmesini sağlıyordu. Yapılan anlaşmalar, ödemeler, hediyeler hatta verilen rüşvetler ile Afrikalılarla ilişki daha da gelişmekteydi. Kalelerin olmadığı yerlerde de ticaret sayesinde ilişkiler belirli bir seviyeye gelebiliyordu. İlişkilerin bozulduğu dönemlerde ise kaleler düşmanı kendisine çeken birer tehlikeli merkeze dönüşmekteydi (Davies, 1957: 261).

İngiliz Kraliyet Afrikalı Şirketi ve onun izni ile faaliyet gösteren İngilizlerin köle ticaretini devam ettirebilmesi için yerel Afrikalı güçlerden destek alması gerekmektedir. Afrikalı krallıkların izni olmadan köle ticareti yapmak imkânsızdı. Batı Afrika'daki köle ticaretinin merkezlerinden birisi Ouidah'tı. Bu merkez Afrikalı Hueda krallığının kontrolü altındaydı. Hueda krallığı İngilizlere olduğu gibi diğer Avrupalı devletlere de köle ticareti için izin vermekteydi. Kölelerin köylerinden kaçırılarak Afrika sahillerine getirilmesi ve gemilere bindirilinceye kadar geçen sürede kalacakları yerler Avrupalıların kurdukları kalelerdi. Bununla birlikte Hueda krallığının başkenti olan Savi'de ve diğer önemli yerleşim merkezlerinde de Avrupalıların köle ticareti için kullanabileceği lakin kale gibi koruması olmayan ticari üsler mevcuttu. Hatta başkent Savi'de Avrupalılara ait köle merkezi kralın sarayına bitişikti. Avrupalılar kralın koruma ve himayesinde köle ticaretini yapmaktaydı (Kelly, 1997: 355-358). Ouidah'ta İngilizler, Fransızlar ve Portekizlilerin birbirlerine 500 metre uzaklıkta ayrı kaleler inşa etmişti. Bu kaleler sahil yerine iç kesimdeydi. Denizin aşırı dalgalı olması gemilerin sahile yaklaşmasına izin vermediği için yükleme ve boşaltmalar kanolar kullanılarak yapılmaktaydı (Law, 2004: 13). Avrupalı güçlerin birbirleri ile bu derece yakınlıkta ticaret yapmaları savaş dönemlerinde problem oluşturmaktaydı. James kalesi İngilizler tarafından Gambia nehrindeki bir adada inşa edilmişti. Fransızlar birçok defa bu kaleyi ele geçirmişlerdi. Lakin onu elde tutacak insan gücünü sağlayamamışlardı (Lawrence, 1963: 41). Anglo-Dutch olarak bilinen ilk İngiliz-Hollanda savaşında ülkeler şirketlerinin birbirleri ile savaşmayacağını karara bağlamışlardı. Şayet krallarından savaşmaları yönünde bir emir gelirse de bunu birbirlerine haber verecek ve ancak 10 gün sonra savaşmaya başlayacaklardı (Daaku, 1970: 16). Avrupalı devletlerin birbirleri ile savaşları kadar ittifakları da şirketlerin birbirini desteklemesine imkân verilmekteydi. Portekizliler Hollandalılarla problem yaşadıklarında İngilizlerin koruması altına girmekten çekinmiyorlardı (Justesen, 2005: 376). Hueda Krallığı topraklarında bulunan Avrupalı güçlerin birbirleri ile savaşmalarını ise

yasaklamıştı. Krallar kendi topraklarında meydana gelecek savaştan dolayı ticaretin zarar görmesini istemiyordu. Bununla birlikte Avrupalıların kendi toprakları dışında savaşmaları halinde ise daha fazla kazanç elde edecek bir politika güdüyorlardı. Aslında Afrika ticaretinde rol alan Avrupalı şirketlerin savaş durumunda birbirlerine üstünlük sağlamalarına yetecek kadar insan güçleri de yoktu. Huedea Krallığı da Avrupalılar ile olan ticaret ile ayakta durmayı başardığı için Avrupalıların birbirleri ile mücadelesi veya krallıktan çekilmeleri durumundan krallığın düşmanlarına karşı ayakta durma şansı yoktu (Kelly, 1997: 362). Krallar iç ve dış düşmanlarına karşı koyabilmek ve tahtlarını korumak adına Avrupalıların başta köleler olmak üzere ticaretlerine ortak oluyordu. Aksi takdirde devamlı olarak mücadele içinde bulunan kralların Avrupalılar olmadan uzun ömürlü olabilmelerine imkân yoktu.

Afrikalı krallıkların her zaman Avrupalılar ile ticarete önemli bir konumu vardı. Bu krallıkların orduları mevcuttu. Bu ordular köle ticaretinde önemli işlev görmekteydi. Krallığa bağlı topraklardan kaçırılan köleler sahillere kadar getiriliyordu. Avrupalılara satılan bu köleler krallıklar için gelir kapısı olmuştu. Avrupalı ülkeler birbirleri ile ticari bir rekabet içindeyken bu krallıklar kendi topraklarında rahatça ticareti kontrol etmekte ve bu rekabetten kazanç sağlamaktaydı. Avrupalıların bu krallıklara göre finansal ve askeri üstünlükleri bulunmakla birlikte Afrika'da toprak işgal edecek seviyede bir güçleri mevcut değildi. Ticaret yapılan coğrafi bölgenin büyüklüğü işgali zorlaştırıyordu. Hâlbuki Afrikalı krallıklar bütün güçleri ile ticaret noktalarında daha fazla baskın olabilmekteydi. Bundan dolayı kale inşası gibi farklı konularda Afrikalı kralların izni alınmadan bir adım atmak söz konusu değildi. Avrupalılar kaleleri inşa ederken uzun vadeli düşünüyordu. Birbirine yakın birçok kale inşa edilmesi ticaret için gerekli görülmeyle birlikte aslında Avrupalıların birbirlerine üstünlük kurmak istemelerinden kaynaklanıyordu. (Paul, 2008: 19)

1700 yılı itibari ile İngilizlerin Batı Afrika boyunca farklı büyüklükte 13 kalesi vardı. Bunlardan dördü çok az öneme sahipti. Aynı yıl itibari ile Hollandalıların 12, Fransızların 5, Portekiz ve Danimarkalıların birer kalesi bulunmaktaydı (Lawrence, 1963: 15). 1701-1750 arasında İngilizler birkaç kale daha yaptığı gibi diğer Avrupa ülkelerinin işletemediği kaleleri de satın alma yoluna gitmişti. Kalelerin inşa edildiği yerlere bakıldığında bunların belirli coğrafi alanlarda yoğunlaştığı görülmekteydi. Bu açıdan İngilizler dahil Avrupalılar Afrika'nın farklı ve tüm bölgelerinde değil ticaretin yoğunlaştığı yerlerde kale inşa etmişlerdi. Birbirlerine yakın olarak inşa edilen bu kaleler Avrupalıların kendi arasındaki rekabeti de artırmaktaydı. Her bir kale gemilerin yanaşmasına imkan veren bir limanın da korumasını sağlıyordu. Böylece gemiler gerekli liman ücretini ödeyerek güvenli bir şekilde doldur-boşalt yapabiliyordu (Paul, 2008: 15).

İngiliz Parlamentosunun 1714 yılından itibaren şirketin Afrika ticareti yapanlardan % 10 vergi almasını yasaklaması şirketin daha da zor günler geçirmesine sebep olmuştu. İngiliz devleti bu tarihten sonra kalelerin bakımı için gerekli harcamayı Afrikan Şirketinin yapmasını istedi. Lakin 1730'a gelindiğinde şirketin artık bunun için hiçbir gücü kalmamıştı. Böylece İngiliz devleti şirkete kaleler için yıllık 10 bin Pound ödemeyi kabul etti. 1745'e kadar ödemeler düzenli devam etti (Davies, 1957). 1750 yılında Kraliyet izni ile kurulan hissedarlı yapıya sahip şirketlerin kaldırılması Kraliyet Afrikan Şirketinin de sonunu getirmişti. 1752'de şirketin Afrika'da sahip olduğu liman ve kale gibi yerleşim alanları ise yeni kurulan bir diğer İngiliz şirketine devredildi (Scott, 1903: 250). İngilizler Afrika ticaretinde yeni bir sayfa açmak istiyordu. Bundan dolayı 1752'de yeni İngiliz şirketi African Company of Merchant kuruldu. 1821'e kadar faaliyet gösterecek şirket özellikle günümüzde Gana olarak bilinen Gold Coast yani Altın Sahili boyunca ticareti devam ettirdi. Yeni şirkete Londra, Liverpool ve Bristol'dan olmak üzere üçer komite üyesi atandı. Şirket bu 9 üye tarafından yönetildi. Afrika ile ticarete devam etmek isteyen işadamları ise yine şirkete ödeme yapmak zorundaydı. İngiliz Parlamentosu tarafından ise kalelerin masrafları karşılanmaktaydı. Şirket çalışmaları ile ilgili olarak ilk zamanlar donanmaya, 1782'den sonra ise İngiliz Savaş Bakanlığına rapor sunmakla yükümlü kılınmıştı. İngilizler 1807'de Afrika'dan yapılan köle ticaretini yasaklamıştı. Köleliğin yasaklanması şirketin daha fazla kazanç sağlamasını engelledi. Köle ticareti dışında başka işlere yönelim olmamasından dolayı 1821'de şirketin faaliyeti son buldu. (Adams and Adams, 2005) Altın için çıkılan bu ticari serüven Afrika'nın siyahi insanların yurtlarından edilmesi ile birlikte son buldu. Köleliğin kaldırılması Afrika ile ticaret için vazgeçilmez olan şirketlerinde kapanmasına sebep oldu. Buna rağmen İngilizler kalelerinin olduğu Gambia gibi ülkeleri kolonileri haline dönüştürerek Afrika'da var olduklarını göstermek istedi.

5. SONUÇ

Bir ada devletine sahip Britanyalılar kurdukları farklı şirketleri ile dünyanın değişik yerleri ile ticaret yapmıştır. Kraliyet Afrikan Şirketi de İngilizlerin Afrika kıtası ile ticaret ağını kurmak için faaliyete geçirilmiştir. Kralın izni ile Afrika ticaretinde tekel yetkisi verilen şirketin amacı diğer Avrupa devletlerinin

yaptığı gibi Afrika'da etkin olabilmektedir. Bu ticari yarışa geç başlayan İngilizler azimli ve kararlı tavırları ile başarılı olmuşlardır. Afrika Ticaretinin Kraliyet Maceracıları adlı şirketleri iflas etse de bir yenisi olan Afrikan Kraliyet Şirketi ile Afrika'da var olduklarını göstermişlerdir. Şirket kuruluş aşamasında Afrika'dan çıkarılacak altın sayesinde başarılı olmayı hedeflese de bunun gerçekleşmeyeceği anlaşılmıştır. Böylece İngiliz ürünleri başta olmak üzere Avrupa ürünlerinin takas yolu ile Afrika'da alım satımı yapılmıştır. Köle ticaretinin büyük kazançlar sağladığının görülmesi ile birlikte de Afrika'nın siyahi insanları Amerikan kolonilerine taşınmaya başlamıştır. Portekizlilerin Brezilya altın madenlerinde ihtiyaç duyduğu iş gücünün şirket tarafından gönderilen kölelerce karşılanması ise şirket için bir dönüm noktası olmuştur. Kölelerin karşılığında verilen büyük miktarda altın İngiliz ekonomisi için önemli bir kaynak olmuştur. Bu açıdan şirket Afrika'dan çıkaramadığı altını, insanlarını satarak elde etmiş ve amacına ulaşmıştır.

Afrika ile ticaretin korunması ve Avrupa ülkeleri ile yapılan ticari rekabet sonucunda birçok ticari merkez kaleler ile tahkim edilmiştir. Her bir kalede dalgalanan İngiliz bayrağı Kraliyetin Afrika'daki varlığının temsilcisi olmuştur. Bu çalışma da İngilizlerin Afrika'daki varlığının temsilcileri olan Kraliyet Afrikan Şirketinin faaliyetlerini konu almaktadır. Şirketin Afrika kıtasındaki etkisi ve Atlantik ticaretine yön veren çalışma sistemi Britanya'nın kalkınmasında önemli bir yere sahiptir. Köle ticaretinin Kraliyet izni ile hareket eden bir şirket tarafından yapılmaya başlaması kolonilerin ihtiyaç duyduğu iş gücünün temin edilmesini sağlamıştır. Avrupa ülkelerinin Afrika ticaretinde gösterdiği rekabet sebebi ile de kazanımların korunması adına kaleler inşa edilmeye başlanmıştır. Bu kaleler yerel Afrika krallıkları nezdinde birer İngiliz elçiliği vazifesi görmüştür.

Şirket ilk yıllarında başarılı bir performans sergilese de bu başarının yurt dışındaki savaşlar ve ülke içindeki mücadeleler dolayısı ile sekteye uğraması şirketin zor günler geçirmesine sebep olduğu görülmektedir. 1698 ve 1714'te alınan kararlar ile İngiliz kişi ve teşebbüslere şirket şemsiyesi altında Afrika ticareti için izin verilmesi İngilizlerin bu kıtadaki egemenliğinin pekişmesine hizmet etmiştir. Daha önce yasal olmadıkları için korsanlıkla itham edilen birçok gemide şirkete ödediği vergiler sayesinde yasal zeminde daha fazla köleyi kolonilere taşımıştır. Şirketin köle ticaretine yoğunlaşması Afrika'da kolonileşmeye daha az emek harcanmasına sebep vermiştir. Başta Amerika olmak üzere diğer kolonilere çok daha fazla İngiliz göç ederken Afrika'da köle ticaretinin devamlılığının sağlanmaya çalışılması birinci öncelik olmuştur. Aslında şirketin devamlı olarak finansal bir krizde olması güçlü Afrika kolonileri kurulması önündeki en büyük engellerden birisidir.

Köle ticareti sayesinde koloniler de topraklar işlenerek şeker gibi ürünlerin Atlantik ticari döngüsüne girmesi sağlanırken Portekizlilerden alınmaya başlanan altınlar sayesinde de ekonomik atılım için gerekli finansal güçle Avrupa'daki reformlar gerçekleştirilmiştir. Kraliyet Afrikan Şirketi bu döngünün en önemli yapı taşlarından birisi olmuştur. Her ne kadar şirket sıkıntılı günler geçirmiş olsa da çarkların döndüğü bir sistemin parçası olarak İngilizlerin dünya hâkimiyetinde önemli bir konuma gelmesine hizmet etmiştir. 1752'de şirketin faaliyetlerinin son bulması, 1821'de de aynı boşluğu doldurmak için kurulan şirketin köleliğin yasaklanması sonucu faaliyetlerini bitirmiş olması kölelik ve ticaret arasındaki ilişkinin ne kadar iç içe geçmiş olduğunun göstergesi olmuştur. Kölelerin olmadığı bir ticari döngüde Afrika ticareti de kendisinden isteneni karşılayamadığı için sekteye uğramıştır. Buna rağmen İngilizlerin Afrika'ya ilgisi son bulmamış ve kolonileri ile bir müddet daha etkinliğini devam ettirmiştir.

KAYNAKÇA

- Adams, R., Adams, C. (2005). *The Narrative of Robert Adams, A Barbary Captive: A Critical Edition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Blake, J. W. (1942). *Europeans in West Africa, 1450-1560*, trs. and ed. London: Hakluyt Society, vol. 1.
- Carlos, A., Chen Y., and Smith R. (2000). *Purchasing Strategies: The Case of the Royal African Company*, Research Paper, Department of Economics, University of Colorado at Boulder. March.
- Carlos, A. and Hejeebu, S. (2006). *Specific Information and the English Chartered Companies, 1650-1750*. XIV International Economic History Congress, Session 1, Helsinki.
- Carrington, C. (1950). *The British Overseas: Exploits of a Nation of Shopkeepers*. Cambridge, England: Cambridge University Press.

- Davies K. G. (1957). *The Royal African Company*. London: Longmans.
- Daaku, K. Y. (1970). *Trade and Politics on the Gold Coast, 1600-1720: A study of the African Reaction to European Trade*. Oxford: Oxford University Press.
- Galenson, D. W. (1986). *Traders, Planters and Slaves: Market Behaviour in Early English America*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Eltis, D.(1994). The Relative Importance of Slaves in the Atlantic Trade of Seventeenth Century Africa. *Journal of African History*, 35, 237-249.
- Horrigan, L. F. (2016). *Settling the Trade to Africa: The Anglo-African Trade, 1695-1715, and the Political and Economic Implications of 1698*. Master of Arts by Research (MAREs) thesis, University of Kent.
- Inikori, J. (2002). *Africans and the Industrial Revolution in England: A Study in International Trade and Economic Development*. Cambridge: Cambridge University Press
- Justesen, O. (ed.) (2005). *Danish Sources for the History of Ghana, 1657-1754*. Copenhagen: Fontes Historiae Africanae,
- Kelly, K. G. (1997). The Archaeology of African-European Interaction: Investigating the Social Roles of Trade, Traders, and the Use of Space in the Seventeenth- and Eighteenth-Century Hueda Kingdom, Republic of Benin. *World Archaeology* 28, 3: 351-369.
- Kennedy, P. (1989). *The Rise and Fall of the Great Powers: Economic Change and Military Conflict from 1500 to 2000*. London: Fontana Press.
- Law, R. (1991). *The Slave Coast of West Africa 1550-1750*. Oxford: Clarendon Press.
- Law, R. (2004). *Ouidah: The Social History of a West African Slaving 'Port', 1727-1892*. Athens, OH: Ohio University Press.
- Law, R. (2007). The Komenda Wars, 1694–1700: a Revised Narrative. *History in Africa*, 34: 133-168.
- Lawrence, A. W. (1963). *Trade Castles and Forts of West Africa*, London: Jonathan Cape.
- Miller, C. J. (2013). Credit, Captives, Collateral, and Currencies: Debt, Slavery, and the Financing of the Atlantic World,” in Gwyn C. Campbell and Alessandro Stanziani, eds. *Debt and Slavery in the Mediterranean and Atlantic Worlds*. London: Pickering and Chatto.
- Mitchell, M. D. (2013). Legitimate commerce in the Eighteenth Century: The Royal African Company of England Under the Duke of Chandos, 1720–1726. *Business History Conference*, Oxford University Press, 544-578.
- Newman, S. (2013). *A New World of Labor: The Development of Plantation Slavery in the British Atlantic*. Philadelphia.
- Palmer, C. (1981). *Human Cargoes: The British Slave Trade to Spanish America, 1700-1739*. Urbana, IL: University of Illinois.
- Paul, H. J. (2007). Joint-Stock Companies as the Sinews of War: The South Sea and Royal African Companies, in Sánchez, R. F. (2007). *War, State and Development. Fiscal-Military States in the Eighteenth Century*, Navarra: EUNSA, 277-294.
- Paul, H. J. (2008). The Maintenance of British Slaving Forts in Africa: the Activities of Joint-Stock Companies and the Royal Navy. *Fiscal-Military States Preconference*, Gran Canaria, 1-21.
- Pettigrew, W. (2013). *Freedom's Debt: The Royal African Company and the Politics of the Atlantic Slave Trade, 1672-1752*, North Carolina: University of North Carolina Press.
- Pierre, B. (1892). *Les Grandes Compagnies de Commerce*. Paris.
- Pindar, T. (1709). *Some Considerations on the Late Act of Parliament, for Settling the Trade to Africa*. London: Eighteenth Century Collections.

- Richardson, D. (1979). West African Consumption Patterns and Their Influence on the Eighteenth Century English Slave Trade, in Henry A. Gemery and Jan S. Hogendorn. *The Uncommon Market: Essays in the Economic History of the Atlantic Slave Trade*, New York: Academic Press.
- Rodger, N. A. M. (2006). *The Command of the Ocean: A Naval History of Britain, 1649-1815*. London: Penguin.
- Rodney, W. (1975). The Guinea Coast, in Gray, R. (1975). *The Cambridge History of Africa: Vol. 4 from c. 1600 to c. 1790*. Cambridge: Cambridge University Press, 223-324.
- Scott, W. R. (1903). The Constitution and Finance of The Royal African Company of England From Its Foundation Till 1720, *American Historical Review*, Vol VIII, No 2, January, 241-259.
- Thornton, J. (1992). *Africa and Africans in the Making of the Atlantic World, 1400-1680*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Treasury Papers (1663-1670). *Royal African Company, Court Book of the Assistants of the Company*. London: Public Record Office.
- Voyages Database, www.slavevoyages.org. Erişimi: 13.05.2019.

6360 SAYILI KANUN SONRASI KIR-KENT AYIRIMI BAKIMINDAN JANDARMANIN GÖREV VE SORUMLULUKLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ*

EVALUATION OF THE DUTIES AND RESPONSIBILITIES OF THE GENDARMERIE IN TERMS OF RURAL-URBAN SEPARATION AFTER THE LAW 6360

Ahmet UÇAR¹, Rasim AKPINAR², İsmail BAŞARAN³

1. Doç. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü, ahmet.ucar@cbu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-2533-7887>
2. Doç. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü, rasim.akpinar@cbu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-1834-6993>
3. Dr. Öğr. Üyesi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü, ismail.basaran@cbu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-2533-7887>

Makale Türü Araştırma Makalesi
Article Type Research Article

Başvuru Tarihi 23.09.2019
Application Date 09.23.2019

Yayına Kabul Tarihi 22.11.2019
Admission Date 11.22.2019

DOI
10.20875/makusobed.623444

* Bu makale Kaysem 13 18-20 Nisan Gaziantep'te sunulmuş olan bildirinin genişletilmiş halidir.

Öz

6 Aralık 2012 tarihinde “6360 sayılı On Üç Büyükşehir Belediyesi ve 26 İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” çıkarılmıştır. 6360 sayılı Yasa ile Türk Yerel Yönetim Sistemine yeni bir yönetim sistematığı getirilerek il mülki sınırlarında hizmet üretecek, büyükşehir belediye modeli benimsenmiştir. Bu yasa ile büyükşehir belediye tanımında değişikliğe gidilerek orta büyüklükteki kentler de “Büyükşehir Belediyesi” statüsü kazanmıştır. Yasa ile 13 ilde büyükşehir belediyesi kurulmuştur. 6360 sayılı Yasa ile, daha önce 5216 sayılı Yasa ile getirilen ve İstanbul ile Kocaeli için geçerli olan, belediye sınırlarının mülki idari sınırlarıyla aynı olması uygulaması tüm büyükşehir belediyeleri için geçerli hale gelmiştir. Böylelikle büyükşehirlerde kır-kent ayırımı hizmet verme alanı bakımından ortadan kalkmış; büyükşehir belediyelerinin hizmet alanı tüm mülki il alanı olmuştur. Bu minvalde, çalışmanın temel amacı 6360 sayılı Kanunun illerde iç güvenlik hizmeti ve örgütlenmesi konusunu, 6638 sayılı Kanun çerçevesinde yetki ve sorumluluk paylaşımı, merkezileşme-yerelleşme, merkezi idare-yerel yönetimler ilişkileri bağlamında bütüncül olarak ele almak olacaktır. 6360 sayılı Kanunla ortaya çıkan hukuki ve idari boşluğu kapatmak amacıyla 2015 yılının mart ayında 6638 sayılı Kanun ile bir düzenleme yapıldığı bilinmektedir. Jandarma teşkilatının buna benzer biçimde kır-kent ayırımı bakımından büyükşehirlerdeki konumu bu çalışmanın temel sorunsalı olacaktır.

Anahtar Kelimeler: 6360 Sayılı Kanun, Metropol, Kırsal Alan, Kent, Jandarma,

Abstract

Districts and Amendments in Certain Laws and Decree Laws” was enacted. With the Law 6360, a new management system has been included in the Turkish Local Management System, and the metropolitan municipality model providing services in provincial territorial borders has been adopted. With this law, changing the definition of metropolitan municipality, medium-sized cities have also gained “Metropolitan Municipality” status. With the law, 13 new metropolitan municipalities were established in 13 provinces. The implementation of provincial territorial borders on the municipal services adopted for İstanbul and Kocaeli Metropolitan Municipalities with former law 5216 has become effective for all metropolitan municipalities with the law 6360. Thus, in terms of services there are no differences between rural and urban in metropolitan municipalities and service area of metropolitan municipalities has become provincial territorial borders. In this sense, this study mainly aims to analyze the topic of inner security services and organization in the law 6360 comparing with the law 6638 in the point of sharing competence and responsibility, centralization-localization, relations between central and local governments in detail. It is known that a regulation with the law 6638 was made in 2015 to fill the legal and administrative gap come out by the law 6360. The main problem of this study will be the status of organization of gendarmerie in metropolitan municipalities in terms of rural-urban separation for its responsibilities.

Keywords: The Law 6360, Metropolitan, Rural Area, City, Gendarmerie,

1. GİRİŞ

Bilindiği gibi 21.yüz yıl Dünya’da küreselleşmenin hız kazandığı ve buna bağlı olarak dünyadaki devletlerin yönetim yapılarında da bir takım değişikliklerin olduğu görülmektedir. Bu kapsamda Türk yönetim sisteminde de birtakım değişiklikler yapılması adeta zorunlu hale gelmiştir. Bunda şüphesiz hem küreselleşmenin getirdiği yerelleşme çabalarının hem de AB uyum sürecinin etkisi olduğu söylenebilir. Konu ile ilgili bazı çalışmalarda da belirttiği gibi zorunluluğun diğer bir sebebi de kentlerin aşırı büyümesi, çarpık kentleşme, çevre kirliliği ve benzer sorunları mevcut metropol yönetimlerinin kapasite ve kaynakları ile çözmeyi başaramamasıdır. Dünyada birçok ülkede büyüyen kentlerde kentsel alanlarda etkin hizmet sunumu konusunda yeni yönetim şekilleri oluşturulmasında çalışmalar yapıldığı ve yapılmaya devam edildiği bilinmektedir (Gül ve Batman, 2013: 8; Özgür ve Yavuzçehre, 2016: 906). Bilhassa 2000’li yıllardan sonra Türkiye’de özellikle yerel yönetim sisteminde önemli değişimler getiren bazı yeni uygulamalara geçilmiştir.

Yerel yönetim sistemimiz içinde belediyeler, il özel idareleri ve köyler olmak üzere üç tür yerel yönetim şekli vardır. Bu üçlü sistem anayasanın 127/1 maddesinde; “ Mahallî idareler; il, belediye veya köy halkının mahallî müşterek ihtiyaçlarını karşılamak üzere kuruluş esasları kanunla belirtilen ve karar organları, gene kanunda gösterilen, seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan kamu tüzelkişileridir.” şeklindeki tanımda da teyit edilmektedir. Bu yerel yönetimlerden köyler hariç, diğer yerel yönetimlerle ilgili değişiklikler getiren önemli yeni düzenlemelerin sırasıyla 2004, 2005 ve 2012 yıllarında yapıldığı görülmektedir. 2004 yılında 5216 sayılı Kanunla büyükşehir belediyelerinde yeni düzenlemeler yapılmış, 2005 yılında 5393 ve 5302 sayılı Kanunlarla belediyeler ve il özel idareler ile ilgili köklü değişiklikler yapılmıştır. Nihayet 2012 yılında 6360 sayılı Kanunla büyükşehirlerle ilgili değişiklik olarak hem yeni kurulacak büyükşehirlerle ilgili hem de büyükşehirlerin görev ve sorumluluklarının genişlemesiyle ilgili önemli yeni düzenlemelerin yapıldığı bilinmektedir. Söz konusu bu son Kanun sadece büyükşehirleri ilgilendiren değişiklikler getirmemiş, aynı zamanda büyükşehir yapılan illerde il özel idarelerinin, belde belediyelerinin ve köylerin tüzel kişiliklerini kaldırarak buralarla ilgili önemli değişiklikleri de uygulamaya sokmuştur.

İşte bu kapsamda bu çalışmada önce 6360 sayılı Kanunun yerel yönetim sistemimizde getirdiği genel değişikliklere değinilecek, ardından 6360 sayılı Kanunun büyükşehir belediyelerine ve büyükşehir ilçe belediyelerine yüklediği kırsal görev ve yetkiler anlatılacak, son olarak bu Kanunun kır ve kent alanlarında iç güvenliğe ilişkin getirilen değişiklikler içinde Jandarma’nın görev ve sorumlulukları irdelenmeye çalışılacaktır. Konu ayrıca sonuç ve değerlendirme bölümünde de tartışılacaktır.

2. 6360 SAYILI KANUNUN TEMEL GEREKÇESİ VE YEREL YÖNETİM SİSTEMİNDE YAPILAN ÖNEMLİ DEĞİŞİKLİKLER

2.1. 6360 sayılı Kanunun Temel Gerekçesi

Her şeyden önce, bu Kanun en önemli değişiklik olarak, yürürlüğe girmesinden önce İstanbul ve Kocaeli hariç, diğer illerimizin hepsinde mevcut olan üçlü yerel yönetim şeklini yani il, belediye ve köy kademelerinden oluşan yönetim sisteminden ziyade, daha güçlü olacağını ve daha kolay kontrol altında tutabileceğini düşündüğü tek kademeli yani bütün il sınırlarında görev ve sorumluluğa haiz bir büyükşehir modelini benimsemiştir. Böyle bir sisteme geçmenin birçok sorun ve hukuksuzluklara yol açtığı yapılan tartışmalar arasında yer almaktadır. Bu sebepler konusunda Arıkboğa’nın çalışmalarında yaptığı tespitlere göre, Hükümet, bu Kanunu çıkarmak ile üçlü genel sistem ile büyükşehir belediye sisteminin birbirinden tamamen ayrılabilceği düşüncesine dayanarak, 2012 verilerine göre %70’i beş binden küçük belediyeler ile 35 binden fazla küçük nüfuslu köyün kapanmasını uygun bulmuştur. Bunun yapılma nedeni, bir yerel yönetimin nüfus büyüklüğü ile hizmet etkinliği arasındaki ilişki ve yine bu birimlerin sorumluluğuna verilecek yetkiler arasındaki yakın ilişkidir (Arıkboğa, 2015: 56). Ona göre bir başka sebep olarak kentsel alanlardaki idari parçalanmışlık ve buna bağlı olarak imar, koordinasyon, bütünleşme ve toplumsal eşitlik gibi konularda sorunların ortaya çıkmasıdır. Ayrıca üçüncü sebep olarak da yerel hizmet sunumunda parçalı, küçükklü büyüklü, çoklu sistem yerine daha etkin hizmet sunacağını düşündüğü daha fazla yetkilerle donatılmış büyükşehir ile hizmetlerin tek elden yürütülmesi yeğlenmiştir (Arıkboğa, 2015: 56).

Bir başka gerekçe olarak da dünyadaki pek çok ülkenin büyükşehir yönetimleri konusunda reform çalışmalarına girmiş olmaları ve bu yönetimlerin nasıl olması gerektiği konusunda da tartışmalar çoğalmaktadır. Bu tartışmaların kentsel alanlarla yönetsel sorumluluk alanlarının birbiri ile örtüşmesi gerektiği üzerine yoğunlaşmaktadır. Örnek olarak ise Amerika Birleşik Devletleri, Kanada ve Fransa büyükşehir

yönetim ölçeğinin genişletildiğinden bahsedilebilir. Yine 19 Avrupa ülkesinde yerel yönetimler üzerinde gerçekleştirilen yeniden yapılanma çalışması yerel yönetimlerde, esas olarak hızlı kentleşme, yapısal, toplumsal ve ekonomik değişimler ve hizmet sunumunda verimliliğe verilen öneme dayanmakta ve 1950 ile 1992 yılları arasında yapılan bu çalışmaya göre bu 19 ülkedeki yerel yönetimin sayısı toplamda 38.933 azalmıştır (Çelikyay, 2014:11).

2.2. Kanunun Yerel Yönetim Sistemine Getirdiği Önemli Değişiklikler

Öte yandan 6360 sayılı Kanunun yukarıda açıklamaya çalışılan önemli yönetim anlayışı değişikliğinin yanında, Kanunun yürürlüğe girmesiyle birlikte uygulandığı alanlarda bir dizi değişiklikleri de uygulamaya sokmuştur. Bu anlamda Kanunun 2014 mahalli idare seçimlerinden sonra yürürlüğe girdiğinde daha önce 16 olan büyükşehir sayısı 750 bin nüfus kriterini sağlayan illerle 30'a çıkarılmıştır.

12 Kasım 2012'de 6360 sayılı "On Üç İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Altı İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" kabul edilmesiyle bu Kanun kapsamında; Aydın, Balıkesir, Denizli, Hatay, Malatya, Manisa, Kahramanmaraş, Mardin, Muğla, Tekirdağ, Trabzon, Şanlıurfa, Van'ın il belediyeleri, büyükşehir belediyelerine dönüştürülmüştür. Ordu ise daha sonra 6447 sayılı Kanunla büyükşehir statüsüne kavuşturulmuştur.

Çelikyay (2014: 12) 6360 sayılı Yasa ile gelen değişiklikleri maddeler halinde şöyle özetlemiştir:

1. 13 ilde yeni büyükşehir belediyesi kurulmuştur (daha sonra Ordu ili eklenerek sayı 14'e çıkarılmıştır). Toplam büyükşehir sayısı 30 olmuştur,
2. Bütün büyükşehir belediye sınırları il sınırı olmuştur,
3. 30 ildeki il özel idareleri kaldırılmıştır,
4. Yeni ilçeler kurulmuştur,
5. Büyükşehirlerdeki bütün ilçe belediyelerinin sınırı mülki sınır olmuştur,
6. Bu illerdeki bütün belde belediyeleri kaldırılmış ve bunlar bir belediyenin mahallesine dönüştürülmüştür,
7. Bu illerdeki bütün köy yönetimleri kaldırılmış ve bunlar mahalle yapılmıştır,
8. Büyükşehir belediyeleri dışındaki illerde nüfusu 2.000'den az olan belde belediyeleri köye dönüştürülmüştür,
9. Mülki idareye bağlı olarak 30 ilde, Yatırım İzleme ve Koordinasyon Başkanlığı kurulmuştur,
10. Merkezi yönetim payları yeniden düzenlenmiştir.

Yapılan bu değişiklikler arasında 30 ildeki il özel idareleri kaldırıldığını görüyoruz. Zira bir yerel yönetim oluşturulurken diğerinin kaldırılması önemli bir değişiklik getiriyor. Dolayısıyla bu Kanuna dayanarak kurulan bu 30 büyükşehir belediyesinde bulunan il özel idarelerinin tüzel kişilikleri kaldırılmıştır. Gül ve Batman'a (2013: 33) göre bu Kanunla 150 yıllık geçmişe sahip il özel yönetimleri kaldırılmakta ve görevleri çok karmaşık bir şekilde değişik yönetim birimlerine dağıtılmaktadır. Bu kapsamda il özel yönetimlerinin görevleri "ilgisine göre bakanlıklara, bakanlıklara bağlı veya ilgili kuruluşları ile bunların taşra teşkilatına, Hazineye, valiliklere, büyükşehir belediyelerine ve ilçe belediyelerine yapılmış sayılır" denmektedir. Fakat görevlerin çoğu büyükşehir belediyelerince yapılacaktır. Bu uygulama sonucu olarak 30 büyükşehir belediyesinde il valisine bağlı olarak Yatırım İzleme ve Koordinasyon Başkanlıkları kurulmuştur. Bunun yapılmasının gerekçesini (Çelikyay (2014: 12) şöyle açıklamaktadır: "6360 sayılı Yasa'nın kabul edilmesine kadar büyükşehirlerde 2005 yılında çıkarılan İl Özel İdaresi Kanunu ile il özel idarelerinin kuruluş, görev, sorumluluk ve organları geniş şekilde belirlenmiş, böylelikle il özel idareleri ile büyükşehir belediye yönetimi kentin yönetiminden sorumlu olmuşlardır. Her iki yönetimin de kent üzerinde söz sahibi olduğu bazı görev ve kararlar zaman zaman yönetimde etkinliği ve kaynakların verimli kullanımını zora sokmuştur. Bu durum kentin yönetiminde tek gücün ve tek yetkinin kullanılmasını zorlaştırmıştır. İl özel idarelerinin birçok görevi, aynı zamanda büyükşehir belediyeleri tarafından da yerine getirilmektedir."

Başka önemli yenilik olarak belde belediyelerinin kapatılması ya da mahalle veya köye dönüştürülmesi zikredilebilir. Bu kapsamda bu Kanun ile büyükşehir sınırları içindeki belde belediyeleri ve orman köyleri

dâhil köylerin tüzel kişilikleri kaldırılmakta, büyükşehir dönüşürülecek illerde en az bir ilçe kurulmakta, büyükşehir olmayan 51 ilde, nüfusu 2.000'in altındaki belde belediyelerinin tüzel kişiliğine son verilmektedir (Çelikyay (2014: 16). Yine kurulan bu 30 büyükşehir sınırları içindeki köylerin tüzel kişiliği kaldırılarak mahalleye dönüştürülmesi de bu değişiklikler arasındadır. Nihayetinde Kanun 30 il özel idaresi, 1591 belde belediyesi ile 16.082 köyün tüzel kişiliğini sona erdirirken, büyükşehir sınırlarındaki beldeleri ve köyleri mahalleye dönüştürerek ilçe belediyelerine bağlamakta ve diğer illerde tüzel kişiliği sona erdirilen belde belediyelerini de köye dönüştürmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken bir husus ise Kanun ile belde belediyeleri ile ilgili iki farklı yöntemin kabul edilmiş olmasıdır: Birincisi, büyükşehir belediyesine dönüşen illerdeki belde belediyelerinin mahalleye dönüştürülmesi, ikincisi de büyükşehir belediyesi olmayan illerde nüfusu 2000'nin altına düşen belde belediyelerinin kapatılıp köye dönüştürülmesi durumudur (Çelikyay (2014: 16).

Tablo 1. 6360 sayılı Kanun öncesi ve sonrası değişen yerel yönetim sayıları

Yerel Yönetimler	6360 Sayılı Yasa Öncesi	6360 Sayılı Yasa Sonrası
Büyükşehir Belediyesi	16	30
Büyükşehir İlçe Belediyesi	143	501
İl Belediyesi	65	51
İlçe Belediyesi	749	416
Belde Belediyesi	1977	395
Belediye Sayısı Toplam	2950	1392
İl Özel İdaresi Sayısı	81	51
Köy İdareleri	34283	17720

KAYNAK: Çelikyay, 2014: 16

Şüphesiz 6360 sayılı Kanunla oluşturulmak istenen güçlü büyükşehir sisteminde gelirlerle ilgili de önemli değişikliklerin yapıldığı ve büyükşehir yönetiminin lehine gelir artışının olduğu görülmektedir. Bu kapsamda genel bütçe vergi gelirleri tahsilatı toplamından büyükşehir dışındaki belediyelere verilen pay % 2,85'ten % 1,5'e ve il özel yönetimlerinin payı da % 1,15'ten % 0,5'e çekilmiştir. Diğer taraftan, 5779 sayılı Yasaya göre, genel bütçe vergi gelirleri tahsilatı toplamından büyükşehirdeki ilçe belediyelerine verilen pay % 2,5'ten % 4,5'e yükseltilmektedir. Ayrıca, yine 5779 sayılı Yasa gereği büyükşehir belediye sınırları içinde yapılan genel bütçe vergi gelirleri tahsilatından büyükşehir belediyelerine aktarılan pay % 5'ten % 6'ya çıkarılmakta ve genel bütçe vergi gelirleri tahsilatı toplamı üzerinden büyükşehirdeki ilçe belediyelerine ayrılan payların yüzde 30'u, nüfus ve yüzölçümü temelinde yine büyükşehir belediyelerine aktarılacaktır (Gül ve Batman, 2013: 34; Zengin, 2014: 104).

3. 6360 SAYILI KANUNUN BŞB VE İLÇE BELEDİYELERİNE YÜKLEDİĞİ KIRSAL GÖREV VE YETKİLER

Bilindiği üzere 2000'li yıllardan sonra hem dünyada hem de ülkemizde gerçekleştirmeye çalışılan bir takım yeni yönetim modellerinin geliştirilmesi ve uygulanmaya konma çalışması alanlarından birisi büyük yerleşim yerleri için metropoliten yönetime geçilmesidir. 2004 ve 2012 yıllarında yapılan yasal düzenlemelerle yerel yönetimlerin yetki alanı ve sorumlulukları genişletilmiştir. Dolayısıyla 2004 yılında çıkarılan 5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu ile belediyelerin yetki alanına kırsal alanlar da dahil edilmiş, 2012 yılında çıkarılan 6360 sayılı Kanun ise büyükşehir belediyelerini ve büyükşehir ilçe belediyelerini kırsal ve kentsel nitelikli alanları kapsayan ve sınırları il sınırlarına dayandırılan alanın tamamında yetkili kılarak büyükşehir yönetiminin görevlerini il mülki sınırlarına kadar genişletmiştir (Yenigül, 2016: 292). Böylece büyükşehir belediyesi sınırlarının mülki sınırlar olmasıyla, belediye sınırlarına dahil edilen kırsal alanlardan ötürü büyükşehir ve ilçe belediyelerine, tarım ve hayvancılığın geliştirilmesine yönelik çeşitli hizmet ve faaliyetler yapabileceği hükmü 5216 sayılı Kanun'a eklenmiştir. 2012 yılında 6360 sayılı Kanun TBMM'de kabul edildiğinde belde ve köy nüfusunun toplam nüfus içindeki oranı % 22,7 olarak görünürken, bu oran 2013 ve 2014 de düşüş göstermiş, 2013 % 8,7 ve 2014 % 8,2 olmuştur. İl ve ilçe merkezleri olarak kent nüfusunda ise artış olmuştur. Sırasıyla artış % 77,3'ten %91,3 ve ardından da %91,8'e yükselmiştir (Zengin, 2015: 7).

Ülkemizde belediyelerin yetki ve görevlerini düzenleyen yasalar (5393, 5216, 6360 sayılı yasalar) görevleri bakımından incelendiğinde daha çok imarla ilgili düzenlemelere ağırlık verildiği söylenebilir. Söz konusu yasalar tarıma yönelik görevlere yer verip vermediğine bakıldığında sadece birer maddesinde “tarım” kelimesine yer verildiği örneğin 5393/69, 5216/7 ve 6360/14 gibi ve bu maddelerde imara yönelik düzenlemeler yapılırken tarım alanların korunacağı hükmü dışında bir hükme yer verilmediği görülmektedir. 6360 sayılı son yasal düzenlemeyle kent yönetimine dahil edilen tarım alanların nasıl korunacağına dair ve bu alanlarda yapılacak tarımsal faaliyetlerin geliştirilmesi konusunda yerel yönetimlerin hangi yolu izleyeceği ve ne yapacağı konusunda bir netlik yoktur. Bu konuda yapılan tek şey Kanunun 2014 Nisan’ında yürürlüğe girmesinden sonra, bu Kanunun ile kurulan yeni büyükşehir belediyeleri de faaliyetlerine başlamışlardır. Bu kapsamda yeni düzenlemeye göre büyükşehir belediyeleri kırsal alana yönelik görevleri ile ilgili “kırsal hizmetler” ya da ‘tarımsal hizmetler’ adında daire başkanlıklarını kurmuşlardır. Ardından da kurulan bu birimin görev ve sorumluluklarının tanımlanmasına yönelik yönetmelikler çıkarılmıştır. Söz konusu yönetmeliklere göre bu daire başkanlıklarının görevleri; “kırsal bölgelerde sosyal yaşamı, tarım ve hayvancılığı desteklemek amacı ile her türlü faaliyet ve hizmette planlama, uygulama ve koordinasyonunu sağlayıp sonuçlandırmak, kırsal kalkınmayı desteklemek amacıyla verilen her türlü faaliyet ve hizmetle ilgili görev, yetki ve sorumlulukları yerine getirmek” şeklinde tanımlanmaktadır (Yenigül, 2016: 297). Bu görev tanımına göre, tarımsal faaliyetlerin kırsal odaklı yaklaşımla ele alındığı ve kırsal kalkınmanın bir bileşeni olarak görüldüğü söylenebilir.

4. 6360 SAYILI KANUN İLE JANDARMA TEŞKİLATI ARASINDAKİ İLİŞKİYE YÖNELİK NİTEL BİR ARAŞTIRMA

6360 sayılı Kanunla birlikte büyükşehir statüsü kazanmış Manisa ve Balıkesir illerinde Jandarma Teşkilatında görev yapan 5 jandarma personeli ile yapılan görüşmelere ilişkin veri ve değerlendirmelere aşağıda yer verilmiştir.

4.1. Araştırmanın Alanı ve Amacı

Araştırmanın alanının Manisa ve Balıkesir illerinde Jandarma Teşkilatında görev yapan jandarma personeli oluşturmaktadır. Araştırmanın amacı ise, yeni büyükşehir statüsü kazanmış Manisa ve Balıkesir şehirlerinde çalışan jandarma personelinin 6360 sayılı kanunla birlikte görevlerine ilişkin bilgi ve tutumlarını ölçmek, 6360 sayılı Kanunun geleceğine yönelik düşüncelerini ortaya koymaktır. Bu amaç ile jandarma personeliyle birebir görüşülmüştür. Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı bu çalışmada, yarı yapılandırılmış sorular çerçevesinde görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Bu çalışmada 5 jandarma personeliyle birebir yüz yüze görüşülmüş ve bu kişilere kendileriyle ve konuyla ilgili toplam 4 soru sorulmuştur. İlgili kişilere sorulan sorular şu şekildedir:

Soru 1: Jandarmanın görev alanını net olarak tanımlayabilir misiniz?

Soru 2: Jandarmanın 30 büyükşehir dışında görev alanları, sorumlulukları, yetkileri ile büyükşehirlerde görevleri arasında bir fark var mıdır?

Soru 3: Size göre jandarma iç güvenlik konusunda büyükşehir alanlarında görev üstlenmeli midir?

Soru 4: 6360 sayılı Kanunun revize edilmesini ihtiyaç olarak görüyor musunuz?

Çalışmada derinlemesine görüşme yapılan katılımcılara ilişkin tanıtıcı bilgiler aşağıdaki Tablo 2 de sunulmuştur:

Tablo 2. Katılımcıların demografik bilgileri

Katılımcılar	cinsiyet	tecrübe	eğitim
A1	Erkek	9	lisans
A2	Erkek	20	lisans
A3	Erkek	17	Yüksek lisans
A4	Erkek	19	Yüksek lisans
A5	Erkek	26	lisans

4.2. Araştırmanın Veri Toplama Araçları

Bu araştırmada veri toplama yöntemi olarak nitel araştırma tekniklerinden birisi olan yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem yapılandırılmış görüşmeler gibi katı olmayıp, aynı zamanda yapılandırılmamış görüşmeler kadar da esnek değildir. Her iki yöntemin tam ortasında yer almaktadır (Karasar, 1995:165). Jandarma personeline yöneltilen görüşme soruları hazırlanmadan önce literatür taraması yapılmış ve görüşme formunda yer alması düşünülen sorular belirlenmiştir. Araştırmaya ilişkin veriler Manisa ve Balıkesir Jandarma Teşkilatında görev yapan personel ile 01 Mart 2019-30 Mart 2019 tarihleri arasında görüşülerek veri toplanmıştır.

4.3. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmanın sınırlılıklarını, Jandarma Teşkilatı bünyesinde çalışan personelin arazide gezen ekip olarak çalışması dolayısıyla ulaşılmasının zor olması ve her bir personelin yoğun bir iş temposu dâhilinde çalışması oluşturmaktadır. Ayrıca jandarma personelinin güvenlik politikalarında görev yapmaları; DSİ, Ticaret İl müdürlüğü gibi sivil bürokrasiye nazaran anket, mülakat gibi birebir bilimsel çalışmaların yapılabilmesi önemli bir kısıt oluşturmıştır.

5. BULGULAR VE TARTIŞMA

Söz konusu 6360 sayılı Kanun yukarıda anlatıldığı üzere birçok konularda yenilikler getiren bir düzenlemedir. İşte bu yeniliklerden önemli bir tanesi de iç güvenlikle ilgili olduğu söylenebilir. Bu anlamda iç güvenlik daha çok devletin sınırları içerisinde güvenlik koşullarının sağlanması anlamına gelmekte ve bu güvenlik de askeri örgütlenme sayılmayan başta polis ve jandarma silahlı güvenlik örgütlenmeleri tarafından sağlanmaktadır (Barbak, 2017: 232).

Barbak'a göre, iç güvenlik ve iç güvenlik yönetimi, 20'nci yüzyılın sonundan itibaren değişmeye başlamış ve 2000 den sonra AB ülkeleri ve ABD de bu değişime rastlamak mümkündür. Devletlerin birçok alanda kullandığı politika aracını, iç güvenliğin örgütlenmesinde de görebiliriz. Güvenliğe ilişkin oluşturulan yasal düzenlemeler merkezi yönetim ve yerel yönetim açısından birtakım sonuçları olan politika değişikliklerini kapsamaktadır. Bu anlamda iç güvenlik örgütlenmeleri zamandan zamana ve coğrafyadan coğrafyaya göre değişiklik gösterebilmektedir. İç güvenlik devletin güvenlik alanında sunduğu önemli ve vazgeçemeyeceği bir kamu hizmeti olması hasebiyle, devletin iç güvenlik örgütlerini oluşturması da zorunlu hale gelmektedir (Barbak, 2017: 232-234).

Ülkemizde iç güvenlik konusuna yönelik olarak ülke genelinde emniyet ve asayişin sağlanmasını amaçlayan bazı kanunlar çıkarılmıştır. Bunlardan en belirgin olan birisi 3201 sayılı Emniyet Teşkilatı Kanunudur. Söz konusu kanunun 1.maddesinde iç güvenliğe ilişkin şu ifadeler yer verilmiştir: “Memleketin umumi emniyet ve asayişinin sağlanmasından İçişleri Bakanı sorumludur, İçişleri Bakanı bu görevi kendi kanunları dairesinde hareket eden Emniyet Genel Müdürlüğü ve Jandarma Genel Komutanlığı ve gerektiğinde de bütün zabıta teşkilatı vasıtası ile ifa eder.” Öte yandan 3152 sayılı İçişleri Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkındaki Kanunun 2. maddesinde İçişleri Bakanının görevleri şöyle sayılmıştır: “Bakanlığa bağlı iç güvenlik kuruluşlarını idare etmek suretiyle ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğünü, yurdun iç güvenliğini ve asayişini, kamu düzenini ve genel ahlakı, Anayasada yazılı hak ve hürriyetleri korumak; sınır, kıyı ve karasularımızın muhafaza ve emniyetini sağlamak; karayollarında trafik düzenini sağlamak ve denetlemek; suç işlenmesini önlemek, suçluları takip etmek ve yakalamak; her türlü kaçakçılığı men ve takip etmekle” İçişleri Bakanı görevlidir (Doğan, 2010: 25). Kanunun 5.maddesine göre, “Bakan, Bakanlık kuruluşunun en üst amiridir, emri altındakilerin faaliyet ve işlemlerinden sorumludur” ifadesiyle İçişleri Bakanına iç güvenliğin sağlanması görevi ve sorumluluğu verilmiştir. Böylece İçişleri Bakanlığının Türk idari sisteminde esas görevi ülkenin emniyet ve asayişini sağlamaktır. İçişleri Bakanı'nın emniyet ve asayişini sağlama araçları ise Jandarma Genel Komutanlığı ve Emniyet Genel Müdürlüğüdür. Bu düzenlemelerden ülkenin emniyet ve asayişinden İçişleri Bakanı hem kişisel hem de siyasal anlamda sorumlu olduğu anlaşılmakta ve yetkinin farklı makamlara verilmeyerek tek bir makama verilmesi ile de yetki dağılımının önüne geçilmek istendiği söylenebilir. Polis teşkilatının görev ve yetkilerini düzenleyen esas kanun ise 4 Temmuz 1934 tarih ve 2559 sayılı Polis Vazife ve Salahiyetleri Kanunudur. Bu kanunun 2.maddesine göre, polis, şehir ve kasabaların emniyet ve asayişinden sorumlu kolluk kuvvetidir. Bu kapsamda polis sorumlu olduğu bölgede, kamu düzeninin ve kamu güvenliğinin sağlanmasından sorumludur. Polisin genel emniyetle

ilgili iki görevi şöyledir: 1.Önleyici kamu hizmetlerini ifa etmek yani suç işlenmesine mani olmak, 2. İşlenmiş olan bir suç hakkında kanunlarda yazılı görevleri yapmaktır (2559 sayılı PVSK Md.2; Doğan, 2010: 38).

“Emniyet ve Asayiş İşlerinde İl, İlçe ve Bucaklardaki Jandarma ve Emniyet Ödevlerinin Yapılması ve Yetkilerinin Kullanılması Suretini ve Aralarındaki Münasebetleri Gösterir Yönetmelik” 15/7/1961 tarihinde 10855 sayılı Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiş ve daha sonra 25/3/2009-2009/14809 K. sayı ve tarihle yapılan değişikliğe göre Jandarma ve Polisin görevleri şöyle belirlenmiştir: “Esas olarak il ve ilçe belediye sınırları içindeki bölge polisin sorumluluk alanını; il ve ilçe belediye sınırları dışında kalan bölge ise jandarmanın sorumluluk alanını oluşturur. Kolluk birimlerinin personel, araç, gereç imkânları ve hizmet gerekleri göz önünde bulundurularak belediye sınırları dışında kalan yerlerden bir kısmı polisin görev alanı; belediye sınırları içinde olmakla birlikte şehir meskûn alanlarına uzak bazı yerler ise jandarmanın görev alanı olarak tespit edilebilir.”

Jandarma'nın görev ve yetkilerini düzenleyen kanunlardan birisi 2803 sayılı Jandarma Teşkilat Görev ve Yetkileri Kanunudur. Bu kanunun 3.maddesinde; “Türkiye Cumhuriyeti Jandarması, emniyet ve asayiş ile kamu düzeninin korunmasını sağlayan ve diğer kanun ve nizamların verdiği görevleri yerine getiren silahlı, askeri bir güvenlik ve kolluk kuvveti” olduğuna yer verilmiştir. Aynı kanunun 10. maddesine göre, Jandarmanın genel olarak görev ve sorumluluk alanı; Polis görev sahası dışı olup, bu alanlar il ve ilçe belediye hudutları haricinde kalan veya polis teşkilatı bulunmayan yerlerdir. Öte yandan 1706 sayılı Jandarma Kanununun 1.maddesinde ise “Türkiye Cumhuriyeti Jandarması umumi emniyet ve asayiş korumaya, kanun ve nizam hükümlerinin icrasını teminine ve bunlara müstenit hükümet emirlerini ifaya memur edilen bir inzibat kuvveti” olduğu ifadesini görmekteyiz. Doğan (2010: 53) Jandarma'nın genel kolluk kuvveti olduğunu ve bizzat idare kuvvetinin içinde yer aldığını belirtiyor. Ona göre, askeri kuvvetler sivil idarenin emri altında olmazken, jandarma bir askeri kuvvet olduğu halde sivil idarenin emrinde çalışır ve ona bağlıdır.

Jandarma Kanunu 5. maddesine göre, Jandarma esas itibariyle kırsal bölgelerde görev yapan kolluk kuvvetidir. Fakat polis teşkilatı bulunmayan yerlerde de kolluk hizmeti jandarmaya düşmektedir. Jandarmanın görev ve sorumluluk alanı, genel olarak polis görev ve sorumluluk alanı dışında kalan bölgedir. Dolayısıyla bu alan, il ve ilçe belediye sınırları dışında kalan ve polis teşkilatı bulunmayan yerleri kapsar. Jandarmanın görev ve sorumluluk alanı Jandarma Kanunu'nun 10.maddesinde de 2803/10 daki gibi tanımlanmaktadır: “jandarmanın genel olarak, görev ve sorumluluk alanı, polis görev ve sahası dışı olup, bu alanlar il ve ilçe belediye hudutları haricinde kalan ve polis teşkilatı bulunmayan yerlerdir.”

Çalışmamızda jandarma personeline yöneltilen ilk soru “**Jandarmanın görev alanını net olarak tanımlayabilir misiniz?**” olmuştur. **Görüşülen A1 jandarma personeli bu soruya** “Mülki taksimatla belirlenmiş, Polis bölgesi dışında kalan tüm mahalle ve mücavir alanlar jandarma sorumluluk bölgesidir.” demek suretiyle jandarmanın görev alanını polis teşkilatına göre konumlandıran yukarıdaki Jandarma Kanununun 5.maddesine uyumlu yaptığı görülmüştür.

Görüşülen **A2** ise “2803 Jandarma teşkilat kanununun 7 maddesinden de anlaşılacağı üzere aslında jandarmanın net bir görev alanı yoktur. Bulduğu ve konuşlandığı yer ve duruma göre görev alanları belirlenmektedir.” diyerek kanunun bu konuda bir boşluk barındırdığını ifade etmektedir.

A3 jandarma personeli bu soruya “Genel olarak belediye sınırları dışında ancak mülki makamlar onayıyla belirlenmiş bölgelerde jandarma ve polis genel kolluk görevleri yürütülmektedir.” cevabı vererek mülki makamın bu hususla ilgili olarak yetkili olmasını işaret etmiştir.

A4 ise “Jandarmanın görev alanı asayiş hizmetleri bakımından kent merkezinden uzak alanları kapsamaktadır.” demek suretiyle Fransa'da tarihsel süreçte ortaya çıktığı üzere esasında jandarmanın tabiatında kırsal alana hizmet götürmenin bulun-duğuna vurgu yapmıştır.

Doğan'a (2010: 53) göre, “Jandarma Genel Komutanlığı iç güvenlik birimlerinin görev ve sorumluluk alanı iki önemli esasa bağlıdır. Birincisi ‘il ve ilçe belediye sınırları’, ikincisi ise ‘polis teşkilatıdır.’ İl ve ilçe belediye sınırları dışında kalan coğrafi alandaki genel kolluk görevlerinin yürütülmesinden JGK sorumludur. Ayrıca, polis teşkilatı kurulamayan yerlerde jandarma il ve ilçe belediye sınırları içinde olsa bile, oradaki genel kolluk hizmetlerinin tümünü yürütmekle görevlidir. Bu konuda İçişleri Bakanlığı'nca emir verilmeksizin jandarma otomatik olarak bu görevi yürütür. Her ilçede bir Jandarma Bölük Komutanlığı kurulması zorunludur. Ancak, emniyet amirliği bulunmayan ilçelerde de yasal olarak polisin görevlerini jandarma üstlenir.”

Yukardaki bilgiler doğrultusunda şu sonuca varmak mümkündür. Kolluk kuvvetlerinin görev yaptıkları bölge konusunda genel kural polis teşkilatı olmayan yerlerde jandarma görev alabilir. Ancak kentleşmenin artmasına bağlı olarak polis teşkilatının daha çok görev alabileceği ve böylece jandarmanın da belediye sınırları içine giren bu bölgelerde görevini polise devretmesi esastır. Ayrıca Emniyet Teşkilatı Kanunu madde 16/b fıkrasına göre, İçişleri Bakanlığı'nın uygun göreceği yerlerde polis teşkilatı kurulabilir.

27/3/2015 tarihinde kabul edilen 6638 sayılı Polis Vazife ve Salâhiyet Kanunu, Jandarma Teşkilat, Görev ve Yetkileri Kanunu İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun incelendiğinde polis ve jandarmayı ilgilendiren bir dizi değişiklik yapıldığı görülmektedir. Ancak jandarmanın görev alanına ilişkin düzenlemeye sadece bir maddede ek cümleyle yer verilmiştir. Bu anlamda Kanunun 49.maddesinde, 2803 sayılı Kanunun 10 uncu maddesinin birinci fıkrasına şu cümle eklenmiştir: “Ancak, belediye sınırları içinde olmakla birlikte hizmet gerekleri bakımından uygun görülen yerler, jandarmanın görev ve sorumluluk alanı olarak tespit edilebilir.” Daha sonraki yıllarda ise 2803 sayılı Kanunda yapılan birtakım değişiklik ve eklemeler şunlardır: (Ek cümle: 25/7/2016-KHK668/11 md.; Aynen kabul: 8/11/2016-6755/11 md.) İçişleri Bakanının kararıyla bir il veya ilçenin tamamı polis ya da jandarma görev ve sorumluluk alanı olarak belirlenebilir. (Ek fıkra : 15/8/2017/KHK-694/52 md.; Aynen kabul: 1/2/2018-7078/49 md.) İl ve ilçelerdeki jandarma ve polis sorumluluk alanlarının sınırları, ilçelerde kaymakam, illerde vali veya görevlendireceği vali yardımcısı başkanlığında jandarma ve emniyet temsilcilerinin katılacağı bir komisyon tarafından belirlenir. Komisyon, vali veya kaymakamın çağrısı üzerine toplanır. Büyükşehir, il veya ilçe belediyesi kurulması, kaldırılması ya da kentleşme veya diğer sebeplerle sınırlarda değişiklik olması halinde, değişikliğin yürürlüğe girdiği tarihten itibaren en geç üç ay içerisinde sorumluluk alanları yeniden düzenlenir. Komisyon tarafından alınan kararlar İçişleri Bakanının onayıyla yürürlüğe girer. Belirlenen sorumluluk alanlarının sınırları karara eklenen bir harita veya kroki üzerinde gösterilir. Jandarma, kendisine verilen görevlerin ifası ile ilgili olarak diğer güvenlik kuvvetleri ile işbirliği ve koordinasyonda bulunur. Jandarma veya Emniyet Teşkilatı, kendi sorumluluk sahasında yetersiz kaldıkları veya kalacaklarının değerlendirilmesi halinde, mahalli mülki amirler tarafından birbirlerinin sorumluluk sahaslarında geçici olarak görevlendirilebilirler. Jandarmanın diğer güvenlik kuvvetleriyle işbirliği ve koordinasyon esasları ve emir komuta ilişkileri yönetmelikle belirlenir.

Jandarma personeline ikinci soru olarak **“Jandarmanın 30 büyükşehir dışında görev alanları, sorumlulukları, yetkileri ile büyükşehirlerde görevleri arasında bir fark var mıdır?”** yöneltmiştir. Bu soruya tüm katılımcıların aynı cevabı vermiş olması dikkat çekicidir. **A1** bu soruya **“Büyükşehir yâda şehir olması arasında jandarmanın görev ve sorumluluklarını etkileyecek bir fark yoktur.”** demiştir. **A2** benzer biçimde **“Aslında bu hususta görevleri arasında bir fark olmadığını düşünüyorum. Jandarma Kanunu madde 8'e göre görevleri tanımlanmıştır. Bu madde gereği ister Büyükşehir olsun ister olmasın görevini en layık şekilde yerine getirecektir.”** demek suretiyle **A1**'in düşüncesini desteklemiştir.

Kanunlar ve yönetmelikler polis ve jandarmanın görev alanını il ve ilçeyi baz alarak kent alanlarında polisin, kent dışı alanlarda ise jandarmanın görevli olacağını belirlemiştir. Ancak Gözler bu konuda şöyle bir iddia geliştirmiştir. Ona göre, **“kolluk mevzuatımız, bir il veya ilçede belediye sınırlarına dâhil olmayan yerlerin olacağını varsayarak düzenleme yapmıştır. Oysa 6360 sayılı Kanun, köyleri mahalle-ye dönüştürerek ve ilçe mülki sınırları ile ilçe belediyesinin sınırlarını örtüştürerek bu varsayımı yıkmıştır”** (Gözler, 2013: 69). Öte yandan 6360 sayılı Kanuna yönelik ve bilhassa jandarmanın görevli olduğu yerlerin yani köylerin mahalleye dönüştürülerek polise bırakılmasını Gözler bir başka açıdan da eleştirmektedir. Bu eleştirisi daha çok polis ve jandarmanın hizmet alanlarında kullandıkları hizmet araçlarının teknolojisinin çok çok farklı olmasına yöneliktir. Bu anlamda Gözler Polisin sahip olduğu araç parkı ve silahlar köylerde ve dağlarda kolluk hizmetinin yürütmek için elverişsiz olduğunu savunuyor. Ona göre, **“Şehirde polisin normal bir otomobile ihtiyacı vardır. Kırdaki kolluk görevlisinin ise bir arazi taşıtına ihtiyacı vardır. Şehirdeki hırsız yakalamak için normal bir tabanca yeterlidir; ama dağdaki haydudu yakalamak için uzun namlulu silaha ihtiyaç vardır. Ayrıca personel sayısı bakımından ortaya ciddi bir problem çıkacaktır”** (Gözler, 2013:69).

Jandarma personeline yöneltilen **“Sizce göre jandarma iç güvenlik konusunda büyükşehir alanlarında görev üstlenmeli midir?”** sorusuna yönelik **A1** katılımcısının verdiği cevap **“Zaten terörle mücadele, cezaevi dış koruma, iç güvenlik gibi çok çeşitli alanlarda sorumluluğu olan jandarmaya, zeminini hazırlamadan, yeterli personel, araç vb. vermeden daha fazla görev yüklemenin uygun olduğunu düşünmüyorum.”** yukarıda yer alan Gözler'in yorumlarıyla birlikte değerlendirilmesi gereken bir husustur.

Diğer katılımcıların bu soruya verdiği cevaplar ise **A1**'in düşüncesinin aksi istikametinde olmuştur. **A2** bu soruya **“Jandarma personeli vatan sevgisi fedakârlık ile görevini yerine getirmektedir. Bulunduğu**

şartlar ve durum ne olursa olsun görevini en iyi şekilde yerine getireceğine inancım tamdır.” demiştir. **A3 ve A4 ise sırasıyla** “Evet üstlenmelidir. Halen mevcut görevlerine mahallelerde de devam etmektedir.” ve “Evet üstlenmelidir.” demiştir.

Katılımcılara son soru olarak “**6360 sayılı kanunun revize edilmesini ihtiyaç olarak görüyor musunuz?**” yöneltilmiştir. **A1 bu soruya** “eskiden köy statüsündeki kırsal mahallelere, hizmet götürme konusunda belediyelerin sıkıntı yaşadığı bu yüzden vatandaşların mağdur olduğu göz önüne alınarak revize edilmeli.” diyerek kanunun kırsal alan yönetimi konusundaki noksanlığına değinerek revize edilmesi fikrini beyan etmiştir. **A2 ise** “6360 sayılı Kanun eski adıyla köylerin bu kanunla mahalle oluşu ve hizmetlerin daha yaygınlaşması ve isteklerin daha hızlı çözümü noktasında yarar sağlarken, yerel belediyelerin hizmet etmesi gereken alanları daraltmış ve (bu vatandaşın gözüyle yerel belediyelerin çalışmadığı düşüncesi hasıl oluyor diye düşünüyorum)” A1’in düşüncesinin tersine köylerin ve kırsal alanların anakent belediyelerce hizmetlere erişebildiğini ancak bu durumun metropol ilçe belediyelerini aslında sıkıntıya düşürdüğünü iddia etmiştir.

A3 ise “Etki alanının genişlemesini tüm illerde veya nüfus kriterinin 500.000 olarak düzenlenmesinin gerekli olacağını düşünüyorum.” demek suretiyle bu uygulamanın genişlemesini savunmuştur. **A4 bu soruya** “Güvenlik ve asayiş hizmetleri konularında polis ve jandarma ortak hareket edebilecekleri konuların artırılması, bunun yanında hizmet sunumu ve hizmet maliyetinin düşürülmesi açısından 6360 revize edilmesi gerektiğini düşünüyorum.” demek suretiyle kanunun revize edilmesi gerekliliğini söylemiştir.

6.SONUÇ VE ÖNERİLER

Büyükşehir yönetim modelleri üzerinde Dünya genelinde önemli çalışmaların yapılmakta olduğu bilinmektedir. Yapılan bu çalışmaların en önemli amaçları arasında büyük yerleşim alanlarında hizmet sunumunu daha etkin ve verimli sunabilecek yönetim modellerine gereksinim duyulmasıdır. Çünkü söz konusu bu büyük yerleşim yerlerinde nüfusun çok yoğun olması ve alanın geniş olması, bu alanlarda küçük şehirlerde rastlanmayan ulaşım, çevre ve hava kirliliği, yoksulluk, suç oranının artması ve konut gibi pek çok sorunları da beraberinde getirmektedir. İşte bu büyük yerleşim yerlerinde artan bu sorunların çözülmesini sağlayabilecek güçlü büyükşehir yönetimlerinin oluşturulması en önemli gerekçelerden olduğu söylenebilir. Nitekim bu gerekçeyi 6360 sayılı Kanunun gerekçeleri arasında da görmek mümkündür. Bu kapsamda 6360 sayılı Kanunun çıkarılması ile Dünya’da yapılan model arayışlarına paralel olarak Türkiye’de de bir yeni model geliştirilmeye çalışıldığı söylenebilir. Bu anlamda söz konusu kanun yürürlüğe girdikten sonra büyükşehir yönetimlerinin görev ve yetkilerine bir takım yenilikler eklendiği görülmektedir. 6360 sayılı Kanun yürürlüğe girmesi ile birlikte 30 büyükşehirdeki il özel idarelerinin tüzel kişiliğine son verilerek, özel idarelerin yürüttüğü hizmetlerin büyük çoğunluğu büyükşehir belediyelerine bırakılmıştır. Belde belediyeleri ve köylerin tüzel kişiliği kaldırılarak bağlı oldukları ilçenin mahallesi haline dönüştürülmüşlerdir. Bu mahalleye dönüştürülen yerleşim alanlarına hizmetlerin çoğu bağlı olduğu ilçe belediyesi tarafından ve bazı önemli hizmetler de büyükşehir belediyesi tarafından sunulacaktır. Büyükşehir belediyelerinin ve ilçe belediyelerinin hizmet alanları il mülki sınırlarına kadar genişlemiştir. Bu kapsamda büyükşehir belediyelerine kırsal alanlarda hizmet sunma görevi de verildiği için büyükşehir yönetimlerinde Kırsal Hizmetler Daire Başkanlıkları kurulmuştur. Böylece kır-kent ayrımı konusunda birtakım yeni uygulamalar büyükşehir yönetimleri için getirilmiştir.

6360 sayılı Kanunun yürürlüğe girmesi ile birlikte köyler mahalleye dönüştürülerek buralar resmîyette şehir alanlarına dahil olmuşlardır. Kolluk mevzuatımıza göre şehir alanlarında asayiş ve güvenlik görevi polise verilmiştir. Türkiye’de iç güvenlik ile ilgili çalışmalara ve mevzuata baktığımızda, Ayata ve Dalkılıç’ın (2016: 127) da belirttiği gibi, Türkiye’de genel iç güvenliğin sağlanması, iki farklı kolluk kuvveti tarafından gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Genel kolluk kuvveti olarak görev ifa eden, Emniyet ve Jandarma Teşkilatının görev ve sorumlulukları, günümüz kanunlarında, görev yeri esasına göre tasnif edilmiştir. Emniyet Teşkilatı, (Polis) şehir merkezlerinde, Jandarma Teşkilatı (Jandarma) şehir merkezi dışında kalan alanlarda görevlerini ifa etmektedir.

Gerek Ayata ve Dalkılıç’ın tespitlerine göre, gerek ise 2803 sayılı Jandarma Teşkilatı Görev ve Yetkileri Kanunu ile 1706 sayılı Jandarma Kanunu ve yine 2559 sayılı Polis Vazife ve Salahiyetleri Kanununda belirtildiğine göre polisin görev alanı genellikle şehir bölgeleri, jandarmanın görev alanı ise şehir dışında kalan kırsal alanlardır. Ancak kolluk kuvvetlerinin görev alanı en başta mevzuatımızda böyle belirlenmiş olmasına rağmen, asayiş ve güvenlik konusunda önemli bir kanun olan 2803 sayılı Kanuna daha sonraları yapılan eklemelerle jandarma ve polisin görev alanında mülki amirlerin alacakları birtakım kararlarla polis’in olmadığı alanlarda jandarmanın görev yapabilmesine olanak sağlanmıştır. Nitekim Gözler’in eleştirisi

de 6360 sayılı Kanunun yürürlüğe girmesi ile köylerin mahalleye dönüştürülerek şehir alanına dahil olması sonucunda mevzuata göre normalde buralarda polisin asayiş ve güvenliği sağlaması gerekmektedir. Fakat Gözler'in de iddia ettiği gibi şu anda polis teşkilatının bu alanlarda asayiş ve güvenliği sağlamaya ne elindeki teçhizat yeterlidir ne de bu alanlara yetecek kadar personele sahiptir. Bu açıdan değerlendirildiğinde 2803 sayılı Kanuna 2015 yılından sonra ya yeni bir yasayla ya da KHK ile 2018 yılı dahil her yıl yapılan ek cümlelerle bahsedilen bu açığın giderilmeye çalışıldığı söylenebilir. Sonuç olarak nitel araştırma bulgularından da anlaşılacağı gibi, jandarma 30 büyükşehir belediyesi kırsal alanlarında eskiden mevcut olan kırsal alanlardaki güvenlik ve asayiş görevine devam etmektedir ve şu anki polis teşkilatının yapısında hükümetler bir değişiklik yapmadığı sürece kırsal alanlarda asayiş ve güvenlik böyle yürütülecektir denebilir.

KAYNAKÇA

- ARIKBOĞA, E. (2015), “Türkiye’de Dönüşen Büyükşehirler ve Yerel Siyaset,” *YEREL DEMOKRASİ SORUNSALI BÜYÜKŞEHİR BELEDİYE MECLİSLERİ YAPISI VE İŞLEYİŞİ* (49-71), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Derleyen: Pınar Uyan Semerci, İstanbul.
- AYATA, A. ve DALKILIÇ, Y. (2016), “Emniyet Ve Jandarma Teşkilatının Kurumsal Açısından Bütünleşmesi” *Akademik Bakış Dergisi* Sayı: 53 (124-137), İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZİSTAN, Erişim T: 10.03.2019, <http://www.akademikbakis.org>.
- BARBAK, A. (2017), “6360 Sayılı Kanun Ve İllerde İç Güvenlik Yönetiminde Değişim”, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt.9 Sayı.19 (231-253).
- ÇELİKİYAY, H. (2014), *DEĞİŞEN KENT YÖNETİMİ VE 6360 SAYILI BÜYÜKŞEHİR YASASI, SETA | SİYASET, EKONOMİ VE TOPLUM ARAŞTIRMALARI VAKFI*, Temmuz 2014 sayı: 101, İstanbul.
- DOĞAN, F. (2010), “Polis Ve Jandarma Teşkilatları Açısından İç Güvenlik Yönetimi, Sorunları Ve Değişimi”, Yüksek Lisans Tezi, T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı, Ankara.
- GÜL, H. ve BATMAN, S. (2013), “Dünya Ve Türkiye Örneklerinde Metropolitan Alan Yönetim Modelleri Ve 6360 Sayılı Yasa”, *Yerel Politikalar Dergisi*, S.3, (7-47).
- GÖZLER, K. (2013), “6360 Sayılı Kanun Hakkında Eleştiriler: Yirmi Dokuz İlde İl Özel İdareleri ve Köylerin Kaldırılması ve İlçe Belediyelerinin Büyükşehir İlçe Belediyesi Hâline Dönüştürülmesi Anayasamıza Uygun mudur?”, *Legal Hukuk Dergisi*, Cilt 11, Sayı 122, (37-82).
- ÖZGÜR, H. ve YAVUZÇEHRE, P.S. (2016), “Türkiye’nin Büyükşehir Belediyesi Sistemi:1982-2015”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), (903-926).
- YENİGÜL, S.B. (2016), “Büyükşehirlerde Tarımsal Alanların Korunmasında Kentsel Tarım ve Yerel Yönetimlerin Rolü”, *MEGARON* 2016;11(2), (291-299).
- ZENGİN, O. (2014), “Büyükşehir Belediyesi Sisteminin Dönüşümü: Son On Yılım Değerlendirilmesi,” *Ankara Barosu Dergisi*, S.2, (91-116).
- ZENGİN, O. (2015), “Büyükşehir Belediyesi Reformu ve Kırsal Alana Etkisi”, s.7, <http://21inciyuzyilicinplanlama.org/wp-content/uploads/2016/08/Ozan-Zengin-14.11.2015.pdf> e.t. 03.03.2019.
- 2559 sayılı POLİS VAZİFE VE SALÂHİYET KANUNU
(www.mevzuat.gov.tr, e.t. 22.03.2019).
- 2803 sayılı Jandarma Teşkilat Görev ve Yetkileri Kanunu (www.mevzuat.gov.tr, e.t.22.03.2019).
- 6638 sayılı Polis Vazife ve Salâhiyet Kanunu, Jandarma Teşkilat, Görev ve Yetkileri Kanunu İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun,
(<https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k6638.html>, e.t. 22.03.2019).
- 1706 sayılı Jandarma Kanunu, (<http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/1526.pdf>, e.t. 22.03.2019).

3201 sayılı EMNİYET TEŞKİLAT KANUNU
(<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.3201.pdf>, e.t. 22.03.2019).

MAHALLEYE DÖNÜŞEN KÖYLER ÜZERİNE BİR İNCELEME*

AN INVESTIGATION ON THE VILLAGES TRANSFORMED INTO NEIGHBORHOOD

Fatma AYDIN¹, Nilüfer NEGİZ²

1. Yüksek Lisans Mezunu, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, aydin.fatmay92@gmail.com,

2. Prof. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, nilufernegiz@sdu.edu.tr, https://orcid.org/0000-0002-4211-9689

Makale Türü Article Type
Araştırma Makalesi Research Article

Başvuru Tarihi Application Date
24.09.2019 09.24.2019

Yayına Kabul Tarihi Admission Date
08.11.2019 11.08.2019

DOI
10.20875/makusobed.624104

* Bu makalede, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalında tamamlanan “6360 Sayılı Kanun Kapsamında Mahalleye Dönüşen Köyler: Yapısal Ve İşlevsel Açından Bir İnceleme (Manisa Örneği)” isimli Yüksek Lisans Tezinin bulgularından yararlanılmıştır

Öz

6360 sayılı On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile 30 büyükşehirde köyler mahalleye dönüşmüştür. Bu dönüşümle kırsal alanı ifade eden ve 442 sayılı Köy Kanunu'na tabi köyler, tüzel kişiliklerini kaybetmiştir. Köyler mahalle olarak kent yönetimine dahil olmuştur. Mahalle sayısı artarken köy sayısı azalmıştır. Köylerin mahalleye dönüşmesiyle gelen değişikliklerle 6360 sayılı Kanun, literatürde geniş yer bulmuştur. Bu çalışmada, kanunun yeni mahallelere etkisi araştırılmış ve Manisa'nın Köprübaşı ve Selendi ilçesindeki bazı yeni mahallelerde vatandaşın yönetimden ve sunulan hizmetlerden memnuniyetinin ölçülmesi amaçlanmıştır. Saha bulguları araştırma evreninde bu kanunun vatandaş tarafından henüz anlaşılmadığı ve hem hizmet hem de yönetsel açıdan araştırma alanında yetersiz olduğu sonucunu sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: 6360 Sayılı Kanun, Köy Yönetimi, Mahalle, Hemşehri Memnuniyeti,

Abstract

With the Law No. 6360 on the Establishment of the Fourteen Metropolitan Municipalities and Twenty-seven Districts and the Amendment of Certain Laws and Decrees on the Decree Law villages have become neighborhood in thirty metropolitan cities. With this transformation, the villages, which express the rural area and subject to the Village Law No. 442, have lost their legal personality. The villages were included in the city administration as a neighborhood. While the number of neighborhood is increasing, the number of village decreased. With the changes that the villages transformed into the neighborhood, law numbered 6360 was entered in the literature. In this study, the effect of the law on new neighborhoods was investigated and it was aimed to measure the satisfaction of the citizen. In some new neighborhoods in Manisa's Koprubasi and Selendi districts. Field findings show that this law was not well understood by the administrator and the citizen and it was concluded that the administration was inadequate for the villagers as administrative and service.

Keywords: Law Numbered 6360, Village Administration, Neighborhood, Citizen Satisfaction,

1. GİRİŞ

Bir şehrin bir kasabanın, büyükçe bir köyün bölündüğü parçalardan her biri olarak tanımlanan mahalle, Türk tarihinde kendi kültürüne ve İslam inancına göre şekillenmiştir. Mahalle ya da kentin, yaşam alanının parçalara ayrılmasının tarihi, kentlerin planlamasına hatta kentlerin tarihine kadar uzanır. Antik dönemin kadim uygarlıkları olan ve kent tarihini başlatan Mısır, Yunan ve Roma’da kentsel mekânın parçalara ayrılması bilinmektedir. MÖ. V. Yüzyılda Hippodamos’un geliştirdiği ızgara plan bu anlamda önemli bir başlangıçtır. 1071 Malazgirt ile Anadolu’ya giren Türkler, dönemin uygarlıklarından devraldıkları kentleri, kendi kültürleri bağlamında şekillendirmişlerdir. Ortaylı’nın da ifade ettiği üzere, kentte mahalle taşrada köy, Osmanlı yönetim sisteminin klasik dönemden itibaren hep en temel/alt birimi olmuştur. Ayrıca mahalle bugünkünün aksine; ailenin içinde bulunduğu ve köy topluluğu ile etnik-dini ve hukuki bağı olan yapıdır (2001: 3, 21). Bu durum, Osmanlı’nın teokratik geleneksel yapısı ile alakalıdır. Osmanlı yönetiminde Tanzimat öncesi dönemde yönetim; eyalet (beylerbeyi), sancak (sancakbeyi), kaza (kadı), nahiye (naib) ve mahalle (imam) biçiminde şekillendiği için, mahalle hem toplumsal hem de yönetsel anlamıyla önemli bir idari birimdir. Müslüman mahalleleri cami ya da mescitlerin etrafında oluşurken, gayrimüslim mahalleleri kilise ve havralara yakın konumlandırılırdı. Bu temel kurgu ile Alver, Osmanlı’da kentin mahalle mahalle inşa edildiğini ifade eder (2010: 117).

Bu çalışmada, mahalle tarihsel ve mevzuat açısından ele alındıktan sonra; özellikle 2014 yılı sonrasında yaşanan, köy yerleşimlerinin tüzel kişiliğini kaldırarak kente mahalle olarak eklenen kökleri ile eski ama kimlik olarak yeni yerleşim alanı olan mahallelerde dönüşümün etkileri bir saha çalışması ile Manisa evreninde ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Araştırmanın örneklemini, Manisa Büyükşehir Belediyesine bağlı Köprübaşı Büyükşehir İlçe Belediyesi ve Selendi Büyükşehir İlçe Belediyesinden mahalleye dönüşmüş 4’er köy seçilerek belirlenmiştir. Araştırmada nicel araştırma yöntemi olarak anket yöntemi kullanılmış ve her iki ilçeden belirlenen eski köy yeni mahalle sakinleri ile görüşmeler gönüllülük esasına göre yüz yüze gerçekleştirilmiştir. Çalışmada temel çıkış noktası köy yönetiminden mahalleye geçiş sonrasında köy/mahalle sakinlerinin bu dönüşümün etkilerine yönelik tutumlarını yönetim ve hizmet sunum pratiği anlamında ortaya koymak olmuştur. Bu amaç ile söz konusu dönüşümün etkileri hizmet sunum pratiği ve yönetsel etkilerin değerlendirilmesine yönelik olarak anket formu, likert tipli sorularla hazırlanmıştır. 6360 sayılı kanun ile ilgili yürürlük aldığı günden itibaren çok sayıda çalışma yapılmış ancak köy-mahalle dönüşümünün yaşandığı metropollerde saha çalışmaları sayıca azdır. Bu nedenle çalışma mikro düzeyde tek bir metropoliten kenti odağına almış olsa da; eski köy yeni mahalle deneyimlerinin ortaya koyulabilmesi bağlamında önem arz etmektedir.

2. KAVRAMSAL VE TARİHSEL GELİŞİMİYLE MAHALLE

Mahalle, “bir yere inmek, konmak, yerleşmek” anlamına gelen hall (halel ve hulul) kökünden türetilmiş bir mekân ismi (Yel ve Küçükaşçı, 2003: 323-326), aynı zamanda “mahal” olarak da kullanılmış, sonradan “mahalle” olarak Türkçeye geçmiş ve şehrin bir semti manasını almıştır. Herkes tarafından kabul edilen bir tanımlı olmamakla birlikte, sözlük ve diğer referanslarda mahalle, “*Bir kentin, bir kasabanın, büyükçe bir köyün, yönetim bakımından bölündüğü, yapı bölgeciklerinden ve insan topluluklarından oluşan en küçük parçalardan her biri*” olarak tanımlanmaktadır (TDK). Sosyolojik olarak mahalle; birbirini tanıyan, bir ölçüde birbirinin davranışlarından sorumlu ve sosyal dayanışma içinde olan kişilerden oluşmuş bir topluluğun yaşadığı yerdir (Ergenç, 1984: 69). Blowers, mahallenin toplulukla aynı anlamda kullanılabilmesi için “karşılıklı etkileşimi” zorunlu bir koşul olarak kabul etmiştir (Bulut ve Kara, 2001: 33). Benzer şekilde Baday da, Bourdieu’den aktarımında, “her mahalleli, mahallede var olan Habitus’un içine doğar. Bu habitus mahallenin ahengini korumak için gerekli olan ve mahallede yaşayan her insanın edinmesi gereken bir olgudur” demektedir (2011: 18-19). Yönetsel olarak mahalle, hem en küçük idari hem de yerel örgütlenmenin ilk basamağını oluşturan idari bir birimdir. Binalar sokakları, sokaklar mahalleleri, mahalleler de kentleri oluşturur. İnsanlar ya kentin yönetimindeki mahallelerde ya da köylerde oturmaktadırlar. Kavruk’un ifadesiyle insanlar “*ya köylüdür ya da mahalleli*” (2004: 3). Mahallenin varlık nedeni; mobilizasyonu takip edebilmek, kontrol kurabilmek, bilgi-kayıt envanterine sahip olabilmek gibi merkezileşme çabalarına cevap verebilecek bir yönetsel girişimdir (Alada Bayramoğlu, 2008: 62). Mahalle, bütün bu işlevsel değerler birlikte düşünüldüğünde bütünlüğü sağlayan bir yapıdır.

Mahallenin oluşumu ve gelişimi kentlerin oluşumu ve gelişimiyle orantılıdır. Osmanlı öncesi dönemde Orta Asya ve İran coğrafyasından Anadolu’ya yönelen yerleşik ya da yarı yerleşik veya göçebe kültüre sahip

Türkmen toplulukları, Bizans egemenliğinden devralınan yerleşim alanlarını Türk kültürüne göre şekillendirdiler. Selçuklu, kenti yeniden kurgularken önceki kültürün oluşturduğu kentin temeli olan; dini yapı, yönetim mekanı kale ve ekonomik mekanı oluşturan Pazar/çarşı odakları üzerinden kendi kültürel şekillendirmesini yapmıştır. Selçukludan Osmanlıya geçişte de dini-sosyal-kültürel kodları aynı olan bu kültür yayılımı, yine ve artarak devam etmiştir. Osmanlı klasik dönemi için mahalle, şehir ve kasabalarda görülen ve mahallelinin tahrir defterlerinde adları tek tek kaydedilmiş vergi mükelleflerinin oluşturduğu bir topluluk olarak da tanımlanır (Baday, 2011: 24). Osmanlı Mahallesi, klasik Türk-İslam şehirlerinin mahalle özelliklerini gösterirken; aynı zamanda da Osmanlı kent yönetiminin aktörleri vakıflar ve loncaların yanında kent yönetiminin de bir parçası olmuştur (Alada Bayramoğlu, 2008: 66-70). Mahalle, 19. yüzyılın son çeyreğine kadar farklı gelir grupları, farklı etnik grup ve dinden oluşan heterojen bir yapıyı ifade etmektedir. Sadece kentin bir parçası olarak değil; toplumsal yapının şekillenmesinde ve toplumsal ilişkilerin düzenlenmesinde önemli bir araçtır. Komşuluk ilişkileri bu anlamda güzel bir örnektir. Cami, mahalle mektebi (sıbyan okulu), çeşme, hamam, mahalle pazarları ve kahvehane gibi kamusal ve özel mekânları ile toplumsal nitelikli pek çok işlev, mahalle sisteminde üstlenilmiştir. Bu yönüyle her mahalle sosyal, kültürel ve idari bir birimdir (Ortaylı, 2011: 107).

16. yüzyıldan itibaren devlet yönetimi ile halk arasındaki ilişkileri, mahalle seçkinlerinden oluşan Eşraf ve Ayan meclisleri düzenlerken; mahallenin asıl yöneticisi 19. yüzyılın ilk yarısına kadar imam, haham veya papaz olmuştur. Padişah tarafından “Berat-ı Şerif” verilerek göreve gelen imamlar, mahallenin hem yöneticisi hem dini işlerden sorumlu görevlisi hem de her yönüyle bir kamu önderi rolüyle sosyal bir katalizör olarak düşünülebilir. Mahalleyi yöneten imamın en önemli görevi, mahalle sakinlerine salınan vergilerin paylaşılması ve toplanması işini yürütmektir (Ortaylı, 2011: 107). İşleyişiyle, yapısıyla, görevleriyle Osmanlı yaşamını geleneksel, yönetsel, sosyal ve dini olarak güzel biçimde ifade eden mahallelerde asayiş ve güvenlik sorunları doğunca yönetiminde düzenlemeye gidilmiştir. Bu düzenleme 1829’da İstanbul’da ve 1833’te taşrada muhtarlık kurumuna geçiş biçiminde yaşanmıştır. 1829’da İstanbul’da kurulan muhtarlık İstanbul’a olan yoğun göçün önüne geçmek, imamların özellikle “mürur tezkeresi” konusunda yaptığı yolsuzlukları engellemek, ulemanın iktidarını kısıtlamak, yöneticilerin yönetim konusundaki keyfilğine son vermek ve halk-devlet ilişkisini iyileştirmek amaçlarını taşıyordu. Aynı zamanda İstanbul’da 1826’da yeniçeri ocağının kaldırılmasıyla oluşan yönetim ve kentsel hizmet sunumundaki boşluk muhtarlık kurumu ile doldurulmak istenmiştir (Arikboğa, 1999: 109; Kavruk, 2018:114).

Muhtarlığın taşrada kuruluşu nedeni ise, merkezi yönetimin yerel yönetim üzerindeki kontrolünü kaybetmesiyle ortaya çıkan karmaşa ve bozulan asayişi sağlamak, merkezi idarenin otoritesini yeniden sağlamlaştırmak olmuştur (Kavruk, 2018: 115). Taşradaki muhtarlık teşkilatının nasıl kurulacağına, seçilenlerin görevlerinin neler olacağına dair açıklamalar fermanlarla vali, mutasarrıf ve mütesellimlere bildirilmiştir (Çadırcı, 1991: 38). Muhtarlık, İstanbul’da atama ile belirlenirken; taşrada mahallede halkın güvenini kazanmış kişilerden seçim yoluyla belirlenmekteydi (Çadırcı, 1993: 6,7). İstanbul mahallelerinde uygulamaya koyulan muhtarlık taşrada ilk olarak Kastamonu’da uygulanmıştır (Ortaylı, 2011: 108). Muhtarlık teşkilatının kurulmasından sonra şehirde her mahallede muhtar-ı evvel (birinci muhtar) ve muhtar-ı sani (ikinci muhtar) olmak üzere ikişer muhtar yer almaktaydı (İnalçık ve Göyünç, 1984: 76). Seçilen muhtarları kadı, siciline geçirip defter nazırlığına bildiriyordu (Kavruk, 2004: 56-57; Kavruk, 2018: 117). Her sancak merkezinde nazırlar, muhtar sayımıyla kendilerine bildirilen muhtarların listesini yapıp, hükümet merkezindeki Ceride Nezaretine göndermekte, burada incelendikten sonra ise padişaha onaya sunulmaktaydı. Bu işlemlerden sonra muhtarlara darphanede mühürler hazırlanıp yollanırdı (Kavruk, 2004: 171; Kavruk, 2018: 117). Tanzimat’a kadar mütesellimler tarafından denetlenen muhtar, bu tarihten sonra mutahassıllar ve zaptiye amirlerince denetlenmekteydi (Bayraktan, 2005: 103). Günümüzde “recall” olarak bilinen ve Türkiye’de henüz hiç uygulama örneği görülmemeyen “geri çağırma”, Osmanlı’da mahalle muhtarları için uygulanıyordu. Halk muhtardan memnun olmazsa “geri çağırma” ile muhtarı görevinden azledebiliyordu. Söz konusu bu uygulama, mahalle yönetimlerinin özellikle muhtarlık kurumu ile birlikte yerel demokrasinin hayata geçirilebildiği önemli bir alan olduğunu göstermektedir. Osmanlı klasik idaresinin yapı taşı olan mahalle ve yönetimi, İmparatorluk döneminde ve Cumhuriyet’in modernleşme sürecinde, merkezi ve yerel idari kurumlar ile mahalle halkı arasında tampon görevi üstlenmiş bir yapıdır. Bu yönüyle hem merkezin beklentilerini hem de mahalli alandan talepleri karşılamaya çalışan, kimi zaman telafi edici kimi zaman ikame edici kimi zaman da aracılı roller üstlenen bir kurumdur (Arikboğa, 2018: 24).

19. yüzyılın yarısından sonra idare sistemimiz yeni bir döneme Tanzimat ile girer. 1855 yılı özellikle mahalli alanların düzenlenmesi konusunda ilk ve en önemli adımın atıldığı yıl olmuştur. Göçlerle büyüyen

mahalli alanların hizmetlerinin de daha üst elden görülme ihtiyacı ve düzenli kentsel hizmetleri vermek üzere mahalli alanlarda belediye teşkilatlanmasına gidilmiştir. 1855'te İstanbul'da Şehremaneti (İstanbul Belediyesi) kurulur ve yeni bir dönem başlar. Bu adımla mahalli alan ölçeği artık mahalleden kente/belediyeye doğru değişir. Belediye, yerel yönetim alanında asıl aktör konumuna gelirken; mahalle muhtarlığı yardımcı konuma çekilir. Bu rol, 1855 ve sonrasında yapılan yasal düzenlemelerde de görülmektedir (Arıkboğa, 2018:24). Muhtarlık kurumu yasal statüsünü 1913 yılına kadar sürdürmüş, yasal olarak bir yerel yönetim birimi olarak varlık göstermiş ancak şehirlerde asıl sorumlu belediye olduğu için yardımcı rolüyle varlığını devam ettirmiştir. 1864 ve 1871 Nizamnamelerinde yer alan ancak 1913 yılındaki düzenlemede (İdare-i Umumiye-i Vilayet Kanunu) yer verilmeyerek yasal dayanağını kaybeden mahalle yönetimi; 1918 yılında İçişleri Bakanlığının (muhtar ve ihtiyar kurulu üyelerinin yerel geleneklere göre seçiminin yapılmasını bildiren genelgesiyle) izniyle varlığını sürdürmüştür. Sonuç olarak 1913 yılından 1933 yılına kadar mahalle muhtarlığı hukuki dayanağı/zemini olmadan devam etmiştir.

1930 yılında 1580 sayılı Belediye Kanunun yürürlüğe girmesinin ardından 1933 yılında muhtarlık kaldırılmış¹ görevleri konusuna göre başka birimlere yüklenmiştir. Ancak 1943 yılında yarattığı boşluğun ikame edilememesi sorunu yaşanmış olmalı ki, yeniden tesisi için hazırlıklar başlatılmıştır. 05.04.1944 tarihli 4541 sayılı “Şehir ve Kasabalarda Mahalle Muhtar ve İhtiyar Heyetleri Teşkiline Dair Kanun”un 26.04.1945’den itibaren uygulamaya geçmesiyle, muhtarlık yeniden tesis edilmiştir. 18 Ocak 1984 yılında 2972 sayılı Muhtar ve İhtiyar Heyetleri Seçimi Hakkındaki Kanun ile 4541 sayılı kanunda yer alan muhtarlık ve ihtiyar heyeti seçimi, bu kanunla yeniden düzenlemiş ve halen yürürlüktedir. 2000 sonrasında ülkemizde önemli idari düzenleme sürecine geçilmiştir. Bu dönemde ilk kez mahalle yönetiminin tanımının 5393 sayılı Belediye Kanunu’nda “*belediye sınırları içinde, ihtiyaç ve öncelikleri benzer özellikler gösteren ve sakinleri arasında komşuluk ilişkisi bulunan idari birimdir*” şeklindeki yapıldığını görmekteyiz. Ayrıca yine aynı kanunda kurulması öngörülen Kent Konseyleri yoluyla da mahalle muhtarlıklarına önemli bir temsil imkânı sunulmuş, 24. madde açıklanan İhtisas Komisyonların oluşumunda da mahalle muhtarlıkları gerektiğinde görüş bildirmek ve toplantılara katılmak yoluyla önemli bir paydaş sayılmıştır. Bu düzenlemeye ek olarak, hem mahalle hem de köy yerleşim birimleri ile ilgili olarak metropoliten alanda en köklü değişim 2012 yılında 6360 sayılı “On Üç Büyükşehir Belediyesi ve 26 İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnemelerde Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun” ile yaşandığı ortadadır. Kanunla 2014 mahalli seçimleri sonrasında büyükşehirlerde bulunan köyler mahalleye dönüşmüş, tüzel kişilikleri kaldırılmıştır. Metropoliten olarak tanımlanan mahalli alanlarında köy mahalli birimini kaldırıp yeni mahalleler ile metropoliten olmayan illerinde ise klasik üçlü yerel birimleriyle 2014-2019 yılları arasında yerel yönetim sistemimizde değişimin hazırlık evresi tamamlanmıştır.

3. ÖNCÜ ÇALIŞMALAR

Yerel yönetim reformunun devamı niteliğindeki 6360 sayılı Kanun ile ilgili;kanunun getirdikleri, değiştirdiği sistem ve eleştiriler üzerine odaklı çalışmalar ile literatüre katkı sağlanmıştır. Burada da sunulan öncü niteliğindeki pek çok çalışma içinde odak noktası köy/mahalle yönetimi olan ve saha bulguları ile beslenen çalışmalar, kent ve kentleşme anlamında köklü bir geçmişe sahip Türk yönetim geleneği içinde önemli rol üstlenmiş köy/mahalle idari birimini anlamak ve gelecek önerileri yapabilmek bağlamında oldukça değerlidir. 6360 sayılı Kanunun uygulama sürecine ilişkin özellikle 2014-2019 aralığında uygulanma sürecinin sonuçlarını anlayabileceğimiz her bir mikro ölçekli araştırmanın, alana katkı sağlayacağı inancı ile söz konusu makale kaleme alınmıştır. İlgili literatürden seçilen çalışmalar aşağıda sunulmaktadır.

Konuya ilişkin Tekin’in “6360 Sayılı Yasanın Büyükşehirlere Bağlı İlçeler Bağlamında Getirdiği Değişim: Bozkır İlçesi Örneği” çalışmasında Türkiye’deki büyükşehir yönetiminin gelişimi 1982 yılından itibaren değerlendirilmiş, 6360 sayılı kanunla gelen temel değişiklikler ele alınmış, Konya/Bozkır örneği üzerinden değişim irdelenmiştir (2016a: 1245-1262). Bingöl, Yazıcı vd.’nin “İl Sınırında Büyükşehir Belediye Modeli: Kocaeli Deneyimi” eserinde genel olarak Türkiye’deki yönetim sisteminde yapılan değişiklikler ele alınırken Kocaeli ili özelinde durulmuş büyükşehir belediyesi olmasından bu yana ortaya çıkan değişiklikler idari hukuki mali açıdan ortaya konulmuştur (2013: 1-149). Adıgüzel “6360 Sayılı Yasa’nın Türkiye’nin Yerel Yönetim Dizelgesi Üzerine Etkileri: Eleştirel Bir Değerlendirme” makalesinde Türkiye’nin yerel yönetim öyküsünde köy yönetimlerini 1924 Köy Kanunu çerçevesinde ele almıştır. 6360 sayılı kanun değerlendirmesinde köylerdeki genel değişikliklerden bahsedilerek, kanunun yerel yönetim dizgisi, yerel

¹ 2295 sayılı Belediye Teşkilatı Olan Yerlerdeki Muhtar ve İhtiyar Kurullarının Kaldırılması Hakkında Kanun.

siyaset, yerel mali yapı ve kentleşme gibi konularda önemli değişimleri de beraberinde getireceğinden bahsetmiştir (2012: 153-176). Ayyıldız, Çiçek vd.'nin "6360 Sayılı Büyükşehir Yasasının Kırsal Kesime Olası Etkileri" makalesinde, 6360 sayılı kanunun kırsal kesime sağlayacağı avantajlar ve dezavantajlar ele alınmıştır (2016: 280-285). Tekin ve Söylemez'in "Türkiye'de Büyükşehir Yönetimi ve 6360 Sayılı Yasanın Getirdiği Değişim: Konya Örneği" makalesinde genel hatlarıyla Türkiye'deki büyükşehir yönetimine geçmişten bugüne değinilmiş, Konya örneği üzerinden 6360 sayılı kanunun etkisine değinilmiş ilçeler, mahalleye dönüşen belde ve köyler sıralanarak, mali yapı, yatırımlar ve hizmetler açısından konu irdelenmiştir (2016b: 1435-1449). Demiral ve Evin'in "Malatya Büyükşehir Belediyesi: Arakentten Bütünkente Bir Dönüşüm Hikâyesi" çalışmasında Malatya belediyesinin tarihsel gelişiminden bahsedilmiştir (2014: 77-87). Ökmen ve Arslan'ın "Türkiye'de 6360 Sayılı Yasa İle Yeni Kurulan Büyükşehir Belediyeleri: Manisa Büyükşehir Belediyesi Örneği" çalışmasında Manisa Büyükşehir Belediyesi'nin 6360 sayılı kanun öncesi ve sonrası durumu değerlendirilmiş, genel değişiklikler il özelinde ele alınmıştır. İl genelinde yeni oluşan ve mevcut ilçelerdeki değişiklikler ve köylerin ve beldelerin mahalleye dönüşmesine değinilmiştir (2014: 88-101). Gürbüz, Yıldırım vd.'nin "Büyükşehir Belediye Kanunu'nun Kahramanmaraş İli Ölçeğinde Analizi" çalışmasında, Kahramanmaraş örneğinde idari değişiklikler ele alınırken; mali ve hizmet açısından kapsamlı bir araştırma yapılmış ve bunlar sonucunda Kahramanmaraş'ın büyükşehir olması konusunda yeterliliğe sahip olduğu tespit edilmiştir (2014: 102-105). Yıldız Özsalmanlı'nın "Muğla Kenti ve Muğla Büyükşehir Belediyesi Yönetimi" (2014: 136-159) ve Gezgüç, Aldemir vd.'nin "6360 Sayılı Kanun ve Muğla Örneği" (2015: 461-477) çalışmalarında, 6360 sayılı kanunun etkileri Muğla örneği üzerinden ele alınmış, dönüşümün olumlu-olumsuz etkileri saha çalışmaları bağlamında ortaya koyulmuştur. Göküş ve Alptürker'in "6360 Sayılı Yasa ile Köy Yönetiminden Mahalle Yönetimine Geçiş Sonrası Etkin Hizmet Sunumuna İlişkin Muhtarların Görüşü: Silifke Köyleri Örneği" çalışmasında kanunla birlikte çok tartışılan optimum büyüklük ve ölçek sorunu açıklanmıştır. 6360 sayılı kanunla birlikte mahalleye dönüşen köylerde, belediye tarafından sunulan hizmetlerin etkin bir şekilde sunulup sunulmadığına ilişkin olarak mahalle muhtarları ile yapılan görüşmeler araştırmanın sahasını oluşturmuştur (2016: 67-86). Karaaslan'ın "Nasıl Bir Yerel Yönetim? 6360 Sayılı Kanun Üzerine Bir Değerlendirme" çalışmasında yerel yönetimlerin gelişimi ele alınırken, model ve ölçek sorunu işlenmiştir. 6360 sayılı kanundan genel olarak bahsedilmiş, tüzel kişiliği kaldırılan birimler bağlamında konunun demokrasi, özerklik ve Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı açısından değerlendirilmesi yapılmıştır (2012-2013:123-162). Günal, Atıvrud.'nin "6360 Sayılı Yasanın Yerelleşme Bağlamında Değerlendirilmesi" çalışmasında 6360 sayılı kanunla gelen değişikliklere yer verilirken; köylerin kaldırılmasıyla ilgili durum ayrıca incelenmiştir (2014: 55-70). Sürmeli'nin "Türkiye'de İç Göçün Değişim ve Dönüşümü: Kentten Kıra Yöneliş" (2017: 275-286) çalışmasında 6360 sayılı kanunla kırsal alana girmesiyle kırsal alandaki insanların da kentli sayılması meselesi üzerinde durularak; köylerin kentleşmesi yerine kentlerin köyleştirilmesi sorunu tartışılmıştır. Kılınç Ürkmez ve Zengin Çelik'in "6360 Sayılı Yasayla Mekânsal İlişki Sisteminin Kır-Kent İkileminde Yeniden Yapılanışı ve Yerel Yönetimler: Kayseri İli Örneği" çalışmasında 6360 sayılı kanunun etkileri ele alınırken köyün tüzel kişiliğinin kaldırılmasının köy geleneğinin yok etmesi, köy-mahalle ikilemi ve bu durumlardan yaşanan memnuniyet/memnuniyetsizlik saha incelemesi ile ortaya koyulmaktadır (2016: 69-94). Çukurçayır, Negizvd.'nin "6360 Sayılı Kanun Uygulamasında Köy(lü) mü Mahalle(li) Mi?: Katıl(a)mayanlar Açısından Bir Değerlendirme" çalışmalarında, kanunla köylerde gerçekleşen değişimler ve bu değişimler üzerine yapılan eleştiriler ele alınmıştır. Denizli'nin Mezkefendi ilçesine mahalle olarak bağlı Kumkısık, Salihağa ve Çeltikçi köylerinde görüşme yöntemi ile yapılan çalışmada, köylü-kentli ikilemi sosyo-pikolojik perspektifte tartışılmıştır (2014:221-232). Yıldırım, Gül vd.'nin "İl Mülki Sınırı Büyükşehir Belediye Modelinin Getirdiği Yenilikler" çalışmasında köylerin tüzel kişiliğinin kaldırılmasının hukuka aykırılığı tartışılmıştır (2015: 205-229). Barbak'ın "6360 Sayılı Kanun ve İllerde İç Güvenlik Yönetiminde Değişim" çalışmasında 6360 sayılı kanun kapsamında köy tüzel kişiliklerinin kaldırılarak bu yerlerin belediyelere bağlı mahalleler haline getirilmesi konusu güvenlik bağlamında (Jandarma açısından daralan Emniyet Teşkilatı açısından genişleyen sorumluluk alanı) ele alınmıştır (2017: 231-253). Olgun Susta ve Gülçubuk'un "Kırsalın Dönüşümünde Fırsat ve Tehditleriyle Yeni Büyükşehir Yasasının Analizi" çalışmasında, 6360 sayılı kanunun kırsal kesim için fırsat/tehdit? tartışması yapılmaktadır (2016: 1059-1068). Erat'ın "Mahalli İdare Birimi Olarak Köyler ve 6360 Sayılı Yasanın Etkileri" çalışmasında 6360 sayılı kanunun köylere etkisi üzerine durulmuş, köylerin kaldırılmasının demokratik açıdan yerinden yönetim anlayışından uzaklaşma olduğuna dikkat çekilmiştir (87-98). Ömürgönülşen ve Sadioğlu'nun "Mahalle Yönetiminin Dönüşümü ve Büyükşehir Modelinde Yeniden Yorumlanması" çalışmasında 6360 sayılı kanunun köy yönetimi üzerindeki etkileri Kocaeli, Ankara, Kayseri, Erzurum ve Hatay'ın bazı ilçelerine bağlı eski ve yeni mahalleler üzerine saha incelemesi ile ortaya koyulmuştur.

4. MANİSA ÖRNEĞİ ÜZERİNDEN BİR ARAŒTIRMA

4.1. Amaç ve Yöntem

AraŒtırmanın amacı, 6360 sayılı Kanun ile büyükşehir olan Manisa evreninde, tüzel kişiliğı kaldırılarak mahalleye dönüſtürülen köylerin yapısal ve işlevsel açıdan mevcut durumunun ortaya konulmasıdır. Örneklem olarak Köprübaşı ve Selendi ilçelerine bağı eski köy yeni mahalleler fiziksel konum, ulaşılabilirlik ve büyüklük kıstasları göz önüne alınarak seçilen köylerdir. Köprübaşı ilçesinde Yardere, Azimli, Rağıllar ve Karaelmacık, Selendi ilçesinde ise Eskin, Yenice, Kazıklı ve Mollaahmetler'dir.

AraŒtırmada nicel ölçme yöntemi olarak anket yöntemi tercih edilmiş ve 27 sorudan oluşan bir anket formu (ölçek) kullanılmıştır. Anket soruları çalışmanın amacı doğrultusunda araŒtırmacı tarafından hazırlanmış ve soruların anlaşılabilirliğı hususunda da akademik ve pratik hayattan destek alınarak ölçek düzenlenmiştir. Hazırlanan ölçek, araŒtırma alanında pilot bir uygulama ile güvenilirlik açısından incelenmiş, buna göre, 50 katılımcı ile yapılan ön testte, Cronbach's Alpha değeri, %84,5 ile güvenilir bulunmuştur. Ön test bulgularının ardından, 2017 yılı 15 Kasım-20 Aralık tarihleri arasında seçilen köylerde (yeni mahallelerde) anket formları 391 katılımcı ile tamamlanmış ve veriler SPSS paket programına yüklenerek, frekans, crosstab (çarpraz test) ve ölçek ortalamaları testleri yapılmıştır. AraŒtırma alanına ilişkin bilgiler aŒağıda sunulmuştur.

Tablo 1. Köprübaşı İlçesinin Köylerinin Nüfus Bilgileri (2012)

Köyler	Azimli	Karaelmacık	Rağıllar	Yardere
Kadın	74	93	91	22
Erkek	34	76	72	28
Toplam	108	169	163	50

Tablo 2. Köprübaşı İlçesinin Köylerinin Seçmen Sayısı (2014)

Köyler	Azimli	Karaelmacık	Rağıllar	Yardere
2014 yerel seçimlerinde oy kullanan kişi sayısı	52	132	100	30

Tablo 3. Selendi İlçesinin Köylerinin Nüfus Bilgileri (2012)

Köyler	Eskin	Kazıklı	Mollaahmetler	Yenice
Kadın	348	369	145	224
Erkek	384	374	141	220
Toplam	732	743	286	444

Tablo 4. Selendi İlçe Köylerin Seçmen Sayısı (2014)

Köyler	Eskin	Kazıklı	Mollaahmetler	Yenice
2014 yerel seçimlerinde oy kullanan kişi sayısı	500	460	180	263

4.2. BULGULAR

4.2.1 Temel Bulgular

AraŒtırmanın bulgularında ilk olarak sosyo-ekonomik bulgular ve her iki ilçenin mahallelerine ilişkin bilgiler, toplu halde aŒağıda sunulmuştur. Bu bulgulara ek olarak araŒtırma sorularıyla ilişkili olarak köylerin mahalleye dönüſümüne ilişkin hem yönetimsel hem de hizmet açısından katılımcıların algılarını ortaya koyan değerlendirmelere de burada yer verilmiştir.

Tablo 5. Sosyo-Ekonomik Bulgular

Köprübaşı	Sayı	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Yaş			
21-34 yaş arası	19	19,0	19,0
35-49 yaş arası	26	26,0	45,0
50-64 yaş arası	44	44,0	89,0
65- yaş ve üzeri	11	11,0	100,0
Cinsiyet			
Kadın	48	48,0	48,0
Erkek	52	52,0	100,0
Meslek			
İşçi	9	9,0	9,0
Çiftçi	37	37,0	46,0
İşsiz	3	3,0	49,0
Öğrenci	1	1,0	50,0
Muhtar	4	4,0	54,0
Ev hanımı	37	37,0	91,0
Emekli	8	8,0	99,0
Diğer	1	1,0	100,0
Eğitim			
Okur-yazar değil	20	20,0	20,0
Okur-yazar	11	11,0	31,0
İlkokul mezunu	56	56,0	87,0
Lise mezunu	6	6,0	93,0
Yüksekokul mezunu	6	6,0	99,0
Lisans mezunu	1	1,0	100,0
Ort. Aylık Gelir			
0-1000 tl	81	81,0	81,0
1001-2000	14	14,0	95,0
2001-3000	5	5,0	100,0
Toplam	100	100,0	

Selendi	Sayı	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Yaş			
21-34 yaş arası	83	28,5	28,5
35-49 yaş arası	98	33,7	62,2
50-64 yaş arası	70	24,1	86,3
65- yaş ve üzeri	40	13,7	100,0
Cinsiyet			
Kadın	150	51,5	51,5
Erkek	141	48,5	100,0
Meslek			
Memur	3	1,0	1,0
İşçi	29	10,0	11,0
Çiftçi	89	30,6	41,6
İşsiz	10	3,4	45,0
Öğrenci	5	1,7	46,7
Esnaf	3	1,0	47,8
Muhtar	4	1,4	49,1
Ev hanımı	124	42,6	91,8
Emekli	23	7,9	99,7
Diğer	1	,3	100,0
Eğitim			
Okur-yazar değil	73	25,1	25,1
Okur-yazar	41	14,1	39,2
İlkokul mezunu	150	51,5	90,7
Lise mezunu	22	7,6	98,3
Yüksekokul mezunu	3	1,0	99,3
Lisans mezunu	2	,7	100,0
Ort. Aylık Gelir			
0-1000 tl	264	90,7	90,7
1001-2000	15	5,2	95,9
2001-3000	8	2,7	98,6
3001-4000	2	,7	99,3
4001 ve üzeri	2	,7	100,0
Toplam	291	100,0	

Araştırma örneklemini olan Köprübaşında seçilen mahallelerde katılımcıların yaş açısından dağılımına bakıldığında, en yüksek temsili 50-64 yaş aralığında sağlandığı görülmektedir. Bu yaş grubundan sonra genç ve orta yaş aralığında ulaşılan temsil oranı sırasıyla %19 ve %26'dır. Yaş açısından Köprübaşı özelinde bütün yaş gruplarından katılımcıya ulaşılabilmiştir. Katılımcıların cinsiyet dağılımında birbirine yakın yüzdeler görülürken; meslek dağılımında "ev hanımı" ve "çiftçilerin" ağırlıkta olduğu; diğer meslek dallarında ise düşük yüzdeler ile temsil edildikleri görülmektedir. Katılımcıların eğitim seviyesinde ilkökul mezuniyeti düzeyinin baskın olduğu (%56) ve son olarak gelir seviyesinin de %81 oranında 0-1000 TL aralığı grubunda yoğunlaştığı tespit edilmiştir. Araştırmanın bir diğer örneklemini Selendi'de seçilen mahallelerde katılımcıların sosyo-ekonomik özelliklerinden yaş konusunda, 35-49 yaş aralığında katılımcıların yoğunluk gösterdiği (%33,7); bu yaş grubunun altı ve üstü aralıklarında da birbirine yakın yüzdelerde katılımcının temsil edildiği anlaşılmaktadır (%28,5 ve %24,1). Katılımcıların cinsiyet dağılımında da birbirine yakın yüzdeler sağlanırken; meslek açısından yine "ev hanımı" ve "çiftçi" mesleklerinin diğer meslek gruplarına göre yoğun olduğu görülmektedir. Eğitim ve gelir açısından bulgular Köprübaşı bulgularıyla benzerlik göstererek eğitim düzeyinin ilkökul düzeyinde; gelir düzeyinin de %90,7 oranında, 0-1000 TL aralığı grubunda yoğunlaştığı tespit edilmiştir.

Katılımcıların yaşam alanlarındaki dönüşüme dair değerlendirmelerini ölçümlemek adına aşağıda sıralanan sorular yöneltilmiştir. Katılımcıların yanıtları temel frekans değerleri alınmış ve sosyo-ekonomik

özellikleri bağlamında crostab (çarpaz test) testi ile analiz edilmiştir. Elde edilen bulguların yorumları Tablo 6.'nın ardından sunulmuştur.

- Mahallede yaşıyor olmanızın hayatınıza olumlu katkıları oldu mu?
- Yaşadığınız yerin "köy" olarak mı kalmasını isterdiniz?
- Mahalleye dönüştükten sonra kendinizi kentin bir parçası olarak görüyor musunuz?

4.2.2. Köprübaşı Mahallesinde Köyün Mahalleye Dönüſümüne İliſkin Algı

Tablo 6. Köylerin Mahalleye Dönüſümüne İliſkin Algı (Köprübaşı)

	Sayı	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Mahallede yaşıyor olmanızın hayatınıza olumlu katkıları oldu mu?			
Evet	45	45,0	45,0
Kararsızım	24	24,0	69,0
Hayır	31	31,0	100,0
Yaşadığınız yerin "köy" olarak mı kalmasını isterdiniz?			
Evet	52	52,0	52,0
Hayır	48	48,0	100,0
Mahalleye dönüştükten sonra kendinizi kentin bir parçası olarak görüyor musunuz?			
Evet görüyorum	11	11,0	11,0
Hayır görmüyorum	89	89,0	100,0
Toplam	100	100,0	

“Mahallede yaşıyor olmanızın hayatınıza olumlu katkıları oldu mu?” sorusuna genel olarak katılımcıların yaklaşımı %45 oranında olumlu yöndedir.

Cinsiyet açısından bu olumlu yaklaşım içinde %46,2 oranıyla erkek katılımcıların daha baskın olduğu görülürken; “hayır” cevabını veren olumsuz yaklaşım içindeki katılımcılarda ise kadınların %33,3 oranıyla erkeklerden daha yüksek bir düzeyde olduğu tespit edilmiştir.

Yaş açısından bakıldığında konuya olumlu yaklaşanların 50-64 yaş aralığındaki katılımcılar olduğu görülürken; (%56,8) kararsız olanların 21-34 yaş aralığında (%47,4) olduğu görülmektedir. Yine olumsuz yaklaşanların da en yüksek oranla (%38,6) 50-64 yaş grubunda olduğu anlaşılmaktadır. Böylece yaşlı kesim için mahallede yaşamının olumlu ve olumsuz katkısı mahalleli olmaktan ne belediklerine bağlı iken; genç kesim için olumlu katkısı olmadığı yönünde bir algı içinde oldukları söylenebilir.

Meslek açısından bakıldığında meslek grupları içerisinde en olumlu (%75) düşünceye sahip muhtarlar olmuştur. Bunu emekliler (%50) ve ev hanımları (%48,6) takip etmektedir. Söz konusu bu meslek gruplarından muhtarlar idari alanın sorumlusu olmaları nedeniyle, köy şartlarında yaşanan aksaklıkların (mahalle statüsü ile köye göre mali-teknik anlamda güçlü bir idare olan) belediyenin parçası olması halinde çözüleceği yönündeki bilgilerinden kaynaklı olduğu düşünülmektedir. Emekli ve ev hanımı grubundaki katılımcılar için ise; kadınların ev ve çocuk sorumluluklarının icrasında mahalle olmanın kolaylıklarını istemeleri; emekliler için de zamanlarını geçirecekleri sosyal donatı mekânları ve hizmetlere erişimde kolaylık gibi gerekçeler düşünülebilir. Olumsuz düşünenlerde ise, yüksek oran (%66,7) işsizlere aittir. Bunun nedeni ise, köy iken işsizlere ve yoksullara yapılan yardımların mahalle olduktan sonra yapılmaması olarak değerlendirilebilir. Çiftçilerin olumlu katılım oranının (%43,2) ve olumsuz katılım oranının (%37,8) birbirine yakın olması, farklı parametrelerin etkili olduğunu ve beklentilerin değişim gösterdiğini düşündürmektedir.

Son olarak mahallede yaşıyor olmanın kişilerin hayatına bir katkı sağlayıp sağlamadığı yönündeki algıda kişilerin eğitim seviyesinin farklılık yaratmadığı görülmüştür. Gelir açısından ise, 1000 TL üzeri gelire sahip olanların mahallede yaşamaktan memnun olduğu görülürken; mahallede yaşıyor olmanın herhangi bir katkısı olmadığı yönünde fikir beyan edenlerin 1000 TL altı gelire sahip olan grupta yoğunlaştığı görülmektedir. Bu sonuç, gelirin yükselmesiyle birlikte mahallede yaşamının kişilere olumlu katkı sağladığı gözlenmekte ve gelir ile mahallede yaşamının olumlu katkısı arasında anlamlı bir ilişki olduğunu düşündürmektedir.

“Yaşadığınız yerin köy olarak mı kalmasını isterdiniz?” sorusuna genel yaklaşım “evet” yönündedir. Yani dönüşümden memnun olmayanların oranı olanların oranından yüksektir.

Cinsiyet açısından “evet” cevabını veren katılımcılar içinde en yüksek oranı (%54,2) kadınlar oluştururken; “hayır” cevabını verenlerde en yüksek oranı (%50) erkekler oluşturmaktadır. Erkek ve kadınların olumlu ve olumsuz yanıtta oranlarının birbirine yakın olduğu görülmekte olup, cinsiyetin yaşanılan yerin köy olarak kalmasını isteme konusunda bir farklılık yaratmadığı söylenebilir.

Yaş açısından bakıldığında en olumlu yaklaşımın 21-34 yaş aralığı (%57,9) ve 35-49 yaş aralığında (%57,7) olduğu görülmektedir. Hayır yanıtı veren ve en yüksek orana sahip yaş grubu ise (%72,7) 65 yaş üstü grubudur. 65 yaş üstü gruptaki katılımcıların yaşadıkları yerin köy olarak kalmasını istemediği anlaşılmaktadır.

Meslek açısından bakıldığında yaşadıkları yerin köy olarak kalmasına “evet” diyenlerin en yüksek oranla (%100) muhtarlar olduğu görülmektedir. %66,7 ile işsizlerin, (mahalle olduktan sonra maddi yardım alamamasıyla) yaşadığı yerin köy olarak kalmasını istedikleri görülmektedir. Çiftçi ve işçilerde “hayır” diyenlerin oranı “evet” diyenlere göre daha fazladır. Bunun nedeni köy ve mahalle arasındaki farkların avantaj ve dezavantajlarından kaynaklanmaktadır. Emekliler de %62,5 ile yaşadıkları yerin köy olmasını istememektedir. (65 yaş üstü grupta da benzer eğilim görülmüştü)

Eğitim açısından bakıldığında okuryazarlar haricinde eğitim seviyesi yükseldikçe yaşadıkları yerin köy olmasını isteme oranı azalmaktadır. “Hayır” yanıtı verenlerde okuryazarlar hariç eğitim seviyesi yükseldikçe artış göstermektedir. Okuryazar olanlar ise eğitim seviyesinden bağımsız olarak yüksek oranla (%72,7) yaşadıkları yerin köy olarak kalmasını istememektedir. Fakat genel olarak bakıldığında eğitim seviyesiyle yaşanılan yerin köy olarak kalıp kalmaması arasında anlamlı bir ilişki vardır ve bu köyde yaşamak/mahallede yaşamayı istemekle ilgili farklılık yaratmaktadır. Gelir açısından bakıldığında ortalama aylık gelir arttıkça yaşadığı yerin köy olarak kalması isteği artmaktadır. 0-1000 arası aylık gelire sahip olanlar %51,9 oranında köyde yaşamak istediğini belirtirken; 2000tl üzeri gelire sahip olanlar %60 oranıyla köyde yaşamak istediklerini ifade etmişlerdir.

“Mahalleye dönüştükten sonra kendinizi kentin bir parçası olarak görüyor musunuz?” sorusuna genel yaklaşım olumsuz yöndedir.

Cinsiyet açısından bakıldığında “evet görüyorum” cevabında erkek oranı (%17,3) daha yüksek seyrederken “hayır görmüyorum” cevabında ise kadınların oranı (%95,8) daha yüksek görülmektedir. Fakat olumlu ve olumsuz cevaplarda oranların yakın olması kendilerini kentin bir parçası olarak görüp görmeme konusunda bir farklılık oluşturmamaktadır.

Yaş olarak bakıldığında %21,1 oranında olumlu cevabı verenlerin 21-34 yaş aralığında olduğu görülürken; diğer yaş gruplarının konuya daha düşük oranlarda olumlu yaklaştıkları görülmüştür. Soruya olumsuz cevabı verenlerde ise; en yüksek oran (%92,3 ile) 35-49 yaş aralığında olup; yine olumsuz algı bağlamında diğer yaş gruplarının oranları birbirine yakındır. Dolayısıyla yaş, katılımcının kendini kentin bir parçası olarak görüp görmemede bir fark yaratmamaktadır.

Meslek açısından bakıldığında en yüksek olumlu oran (%33,3) işçi grubuna aitken; en yüksek olumsuz oranların (%100) muhtar, işsiz, emekli ve öğrencilerden geldiği görülmektedir. Bunu ikinci yüksek oranla (%97,3) ev hanımları takip ederken üçüncü yüksek oran (%83,8) çiftçilere aittir. Genel olarak işçilerin dışında kendini kentin bir parçası olarak gören meslek grubu yok denilebilir. Bunun en önemli nedenlerinden birinin ise, işçilerin eski köy-yeni mahalleyi sadece konut için kullanıyor olması düşünülebilir.

Eğitim açısından bakıldığında ilkökul mezunları hariç eğitim seviyesi yükseldikçe kendini kentin bir parçası olarak görme oranı (okuryazar değil: %95, okuryazar: %81,8, lise ve yüksekökol mezunu: %66,7) artmaktadır. Eğitim ile kentli hissetme konusunun doğru orantılı olduğu anlaşılmaktadır.

Gelir açısından bakıldığında olumlu değerlendirenler içinde en yüksek oran (%42, 9) 1001-2000 –TL arası gelire sahip kişilere aittir. Olumsuz olarak ise en yüksek oran (%95,1) 1000 TL altı gelire sahip kesime aittir. Düşük gelire sahip olanlar, kendilerini kentin bir parçası olarak görmemektedir.

4.2.3. Selendi Mahallesi Köyün Mahalleye Dönüşümüne İlişkin Algı

Tablo 7. Köylerin Mahalleye Dönüşümüne İlişkin Algı (Selendi)

	Sayı	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Mahallede yaşıyor olmanızın hayatınıza olumlu katkıları oldu mu?			
Evet	77	26,5	26,5
Kararsızım	33	11,3	37,8
Hayır	181	62,2	100,0
Yaşadığınız yerin "köy" olarak mı kalmasını isterdiniz?			
Evet	120	41,2	41,2
Hayır	171	58,8	100,0
Mahalleye dönüştükten sonra kendinizi kentin bir parçası olarak görüyor musunuz?			
Evet görüyorum	27	9,3	9,3
Hayır görmüyorum	264	90,7	100,0
Toplam	291	100,0	

“Mahallede yaşıyor olmanızın hayatınıza olumlu katkıları oldu mu?” sorusuna “evet” cevabını verenlerin oranı %26,5, “hayır” yanıtını verenlerin oranı ise %62,2’dir.

Bu oranların cinsiyet açısından dağılımında ise farklılık görülmemektedir. Erkek ve kadın katılımcıların olumlu ve olumsuz yanıtlarında oranlarının (evet yüzdesi: kadın: %25,3, erkek: %27,7. hayır yüzdesi: kadın: %62,7, erkek: %61,7) yakın olması mahallede yaşıyor olmanın hayatlarına önemli katkılar sağlamadığı algısını her iki cinsiyet için de düşündürmektedir.

Yaş açısından bakıldığında konuya olumlu yaklaşanların 50-64 yaş aralığındaki katılımcılar olduğu (%28,6); olumsuz yaklaşanların ise en yüksek oranla 35-49 yaş aralığındaki katılımcılar (%65,3) olduğu anlaşılmaktadır.

Meslek grupları içerisinde en olumlu düşünceye sahip olanlar muhtarlardır (%75). Bunu memurlar (%66,7) ve öğrenciler (%60) takip etmektedir. Mahalle olmaktan en az etkilenen kesim memur ve öğrencilerdir. Mahalle olmanın etkilerini olumsuz değerlendirenlerde ise en yüksek oran (%70) işsizler, (%66,7) esnaf ve çiftçiler (%66,3) olarak görülmüştür.

Eğitim açısından konuya olumlu yaklaşanlar %66,7 ile yüksek okul mezunları iken; en yüksek olumsuz cevabı verenler de %64,7 ile ilkokul mezunu katılımcılardır. Eğitim seviyesinin yükselmesiyle olumlu cevapların yani mahallede yaşamının olumlu katkısının olduğunu düşünenlerin oranının artma eğiliminde olduğu/olacağı söylenebilir. Gelir açısından bakıldığında düşük gelirli, mahallenin olumlu katkılarının olmadığını ifade ederken; gelir arttıkça mahallede yaşama dair olumlu düşüncenin de arttığı görülmektedir.

“Yaşadığınız yerin köy olarak mı kalmasını isterdiniz?” sorusuna genel yaklaşım %58,8 oranında “hayır” yönündedir. Ancak yerleşimlerinin köy olarak kalmasını isteyenler/değişimden memnun olmayanların oranı da %41,2’dir. Bu düşünce oldukça önemli bir oranla temsil edilmektedir.

Bu duruma cinsiyet açısından bakıldığında “evet” cevabını verenler içerisinde erkek katılımcıların kadınlara oranla yerleşimlerinin köy olarak devam etmesini istedikleri görülmektedir (%42,6). “Hayır” cevabını verenlerde ise kadın katılımcıların oranı yüksektir. Erkek ve kadınların olumlu ve olumsuz yanıtta oranlarının (evet yüzdesi: kadın: %40 ve erkek: %42,6 hayır yüzdesi: kadın: %60 ve erkek: %57,4) yakın olduğu görülmekte, cinsiyetin yaşanılan yerin köy olarak kalmasını istemede bir farklılık yaratmadığı anlaşılmaktadır.

Yaş açısından bakıldığında yaş arttıkça yaşanılan yerin köy olarak kalmasını isteme oranı da artmaktadır. En olumlu yaklaşımın 65 yaş üstü (%47,5) grupta olduğu görülmektedir. “Hayır” diyenleri ise en yüksek oranla (%63,9) 21-34 yaş aralığı grubu oluşturmaktadır. Genç yaşta yaşayanların köyde yaşamaya olumsuz baktıkları; yaşlı kesimin ise köyde yaşamaya olumlu baktıkları anlaşılmaktadır.

Meslek açısından bakıldığında yaşadıkları yerin köy olarak kalmasına “evet” diyenlerin en yüksek oranla (%66,7) esnaf olduğu görülmektedir. Takip eden oranlarla işçiler (%48,3), emekliler (%47,8) ve ev hanımları (%43,5) da köyde yaşamaya olumlu bakmaktadır. Köyde yaşamaya olumlu bakmayanların başında ise en yüksek oranla (%75) muhtarlar gelmektedir. Yine işçiler de yüksek oranla (%66,7) köyde yaşamaya

olumlu bakmamaktadır. Burada muhtarların mahallede yaşamakla alacakları hizmet önemliken; işçilerin köy yaşantısıyla ilgili olmadıkları anlaşılmaktadır.

Eğitim açısından bakıldığında “evet” diyenlerde en yüksek oran (%50) ilkokul mezunlarında görülmektedir. “Hayır” diyenlerde ise en yüksek oran (%100) yüksek okul mezunlarına aittir. Okuryazar olmayanlar ve ilkokul mezunları ise ikinci yüksek oranla (okuryazar değil: %61,6 ve ilkokul mezunu: %60) yaşadıkları yerin köy olarak kalmasını istemektedir. 3000 tl ve üzeri aylık gelire sahip olan az sayıda katılımcı dışında 1000 tl altı gelire sahip olan katılımcılar (%58 oranı ile) köyde yaşamak istememektedir.

“Mahalleye döndükten sonra kendinizi kentin bir parçası olarak görüyor musunuz?” sorusuna genel yaklaşım %90,7 oranıyla olumsuzdur. Katılımcılar yaşadıkları köylerinin mahalle statüsüne geçmesiyle kendilerini ve eski köy yeni mahalle yerleşimlerini kentin bir parçası olarak görmemektedirler.

Cinsiyet açısından bakıldığında ise “evet görüyorum” cevabında erkek katılımcıların oranı (%9,9) daha yüksek seyrederken; “hayır görmüyorum” cevabında ise kadınların oranının (%91,3) daha yüksek olduğu görülmektedir. Fakat olumlu ve olumsuz cevaplarda oranların çok yakın olması, kendilerini kentin bir parçası olarak görüp görmeme konusunda cinsiyetin bir farklılık oluşturmadığını göstermektedir.

Yaş olarak bakıldığında en yüksek oranda (%95) olumsuz cevabı verenler 65 yaş üstü iken; diğer yaş gruplarında da “kentin bir parçası olarak görmeme” kanaatinin hakim olduğu anlaşılmaktadır. Yaş ilerledikçe, bireyin kendini kentin bir parçası olarak hissetmeme durumu artmakta ve bireyin kendini kentin bir parçası olarak görüp görmemesi algısında yaş grupları arasında anlamlı bir farklılık yaratmaktadır. (21-34 yaş: %89,9, 50-64 yaş: %87,5 ve 65 üstü yaş: %100)

Meslek açısından bakıldığında en yüksek olumlu oran (%66,7) esnaf grubuna aitken; en yüksek olumsuz oranlar çiftçilerden (%94,4) ve ev hanımlarından (%92,7) edinilmiştir. Esnafın genellikle şehir merkezinde mesleklerini icra ediyor olmasının, konutlarının bulunduğu köylerinin mahalleye dönüşümü sürecini içselleştirmelerine ve kendilerini kentin bir parçası olarak görmelerine destekleyici olduğu düşünülmektedir. Mahalleyle iç içe yaşayan çiftçi ve ev hanımlarının ise, köylerinin mahalleye dönüşmesiyle kendilerinin de kentli olacağı düşüncesini paylaşmadıkları anlaşılmaktadır.

Eğitim açısından durum ise; lisans mezunları hariç eğitim seviyesi yükseldikçe katılımcıların kendini kentin bir parçası olarak görmeme oranının (okuryazar değil: %93,2, okuryazar: %95,1, ilkokul: %92 lise: %72,7 ve yüksek okul mezunu: %33,3) azalması yönündedir. Eğitimle paralel artan bu oranlar, eğitim ile bireyin kendini kentli hissetme duygusu arasında doğru orantı olduğuna işaret etmektedir. Gelir açısından da 4000tl ve üzeri gelire sahip olanların kendilerini kentin bir parçası olarak görme oranları %50 oranında iken; 3001-4000 tl gelir grubundaki bireylerin bu konuda olumsuz düşünceye sahip en büyük grubu (%95,1) oluşturduğu görülmüştür. Yüksek gelir gruplarında çıkan bu iki farklı düşüncenin beklentilerle ilişkili olduğu düşünülebilir. 0-1000 ile, 1001-2000 düşük gelir grubundan katılımcılar ise %92,4 ve %93,3 oranlarında kendilerini kente ait hissetmediklerini ifade etmişlerdir.

4.2.4 Diğer Bulgular

Eski köy-yeni mahalle dönüşümüne yönelik olarak Selendi ve Köprübaşı’nda katılımcıların köy statüsünden mahalle statüsüne geçiş ile birlikte yönetim ve hizmet sunumu açısından olası değişimlere ilişkin tutumları, “yönetimsel algı” ve hizmete ilişkin algı” başlıkları altında oluşturulan ifadelerle ölçülmüş ve ortalamaları üzerinden değerlendirilmiştir.

Mahalleye dönüşüm ile oluşacak yönetimsel etkiler konusunda katılımcıların genel olarak olumsuz bir tutum içinde oldukları görülmektedir. Kent yönetimine katılım ve kentli hissetme ile iş olanaklarının artışı ve yerleşimin güvenliği ile yönetimin statüsündeki değişim katılımcılar tarafından önyargı ile karşılanmaktadır. Mahalle olmakla birlikte geleneklerin yitirileceğine de katılmadıkları bulgusu, sistem olarak kentin bir parçası olmanın yerleşimciler için geleneksel değer ve yaşam algılarında bir dönüşüme yol açmayacağını düşündürmektedir. Son olarak mahalle statüsüne geçişte bilgilendirme/sürece dahil edilme-katılım konusunda da ortak bir serzeniş de görülmektedir.

Elde edilen ortalama değerler iki ilçe açısından karşılaştırmalı olarak ele alındığında; 3. madde yer alan “Köyümüzün mahalle olmasıyla kent yönetimine katılmamız kendimizi “kentli” hissetmemizi sağlamıştır”, 4. maddede yer alan “Köyümüzün mahalle olması, onun köy gelenek ve göreneklerini, eski değerini yitirdiğini gösterir” ve 7. maddede yer alan “Mahallelerde toplu taşıma araçlarının gelişmesiyle iş

olanaklarına erişim paralel olarak ilerlemekte ve kente göçe gerek kalmamaktadır” ifadelerinin iki ilçe açısından zayıf/güçlü algılama yönünden farklılaştığı saptanmıştır.

Yönetſel Algıya Yönelik İfadeler	Köprübaşı	Selendi
6360 Sayılı kanunla köyümün mahalleye dönüſtürülmesinden memnunum.	3,21	3,20
6360 Sayılı Kanunla büyükşehir belediyesi olan Manisa ili sınırlarındaki köylerin/beldelerin mahalleye dönüſtürülmesi kent yönetimini geliştirir.	2,92	3,20
Köyümüzün mahalle olmasıyla kent yönetimine katılmamız kendimizi “kentli” hissetmemizi sağlamıştır.	3,98	4,18
Köyümün mahalle olması, onun köy gelenek ve göreneklerini, eski değerini yitirdiğini gösterir.	3,63	4,12
Yeni mahallelerin kırsal özelliklerinin devam ediyor olması, kent yaşamına uyum sağlamayı zorlaştırır.	2,46	2,01
Mahalle statüsü ile temel kentsel hizmetler sunulabilmektedir.	3,21	3,85
Mahallelerde toplu taşıma araçlarının gelişmesiyle iş olanaklarına erişim paralel olarak ilerlemekte ve kente göçe gerek kalmamaktadır.	3,76	4,16
Köylerin mahalleye dönüſmesi ile asayiş ve güvenlik daha iyi olmuştur.	3,76	3,85
Önceden köyü yöneten muhtarımızın şimdi mahalleyi yönetmesi yönetſel açıdan daha iyi olmuştur.	3,53	3,93
Köyümüzün mahalleye dönüſtürülmesiyle ilgili kararda biz vatandaşların da görüşleri alınmalı ve bilgilendirilmeliydik.	1,73	1,64

Hizmet açısından değerlendirmede, kentsel hizmetlerde gelişim yaşanacağına dair inanç ile elektrik ve su hizmetleri konusunda sorunlarının azalacağına dair her iki ilçede de olumlu bir tutum ortaya koyulmuştur. Ancak tarım ve hayvancık uğraşlarının gelişeceği ve kentsel vergiler konusunda olumsuz bir tutum her iki ilçede de paylaşılmaktadır.

Yine hizmetlerde yaşanacak değişim/dönüſüme yönelik algıda eski köy-yeni mahalle dönüſümüne yönelik olarak Selendi ve Köprübaşı’nda elde edilen ortalama değerler karşılaştırmalı olarak ele alındığında; 4. maddede yer alan “Büyükşehir Belediyesi, mahalle muhtarları aracılığıyla aktardığımız talep ve beklentileri karşılıyorlar”, 6. maddede yer alan “Belediyeler çöp toplama, kar temizleme vs. gibi hizmetlerini yerinde ve zamanında yapmaktadır” ve 9. maddede yer alan “Köyümüzün mahalleye dönüſmesiyle Büyükşehir Belediyesi tarafından yapılan hizmetler (örneğin çöp toplama) ve vergiler konusunda söz sahibiyiz (Onları isteyip istemediğimizi bildirebiliyoruz)” ifadeleri iki ilçe açısından zayıf/güçlü algılama yönünden farklılaştığını gösterir.

Yönetſel Sunumuna Yönelik İfadeler	Köprübaşı	Selendi
Yeni mahallelerdeki 6360 sayılı kanunla gelen kentsel hizmet değişimleri olumludur.	3,06	3,70
Köylerin mahalleye dönüſmesi hizmet sorunlarının ve alt yapı, ulaşım gibi sorunların giderilmesini sağlamış, daha iyi hizmet verilmesine katkıda bulunmuştur.	3,18	3,99
Kentsel hizmetlerde değişim ve gelişimlerin istikrarlı olarak devam edeceğine ve daha fazla gelişim göstereceğine inanıyorum.	2,86	2,96
Büyükşehir Belediyesi, mahalle muhtarları aracılığıyla aktardığımız talep ve beklentileri karşılıyorlar.	2,82	3,44
Siyasi görüş ayrılıkları, Büyükşehir Belediyesinden hizmet almamızı etkilemiyor.	2,45	3,56
Belediyeler çöp toplama, kar temizleme vs. gibi hizmetlerini yerinde ve zamanında yapmaktadır.	3,74	4,55

6360 sayılı kanunla Büyükşehir il ve ilçe belediyelerine verilen “tarım ve hayvancılığı geliştirme” görevi yerine getirilmekte ve mahallemizde tarım ve hayvancılık gelişmektedir.	4,12	4,57
Köyümüzde yaşanan ve yaşanması mümkün su ve elektrik sorunlarının dönüşümle birlikte azaldığını düşünüyorum.	2,20	2,51
Köyümüzün mahalleye dönüşmesiyle Büyükşehir Belediyesi tarafından yapılan hizmetler (örneğin çöp toplama) ve vergiler konusunda söz sahibiyiz (Onları isteyip istemediğimizi bildirebiliyoruz).	3,99	4,29

5.SONUÇ

Manisa ili Köprübaşı ve Selendi ilçelerinde eski köy/yeni mahalle olarak seçilen dörder köy örneğinde gerçekleştirilen çalışmada, 6360 sayılı Kanun ile köy statüsü kaldırılan ve mahalle statüsüne geçen bu yerleşimlerde, yerleşimcilerin bu dönüşüme dair deneyimleri ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Bu dönüşüm konusundaki katılımcıların deneyimleri çoktan seçmeli ve likert sorulardan oluşturulan soru formları ile yapılmış ve değerlendirmeleri de nicel yöntemlerle analiz edilmiştir. Araştırmada katılımcılara aşağıdaki sorular çoktan seçmeli olarak yöneltilmiştir.

- Mahallede yaşıyor olmanızın hayatınıza olumlu katkıları oldu mu?
- Yaşadığınız yerin "köy" olarak mı kalmasını isterdiniz?
- Mahalleye döndükten sonra kendinizi kentin bir parçası olarak görüyor musunuz?

Sorular bağlamında Köprübaşı için tespitler şunlardır;

Katılımcılar mevcut dönüşüm ile “mahalle” statüsüne geçişe dair hayatlarına olumlu katkılar sağladığını (katılımcıların %45’i) ama önceki statülerinden ve yaşamlarından da memnun olduklarını, yerleşimlerinin köy olarak kalmasını istediklerini ifade etmeleriyle ortaya koymuşlardır (katılımcıların %52’si). Katılımcıların bu değerlendirmelerinde köyden mahalleye geçiş ile birlikte kent olmanın bir gereği olarak karşımıza çıkan bir takım vergilerle karşılaşacak olmalarının da etkili olabileceği düşünülebilir. Son soru dönüşümün köylü/kentlideki yansımaları bizlere sunmaktadır. Yaşananlarla ilişkili olumlu-olumsuz kanaatler ve pratikler edinilmiş olsa da; katılımcıların büyük bir yüzdesi %89 oranı ile kendilerini kentin bir parçası olarak görmediklerini ifade etmişlerdir. Burada da alışkanlıkların, alışılmış yaşam tarzının değişime gitmesinin kişilerde psikolojik olarak olumsuz düşünmeye sevk edici bir etkisi olabileceği ihtimali de yine benzer çalışmalarda da görülmüştür. Köyde doğup, köyde yaşayan bireyin köye dair sosyo-psikolojik birikimlerinin ortadan kalkması, reforma dair yapılan düzenlemelerin sosyo-psikolojik anlamda da çalışmalarla irdelenmesi gerekliliğini oraya koymaktadır. Manisa evreninde mikro ölçekli bu sonuç, eski köy yeni mahalle sakinlerinin algılarının yansımaları olup; dönüşümün pratik hayatlarında onları “kentli” yapamadığını sunmaktadır.

Selendi için tespitler ise şunlardır;

Selendi evreninde araştırmaya dahil edilen eski köy yeni mahalle sakinlerinin 6360 sayılı kanun sonrasında pratik hayatlarında oluşan dönüşümlere dair algıları olumsuz seyretmiştir. Katılımcıların %62,2’si “mahalleli olmak ya da mahallede yaşıyor olmak” konusunun kendileri için bir değişim arz etmediğini ifade ederken; eski düzenlerinin devamı hususunda da köy statüsünü istemediklerini beyan eder biçimde algılarını ortaya koymuşlardır (%58,8). Bu sonuç, sistemle öngörülen düzenleme ile mahalle olmaya karşı olumlu bakışlarını düşündürmektedir. Mahalle yerleşiminin fiziki, teknik ve alt yapısal eksikleri bağlamında mahalle statüsüne geçmenin olumlu katkıları hissedememiş olmak; Selendi evrenindeki katılımcıları bu yönde olumsuz düşünmeye sevk etmiş olabilir. Yine katılımcıların kendilerini kentin bir parçası olarak görme-görmeme hususunda da bu evrende %90,7 oranında olumsuz yanıtın alınmış olması; bu düşünceleri destekler niteliktedir.

Yanıtlara bakıldığında mahalle statüsüne geçiş ile hayatlarında olumlu katkılar olsa da olmasa da; katılımcıların kendilerini kentin bir parçası olarak görmedikleri bulgusu bütün örneklem için elde edilen ortak bulgudur. “Köy” statüsünden mahalleye geçiş elbette sosyo-psikolojik gerekçelerle önyargı ile karşılanabilir ancak kentsel nitelikli hizmetlere erişim ile kentin bir parçası olarak hissetme sağlanabildiğinde bu önyargının değişmesi de olasıdır. Bulgularda Selendi için, mahalle olmanın katılımcıların hayatlarında değişime yol açmadığı ve kendilerini de kente ait hissetmedikleri gözlenirken; bir geriye dönüş/köy statüsüne yeniden

geçişin de istenilmediği anlaşılmaktadır. Köprübaşı için ise, mahalle olmanın katılımcıların hayatlarında değişime yol açsa da; kendilerini kente ait hissetmedikleri ve yaşam alanlarının “köy” olarak kalmasını istedikleri görülmektedir.

Katılımcıların mahalle olma deneyimi ile ilişkili olarak yönetsel ve hizmet sunumu açısından mevcut uygulamalar bağlamında memnuniyetleri, likert tipli ifadelerden oluşturulan ölçekler ile ölçülmüştür. Mahalleye dönüşüm ile oluşacak yönetsel etkiler konusunda katılımcıların genel olarak olumsuz bir tutum içinde oldukları görülmektedir. Kent yönetimine katılım ve kentli hissetme ile iş olanaklarının artışı ve yerleşimin güvenliği ile yönetenin statüsündeki değişim katılımcılar tarafından önyargı ile karşılanmaktadır. Mahalle olmakla birlikte geleneklerin yitirileceğine de katılmadıkları bulgusu, sistem olarak kentin bir parçası olmanın yerleşimciler için geleneksel değer ve yaşam algılarında bir dönüşüme yol açmayacağını düşündürmektedir. Son olarak mahalle statüsüne geçişte bilgilendirme/sürece dahil edilme-katılım konusunda da ortak bir serzeniş de görülmektedir. Kendilerini kentli olarak tanımlayamayanlar için, buna neden olarak köy gelenek ve göreneklerinin, kırsal uğraş ve özelliklerin devam ediyor olması gösterilebilir. Yine, mahalle statüsüyle hizmet alınmaması ve köy tüzel kişiliğinin yitirilmiş olması ile mahalle muhtarının bu bağlamda yetkisiz kalmasının yönetimin etkin olmaması konusunun gerekçesi olarak düşünülmektedir. Ayrıca, toplu taşıma araçlarının iş olanaklarına erişimde etkisiz kalması, bölgede göçü engelleyememektedir. Asayiş ve güvenlik konusunda eski sistem yani kolluk kuvvetlerinin daha iyi olduğu ifade edilmiştir. Yine bulgular, köylerin mahalleye dönüştürülmesiyle ilgili kararda mutlaka vatandaşın görüşlerinin alınması gerekliliğini sunmaktadır. Çünkü bilgilendirme eksikliği kanununun anlaşılmasına yol açmaktadır.

Hizmet açısından değerlendirmede, belediyelerin çöp toplama, kar temizleme vs. gibi hizmetlerini yerinde ve zamanında yapması; mahallelerinde tarım ve hayvancılığın gelişeceği, Büyükşehir belediyesi tarafından yapılan hizmetler (örneğin çöp toplama) ve vergiler konusunda söz sahibi olduklarına dair ifadelerde her iki araştırma alanında da “katılmıyorum” ifadesine yaklaşan ortalama değerler elde edilmiştir (3.74 ile 4.57 aralığında). Kentsel hizmetlerde gelişim yaşanacağına ve elektrik ve su hizmetleri konusunda sorunlarının azalacağına dair her iki ilçede de olumlu bir tutum ortaya koyulmuştur (2.20 ile 2.96 aralığında).

Hizmetlerden yoksunluk, yapılan hizmetlerin eksik ve yetersiz olması, dönüşümün işlevselliğini sakinlere sorgulatmaktadır. Dönüşümle birlikte yönetsel boşluğun oluşması, yönetimdeki sıkıntılara işaret etmektedir. Dönüşümün hizmet sunumu anlamında olumlu görülmesi sadece yapılan hizmetlerle değil; yapılması beklenen hizmetlerin gerçekleşmesine de bağlıdır. Olumsuz olarak değerlendirilmesi ise, bazı mahallelerce henüz bazı hizmetlerin yerine getirilememesinden kaynaklanmaktadır. Genel olarak dönüşümün ilçeler arasında ve mahallelerde uzaklık, ulaşım, ilgi ve hizmete göre değişiklik gösterdiği de önemli bir değişkendir.

Dönüşümle birlikte “kentli ve köylü” kavramları, anlam karmaşası oluşturmuştur. Yeni mahallelerde bazı kesimin mahallede yaşıyor olmakla kentli olduğunu söylemesi, bazılarının da mahallede yaşamasına rağmen kendini ve yaşadığı yeri tanımlarken köy ve köylü kavramlarını kullanması, kimlik karmaşasına neden olmaktadır. Bu konuda mahallede yaşayan vatandaşa, öncelikle kentli ve mahalleli hissedebileceği ortamın, hizmet sunumu ve yönetsel destekle sağlanması, bu kavramların zaman içinde kendiliğinden oturacağını düşündürmektedir. 2014 yılında geçilen bu yeni düzenin hazırlık evresi 31 Mart 2019 mahalli seçimleri ile tamamlanmış ve yeni yönetimler görevine başlamıştır. Geçiş aşamasının ardından başlayan bu yeni dönem, uygulayıcılar ve yararlanıcılar bağlamında metropoliten alanlarda önceki deneyimler ve sorunlar bağlamında ele alınacak ve kentsel hizmet sunumunda daha iyi pratikler ortaya koyulabilecektir.

KAYNAKÇA

- Adıgüzel, Şenol, (2012), “6360 Sayılı Yasa’nın Türkiye’nin Yerel Yönetim Dizgesi Üzerine Etkileri: Eleştirel Bir Değerlendirme”, Tematik Yazılar, Toplum ve Demokrasi, Yıl 6, Sayı 13-14, Ocak-Aralık, ss:153-176.
- Alada Bayramoğlu, Adalet, (2008), “Kentsel Yönetime Katılımda Mahalle”, Dosya-08: Yerel Yönetimlere Katılım, Bülten 64, Mimarlar Odası Ankara Şubesi Yayını, ss:66-70.
- Alver, Köksal, (2010), “Mahalle: Mekân ve Hayatın Esrarlı Birlikteliği”, İdeal Kent:Kent Araştırmaları Dergisi, Sayı 2.
- Arıkboğa, Erbay, (1998), Yerel Yönetimler Katılım ve Mahalle Muhtarlığı, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

- Arıkboğa, Erbay, (1999), “Yerel Yönetim Açısından Mahalle Muhtarlığına Bir Bakış”, Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi, Cilt:8, Sayı:3, Temmuz, ss:103-125.
- Arıkboğa, Erbay, (2018), “Mahalle Muhtarlığı ve Muhtarlık-Belediye İlişkileri”, içinde, Yerel Yönetimler ve İyi Yönetişim, Argüden Yönetişim Akademisi Yayınları, No:3, Nisan, ss.21-35.
- Ayyıldız, Merve, Çiçek, Adnan, Ayyıldız, Bekir, (2016), “6360 Sayılı Büyükşehir Yasasının Kırsal Kesime Olası Etkileri”, Nevşehir Bilim ve Teknoloji Dergisi TARGİD Özel Sayı, ss:280-285.
- Baday, Ömür Nihal, (2011), Modern Kent Mekânlarında Mahallenin Konumu”, T.C. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Bal, Hüseyin vd., (2012), “Muhtarların Sosyo-ekonomik Özellikleri ve Mahalle-Kentsel Sorunlara Yaklaşımları (Isparta Örneği)”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:7, Sayı:2, ss:17-40.
- Barbak, Ahmet, (2017), “6360 Sayılı Kanun Ve İllerde İç Güvenlik Yönetiminde Değişim”, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:9 Sayı:19, Haziran, ss:231-253.
- Bingöl, Yılmaz vd., (2013), İl Sınırında Büyükşehir Belediye Modeli: Kocaeli Deneyimi, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, Basın Yayın ve Halkla İlişkiler Dairesi Başkanlığı Yayınları, 1. Baskı, Kocaeli.
- Bulut, Yakup, Kara, Mehmet, (2001), “Mahalle Muhtarlığı Üzerine Bir Araştırma”, Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi, Cilt:10, Sayı:3, Temmuz, ss:32-51.
- Çadırcı, Musa, (1991), Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları, Ankara, TTK Basımevi.
- Çadırcı, Musa (1993), “Türkiye’de Muhtarlık Kurumunun Tarihi Gelişimi”, Çağdaş Yerel Yönetimler, Cilt:2, Sayı: 3, ss. 3-11.
- Çukurçayır, M. Akif vd., (2014), “6360 Sayılı Kanun Uygulamasında Köy(lü) mü Mahalle(li) Mi?: Katıl(a)mayanlar Açısından Bir Değerlendirme”, Uluslararası XI. Kamu Yönetimi Forumu Bildiriler Kitabı: Afro-Avrasya Coğrafyasında Kamu Yönetimi Uygulamaları ve Sorunları, TODAİE Yayınları, Ankara.
- Demiral, Berkan, Evin, Hakan, (2014), “Malatya Büyükşehir Belediyesi: Arakentten Bütüncü Bir Dönüşüm Hikâyesi”, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 1, Özel Sayı, ss:77-87.
- Erat, Veysel, (2016), “Mahalli İdare Birimi Olarak Köyler ve 6360 Sayılı Yasanın Etkileri”, BEU Akademik İzdüşüm Dergisi, Cilt:1. Sayı:1. Eylül, ss:87-98.
- Erdagöz, Özcan,(2012), “Mahalle Yönetimi ve Geleceği”, Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi, S.1, ss:59-101.
- Ergenç, Özer, (1984), “Osmanlı Şehrindeki Mahallenin İşlev ve Nitelikleri Üzerine”, Osmanlı Araştırmaları, Sayı:4, ss.69-78.
- Gezgüç, Gözde Müşerref, Aldemir, Ceray, Uzun, Turgay, (2015), “6360 Sayılı Kanun ve Muğla Örneği”, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 3, Sayı: 18, Aralık, ss:461-477.
- Göküş, Mehmet, Alptürker, Hakan, (2016), “6360 Sayılı Yasa ile Köy Yönetiminden Mahalle Yönetimine Geçiş Sonrası Etkin Hizmet Sunumuna İlişkin Muhtarların Görüşü: Silifke Köyleri Örneği”, Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi, Sayı:11, ss:67-86.
- Günel, Alpay, vd., (2014), “6360 Sayılı Yasanın Yerelleşme Bağlamında Değerlendirilmesi”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:19, Sayı:3, ss:55-70.

- Gürbüz, Mehmet vd., (2014), “Büyükşehir Belediye Kanunu’nun Kahramanmaraş İli Ölçeğinde Analizi” Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 1, Özel Sayı, ss:102-135.
- İnalçık, Halil, Göyünç, Nejat, (1984), Osmanlı Araştırmaları IV, İstanbul, Enderun Kitabevi.
- Karaaslan, Mehmet, (2012-2013), “Nasıl Bir Yerel Yönetim? 6360 Sayılı Kanun Üzerine Bir Değerlendirme”, Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt:17-18, Sayı:26-27-28-29, ss:123-162.
- Kavruk, Hikmet, (2004), Köy ve Mahalle: Yerleşim ve Yönetim Birimi Kitabı, 1.Baskı, Odak Yayınları, Ankara.
- Kavruk, Hikmet, (2018), Mahalle Yerleşimi ve Yönetimi, Nobel Yayınları, 1.Basım, Ankara.
- Kılınç Ürkmez, Gökçen, Zengin Çelik, Hayat, (2016), “6360 Sayılı Yasayla Mekânsal İlişki Sisteminin Kır-Kent İkileminde Yeniden Yapılanışı ve Yerel Yönetimler: Kayseri İli Örneği Çağdaş Yerel Yönetimler,” y.y. Cilt:25, Sayı:3, Temmuz, ss:69-94.
- Olgun Susta, Gülce, Gülçubuk, Bülent, (2016), “Kırsalın Dönüşümünde Fırsat ve Tehditleriyle Yeni Büyükşehir Yasası’nın Analizi”, XII. Tarım Ekonomisi Kongresi, ss:1059-1068.
- Ortaylı, İlber, (2011), Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880), Sayı.178, Türk Tarih Kurumu, 2. Baskı (Tıpkı Basım), Ankara.
- Ortaylı, İlber, (2001), Osmanlı Toplumunda Aile, İstanbul, Pan Yayıncılık.
- Ökmen, Mustafa, Arslan, Recep, (2014), “Türkiye’de 6360 Sayılı Yasa İle Yeni Kurulan Büyükşehir Belediyeleri: Manisa Büyükşehir Belediyesi Örneği”, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 1, Özel Sayı, ss:88-101.
- Ömürgönülşen, Uğur, Sadioğlu, Uğur, “Mahalle Yönetiminin Dönüşümü ve Bütünşehir Modelinde Yeniden Yorumlanması”, XII. Kamu Yönetimi Forumu: Kamu Yönetiminde Değişim, Adnan Menderes Üniversitesi, 12-14 Eylül 2014, Kuşadası, Aydın.
- Tekin, Ömer Faruk, (2016a), “6360 Sayılı Yasanın Büyükşehirlere Bağlı İlçeler Bağlamında Getirdiği Değişim: Bozkır İlçesi Örneği”, Uluslararası Sempozyum: Geçmişten Günümüze Bozkır, y.y, ss:1245-1262.
- Tekin, Ömer Faruk, Söylemez, Adnan, (2016b), “Türkiye’de Büyükşehir Yönetimi ve 6360 Sayılı Yasanın Getirdiği Değişim: Konya Örneği”, Kamu Yönetiminde Değişimin Yönü ve Etkileri (KAYFOR 13 Bildiri Kitabı), Konya, ss: 1435-1449.
- Türk Dil Kurumu (TDK), Bilim ve Sanat Terimleri Ana Sözlüğü, http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_bilimsanat&view=bilimsanat&kategori=terim&elimeget=MAHALLE&hngget=md, (Erişim Tarihi:10.05.2019).
- Yel, Ali Murat, Küçükaşçı, Mustafa Sabri, (2003), “Mahalle”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt:27, Ankara, ss:91-99.
- Yıldırım, Uğur, Gül, Zehra, Akın, Soner, (2015), “İl Mülki Sınırı Büyükşehir Belediye Modelinin Getirdiği Yenilikler”, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, Ağustos, 10(2), ss:205-229.
- Yıldız Özsalmanlı, Ayşe, (2014), “Muğla Kenti ve Muğla Büyükşehir Belediyesi Yönetimi”, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 1, Özel Sayı, ss:136-159.

BÖLGESEL KALKINMA ÜZERİNE HAZIRLANAN LİSANSÜSTÜ TEZLERE YÖNELİK BİBLİYOMETRİK BİR ARAŞTIRMA

A BIBLIOMETRIC RESEARCH ON GRADUATE THESIS PREPARED ABOUT REGIONAL DEVELOPMENT

Süha ÇELİKKAYA¹, Hakan DEMİRGİL²

1. Dr. Öğr. Üyesi, Süleyman Demirel Üniversitesi,
suhacelikaya@sdu.edu.tr,
<https://orcid.org/0000-0002-4104-1680>
2. Doç. Dr. Süleyman Demirel Üniversitesi,
hakandemirgil@sdu.edu.tr,
<https://orcid.org/0000-0002-9509-7751>

Makale Türü Article Type
Araştırma Makalesi Research Article

Başvuru Tarihi Application Date
25.09.2019 09.25.2019

Yayına Kabul Tarihi Admission Date
04.12.2019 12.04.2019

DOI
10.20875/makusobed.624658

Öz

Bibliyometrik araştırmalar aktardıkları bilimsel göstergeler ile yayın politikalarının belirlenmesinde bir dayanak noktasıdır. Bibliyometrik araştırmaların belirli sürelerde tekrarlanması çalışmaya konu olacak alanın değerlendirilmesi açısından da önemlidir. Bu çalışmada YÖK ulusal tez merkezi veri tabanında yayımlanan bölgesel kalkınma alanında hazırlanmış lisansüstü tezler bibliyometri yöntemi ile analiz edilmiştir. Konu kapsamında bölgesel kalkınma ve bölgesel gelişme anahtar kelimelerini tez başlığında bulunduran lisansüstü tezler araştırılmıştır. Bu doğrultuda 1989-2019 yılları arasında çalışma konusu ile ilgili 269 adet lisansüstü tez tespit edilmiştir. Çalışmanın amacı bölgesel kalkınma ile ilgili tezlere ilişkin belirlenen parametreler çerçevesinde elde edilen bulguların sınıflandırılarak ortaya koyulması ve değerlendirmeler yapılmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Bölge, Bölgesel Kalkınma, Bibliyometri,

Abstract

Bibliometric studies are basis for determining the publication policies with the scientific indicators they provide. It is important for bibliometric studies to be repeated in certain periods for the reevaluation of the area that is to be studied. In this study, postgraduate theses prepared about regional development field and published in YÖK national thesis center database were analyzed with bibliometry method. Within the scope of the subject, the postgraduate theses which include regional improvement and regional development keywords under the title of thesis are searched. In this respect, 269 graduate theses from the years 1989-2019 related to the subject of study were determined. The aim of the study is to classify the findings obtained within the framework of determined parameters related to the theses about regional development and to make evaluations.

Keywords: Region, Regional Development, Bibliometrics,

1. GİRİŞ

18. yüzyılda ortaya çıkan sanayi devrimi endüstrileşme sürecini Avrupa'dan başlayarak tüm dünyaya yayarken özellikle ulaşım alanında yaşanan gelişmeler bölgelerde önemini artmasına yol açmıştır. 20. yüzyılın başında gerçekleşen Birinci Dünya Savaşı bölgesel ticarete sekte vururken, 1929'da Büyük Buhanın ortaya çıkışı ile ticarete yaşanan daralmalar da bölgeleri etkilemiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından yaşanan ekonomik gelişim batı ülkelerinde eşitsizlik sorununun derinleşmesine yol açarken bu dönemde bölgesel kalkınma kavramı ile sorunların ortadan kaldırılması ve gelişmenin üzerinde durulmuştur (Gezici, 1997, s. 3). Keynesyen politikalar ile beraber aynı süreçte popülerleşen bölgesel kalkınma politikaları iktisatçıların açısından mekanın farkına varılmasına da yol açmıştır (Yavan, 2007, s. 109-111). 1970'li yıllara değin devam eden ilk dönem bölgesel kalkınma politikaları zaman içerisinde yaşanan değişimlerin etkisiyle yeni bir sürece girmiştir (Özelçi Eceral, 2005, s. 90). Bölgesel kalkınma politikalarının sorgulanmasında petrol krizleri gibi bunalımların etkisiyle giderek hantallaşan kitle üretim sistemlerinin de etkisi bulunmaktadır. Özellikle post-fordizm ile beraber esnek üretim süreçleri, üretim ve emeğin mobilitesi gibi kavramlar bölgesel kalkınmanın da yeniden tartışılmasına yol açmıştır. Küreselleşme sürecinin üretim yapısında meydana getirdiği değişimler bölgesel kalkınma alanında yeni bakışlar ile karşılaşılmaya neden olurken devlet politikaları da bu durumdan etkilenmiştir. Merkezden belirlenen bölgesel politikaların yerini bölgeyi merkez alan çalışmalar almıştır. Bölgesel kalkınma politikalarında gözlemlenen bu değişimin ana belirleyicisi üretim sistemlerindeki değişim olmuştur (Dulupçu, 2006, s. 1-5).

Türkiye'nin bölgesel kalkınma alanındaki serüveni ise cumhuriyetin ilk yıllarıyla beraber başlamaktadır. Sanayi Planlarının gündemde olduğu bu dönemde ana öncelik bölgesel kalkınma olmasa da yeni Türkiye'nin imarı için bölgeler bir araç olarak kullanılmıştır. 1962 yılında DPT'nin kuruluşu bölgesel politikalarda yeni bir sürecin başlamasına neden olmuştur. 1963'de 1. 5 Yıllık Kalkınma Planı uygulamaya girmiş sonraki yıllarda da kalkınma planları hazırlanmaya devam etmiştir. Kaynakların daha verimli kullanımını esas alan bu süreç petrol krizlerine kadar sürmüştür. Uluslararası kuruluşlarca da desteklenen teşvikler az gelişmiş bölgelere kanalizasyonla edilerek kalkınmanın sağlanması amaçlanmıştır (Eraydın, 2003, s. 139-140). 24 Ocak 1980 kararlarının alınması Türkiye'de iktisat politikası bakımından ciddi değişiklikleri de getirmiştir. Planlama artık devletin ana vazifesi olmaktan çıkarak serbest piyasa ekonomisi çerçevesinde ele alınmıştır. Politikalarda görülen farklılaşmaları Dünya Bankası, IMF gibi uluslararası kuruluşların Türkiye nezdinde yapmış oldukları anlaşmalar göstermektedir (Ekiz ve Somel, 2005, s. 115). 1990'lı yılların başından itibaren giderek artan bilgi ekonomisinin etkisi teknolojik dönüşümlerle beraber bölgenin de yeniden tanımlanmasına yol açmıştır. Bu süreç dünyayla beraber Türkiye'de de bölgesel politikaların sorgulanmasına neden olmuştur. 2004-2006 yıllarını kapsayan Ön Ulusal Kalkınma Planı Türkiye ve dünyada yaşanan değişimlerin etkisiyle şekillenmiştir. Nitekim bu çerçevede İstatistik Bölge Bilimi ile Türkiye 3 farklı düzeyde sınıflandırılmıştır. Bu kapsamda ana amaç ise bölgesel gelişmişlik farklarının önüne geçilmesi olmuştur. Özellikle Ön Ulusal Kalkınma Planı ile beraber özel sektör odaklı stratejik bir planlama ortaya koyularak serbest ekonomi çerçevesinde rekabetçi bir üretim yapısı oluşturulması hedeflenmiştir.

Türkiye'de bölgesel kalkınma alanındaki akademik çalışmalar incelendiğinde kalkınma planlarının ortaya çıkışı ile hemen hemen aynı süreçte yer almaya başladığı görülmektedir. Belirtilen dönemde yapılan çalışmalarda gözlemlenen ise kalkınma kavramının devlet politikasına benzer şekilde bölgeden ziyade ulusal şekilde ele alındığıdır. 2000'li yılların başından itibaren ise özellikle üniversite ve buna bağlı akademisyen sayılarındaki yükselişle beraber yapılan çalışma sayısında önemli artış gözlemlenmiştir. Şüphesiz bu durumda, teknolojiye gelişimle birlikte bilgiye ulaşımında ortaya çıkan kolaylığında etkisi bulunmaktadır. Diğer yandan lisansüstü tez çalışmalarına bakıldığında da benzer bir eğilimin olduğu ifade edilebilir. Bölgesel kalkınmaya yönelik araştırmalarda meydana gelen artışlar disiplinin gelişimini görebilmek açısından da anlamlıdır.

Bölgesel kalkınma alanındaki tezlerin özellikle iktisat, şehir ve bölge planlama ile kamu yönetimi bölümlerinden hazırlandığı görülmektedir. Bu durum bölgesel kalkınmanın çok disiplinli bir alan oluşunu yansıtırken diğer yandan ayrı alanlar ve ayrı bölümlerde hazırlanan tezlerin bir bütün şeklinde görülebilmesi bakımından da önem arz etmektedir. Bu çerçevede bölgesel kalkınma alanında hazırlanan tezlerin bir arada ele alınması ve incelenmesi açısından bibliyometriden faydalanılmasına gereksinim duyulmuştur.

Bölgesel kalkınma alanı incelendiğinde Türkçe literatürde daha önce herhangi bir bibliyometrik çalışma yapılmadığı görülmektedir. Bu bağlamda hazırlanan çalışma alandaki bu eksikliği giderecektir. Diğer yandan da bölgesel kalkınma alanında araştırma yapmak isteyen kişilere alana dair bir ön izleme sunacaktır.

2. BİBLİYOMETRİ

Bibliyometri kavramının geçmişine bakıldığında literatürde ilk kez E. Wyndham Hulme tarafından “İstatistiksel Bibliyografya” ismi ile kullanıldığı görülmektedir. Diğer yandan Pritchard’ın 1969 yılındaki çalışması olan “Statistical Bibliography or Bibliometrics” ile bibliyometri günümüzdeki hali ile tanımlanmaktadır. Pritchard makalesinde bibliyometriyi kitaplar ve öteki iletişim araçlarının matematiksel ve istatistiksel yöntemlerle uygulanması şeklinde ifade etmektedir (Pritchard, 1969, s. 347-348). Bununla birlikte literatürdeki çok sayıda çalışma bibliyometrinin geçmişinin 1890’lara kadar uzandığını belirtmektedir (Sengupta, 1992, s. 75). Literatürde bibliyometrinin tarihinin Cole ve Eales’in 1917’deki çalışmalarına dayandığını öne süren bir görüşte bulunmaktadır. Cole ve Eales çalışmalarında 1550-1860 yılları arasında yapılan yayınların analizini gerçekleştirmişdir (Cole ve Eales, 1917, s.579). Türkiye’ye bakıldığında ise bibliyometri alanındaki ilk çalışmanın Özönü tarafından 1970 yılında hazırlandığı görülmektedir (Özönü, 1970).

Bibliyometri önceden sınırları çizilmiş bir alandaki çalışmaların alternatif yöntemler ile analizine imkan sunan ve belge taramasına dayalı araştırmalar şeklinde tanımlanmaktadır (Kartal, 2018, s. 177). Bibliyometri ile ulaşılan veriler literatüre dair politika tasarımı şekillendirilebilmektedir (Çelikkaya, 2018, s. 145). Bibliyometri, bir disiplinde yıllara bağlı çalışma alanlarını bu alanlarda yaşanan değişimleri ve konu dağılımlarını görmede yararlanılabilecek önemli bir araçtır (İnceoğlu, 2014, s. 34).

3. LİTERATÜR TARAMASI

Yıllara bağlı olarak iktisat alanında yaşanan değişim ve gelişim bölgesel kalkınma alanında da kendini göstermiştir. Bu bağlamda bölgesel kalkınma alanındaki çalışmalara bakıldığında süreç içerisinde bir artış kaydedildiği tespit edilmiştir. Diğer yandan bölgesel kalkınmaya yönelik literatür incelendiğinde ise alanda bibliyometrik bir çalışma bulunmadığı görülmektedir.

Türkiye’de bibliyometrik çalışmalar genellikle dergi incelemesi ve konu taraması üzerine yoğunlaşmaktadır. Bu çerçevede gerek akademik makaleler gerekse de lisansüstü tezler bibliyometrik çalışmaların odak noktasını oluşturmaktadır. Türkiye’de yayımlanan lisansüstü tezlere yönelik bibliyometrik çalışmalar tablo 1’de verilmektedir.

Tablo 1. Türkiye’de Lisansüstü Tezlere Yönelik Bibliyometrik Çalışmalar

Yazarlar	Yıl	Konu	İçerik
Kurt	2019	Kentleşme ve Çevre Sorunları Alanında Lisansüstü Tezler	391 Yüksek Lisans 99 Doktora
Öcel	2019	Marka İle İlgili Doktora Tezleri	221 Doktora Tezi
Ayaz, Türkmen	2018	Yöresel Yiyecekleri Konu Alan Lisansüstü Tezler	35 Yüksek Lisans 10 Doktora
Durmuş, Kaya	2018	Vakıflar Üzerine Yapılmış Lisansüstü Tezler.	197 Yüksek Lisans 64 Doktora
Çelikkaya	2018	Isparta Üzerine Yazılan Lisansüstü Çalışmalar.	699 Yüksek Lisans 99 Doktora 44 Uzmanlık
Gül, Gül	2018	Kırsal Kalkınma ve Kırsal Turizm üzerine Lisansüstü Tezler	70 Yüksek Lisans 18 Doktora
Yeşil, Akyüz	2018	Muhasebe Alanındaki Doktora Tezleri	320 Doktora
Aydın	2017	Yiyecek İçecek İşletmeciliği Alanında Kayıtlı Tezler	161 Yüksek Lisans 16 Doktora
Beşel	2017	Maliye Alanında Yapılmış Lisansüstü Çalışmalar.	1380 Yüksek Lisans 334 Doktora
Çabukoğlu, Yardımcıoğlu	2017	İktisat Alanında Yapılmış Doktora Tezleri.	1564 Doktora
Doğan	2017	Veri Madenciliği Üzerine Yapılan Lisansüstü Tezler	94 Lisansüstü Tez
Güdü Demirbulat, Tetik Dinç	2017	Sürdürülebilir Turizm Konulu Lisansüstü Tezler	41 Yüksek Lisans 21 Doktora
Kan	2017	Akademik Yazma Alanında Yapılan Lisansüstü Tezler.	29 Yüksek Lisans

			19 Doktora
Kavakçı, Yardımcıoğlu	2017	İbni Haldun Üzerine Yapılmış Lisansüstü Çalışmalar.	68 Yüksek Lisans 15 Doktora
Kılıç, Oflaz, Acun, Avcıkurt	2017	Girişimcilik Konulu Lisansüstü Tezler	143 Yüksek Lisans 44 Doktora
Selçuk, Yardımcıoğlu	2017	İslam Ekonomisi ve Finansı Alanında Lisansüstü Tezler.	326 Yüksek Lisans 75 Doktora
Canbulat Vd.	2016	ABD ve Kanada'da Sosyal Bilgiler Eğitimi Alanındaki Tezler.	18 Yüksek Lisans 135 Doktora
Güngörmüş	2016	Muhasebe Standartlarına Yönelik Yazılan lisansüstü çalışmalar.	272 Yüksek Lisans 40 Doktora
Tayfun Vd.	2016	Turizm Alanında Yazılan Lisansüstü Tezler.	269 Yüksek Lisans 69 Doktora
Yazıcı, Bekereci	2016	Fen Bilimleri Eğitimi Alanında 2012-2014 Yılları Arasında Yapılan Doktora Tezleri.	36 Doktora
Bayın	2015	Sağlık Turizmi Alanında Yapılan Lisansüstü Tezler.	78 Yüksek Lisans 15 Doktora
Durukan vd.	2015	Okul Öncesi Eğitimi Alanında Yapılan Yüksek Lisans Tezleri.	326 Yüksek Lisans
Gül vd.	2015	Sağlık Yönetimi Lisansüstü Programlarında Yapılan Tezler.	449 Yüksek Lisans 33 Doktora
Mendeş Pekdemir vd.	2015	İstanbul Üniversitesi İşletme Yönetimi ve Organizasyon Alanında Yapılan Yüksek Lisans ve Doktora Tezleri.	59 Yüksek Lisans 43 Doktora
Aktan	2014	Stratejik Planlama Alanında Yapılan Lisansüstü Tezler.	135 Yüksek Lisans 15 Doktora
Alkan	2014	Muhasebe Alanında Yapılan Lisansüstü Tezler.	530 Yüksek Lisans 126 Doktora
Coşkun vd.	2014	Özel Eğitim Alanında Yapılmış Lisansüstü Tezler.	61 Yüksek Lisans 11 Doktora
İnceoğlu	2014	Türkiye'de Sinemayı Konu Alan Doktora Tezleri	199 Doktora
Nergiz	2014	Lisansüstü Turizm Tezleri.	1565 Yüksek Lisans 783 Doktora
Akdeve, Köseoğlu	2013	İş Etiği Alanındaki Akademik Çalışmalar.	90 Yüksek Lisans 23 Doktora
Küçüköğlü, Ozan	2013	Sınıf Öğretmenliği Alanındaki Lisansüstü Tezler.	408 Yüksek Lisans 55 Doktora
Yıldırım Becerikli	2013	Sağlık İletişimi Üzerine Lisansüstü Tezler	16 Lisansüstü Tez
Benligiray	2012	Bankacılık Konusunda Yapılan Lisansüstü Tezler.	1483 Yüksek Lisans 287 Doktora
Tatlı, Adıgüzel	2012	Lisansüstü Karşılaştırmalı Eğitim Tezler.	45 Yüksek 9 Doktora
Uygun	2012	Eğitim Tarihi Alanında Yapılmış Lisansüstü Tezler.	53 Yüksek Lisans 8 Doktora
Armutlu, Arı	2010	Yönetim Modalarının Yansıması Üzerine Lisansüstü Tezler	469 Yüksek Lisans 51 Doktora Tezi
Karadağ	2009	Eğitim Bilimleri Alanında Yapılmış Doktora Tezleri.	211 Doktora
Küçük	2002	Osmanlı Üzerine Yapılan Tezler.	4500 Lisansüstü

4. YÖNTEM

Bu çalışmanın temel amacı Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi dizinlerinde bulunan “bölgesel kalkınma” konulu lisansüstü tezleri araştırmaktır. Bu çerçevede lisansüstü tezler incelenirken, nitel araştırma yöntemlerinden olan bibliyometriden faydalanılmıştır. Tezler için veriler Ağustos 2019’da Ulusal Tez Merkezi web sitesinden derlenmiştir. Araştırma neticesinde tez başlığı içerisinde “bölgesel kalkınma” ve “bölgesel gelişme” anahtar kelimeleri bulunan 269 lisansüstü teze ulaşılmıştır. Belirlenen tezler büyük ölçüde erişime açılacak bir bölümü de izne tabidir.

Çalışmada, 1989-2019 yılları arasında 74 farklı üniversitenin Sosyal Bilimler, Fen Bilimleri ve Eğitim Bilimleri Enstitülerinde yayımlanmış lisansüstü tezler araştırılmıştır. Lisansüstü tezlere dair elde edilen bulgulara ise aşağıdaki grafiklerde yer verilmiştir.

4.1. Araştırma Yaklaşımı

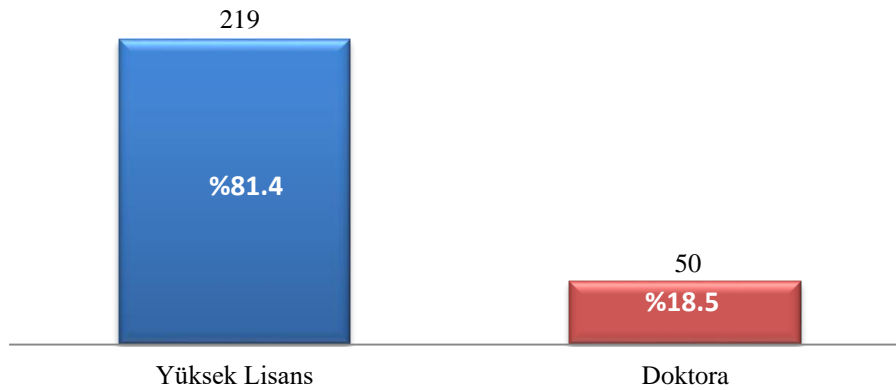
Çalışmada tezlerin sınıflandırılması hususunda ortaya koyulan kriterlerde şu sorulara cevaplar aranmıştır.

- 1- Bölgesel kalkınma üzerine olan lisansüstü tezlerin aşamalarına göre türleri nelerdir?
- 2- Bölgesel kalkınma üzerine olan tezler hangi enstitü bünyesinde hazırlanmıştır?
- 3- Bölgesel kalkınma üzerine hazırlanan lisansüstü tezler hangi dillerde yayımlanmıştır?
- 4- İngilizce yazılan lisansüstü tezlerin üniversitelere göre dağılımı nasıldır?
- 5- Bölgesel kalkınma alanında hazırlanan yüksek lisans tezlerinin yıllara göre dağılımı nasıldır?
- 6- Bölgesel kalkınma alanında hazırlanan doktora tezlerinin yıllara göre dağılımı nasıldır?
- 7- Bölgesel kalkınma alanında hazırlanan lisansüstü tezlerin yıllara göre dağılımı nasıldır?
- 8- Bölgesel kalkınma alanında hazırlanan lisansüstü tez danışman unvan durumu nedir?
- 9- Bölgesel kalkınma alanında hazırlanan lisansüstü tezlerin yazar cinsiyetlerine göre dağılımı ne şekilde gerçekleşmiştir?
- 10- Bölgesel kalkınma alanında hazırlanan lisansüstü tezlerin danışman cinsiyetlerine göre dağılımı ne şekilde gerçekleşmiştir?
- 11- Bölgesel kalkınma alanında hazırlanan lisansüstü tezlerin sayfaları hangi aralıklarda dağılmıştır?
- 12- Bölgesel kalkınma alanında hazırlanan lisansüstü tezlerde ekonometrik ya da istatistiksel bir uygulama bulunmakta mıdır?
- 13- Bölgesel kalkınma alanında en fazla lisansüstü tez hazırlanan 20 üniversite hangileridir?
- 14- Bölgesel kalkınma alanındaki lisansüstü tezlerin bölümlere göre sıralaması nasıl gerçekleşmiştir?
- 15- Bölgesel kalkınma alanında hazırlanan lisansüstü tezlere en fazla danışmanlık yapan öğretim üyelerinin sıralaması nasıl gerçekleşmiştir?

4.2. Bulgular

1989-2019 yılları arasında “bölgesel kalkınma” ve “bölgesel gelişme” anahtar kelimeleri ile araştırılan lisansüstü tezlere dair bulgular aşağıdaki grafiklerde yer almaktadır.

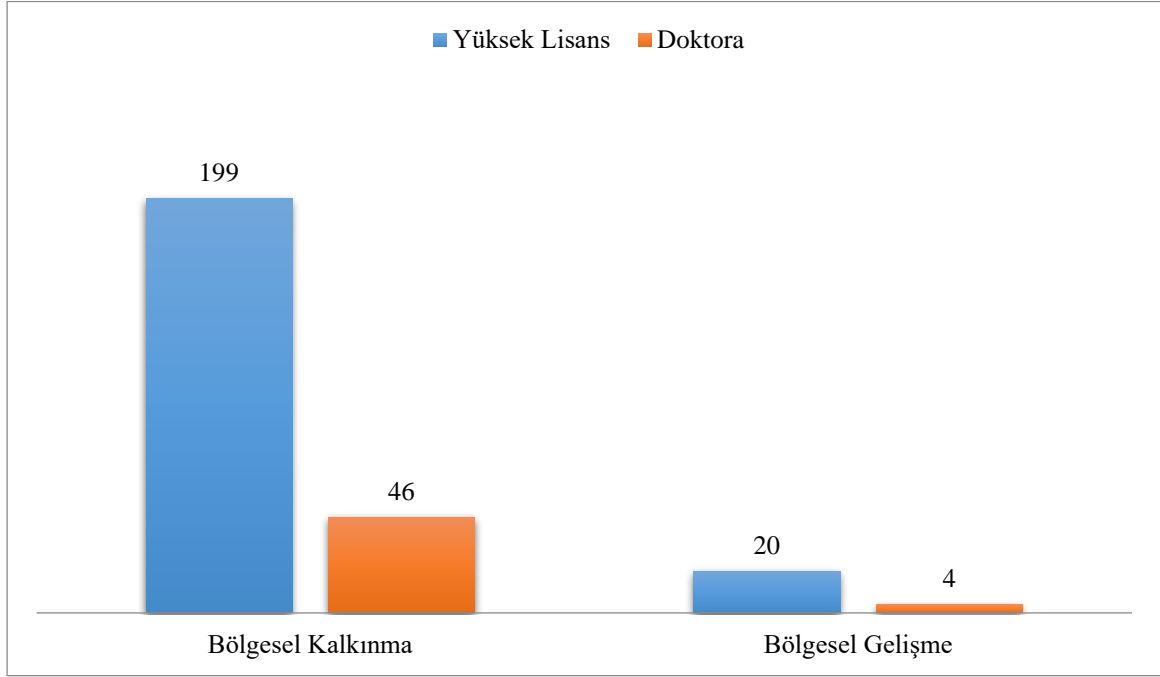
Grafik 1. Bölgesel Kalkınma/Gelişme Alanında Hazırlanan Lisansüstü Tezlerin Türlerine Göre Dağılımı

Çalışma kapsamında Bölgesel Gelişme ve Bölgesel Kalkınma anahtar kelimeleri ile yapılan araştırmalar neticesinde toplamda 269 adet tez tespit edilmiştir. Bu çalışmalardan %81.4'ü (219) yüksek lisans

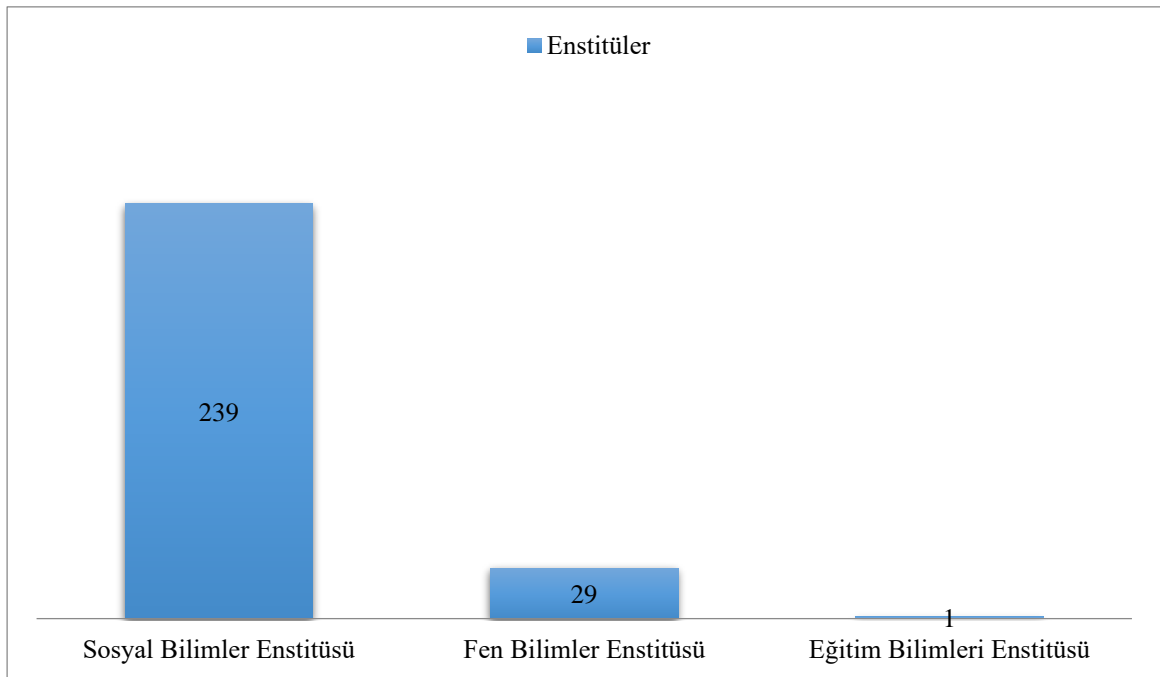
tezi, %18.5'i (50) ise doktora tezidir. Tez başlığında Bölgesel Gelişme ve Bölgesel Kalkınma kavramları yer alan yüksek lisans tez sayısının doktora tezlerine oranla önemli düzeyde yüksek olduğu görülmektedir.

Grafik 2. Bölgesel Kalkınma Başlıklı Lisansüstü Tezlerin Türlerine Göre Dağılımı

Grafik 2’de tez başlığı içerisinde “bölgesel kalkınma” ve “bölgesel gelişme” kelimeleri yer alan çalışmalar tezin türüne göre gösterilmektedir. YÖK tez veri tabanında yapılan araştırmalarda “bölgesel kalkınma” kelimelerinin yer aldığı tez çalışmalarının “bölgesel gelişme” kelimelerinin bulunduğu çalışmalara kıyasla çok daha fazla olduğu görülmektedir. Bu durum alanın bölgesel kalkınma kavramı ile daha fazla bütünleşmiş olduğunu da göstermektedir.

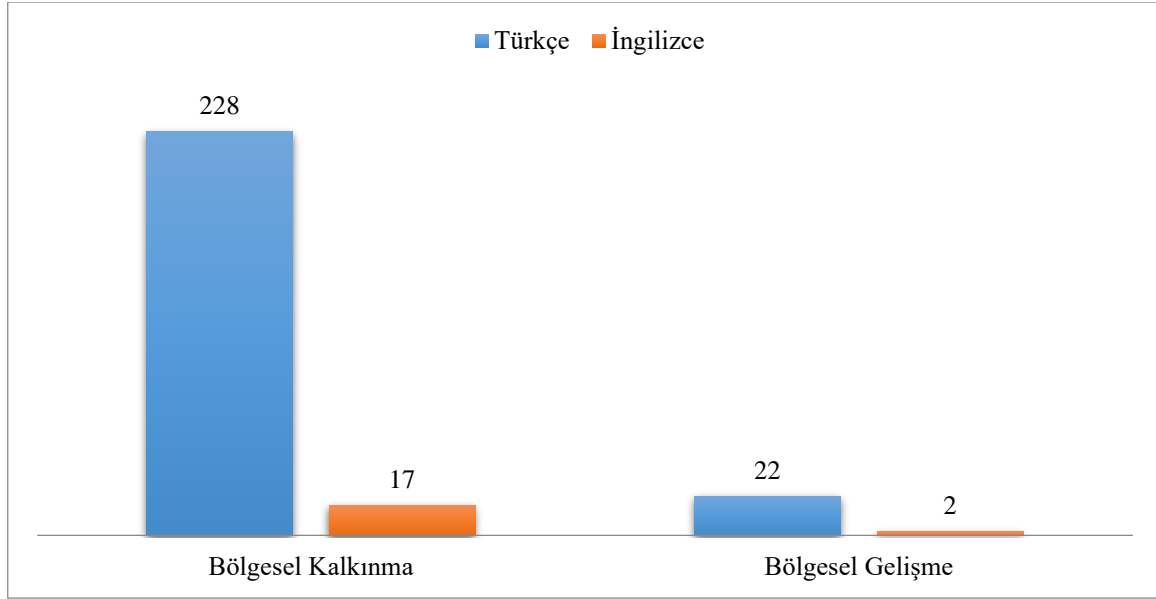
Grafik 3. Tezlerin Hazırlandıkları Enstitülere Göre Dağılımı

Grafik 3’de bölgesel kalkınma ve bölgesel gelişme başlıklarını içeren lisansüstü tezlerin hazırlandıkları enstitülere göre dağılımı bulunmaktadır. Tezlerin %92.2’si (239) Sosyal Bilimler Enstitüsü

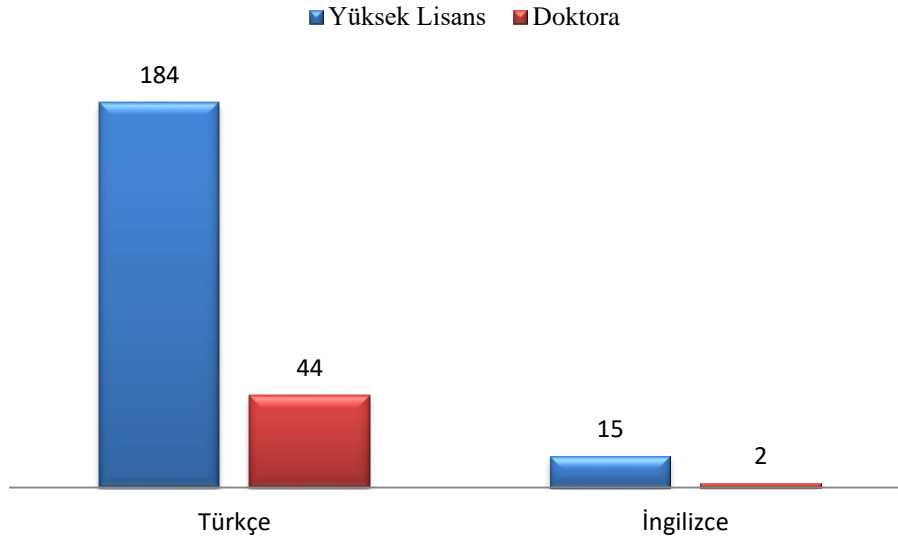
bünyesinde hazırlanmıştır. Sosyal Bilimler Enstitüsüne bağlı olan İktisat, Kamu Yönetimi, Maliye bölümleri bu durum üzerinde belirleyici konumdadır. Diğer yandan Şehir ve Bölge Planlama bölümü ile Tarım Ekonomisi bölümleri Fen Bilimleri Enstitüsü bünyesinde yazılan tezlerin hangi bölümler tarafından hazırlandığını açıklamaktadır.

Grafik 4. Lisansüstü Tezlerin Yazım Dillerine Göre Dağılımı

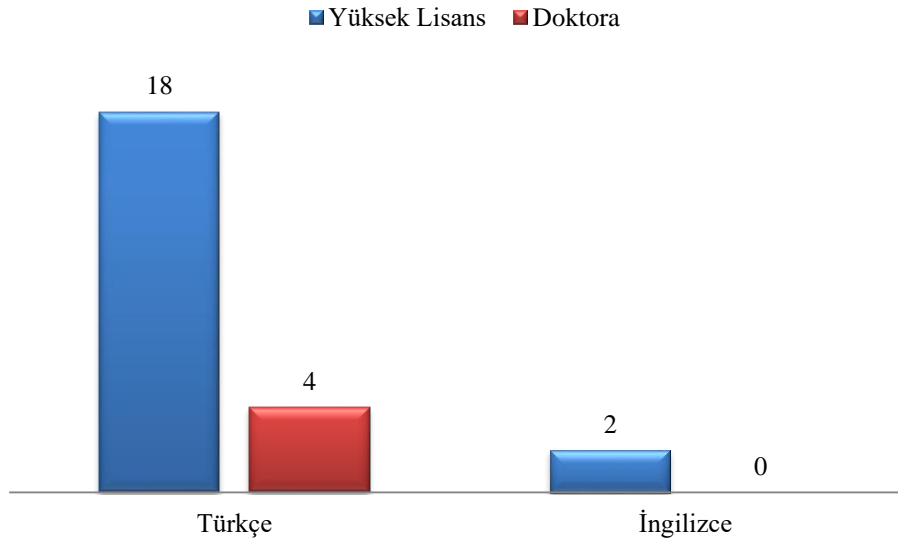
Grafik 4’de lisansüstü tezlerin yazım dillerine göre dağılımı görülmektedir. Gerek “bölgesel kalkınma” gerekse de “bölgesel gelişme” başlıklı lisansüstü tezlerde kullanılan dil büyük oranda Türkçe olmaktadır. Türkçe dışında toplam 19 tez çalışmasında kullanılan yazım dilinin İngilizce olduğu belirlenmiştir.

Grafik 5. Bölgesel Kalkınma Başlıklı Lisansüstü Tezlerin Türlerine Göre Yazım Dilleri

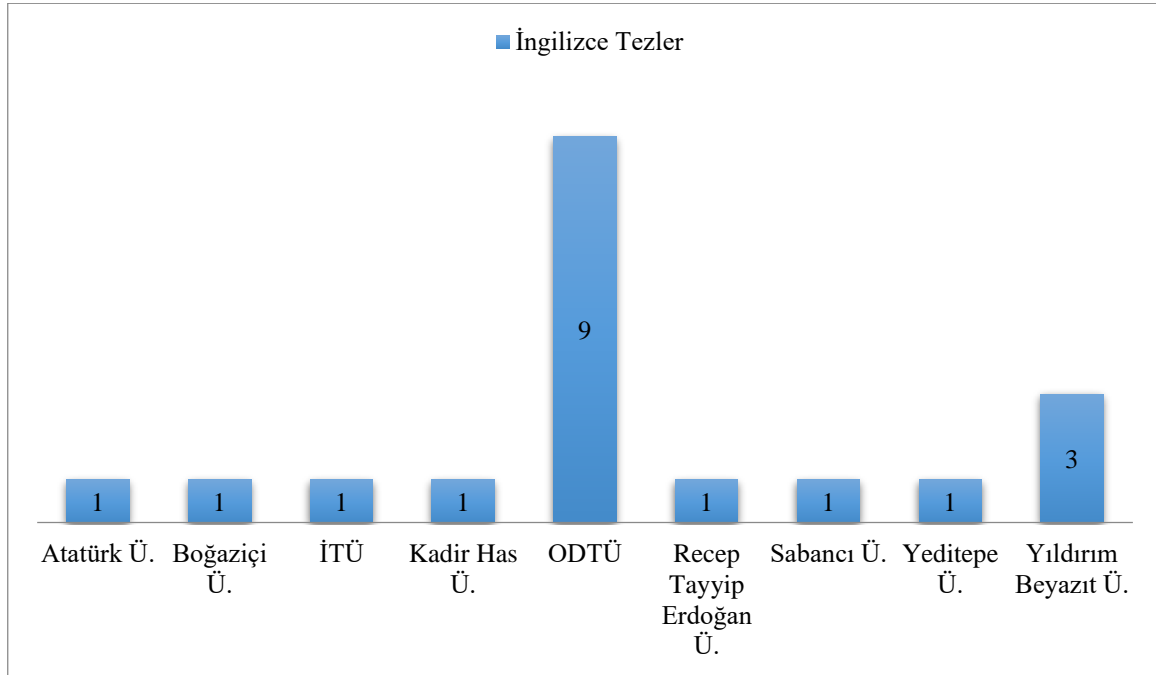
Bölgesel kalkınma konulu yüksek lisans tezlerinin %92.4’ü (184) Türkçe hazırlanmıştır. Yazım dili olarak İngilizce kullanılan yüksek lisans tezlerinin oranı ise %7.5 (15) olmuştur. Doktora tezleri incelendiğinde Türkçe tezler %95.6 (44) düzeyindedir. İngilizce doktora tezleri ise %4.3 (2) olarak belirlenmiştir. Lisansüstü eğitim bakımından incelendiğinde yüksek lisans ya da doktora fark etmeksizin hazırlanan tezlerin hemen hemen tamamının Türkçe olduğu görülmektedir.

Grafik 6. Bölgesel Gelişme Başlıklı Lisansüstü Tezlerin Türlerine Göre Yazım Dilleri

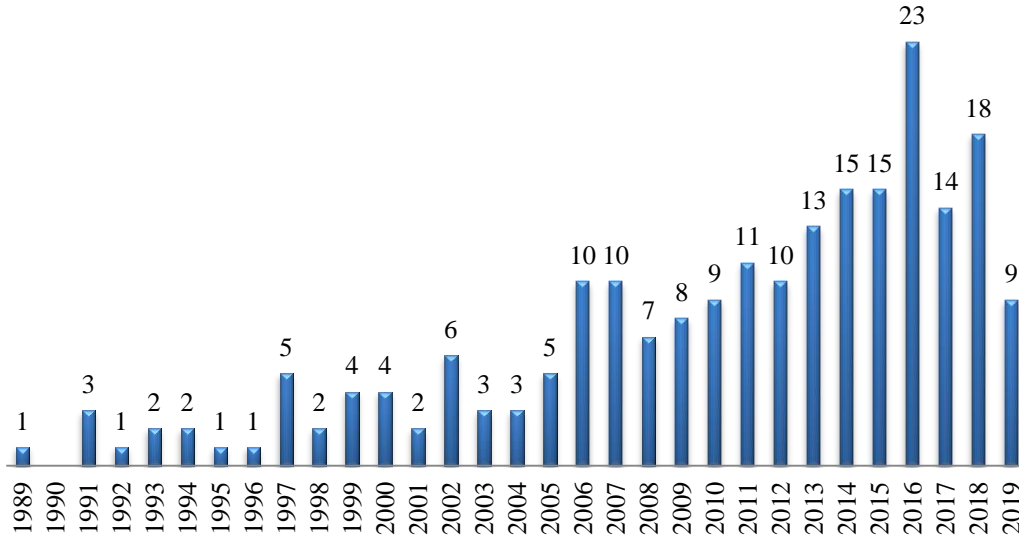
Tez konu başlığı içerisinde bölgesel gelişme kavramı bulunan lisansüstü çalışmalar incelendiğinde ortaya çıkan durum, bölgesel kalkınma başlıklı tezler ile benzer bir çerçevededir. Yüksek lisans tezlerinin %90'ı (18) Türkçe iken %10'u (2) İngilizcedir. Hazırlanan doktora tezlerinin ise tümü Türkçedir.

Grafik 7. İngilizce Yazım Diliyle Hazırlanan Lisansüstü Tezlerin Üniversitelere Göre Dağılımı

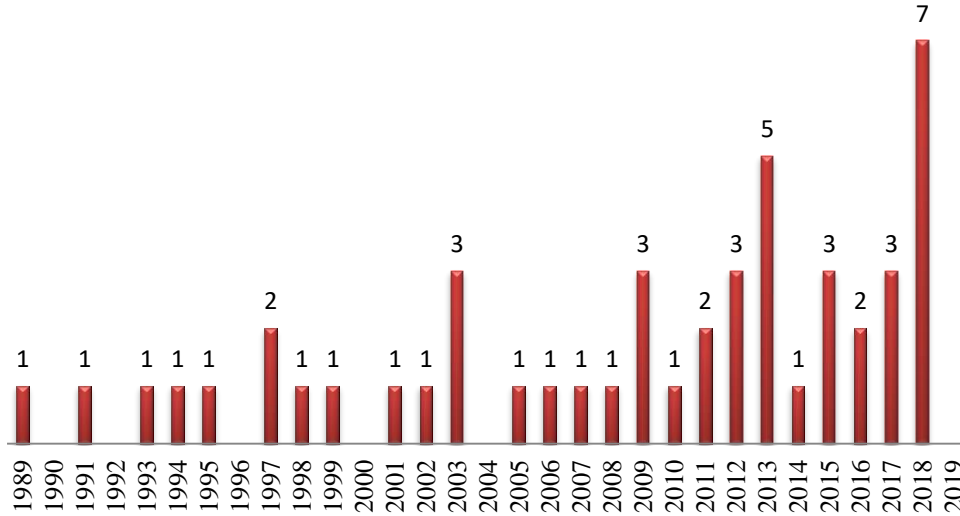
“Bölgesel kalkınma” ve “bölgesel gelişme” başlıklı İngilizce lisansüstü tez çalışmaları incelendiğinde tezlerin %52,9'u (9) ODTÜ bünyesinde hazırlanmıştır. Yıldırım Beyazıt Üniversitesi %15,7 (3) ile ODTÜ'yü takip etmektedir. Atatürk Üniversitesi, Boğaziçi Üniversitesi, İTÜ, Kadir Has Üniversitesi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sabancı Üniversitesi ve Yeditepe Üniversitesi bünyesinde de İngilizce lisansüstü tez hazırlanmıştır.

Grafik 8. Yüksek Lisans Tezlerinin Yıllara Göre Dağılımı

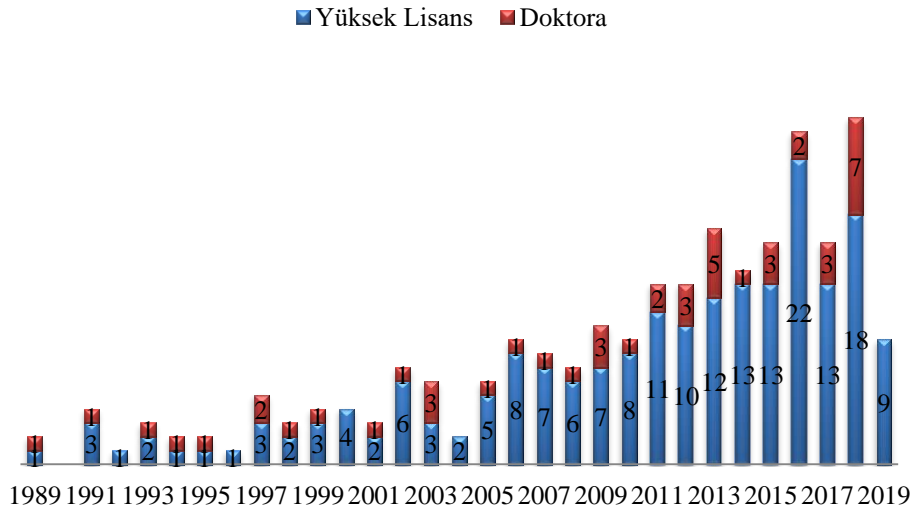
Yüksek Lisans tezlerinin yıllara bağlı sayısındaki değişimi gösteren grafik incelendiğinde tezlerin süreç içerisinde artan bir yapıda olduğu görülmektedir. Bu durum üzerinde bilgi teknolojisindeki gelişmeler ve kaynaklara daha rahat ulaşım etkili olduğu kadar bölgesel kalkınma ajanslarının kuruluşu ve buna bağlı konunun popülerleşmenin de tesiri bulunmaktadır.

Grafik 9. Doktora Tezlerinin Yıllara Göre Dağılımı

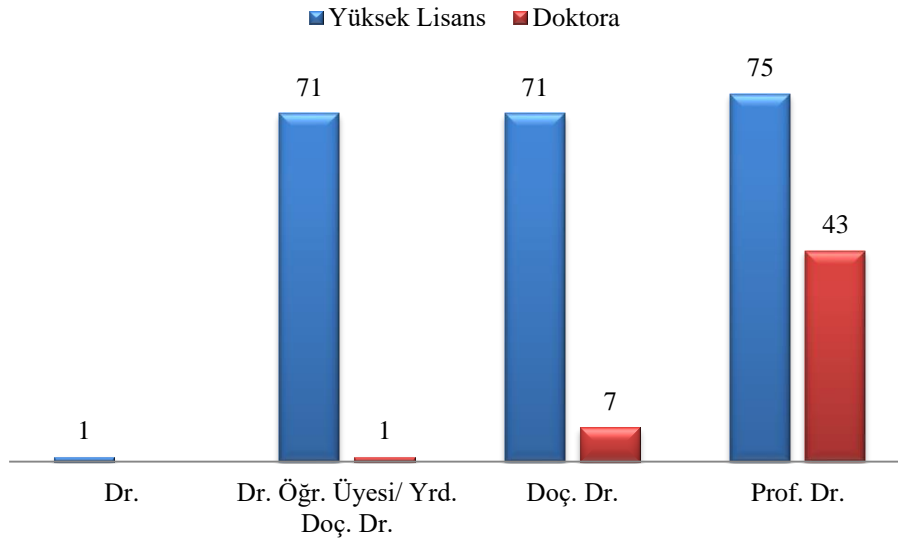
Grafik 9'da "bölgesel kalkınma" ve "bölgesel gelişme" başlıklı doktora tezlerinin yıllara bağlı dağılımı incelenmiştir. Doktora tezlerinde zamana bağlı yaşanan değişim yüksek lisans tezlerine kıyasla daha az belirgin olmakla beraber özellikle 2009 sonrası süreçte artış görülmüştür. Bu durum üzerinde konjonktür bağlı olarak bölgesel kalkınmanın öneminin artmasının etkisi bulunmaktadır.

Grafik 10. Lisansüstü Tezlerin Yıllara Göre Dağılımı

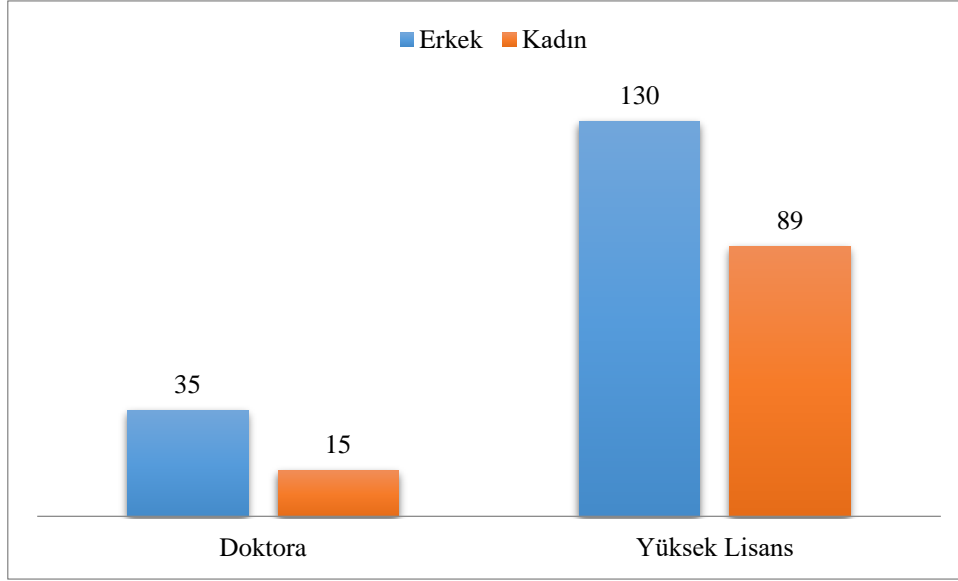
Lisansüstü tezlerde yıllara bağlı yaşanan değişim grafik 10’da gösterilmiştir. Özellikle 2000’li yılların başından itibaren internetin giderek yaygınlaşması akademik alanda da bilgiye ulaşımı kolaylaştırmıştır. Bu durumun tez sayılarında yaşanan artış üzerinde olumlu etkisi vardır. Diğer yandan Üniversite sayılarında ve lisansüstü eğitim programlarında yaşanan artışlarda hazırlanan tez miktarının yükselmesinde etkili olmuştur.

Grafik 11. Lisansüstü Tezlerin Danışman Unvanlarına Göre Dağılımı

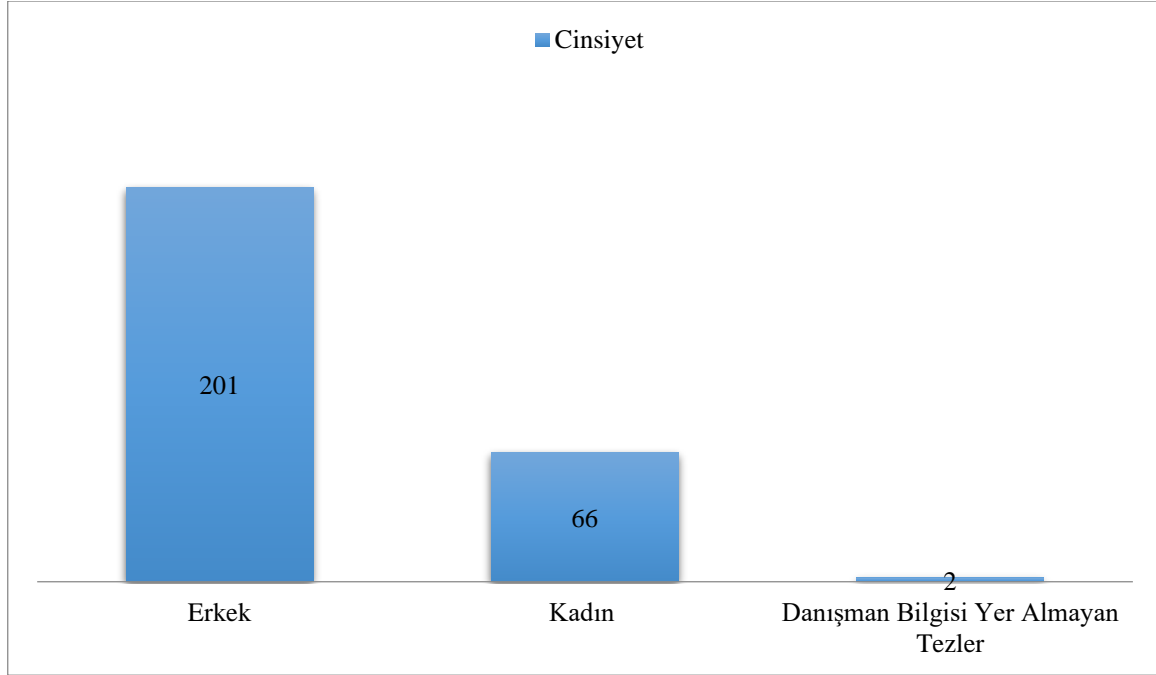
Lisansüstü tezlerin danışman unvanlarına göre dağılımı incelendiğinde hazırlanan yüksek lisans tez danışmanlıklarının Yardımcı Doçent / Doktor Öğretim. Üyesi, Doçent ve Profesör ünvanlı öğretim üyeleri bakımından dengeli olduğu görülmektedir. Farklı unvandaki öğretim üyeleri benzer sayılarda danışmanlık üstlenmiştir. Doktora alanında hazırlanan tezler ele alındığında ise Profesör ünvanlı öğretim üyeleri ile diğer unvanlara sahip öğretim üyeleri arasında üstlenilen danışmanlık sayısı bakımından belirgin bir farklılık bulunmaktadır.

Grafik 12. Lisansüstü Tezlerin Yazarlarının Cinsiyetlerine Göre Dağılımı

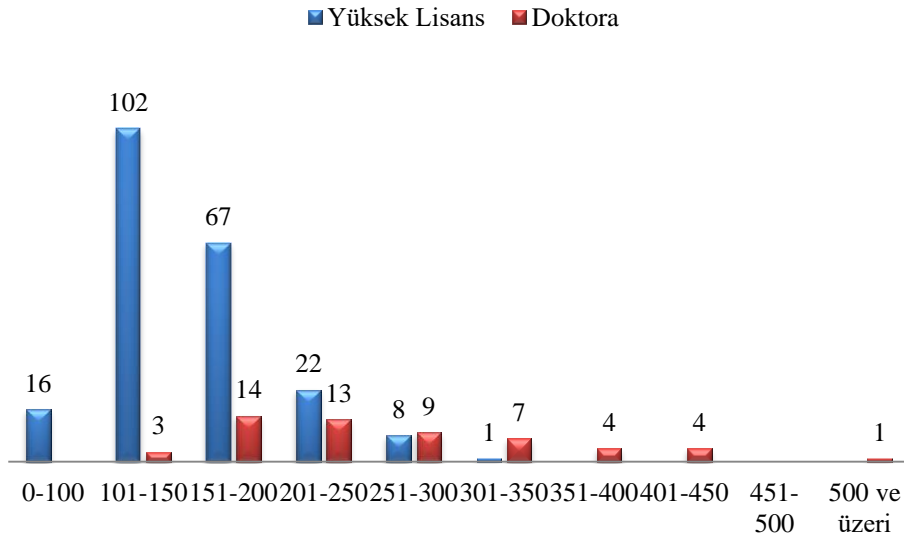
Grafik 12’de bölgesel kalkınma ve bölgesel gelişme başlıkları ile hazırlanan lisansüstü tezlerin cinsiyetlere göre dağılımı yer almaktadır. Gerek yüksek lisans gerekse de doktora düzeyinde erkeklerin kadınlara kıyasla daha fazla tez hazırladığı grafikte görülmektedir. Yüksek lisans düzeyindeki tezlerin %59.3’ü (130) erkekler tarafından hazırlanmıştır. Bu oran doktora tezlerinde %70 (35) düzeyinde gerçekleşmiştir.

Grafik 13. Lisansüstü Tez Danışmanlarının Cinsiyetlerine Göre Dağılımı

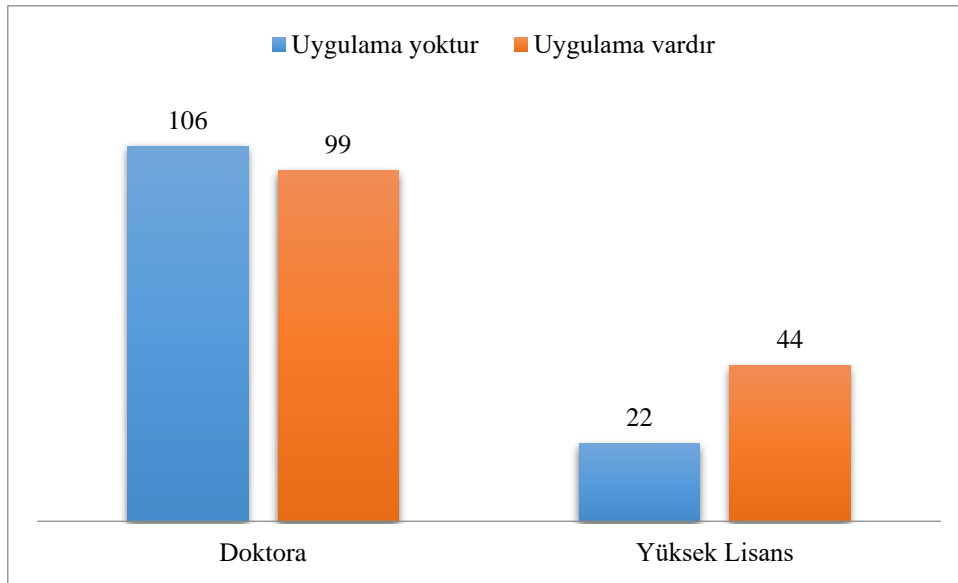
Grafik 13’de lisansüstü tezlere danışmanlık eden öğretim üyelerinin cinsiyetleri ele alınmıştır. Tez danışmanlarının %75’i (201) erkek, %24,1 (66) ise kadındır. Araştırma kapsamındaki lisansüstü tezlerde danışman bilgisi bulunmayan 2 adet tez bulunmaktadır.

Grafik 14. Lisansüstü Tezlerin Sayfa Aralığı Dağılımı

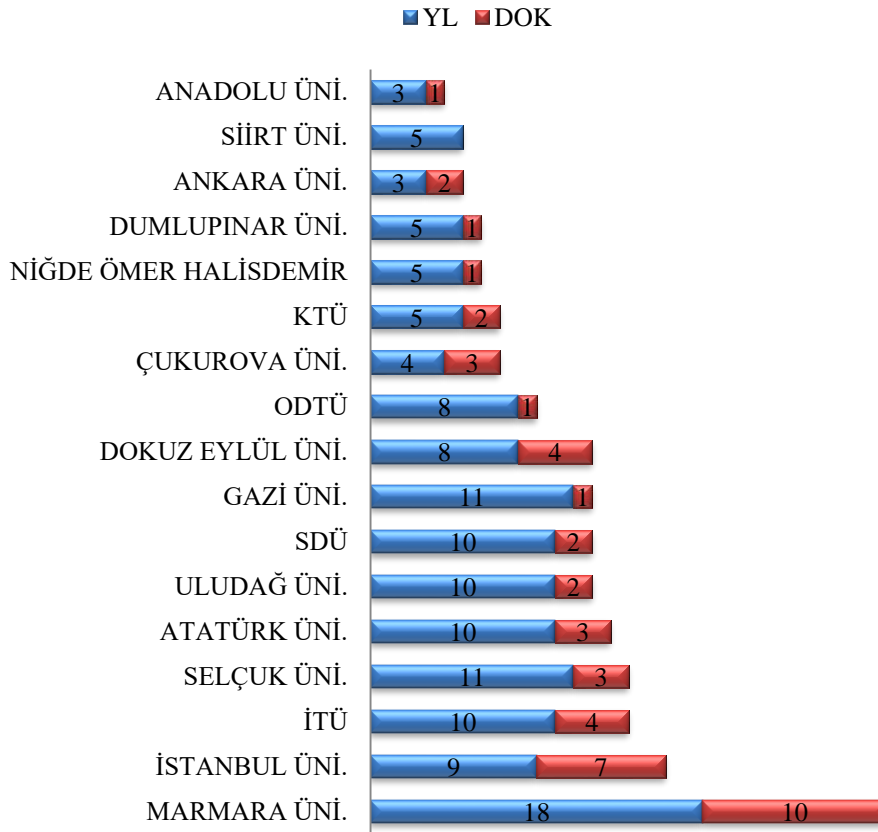
Lisansüstü tezlerin sayfa sayıları grafik 14’de verilmiştir. Yüksek lisans tezlerinin sayfa sayıları ile doktora tezlerinin sayfa sayıları arasında ciddi bir fark bulunmaktadır. Yüksek lisans tezleri 101-150 sayfa aralığında yoğunlaşırken, doktora tezleri ise 151-200 sayfa aralığında yoğunlaşmaktadır. Bu durum Türkiye’de lisansüstü tezler üzerine yapılmış diğer bibliyometrik çalışmalarla benzer bir durum arz etmektedir.

Grafik 15. Lisansüstü Tezlerde Tercih Edilen Araştırma Yöntemi

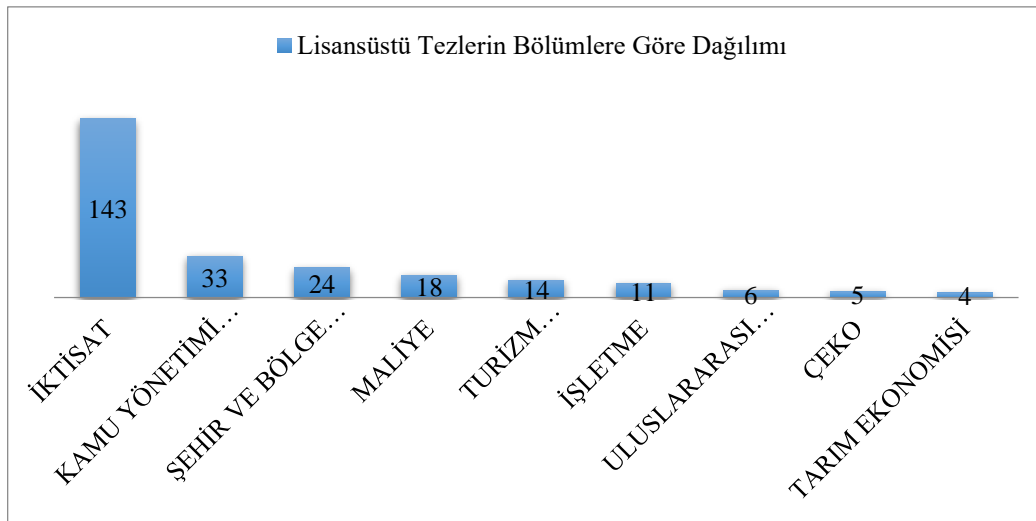
Grafik 15’de lisansüstü tezlerde herhangi bir analiz yöntemi kullanılıp kullanılmadığı gösterilmektedir. Doktora düzeyinde istatistiksel veya ekonometrik analizlerden görece olarak daha az yararlandığı görülmektedir. Bununla birlikte analizlerden yararlanan çalışmaların 2000 sonrasında önemli artış gösterdiği de ifade edilebilir. Yüksek lisans düzeyi incelendiğinde ise çalışmaların çoğunluğunda uygulama bulunduğu görülmektedir.

Grafik 16. Lisansüstü Tez Çalışmalarının Üniversitelere Göre Dağılımı

Önceden belirlenen anahtar kelimeler ekseninde üniversiteler bünyesinde hazırlanan lisansüstü tezler grafik 16’da gösterilmektedir. Lisansüstü tez çalışmalarının üniversitelere göre dağılımının yer aldığı grafiğe göre bölgesel kalkınma alanındaki lisansüstü tezlerin en fazla hazırlandığı üniversite Marmara Üniversitesi olmuştur. İstanbul Üniversitesi ise ikinci sırada bulunmaktadır. İTÜ ve Selçuk Üniversitesi üçüncü sırayı paylaşmaktadır. İlk sıralarda kuruluş tarihi itibarıyla köklü üniversitelerin yer aldığı grafikte görülmektedir. En fazla tez hazırlanan üniversiteler arasında vakıf üniversitelerinden herhangi birisi bulunmamaktadır. Diğer yandan İTÜ ve ODTÜ’nün üst sıralarda yer almasında “şehir ve bölge planlama” bölümünün etkisi vardır. Doktora tezlerinin en fazla hazırlandığı üniversitelerde ise ilk iki üniversite aynıdır. Üçüncü sırayı ise İTÜ doktora düzeyinde Dokuz Eylül Üniversitesi ile paylaşmaktadır.

Grafik 17. Lisansüstü Tezlerin Bölümlere Göre Dağılımı

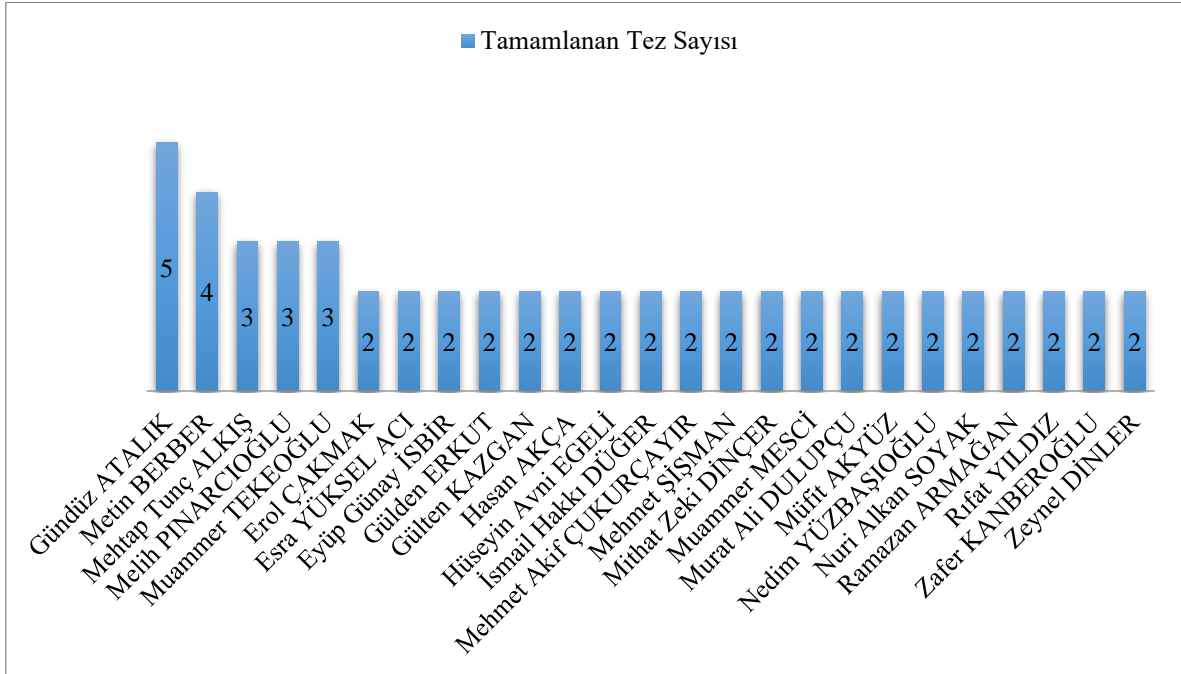
Lisansüstü tezlerin bölümlere göre dağılımına bakıldığında, İktisat en fazla tez hazırlanan bölüm olarak yer almaktadır. Kamu Yönetimi/Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi bölümleri ise İktisat bölümünden sonra ikinci sırada yer almaktadır. Özellikle “kalkınma ajansları” Kamu Yönetimi/Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi bölümleri tarafından sıklıkla lisansüstü tezlerde ele alınmaktadır. Üçüncü sırada ise Mimarlık Fakültesi bünyesindeki “Şehir ve Bölge Planlama” bölümü yer almaktadır.

Grafik 18. Bölgesel Kalkınma Alanında Yapılmış Lisansüstü Tezlerin Anahtar Kelimelerine Yönelik Kelime Bulutu

Grafik 18 Bölgesel kalkınma alanında hazırlanan lisansüstü tezlerin anahtar kelimelerine yönelik kelime bulutunu vermektedir. Hazırlanan tezlerde en yoğun kullanılan anahtar kelimenin “bölgesel kalkınma” olduğu görülmektedir. Doğrudan tez ve alan adını kapsadığı için de ilk sırada yer almaktadır. Bölgesel dengesizlik kavramı en çok kullanılan anahtar kelimeler arasında yer almaktadır. Bu durumda bölgesel dengesizliklerin önemli bir makro problem olmasının da etkisi vardır. Kalkınma politikası hazırlanan tezlerde en fazla bulunan anahtar kelimelerdendir. Kelime bulutu incelendiğinde “kalkınma ajansları” gibi politikayı yansıtan ya da “turizm” gibi bir sektörü tanımlayan sözcüklerin tezlerde kullanılan anahtar kelimeler arasında ön planda olduğu görülmektedir.

Grafik 19. Tez Çalışmalarının Danışmanlara Göre Dağılımı

Grafik 19’da “bölgesel kalkınma” ve “bölgesel gelişme” anahtar kelimelerinin başlık içerisinde yer aldığı lisansüstü tez çalışmalarına birden fazla sefer danışmanlık yapan öğretim üyelerinin sıralaması yer almaktadır. Prof. Dr. Gündüz ATALIK belirlenen anahtar kelimelerin tez başlığı içerisinde yer aldığı 5 çalışmaya danışmanlık yapmıştır. İTÜ şehir ve bölge planlama bölümü bünyesinde hazırlanan bu tezlerden 3’ü doktora, 2’si ise yüksek lisans tezidir. KTÜ İktisat bölümü öğretim üyesi Prof. Dr. Metin BERBER ise 4 tezin danışmanlığını üstlenmiştir. Bu çalışmaların 3’ü yüksek lisans 1’i ise doktora tezidir. Dokuz Eylül

Üniversitesi İktisat bölümünden Dr. Öğr. Üyesi Mehtap Tunç ALKIŞ, ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama bölümünden Prof. Dr. Melih PINARCIOĞLU ve Çukurova Üniversitesi İktisat bölümünden Prof. Dr. Muammer TEKEOĞLU ise başlık içerisinde “bölgesel kalkınma” ve “bölgesel gelişme” anahtar kelimelerini içeren 3’er tez çalışmasının danışmanlığını üstlenmişlerdir.

5. SONUÇ

Gerek dünyada, gerekse de Türkiye’de bölgesel kalkınma giderek daha fazla ilgi görmektedir. Bu çalışmada bölgesel kalkınma alanındaki lisansüstü tezlerin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu çerçevede, Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı ulusal tez merkezi veri tabanında “bölgesel kalkınma” ve “bölgesel gelişme” anahtar kelimeleri ile yapılan tarama neticesinde ulaşılan lisansüstü tezlerin bibliyometrik çalışması yapılmıştır. Çalışmaya bölgesel gelişme anahtar kelimesinin ilave edilmesinin sebebi bölgesel kalkınma alanı dahilinde yer almasından ve araştırmada ulaşılabilecek lisansüstü tez miktarını arttıracak olmasından ötürüdür. Bununla birlikte çalışma kısıtı olarak başlıkta doğrudan bölgesel kalkınma ya da bölgesel gelişme anahtar kelimelerini içeren tezler ele alınmaktadır. Araştırılan anahtar kelimeler çerçevesinde ulusal tez merkezi veri tabanında 269 adet lisansüstü teze ulaşılmıştır. Çalışmada yer alan bulgular başlığında lisansüstü tezlerin yıllara göre dağılımı, düzeylerine göre dağılımı, sayfa sayılarına göre dağılımı, yazıldıkları dillere göre dağılımı, üniversitelere göre dağılımı, tez danışmanlarına göre dağılımı, danışmanların unvanlarına göre dağılımı, anahtar kelimelerin yoğunluğuna göre dağılımı gibi verilerin tasnif edilmesi bulunmaktadır. Çalışma sonucunda ulaşılan bulgulardan bazıları şunlardır.

Araştırma kapsamında yer alan lisansüstü çalışmaların büyük kısmı yüksek lisansdır. Doktora çalışmaları daha düşük orandadır. Bu durum literatürde yer alan diğer bibliyometrik çalışmalar ile benzerlik arz etmektedir.

Bölgesel kalkınma alanındaki lisansüstü tezlerin büyük bir bölümü sosyal bilimler enstitüleri bünyesinde hazırlanmaktadır. Kalkınma kavramının doğrudan iktisat içerisinde bulunması tezlerinde önemli kısmının iktisat tezi olmasına yol açmaktadır. Diğer yandan kamu yönetimi/siyaset bilimi ve kamu yönetimi bölümlerinde özellikle 2000’li yılların ortasından itibaren tez miktarında önemli artış kaydedilmiştir. Kalkınma ajanslarının kurulması ve bu bölümlerin ajansların yönetim yapılarını ele alan tezler hazırlaması durum üzerinde etkili olmuştur. Fen bilimleri enstitüsü bünyesinde hazırlanan tezlere bakıldığında ise şehir ve bölge planlama bölümünün büyük payı olduğu görülmektedir. Özellikle İTÜ ve ODTÜ, şehir ve bölge planlama bölümleri köklü geçmişleriyle uzun yıllardan beri bölge çalışmaları alanına lisansüstü düzeyde de önemli katkı sunmaktadırlar.

Hazırlanan lisansüstü tezlerde literatürdeki çalışmalara benzer şekilde dil olarak büyük ölçüde Türkçe’nin kullanıldığı görülmektedir. Görece az miktarda tez yabancı dilde yazılmıştır. Yabancı dil olarak ise yalnızca İngilizce yer almaktadır. İngilizce yazılan lisansüstü tezlerin ise yarısından fazlası ODTÜ bünyesinde hazırlanmıştır.

Yüksek lisans ve doktora düzeyinin her ikisinde de yıllara bağlı hazırlanan tez sayısı önemli oranda artmıştır. Yeni kurulan üniversiteler ve enstitüler, lisans mezunu öğrenci sayılarındaki artışlar ile lisansüstü düzeydeki kontenjan miktarında yaşanan yükselmeler bu durumda etkili olmuştur. Bölgesel politikaların devlet tarafından aktif olarak kullanılması da akademik alanda da konunun popülerleşmesine yol açmıştır. Diğer yandan 2000’li yıllara doğru internetin yaygınlaşması ile bilgiye ulaşımın kolaylaşması ve dijitalleşmede tez sayılarında yaşanan artış üzerinde pay sahibi olmuştur.

Lisansüstü tezlerin danışman unvanlarına göre dağılımında yüksek lisans ve doktora arasında önemli farklılık bulunmaktadır. Yüksek lisans düzeyinde Yardımcı Doçent / Doktor Öğretim. Üyesi, Doçent ve Profesör unvanlı öğretim üyeleri yaptıkları danışmanlık sayıları bakımından birbirlerine oldukça yakındır. Doktora düzeyinde ise Profesör unvanlı akademisyenlerin danışmanlıkları büyük ölçüde üstlendikleri görülmektedir.

Alanda hazırlanan tezlerin yazar ve danışmanlarının cinsiyetleri incelendiğinde ise her iki durumda da erkeklerin kadınlara nazaran daha fazla tezde pay sahibi olduğu ifade edilebilir.

Tezlerin ortalama sayfa sayıları da çalışmada elde edilen bir diğer sonuçtur. Yüksek lisans ve doktora düzeyi arasında ortalama tez sayfa aralığında kayda değer farklılıklar bulunmaktadır. Yüksek lisans tezleri genellikle 100-200 sayfa aralığında hazırlanırken, doktora tezlerinde bu rakam 150-250 olarak yer almaktadır. Yüksek lisans düzeyinde en fazla sayfa sayısı 300-350 aralığındadır. Diğer yandan doktora düzeyinde 500

sayfanın üzerinde yazılan tez bulunmaktadır. Tek başına sayfa sayısı tezin kalitesini açıklama bakımından yetersiz olsa da ortalama sayfa sayısındaki yükseklik içerik olarak doktora tezlerinin daha ayrıntılı olduğunu yansıtabilir.

Çalışma konusu ile ilgili olarak 74 üniversite bünyesinde lisansüstü tez hazırlanmıştır. Alana en fazla tez katkısı sunan üniversiteler kuruluş tarihi itibarıyla daha köklü üniversiteler olmuştur. Sayı olarak literatüre en fazla tez sunan kurum 28 lisansüstü çalışması ile Marmara Üniversitesi'dir. İstanbul Üniversitesi, İTÜ ve Selçuk Üniversitesi' de en fazla tez hazırlanan üniversiteler arasındadır.

Çalışma kapsamında yer alan lisansüstü tezler hazırlandıkları bölümlere göre incelendiğinde ise ilk sırada iktisat bölümü bulunmaktadır. Kamu yönetimi/siyaset bilimi ve kamu yönetimi, şehir ve bölge planlama ile maliye sırasıyla en fazla tez hazırlanan bölümlerdendir. Özellikle 2000'li yılların başından itibaren bölgesel çalışmalara giderek artan bir ilgi vardır. Bu durum neticesinde bölgesel kalkınma da giderek farklı anabilim dallarının da katkı sunduğu çok disiplinli bir alan haline gelmiştir.

Ulusal tez merkezi veri tabanında tez adı olarak bölgesel kalkınma ve bölgesel gelişme anahtar kelimelerini içeren tezlere danışmanlık yapan öğretim üyelerinin sıralaması incelendiğinde, 25 öğretim üyesinin birden fazla sefer çalışma kapsamındaki tezlere danışmanlık yaptığı tespit edilmiştir.

İTÜ emekli öğretim üyesi Gündüz ATALIK araştırma kapsamındaki tezlere en fazla danışmanlık yapan kişi olmuştur. KTÜ'den Metin BERBER, Dokuz Eylül Üniversitesi İktisat bölümünden Dr. Öğr. Üyesi Mehtap Tunç ALKIŞ, ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama bölümünden Prof. Dr. Melih PINARCIOĞLU ve Çukurova Üniversitesi İktisat bölümünden Prof. Dr. Muammer TEKEOĞLU sırasıyla tezlere en fazla danışmanlık yapan öğretim üyeleridir.

Bibliyometrik çalışmalar bir araştırma alanındaki eksikliklerin ve ihmal edilen kısımların görülebilmesi açısından oldukça önemlidir. Bu durumda etkisiyle bibliyometrinin farklı çalışma alanlarında giderek popülerleştiği ifade edilebilir. Bölgesel kalkınma alanında da bibliyometrik araştırmaların yapılması ile alanın ciddi katkılar sağlayacağı beklenmektedir. Yapılacak ayrıntılı analizler yolu ile alandaki eksiklikler tespit edilebilecektir.

Hazırlanan bu bibliyometrik çalışmada araştırma kısıtı çerçevesinde ulusal tez veri tabanında yer alan tezler ele alınmıştır. Tez veri tabanında yer almayan tezlerin veri tabanına dahil edilmesi durumunda çalışmanın kapsamı genişleyebilecektir. Diğer yandan çalışmada iki anahtar kelimedenden hareket edilmiştir. Anahtar kelimeler dışındaki bölgesel kalkınma tezlerinin eklenmesi de çalışmanın içeriğini genişletecektir. Özellikle daha sonra yapılacak araştırmalara makale ve bildirilerde dahil edilerek akademik yayın performansı incelenebilir. Bununla birlikte yapılacak çalışmaların düzenli olarak tekrarlanması da alanın gelişimini takip bakımından faydalı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Becerikli, Y. S. (2013). Türkiye'de Sağlık İletişimi Üzerine Yazılan Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Analizi: Eleştirel Bir Bakış, Ankara Sağlık Hizmetleri Dergisi 12 (2), 25-36.
- Alkan, B. (2014). Türkiye'de Muhasebe Alanında Yapılan Lisansüstü Tez Çalışmaları Üzerine Bir Araştırma (1984-2012), Muhasebe ve Finansman Dergisi, (61), 41-52.
- Armutlu, C. ve Arı, G. S. (2010). Yönetim Modalarının Yüksek Lisans ve Doktora Tezlerine Yansımaları: Bibliyometrik Bir Analiz, ODTÜ Gelişme Dergisi, 4(37), 1-23.
- Ayaz, N. ve Türkmen, B. M. (2018), Yöresel Yiyecekleri Konu Alan Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Analizi, Gastroia: Journal of Gastronomy and Travel Research, 1(2), 23-38.
- Aydın, B. (2017). Yükseköğretim Kurulu Tez Merkezinde (Yöktez) Yiyecek İçecek İşletmeciliği Alanında Kayıtlı Bulunan Tezlerin Bibliyometrik Analizi, Disiplinlerarası Akademik Turizm Dergisi, 1(2), 23-38.
- Beşel, F. (2017). Türkiye'de Maliye Alanında Yapılmış Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Analizi (2003-2017), International Journal of Public Finance, 1(2), 27-62.
- Cole, F. ve Eales, N. (1917). The History of Comparative Anatomy: Part I.—A Statistical Analysis of The Literature. Science Progress (1916-1919), 11(44), 578-596.

- Çelikkaya, S. (2018). Isparta Üzerine Yazılan Lisansüstü Tezlere Yönelik Bibliyometrik Bir İnceleme, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 32 (3), 143-155.
- Demirbulat, G. Ö. ve Dinç, T. N. (2017). Sürdürülebilir Turizm Konulu Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Profili, Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi, 14(2), 20-30.
- Doğan, O. (2017). Türkiye’de Veri Madenciliği Konusunda Yapılan Lisansüstü Tezler Üzerine Bir Araştırma, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 19(3), 929-951.
- Dulupçu, M. A. (2006). Bölgesel Politikalar Kopyalanabilir Mi? Bölgeselleştirme (Yönetim) Karşısında (Yeni) Bölge(sel)cilik (Yönetişim), Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu, Ankara, ODTÜ-TEPAV.
- Eceral, T. Ö. (2005). Bölgesel Yerel Ekonomik Kalkınma Kuramlarının Tarihsel Süreç İçerisindeki Gelişimleri, Ekonomik Yaklaşım, 16 (55), 89-106.
- Ekiz, C. ve Somel, A. (2005). Türkiye’de Planlama ve Planlama Anlayışının Değişimi. AÜ SBF-GETA Tartışma Metinleri, (81), 1-36.
- Eraydın, A. (2003). Bölgesel Kalkınma Kavram, Kuram ve Politikalarında Yaşanan Değişimler. Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu Tebliğleri, 1, 126-147.
- Gezici, F. (1997). Türkiye ve Trakya Bölgesi İçin Bölge Planlamanın Önemi. Trakya'da Sanayileşme ve Çevre Sempozyumu II, 1-7.
- Gül, M. ve Gül, K. (2018). Kırsal Kalkınma ve Kırsal Turizm Konulu Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Profili, Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi, 8(2), 56-62.
- İnam, Ö. ve Tütüncü, S. K. (2017). Türkiye’de Sağlık Alanında Toplam Kalite Yönetimi Konusunda Yapılmış Tez Profillerinin İncelenmesi (2012-2016). İstanbul Gelişim Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, (2), 109-122.
- İnceoğlu, Ç. (2014). Türkiye’de Sinemayı Konu Alan Doktora Tezleri Üzerine Bibliyometrik Bir Çözümleme, Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi, (21), 31-50.
- Kartal, M. T. (2018). Türkiye’de Faizsiz Bankacılık Alanında Yayımlanmış Tezlerin Analizi, Maliye ve Finans Yazıları, 110: 175-198.
- Kavakçı, S. ve Yardımcıoğlu, F. (2018) Türkiye’de İbn Haldun Üzerine Yapılmış Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Analizi, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 14(2), 317-341.
- Kılıç, A. vd., (2017). Girişimcilik Konulu Lisansüstü Tezlere Yönelik Bibliyometrik Bir Analiz, 8. Uluslararası Girişimcilik Kongresi, 683-696.
- Kurt, A. (2019). Türkiye’de Kentleşme ve Çevre Sorunları Alanında Hazırlanmış Kayıtlı Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik İncelemesi, Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Alanında Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Nergiz, H. G. (2014). Türkiye’de Lisansüstü Turizm Tezlerinin Bibliyometrik Profili (1990-2013). VII. Lisansüstü Turizm Öğrencileri Araştırma Kongresi, 212-221.
- Öcel, Y. (2019). Türkiye’de Marka İle İlgili Yazılan Doktora Tezlerinin Bibliyometrik İncelenmesi, USOBED Uluslararası Batı Karadeniz Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 3(1), 38-49.
- Özinönü, A. K. (1970). Growth in Turkish Positive Basic Sciences, 1933-1966, Ankara: Middle East Technical University.
- Pritchard, A. (1969). Statistical Bibliography or Bibliometrics, Journal of Documentation, 25(4), 348-349.
- Sengupta, I. N. (1992). Bibliometrics, Informetrics, Scientometrics and Librametrics: An Overview. Libri, 42(2), 75-98.
- Tayfun, vd., (2016). Turizm Alanında Yazılan Lisansüstü Tezlere Yönelik Bibliyometrik Bir Analiz. Gazi Üniversitesi Turizm Fakültesi Dergisi 1(1), 50-69.

- Yavan, N. (2007). Bölge Bilim'inin Gelişiminde Coğrafyacıların Rolü, Ulusal Bölge Bilimi/Bölge Planlama Kongresi, Bölge Biliminde Yeni Yaklaşımlar Bildiriler Kitabı.
- Yeşil, T. ve Akyüz, F. (2018). Muhasebe Alanındaki Ulusal Doktora Tezlerinin Bibliyometrik Analizi, Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi, (20), 440-472.

TÜRKİYE’DE ASKERİ DARBE DÖNEMLERİNDE NÜFUS POLİTİKALARINA YÖNELİK DÜZENLEMELER*

REGULATIONS OF POPULATION POLICY PERIOD IN TURKEY IN MILITARY

Mehmet AKTEL¹, Salih SAYDAM²

1. Prof. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, mehmetaktel@sdu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-6417-8498>
2. Yüksek Lisans Mezunlu, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, salihsaydam@yandex.com, <https://orcid.org/0000-0001-7379-3476>

Makale Türü Araştırma Makalesi	Article Type Research Article
Başvuru Tarihi 26.09.2019	Application Date 09.26.2019
Yayına Kabul Tarihi 27.11.2019	Admission Date 11.27.2019
DOI 10.20875/makusobed.625217	

* Bu çalışma danışmanlığı Prof. Dr. Mehmet Aktel tarafından yapılan ve Salih Saydam tarafından yazılan “Yaşlanan Nüfusun Kamu Yönetimine Etkisi” isimli yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

Öz

Çalışma ile amaçlanan; Türkiye’de yaşanan askeri darbelerin nüfus politikası üzerinde etkilerinin olup olmadığının 1923 yılından 2000’li yıllara kadar olan dönemde incelenmesidir. Çalışma 1923-1961 arası, 1961-1982 arası ve 1982-2000 arası dönemleri ele almaktadır. Çalışma literatür taraması yapılarak oluşturulmuştur. Nüfus gibi stratejik, güncel tartışmalara konu olan ve güvenlik –ekonomi-siyaset-sosyolojik boyutu bulunan bir konuda, küresel güçlerin ve askeri darbelerin çok belirleyici olduğunu belirlemeye yöneliktir. Nüfusa yönelik süreçlere dışarıdan müdahale edilmesi toplumsal açıdan hoş karşılanmamış, toplumun genelini etkileyecek bu tür politikaların sivil siyasetle değil, askeri darbelerce yürütülmesi ayrı bir sorun alanı oluşturmuştur. Çünkü halk ile devlet arasındaki bağlantıyı sağlayan sivil yönetimin ortadan kalkmasıyla birlikte, toplum tarafından kabul görmediği anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Nüfus, Politika, Askeri Darbeler, Kamu Yönetimi,*

Abstract

The aim of this study is to examine whether the coups d’état in Turkey had impacts on population policy beginning from 1923 till up to the 2000s. The study is a literature review and covers the periods between 1923-1961, 1961-1982 and 1982-2000. The study asserts that global forces and coups d’état are determinant on population which is a contemporary debate topic and possessing strategic importance alongside with security-economic-political-sociological dimension. The external intervention of the population-oriented processes is not welcomed from the social point of view and the implementation of such policies affecting the whole society by coups d’état instead of civil politics has created a separate problem area. Since the society was not accepted the population policies that the coup administrations want to implement right after the disappearance of the civil administration which provides the connection between the people and the state.

Keywords: *Population, Policy, Military coups, Public Administration,*

1. CUMHURİYET DÖNEMİ'NDEN 2000'Lİ YILLARA NÜFUS ÇALIŞMALARI VE POLİTİKALARI

1923 yılında kurulan Türkiye Cumhuriyeti, birçok anlamda Osmanlı İmparatorluğu'nun bir devamı olarak görülebilir. Ancak Osmanlı döneminden gelen bilgilerin çoğu hem sağlıklı verilere dayanmamakta hem de gerçekleşen büyük değişimler nedeniyle bu bilgilerin güncellenmesi sorunu bulunmaktadır. Bu bağlamda Cumhuriyetin ilk yıllarında, nüfusun uluslararası ölçütlere uygun bir şekilde sayılması ve mevcut insan kaynağının niteliğini ölçmek son derecede gerekliydi (Bozbeyoğlu ve Tamer, 2004: 73).

1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti hala İmparatorluğun yoğun savaş döneminin etkilerini yaşamaktaydı. Özellikle bu dönemde temel iş gücü olarak nitelendirilebilecek olan genç erkek nüfusta, önemli eksiklikler bulunmaktaydı (Shorter, 1985: 424). Savaş dönemlerinin etkisiyle meydana gelen bu durum, Cumhuriyetin önünde çözülmesi gereken önemli bir sorun olarak yer almaktaydı (Behar vd., 1999: 36). I. Dünya Savaşı sürecinde uluslararası arenada devletler mevcut siyasi ortamdan hoşnutsuz olmakla birlikte, kendilerine yeni egemenlik alanları oluşturmaya çalışmışlardır. Özellikle Wilson Prensiplerinin temelini oluşturan kendi geleceğini belirleme hakkı, nüfusu ve etnik kökeni ulusal egemenliği temellendiren bir olguya, nüfusun niceliğini ise siyasi anlamda bir egemenlik silahına dönüştürmüştür (Boztaş, 2014: 169).

Türkiye Cumhuriyeti için nüfus, yeni bir devlet olması ve nüfusun sahip olduğu stratejik önem dolayısıyla çok önemli bir hal almıştır. Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanmasına rağmen, uluslararası arenada Türkiye'nin egemenlik hakları nüfus meselesi temelinde tartışılmaya devam etmiştir. Örneğin 1924 yılı için İngiltere Dışişleri Bakanlığı Türkiye nüfusunu 9 milyon olarak hesaplamıştır. Fransızlar ise 10 milyon olarak hesaplamış ve bu sayının yalnızca 1,8 milyonunu Türk olarak kabul etmiştir. İtalya'da iktidara gelmesinden bu yana egemenlik alanını genişletmek isteyen Mussolini ise, 1926 yılına ait söylemlerinden birinde, Türkiye nüfusunu 6 milyon olarak belirterek, siyasi ihtiraslarını meşrulaştırmak istemiştir (Türkay, 1962: 4).

Bu karışık ortamda kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin temel amacı, Misak-ı Milli ile saptanıp Lozan Antlaşması ile siyasal sınırları çizilen ulusal toprakları, Türk nüfusu ile doldurup uluslararası tartışmaları sonlandırma amacı taşımaktadır (Arı, 1992: 410). 1920 yılında Mustafa Kemal Atatürk'ün TBMM'de yaptığı bir konuşmada “*Ulusumuzun sağlığının korunması ve desteklenmesi, ölümlerin azaltılması, nüfusun artırılması ve böylece ulusumuzun bireylerinin dinç ve çalışmaya yetenekli bir şekilde yetiştirilmesi gereklidir.*” diyerek nüfusun önemini vurgulamıştır (Fişek, 1986: 37). Mustafa Kemal Atatürk nüfusa yönelik sürekli demeçler vermiştir. 1 Mart 1923'te dördüncü toplanma yılının açılış töreninde nüfusu memleketin en hayati meselelerinden biri olarak tanımlamış ve uygulamaya konulacak olan iktisadi, askeri, mali ve idari yeniliklerin nüfusun miktarını doğru bir şekilde tespit edilemeden başarıya ulaşamayacağını belirtmiştir. Bu nedenle en kısa zamanda çağdaş yöntemlerle bir nüfus sayımı yapılmasının zorunluluğunu vurgulamıştır (Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi, 2006: 303).

1.1. 1923 ve 1961 Arası Dönem

Cumhuriyet döneminde nüfus sayımı için yapılan ilk resmi hazırlık, sayım işlerini düzenli bir şekilde yürütmek amacıyla, 1926 yılında Başbakanlığa bağlı yarı merkezîyetçi bir sistemle çalışan İstatistik Umum Müdürlüğü'nün kurulması olmuştur. Kurumun müdürlüğüne Belçikalı istatistikçi Camille Jacquart getirilmiştir. Kurum 28 Ekim 1927 tarihinde Cumhuriyet tarihinin ilk nüfus sayımını gerçekleştirmiştir (Tamer ve Çaylin, 2004: 74). Başlangıçta yarı bağımsız olarak görünen söz konusu kurum, merkezîyetçi anlayışın güçlenmesi ile birlikte, 1930 yılında çıkarılan 1554 sayılı İstatistik Kanunu çerçevesinde istatistik işlerinin merkezi sisteme göre yürütülmesi esasını benimsemiştir (Güriz, 1975: 20).

Devlet yöneticilerinin 1927 nüfus sayımı verilerini, kurulmaya çalışılan ulus devlet anlayışını temellendirmek için kullanması ile sayımın önemi daha da artmıştır (Çakmak, 2009: 90). 1927 nüfus sayımı ile devletçi politikalara yönelik en önemli verilerin tutulması sağlanmış ve kalkınma yatırımlarında kullanılacak bilgiler toplanmıştır. Bu sayım, Cumhuriyet döneminin ilk nüfus sayımı olması açısından da oldukça önemlidir. Bu nedenle sayımın başarılı bir şekilde gerçekleştirilmesi için

adeta ülkede seferberlik ilan edilmiştir. Nüfus sayımının doğru bir şekilde yapılması hem ulusal hem de uluslararası alanda ülke egemenliğine yönelik meşruiyet tartışmalarının sonlandırılmasını da sağlayacaktı. Bu sebeple 1927 nüfus sayımı öncesinde dönemin önemli bir iletişim aracı olan gazeteler aracılığı ile vatandaşlara ve memurlara nüfus sayımının başarılı bir şekilde gerçekleştirilebilmesi için gerekli bilgilendirmeler yapılmaya çalışılmıştır. Türkiye nüfus sayısının bir beka meselesi olarak görülmesi, kaçınılmaz olarak bazı ön tahminler gündeme getirmiştir. Bu tahminlere göre 12-13 milyon nüfus iyimser karşılanmış, 10 milyonun altı kötümser olarak kabul edilmiştir. Nüfus sayımının sonuçları 4 Kasım 1927’de Camille Jackquart tarafından açıklanmış, Türkiye nüfusu 14 milyon olarak tespit edilmiştir. Bu sonuç ülkede ve yöneticilerde bayram havası estirmiştir. Sayım sonuçlarının istatistik bilimine uygun bir şekilde hesaplandığı vurgulanarak, uluslararası tartışmalarında önüne geçilmek istenmiştir (Tamer ve Bozbeyoğlu, 2004: 73).

1927 nüfus sayımı politik baskı süreçleriyle gerçekleşen ve ilklere vesile olması bakımından bazı eksikliklere sahip olsa da, ülkemizin geleceği açısından önemli bir girişimdir. İnsan gücünün temel üretim ve askeri güç olarak kabul edildiği XX. yy başlarında, ülke nüfusunun arttırılması siyaset gündeminde önemli bir yer edinmiştir. Nüfusun gelişimine ve arttırılmasına yönelik 22 Mart 1932 tarihinde Cumhuriyet Halk Fırkası Grup Heyeti kararı ile “Cumhuriyet Halk Fırkası Grubu Nüfus Komisyonu” kurulmuştur. Komisyonun görüşleri Türkiye’nin 1923 ve 1961 yılları arasındaki nüfusa yönelik tutumunu güzel bir şekilde özetlemektedir. Komisyon özellikle diğer ülkelerin geçirdikleri nüfus gelişmelerini yakından takip etmiş ve bu gelişmelerden yola çıkarak Türkiye’nin nüfus gelişimine yönelik çıkarımlarda bulunmaya çalışmıştır. Komisyon İngiltere ve Belçika gibi Avrupalı devletlerinin nüfuslarının iki katına ulaşmasının 1821 ve 1901 yılları arasındaki seksen yıllık bir süreci kapsadığını belirtmiştir. Arjantin ve Kanada gibi ülkelerde bu süre 19 yılda gerçekleşmiş olsa da bu gelişmede göçmenlerin etkisinin büyük olduğu sonucuna varılmıştır. Ülkemizin bu kadar yoğun bir göç alamayacağından yola çıkılarak, komisyon çocuk ölümlerinin düşürülmesi ve doğurganlığın teşvik edilmesini öncelikli politikalar arasına almıştır (Türkay, 1962: 5).

Şevket Süreyya Aydemir Mayıs 1932’de döneminin etkili yayın organlarından biri olan Kadro Dergisi’nde “Çok Nüfuslu Anadolu” başlıklı yazısında nüfus sorununa değinmiştir. Buna göre Anadolu coğrafyasının bütün tarihi devirlere kıyasla şu anda en az nüfusa sahip olduğu bir dönemden geçtiği gerçeğinden hareketle, 14 milyon civarında olan Anadolu nüfusunu kısa sürede iki katına çıkarmanın gerektiğini belirtmiştir. Eğer ki Türkiye bu nüfus gelişimini sağlayamaz ise Anadolu coğrafyasının fazla nüfuslu ülkelerin egemenlik iddiasına konu olacağı tehlikesinden bahsetmiştir. Ülkemiz nüfus artışının önündeki en büyük engelin çocuk ölümlerinin yüksek oluşundan kaynaklandığı, hatta diğer ülkelere kıyasla en fazla ölüme ülkemizde rastlanıldığı belirtilmiştir (Aydemir, 1932: 31-32).

Cumhuriyetin ilk yıllarındaki bu genel görüşler bağlamında nüfusu arttırıcı politikaların etkin bir şekilde yürütülebilmesi için birçok yasal düzenleme yapılmıştır. Bunlar; 1926 tarihli Türk Ceza Kanunu, 1924 tarih ve 442 sayılı Köy Kanunu, 1930 tarih ve 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu, 1426 sayılı Vilayet İdaresi Kanunu, 2510 sayılı İskân Kanunu ve 1938 yılında evlenme yaşının düşürülmesi gibi yasal düzenlemelerle nüfusu arttırıcı politikaları desteklemek hedeflenmiştir (Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2013: 50).

Cumhuriyetin nüfusu arttırmaya yönelik girişimlerinde karşılaştığı en önemli sorun, çocuk ve anne ölümlerinin çok yüksek oluşudur. Bu olumsuzluklar ülkemizi halk sağlığı konusunda adımlar atmaya yöneltmiştir. 6 Mayıs 1930 tarihli 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu yukarıda da belirtildiği gibi hem toplum sağlığı hem de nüfusun arttırılmasına yönelik önemli hükümler içermektedir. Cumhuriyetin ilk yıllarında sağlık hizmetlerinin toplumun geneline yayılamaması, salgın hastalıkların yaygınlığı, ortalama yaşam süresinin düşüklüğü ve çocuk ölümlerindeki yaygınlığın engellenmesi amaçları, bu kanunda kendisine yer edinmiştir. Kanunda toplum sağlığına yönelik hükümlerin yanı sıra, doğum kontrol yöntemlerine de değinilmiştir. Umumi Hıfzıssıhha Kanunu 152. maddesinde doğum kontrol maddelerinin satışı belirli şartlara bağlanmıştır.¹

Bu kanunları incelediğimizde Türkiye’nin ulusal bir politika olarak nüfusunu hızlı bir şekilde arttırmayı hedeflediğini görmekteyiz. İlerleyen zamanlarda yasal düzenlemeler daha da sıkılaştırılarak, doğum kontrol yöntemlerinden faydalanma hakkı kısıtlanmış, kürtaj yasadışı kabul edilmiştir. Örneğin

¹ Resmi Gazete, S. 1489, 6 Mayıs 1930.

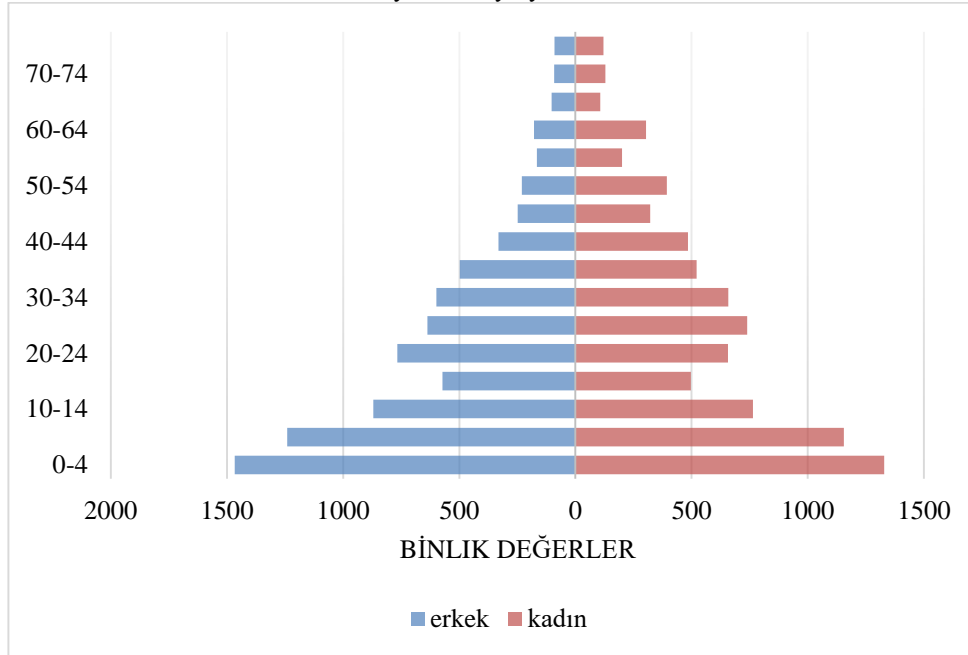
1926'da yürürlüğe giren Türk Ceza kanununda “kasten çocuk düşürmek ve düşürtmek cürümleri” başlıklı 4. fash ile bu fiiller ceza tehdidi altına alınmıştır (Türkay, 1962: 6).

Ayrıca doğum kontrol yöntemleri, reklamları ve eğitimi de yasaklanmış ve geniş aileler finansal olarak desteklenmeye çalışılmıştır. Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında görev yapan hükümetlerin hepsi, nüfusun artmasını önemli bir ulusal amaç olarak görmüşlerdir. Buna yönelik olarak evli ve çocuklu olan memurların, diğer memurlara oranla daha fazla ücret almaları planlanmış, bu görüşler 30 Mart 1926 yılında çıkarılan 788 sayılı Memurin Kanunu ile yasallaştırılmıştır. Bu yasaya göre toplamda beş yıllık bir hizmet süresi bulunan bir memurun bir çocuğu yarı ücretle, diğer çocuğunun ise 3'te 1 ücretle yatılı okullara kayıt yaptırabilmesi, 10 yıl hizmet etmiş bir memurun ise bir çocuğunun parasız diğer çocuğunun ise yarı ücretle yatılı okullara kayıt yaptırabileceği belirtilmiştir.²

Şehirli nüfusa yönelik üretilen bu politikaların yanı sıra kırsal kesimde de doğumu arttırmaya yönelik politikalar uygulanmıştır. Örneğin altyapı gelişimi için 2 Haziran 1929 ve 1525 sayılı Şose ve Köprüler kanunuyla birlikte vatandaşların yol yapımında çalıştırılmaları gündeme gelmiştir. Bu kanuna göre yılda ortalama kuvvetle çalışan bir işçinin çalışması temel alınarak, 18-60 yaş arası her erkek vatandaş günde 6 saat boyunca çalışacak ya da 4 lira verecekti. Ancak doğumları teşvik için 1929 yılında 5'ten fazla çocuğa sahip olan ailelerin yol vergisinden muaf tutulmaları kabul edilmiştir.³ 1930 yılında ise 6 ve daha fazla çocuklu ailelere madalya verilmesi, yine çok çocuklu ailelere hazineye ait topraklardan tarla bağışlanması uygulamaları hayata geçirilmiştir (Başar, 2010: 28). 1934 yılında çıkarılan yasal düzenlemelerle Türkiye'ye göç edenlerin yerleşmesi kolaylaştırılmış, göçler desteklenmiştir (Çakmak, 2007: 41-42).

1927 yılında gerçekleştirilen nüfus sayımının ilk uygulanan nüfus sayımı olması ve alt yapıdaki eksiklikler ile beraber bazı istatistik hataların bulunması, yeni bir sayım yapılmasını gerekli kılmıştır. Nüfusun niteliğinin ve sayısının belirlenmesine çok önem veren ülke yöneticileri, 20 Ekim 1935'te ikinci bir nüfus sayımı gerçekleştirilmesine karar vermiştir. Bu tarihten itibaren 1935 ve 1990'lı yıllara arasında, sonu 0 ve 5 ile biten yıllarda nüfus sayımı gerçekleştirilmiştir. 1935 yılında gerçekleştirilen nüfus sayımında, Türkiye'nin toplam nüfusu 16 milyon 158 bin 18 olarak hesaplanmıştır. 1927 yılında yapılan nüfus sayımına göre artış miktarı yaklaşık binde %21,3 olarak gerçekleşmiştir. Bu oran oldukça yüksek ve öngörülemez bir artıştır. Bu derece fazla bir artışın meydana gelmesinde, 1927 yılında nüfusun tam anlamıyla sayılamaması büyük bir etken olmuştur (Türkay, 1962: 7).

Grafik 1. 1935 yılı Türkiye'ye Ait Nüfus Piramidi

Kaynak: 1927-2000 DİE Genel Nüfus Sayımları verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

² Resmi Gazete, S. 336, 30 Mart 1926.

³ Resmi Gazete, S. 1214, 2 Haziran 1929.

1935 ve 1945 yılları arasındaki dönem Türkiye'yi ve dünyayı derinden etkilemiştir. I. Dünya Savaşı'nın sonucunda dünya siyaseti durgunlaşmamış, aksine tarafların tekrardan çatışmaya hazırlanmalarına yol açmıştır. Türkiye'de bu koşullar altında hem bir güvenlik endişesi meydana gelmiş hem de artan milliyetçiliğin etkisiyle Osmanlı İmparatorluğu'ndan arda kalan Müslüman Türk topluluklarının Türkiye'ye göçü hızlanmıştır. II. Dünya Savaşı'na yönelik hazırlıklar kapsamında, erkeklerin geniş çaplı ve uzun süreli askere alınmasıyla ülke üretimi ve nüfus artışı sekteye uğramıştır. Her ne kadar göçler vasıtasıyla toplam nüfusta kısmi artışlar meydana gelse de bu artış miktarları, önceki yıllara göre oldukça düşük kalmıştır. 1940 yılında gerçekleştirilen nüfus sayımında nüfus artışı konusunda göze çarpan en önemli olay Hatay'ın 30 Haziran 1939'da anavatana katılmasıyla birlikte 208.116 kişinin ülke nüfusuna eklenmesidir. 1935 ve 1950 yılları arasında ise ülkemize önemli ölçüde göçmen gelmiş ve toplam sayı 152.130 kişi olmuştur. Bu dönemde dikkati çeken bir diğer konu ise İsrail'in kurulmasıyla beraber ülkemizde bulunan Musevi cemaatten 28.000 kişinin İsrail'e göç etmiş olmasıdır (Türkay, 1962: 11-12).

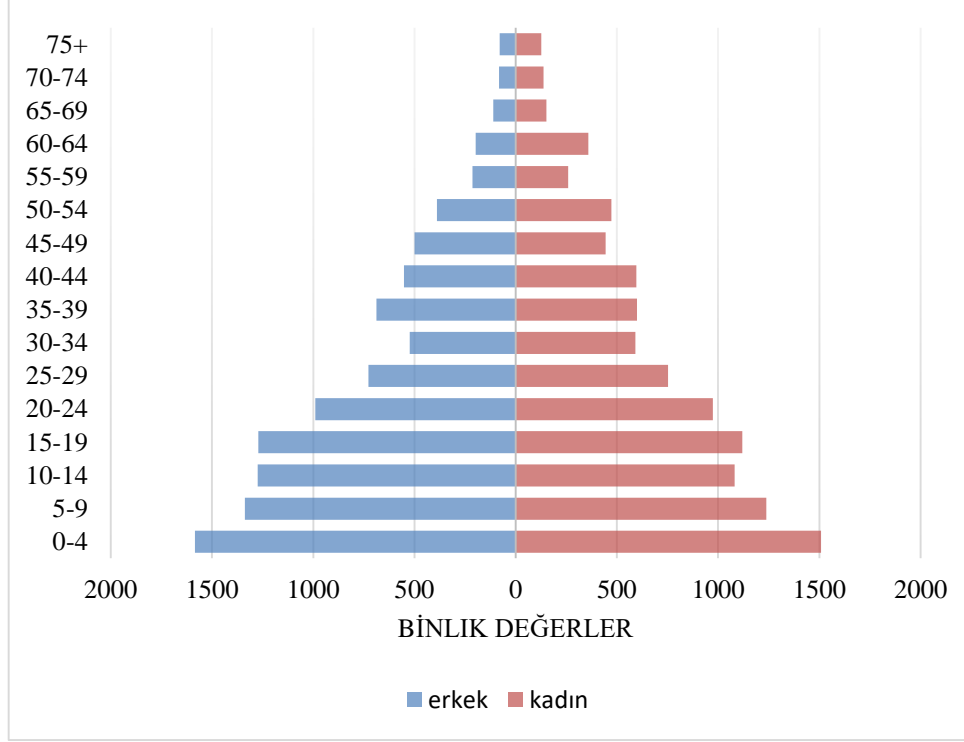
1920-1930 yılları arasında nüfus artış hızı %2 civarındayken, 1950'li yıllara gelindiğinde savaş ortamının sona ermesiyle birlikte nüfus artış oranları tekrardan yükselmeye başlamış %3'lük artış oranları yakalanmıştır. II. Dünya Savaşı'nın ardından sıtma hastalığının yok edilmesi, antibiyotiklerin ve çocuk sağlığı hizmetlerinin yaygınlaştırılmasıyla dünya genelinde, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ölüm oranları azaltılmış, seferberlikten dönen askerlerinde etkisiyle birlikte bir bebek patlaması sürecine girilmiştir. Kırdan kente göçün de artmasıyla nüfus bir sorun olarak gündeme gelmeye başlamıştır. İşsizlik, sağlık hizmetleri, kentleşme ve eğitim sorunları daha fazla görünür hale gelmiştir (Akin, 2007: 85).

1945 ve 1950'li yıllar dünya siyasetinin yeniden inşa edildiği yıllar olmuştur. II. Dünya Savaşı sonrasında meydana gelen politik ve toplumsal belirsizlikler, ulus üstü örgütlenmeler vasıtasıyla çözülmeye çalışılmıştır. 25 Nisan 1945 tarihinde Birleşmiş Milletler'in (BM) kurulmasıyla birlikte, II. Dünya Savaşı'nın galipleri olan müttefiklerin dünya çapında politika üretiminin önü açılmıştır. Beş daimi üyenin etrafında şekillenin BM'de daimi üyelerin desteklemediği herhangi bir kararın kabul edilmesi imkânsız hale gelmiştir (Aral, 2013: 9). BM'nin sahip olduğu bu eşitsizliğe rağmen, sahip olduğu küresel etki, ülkelerin bu organizasyona katılımını hızlandırmıştır. Türkiye'de bu duruma kayıtsız kalmayarak 24 Ağustos 1945 tarihinde 6902 sayılı kanunla BM'ye üye olmuştur. BM çatı bir örgütlenme olarak karşımıza çıkmakta ve çeşitli politika alanlarında kendi bünyesinde kuruluşlar oluşturarak, dünya genelinde siyasi ve ekonomik politikalarını yaygınlaştırmaya çalışmaktadır. Ayrıca 7 Nisan 1948 tarihinde Birleşmiş Milletler çatısı altında kurulan Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), dünya çapında sağlık politikalarının geliştirilmesi rolünü üstlenmiştir. DSÖ özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki sağlık sorunları hakkında çalışmalar yapmıştır. DSÖ ülkelerin sağlık planlamalarını nasıl yapmaları gerektiğini, hangi alanlara öncelikler verilmesi gerektiğini, nasıl bir sağlık örgütü kurulması gerektiği hakkında düzenlemeler ve ölçütler ortaya koymuştur. Uluslararası kuruluşların ürettikleri politikalar ülkemizde hayata geçirilen hizmetlere ve yasal düzenlemelere önemli etkilerde bulunmuştur. Bu dönemde ulus üstü kurumların aldığı kararların yerelde hayata geçirilebilmesi için, batı bloğundaki ülkelerin mevcut kamu yönetimi anlayışı ABD'nin öncülüğünde değişime uğramıştır. Bu değişimin hayata geçirilebilmesi için Amerika Birleşik Devletleri Uluslararası Gelişim Ofisi (USAID) ve BM'nin öncülüğünde reform çalışmaları hızlandırılmıştır. Buradan hareketle 1952 yılında Türkiye Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü kurulmuştur (Kayıkçı, 2007: 70).

BM bir çatı kuruluş olarak üye ülkelerin uygulayacakları nüfus politikalarına yönelik genel çerçeveleri belirlemiştir. BM'nin tanımına göre nüfus politikaları; nüfusun büyüklüğü, artış hızı, mekânsal dağılım ve nitelikleri gibi önemli demografik değişimleri etkilemek suretiyle, ekonomik, sosyal, demografik siyasal ve diğer toplumsal hedeflere yardımcı olmak amacıyla hazırlanan politikalar ve programlar olarak tanımlamıştır (Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2013: 4). Uluslararası düzlemde nüfus hakkında bu tür düzenlemeler yapılmasına karşın, ülkemizde gerçekleşen demografik değişimleri inceleyecek ve politika üretiminde bulunacak merkezler yok denecek kadar azdı. Nüfusun hızla artmaya başladığı 1950 ve 1960 arası dönemde ülkemizde nüfus bilim alanında eğitim yapan tek kuruluş, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesine bağlı olarak hizmet veren İstatistik Enstitüsü'dür (Peker, 2009: 138).

Çok partili siyasi yaşamın etkili olduğu 1950'li yıllarda Demokrat Parti hükümeti, parti programlarında nüfusu arttırıcı politikalara özellikle yer vermeye dikkat etmiştir. (Behar vd., 1999: 60). Bunun yanı sıra demokrat parti yönetiminde yıllık nüfus artış hızlarında önemli miktarlarda artışlar meydana gelmiştir. 1950 genel nüfus sayımında ülke nüfusu 20 milyon 947 bin 188 kişi yıllık nüfus artış hızı ise binde 21,75 olarak gerçekleşmiştir.

Grafik 2. 1950 yılı Türkiye'ye Ait Nüfus Piramidi

Kaynak: 1927-2000 DİE Genel Nüfus Sayımları verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

1955 ve 1960 yıllarında gerçekleştirilen nüfus sayımlarında ise yıllık nüfus artış hızları sırasıyla binde 27,75 ile 28,53 seviyesinde gerçekleşmiştir. 1960 yılında gerçekleşen yıllık nüfus artış hızı ülkemizin nüfus gelişiminde zirveyi temsil etmiştir. 1960 sayımında ülke nüfusu 27 milyon 754 bin 820 kişiye ulaşmıştır (Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, 2012: 5). Yukarıdaki piramitten de anlaşılacağı üzere ülkemizin 0-4 ve 5-9 yaş nüfusunun toplam ülke nüfusu içerisindeki payı hızla artarak bağımlı nüfusta önemli artışlar meydana gelmiştir. Ülke nüfusunda yaşanan bu hızlı artış, Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren yöneticilerimizin ana hedeflerinden birini oluşturmasına karşın, 1950'li yıllardan itibaren nüfusun kalkınmayı sağladığı yerine, kalkınmayı engellediği savı kabul edilmeye başlamıştır (Oktay, 2014: 40).

Uluslararası alanda bu görüşün yaygınlaşmasıyla birlikte nüfus arttırıcı politikaların yerine, halk sağlığına yönelik çalışmalar hız kazanmaya başlamıştır. Cumhuriyetin kuruluş döneminden 1952'li yıllara kadar çocuklara özel bir halk sağlığı planlaması yapılmamıştı. Çocuk ölümlerindeki yüksek oran nüfus artış hızının yüksekliğine ve kadın sağlığına yönelik olumsuzlukları arttırmıştır. 1952 yılında Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı ile DSÖ ve Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNİCEF) arasında yapılan antlaşma ile ana çocuk sağlığı merkezleri kurulmaya başlamıştır (Dirican, 1998: 19). Kurulan bu merkezlerde beş ilke belirlenmiştir. İlk olarak koruyucu hizmetlere öncelik verilmelidir. İkinci ilke çalışan ve üretim çağındaki nüfusa yönelik hizmetlere önem verilmeli, çünkü üretici çağda olan bireylerin hastalığı ülke ekonomisini olumsuz etkilemektedir. Üçüncü ilke hastalıklara en çok yakalanan nüfus gruplarına yönelik hizmetler öncelikle ele alınmalıdır. Dördüncü ilke nüfusun çoğunluğuna yönelik hizmetlere önem verilmelidir. Son olarak halkın beslenme düzeyini yükselterek çalışmaları amaçlayan hizmetlere yoğunlaşılmalıdır (Dirican, 1998: 26).

BM nüfus ve nüfus planlamaları hakkında küresel bir tutum izleyebilmek amacıyla 21 Ağustos ve 10 Eylül 1954'te Roma'da bir nüfus konferansı düzenlemiştir. Bu konferans nüfus politikalarının ulusal uygulamalardan ulus üstü uygulamalara geçilmesinde önemli bir yer teşkil etmiştir. Geçmiş

dönemlerde nüfusun askeri, siyasi ve ekonomik bir güç olarak ele alınan bakış açısında değişime gidilmeye başlanmıştır. Bu dönemde BM'nin nüfusa yönelik bakış açısı, nüfusun kaynaklara, sermayeye, yatırımlara, işsizlik ve tarımsal üretimle ilişkisine, sosyal değişimler ile ekonomik gelişmelere olan etkisine yoğunlaşmıştır. Bu konferansta yüksek doğum oranlarına sahip olan ülkelerin, doğum oranlarını düşürmesi gerektiği düşüncesi ilk kez gündeme taşınmıştır. Ancak Sovyet Rusya ve Katolik kilisesi bu görüşlere muhalefet ederek karşı çıkmıştır. Hızlı nüfus artışının kaynaklar üzerindeki olumsuz etki gösterdiğine yönelik eleştirilere, Sovyetler kaynak yetersizliğinin sorun teşkil etmediğini, sorunun kaynakların düzgün bir şekilde dağıtılamamasından kaynaklandığını belirtmişlerdir. Roma Nüfus Konferansı'nda katılımcıların sert fikir ayrılıkları, konferans sonunda üzerinde mutabakata vardıkları resmi bir karar ya da tavsiye metni ortaya çıkmasını engellemiştir (Transactions of The Faculty of Actuaries, 154: 262-267).

Bu konferansın en önemli özelliği, gelecekte nüfus üzerine gerçekleşecek olan tartışmaların fitilini ateşlemesidir. Özellikle nüfus ve kalkınma arasında ilişki kurulması, ülkemizin nüfus politikasını değiştirmesine yönelik uluslararası politika üreticileri ile yakın işbirliğine girilmesine yol açmıştır. Ölüm oranlarının yüksekliği ve hızlı nüfus artışı ekonomik büyümenin üzerinde büyük bir yük olarak görülmüştür. Nüfusa yönelik bu yeni anlayıştan Türkiye'de etkilenmeye başlamıştır. 1955 ve 1960 arası dönemde halk sağlığı çalışmalarının hız kazanmasıyla birlikte, hızlı nüfus artışının halk sağlığı üzerindeki olumsuz etkisi gündeme gelmeye başlamıştır. Kadının sık bir şekilde doğurmasının önemli sağlık sorunları oluşturduğu vurgulanmıştır. Dönemin sağlık hizmetlerinin yetersizliği sık doğum yapan kadınlarda ölüm riskini arttırmakta, sık ve çok sayıda doğum yapan kadınlarda kadın hastalıkları baş göstermekte ve yetersiz beslenme sebebiyle erken yaşlarda sağlık sorunları oluşmaktadır (Dirican, 1998: 74).

Nüfusu artışına yönelik politikaların popülerliğini kaybetmesi ve hızlı nüfus artışının kamu kaynaklarının etkin kullanımını engellemeye başlamasıyla birlikte, geçmiş dönemlerde hızlı nüfus artışını desteklemek amacıyla çıkarılan mevzuattaki düzenlemelerinin değiştirilmesi gündeme gelmiştir. Türkiye'nin 1955 yılının sonundan itibaren gerçekleştireceği bu değişimde, yabancı yardım vakıfları önemli rol oynamıştır. Bebek ve çocuk ölümlerinin yaygın olduğu bu dönemde, çocuk sağlığı çalışmalarında kullanılabilmesi için İhsan Doğramacı'nın girişimleriyle Rockefeller Vakfı'ndan (<https://www.rockefellerfoundation.org/about-us/our-history/>, 02.04.2019)⁴ 1956-1957 yılları arasında 1 milyon dolardan fazla bir yardım temin edilmiştir. Yine İhsan Doğramacı'nın girişimleriyle çocuk bakımı ve sağlığında uygulanan eski Alman eğitim sisteminin yerine, Amerikan Sistemi'nin getirilebilmesi için yine Rockefeller Vakfı ile çalışmalar yapılmıştır (Küçük, 2018: 110). Doğramacı'nın ve Rockefeller Vakfı'nın faaliyetleri sadece Türkiye temelli olmamış, aynı zamanda Türkiye'nin Ortadoğu'ya açılan bir kapı olarak buradaki devletlerinde sağlık eğitiminde dönüşümünün gerçekleşmesinde bir merkez olarak konumlanmıştır (Erdem ve Rose, 2000: 141-142).

1958 yılına gelindiğinde Sağlık Bakanlığının, üniversite ve uzmanlar tarafından yürütülen doğurganlığın kontrolü hakkındaki çalışması, doğum kontrol yöntemlerini tekrardan gündeme getirmiştir. Bu çalışmada, doğum kontrol yöntemlerini yasaklayan sert hükümlere rağmen, halen yasa dışı yollarla doğum kontrol yöntemlerinin uygulandığı, bu uygulamaların kontrol altına alınmadığı vurgulanmıştır. Bu yasadışı uygulamalar neticesinde kadınların hayatlarını tehlikeye attıklarını ve kısır kalabildiklerini belirtmişlerdir (Türkay, 1962: 52).

Bu sorunlarla mücadele için doğum kontrol yöntemlerinin yasal çerçevede serbest bırakılması, sağlık sorunları dışında ise kürtaja izin verilmemesi önerilmiştir. SSBYB bu yasal değişikliklerin hayata geçirilebilmesi için Adalet Bakanlığı'nın görüşünü talep etmiş, ancak olumlu bir cevap alamamıştır. Toplum ve siyaset 1923'ten bu yana uygulanan nüfus ve aile planlaması politikasını değiştirmeye çekimser ve eleştirel yaklaşmıştır. Çekimserlik geleneksel toplum yapısıyla açıklanmaya çalışılmıştır (Kişnişçi, 1974: 68).

Nüfus ve aile planlamasında yaşanan politika değişiminin daha çok dış kaynaklı yardımlar ve uzmanlarla gerçekleştirilmeye çalışılması, geçici doğum kontrol yöntemleri yerine bireyin

⁴ Rockefeller Foundation (Rockefeller Vakfı) 1913 tarihinde John D. Rockefeller tarafından Newyork'ta kurulmuştur. Bir yardım kuruluşu olarak kurulan vakıf 1950'li yıllardan itibaren dünya genelinde nüfus çalışmaları ve aile planlamaları uygulamalarında önemli rol oynamıştır.

doğurganlığını ilelebet elinden alan yöntemlerin benimsenmesi, toplum tarafından tepkiyle karşılanmıştır. 1960 darbesinin ardından demokratik kurumların ortadan kalkmasıyla, yeni nüfus ve aile planlaması kanunlarının kabul edilmesi bu tepkinin geçerliliğini kanıtlamaktadır.

1.2. 1961 ve 1982 Arası Dönem

27 Mayıs 1960 yılında gerçekleştirilen askeri darbe, Türkiye’nin politika üretim biçimleri üzerinde oldukça derin etkiler bırakmıştır. Askeri darbe ile birlikte daha çok bürokratların ve uzmanların politika üretiminde görev aldığı bir yönetim anlayışı ortaya çıkmıştır. Uluslararası kuruluşlar ve sivil toplum örgütlerinin politika üretimine etkilerini daha da arttırmalarıyla, Türk siyasetinde yeni bir politika üretim ve uygulama aşamasına geçilmiştir.

Türkiye’nin ekonomik büyümesi, ülkede gerçekleşen nüfus artışı oranlarıyla karşılaştırıldığında, hızlı nüfus artışının ekonomik büyümenin olumlu etkilerini ortadan kaldırdığı görüşü öne çıkmıştır. 1960 yılında gerçekleştirilen askeri darbenin önemli bir ayağını da ekonomik çalkantılar oluşturmuştur. Hızlı nüfus artışı ve kırdan kente göçün hızlanmasıyla kitlelerin kontrol edilebilmesi sorunu ortaya çıkmıştır (Çamurcu, 2005: 96). Ayrıca bu dönemde ABD öncülüğündeki batılı ülkelerde, hızlı nüfus artışının büyümeyi engellediği görüşü ağırlık kazanmaya başlamıştır. Özellikle gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde doğum oranlarının kontrol altına alınmasına yönelik bir fikir birliği oluşmuştur (Grimes, 1999: 377). Bu durum darbeyi gerçekleştiren kadroların hem yeni bir nüfus politikası hem de yeni bir sağlık hizmetleri örgütlenmesi yapılması konusunda fikir birliğine yol açmıştır (Peker, 2009: 143).

Türkiye’de ekonomik ve sosyal kalkınmayı hızlandırmak ve buna yönelik politikaların oluşturulması amacıyla, 30 Eylül 1960 yılında Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) kurulmuştur. Planlı dönem olarak adlandırılan bu süreçte DPT ve Sağlık Bakanlığı uzlaşısı ile geleneksel nüfus politikasının değiştirilmesi kabul edilmiş, doğum oranını düşürmeye yönelik politikalar, I. Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda kendine yer bulmuştur. Planda yüksek doğum oranlarına, nüfus ile ekonomik gelişme arasındaki sıkı ilişkiye dikkat çekilmiştir. Hızlı nüfus artışının ekonomik gelişmeyi engellediği, bu nedenle ekonomik gelişmeyi mümkün kılacak seviyeye indirilmesinin milli bir politika haline getirilmesi önerilmiştir (DPT Yayını, 1963: 67). Planda doğum oranlarının yüksekliği sebebiyle yılda ortalama 900 bin bebeğin ülke nüfusuna katılmakta olduğu ve bunun ekonomik gelişmeyi kötü etkilediğinin altı çizilmiştir. I. Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda yeni nüfus politikasına yönelik bazı önerilere yer verilmiştir. İlk olarak gebeliği önleyici bilgilerin ve araçların yayılmasını yasaklayan kanun hükümlerini kaldırmak; ikinci olarak sağlık hizmetlerinde çalışan personelin yeni nüfus politikası konusunda kursa tabi tutulması; üçüncü olarak nüfus planlaması eğitimi yapılması ve son olarak gerekirse ilaç ve araçların parasız dağıtılması imkânlarının araştırılması önerilmiştir (Cillov, 1966: 141-144).

27 Mayıs darbesinin ardından nüfus politikasını değiştirmeye yönelik düzenlemeler TBMM’de yoğun eleştirilere maruz kalmıştır. 1962 yılında TBMM’de doğumu azaltıcı nüfus politikaların kabulü büyük bir tepkiyle karşılanmıştır. Söz konusu düzenlemeleri içeren 557 sayılı Nüfus Planlaması Hakkında Kanun ancak 10.4.1965 yılında yasallaşabilmiştir. Nüfus politikasını değiştirmeye yönelik girişimler liderlerin ve uzmanların öncülüğünde olmuştur. İsmet İnönü 24.06.1963 tarihinde bu kanun tasarisının gerekçesini sunarken şu şekilde bahsetmiştir “*Diğer memleketlerde aile planlaması ve doğum kontrolü gibi terimlerle ifade edilen nüfus planlamasını biz nüfus artışı ile ekonomik gelişme arasında milli geliri süratle arttıracak bir fark tesis edemediğimiz takdirde duyurmak, onları buna inandırmak, bundan sonra da az sayıda çocuk sahibi olmak isteyen veya çocuğu istemeyen ailelere her çeşit yardımda bulunma diye tarif ediyoruz*” diyerek nüfus planlamasının kabul edilmesi için çalışmıştır (Kışınışçi, 1974: 67). Aile planlamasına karşı eleştirileri hafifletmek ve toplumu bu yöntemlere karşı olumsuz bakış açılarını değiştirmek amacıyla 1963 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı doğum kontrolünün İslamiyet’te yasaklanmadığını belirten bir fetva yayımlamıştır. (Cillov, 1966: 146).

1960’lı yıllardan itibaren ABD nüfus artışını fakirliğin ve siyasi istikrarsızlığın, gelişmekte olan ülkeler ile üçüncü dünya ülkeleri içerisinde yaygın olmasının temel nedeni olarak görmüştür. Buradan hareketle ABD’nin uygulamaya koyduğu nüfus politikaları ülkeden ülkeye farklılık göstermiş olsa da genelde benzer uygulama yöntemleri içermektedir. Bu destekleme çalışmalarında sivil toplum örgütleri ile uluslararası örgütlerden yoğun bir şekilde faydalanmıştır. Örneğin yerelde ailelere uygulanacak aile

planlaması uygulamaları için International Planned Parenthood Federation (IPPF) (<https://www.ippf.org/about-us>, 02.04.2019)⁵, üçüncü dünya ülkelerinde uygulanacak olan nüfus politikalarını hayata geçirebilmek amacıyla, Ford Vakfı, (<https://www.fordfoundation.org/about/about-ford/our-origins/>,02.04.2019)⁶, Rockefeller Vakfı ve Population Council (<https://www.popcouncil.org/about/timeline>, (02.04.2019)⁷ gibi sivil toplum kuruluşları, planlamalar sırasında gerekli olan maddi kaynakları sağlayabilmek için United States Agency International Development (USAID) (<https://www.usaid.gov/who-we-are/usaid-history>, (02.04.2019)⁸, bu politikaların yaygınlaştırılmasını sağlamak için United Nations Population Fund (UNFPA) <https://turkey.unfpa.org/tr/node/9295>, (02.04.2019)⁹ ve Dünya Bankası gibi ulus üstü kuruluşlarla işbirliğine gidilmiştir (Hartman, 1995: 59-60).

Türkiye'nin yeni bir nüfus politikasına geçmesinde 1950'li yılların sonlarında başlayan uluslararası kuruluşların çalışmaları 1960'lı yıllarda hız kazanmıştır. Ülkemizde uzun süreli uygulanan pronatalist yöntemler, yeni uygulanmaya çalışılan nüfus politikasının hayata geçirilmesinde zorluklar yaramaktaydı. Ayrıca nüfus planlaması için yaşamsal görülen istatistik veriler, sağlıklı bir şekilde elde edilememektedir. Hükümet bu sorunu ortadan kaldırmak amacıyla 1963 yılında SSYB, DİE ve USAID uzmanlarıyla birlikte "Devamlı Nüfus Araştırma Projesinin Tesis Programı" isimli bir proje hazırlamıştır (Heperkan ve Ruwford, 1991: 108).

Türkiye'nin nüfus planlaması çalışmalarına Amerika, İsveç ve İngiltere gibi ülkeler yoğun yardımda bulunmuştur. ABD merkezli Population Council Türkiye'de nüfus planlamasıyla ilgili araştırma yapılmasına yardım etmiştir. Yine ABD merkezli The Pathfinder Fund ülkemize aile planlaması konusunda destek ve teşvikte bulunmuştur. Merkezi Londra'da bulunan IPPF ise Türkiye'de aile planlamasını destekleyerek her yıl bütçesinden belirli bir miktarda yardımda bulunmuştur. İsveç hükümeti ise aile planlamalarına destek amacıyla basılacak olan yayınlar için ofset matbaası makinelerini ülkemize hediye etmiştir (Erenus, 1991: 338). Sağlık alanındaki dönüşüm faaliyetlerinde de yabancı vakıfların önemli yardımları olmuştur. 1964 yılında İhsan Doğramacı'nın girişimleriyle Hacettepe Sağlık Fakültesi için Rockefeller Vakfı 225.000 dolar maddi yardımda bulunmuştur. Ayrıca 1967-1972 yılları arasında müdürlüğünü Nusret Fişek'in yaptığı, 1967 senesinde ülkemizde nüfus bilim alanında eğitim ve araştırma yapma amacıyla kurulan Hacettepe Nüfus Etütleri merkezine Rockefeller vakfı 250.000 dolar maddi yardımda bulunmuştur (Erdem ve Rose, 2000: 142). Ford Vakfı ise 1967 ve 1970 yılları arasında toplamda 682.000 dolarlık bir yardım yapmıştır. (Erdem ve Rose, 2000: 156). Ford Vakfının yaptığı bu yardımlar vasıtasıyla nüfus bilimi alanında eğitimlerine doktora seviyesinde devam etmek isteyen 14 öğrenci ABD ve İngiltere'ye gönderilmiştir (Peker, 2009: 153-154).

1963 yılında Population Council uzmanları tarafından 300 köy ve 5000 kişi üzerinde uygulanan araştırmayla kırsal kesimde yaşayan vatandaşların sahip olmak istedikleri çocuk sayıları belirlenmeye çalışılmıştır. Bu araştırmaya göre katılımcıların %60'ı 2 ya da 4 çocuk istemekte ve daha fazla çocuk

⁵ International Planned Parenthood Federation (Uluslararası Planlı Ebeveynlik Federasyonu), Margaret Sanger ve Lady Rama Rau tarafından 24 Kasım 1952'de kurulmuştur. Kadınların kendi doğurganlıklarını kontrol edebilmelerini savunan bir sivil toplum örgütüdür. 2017 yılında dünya genelinde 134 birlik ile toplamda 166 ülkede yaklaşık 208.6 milyon kişiye hizmet vermiştir.

⁶ Ford Foundation (Ford Vakfı) Henry Ford'un oğlu Edsel Ford tarafından 1936 yılında kurulmuştur. İlk başlarda bilimsel araştırma, eğitim ve yardım amacıyla faaliyet göstermiştir. 1940'lı yıllarda Edsel Ford'un ölmesiyle birlikte, oğlu Henry Ford II vakfın başına geçerek vakfi uluslararası bir yardım kuruluşuna çevirmiştir. Özellikle Marshall planıyla birlikte vakfın dünya genelinde üstlendiği rol önemli ölçüde artmıştır.

⁷ Population Council (Nüfus Konseyi), John D. Rockefeller tarafından 1952 yılında nüfus politikaları oluşturulması amacıyla kurulmuştur. Özellikle eğitim burslarıyla demografi alanında uzman yetiştirilmesinde önemli rol oynamıştır. Yapılan araştırmalar ile yeni tip doğum kontrol yöntemleri araştırılmıştır.

⁸ United States Agency International Development (Amerika Birleşik Devletleri Uluslararası Kalkınma Ajansı) John. F. Kennedy tarafından 3 Kasım 1961 yılında kurulmuştur. Kuruluşunun arka planında Marshall ve Truman doktrinleriyle ortaya konan, gelişmekte olan ülkelerdeki komünizm ve yoksulluk sorunlarıyla mücadele yer almıştır. Açlıkla mücadele, nüfus planlaması, sağlık, eğitim ve insan kaynakları yönetimi gibi alanlarda gelişmekte ve az gelişmiş ülkelerde çeşitli politikalar üretilmiş uygulamışlardır.

⁹ United Nations Population Fund (Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu), 1969 yılında çalışmalarına başlayan UNPF, 1971 yılında Türkiye'de faaliyetlerine başlamıştır. Ülkemizde özellikle anne ve çocuk sağlığı alanında çalışmalar yapmıştır. Günümüzde bu çalışmalar halen devam etmektedir.

sahibi olmayı istememektedir. Katılımcıların %67’si doğum kontrolleri yöntemleri hakkında daha fazla bilgi sahibi olmak istemektedirler. 1963 yılında doğum kontrol ürünlerinin satışı ve üretimi hala yasaklı konumdaydı (Akın, 2007: 90).

10 Nisan 1965 tarihinde yürürlüğe giren 557 Sayılı Nüfus Planlaması Hakkında Kanun, değişen nüfus planlaması politikasının yasal dayanağını oluşturmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarında doğumu arttırmak amacıyla yasaklanan doğum kontrol yöntemleri, bu yasa sayesinde yasal fiiller haline gelmeye başlamıştır. Türk Ceza Kanunu’nda yer alan hükümler, bu yasa ile ortadan kaldırılmıştır. Yasa ile bireysel özgürlükler ve seçimler nüfus planlamasının temelini oluşturmuştur. Örneğin yasanın 1. maddesinde nüfus planlaması ebeveynlerin istedikleri sayıda ve istedikleri zaman çocuk sahibi olmaları şeklinde tanımlanmıştır. Burada istenmeyen gebeliklerin önlenmesi amacıyla doğum kontrol yöntemlerinin uygulanmasının önü açılmıştır. Ancak tıbbi zorunluluklar dışında gebeliğin sona erdirilemeyeceği de (<https://saglik.sozlugu.org/castration/>, 02.04.2019) yasada yer almıştır. Yasa ile kısmi anlamda doğum kontrol yöntemleri serbestleştirilmiştir.

Türkiye nüfusunun, eğitim seviyesinin düşüklüğü, geleneksel toplum yapısının etkinliğini sürdürmesi ve geniş ailenin önemsendiği bir dönemde, nüfus planlamasının hayata geçirilebilmesi için, kamu kuruluşlarının öncülüğünde, uluslararası kuruluşlar ve gönüllü kuruluşların ortaklaşa hareket etmesi planlanarak, doğum kontrol yöntemleri halka tanıtılmaya çalışılmıştır. 557 sayılı kanunla askeri, resmi ve gönüllü teşekküllerle, SSYB’nin koordinasyonunda bir nüfus planlaması organizasyonu kurulmaya çalışılmıştır. Nüfus planlaması hizmetlerinin halka mevcut sağlık örgütleri aracılığıyla ulaştırılması planlanmıştır. Sağlık Bakanlığına bağlı kuruluşlar, hastaneler, doğumevleri, ana çocuk sağlığı merkezleri, sağlık ocakları, hükümet tabiplikleri birer nüfus planlaması kliniği adını alarak bir kamusal örgütlenme ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır (Behar vd., 1999: 42).

1593 sayılı Umumi Hıfzı Sıhha Kanunu’nda kürtaj uygulaması sert hükümlerle yasaklanmıştı. Ancak ülkemizde doğuma bağlı kadın ölümlerinin yüksekliği nedeniyle, 557 sayılı kanundaki düzenlemelerle gebeliğin anne sağlığını tehdit etmesi ve doğacak olan çocuğun ağır maluliyetle doğacak olması durumunda kürtaj, SSYB’nin yetkili kılacağı kurulların objektif incelemelerine dayanan gerekçeli raporları üzerine yasal bir işlem haline gelmiştir. SSYB 557 sayılı kanunun uygulanması için kendi bünyesinde Nüfus Planlaması Genel Müdürlüğü kurulmuş ve doğum kontrolü ilaçlarının ve aletlerinin dağıtımı için poliklinikler oluşturulmuştur. Ayrıca bakanlık nüfus planlaması uygulamaları için Milli Savunma, Milli Eğitim ve Köy İşleri bakanlığı ile irtibata geçmiştir (Kışnişçi, 1974: 69).

Uluslararası alanda ise 30 Ağustos-10 Eylül 1965 tarihleri arasında Belgrad Nüfus Konferansı düzenlenmiştir. Bu konferans ölüm oranları, nüfus patlaması, kırdan kente yaşanan yoğun göçün kentleşmeye etkileri, hızlı artan nüfusun tarımsal üretime olumsuz etkileri ve artan işsizlik gündemleriyle toplanmıştır. Belgrad Konferansı hızlı nüfus artışına yönelik kamu farkındalığı oluşturmayı hedefleyen bir kongre olmuştur. Özellikle hızlı nüfus artışının yarattığı olumsuz ekonomik dışsallıklardan bahsedilerek, nüfusun kontrol altına alınmasının ekonomik büyümeyi hızlandıracağı fikri genel kabul görmüştür. Hızlı nüfus artışına yönelik bu görüş birliğinin yanı sıra, nüfus planlamasını başarıyla yürüten Japonya ise hızlı bir şekilde düşen nüfus artış hızı karşısında farklı bir sorunla karşılaşmaktaydı. Ancak küresel çapta bir nüfus artışı sorunu yaşandığı için bu konu gündemde yeterince yer edinememiştir. Kadın emeğinin yoğun nüfus artışı ve geleneksel aile yapılarından dolayı ekonomi dışında kalması ekonomik gelişmeyi azaltan önemli bir engel olarak tasvir edilmiştir. Bütün bunların yanı sıra hızlı nüfus artışına karşın dünya kaynaklarının sınırlılığı katılımcıları endişelendiren önemli bir sorun olarak gündeme gelmiştir. (Journal of The Institute of Actuaries (1886-1994), 1966: 91-96) Paul Ehrlich’in *Population Bomb* kitabı bu endişeleri dünya gündemine taşımış, birçok bilim adamı dünyanın hızlı nüfus artışıyla felakete sürüklendiğini ileri sürmüştür (Ehrlich, 1988).

Belgrad Nüfus Konferansı’ndaki bu görüşler ülkemizi de doğrudan etkilenmiştir. 1968 ve 1972 yıllarını kapsayan II. Beş Yıllık Kalkınma Planı’nın da nüfusun ekonomiye etkileri tahlil edilmeye çalışılmıştır. 1965 yılında düzenlenen nüfus sayımına göre nüfusumuz 31 milyon olarak hesaplanmıştır. Ülkemizde yaşanan hızlı nüfus artışından dolayı ülkemizde bağımlı nüfus olarak adlandırabileceğimiz, 0-14 yaş grubunun toplam nüfusa oranı %42 seviyesindeyken, bu oran gelişmiş ülkelerde %25-30 civarındadır. Ülkemizde genç bağımlı nüfustaki bu yüksek oran kamu harcamalarının artışına yol açmış ve büyümenin yavaşlamasında temel etken olarak görülmüştür (DPT Yayını, 1968: 46-47).

II. Beş Yıllık Kalkınma Plan'ında "Nüfus Planlaması" görüşünün yerine "Aile Planlaması" görüşü kendine yer edinmeye başlamıştır. Bu plandan itibaren anne ve çocuk sağlığı konularına daha fazla değinilmiş, her yıl ortalama doğurganlık çağındaki nüfusun %5'ine hizmet götürülerek aile planlaması hizmetlerinin geliştirilmesi öngörülmüş, toplamda 2 milyon kadına ulaşılması hedeflenmiştir. Ayrıca aile planlaması hizmetlerinin kırsala götürülmesi, önemli bir hedef olarak kendine yer edinmiştir (Başar, 2010: 30). Nüfus planlaması ile aile planlaması kavramlarının aralarındaki fark, nüfus planlaması daha geniş bir kapsamda nüfus politikası ile ilgili olan uygulamaların ve tedbirlerin tümüdür. Devletin kurumları ya da ilgili kuruluşlar aracılığıyla yasal düzenlemeler eşliğinde yürütülen uygulamalardır. Aile planlamasında ise ailenin ve bireyin rızası ortaya çıkmaktadır. Nüfus planlamasında devletin koyduğu politikalara ve hedeflere göre ihtiyari önlemler ele alınırken, aile planlamasında sadece doğum kontrol yöntemleri serbest hale getirilerek, bu uygulamalardan yararlanma bireyin kararına bırakılmıştır (Saraç, 1992: 64).

1970'li yıllardan itibaren, hızlı nüfus artışının ülkemiz ekonomisine etkilerine yönelik araştırmalar hız kazanmıştır. Bunlardan en dikkat çekici olanlardan biri Population Council uzmanı Lewis S. Anderson'nun Ford Vakfı'nın desteğiyle yaptığı incelemedir. Bu çalışmaya göre, 1960'lı yıllarda ülkemizde buğday üretiminin düşük seyretmesi ve hızlı nüfus artışı ülkemizi buğday ithalatına yönlendirmiştir. Türkiye nüfusu bu artış hızıyla her 28 yılda bir nüfusunu ikiye katlayacağı da göz önünde bulundurulduğunda, 1970'li yıllara gelindiğinde 35 milyon olacağı hesaplanmıştır. Bu sayının 20 milyonunun Adana ve Samsun'un batısında, 10 milyonunun ise doğuda yaşayacağı hesaplanmıştır. Ancak bir yılda doğan bebeklerin toplamda %45'i doğuda dünyaya gelmektedir (Anderson, 1970: 1).

Bu hızlı nüfus artışı sonucunda kırdan kente göç oldukça hızlanmıştır. 1950 ve 1965 yılları arasında yaşanan nüfus artışı ve göç vasıtasıyla Ankara'nın nüfusu 9 yılda ikiye katlanırken, İstanbul ve İzmir 18 yılda nüfuslarını ikiye katlamıştır. Türkiye nüfusu bu hızla artmaya devam ederse 2019'da Türkiye nüfusunun 140 milyon olacağı hesaplanmıştır. Kırdan kente göçün etkisiyle de bu nüfusun yalnızca 10-15 milyonu kırdan toprağa bağlı yaşayacaktır. Tarımda makineleşmeye bağlı olarak traktör üretimi kırdan kente göçte önemli bir paya sahiptir. 1967'de 12.000, 1968'de 19.000 traktör üretilmiştir. 1969 yılı itibariyle Türkiye'de toplam 110.000 traktör bulunmaktadır. Yapılan araştırmalarda hizmete sokulan bir adet traktör, ortalama 8 ailenin yani 70 kişilik bir insan kitlesinin kırdan kente göçmesine neden olmaktadır. Nüfusun bu denli hızlı artması ve göç, kamusal hizmetleri olumsuz bir şekilde etkilemiştir. Eğer nüfus artış hızı 10 yıl içerisinde %1.5 azaltılabilirse 1980'den sonraki nüfus projeksiyonlarına göre şehirlerde yaşayacak olan 55 milyonluk bir topluluk, 1995 yılı yerine 2015 yılında kentlerde var olacaktır. Sosyal harcamalar dikkate alındığında, ilkokul, ortaokul ve yüksekokul maliyeti 1967'de 261 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Eğer Türkiye nüfusu %2,6 oranında artmaya devam ederse 2000'li yıllarda bu maliyetin 3.090 milyon dolar olarak gerçekleşeceği hesaplanmıştır. Eğer 1975 yılına kadar nüfus artış hızı %2 oranına düşürülebilirse, 2000'li yıllara gelindiğinde bu harcamalardan 423 milyon dolar tasarruf edilecek ve toplam maliyet 2.667 milyon dolar olarak gerçekleşecektir (Anderson, 1970: 2-3).

Nüfus planlaması hizmetlerinin başarıya ulaşabilmesi için 67 ilden oluşan Türkiye 16 bölgeye ayrılmış, her bir bölgeye yönetici atanmıştır. Her ilde aile planlaması klinikleri kurulmuş, Türkiye geneli kliniklerin sayısı 491'e yaklaşmıştır. Kırsal kesimdeki nüfus artışını yavaşlatmak amacıyla mobil ekipler kurulmuş, bir erkek ve bir bayandan oluşan ekiplerle köylerde eğitimler verilmiştir. Bu mobil servislerin finansal giderleri, devlet ve USAID'in 1965 yılında imzaladıkları yardım antlaşmasıyla sağlanmıştır. 2 yıllık zorunlu askerlik süresince de erkeklere yoğun bir aile planlaması eğitimi verilmiş, bu eğitim askeri servis tarafından karşılanmıştır. Ayrıca radyo ve gazete bültenleri vasıtasıyla doğum kontrolü eğitimi desteklenmeye çalışılmış, aylık bültenler muhtarlar vasıtasıyla kırsal alana dağıtılmıştır (Anderson, 1970: 5).

Yabancı vakıfların 1960 askeri darbesinin ardından, Türkiye'nin yeni bir nüfus politikasına geçmesi için birçok çalışma yaptığı görülmektedir. Bu vakıfların böyle bir misyonu benimsemesinde Kuzey Amerika, Avrupa ve Avustralya gibi gelişmiş ülkelerin dünya genelindeki egemenliklerini kaybetme endişesi etkili olmuştur. Bu durum üstü kapalı bir şekilde gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelere bir tür politika dikta etmeye dönüşmüştür. 1960-70'li yıllarda Ford Vakfı nüfus bilimi alanında çalışacak uzman kadroları yetiştirmek için üniversitelere yoğun desteklerde bulunmuştur. (Caldwell ve

Caldwell, 1986: 140). ABD öncülüğünde gerçekleştirilen politika uygulamaları, nüfus ve aile planlaması başlıkları altında toplumlara aktarılmaya çalışılmıştır (Grimes, 1999: 379).

Aile ve nüfus planlamasına yönelik gerçekleştirilen bu adımlar, toplumda farklı değerlendirmelere tabi tutulmuştur. Ancak 1961 darbesinin ardından teknokrat yöneticiler tarafından tepeden inme şeklinde harekete geçirilen nüfus ve aile planlaması yöntemleri halk nezdinde tam anlamıyla benimsenememiştir. Ayrıca bu politikaların bir dayatma yöntemiyle dış yardımlar ve yabancı uzmanlar tarafından yapılması, bu uygulamalara toplumun şüpheci bir tavırla yaklaşmasına yol açmıştır. Özellikle 1961 darbesinden yoğun bir şekilde etkilenen muhafazakâr kesim bu politikaları hem kendi aleyhlerinde hem de ülkenin aleyhine görmüştür.

Dikkati çeken bir diğer nokta ise 1965 yılında yürürlüğe giren 557 sayılı yasa konusunda toplumun tutumudur. Bu yasayla birlikte serbestleştirilen doğum kontrol yöntemlerine kırsal kesimdeki kadınların aksine, İstanbul ve İzmir gibi sanayi şehirlerinde yaşayan eğitim düzeyi yüksek kadınlar karşı çıkmıştır. Bu ilginç durumla birlikte şehirli nüfusun büyük bir kısmı, büyüyen nüfusun ticareti arttıracaklarını düşünerek, doğum kontrol yöntemlerini kabullenmekte zorlanmışlardır. Milliyetçi muhafazakâr olarak tanımlayabileceğimiz gruplar ise Türkiye'nin uluslararası alanda siyasi ve askeri gücünü arttırabilmesi için büyük bir nüfusun gerekli olduğunu belirtmişlerdir (Akın, 2007: 92). Bu nedenle ülkemizde uygulamaya koyulmaya çalışılan nüfus ve aile planlaması yöntemleri, milletimizin ve ülkemizin geleceği için tehlikeli görülmüş ve yoğun bir şekilde eleştirilmiştir. Bu politikalarla amaçlanan şeyin Türk milletinin şahsiyetini ve kendine güven duygusunu yıkararak onu kendisine yabancılaştırmak ve maddi kazanımları ön plana çıkartarak, nüfusun kontrol altına alınmasına yönelik kasıtlı uygulamalar olarak ele alınmıştır. (Yörükoğlu, 1971: 3).

Nüfus hakkındaki tartışmalara muhafazakâr kesimde önemli etkiler bırakan ve günümüzde ülke yönetimine etki eden siyasetçileri yetiştiren Sabahattin Zaim'de kayıtsız kalamamıştır. 1973 yılında yayımladığı *Türkiye'de Nüfus Meselesi* adlı eserinde ekonomik yönden nüfus politikası uygulamalarını ele almıştır. Bu eserinde dünyanın içerisinde bulunduğu hızlı nüfus artışı olgusunun sanayileşmiş ülkelerin bundan bir yüzyıl önce geçirdiği hızlı nüfus artışı sürecinin benzeri olduğunu belirtmiştir. Dünya üzerinde bir nüfus patlaması olduğuna yönelik olumsuz görüşün aksine, bu durumun geri kalmış ve gelişmekte olan ülkelerin sanayileşmesi sonucunda ortaya çıkan bir gerçeklik olarak ele almıştır. Hızlı nüfus artışı sanayileşme ve ekonomik gelişmenin bir çıktısı olduğu için, nüfus artışına yönelik suni müdahalelerin, devletlerin ekonomik gelişmesine olumsuz etkiler bırakacağını savunmuştur. Bir diğer eleştiri noktası da hızlı nüfus artışının kıtlığa ve felakete yol açacağı iddiasıdır. Yazar bu konuda dünya tarım üretiminin %4 artarken dünya nüfusunun %2 oranında arttığını belirterek sorunun dünya kaynaklarının eşit dağıtılmamasından kaynaklandığını belirtmiştir. Sabahattin Zaim'e göre hızlı nüfus artışının işsizliğe olumsuz yönde etki ettiği yönündeki görüşü her ne kadar doğru gözükse bile, nüfus artış hızını azaltmak kısa ve orta vadede işsizlik probleminde çözüm olmayacaktır. Üstelik uzun vade de gerekli ekonomik büyüme sağlanamazsa, nüfus artış hızı azalsa bile işsizliğin giderilmesi esasen mümkün olmayacaktır. Hızlı nüfus artışının fakirliği doğuracağı savı ise gelişmiş ülkelerin tarihsel gelişim süreçleri incelendiğinde doğru bir sav olarak görünmediği ortaya çıkmaktadır. Çünkü gelişmiş ülkeler sanayi devriminden itibaren gerçekleştirdikleri ilerlemeyi yoğun bir şekilde üretim yapan nüfuslarına borçluydular. Nüfus ve aile planlaması uygulamasını savunan uzmanların en temel dayanakları olan halk sağlığı uygulamaları ise yazar tarafından sert bir şekilde eleştirilmiştir. Sürekli sağlık sorunlarının öne sürülerek hedef saptırıldığını, bu uygulamalarda siyasi bir amaç olduğunu vurgulamıştır. Bu saptırmadaki temel neden dünya siyasetine yön veren devletlerin, yeni gelişen nüfus hareketleriyle birlikte güçlerini kaybetme korkuları olduğunu ileri sürmektedir (Zaim, 1973: 7-11).

Sabahattin Zaim'in bu düşünceleri muhafazakâr camianın nüfus ve aile planlaması hakkındaki düşüncesini çok güzel özetlemektedir. Onun özellikle daha 70'li yıllarda çocuğun aile içerisinde ahlaki gelişimi için, ailede çocuk sayısının en az üç olması gerektiğini önermiştir (Zaim, 1973: 76). Nüfus ve aile planlamalarının ardında siyasi bir emel olduğu düşüncesi, sadece muhafazakârlar tarafından değil aynı zamanda milliyetçi düşünürler tarafından da paylaşılmıştır. Enis Gökyiğit Yörükoğlu 1965 nüfus sayımında Türkiye'de 2.913.357 kişinin ana dil olarak kendilerine Türkçe dışında bir dil belirlemelerini işaret etmiş ve bu nüfusun 2.674.978'inin 10.000'den az nüfuslu yerleşim yerlerinde yaşadığını belirterek, doğum kontrol yöntemlerinin bu yerleşim yerlerine neredeyse hiç götürülmediğini belirtmiştir. Spiral yöntemi uygulanarak rahim içine yerleştirilen araçlarla bir insanın üreme yeteneğinin

ilelebet elinden alınabilmesini eleştiren Yörükoğlu, bu tutumun gelecekte ülkemizin siyasi bütünlüğünü bozacağını belirtmiştir. Bu uygulamalarla ülkede değişik etnik kökenli topluluklar yaratılmak istendiğini ileri sürmüştür (Yörükoğlu, 1971: 34-35).

Ülkemizde uygulamaya konulan nüfus ve aile planlaması uygulamalarına yönelik önemli eleştirilerden biride Akdeniz Sabri'nin 1977 yılında yayımladığı *Çağımızda Nüfusun Önemi ve Türkiye'nin Nüfusu* adlı eseridir. Bu eserde ülkemizde nüfus planlaması ve aile planlaması uygulamalarına karşı önemli eleştiriler getirilmiştir. Doğum oranlarının üzerinde nüfus planlaması ve aile planlaması gibi suni baskılar yaratmak, toplumun gelişimine ket vurmaktadır. O dönemdeki ülkelere bakıldığında İkinci Dünya Savaşı'nda gerçekleşen bebek patlaması olayı hariç, ülkelerin genel anlamda doğum oranları düşme eğilimi göstermiştir. Türkiye'nin gelişme evresindeki nüfusunun ilerleyen yıllarda artış hızı zaten yavaşlayacaktır. Ancak gelişme evresindeki nüfusa yönelik bu suni müdahaleler, Türkiye'nin gelişimine olumsuz etki edecektir (Sabri, 1977: 28-29).

Türkiye gerekli yasal ve kamusal düzenlemeler yapmasına, uluslararası kuruluşlarla yakın işbirliği oluşturmaya karşın, doğum oranlarının azaltılması konusunda beklenen tepeden inme politikaları benimsememiştir. 27 Mayıs 1960 darbesi adından gerçekleşen nüfus politikası değişikliği, özellikle yukarıda bahsettiğimiz eleştiriler doğrultusunda, geleneksel toplum özelliğini koruyan Türk toplumu tarafından kolayca kabul edilememiştir. Bunda seçimle iş başına gelmiş Demokrat Parti'nin tasfiye edilmesi, bu politikaların siyasi kabul ayağını aksak bırakmıştır. Darbe her ne kadar başarılı olmuş olsa da toplumun çoğu yeni yönetimin politikalarına çekimser yaklaşmıştır. Ayrıca kırdan kente göçün çok yoğun olarak yaşandığı bir dönemde şehirlerin nüfusu artmış, çarpık kentleşme ve kamu hizmetlerine yoğun ihtiyaç duyan bir kitlenin oluştuğu görülmüştür.

Kentlerde yaşanan bu değişim ve gelişim, hızlı nüfus artışıyla mücadeleyi kırsaldan kente taşımıştır. Kırsaldan kente göçen ve sanayi sektöründe çalışan işçilerin sayılarının artması, aile planlaması uygulamalarının bu kitle üzerinde yoğunlaşmasına neden olmuştur. 22-24 Kasım 1973 yılında Türk hükümeti, Uluslararası İşçi Örgütü (İLO) (<https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/lang-en/index.htm> (02.03.2019) ve UNFPA'nın mali yardımlarıyla düzenlenen "Nüfus Sorunu ve Organize Sektörde Aile Planlaması" sempozyumu buna güzel bir örnektir. Bu konferansta, aile planlaması uygulamalarının kentte yaygınlaştırılmasının gerektiği vurgulanmıştır. Çünkü kırdan kente göç ile birlikte, kırsal alanın aile yapısı şehre taşınmaya başlamıştır. Ayrıca aile planlaması uygulamalarının şehirde daha kolay uygulanacağı belirtilmiştir. Nüfus planlaması kanunu ve aile planlaması uygulamaları SSYB'nin tekelinden çıkarılarak, diğer bakanlıklar, üniversiteler, sanayi kuruluşları ve sendikalarında yer almasını savunulmuştur. Çalışma bakanlığı ve bu bakanlığa bağlı kuruluşlar işçi sağlığı ve aile planlamasına yer veren çalışmalar yapmalıdır. Bu çalışmaların gerçekleştirilmesinde yaşanacak kaynak sıkıntılarında, uluslararası kuruluşlarla yakın iş birliğine gidilmesi önerilmiştir (Devlet İstatistik Enstitüsü, 1973: 23-25).

III. ve IV. Beş Yıllık Kalkınma Planlarından (DPT Yayını, 1973- DPT Yayın No: 1664, 1979) itibaren hızlı nüfus artışı, uzun vadede çözümlenmesi gereken sorunların arasında yer almıştır. Bu kalkınma planlarında, herhangi bir politika uygulaması öngörülmemiştir. III. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda ana çocuk sağlığı ile aile planlaması hizmetlerinin birleştirilmesi kararlaştırılmıştır. IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda ise daha çok ana çocuk sağlığı konularına değinilmiştir (Doğan, 2011: 301-302). Toplumun genel eğilimi olan yüksek doğurganlık alışkanlığının kısa vadede değiştirilmeyeceğini, uzun dönemde yaşanacak olan sosyal ve ekonomik gelişmelerden etkilenerek doğum oranlarının düşeceği düşünülmüştür (Başar, 2010: 31).

Uluslararası alanda ise nüfus konusunda ortak bir politik duruş oluşturma çalışmaları bu dönemde devam etmiştir. Birleşmiş Milletler 1970 yılında aldığı bir kararlarla, 1974 yılını "Dünya Nüfus Yılı" ilan ederek, dünya ülkelerinin dikkatini çekmek istemiştir. Bu çabalara ek olarak 1974 yılında Romanya'nın başkenti Bükreş'te Dünya Nüfus Kongresi toplanmış ve bu toplantıya 136 devlet katılmıştır. Bu toplantı BM'nin düzenlediği ilk hükümetler arası nüfus konferansı olmuştur (Mauldin et al, 1974: 358).

Bu toplantıda ülkelerin nüfus konusunda ortak bir duruş sergilediklerini söylemek güçtür. Nüfus planlaması ve aile planlaması uygulamalarının ekonomik ve sosyal gelişmeye katkı yapacağı inanisına birçok ülke karamsar yaklaşmıştır. Toplantıda ülkelerin bu konu hakkında duruşlarını şu şekilde

gruplandırabiliriz. İlk grup nüfus sorunu olarak adlandırılan meselenin aslında dünya refahının eşit bir şekilde planlanamaması ve gelişmiş ülkelerin dünya kaynaklarını aşırı şekilde kullanmalarından kaynaklanan bir sorun olduğuna inanmaktadırlar. Hızlı nüfus artışına yönelik uygulanan aile planlaması uygulamaları, gerçek anlamda gelişmeyi sağlamamaktadır. Bu düşünceyi paylaşan ülkeler dönemin Sahra altı Afrika Ülkeleri, Cezayir, Arjantin, Çin, Arnavutluk, Romanya, Küba ve Peru’dur. İkinci grup ise gerçekten hızlı nüfus artışının bazı ülkelerde sosyal ve ekonomik kalkınmayı engellediğini düşünmektedir. Fakirlik, kötü sağlık koşulları, yüksek ölüm oranları ve eğitimsizlik bunun en önemli sebebidir. Hindistan ve Mısır bu düşünceye örnek gösterilmiştir. Konferansta bu iki egemen görüşün yanında nüfus olayına sadece niceliksel ya da rakamsal yaklaşımlar yerine daha bütüncül bakanlarda olmuştur. Bu gruba göre ise nüfus artışı ve buna yönelik gerçekleştirilen nüfus politikalarının, ekonomik büyümeyi dengede tutacak şekilde uygulanması gerekmektedir. Nüfus politikaları ekonomik ilerlemeye ket vurmayacak şekilde ayarlanmalıdır. Bu görüşü daha çok Anglo-sakson devlet geleneğinden gelen ülkeler savunmuştur. Bu konferansta doğu bloğu olarak adlandırabileceğimiz Doğu Avrupa Ülkeleri ise (Romanya ve Yugoslavya hariç) bu konuya daha siyasi bir yaklaşım göstermişlerdir. Onlara göre bir nüfus sorunu yoktur. Nüfus sorunu olarak karşımıza çıkan olgular sosyal ve ekonomik düzensizliklerden kaynaklanmaktadır (Hunter, 1976: 2-3).

Bükreş’te konferansında nüfus hakkındaki fikir ayrılıklarının bu kadar çeşitli olması, ortak bir nüfus politikası oluşturmayı engellemiştir. Bu nedenle konferansta, katılımcı ülkelere nüfus hakkında gerçekleştirecekleri politikalarla ilgili bazı tavsiyelerde bulunulmuştur. İlk olarak bütün ülkelerin, bireylere kendi çocuklarının sayısını ve çocuk sahibi olma zamanını serbestçe belirleyebilme hakkı vermelidir. Sorumlu ebeveynlik için uygun eğitim desteklenmeli ve bu eğitim herkes için ulaşılabilir olmalıdır. Aile planlamalarında sosyal servisler yalnızca istenmeyen gebeliklere yoğunlaşmamalı, aynı zamanda gönülsüz kısırlaştırma uygulamaları engellenmeli ve evlat edinmenin önünü açacak adımlar atılmalıdır. Eşit statüdeki erkek ve kadının evlenmesi toplumun yaşam standardını geliştirdiği için, bu gerçeklik aile planlamacıları tarafından göz önünde bulundurulmalıdır. Kadının statüsünde yapılacak olan iyileştirmelerle hem toplum ilerlemekte hem de istenmeyen gebelikler engellenebilecektir. Kadınların eğitimi ve iş dünyasında daha fazla yer almalarıyla birlikte, toplumsal dönüşüm ve gelişim daha hızlanacaktır. Çocuk işçiliği ve çocuk istismarını ortadan kaldırmak ve yaşlı insanlar için sosyal refah programları güçlendirilmelidir (Hunter, 1976: 14.)

Bükreş Nüfus Konferansı’yla birlikte 1940’lı yıllardan beri ABD’li nüfus bilimciler tarafından savunulan, hızlı nüfus artışının üçüncü dünya ülkelerinin temel sorunu olduğu görüşü önemli eleştirilere maruz kalmıştır. Gelişmekte olan ve az gelişmiş ülke uzmanları, nüfus artış hızının temel bir problem olarak benimsememiştir. Bunun yerine daha çok az gelişmişlik, işsizlik, yetersiz beslenme, kadının ekonomik koşullarının iyileştirilmesi ve adil refah dağıtım konularına dikkat çekilmiştir (Hodgson, 1988: 556).

1970 ve 80’li yıllar arasında ise kamunun aile planlaması uygulamalarına yönelik yoğun bir politik baskının olmadığı görülmektedir. Hızlı nüfus artışı her ne kadar ekonomik büyümenin önünde büyük bir engel olarak devamlı suretle gündemde kalsa da siyasi istikrarsızlık ve koalasyon dönemleri, bu politikaların gündeme gelmesini ve uygulanmasını geri plana itmiştir. Türkiye’de aile planlaması uygulamaları yoğun dış yardıma ve yatırıma rağmen başarılı olamamıştır. Bunun nedenlerini şu şekilde açıklayabiliriz; bebek ölümlerinin yüksek olması nedeniyle ailelerin daha fazla çocuk sahibi olma eğilimi; sağlık ve eğitim hizmetlerinin yetersizliği; aşiret düzeni ve toprak ağalığının geniş aileyi ve birden fazla evliliği savunması; ekonomik yönden zayıf ailelerde çocuğun gelir kaynağı olarak görülmesidir (İlcin, 1988: 566).

Aile Planlaması uygulamaları 1980’li yıllara doğru gelirken bazı değişimler geçirmiştir. Ülke düzeyinde doğum kontrol kullanım oranlarında anlamlı artışlar meydana gelmiş; 1963’te doğum kontrol uygulamalarını kullananların oranı %22 iken 1983’te bu oran %62’ye çıkmıştır. Kırsal alanda kente oranla doğum kontrolün benimsenmesi ve doğum kontrol yöntemlerinin uygulanmasında daha başarılı olunmuş, 1983 yılında kırsal alanda doğum kontrol yöntemi kullananların oranı %51’e ulaşmıştır. Burada dikkat çeken şey ise köyden kente hızlı göçün yaşanmasıyla birlikte, özellikle 3 büyük şehirde doğum kontrol yöntemlerinin kullanılmasında önemli düşmeler meydana gelmiş ve doğum oranları yüksek oranlarda seyretmiştir (Peker, 2009: 101). Doğum kontrol yöntemlerindeki ilerlemelere rağmen, düşük yapma önemli bir doğum kontrol yöntemi olarak karşımıza çıkmaktadır. 1981 yılında Türkiye’de

düşük yaparken ölen kadınların oranı 100 binde 220 iken gelişmiş ülkelerde bu oran 100 binde 2,5'tir. Türkiye'de 1981 yılında 450.000 düşük işlemi gerçekleştirilmiş, bunlardan ancak %7'si sağlık nedenleriyle, geri kalanı ise isteyerek kürtaj uygulamasından faydalanmıştır (İlcin, 1988: 566).

1.3. 1982 ve 2000 Arası Dönem

1980'li yıllar hem politik hem de ekonomik açıdan, yeni düşünceleri siyasetin gündemine getirmiştir. 1980 askeri darbesinin ertesinde Türkiye, yeni bir siyasi ve ekonomik sisteme doğru yol almaktaydı. Turgut Özal ile başlayan bu değişim süreciyle birlikte, IMF ile antlaşmalar yapılmakta, kamu iktisadi teşebbüsleri özelleştirilmekte ve serbest piyasa ekonomisine geçmeye yönelik düzenlemelerle, yeni bir toplumsal düzen oluşturulmaya çalışılmıştır (Aysan, 2014: 77).

Askeri darbelerin gölgesinde oluşan vesayet odakları, Türk siyasetinin ve kamu yönetiminin politika üretiminde önemli bir etkiye sahipti. 1960 askeri darbesinin etkisiyle yeni bir nüfus politikasına geçen ülkemiz, 1980 askeri darbesiyle birlikte yine mevcut nüfus politikalarında değişikliğe gitmiştir. İlk olarak 1982 Anayasası'nın 41. maddesinin 2. fıkrasında "Devlet, ailenin huzur ve refahı ile özellikle ananın ve çocukların korunması ve aile planlamasının öğretimi ile uygulanmasını sağlamak için gerekli tedbirleri alır, teşkilatı kurar" ifadesine yer vererek aile planlamasının yerini sağlamlaştırılmıştır. Mayıs 1983 tarihinde, 557 sayılı Nüfus Planlaması Kanunu tekrar gözden geçirilmiş ve daha liberal bir kanun olan 2827 Sayılı Nüfus Planlaması Hakkında Kanun kabul edilmiştir (Eryurt vd., 135).

Bu yasaları karşılaştırmalı olarak incelediğimizde önemli değişiklikler göze çarpmaktadır. Örneğin 557 sayılı kanunun 1. maddesinde gebeliği tıbbi zorunluluklar haricinde sona erdirmek veya sterilizasyon yasakken, 2827 sayılı kanunun 2. maddesinde gebeliğin sona erdirilmesi tıbbi zaruretler koşulu kaldırılmış, gebeliğin sonlandırılması ve sterilizasyonun devlet koruması altında yapılmasının önü açılmıştır. 557 sayılı kanunda nüfus planlamasının halka duyurulması, SSYB tarafından hazırlanacak bir yönetmelik esasına göre resmi ve askeri teşekküllerle işbirliği yapılacak şekilde yürütülür ifadesine yer verilirken, 2827 sayılı kanunda ise daha geniş kapsamlı bir işbirliği ve eşgüdüm sağlanmaya çalışılmıştır. Eşgüdüm SSYB'nin koordinasyonunda, Milli Savunma Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın katkılarıyla hazırlanacak ve Bakanlar Kurulu kararıyla yürürlüğe girecek olan yönetmelik esasına göre yürütülecektir. 557 sayılı kanunda yalnızca hekimler gebeliği önleyici yöntemleri uygularken, 2827 sayılı kanunda ise gebeliği önleyici yöntemlerin eğitimini alan hekim, hemşire ve ebenin de bu uygulamaları yapabileceği kabul edilmiştir. 557 sayılı kanunda ancak bir hastalık veya arıza hallerinde doktor raporlarıyla sterilizasyon yapılabilirken, 2827 sayılı kanunun 4. maddesinde sterilizasyon uygulaması kişinin isteğine bırakılmıştır.

1980 askeri darbesinin ardından nüfus kanununda gerçekleştirilen bu değişikliklerin, birçok nedeni bulunmaktaydı. 1960'lı yıllardan itibaren yoğun bir kırdan kente göçe sahne olan büyük şehirler, sık sık siyasi çalkantılarla karşı karşıya kalmakta, hızla artan nüfusa karşılık düşük oranda seyreden ekonomik gelişmeler ve istihdam oranları, ülke genelinde huzursuzluğu arttırmaktaydı. Siyasi kurumların kitlelerin isteklerine cevap veremeyişi ve kamusal hizmetlerin yerine getirilemeyişinden doğan boşluğu, sıra dışı örgütlenmeler doldurmaktaydı. Ambargolar, temel ihtiyaç maddelerinin piyasada karaborsaya düşmesi de bu durumun şiddetini daha da arttırmaktaydı. Bu karmaşık durum, kitlelerin kontrol altına alınamaması sorununu doğurmuştur. 1980 askeri darbesinin ardından, kitleleri durağan hale getirmek için, birçok siyasi hakkın kısıtlanmasına gidilmiştir. Bu politika değişikliğinin dümenine ise dönemin en etkili siyasi figürü Kenan Evren geçmiştir. Askeri darbeden sonra mevcut nüfus kanununun değiştirilmesi Milli Güvenlik Konseyi'nin öncelikleri arasında yer almıştır. Kenan Evren söz konusu değişiklikleri halka anlatırken "İki Çocuk Yeter" sloganıyla duyurmuş ve halkın desteğini arkasına almaya çalışmıştır (Tokgöz, 03.04.1982: 2).

Bu politika değişikliğine iş dünyasından da önemli oranda destek gelmiştir. Vehbi Koç hızlı nüfus artışının ekonomik gelişmenin önündeki en önemli engellerden biri olduğunu vurgulayarak, aile planlaması çalışmalarına destek vermiştir. 27.12.1984'te Milliyet Gazetesi'nde çıkan habere göre, aile planlaması uygulamalarına şu şekilde destek vermiştir. "*Eskiden Ankara'da bir laf vardı. Bir anaya, bir babaya, bir yedek, bir ödek derlerdi. Bu da ikişerden 4 çocuk eder. Ödek, askere gidip ölene denirdi. O sıralarda harp vardı. Yedek de, o sıralar salgın olan hastalıklar içindi. Ama şimdi ne harp ne de salgın-hastalık var. Öyleyse ailesine göre iki-üç çocuk yeter*". Vehbi Koç aile planlaması eğitimine de ayrıca önem vererek işletmelerinde bu eğitimlere yer vermiştir. Bu eğitimlere yurt dışından uzmanlar

getirmiştir. Örneğin 800’ü bayan 2500 kişinin çalıştığı Bozkurt Mensucat Fabrikası’nda aile planlaması eğitimi verilmiş, bu eğitimin başına da aile planlaması uygulamalarında uluslararası çalışmalara sahip Boston merkezli Pathfinder Vakfı’nın Türkiye temsilcisi Türkiz Gökgöl getirilmiştir (Milliyet, 27.12.1984: 7).

Vehbi Koç’un aile planlamasıyla ilgili çalışmaları bununla sınırlı kalmamıştır. 3 Ekim 1985 yılında Vehbi Koç’un önderliğinde bir grup iş adamı Türkiye Aile Sağlığı ve Planlaması Vakfı’nı kurmuştur. Vakıf başkanı olan Vehbi Koç bu vakfi kurmadaki niyetlerini, nüfus artış hızını %2,2’den 2000 yılına kadar %1,5 seviyesine indirme çalışmalarına yardımcı olmak olarak tanımlamıştır. Vakfın hükümet destekli olduğunu da vurgulayan Vehbi Koç, hızlı nüfus artışının kalkınma problemlerine yol açtığını vurgulamıştır (Milliyet, 13.10.1985: 9)

Özel sektörün bu aktivitelerinin yanı sıra, kalkınma planlarında da nüfus ve kalkınma ilişkisi arasında bağlar kurulmaya devam edilmiştir. 1985-1989 yıllarını kapsayan V. Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda, refah artışına bağlı olarak nüfus artış hızının düşmesinden ötürü, toplumun refahını arttıracak uygulamalara ağırlık verileceği belirtilmiştir. Nüfusun sağlık, eğitim, barınma ve beslenme imkânlarını arttırmak, sosyal güvenlik ve sosyal yardım hizmetlerinin yaygınlaştırılması hedeflenmiştir (DPT Yayını, 1985: 125). 1986’ya gelindiğinde SSYB “Ana Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması” kampanyası başlatmıştır. Cumhurbaşkanı sıfatıyla Kenan Evren’in başlattığı bu kampanya “Allah Verdi, Allah Aldıya Son” sözleriyle medyaya yansımıştır (Milliyet, 24.03.1986: 2).

1990-1994 yıllarını kapsayan VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda da beşeri kaynağın niteliklerinin geliştirilmesi ve nüfusun istikrarlı bir ekonomik gelişme için, uygun bir nüfus artış hızına sahip olması gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca demografi konusunda araştırma yapan ve eğitim veren kuruluşlar desteklenerek, periyodik araştırmaların yapılmasına hız verilmesi planlanmıştır (DPT Yayını No: 2174, 1990: 284-285). Fakat bütün bu çabalara rağmen, 1980 askeri darbesi ve 1982 Anayasası’ndaki düzenlemelerle daha kapsayıcı hale getirilmeye çalışılan aile planlaması uygulamaları, beklentilerin altında kalmıştır. Bunda aile planlamasının uygulanması için yeterli alt yapının olmaması, toplumun gerçeklerine uygun bir düzenlemeye gidilmemesi etkili olmuştur. Toplumun inanışlarını ve yaşam tarzını geri plana itip, aile planlaması uygulamalarını bir tür modernleşme hareketine dönüştürme gayreti, toplumda karşılık bulmamıştır. İstenmeyen gebeliklerin önlenmesinde kürtaj uygulamasının serbest bırakılması gibi yasal düzenlemeler, toplum tarafından amacı dışında kullanılmaya başlamıştır. Kürtaj bir tür doğum kontrol yöntemi haline gelmiş ve toplumda yaşanan yoğun talep yüzünden bu hizmetin devlet tarafından verilmesi güçleşmiştir. Özellikle 10 haftaya kadar yasal olarak uygulanabilen kürtaj uygulaması, yoğun talepler yüzünden vaktinde yapılamaz hale gelmiş ve toplum yasadışı yollarla kürtaj hizmetinden faydalanmaya çalışmıştır. Aile planlaması hizmetlerinin bu şekilde kördüğüm haline gelmesi ve nüfus artış hızında beklenen yavaşlamanın sağlanamaması, politikacıların ve sanayicilerin kendi hatalarını ve beceriksizliklerinin faturasını yine halka çıkarmalarına yol açmıştır.

1994 Kahire Nüfus Konferansı’nda nüfus artışının dünyayı felakete sürükleyeceğine yönelik karamsar bakış açısı kaybolmaya başlamıştır. Asya ve Latin Amerika’daki doğum oranlarının yavaşlamaya başlaması, gelişmiş ülkelerde doğum oranlarının yenileme düzeyinin altına inmesi ile küresel nüfus patlaması endişesi ortadan kalkmaya başlamıştır. Bu gerçeklikten hareketle Kahire Nüfus Konferansı’nda nüfus planlamasına yönelik çalışmaların yerini, nüfus hareketlerinin kadın sağlığına ve kadın haklarına yönelik ne tür etkiler yarattığını ele alan bir politika değişimi yaşanmıştır. Bu durum nüfus ve aile planlaması hareketini, üreme sağlığı ve hakları hareketine dönüştürmüştür (Bozkurt, 2011: 55).

2. SONUÇ

Kahire Nüfus Konferansı’yla birlikte, nüfus artış hızını azaltmaya yönelik politikalar, güvenilirliğini yitirmeye başlamıştır. Özellikle ülkemizde askeri darbelerle yakın bir ilişki ile gelişen, nüfus ve aile planlaması uygulamalarında istenilen sonuçlar elde edilememiştir. ABD’li uzmanların 1945’li yıllardan beri nüfus alanında çalışmalar yapan uzmanların demografik geçiş teorisi üzerinde çalışmalar yaptıkları ve ülkelerin gelişmişlik durumlarına göre belirli nüfus hareketlerinden geçtikleri bilinmektedir. Ancak tuhaf bir şekilde ülkemizin nüfus planlamasında yer alan uzmanlar, bu gelişim süreçlerine önem vermeyip, tepeden indirme bir yöntemle hem nüfus hareketinin değiştirilebileceğini

hem de toplumun hızla kalkınacağına yönelik değerlendirmeler yapmışlardır. 27 Mayıs 1960 ve 12 Eylül 1980 darbeleriyle hayata geçirilen 557 sayılı ve 2827 sayılı kanunlarla, sivil siyasetin gerçekleştiremediği ekonomik kalkınmayı zorlayıcı bir yöntemle gerçekleştirilebileceği savunulmuştur. Ancak Demografik Geçiş Süreci'nin bizlere gösterdiği şey toplumların sahip oldukları doğurganlık oranlarının, toplumların gelişmişlik süreçleriyle yakından ilgili olduğudur. Bu nedenle bu süreçlere dışarıdan müdahale ederek kalkınmanın sağlanması mümkün olamamıştır. Toplumun genelini etkileyecek bu tür politikaların sivil siyaset eliyle yürütülememesi de ayrı bir sorun teşkil etmiştir. Çünkü halk ile devlet arasındaki bağlantıyı sağlayan sivil yönetimin ortadan kalkmasıyla birlikte, toplum darbe yönetimlerinin uygulamak istediği politikalara karşı direnç göstermiştir.

Aile ve nüfus planlamasına yönelik gerçekleştirilen adımlar, toplumda farklı değerlendirmelere tabi tutulmuştur. Politikaların bir dayatma yöntemiyle dış yardımlar ve yabancı uzmanlar tarafından yapılması, bu uygulamalara toplumun şüpheli bir tavırla yaklaşmasına yol açmıştır.

Günümüzde geline nokta (2000 sonrası) nüfusun planlanması iç dinamiklerle gerçekleştirildiğinde istenilen sonuçların elde edilebileceği anlaşılmıştır. Türkiye'de nüfus artış hızı geçmiş dönemlerle karşılaştırıldığında önemli oranda düşmüştür. Doğum sırasındaki bebek ölüm oranları da başarılı bir şekilde düşürülmüştür. Tartışma konusu olan nüfusun yeniden artışının nasıl sağlanabileceğine doğru evrilmeye başlamıştır. Geline durumda sivil siyaset ve sivil toplumun katkılarıyla nüfus projeksiyonlarının yapılması, programlarının oluşturulması ve politikalara yansması önemli hale gelmiştir. Artık askeri darbelerle değil sivil yönetimler eliyle nüfus politikalarının oluşturulması ve toplumsal dinamiklerin hesaba katılması stratejik bir hale gelmiştir.

KAYNAKÇA

- Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü (2013), Türkiye'de Doğurganlık Oranlarının Düşmesi Potansiyel Etkiler ve Proaktif Politika Önerileri, 2013.
- Akın, A., (2007), Emergence of The Family Program In Turkey, The Global Family Planning Revolution: Three Decades of Population Policies and Programs, Warren C. Robinson-John A. Ross ed., The World Bank, 85-102.
- Akın, A., (2007). Emergence of The Family Program In Turkey, The Global Family Planning Revolution: Three Decades of Population Policies and Programs, Warren C. Robinson-John A. Ross ed., The World Bank, 85-102.
- Anderson, L. S., (1970) Country Profiles Turkey, Collombia Üniversitesi, International Institution for The Study of Human Reproduction. Population Council, Ford Foundation, New York, 1-8.
- Aral, B., (2013). Birleşmiş Milletler ve Uluslararası Eşitsizlik, SETA, 72.
- Arı, Kemal,(1992). Cumhuriyet Dönemi Nüfus Politikasını Belirleyen Temel Unsurlar, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 8(23), 409-420.
- Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi (2006), Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III, Ankara.
- Aydemir, Ş. S., (1932). Çok Nüfuslu Anadolu, Kadro Dergisi, 5, 31-36.
- Aysan, M. F., (2014). Türkiye'nin Demografik Dönüşümü ve Yeni Meydan Okumalar, Türkiye'de Toplumsal Değişim, Lütfi Sunar ed., Nobel Yayınevi, İstanbul, 67-87.
- Başar, E., (2010), Demografiye Giriş, Gazi Kitapevi, Ankara.
- Behar, C. vd., (1999). Türkiyenin Demografik Fırsat Penceresi, Türkiye Sanayiciler ve İş adamları Derneği (TÜSİAD) Yayınları.
- Bozkurt, Ö. K., (2011) Uluslararası Nüfus ve Kalkınma Konferansı(ICPD, 1994) Eylem Programı'nın Türkiye'de Uygulanan Sağlık Politikalarına Yansımalarının Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden İncelenmesi, T. C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi, 2011, Ankara.

- Boztaş, Asena, (2014). Wilson İlkeleri’nin Türk Dış Politikasına Yansımaları: Realist ve Pragmatist Bir Perspektif, *Akademik Bakış*, 7(14), 163-176.
- Caldwell, J. C. ve Caldwell, P., (1986). *Limiting Population Growth and The Ford Foundation Contribution*, Frances Printer, London, 1986.
- Cillov, H. (1966). Aile Planlaması Eğitiminde Yeni Gelişmeler İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, 25(3), 137-167.
- Çakmak, F., (2007). Atatürk Döneminde Türkiye'nin Nüfus Politikası, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir.
- Çakmak, Fevzi, (2009). Cumhuriyetin İlk Yıllarında Nüfusu Kayıt Altına Almaya Yönelik Girişimler, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırma Dergisi*, 8(18-19), 89-115.
- Çamurcu, H., (2005). Dünya Nüfus Artışı Sorunu, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 8(13), 87-105.
- Devlet İstatistik Enstitüsü (22-24 Kasım 1973), Nüfus Sorunu ve Organize Sektörde Aile Planlaması Sempozyumu, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı ve Uluslar Arası İşçi Örgütü(İLO), Ankara.
- Dirican, R., (1998). Prof. Dr. Nusret Fişek’in Kitaplaşmamış Yazıları-II, Ana Çocuk Sağlığı Nüfus Sorunları ve Aile Planlaması, Türk Tabipler Birliği, 1998.
- Doğan, M., (2011). Türkiye’de Uygulanan Nüfus Politikalarına Genel Bakış, *Marmara Coğrafya Dergisi*, 23, 293-307.
- DPT Yayını (1963), I. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967), Ankara.
- DPT Yayını (1968), II. Beş Yıllık Kalkınma Planı(1968-1972), Ankara.
- DPT Yayını (1973), III. Beş Yıllık Kalkınma Planı(1973-1977), Ankara.
- DPT Yayını (1979), VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı(1979-1983), Yayın No: 1664.
- DPT Yayını (1985), V. Beş Yıllık Kalkınma Planı(1985-1989).
- DPT Yayını (1990), VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı(1990-1994), Yayın No: 2174.
- Ehrlich, P. R., (1988). *The Population Bomb*, Ballantine Book, New York.
- Elvan Feyzioğlu, “Devlet Bizi Spiralle Dinleyecek”, *Milliyet*, 19.02.1995, s. 15.
- Erdem, M. and Rose, K. W., (2000). American Philantropy in Republican Turkey: The Rockefeller and Ford Foundation, *The Turkish Year Book of International Relation*, 31, 131-157.
- Erenus, N., (1991). Türkiye’de Aile Planlaması Sorunları Dünü Bugünü Yarını, *Aile Yazıları* 6, Nüfus ve Aile Planlaması, drl. Beylü Dikeçligil vd., Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Bakanlığı, Ankara, 335-342.
- Eryurt, M. A., vd., (2013). Türkiye’de Nüfus Politikası Öngörüler ve Öneriler, *Amme İdaresi Dergisi*, 2013, 6(4), 90-106.
- Fişek, Nusret, (1986). Türkiye’de Aile Planlaması Program Stratejisi, *Toplum ve Hekim*, 41, 37-41.
- Grimes, S., (1999). From Population Control to Reproductive Rights: Ideological Influences in Population Policy, *Third World Quarterly*, 19(3), 375-393.
- Güriz, Adnan, (1975). *Türkiye’de Nüfus Politikası ve Hukuk Düzeni*, Türkiye Kalkınma Vakfı Yayınları, Ankara.
- Hartmann, B., (1995). *Reproductive Right and Wrongs: The Global Politics of Population Control*, Revised Edition, South End Press.

- Heperkan Y. ve Ruwford, J. C., (1991). Türkiye Nüfus Araştırmasının Metodu, Aile Yazıları 6, Nüfus ve Aile Planlaması, drl. Beylü Dikeçligil vd., Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Bakanlığı, Ankara, 107-122.
- Hodgson, D., (1988). Orthodoxy and Revisionism in American Demography, Population and Development Review, 14, 541-569.
- <https://saglik.sozlugu.org/castration/> (02.04.2019).
- <https://turkey.unfpa.org/tr/node/9295> (02.04.2019).
- <https://www.fordfoundation.org/about/about-ford/our-origins/> (02.04.2019).
- <https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/lang--en/index.htm> (02.03.2019).
- <https://www.ippf.org/about-us> (02.04.2019).
- <https://www.popcouncil.org/about/timeline> (02.04.2019).
- <https://www.rockefellerfoundation.org/about-us/our-history/> (02.04.2019).
- <https://www.usaid.gov/who-we-are/usaid-history> (02.04.2019).
- Hunter, H. J., (1976). The United Nations World Populations Conference, Social Work Education and Population Project The University of Michigan, Michigan.
- İlcin, E., (1988) Aile Planlaması Türkiye ve Diğer Ülkelerin Yaklaşımı, Dicle Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi, 15(314), 563-579.
- Journal of The Institute of Actuaries (1886-1994) (1966), World Population Conference Belgrade 1965, 1966, 92(1), s. 91-96.
- Kayıkçı, S., (2007). Küreselleşmenin Kamu Yönetimi Paradigmasına Etkisi ve Türk Kamu Yönetimine Yansımaları, Mülkiye Dergisi, 31(256), 69-90.
- Kişnişçi, H., (1974) Türkiye'de Aile Planlaması İle İlgili Faaliyetler, Hacettepe Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 6, 67-72.
- Küçük, A., (2018). Hayırsever Kapitalizmi ve Erken Cumhuriyet Döneminde Sağlık Hizmetlerinin Örgütlenmesi: Rockefeller Vakfının Rolü, Amme İdaresi Dergisi, 51(2), 87-116.
- Mauldin, W. P., et al, (1974) The World Population Conference and the Population Tribune, Studies in Family Planning, 5(12), 357-395.
- Milliyet (13.10.1985), "Koç, Gönüllü Nüfus Plancısı".
- Milliyet (24.03.1986), "Aile Planlaması Yarın Başlıyor".
- Milliyet (27.12.1984), "İki Çocuk Yeter".
- Oktay, E. Y., (2014). Türkiye'de Cumhuriyetin İlanından Günümüze Uygulanan Nüfus Politikaları, Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, 4(7), 31-53.
- Peker, M., (2009). Türkiye'de Nüfus Bilimin Kurumsallaşması ve Bu Süreçte Prof. Dr. Nusret H. Fişek'in Yeri, Memleket Siyaset Yönetim, 4(11), 132-162.
- Resmi Gazete (2 Haziran 1929), S. 1214.
- Resmi Gazete (30 Mart 1926), S. 336.
- Resmi Gazete (6 Mayıs 1930), S. 1489.
- Sabri, A., (1977). Çağımızda Nüfusun Önemi ve Türkiye Nüfusu, Türk Kültür Yayınları.
- Saraç, H., (1992) Nüfus Politikaları ve İlahi Dinlerdeki Uygulama, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.

- Shorter, F. C. (1985). The Population after War of Independence, *International Journal of Middle East Studies*, 17(4), 417-441.
- Tamer, A. ve Bozbeyoğlu, A. Ç. (2004). 1927 Nüfus Sayımının Türkiye’de Ulus Devlet İnşasındaki Yeri: Basında Yansımalar, *Nüfusbilim Dergisi* 26, 73-88.
- Tandoğan Tokgöz (03.04.1982), “Aile Planlaması mı Kürtaj mı ?”, *Milliyet*, s. 2.
- Transactions of The Faculty of Actuaries (1954). The World Population Conference Rome, 23(188), p. 262-267.
- Türkay, Orhan, (1962). Türkiye’de Nüfus Artışı ve İktisadi Gelişme, Doğu Ltd. Şirketi Matbaası, Ankara.
- Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası (2012), İstatistik Göstergeler 1923-2011, Ankara.
- Yörükoğlu, E. G., (1971) Dokuz Işıktaki Nüfus Politikası, Dokuz Işık Yayınları, Ankara.
- Zaim, S., (1973). Türkiye’de Nüfus Meselesi, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.

TÜRKİYE'DE KAMU KURUMLARI İÇ DENETİM FAALİYETLERİ SÜRECİNİN AVRUPA KOMİSYONU İLERLEME RAPORLARI KAPSAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

EVALUATION OF PUBLIC ENTERPRISES' INTERNAL AUDIT ACTIVITIES PROCESS IN TURKEY WITHIN THE CONTEXT OF THE EUROPEAN COMMISSION PROGRESS REPORTS

İlyas YILMAZ¹, Recep GÜNEŞ²

1. Öğr. Gör., Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, iyilmaz@bingol.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-7267-5926>
2. Prof. Dr., İnönü Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, recep.gunes@inonu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-8007-8697>

Makale Türü Araştırma Makalesi
Article Type Research Article

Başvuru Tarihi 02.10.2019
Application Date 10.02.2019

Yayına Kabul Tarihi 28.11.2019
Admission Date 11.28.2019

DOI
10.20875/makusobed.628527

Öz

Dünya'da kamu mali yönetim anlayışında meydana gelen önemli değişimler, Türkiye'de de kamu sektörüne yansiyarak yeni bir kamu mali yönetim kanununun kabul edilmesini gerekli kılmıştır. Bu nedenle 2003 yılında 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu kabul edilmiştir. Söz konusu Kanunun getirdiği en önemli yeniliklerden biri, kamu kurumlarında iç denetim faaliyetlerine başlanmasıdır. Avrupa Komisyonu, 1998 yılından itibaren aday ülkelerin Kopenhag kriterlerine uyum konusunda kaydettiği gelişmeleri yıllık olarak değerlendiren raporlar yayımlamaktadır. Söz konusu raporlar 2015 yılına kadar "İlerleme Raporu", sonrasında ise "Ülke Raporu" olarak adlandırılmıştır. Bu makalenin amacı, 5018 sayılı Kamu Mali Yönetim ve Kontrol Kanununun, kamu kurumlarında iç denetim faaliyetlerinin gelişimini AB standartlarına uyumu açısından değerlendirmektir. Bu amaçla, 518 sayılı kanunun uygulamaya başlamasından günümüze kadar geçen süre içerisinde, konu ile ilgili Avrupa Birliği ilerleme raporları incelenerek değerlendirmeler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Avrupa Komisyonu, İlerleme Raporları, İç Denetim,,*

Abstract

The important changes occurring at the fiscal management understanding in the world also reverberated to the public sector in Turkey and make accepting a new fiscal management law needed. Thus, in 2003, 5018 numbered Public Finance Management and Control Law is enacted. One of the most important innovations that the mentioned law brought is the start of internal audit activities in public enterprises. The European Commission has been publishing annual reports evaluating the progress achieved by the candidate countries with respect to the Copenhagen criteria since 1998. These reports were called "Progress Report" until 2015, and have been called "Country Report" afterwards. The aim of this article is to evaluate the 5018 numbered Public Finance Management and Control Law, development of internal audit activities in public enterprises in terms of adaptation of EU standards. Thus, Europe Union progress reports are investigated and evaluations are done from time that 5018 numbered law started to be performed to the time passed until today.

Keywords: *The European Commission, Progress Reports, Internal Audit,*

1. GİRİŞ

Ülkemizde Cumhuriyet döneminde Fransa’dan örnek alınarak 1927 yılında çıkarılan ve kamu mali yönetim sistemimizi düzenleyen 1050 sayılı Muhasebe-i Umumiye Kanunu, küçük değişikliklerle yaklaşık olarak seksen yıl yürürlükte kalmıştır. Söz konusu kanun, günümüz ihtiyaçlarına karşılık veremediği için kaldırılmış, yerine dünyada kamu mali yönetimi anlayışında yaşanan değişimlere paralel, kamu mali yönetimi ve kontrol sistemimizi uluslararası standartlar ve Avrupa Birliği müktesebatı ile uyumu sağlamak üzere 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu çıkarılmıştır.

Dünyada yönetim anlayışında meydana gelen gelişmeler sonucunda geleneksel yönetim anlayışı önemini yitirerek, yerini özel sektör yönetim tekniklerinin kamu sektöründe geliştirilmesi, etkinlik, verimlilik ve ekonomiklik gibi kavramları ön plana çıkaran yeni kamu yönetimi anlayışına bırakmıştır (Karcıoğlu ve Kurnaz,2017:68). Yönetimin bütün süreçlerinde değişimi öngören yeni kamu yönetimi yaklaşımı, denetim fonksiyonunda da değişime neden olmuş geleneksel yönetimin kurallara uygunluk denetimi anlayışı, yerini amaç-sonuç odaklı denetim anlayışına bırakmıştır (Arslan,2015:19). Kamu mali yönetim anlayışında meydana gelen bu gelişmeler ülkemizde de kamu mali yönetimimiz sistemimizde yeniden yapılandırma çalışmalarında etkili olmuştur. Ayrıca 1980’li yıllardan itibaren iletişim teknolojilerinin gelişmesi ve küreselleşme hareketleri sonucu devlet ile vatandaş arasındaki algıyı değiştirerek vatandaşların mali saydamlık anlamına gelen kamu harcamalarından daha fazla söz sahibi olma beklentilerini artırmıştır.

Ülkemizde kamu mali yönetim sistemimiz, 1980’li yıllara kadar olan dönemde karşılaşılan günlük sorunların çözümüne yönelik yapılandırma çalışmaları, 1980’li yıllar sonrasında Dünyada uygulanmaya başlanan liberal politikalar, sistemsel ve bütünsel anlamda yeniden yapılandırma çalışmalarını gerekli kılmıştır. Özellikle 1990’lı yıllarda iç ve dış faktörlerin etkisi nedeniyle kamu mali yönetim ve kontrol sistemimizde asıl yapılandırma çalışmaları başlamıştır (Dursun ve Altınışık,2015:92).

Özellikle 1980’li yıllarda ülkemizde uygulamakta olan içe dönük ithal ikameci gelişme stratejisini değiştirerek yerine serbest piyasa sistemi ve rekabete dayalı bir dışa açılma stratejisi benimsenmiş ve bu strateji 1990’lı yıllara kadar başarılı bir şekilde uygulanmıştır. Ancak 1990’lı yıllarda dünyada yaşanan değişim sürecinin hızlanmasına ülkemiz uyum sağlayamamış; sermaye, ekonomi ve ticaret konusunda sağlanan serbestleşmenin, kamu yönetimi alanında yeniden yapılandırılmamasına bağlı olarak ülkemizin genel yönetim yapısında uyumsuzluklar ve boşluklar oluşmasına neden olmuştur. 1990’lı yıllarda borç yükünün artması ve yaşanan ekonomik krizler nedeniyle kaynak açığını kapatmak üzere Dünya Bankası ve IMF gibi kuruluşlara başvurulmuştur. Söz konusu kuruluşlar ülkemize mali destek sağlama karşılığında birtakım değişiklikleri şart koşması, kamu yönetiminde değişimi etkileyen önemli faktörlerden biri olmuştur (Bilge ve Kiracı,2010:72).

1990’lı yıllarda kamu kurumlarının büyümesi, yürütülen faaliyetlerin giderek karmaşıklaşması, bilgi ve iletişim teknolojilerinde meydana gelen gelişmeler ile birlikte kamu kaynaklarının etkin ve verimli bir şekilde kullanılmasını gerekli kılmıştır. Ayrıca riskli faaliyetlerin tespit edilerek tanımlanması ve performans yönetimi anlayışının benimsenmesi gibi faktörler kamu denetim sisteminde de birtakım değişiklikleri zorunlu hale getirmiştir (Gökmen,2009:7).

Ülkemizin kamu mali yönetim sisteminin değişiminde etkili olan diğer önemli faktörlerden biride Türkiye’ye 1999 yılında Helsinki’de yapılan toplantıda Avrupa Birliği tarafından aday ülke statüsünün verilmesi olmuştur. Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki ilişkiler doğrultusunda birliğin müktesebatına uyum sağlamak amacıyla kamu mali yönetim ve denetim sistemimizde değişiklik kaçınılmaz hale gelmiştir. Ülkemizde kamu mali yönetiminin yeniden düzenlenmesi amacıyla 10 Şubat 2003 yılında kabul edilerek 24 Aralık 2003 tarih ve 25326 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe giren 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile birlikte kamu denetim sisteminde değişim yönünde çalışmalar hız kazanmıştır. Avrupa Birliği’ne aday ülkelerde kamu yönetiminde hesap verilebilirliğin ve mali saydamlığın sağlanması amacıyla etkili bir iç denetim sisteminin varlığı önem kazanarak bu ülkelerin çerçeve kanunlarında ve ikincil mevzuatlarında iç denetim sistemi düzenlenmiştir. Türkiye’de de kamu kurumları açısından iç denetim kavramı, 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile yerini almıştır.

2. KAMU KURUMLARINDA İÇ DENETİM FAALİYETLERİ VE AB İLERLEME RAPORLARINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

Avrupa Birliği, üyelik için aday olan ülkelerin uyması gereken kriterler açısından ilerlemelerini belirlemek amacıyla düzenli olarak ilerleme raporları yayınlanmaktadır. AB Komisyonu tarafından hazırlanarak AB Konseyine sunulan ilerleme raporları, üyeliğe aday ülkelerin katılım öncesi stratejisinin bir gereği olarak kamu sektörünün bütününde gerçekleştirdikleri reformlar ile katılma süreci boyunca yapılan düzenlemeleri aşama aşama belirtmesi açısından oldukça önemlidirler (Bulut,2011:7). Bu raporlar çerçevesinde Türkiye’de kamu kurumlarında iç denetim faaliyetleri 5018 sayılı Kanunun yürürlüğe girmesi, İç Denetim Koordinasyon Kurulunun kurulması, iç denetçilerin eğitim, sertifikasyon ile atanma işlemleri sonucunda uygulanmaya başlanmıştır. Bu nedenle kamu kurumlarında iç denetim faaliyetleri, uygulanmaya başlanması ve gelişme süreci adı altında iki ayrı başlık da incelenmiştir.

2.1. Kamu Kurumlarında İç Denetim Faaliyetlerinin Uygulanmaya Başlanması

AB tarafından Türkiye’ye yönelik 1998 yılında ilk ilerleme raporunu yayınlanmıştır. 1998 ve 1999 yılında yayınlanan ilerleme raporlarında iç denetim faaliyetleri ile ilgili herhangi bir değerlendirme bulunmamaktadır.

2000 yılında yayınlanan ilerleme raporunda, iç denetim ile ilgili bir değerlendirme bulunmamakla birlikte mali kontrol sistemimize yönelik değerlendirmeler mevcuttur. Yapılan değerlendirmede, mali kontrol sistemimizde ciddi bir değişimin söz konusu olmadığından bahsedilerek hükümetin IMF’ye yapmış olduğu mali saydamlık değerlemesi talebi gibi içsel ve dışsal mali kontrol ile saydamlığın kamu kesiminde artırılması için ciddi çalışmaların yapıldığı belirtilmiştir. Kamu kurum ve kuruluşları tarafından oluşturulmuş çeşitli denetim birimlerinin sayısının 129’a ulaştığı ve 13.000’den fazla denetçi kadrosunun mevcut olduğu ve bu durumun denetimde tekrarlara yol açmasına neden olmakla birlikte, bazı alanların denetim dışı kalmasına da neden olarak denetimin verimliliğini azalttığı belirtilmiştir. Denetim raporlarının aşırı bürokratik işlemlerin içerisinde kaybolduğu belirtilmiştir. Maliye Bakanlığı tarafından aşırı prosedürlere bağlı uygunluk denetimlerinin yapıldığı, harcama birimlerinin denetim dışı tutulduğu ve bu durumda kamu kaynaklarını riske soktuğu belirtilmektedir. Denetim sistemlerinin bir diğer önemli eksikliği ise, sürekli ve sistematik, öncelikli ve riskli alanların denetimi yerine idari taleplere bağlı özel denetimlerin yapılmasıdır. Denetim ve kontrol elemanı olarak Türkiye’de 5100 kişinin istihdam edildiği, mali kontrol ve denetimin etkinliği açısından boşluklar olduğu, planlanan denetimler ile içsel denetimin bütünleştirilmesine yönelik planların olmadığı belirtilmiştir. Türk denetim ve içsel kontrol mesleğine yönelik mevzuat çıkarılması, kamu maliyesini kontrol etmek için bilgi teknolojilerinin kullanılması önerilmiştir. Avrupa Birliği tarafından genel olarak 2000’li yılların başlarında ülkemizin kamu mali iç kontrol sisteminde yasal boşlukların olduğu, mali yönetim, şeffaflık ve performans denetimine yönelik uluslararası standartlara uyulmadığı ve denetim faaliyetleri ile ilgili yetki ve sorumlulukların tam olarak belirlenmediğine yönelik değerlendirmeler yapılmıştır (Kartal,2013:23).

2001 yılında yayınlanan ilerleme raporunda, Türk Kamu İç Mali Kontrol Sistemi alanda ilerlemenin sınırlı olduğuna vurgu yapılmış, sistemin eksik ve zayıf olduğu noktalar hakkında tespitler ve bunlara yönelik tavsiyeler sunulmuştur. Bunlar; mevcut kamu iç mali kontrol sisteminin kaçakçılık ve yolsuzlukları önleyici nitelikte değildir. Birçok kamu harcamasının kontrol ve denetim dışı kalmasıyla birlikte, kontrol ve denetime yönelik sorumlulukların net olarak belirlenmemesi, kamu iç mali denetim sistemini düzenleyen bir yasa ile birlikte hükümetin çağdaş kamu iç mali kontrol sistemine uyum sağlayacak bir yaklaşımının ve kamu iç denetim mesleğinin Türkiye’de olmadığı belirtilmiştir. İç ve dış mali kontrole ilişkin sorumluluklar net olarak belirlenmemekle birlikte çeşitli kamu kurumlarından oluşturulan iç denetim birimlerinin sayısının 129 olarak belirtildiği ve bunların işlevlerin kesin bir şekilde belirtilmesi gerekmektedir. İç ve dış denetim faaliyetleri açısından idari yapı içerisinde mali yönetim ve kontrol fonksiyonları arasında yeterince netlik bulunmamaktadır. Ayrıca Türkiye’de Maliye Bakanlığı bünyesinde oluşturulacak merkezi bir birim tarafından iç denetim faaliyetlerinin yerine getirilmesi durumunu değerlendirmelidir. Ayrıca Maliye Bakanlığı bünyesinde bir Merkezi Uyumlaştırma Birimi (MUB) kurularak kontrol ve denetim sistemleri arasında eşgüdümü sağlaması gerekmektedir. Bu birim, kamu kurumlarında tüm harcama birimleri için denetim rehberi ve yöntemleri ile mali yönetim ve kontrol rehberi hazırlamaktan sorumlu olacaktır. Ayrıca tavsiyelerin yerine getirilip getirilmediğinin kontrol yetkisine de söz konusu birim sahip olacaktır.

2002 yılında yayınlanan ilerleme raporunda, son ilerleme raporundan bu yana mali kontrol alanında sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Kamu Mali İç Kontrolüne yönelik yeni bir bütçe yönetimi ve kontrol kanunu

tasarısı olan Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu TBMM'ye sevk edilmiştir. Raporla, mali kontrol alanına yönelik yapılan genel değerlendirme kısmında, Türkiye'nin geleneksel kamu yönetimi ve kontrol yapılarının AB'nin uyguladığı kriterler ile karşılaştırıldığı ve önemli farklılıkların olduğuna vurgu yapılmıştır. Özellikle yöneticilerin hesap verilebilirliğinin ve modern iç denetimin olmayışı raporda belirtilen farklılıkların bazılarıdır. Hükümetin Avrupa Topluluğu (AT) standartlarına uyum sağlaması amacıyla alması gereken asgari önlemlerden, raporda iç denetimle ilgili olan kısım, Bakanlıklar ve kamu kurumlarının tüm bütçe birimlerinde mali yönetim ve kontrol sistemlerinin denetimi ve değerlendirmesinden sorumlu, işlevsel açıdan bağımsız iç denetim birimlerinin kurulması gerekmektedir. Kurulacak iç denetim birimleri, sistem tabanlı ve performans denetimi odaklı uluslararası standartlar ile uyumlu olarak faaliyetlerini yerine getirmelidir. Yapısal harcamaların denetimine yönelik olarak, özellikle iç denetim kural ve usulleri açıkça belirlenerek ve bu alandaki idari kapasiteyi güçlendirerek mali kontrol sisteminin yeniden yapılandırılması gerekmektedir.

2003 yılında yayınlanan raporda, son ilerleme raporundan itibaren kaydedilen gelişme kısmında Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanununun Meclis'e sunulduğu ve henüz kabul edilmediği belirtilmiştir. IMF ile 2002-2004 ekonomik programını kapsayan Stand-by düzenlemesi çerçevesinde Türkiye, söz konusu kanunu kabul edeceğini taahhüt etmiştir. Genel değerlendirme kısmında ise iç denetim faaliyetlerine yönelik 2002 yılında yapılan değerlendirmeler aynen tekrarlanmıştır.

2004 yılında yayınlanan ilerleme raporunda, mali kontrol bölümünde önceki raporlarda yer almayan AB müktesebatına ilişkin açıklamalar eklenmiştir. Bu açıklamaya göre mali kontrol alanındaki müktesebat, uluslararası alanda kabul görmüş ve AB'ne uyumlu kamu iç mali kontrol prensiplerinin tüm kamu sektörünün kontrol ve denetim sistemlerine aktarılması gereken hükümleri içermektedir. Müktesebat, açık ve şeffaf bir şekilde mali yönetim ve kontrol sistemlerinin, işlevsel açıdan bağımsız bir iç denetim birimini ve söz konusu iki alanda uygulanan yöntemlerin koordinasyon ve uyumlaştırmasından sorumlu merkezi uyumlaştırma birimini, bağımsız olarak kamu mali iç kontrol sistemlerinin dış denetimini, AB fonları için uygun bir mali kontrol mekanizmasını, AT mali çıkarlarının etkili ve adilane bir şekilde korunmasını sağlayacak idari kapasiteye sahip olunması gerektiği belirtilmiştir. Son ilerleme raporundan itibaren kaydedilen gelişme kısmında 2003 Aralık ayında Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu kabul edilerek önemli bir ilerleme kaydedilmiştir. Kanunun 2007 yılında sona erecek bir geçiş dönemi boyunca kademeli olarak yürürlüğe girecektir. Genel değerlendirme kısmında iç denetime yönelik yapılan değerlendirmelerde yeni kanunun işlevsel açıdan bağımsız bir iç denetimi başlatma sürecine rehberlik edecek bir merkezi uyumlaştırma birimi görevini üstelenecek İç Denetim Koordinasyon Kurulunun kurulacağı belirtilmiş ancak söz konusu kurul henüz kurulmamıştır. Ayrıca mali yönetim ve iç denetim rehberleri gibi konularda uygulama mevzuatı ile bir denetim tüzüğüne ve etik kuralların geliştirilmesine ihtiyaç olduğu şeklinde bir değerlendirme yapılmıştır.

2005 yılında yayınlanan ilerleme raporunda mali kontrol alanında AB müktesebatına yeni açıklamalar eklenmiştir. Raporla, son ilerleme raporundan bu yana gelişmeler ile genel değerlendirme başlıkları kaldırılmıştır. Rapor incelendiğinde iç denetim ile ilgili değerlendirmeler bir önceki yıl belirtilen iç denetim ile mali yönetim ve kontrol rehberleri gibi konularda uygulama mevzuatı ile bir iç denetim tüzüğü ve etik kurallarının oluşumu ve uygulanması vakit geçirilmeden geliştirilmesine yönelik bir değerlendirme yapılmıştır. 5018 sayılı Kanunda belirtilen İç Denetim Koordinasyon Kurulunun 2004 yılında kurulduğuna dikkat çekilerek kurulun, işlevsel olarak bağımsız iç denetim faaliyetlerinin başlatma sürecine rehberlik edecek bağımsız bir merkezi uyumlaştırma birimi olarak hareket etme görevinin olduğuna vurgu yapılmıştır.

2006 yılında yayınlanan raporda, Kamu İç Mali Kontrol alanında bazı ilerlemeler olduğuna vurgu yapılmıştır. 2004 yılı raporunda belirtilen 2007 yılı sonuna kadar aşamalı olarak Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanununa geçiş sürecine yönelik 2006 yılında Kanuna ilişkin bazı uygulama yönetmeliklerinin tatbik edilmeye başlandığı belirtilmiştir. Strateji geliştirme birimlerinin kurulduğu ve bunlara personel atanmaya başlandığı belirtilmiştir. İç denetim faaliyetlerine yönelik ikincil düzey mevzuatın kabul edilmiş olmasıyla birlikte eksikliklerinin olduğu belirtilmiştir. Bu nedenle reformun ana unsurlarından biri olan iç denetim faaliyetlerinin işlevsel hale gelmediği belirtilmiştir. 2004 yılında kurulan İç Denetim Koordinasyon Kurulunun faaliyete geçtiğini ancak kurulun bir danışma organı olarak görülmesi, kurulun uyumlaştırma ve koordinasyon görevlerini yeterli bir şekilde yerine getirmesini sağlamak için daimî nitelikteki bir merkezi uyum birimine aktarılması gerekliliğine dikkat çekilmiştir.

2007 yılında yayınlanan raporda, Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanununa ilişkin uygulama yönetmeliğinin kabul edildiğini ancak tam olarak uygulanmadığı belirtilmiştir. Bazı kamu kurumlarına iç

denetçilerin atandığını ve böylelikle iç denetimin işlevsel hale geldiği belirtilerek belgeleme ve sürekli eğitim faaliyetlerinin gerekli olduğu belirtilmiştir. Strateji geliştirme birimlerinin kurulduğu ve personel atama sürecinin devam ettiği ancak tamamlanmadığı belirtilmiştir. İç Denetim Koordinasyon Kurulu, uyum ve koordinasyon görevini yeterli bir şekilde yerine getirmesi için daimî nitelikte bir merkezi uyum birimine aktarılmamıştır. 2002 Kamu İç Mali Kontrol (PIFC) Politika Belgesi ve Eylem Planlarının yeniden gözden geçirilerek yönetsel sorumluluk ve işlevsel olarak bağımsız iç denetim ilkelerinin belirlenmesi ve geliştirilmesi ile uygulanmasının ilerlemesi sağlanmalıdır.

2.2. Kamu Kurumlarında İç Denetim Faaliyetlerinin Gelişmesi

2008 yılında yayınlanan ilerleme raporunda, Maliye Bakanlığı İç Denetim Koordinasyon Kurulunun Türk Kamu İç Denetim Stratejisini 2007 Kasım ayında yayınlamıştır. 2008 yılı içinde iç kontrol standartları ve iç denetim kılavuzuna yönelik bir takım ikincil mevzuat ve üçüncül mevzuatın onaylandığı belirtilmiştir. Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanununa uygun olarak 500'den fazla iç denetçinin eğitilerek sertifika aldığı belirtilmiştir. İç denetim ile adem-i merkezîyetçi iç denetim birimlerine yönelik merkezi bir uyumlaştırma biriminin (MUB) kurulması ve iç denetim ile teftiş kurullarının rol ve sorumluluklarına odaklanması gerektiği belirtilmiştir. İç denetim faaliyetlerinin siyasi etkiden uzak ve modern anlamda yerine getirilmesi için MUB'nin yeri konusunda kısa sürede karar verilmesi gerekmektedir. Gerek iç denetçilerin atanması gerekse de iç denetim standartlarının yayınlanması ile iç denetim faaliyetleri işlevsel hale getirilmiştir. Strateji geliştirme birimlerinin tesisi ile eleman atanması devam etmektedir. İç Denetim Koordinasyon Kurulu, iç denetime yönelik önemli belgeler yayınlamıştır. İç denetim için daimî bir merkezi uyumlaştırma birimi kurulması gerekliliği belirtilmiştir.

2009 yılında yayınlanan ilerleme raporunda, Maliye Bakanlığı'nın mevcut 209 idarede 803 kayıtlı iç denetçisinin tamamının eğitilmiş ve sertifikalı olduğu belirtilmektedir. Ayrıca 2002 Kamu İç Mali Kontrol Politika Belgesi ve Eylem Planlarının, özellikle iç denetim ve teftişe ilişkin görevler açısından ve İç Denetim Koordinasyon Kurulunun ve Merkezi Uyumlaştırma Biriminin (MUB) görevlerine ilişkin güncellenmelerin yapılması gerekmektedir. MUB'un yeri hakkında karar verilmesi beklenmektedir. İç denetim birimlerinin personel durumlarının ele alınması gerektiği hususlarına dikkat çekilmiştir.

2010 yılında yayınlanan ilerleme raporunda, 2002 Kamu İç Mali Kontrol Politika Belgesi ve Eylem Planlarında güncellenmesiyle müteakip Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanununda değişiklik yapılması gerekecektir. Bu düzenlemelerde, yönetsel hesap verilebilirlik, kontrol, denetim ve teftiş görevlerinin tarif edilerek iç denetim faaliyetleri için bir merkezi uyumlaştırma biriminin kurulması gibi konular düzenlenecektir. İç denetimin uygun koşullara bağlı olarak sağlıklı bir şekilde gelişimini sürdürmesi açısından merkezi uyumlaştırma biriminin yerinin önemine dikkat çekilmiştir.

2011 yılında yayınlanan ilerleme raporunda, Türkiye'de İç Denetim Koordinasyon Kurulu (İDDK) tarafından iç denetim faaliyetlerini güçlendirecek adımları belirleyen 2011-2013 Kamu İç Denetim Strateji Belgesi yayınlanmıştır. Kurul, ayrıca iç denetim faaliyetlerine yönelik olarak iyi uygulama örnekleri yaygınlaştırılması için çeşitli etkinlikler düzenlemiştir. 2010 yılı ilerleme raporunda belirtilen 2002 Kamu İç Mali Kontrol Politika Belgesi ve Eylem Planlarında güncellenerek, yönetsel hesap verilebilirlik, kontrol, denetim ve teftiş görevlerinin tarif edilerek iç denetim faaliyetleri için bir merkezi uyumlaştırma biriminin kurulması gibi konulara vurgu yapılarak bu konuların fasıldaki müzakereler için kilit rol oynadığı belirtilmiştir.

2012 yılında yayınlanan ilerleme raporunda, Maliye Bakanlığı tarafından Haziran ayında yeni bir politika belgesi tasarısının Avrupa Komisyonuna sunulduğu belirtilmiştir. Söz konusu tasarının tamamlanarak, yönetsel hesap verilebilirlik, çeşitli teftiş kurullarının işleyişi, kontrol, denetim ve teftiş görevlerinin tanımlanması, iç denetim faaliyetleri için bir merkezi uyumlaştırma biriminin kurulması ve İç Denetim Koordinasyon Kurulunun yeniden yapılandırılması konularının tasarıda yer verilmesi istenmektedir. Ayrıca iç denetçi atamalarının merkez ve taşra da henüz tamamlanmadığı, iç denetimin kamu kurumlarının kuruluş mevzuatlarında yer almadığı belirtilmiştir. İDDK tarafından İç Denetim Kalite Güvence ve Geliştirme Programı yayınlanmıştır. Maliye Bakanlığının reform sürecini yönlendirmede daha aktif rol almasının gerektiği belirtilmiştir. Kamuda iç denetim faaliyetlerinin güçlendirilmesine yönelik vurgu yapılmıştır.

2013 yılında yayınlanan ilerleme raporunda, yeni Kamu İç Mali Kontrol Politika Belgesi henüz tamamlanamamıştır. Maliye Bakanlığı bünyesindeki Mali Yönetim ve Kontrol Merkezi Uyumlaştırma Birimi tarafından eğitim ve farkındalık yaratma çalışmaları yapılmıştır. Kamu kurumlarının kuruluş yasalarında iç denetim işlevinin açık bir şekilde tanımlandığı belirtilmiştir. Kamu kurumlarında iç denetim faaliyetlerinin

henüz tam olarak uygulanmaya başlanmadığı belirtilerek merkezi ve yerel yönetim düzeyinde daha fazla iç denetçi atanması gerekmektedir. Fiili olarak çalışan iç denetçi sayısında azalma olduğuna dikkat çekilmiştir.

2014 yılında yayınlanan raporda, Mali Yönetim ve Kontrol Merkezi Uyumlaştırma Birimi tarafından bir merkezi uyumlaştırma el kitabı yayınlanmıştır. İç denetim uygulamaları ve iç denetçilerin atamalarına yönelik Maliye Bakanlığı tarafından bir genelge yayınlanmıştır. 2014-2016 İç Denetim Strateji Belgesi İDDK tarafından açıklanmıştır. Merkezi ve yerel idarelerde iç denetçi atamalarının tamamlanmadığı belirtilmiştir. Ayrıca iç denetim rolünü açıklığa kavuşturacak ve merkezi mali teftişin yönetsel sorumlulukla uyumunu sağlayacak güncellenmiş Kamu İç Mali Kontrol Politika Belgesinin tamamlanarak kabul edilmesi gerekliliğine dikkat çekilmiştir.

2015 yılında yayınlanan ilerleme raporunda, hükümetin 2002 yılında kabul edilen Kamu İç Mali Kontrol Stratejisi ve Eylem Planını güncellemekte kararlı olduğu belirtilmektedir. Maliye Bakanlığına bağlı iç denetimden sorumlu olan merkezi uyumlaştırma birimi, icracı bakanlıklardaki iç denetim faaliyetlerini koordine etmektedir. Merkezi uyumlaştırma birimi raporlama döneminde, el kitapları ile bazı düzenlemeler yayımlayıp ve bazı birimlerin kalite güvence kapsamında dış değerlendirme faaliyetlerini gerçekleştirmiştir ve yıllık genel yönetim iç denetim raporunu yayımlamıştır. İdari kapasite açısından merkezi uyumlaştırma biriminin güçlendirilmesi tavsiye edilmiştir. Genel olarak kamu kurumlarında yürütülen iç denetim faaliyetlerinin uluslararası standartlar ile uyumlu olduğu ve iç denetim rehberi ile etik kuralların mevcut olduğu belirtilmiştir. 386 kamu kurumunda oluşturulması gereken iç denetim biriminin 246'dan fazla kamu kurumunda oluşturulduğu, genel yönetim kapsamındaki kurumlardaki iç denetçi kadrolarının doluluk oranı %46 olduğu belirtilmiştir. Kilit önem taşıyan Başbakanlık gibi bazı kamu kurumlarında iç denetçi atamasının henüz gerçekleştirilmediği, merkezi uyumlaştırma birimi tarafından 941 iç denetçiye sertifika verildiği ve bunların %9'unun uluslararası sertifikaya sahip olduğu belirtilmiştir. Kamu kurumlarının çoğunda iç denetim faaliyetlerinin gerçekleştirilmekte olduğu aynı zamanda iç denetim birim yönergesine sahip oldukları belirtilmektedir. 65 kamu kurumunda 2014 yılından itibaren iç denetim yazılımı programı kullanılmaya başlanmıştır.

2016 yılında yayınlanan raporda, Kamu İç Mali Kontrol Sistemine yönelik 2015 yılında yapılan tavsiyelerin hiçbirinin uygulanmadığı belirtilmiştir. 2016 yılı ilerleme raporunda, 2015 yılında iç denetim faaliyetlerine yönelik yapılan tavsiyeler olduğu gibi tekrar edilmiştir. Sadece ilave olarak 383 kamu kurumunun 252'sinin iç denetim birimini oluşturduğu belirtilmiştir. Genel yönetim kapsamındaki kurumlarda iç denetçi kadrolarının doluluk oranının %46 olduğu belirtilmiştir. Merkezi uyumlaştırma birimi tarafından 957 iç denetçiye sertifika verildiği ve bunların %19'u uluslararası sertifikaya sahip olduğu belirtilmiştir. Kamu kurumlarının büyük bir kısmının iç denetim birim yönergesine sahip olduğu ve denetim planları doğrultusunda iç denetim faaliyetlerinin yürütüldüğü belirtilmiştir. 2014 yılından itibaren kullanılmaya başlanan iç denetim yazılımı programının yaygın olarak kullanılmaya başlandığı ve İç Denetim Koordinasyon Kurulu tarafından iç denetçiler için mobil uygulama geliştirildiği belirtilmiştir. Yöneticiler tarafından iç denetim faaliyetlerinin üstlenilmesi zayıf kalmaktadır.

2018 yılında yayınlanan raporda, 2016 yılında yapılan tavsiyelerin büyük bir bölümünün yerine getirilmediği belirtilmiştir. Türkiye'de Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunuyla iç denetim faaliyetlerinin düzenlendiği, iç denetim rehberi ve etik davranış kuralları ile merkezi uyumlaştırma birimi tarafından hazırlanan kılavuzların mevcut olduğu belirtilmiştir. İç denetim merkezi uyumlaştırma birimi tarafından raporlama döneminde kamu iç denetçileri için performans denetimi ile kalite güvence ve geliştirme faaliyetlerine yönelik el kitapları yayımlanmıştır. Kamu kurumlarındaki iç denetçi kadrolarının yarısından fazlasının boş olduğu belirtilerek kalite güvencesinin sistematik bir şekilde uygulanması tavsiye edilmiştir. İç denetimin planlanması ve tavsiyelerin uygulanmasına ilişkin verilerin eksik olduğu belirtilmiştir.

2019 yılında yayınlanan raporda, Türkiye'de iç denetim faaliyetlerinin uluslararası standartlar ile Kamu Mali İç Kontrol Kanunu ile düzenlendiği belirtilerek merkezi uyumlaştırma birimi tarafından hazırlanan kılavuzlar ile iç denetim rehberi ve etik davranış kurallarının mevcut olduğu belirtilmiştir. İç denetim faaliyetlerine yönelik sistematik bir şekilde kalite incelemelerinin yapılması vurgulanmıştır. Ayrıca iç denetim faaliyetlerinin planlanması ve tavsiyelerin uygulanmasına yönelik gerekli olan verilerin eksik olduğu belirtilmiştir.

3.SONUÇ

Türkiye’de, kamu mali yönetim anlayışında meydana gelen gelişmeler, iç ve dış faktörlerin etkisi ve 1999 yılında Helsinki zirvesinde ülkemize Avrupa Birliği tarafından aday ülke statüsünün verilmesine bağlı olarak kamu mali yönetim anlayışında değişim kaçınılmaz hale gelmiştir. Özellikle AB müktesebatına uyum sağlamak üzere birçok alanda çalışmalar başlamıştır. Bu çalışma alanlarından biride kamu mali yönetim ve kontrol alanıdır. 2003 Aralık ayında kabul edilen 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile kamu mali yönetim ve kontrol anlayışında getirilen yeniliklerden biri de iç denetim faaliyetleridir. AB müktesebatına uyum sağlamak için ülkemizde yapılan çalışmaları değerlendirmek üzere AB tarafından her yıl düzenli olarak ilerleme raporları yayınlanmaktadır. Bu raporların ilki 1998 yılında yayınlanmıştır. 1998 ve 2018 yılı da dâhil olmak üzere AB ilerleme raporlarında iç denetim faaliyetlerini yönelik değerlendirmeler ve tavsiyeler incelendiğinde ülkemizde iç denetim faaliyetlerinin uygulanmaya başlaması ve gelişme süreci izlenebilmektedir. 1998 ile 2004 arası yayınlanan ilerleme raporlarında, ülkemizde genel olarak kamu denetim sisteminin zayıflık ve eksikliklerine yönelik değerlendirmeler yapılmıştır. Ayrıca kamu iç denetim mesleğinin ülkemizde olmadığı belirtilerek Maliye Bakanlığına bağlı bir merkezi uyumlaştırma birimi tarafından işlevsel açıdan kamu kurumlarında sistem tabanlı ve performans denetimi odaklı iç denetim birimlerinin kurularak denetimlerin yapılmasına yönelik tavsiyelerde bulunulmuştur. 2013 yılı sonunda 5018 sayılı Kanunun kabul edilmesiyle kamu kurumlarında iç denetim faaliyetlerinin yasalaşmasında bu tavsiyeler etkili olmuştur. 2004 yılında kamu kurumlarında iç denetim faaliyetlerine rehberlik edecek ve 5018 sayılı Kanunda da belirtilen merkezi uyumlaştırma birimi olarak İç Denetim Koordinasyon Kurulu (İDDK) kurulmuştur. İlerleyen dönemlerde iç denetim faaliyetlerine yönelik ikincil düzey mevzuatın kabul edildiği ancak eksikleri nedeniyle iç denetim faaliyetlerinin işlevsel hale gelmediği izlenmektedir. 2007 yılında kamu kurumlarına iç denetçilerin atanmasıyla iç denetim faaliyetleri, işlevsel hale gelmiştir. Daha sonra İDDK tarafından Türk Kamu İç Denetim Stratejisi ve iç denetim kılavuzlarına yönelik ikincil ve üçüncül mevzuat yayımlanmıştır. 2011-2013 ile 2014-2016 yıllarını kapsayan İç Denetim Strateji Belgesi İDDK tarafından yayımlanmıştır. 2012 yılında İDDK tarafından İç Denetim Kalite Güvence ve Geliştirme Programı yayımlanmış ve 2015 yılında bazı kamu kurumlarının kalite güvence ve geliştirme faaliyetlerine yönelik dış değerlendirmeye tabi tutulduğu izlenmektedir. İDDK tarafından 2014 yılında iç denetim yazılım programı (İç-Den) geliştirilip iç denetçiler tarafından kullanılmaya başlanmıştır ve 2016 yılında yazılıma yönelik bir mobil uygulamada geliştirilmiştir. Günümüzde iç denetim faaliyetlerinin uluslararası standartlarla uyumlu olduğu izlenmekle birlikte İDDK kurulduğu tarihten günümüze kadar iç denetim rehberi, etik davranış kuralları, performans yönetimi ile kalite güvence ve geliştirme faaliyetlerine yönelik çeşitli el kitaplarını yayımladığı raporlarda izlenmektedir. 2008 yılında sertifikalı iç denetçi sayısının 500’den fazla olduğu, 2009 yılında 803 olduğu izlenmektedir. 2013 yılında fiili iç denetçi sayısında azalma olduğu ve 2014 yılında Maliye Bakanlığı tarafından iç denetim uygulamaları ve iç denetçi atamalarına yönelik bir genelge yayımlandığı izlenmektedir. 2015 yılında 386 kamu kurumunun 246’ndan fazlasında iç denetim biriminin oluşturulduğu, 941 iç denetçiye sertifika verildiği ve bunların %9’unun uluslararası sertifikaya sahip oldukları belirtilmiştir. 2016 yılında 383 kamu kurumunun 252’sinde iç denetim biriminin oluşturulduğu, 957 iç denetçiye sertifika verildiği ve bunların %19’unun uluslararası sertifikaya sahip olduğu, genel yönetim kapsamındaki kurumlarda iç denetçi kadrolarının doluluk oranının %46 olduğu belirtilmiştir. 2018 ve 2019 yılında yayınlanan raporlarda özellikle iç denetimin planlanması ve tavsiyelerin uygulanmasına yönelik verilerin eksik olduğuna vurgu yapılmıştır.

KAYNAKÇA

- Arslan, M. C. (2015). *İç Denetim Büyükşehir Belediyelerinin İç Denetim Uygulamaları*. İstanbul: Marmara Belediyeler Birliği Kültür Yayınları
- Bilge, S. ve Kiracı, M. (2010). *Kamu Sektöründe İç Denetim ve İç Denetimin Başarıyla Uygulanmasında Rol Oynayan Faktörler*. Ankara: Gazi Kitabevi
- Bulut, M. (2011). *Türk Kamu Yönetiminin Dönüşümünde Etkili Bir Araç: Avrupa Birliği İlerleme Raporları*. Sayıştay Dergisi. Sayı:82, (S.7) Erişim 22 Temmuz 2019, <https://jurix.com.tr/article/8740>
- Dursun, A. ve Altınışık, S. (2015). *Türk Kamu Yönetiminde Uygulanan Denetim Türlerinin Değişimini Belirleyen Etkenler*, Strategic Public Management Journal (SPM). Issue No:1. October 2015. (P.92). Erişim 12 Temmuz 2019, <https://dergipark.org.tr/download/article-file/273441>
- Gökmen, D. (2009). *Kamu İdarelerinde İç Denetim*. Ankara: Alp Yayınevi

- Karcıoğlu, R. ve Kurnaz, E. (2017). *Kamu Kurumlarında İç Denetim Faaliyetlerinin Yürütülmesinde Karşılaşılan Başlıca Sorunların Tespiti: Kamu İç Denetçilerine Yönelik Bir Araştırma*. İGÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:4-2, ICEFM 2017 Özel Sayısı, (S.68). Erişim 22 Temmuz 2019, <https://dergipark.org.tr/download/article-file/417262>
- Kartal, F. (2013). *Türkiye'de Kamu ve Özel Sektörde İç Denetim Uygulamaları*, Maliye Finans Yazıları. Yıl:27. Sayı:99. Nisan 2013. (S.23). Erişim 16 Haziran 2019, <http://denetimakademisi.com/wpcontent/uploads/2017/10/T%C3%9CRK%C4%B0YE%E2%80%99DE-KAMU-VE-%C3%96ZEL-SEKT%C3%96RDE-%C4%B0%C3%87-DENET%C4%B0M-UYGULAMALARI.pdf>
- 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu
- Türkiye Düzenli İlerleme Raporu 1998. Erişim 10 Şubat 2019, https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_1998.pdf
- Türkiye Düzenli İlerleme Raporu 1999. Erişim 15 Şubat2019, https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_1999.pdf
- Türkiye Düzenli İlerleme Raporu 2000. Erişim 18 Şubat 2019, https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2000.pdf
- Türkiye Düzenli İlerleme Raporu 2001. Erişim 15 Şubat 2019, https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2001.pdf
- Türkiye Düzenli İlerleme Raporu 2002. Erişim 25 Şubat 2019, https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2002.pdf
- Türkiye Düzenli İlerleme Raporu 2003. Erişim 01 Mart 2019, https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2003.pdf
- Türkiye Düzenli İlerleme Raporu 2004. Erişim 03 Mart 2019, https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2004.pdf
- Türkiye 2005 Yılı İlerleme Raporu . Erişim 05 Mart 2019, https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2005.pdf
- Türkiye 2006 Yılı İlerleme Raporu . Erişim 08 Mart 2019, https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2006.pdf (Erişim Tarihi: 08.03.2019)
- Türkiye 2007 Yılı İlerleme Raporu. Erişim10 Mart 2019, https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2007.pdf
- Türkiye 2008 Yılı İlerleme Raporu . Erişim 13 Mart 2019, https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2008.pdf
- Türkiye İlerleme Raporu 2009. Erişim 15 Mart 2019,

https://www.ab.gov.tr/files/ceb/Progress_Reports/2009_ilerleme_raporu.pdf
Türkiye İlerleme Raporu 2010, Erişim 17 Mart 2019,
https://www.ab.gov.tr/files/ceb/Progress_Reports/2010_ilerleme_raporu.pdf
Türkiye İlerleme Raporu 2011. Erişim 19 Mart 2019,
https://www.ab.gov.tr/files/ceb/Progress_Reports/2011_ilerleme_raporu.pdf
Türkiye İlerleme Raporu 2012. Erişim 25 Mart 2019,
https://www.ab.gov.tr/files/ceb/Progress_Reports/2012_ilerleme_raporu.pdf
Türkiye İlerleme Raporu 2013. Erişim 30 Mart 2019,
https://www.ab.gov.tr/files/ceb/Progress_Reports/2013_ilerleme_raporu.pdf
Türkiye İlerleme Raporu 2014. Erişim 5 Nisan 2019,
https://www.ab.gov.tr/files/ceb/Progress_Reports/2014_ilerleme_raporu.pdf
Türkiye 2015 Raporu. 10 Nisan 2019,
https://www.ab.gov.tr/files/ceb/Progress_Reports/2015_ilerleme_raporu.pdf
Türkiye 2016 Raporu. 15 Nisan 2019,
https://www.ab.gov.tr/files/ceb/Progress_Reports/2016_ilerleme_raporu_tr.pdf
Türkiye 2018 Raporu. 15 Haziran 2019,
https://www.ab.gov.tr/siteimages/pub/komisyon_ulke_raporlari/2018_turkiye_raporu_tr.pdf
Türkiye 2019 Raporu. 15 Ağustos 2019,
https://www.ab.gov.tr/siteimages/birimler/kpb/2019_trkiye_raporu-_tr.pdf

DANIŞTAY KARARLARI IŞIĞINDA KENTSEL DÖNÜŞÜMÜN HUKUKİ BOYUTU

THE LEGAL DIMENSION OF URBAN TRANSFORMATION IN LIGHT OF THE COUNCIL DECISION DECISIONS

Nematollah AGHABALAEI FANID¹, Dilek KAVACIK²

1. Dr. Öğr. Üyesi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, nfanid@mehmetakif.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-4846-5491>
2. Kamu Yönetimi Bilim Uzmanı, dileekavack@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-1234-4567>

Makale Türü Article Type
Araştırma Makalesi Research Article

Başvuru Tarihi Application Date
04.10.2019 10.04.2019

Yayına Kabul Tarihi Admission Date
08.11.2019 11.08.2019

DOI
10.20875/makusobed.629446

Öz

Ekonomik, çevresel, kültürel ve göç faktörlerinden dolayı ortaya çıkan olumsuzlukların giderilmesinde kentsel dönüşüm projeleri karşımıza çıkmaktadır. Kentsel dönüşümün sistematik şekilde işlevini yerine getirebilmesi amacıyla sağlam hukuki temellere dayanması gerekmektedir. Kentsel dönüşüm projeleri, Türk hukukunda tek bir hukuki kaynağa dayanmamaktadır. Çalışmamızda, kentsel dönüşümle ilgili hukuki mevzuatı inceledikten sonra bu konudaki uyumsuzlukları idari yargının temyiz mercii olarak Danıştay kararları çerçevesinde değerlendirilmiştir. Araştırmanın amacı; idari yargı kapsamında kentsel dönüşümle ilgili dava konularını çeşitli açılardan karşılaştırarak konuyla ilgili yargısal sorunları açıklığa kavuşturmaktır. Uygulama kapsamında, kentsel dönüşüm ile ilgili dava örnekleri Lexpera adlı internet kaynağından elde edilmiştir. Elde edilen veriler sonucunda Danıştay mahkemesinde yer alan kentsel dönüşüm davalarının toplam sayısının 1023 olduğu tespit edilmiştir. Davaların açıldığı şehirlere bakıldığında toplamda 33 şehir karşımıza çıkmaktadır. Şehirler kapsamında en fazla davanın açıldığı şehir olarak Ankara karşımıza çıkmaktadır. Çalışma kapsamında incelenen davalar sonucunda kentsel dönüşüm süreci ile ilgili sorunlar tespit edilmiştir. Bu sorunlar; yetki problemi, kentsel dönüşümün dayanağı olarak kabul edilen kanunlarla ilgili sorunlar ve süre problemi. Bu problemlerin çözümü için var olan kanunların revizyonunun gerçekleştirilmesi ve davaların sonuçlandırılma sürelerini uzatacak olumsuzlukların ortadan kaldırılması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Kentsel Dönüşüm, Kent Hukuku, Kentleşme, Kentsel Dönüşüm Davaları, İçerik Analizi,*

Abstract

To prevent the development of complexity in the elimination of negativities before the emergence of economic, growing, cultural and immigration policies. In order for urban transformation to function as a systematic function, it must be based on sound legal foundations. Urban transformation projects are not based on a single legal source in Turkish law. In our study, after examining the legal regulations related to urban transformation, the decisions of the Council of State as the appellate authority of the administrative judiciary were evaluated. The aim of the research is; back to the detailed information about the board. Application description, case examples of conversion conversion were obtained from the internet source named Lexpera. It is determined that the total number of conversion and conversion cases in the court of the Council of State is 1023. When we look at the cities where lawsuits are opened, we see a total of 33 cities. Ankara is the city where the most lawsuits are filed against the city. There's something wrong with working. These problems; The problem of authority is the problem and time problem related to the laws that are accepted as the basis of the cleaning transformation. In order to solve these problems, the revision of the existing laws and the negativities that will extend the duration of the cases should be eliminated.

Keywords: *Urban Transformation, Urban Law, Urbanization, Urban Transformation Cases, Content Analysis,*

1. GİRİŞ

Kentler, olumsuz çevresel koşulların sonucu olarak değişim ve dönüşüme ihtiyaç duymaktadır. Yaşanılan bu değişim ihtiyacına çözüm olarak, kentsel dönüşüm sürecinde uygulamaya konulan dönüşüm projeleri araç şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Kentsel dönüşüm, çeşitli nedenlerden dolayı terk edilmiş veya zamanla yıpranmış kentlerin, günümüz koşullarına uygun bir biçimde dönüştürülmesi, iyileştirilmesi veya korunması ve yeniden canlandırılarak kente kazandırılması olarak tanımlayabiliriz. (Özden, 2001: 3)

Kentsel dönüşüm olgusu başta 1982 Anayasası olmak üzere kanun, yönetmelik gibi birçok hukuki düzenlemelere konu olmuştur. Kentsel dönüşüm, 1982 Anayasasında yer alan mülkiyet hakkı, konut dokunulmazlığı daha da önemlisi yaşama hakkı gibi temel hak ve özgürlüklerle yakından ilgisi olduğu için disiplinler arası bir konu olarak doğrudan hukuk biliminin de ilgi alanına girmektedir. Dolayısıyla kentsel dönüşümü sağlayabilecek önemli araçlardan biri de hukuki düzenlemedir. Bu çalışmada, ülkemizde mevcut kentsel dönüşümle ilgili hukuki mevzuatı inceledikten sonra bu konudaki uyuşmazlıkları idari yargının temyiz mercii olarak Danıştay kararları çerçevesinde değerlendireceğiz.

Bir sosyal reform olarak ülkemizde kentsel dönüşüm, Avrupa ülkelerine göre daha geç tarihlerde uygulamaya konulduğu için bu konudaki hukuki düzenlemelerin de yeni olduğunu söyleyebiliriz. Özellikle son zamanlarda çeşitli amaçları güden kentsel dönüşüm projelerinin uygulanması, yasama ve yürütme organlarının yanı sıra idari davalar çerçevesinde yargının da konusu haline gelmiştir. Bu doğrultuda kentlerin sosyal mekânlar olması kentsel dönüşümün de yargı kararları çerçevesinde incelenmesini gerekli kılmaktadır. Bu çalışmada, kentsel dönüşüm sorunun çözümünde önemli bir görevi üstlenebilecek hukuki düzenlemeler ve bu konudaki uyuşmazlıkları çözüme bağlayan yargı kararları üzerinde durulacaktır.

Çalışmamızda, öncelikle kent ve kentsel dönüşümle ilgili literatür taraması yaparak kentsel dönüşümün amaç ve gerekçelerini birinci bölümde açıklığa kavuşturacağız. İkinci bölümde, kentsel dönüşümün hukuki alt yapısını, ulusal ve uluslararası hukuk kaynaklar çerçevesinde ele alacağız. Dolayısıyla bu konudaki anayasal ilkeler, kanunlar, yönetmelikler ve uluslararası anlaşmalara da yer verilmiştir. Son bölüm ise Danıştay mahkemesi kapsamında kentsel dönüşüm ile ilgili yargı kararları Lexpera kaynağından edinilen veriler ışığında tablolaraştırılarak yorumlayacağız. Bu bölümde kentsel dönüşüm davalarının mahkeme ve şehir bazında analizi yapılarak elde edilen verilere göre tespitler yapılmıştır.

2. GENEL OLARAK KENTSEL DÖNÜŞÜM

2.1. Kent ve Kentleşme Kavramları

Kent kavramı, geçmiş tarihlerden bu zamana insanların, kendilerinin belirlediği kurallar etrafında beraber yaşadıkları, örgütlenerek üretim ve tüketim faaliyetlerini yaptıkları, birbirleriyle iletişime geçtikleri alanlara denilmektedir (Çakallı, 2015: 1). Günümüzde kent kavramı birçok şekilde tanımlanmaktadır. Bu tanımlar arasında en kapsamlı olanı Bal tarafından şu şekilde açıklanmıştır:

“Kent, Sanayi, ticaret, hizmet gibi ekonomik etkinliği olan, tarımsal ürünler de dâhil olmak üzere her türlü ürünün dağıtıldığı, sınırları belirlenmiş bir alanda yoğunlaşmış nüfusun sosyal bakımdan tabakalaştığı, mesleki rollerin artarak farklılaştığı, dikey ve yatay hareketliliğin yaygın olduğu, çeşitli sosyal grupları barındıran, sivil toplum örgütlerinin etkinliğinin gittikçe arttığı, merkezi ve yerel yönetimi temsil eden yönetsel kurumların bulunduğu, yerel, bölgesel ya da uluslararası ilişki ağlarına sahip heterojen bir toplumdur.” (Bal, 2008: 31).

Zamanla halkın hayatını etkileyen, kentteki sosyal ve ekonomik faaliyetler artarken aynı zamanda diğer bir kısmında da değişimler görülmektedir. Bu değişimler kentleri çekici hale getirmiş, insanların zamanla kentten beklentilerini de arttırmıştır. Önceden kentlerin sadece ticaret ve barınma fonksiyonunun var olduğu kabul edilmekteydi. Ancak zamanla barınma ve ticaret faktörleri de sabit kalmamıştır. Bunun göze çarpan önemli sebebi ise şehrin ekonomik açıdan değişip büyümesi ve bunun sonucunda kentin nüfusunun çok fazla artış göstermesi olarak açıklanabilir (Çakallı, 2015: 1-9). Değişen ve gelişen süreçte var olan barınma ve ticaret gibi çeşitli fonksiyonların zamanla değişip aynı kalmamasının diğer bir sebebi kente doğru yaşanan yoğun göçlerdir. Bu göçlerin sonucunda kentteki değişen kitle ile ihtiyaçlarda da değişiklikler meydana gelmektedir.

Kent kavramının zamanla çevresel etkilerden dolayı dönüşümü sonucu karşımıza çıkan kentleşme kavramı ise, kent olgusu ile birlikte ortaya çıkmış ve üzerinde birçok tartışmanın yaşandığı geniş kapsamlı bir

konu olmuştur. Tanımlara bakıldığında farklı çerçevede açıklanmış birçok görüş karşımıza çıkmaktadır: “Şehir sayısının ve şehirlerde yaşayan insan sayısının yükselmesi” olarak tanımlanan kentleşme, geniş kapsamda; “sanayileşme ve ekonomik gelişmeye şart olarak şehir sayısının artması ve kentlerin büyümesi sonucunu ortaya çıkaran, toplumsal yapısında yükselen şekilde örgütlenme, iş bölümü ve uzmanlaşma yaratan, insanların davranış ve ilişkilerinde kentlere özgü değişikliklere sebep olan bir nüfus birikimi süreci” şeklinde tanımlanmaktadır (Keleş, 1992: 22). Türk Dil Kurumu’na (TDK) göre, kentleşme kavramının eş anlamlı karşılığı “Şehirleşmek” şeklinde açıklanmıştır (TDK, 2018).

2.2. Kentsel Dönüşümün Tanımı ve Özellikleri

İnsanların mekân seçimlerinde farklılıkların ortaya çıkması ve bunun sonucunda tarımsal alanlarda sanayileşmiş alanlara göç etmeleri kent ya da şehir adlandırmasını ortaya çıkarmıştır (Kıray, 1982: 57). Kentler zamanla değişen çevresel yapılara uyum sağlamak ve olumsuz çevre etkilerinden oluşabilecek zararı en aza indirmek adına farklı yöntemlerle karşımıza çıkan müdahale biçimlerini kullanmaktadır. Kentsel yapı ve mekanlara uygulanan bu son dönem müdahale tarzı da literatürde “Kentsel Dönüşüm” olarak adlandırılmıştır. Bu müdahalelerin tarzına, yönüne, amaç ve uygulanan çevrelere göre değişkenlik göstermektedir (Zeybekoğlu, 2008: 13).

Kentsel dönüşümün tanımı, amaç, yöntem ve stratejilerine göre farklılık göstermektedir. Kentsel dönüşüm kavramının tanımı ne şekilde yapılırsa yapılsın, en belirgin tanımlarından biri, “Bozulma ve çökme olan kentsel mekanın toplumsal, ekonomik, çevresel ve fiziksel koşullarının kapsamlı yaklaşımlarla iyileştirilmesine dönük olarak uygulanan eylemlerin bütünü” şeklindedir. (Şişman ve Kibaroğlu, 2009: 2). Tanımlardaki açıklamalardan yola çıkılarak kentsel dönüşümün bir çözüm süreci olduğu kanısı karşımıza çıkmaktadır. Her uygulamanın bir ya da birden fazla amaca hizmet ettiği varsayımı üzerine kentsel dönüşüm kavramı da birçok amaca hizmet eden bir uygulamadır. Bunların içinden Tekeli’ye göre amacına bakıldığında, “Kentsel dönüşüm, bir alanı veya mekanı koruyup yeni bir görev vermek bu yolla ekonomik değerini yükseltmek ve bu fiziksel çevrenin soylulaştırma yöntemiyle sosyal yapısını değiştirerek iş alanlarının ve şehir merkezinin konut alanlarından ayrılmasıdır.” şeklinde karşımıza çıkmaktadır. (Tekeli, 2011: 277).

Türk Dil Kurumuna göre kentsel dönüşüm, “Kentlin imar planına uymayan, ruhsatsız binaların yıkılarak, planlara uygun şekilde bir arada yerleşim alanlarının oluşturulması” anlamına gelmektedir (TDK, 2018). Sanayi şehirlerinde plansız yapıların ve çevre kirliliğinin oldukça artmasının sonucunda, yaşam kalitesi oldukça düşük mesken yapıları içerisinde, yeterli olmayan altyapı hizmetleri gibi problemleri çözme gayretleri, kentsel dönüşüm düşüncesinin yaygınlaşması aşamasında oldukça mühim etki etmiştir. Bu noktadan yola çıkarak kentsel dönüşüm kavramı; şehrin bozulmuş alanlarının fiziksel, ekonomik ve çevresel şartlarının geniş olarak düzeltilmesi amacıyla uygulamaya konulacak olan plan ve faaliyetlerin tamamı olarak tanımlanabilmektedir (Akkar, 2006: 30).

Türkiye’de son yıllarda yükselen sanayileşme ve ekonomik gelişmelerin sonucunda, kırsal mekanlardan kentlere yönelik göç hareketlerinin arttığı görülmektedir. Bahsedilen bu gelişmeler sonucunda özellikle kentlerde temel ihtiyaçlarımızın başında gelen yaşam ve korunma ihtiyacını karşılamak için plansız ortaya konan evler sonucunda çarpık kentleşme meydana gelmiştir. Oluşan çarpık kentleşme sorununu çözmek için arayış içerisine girilmiştir. Bu arayış sonucu çözüm yolu olabileceği düşünülen kentsel dönüşüm kapsamındaki projeler önemli hale gelmeye başlamıştır. Kentsel dönüşüm projelerinin bu olumsuzlukların çözümü olabilmesi için, planlama esaslarına göre ve kentlerde çağdaş kent temellerine göre hazırlanması gerekmektedir (Aydınlı ve Kaya, 2013: 450). Kentlerde meydana gelen hızlı nüfus artışı, yaşanan çarpık kentleşmeyi daha da hızlandırmıştır. Bu sorunun çözümü ana araç olarak kentsel dönüşüm sürecidir. Dolaylı yoldan ise bu sorunun çözümü göç hareketlerinin doğru yönlendirilmesi şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Kentsel dönüşüm kapsamında arsa payı, kat irtifakı ve kat mülkiyeti düzenlemelerinde teknik ve hukuksal olarak imar uygulama araçlarına ve yeni düzenlemelere ihtiyaç vardır. Bu süreçte ortaya çıkan etkili yapılaşmalar, mekan düzenlemelerindeki uygulamalarla ilgili sorunlar, imar düzenlemelerinde şehrin kalabalık mevkiilerindeki donanım seviyesinin artması, deprem tehlikesine karşı tedbir almak için uygulanacak tümüyle yıkım ve yenileme mekanlarındaki konut üretimi ihtiyacı şehirlerin değiştirilmesi ve dönüştürülmesini gündeme getirmektedir (Ülger, 2010: 185).

Kentsel dönüşüm gereksinimi, kentlere doğru yapılan önemli seviyede göç nedeniyle ortaya çıkan çarpık kentleşmenin yanı sıra; deprem, yangın gibi tabii afetler sebebi ile de ortaya çıkabilmektedir. Bu tabii afetler ortaya çıkmadan evvel olası zararları en aza indirmek için kentsel dönüşüm projeleri uygulamaya

geçirilebilmektedir. 1999 yılında ülkemizde yaşanan Marmara ve Düzce depremlerinde ve 2011 yılında meydana gelen Van depreminde şehirlerde çok fazla mal ve can kaybı meydana gelmiştir. Bu kayıplar ve olumsuz etkileri sebebiyle kentsel dönüşüm olgusu, ülkemizde oldukça fazla dile getirilen ve tartışmalara sebep olan bir konu haline gelmiştir (Aydın ve Çamur, 2016: 53-54). Kullanılmaya başlanan bu projeler çeşitli etmenlerden dolayı oluşan kentsel sorunların etkilerini en aza indirmeyi hatta yok etmeyi amaçlamaktadır.

Günümüzde ekonomik bozulma, nüfus yoğunluğu gibi birçok değişik sebeplerden ötürü düşüş yaşayabilmektedirler. Bu bilgilere ek olarak, kentlerde fazla nüfus artışı düzenli olmayan kentleşmeye, trafik sorunlarının ortaya çıkmasına, teknik alt yapı yetersizliğine ve bunların paralelinde kamu düzeninin niteliğini kaybetmesine neden olmaktadır. Uygulanan kentsel dönüşüm projeleri ile bu nedenler ortadan kaldırılarak, kentlerin korunması ve yenilenmesi sağlanmaktadır. Tüm bu sebeplerde dolayı, kentsel dönüşümü bir olgu olarak karşımıza çıkarmaktadır (Aydın ve Çamur, 2016: 62-63).

2.3. Kentsel Dönüşümün Amaç ve Gereçekleri

Kentsel dönüşümün amacı; sağlıklı, toplum ihtiyaçlarını karşılayabilecek ve diğer özelliklerinin yanı sıra en önemlisi olarak güvenli yaşam alanlarının oluşturulmasıdır. Bu amaç, kentsel dönüşümün ortaya çıkış sebebi olarak gösterilmektedir. Ayrıca kentsel dönüşüm hukuka aykırı uygulamalara engel olabilecek bir yapı olarak da karşımıza çıkmaktadır (Karakocalı vd., 2017: 3). Çeşitli amaçları güden kentsel dönüşümün belli bir hedefe yönelik olarak uygulamaya konulduğu sonucuna ulaşıyoruz. Şehirlerde var olan çevresel ve olumsuz etkilerin nedenleri ortadan kaldırılarak yaşanabilir bir çevre ve sağlıklı yapıda gelişim sağlama amacı güdülmektedir.

Kentsel dönüşüm kavramının literatürdeki tanımlarından hareketle en genel olan amacı ise, ekonomik ve fiziksel açıdan şehirlerde ortaya çıkan bozulmalara çözüm yolu bularak, şehirde yaşayan halk açısından kentsel mekanlarını daha sağlıklı ve yaşamaya uygun duruma getirmektedir. Kentleşme ile beraber şehirlerde birçok sorun ortaya çıkmaktadır. Bu sorunlarından bir kısmı şehirlerin fiziki şartları ile ilgilidir. Şehirlere göç edenler konut ihtiyaçlarını kendi çabaları ile plansız bir şekilde karşılamaya çalışmalarından dolayı gecekondular diye anılan alanlar ortaya çıkmıştır. Bu gecekondulaşma süreci çarpık kentleşme sorununa neden olmaktadır. Bu nedenle kentsel dönüşümün amaçlarından birisi, bu çarpık kentleşmenin neden olduğu sorunları çözmek ve kentleri daha yaşamaya uygun planlı alanlar haline getirilmesi olarak ifade edilebilir (Aydınlı ve Kaya, 2013: 452). Zamanla şehirlerdeki yapıların yıpranması ve kullanılamaz hale gelmesi sebebiyle bu durum güvenlik açısından tehlike oluşturabilmektedir. Bunun yanı sıra estetik ve görsel açıdan ek olarak şehrin doğal ve kültürel mirasının korunarak sonraki nesillere devam ettirilmesi de kentsel dönüşümün önemli amaçlarından (Yasin, 2005: 110).

Kentsel dönüşüm sürecinin amacı, kentin bozulmaya maruz kalmış alanlarını iyileştirmektir. Bu amacı gerçekleştirirken en önemli nokta dönüştürülen mekanın tamamını kapsayarak uygulanmasını sağlamaktır. Çünkü toplumsal ve ekonomik sonuçları ile belli bir mekandaki yaşanan iyileştirme kentin tamamını ilgilendirmektedir. Tüm amaçların hedef doğrultusunda gerçekleştirilmesinin sonucunda kentsel dönüşüm projeleri mekansal refahın sağlanmasında da önemli bir rol oynamaktadır. (Aydınlı ve Kaya, 2013: 452-453). Kentsel dönüşüm projelerinde bölgenin içinde bulunduğu mekansal faktörlere bağlı olarak, söz edilen hedeflerden bir veya birkaçı ortaya çıkarak kentsel dönüşüm gereksinimi göstermektedir (Şişman ve Kibaroglu, 2009: 2).

3. KENTSEL DÖNÜŞÜMÜN HUKUKİ KAYNAKLARI

Kentsel dönüşümle ilgili hukuki kaynakları normlar hiyerarşisi çerçevesinde inceleyeceğiz. Buna ek olarak da uluslararası anlaşmaları ele alacağız. Kentsel dönüşümle ilgili hukuki kaynaklar sırasıyla; *Anayasal İlkeler, Temel Kanunlar, Yönetmelikler çerçevesinde iç hukuk ve Uluslararası Anlaşmalar* olarak karşımıza çıkmaktadır. Hukuki kaynaklardan *Anayasal ilkelere* bakıldığında; yaşama hakkı, konut dokunulmazlığı, mülkiyet hakkı, toprak mülkiyeti, kamulaştırma ve konut hakkına saygı olmak üzere altı ilke karşımıza çıkmaktadır. Kentsel dönüşüm kavramının hukuki kaynaklarından bir diğeri ise *Temel Kanunlar* olarak karşımıza çıkmaktadır. Temel kanunlara bakıldığında; Gecekondular Kanunu, Kamulaştırma Kanunu, Toplu Konut Kanunu, İmar Kanunu, Kuzey Ankara Girişi Kentsel Dönüşüm Projesi Kanunu, Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun, Belediye Kanunu, İskan Kanunu ve Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun olmak üzere dokuz yasa karşımıza çıkmaktadır.

Kentsel dönüşümün bir diğer hukuki kaynağı ise *Temel Yönetmelik*'lerdir. Sözü edilen bu yönetmeliklere bakıldığında; Sığınak yönetmeliği, Binaların Yangından Korunması Hakkında yönetmelik, Binalarda Enerji Performansı Yönetmeliği, Mekansal Planlar Yapım yönetmeliği, Dönüşüm Projeleri Özel Hesabı Yönetmeliği, Planlı Alanlar Tıp İmar yönetmeliği ve Otopark yönetmeliği olmak üzere yedi yönetmelik karşımıza çıkmaktadır. Kentsel dönüşüm kavramının son hukuki kaynağı olan *Uluslararası Anlaşmalara* bakıldığında; Atina anlaşması, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, Stockholm bildirgesi, Avrupa Kentsel şartı ve Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri konferansı (HABİTAT II) olmak üzere beş anlaşma karşımıza çıkmaktadır.

3.1. Kentsel Dönüşüm Kapsamında Anayasal İlkeler

Kentsel dönüşüm süreci, uygulama aşamasında yönetici ve faaliyeti devam ettirenleri sınırlandırılmak amacıyla belli başlı ilkelere dayanmaktadır. Bahsedilen Anayasal ilkeler sırasıyla; yaşama hakkı ilkesi, konut dokunulmazlığı ilkesi, mülkiyet hakkı ilkesi, toprak mülkiyeti ilkesi, kamulaştırma ve konut hakkına saygı ilkesidir.

Anayasa'nın 17'nci maddesinde yer alan *yaşama hakkı* ilkesinde belirtilmek istenen; yaşama hakkı, sadece yaşamı sürdürme, canlı olarak kalmak anlamında algılanmaması gerektiğidir. Bu hak "*Sağlıklı Yaşam Hakkı*" olarak anlaşılmalıdır. Burada devlete düşen görev, sağlıklı yaşam için gerekli hizmetleri sağlamaktır. Ayrıca, bunların yapılmasını önleyecek engelleri kaldırmak ve bu hizmetlerin yerine getirilmesine özen göstermektedir (Akgüner, 2012: 23). Yaşama hakkı ilkesi kapsamında, sağlıklı yaşam hakkını korumak ve bunun önündeki çevresel ve fiziki etmenlerin ortadan kaldırılması sürecinde kentsel dönüşüm kavramı karşımıza çıkmaktadır.

Anayasa'nın 21'nci maddesinde yer alan *konut dokunulmazlığı* ilkesi "*Kimsenin konutuna dokunulmaz.*" şeklinde ifade edilmektedir. Kişinin konut hak ve özgürlükleri hukuki olarak güvence altına alınmıştır. Konut dokunulmazlığı sağlanmadığı müddetçe, insanlar faaliyetlerini özgürce uygulamaya geçirememektedir. Konut dokunulmazlığı; kişinin, diğer bireylere, topluma ve devletin müdahalelerine karşı korunmasının ve kişiliğini serbestçe gerçekleştirip geliştirmesinin ilk şartıdır (Okuyucu, 2003: 24).

Bir diğer Anayasal ilke olan *mülkiyet hakkı* ilkesi Anayasa'nın 35'inci maddesinde yer almaktadır. Mülkiyet ve miras hakkına herkes sahiptir. Burada bahsedilen mülkiyet hakkını kullanan kişi, başkasının hakkına zarar vermemek ve yasaların koyduğu sınırlamalara uymak şartıyla, sahibi olduğu mülkiyeti dilediği gibi kullanma, tasarruf etme ve yararlanma hakkına sahiptir (Çaptuğ, 2016: 95). Mülkiyet hakkı kavramından Anayasa haricinde Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde yer alan Ek Protokol'ün 1'inci maddesinde de bahsedilmektedir. Bu maddeye göre mülkiyet hakkı kavramı mülkiyetin korunması başlığı altında açıklanmıştır. Söz konusu maddeye göre, mülkiyetin korunması kavramı, "*Her gerçek ya da tüzel kişi, mülkiyetinden/mamelekenden müdahale edilmeksizin yararlanma hakkına sahiptir. Hiç kimse, kamu yararı uyarınca ve yasanın ve uluslararası hukuk genel ilkelerinin öngördüğü koşullara tabi olarak mülkiyetinden yoksun bırakılması hariç, mülkiyetinden yoksun bırakılmayacaktır.*"¹ şeklinde açıklanmıştır.

Anayasal ilkelerden bir diğeri olan *toprak mülkiyeti* ilkesi, Anayasa'nın 44'üncü maddesinde açıklanmaktadır. Toprak mülkiyeti amacıyla paylaşılan topraklar bölünemez, miras hükümleri haricinde başkasına devredilemez fakat dağıtılan çiftçiler ve mirasçıları tarafından işletilir. Bu şartların kaybı sonucunda verilen topraklar Devlet tarafından geri alınmasına ilişkin esaslar kanunla düzenlenmektedir. Diğer anayasal ilkelerin önemi kadar toprak mülkiyeti ilkesinin de insan yaşamında oldukça fazla önemi vardır. Çünkü insanların yaşamları boyunca kazandıkları ve bu alanların üzerinde hayatlarını devam ettirdikleri kabul edildiğinde bu hakların korunması toprak mülkiyeti kavramının içerisinde yer almaktadır.

Anayasa'nın 46'ncı maddesinde yer alan bir diğer ilke *kamulaştırma* ilkesidir. Bu kapsamda oluşan kamulaştırma bedeli bazı durumlar dışında peşin olarak ödenir. Bahsedilen istisnai durumlar; tarım reformunun uygulanması, yeni ormanların yetiştirilmesi, kıyıların korunması, büyük enerji ve sulama projeleri ile iskan projelerinin gerçekleştirilmesi ve turizm amacıyla kamulaştırılan toprakların bedellerini ödenmesidir. Bu durumlarda ödeme şekli kanunda taksitle ödemeyi öngörebilir ve taksitler eşit olarak en fazla 5 yıl olabilir.

Bu bilgilere ek olarak, kentsel dönüşüm uygulamaları kapsamında, kentsel dönüşüm mekanlarında bütünlüğün sağlanması, proje ile öngörülen sonucun gerçekleştirilebilmesi amacıyla kamulaştırma yoluna başvurulması muhtemeldir. Fakat idare mülkiyet hakkının ağır bir ihlali niteliğindeki bu işlemi

¹04.10.1950 Tarih ve 11 Protokol Numaralı "*Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi*", Ek Protokol Madde 1.

gerçekleştirirken Anayasa ve yasalarda yer alan kurallara sıkı bir şekilde bağlı kalmalıdır (Çaptuğ, 2016: 108-109). Kamulaştırma için önceleri kamu sorunluluğu aranmakta iken, artık kamu yararının varlığı kamulaştırma için yeterli olmaktadır. Günümüzde mülkiyet hakkının sosyal bir yönünün de bulunması sebebiyle, bireyin yararı, kamu yararı karşısında feda edilmektedir. Ancak, bu oldukça sıkı kurallara uyularak gerçekleştirilmektedir (Meriç, 1951: 11).

Bir diğer Anayasal ilke *konut hakkına saygı* ilkesidir. Söz konusu ilke Anayasa'nın 57'nci maddesinde açıklanmıştır. Konut hakkına saygı ilkesinin uygulama aşamasında ihlallerin ortaya çıkmasına neden olan durumlar; bütüncül planlamanın unutulması; araçlar ve yöntem belirlenmeden uygulama aşamasına geçilmesi gibi sorunlardır (Üstün, 2014: 314).

3.2. Kentsel Dönüşümün Dayandığı Temel Kanunlar

Kentsel dönüşüm ilk olarak kaçak yapılaşmanın tavsiyesi amacıyla gündeme gelmiş ve takip eden süreçte olumsuzlukların giderilmesi adına başta imar affı ve gecekondu konulu olmak üzere pek çok yasal anlamda önlem alınmaya başlanmıştır (Ataöv ve Osmay, 2007: 66). Kentsel dönüşüm sürecinin hukuki alt yapısı Tablo 1'de de belirtildiği şekilde dokuz farklı kanuna dayanmaktadır. Bu kanunlar 1966-1985 yılları ile 2004-2012 yılları arasında kabul edilmiştir. 1996-1985 yıllarında sırasıyla Gecekondu Kanunu, Kamulaştırma Kanunu, Toplu Konut Kanunu ve İmar Kanunu kabul edilirken 2004-2012 yılları arasında Kuzey Ankara Girişi Kentsel Dönüşüm Projesi Kanunu, Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun, Belediye Kanunu, İskan Kanunu ve Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanunları kabul edilmiştir. Kentsel dönüşüm sürecinde makalemizin konusu olan hukuki alanda yapılan çalışmaları şöyle sıralayabiliriz:

Tablo 1. Kentsel Dönüşümün Dayandığı Temel Kanunlar

Kabul Tarihi/Sayı	Kentsel Dönüşümün Dayandığı Temel Kanunlar	İçerik				
		Kısım	Bölüm	Madde	Geçici Madde	Ek Madde
1966/775	Gecekondu Kanunu	-	-	44	10	5
1983/2942	Kamulaştırma Kanunu	8	15	43	-	-
1984/2985	Toplu Konut Kanunu	-	-	10	8	16
1985/3194	İmar Kanunu	-	7	50	9	2
2005/5366	Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun	-	-	9	-	3
2005/5393	Belediye Kanunu	6	14	87	11	3
2006/5543	İskan Kanunu	-	8	50	10	2
2012/6306	Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun	-	4	25	2	-

Kentsel dönüşümün dayandığı kanunlardan ilki olan Gecekondu Kanunu, kentsel dönüşüm kapsamında doğrudan konu ile alakalı olarak 16'ncı maddesi karşımıza çıkmaktadır. Gecekondu Kanununun amacı 16'ncı madde de belirttiği gibi, "*Mevcut gecekonduların ıslahı, tasfiyesi ve yeniden gecekondu yapımını önlemek ve bu amaçlar doğrultusunda tedbirler almak olarak belirlenmiştir*".² Gecekondu Kanunu ile halkın gecekondu yapımına yönelmesi yerine belirlenen '*Gecekondu Tasfiye ve Islah Bölgeleri*' veya '*Gecekondu Önleme Bölgeleri*'nde, sağlıklı ve düzenli yapılaşma sağlanmaya çalışılmış, konut yapmak isteyen kişilere bir takım maddi ve teknik imkanlar sağlanması ve arsa tahsisi yapılması gibi yardım yolları açık tutulmuştur (Kalabalık, 2005: 694).

Kamulaştırma işlemini, 1982 Anayasasının 46'ncı maddesi göre, "Devlet veya diğer kamu tüzel kişileri tarafından özel mülkiyette bulunan taşınmaz malları bedel karşılığı cebri yolla el koymak." olarak tanımlayabiliriz. 1982 Anayasasının 13'üncü maddesine göre, temel hak ve özgürlükler ilgili maddedeki sebeplere göre sınırlanabilir. Anayasasının 35'nci maddesi, mülkiyet hakkının, kamu yararı amacıyla, kanunla sınırlanabileceğini vurgu yaparak mülkiyet hakkının kullanılması toplum yararına aykırı olamayacağını söylemiştir. Kentsel dönüşüm projeleri uygulayan Devlet veya belediyeler gibi diğer kamu tüzel kişileri, özel mülkiyetin elinde bulunan taşınmazlara ilişkin kamulaştırma gibi bazı yükümlülükleri Anayasasının 35'nci maddesi doğrultusunda koyabilirler. 2942 sayılı Kamulaştırma Kanunu, kamulaştırma işleminin koşullarını 3'ncü maddede açıklamıştır. Bahsedilen maddeye göre kamulaştırma konusunun şartları; "*İdareler, kanunlarla ve Cumhurbaşkanlığı kararnameleriyle yapmak yükümlülüğünde buldukları kamu hizmetlerinin veya*

²20.07.1966 Tarih ve 12362 Sayılı, Resmi Gazetede Yayımlanan "775 Sayılı Gecekondu Kanunu", Madde 16.

teşebbüslerinin yürütülmesi için gerekli olan taşınmaz malları, kaynakları ve irtifak haklarını; bedellerini nakden ve peşin olarak veya aşağıda belirtilen hallerde eşit taksitlerle ödemek suretiyle kamulaştırma yapabilirler.”³ şeklinde açıklanmıştır. Bu şartlar kamulaştırma sürecinin olağan bir şekilde gerçekleştirilmesi amacı gütmektedir.

2985 sayılı Toplu Konut Kanunu'nun amacı toplu konut ihtiyacını karşılamaktır. Kanunun amaç ve kapsamı 1'nci maddede açıklanmıştır.⁴ Kanunun amaçları doğrultusunda kurulan Toplu Konut İdaresi Başkanlığı (TOKİ) için ayrıca 7 sayılı ek maddesinde, “Başkanlık (TOKİ), gecekonduların tasfiyesine veya iyileştirilerek yeniden kazanımına yönelik olarak gecekonduların dönüşüm projeleri geliştirebilir, inşaat uygulamaları ve finansman düzenlemeleri yapabilir.”⁵ şeklinde yetkiler verilmiştir. Toplu Konut Kanunu'nda öngörülen amaçlar sadece konut, altyapı gibi fiziksel sorunlara ilişkin olduğu için sosyal ve ekonomik yönü de bulunan kentsel dönüşümün gerçekleştirilmesinde yeterli olmayacaktır (Yasin, 2005: 115). Buna rağmen, söz konusu kanunda ön görülen düzenlemeler ve Toplu Konut İdaresi'ne tanınan yetkiler kentsel dönüşüm projelerinin gerçekleştirilmesine yardımcı olabilecektir (Üstün, 2014: 186). Bir başka deyişle, Toplu Konut Kanunu da tıpkı İmar Kanunu, Gecekondular Kanunu gibi kentsel dönüşümün fiziki yönlerine çözüm üretmekle yetinmiş olup, sosyo-ekonomik ve özellikle kültürel ihtiyaçları göz ardı etmiştir. Bu da istenilen boyutta çok fonksiyonlu tam bir kentsel dönüşümü karşılamada yeterli olamamaktadır (Uludağ: 1998:30). 2985 sayılı Toplu Konut Kanunu'na yapılan eleştirilerle birlikte ilgili kanunun amaçlarını gerçekleştirmek için kurulan Toplu Konut İdaresi Başkanlığına da bazı eleştiriler yapılabilir. TOKİ'nin inşa ettiği konutlar, hiç bir tarihi kimliğe dayanmaması, ayrıca kültürel değerleri barındırmaması ve dahası estetik kaygılardan da yoksun olması açısından kentsel dönüşüm projesinin işlerliğini sorgulamaktadır. TOKİ konutlarının büyük bir bölümünün piyasa fiyatı ile eş değer olması hatta, birçok projenin dönüşüm mahallinin değerini artırması, piyasa değerini de yukarı çekmektedir. TOKİ'nin üstlendiği amaçlar üzerine kamuoyunca gerçekleştirilen, projelerini seri bir şekilde tamamlama baskısı ve artan şantiyelerde personel/malzeme açısından yetersiz kalması nedeniyle projeleri özel şirketler eliyle tamamlamak zorunda kalmış; özel sektörün kar kaygısı konutların sağlamlığını ve güvenilirliğini azaltmıştır (Tokay, 2011:78)

1985 tarihli 3194 sayılı İmar Kanunu ülkemizdeki planlama faaliyetleri konusunda temel düzenlemelerden biridir. İmar Kanunu, 1985 tarihine kadar mevcut hukuki düzenlemelerin kentleşme plan ve projelerine aykırı faaliyetlerinin gerisinde kaldıkları için konuyla ilgili dönemin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla tepkisel bir kanundur. Bunun için İmar kanununun ilk maddesi yerleşme yerlerinin plan dahilinde düzenlenmesi gerektiğini vurgulayarak; “yerleşim yerleri ile bu yerlerdeki yapılaşmaların; fen, sağlık ve çevre şartlarına uygun teşekkülünü sağlamak”⁶ şeklinde Kanunun amacını açıklamaktadır. Söz konusu kanunun kentsel dönüşüm kapsamında yer alan 18'inci maddesine göre arsa ve arazi düzenlemeleri şu şekilde açıklanmıştır:

“İmar hududu içinde bulunan binalı veya binasız arsa ve arazileri malikleri veya diğer hak sahiplerinin muvafakati aranmaksızın, birbirleri ile yol fazlaları ile kamu kurumlarına veya belediyelere ait bulunan yerlerle birleştirmeye, bunları yeniden imar planına uygun ada veya parsellere ayırmaya, müstakil, hisseli veya kat mülkiyeti esaslarına göre hak sahiplerine dağıtmaya ve re'sen tescil işlemlerini yaptırmaya belediyeler yetkilidir. Sözü edilen yerler belediye ve mücavir alan dışında ise yukarıda belirtilen yetkiler valilikçe kullanılır.”⁷

İmar Kanununun 7/b. maddesindeki, 10.000 altında nüfusa sahip belediyelerde imar planı yapma yükümlülüğünün olmaması, bir kentin en baştan plansız ve çarpık bir biçimde büyümesine ve şekillenmesine sebep olmaktadır. Bu durum da ekonomik, sosyal-siyasi ve zaman bakımından ortaya çıkacak maliyet nedeniyle kenti dönüştürme kolaylıkla mümkün olamamaktadır (Çolak, 2019).

Tarih, kültür ve tabiat varlıklarının korunması, 1982 Anayasasında sosyal ve ekonomik haklar arasında yer almaktadır. Bu tür haklara, pozitif statü haklar adı verilir. Pozitif statü hakları, bireylere devletten olumlu bir davranış, bir hizmet, bir yardım isteme imkanını tanıyan haklardır (Gözler, 2000). 5366 Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanunla idareye verilen yetkinin gerekçesi, “sit alanı ilan edilerek, alan ölçeğinde topluca korunmasına karar verilen

³04.11.1983 Tarih ve 18215 Sayılı, Resmi Gazetede Yayımlanan “2942 Sayılı Kamulaştırma Kanunu”, Madde 3.

⁴02.03.1984 Tarih ve 18344 Sayılı, Resmi Gazetede Yayımlanan “2985 Sayılı Toplu Konut Kanunu”, Madde 1.

⁵R.G. 02.03.1984, S.18344, Ek Madde 7.

⁶03.05.1985 Tarih ve 18749 Sayılı, Resmi Gazetede Yayımlanan “3194 Sayılı İmar Kanunu”, Madde 1.

⁷R.G. 03.05.1985, S.18749, Madde 18.

alanlarda ortaya çıkan sosyal, ekonomik ve mekânsal olumsuzlukların giderilmesi suretiyle taşınmaz kültür varlıklarının korunmasını sağlamak” şeklinde ifade edilmiştir (Çolak, 2019). Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenecek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun’un 2’nci maddesi, kentsel dönüşüm alanlarını belirlemiştir. Bu maddeye göre, “*Kentsel dönüşümüne konu olacak yenileme alanları; il özel idarelerinde il genel meclisinin ve belediyelerde belediye meclisinin üye tam sayısının salt çoğunluğunun kararı ile belirlenmektedir.*”⁸ 5366 sayılı Kanunun 3’üncü maddesi ise kentsel dönüşümün uygulama sürecini ve yetkili mercileri açıklamıştır. İlgili maddeye göre, kentsel dönüşüm bağlamında yenileme alanları olarak belirlenen bölgelerde yerel yönetimler tarafından hazırlanan yenileme projeleri ve uygulamaları gerçek ve özel tüzel kişilere de gördürebilirler.⁹ Kanunun tümü ele alındığında, daha çok dönüşüm alanlarının fiziki yapısı ile ilgilendiği fikrinin ağır bastığı görülecektir. Zira kanunun düzenleme altına alındığı maddelerin birçoğu bu konuya yöneliktir. 5366 sayılı Kanun, Türkiye’de kentsel dönüşüm ile ilgili derli toplu bir kanun olmuştur. Bu açıdan bakıldığında, en azından dönüşümün fiziki boyutu ile ilgili olsa dahi ayrıntılı düzenlemeler getirmesi nedeniyle, 5366 sayılı kanun Türkiye’de planlama sistematığı açısından önemlidir (Çakallı, 2015: 71).

5393 Sayılı Belediye Kanunu, kentsel dönüşümle ilgili detaylı bilgilere yer vermiştir. 69’ncü maddesinde, belediyelere arsa ihtiyacı karşılamak ve kentleşmeyi sağlamak amacıyla yetki verildiğini görmekteyiz. 73’ncü maddesi ise kentsel dönüşüm ve gelişim alanı başlığı altında 18 fıkra halinde, kentsel dönüşüm kavramına yer vererek kentsel dönüşüm uygulamasını düzenlemiştir.¹⁰ 73’ncü maddeden anlaşılacağı üzere kanunda hem sosyal, kültürel ve ekonomik hayatın geliştirilmesi ve korunması hem de fiziki koşulların iyileştirilmesi için kentsel dönüşüm projeleri yapılabilmektedir (Yasin, 2015: 124).

Belediye Kanununun 73.maddesinde tanımlanmış bulunan ve yıpranan bir kentsel alanın dönüştürülmesinde bir model olarak karşımıza çıkan kentsel dönüşüm uygulamasının bütün dönüştürmelerin genel adı olarak kabul edilmesi yersiz bir kullanım olarak karşımıza çıkabilmektedir. Ancak “*kentin tarihi ve kültürel dokusunu korumak*” ve “*deprem riskine karşı tedbirler almak*” kavramları Belediye Kanununda da bulunduğu için; 6306 sayılı Kanunun ve 5366 sayılı Kanunun belediyelerde uygulanması açısından bir öncelik sorunu ve karmaşa yaratmaktadır (Çolak, 2019).

Kentsel dönüşümü konusunda önemli bir yasal düzenleme de 5543 sayılı İskan Kanunudur. İskan Kanunu’nun kentsel dönüşüm kapsamında doğrudan ilgili olarak, 1 ve 12 sayılı maddeleri karşımıza çıkmaktadır. Kanunun 1’inci maddesinde amacı açıklanmıştır. Sözü edilen maddeye göre; İskan Kanunu’nun amacı; “*göçmenlerin, göçebelerin, yerleri kamulaştırılanlar ile millî güvenlik nedeniyle yapılacak iskân çalışmalarını, köylerde fiziksel yerleşimin düzenlenmesine ilişkin uygulamaya esas şartları ve alınacak tedbirleri, iskân edilenlerin hak ve yükümlülüklerini düzenlemek*”¹¹ şeklindedir.

6306 sayılı kanuna göre “*Afet riski altındaki alanların ve yapıların sorunların giderilmesine yönelik uygulamalarda karşımıza çıkan temel kavramların bilinmesi, uygulamaların anlaşılması ve doğru değerlendirilmesi bakımından gereklidir. Afet riski altındaki alanların ve yapıların dönüştürülmesinde karşımıza üç yeni kavram çıkmaktadır. Bunlar, riskli alan, riskli yapı ve rezerv yapı alanı kavramlarıdır. Anayasa düzenlemesine göre, açık hukuka aykırılık ve telafisi güç ya da imkansız zarar doğma riskinin aynı anda bulunması durumunda, idari işlemler hakkında gerekçe gösterilerek yürütmenin durdurulması kararı verilebilecektir. Kanun koyucu, olağanüstü hallerde, sıkıyönetim, seferberlik ve savaş halinde ayrıca millî güvenlik, kamu düzeni, genel sağlık nedenleri ile yürütmenin durdurulması kararı verilmesini sınırlandırabilme imkanına sahiptir*” şeklinde risk altındaki yapılar açıklanmıştır.

Kentsel dönüşüm kapsamında 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun’un 1’inci maddesi doğrudan konu kapsamında karşımıza çıkmaktadır. Fay hatları nedeni ile deprem kaynaklı afet riski, ülkemizin esas yerleşim problemlerinden biridir. Depremlerde ortaya çıkan can ve mal kayıpları dikkate alındığında, yapılaşma süresinin dikkatli ve sıkı kontrol altında tutulması gerekmektedir. Yeni yapılaşma sürecinin kontrol altında tutulmasına ek olarak ihtimal dahilinde bir afet zamanında var olan yapıların da gerekli kontrollerinin yapılarak, önemli kısımlarının dönüştürülmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu afet riskinin önlenmesine yönelik olarak 6306 sayılı

⁸16.06.2005 Tarih ve 25866 Sayılı, Resmi Gazetede Yayımlanan “5366 Sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun”, Madde 2.

⁹R.G. 16.06.2005, S.25866, Madde 3.

¹⁰R.G. 03.07.2005, S.25874, Madde 73.

¹¹19.09.2006 Tarih ve 26301 Sayılı, Resmi Gazetede Yayımlanan “5534 Sayılı İskan Kanunu”, Madde 1.

Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun, idareye riskli alanlarda ya da risk taşıyan yapılarda kamu gücü kullanılarak bir dönüşümün zorlanması imkanı sağlamıştır (Aydınlı ve Kaya, 2013: 456). 6306 sayılı Kanununun 6. maddesinin 9. fıkrasında yer alan düzenlemeye göre, “*kanun kapsamında tesis edilen idari işlemlere karşı, tebliğ tarihinden itibaren otuz gün içerisinde İdari Yargılama Usul Kanunu uyarında dava açılabilir.* Açılan bu davalarda yürütmenin durdurulması kararı verilemeyeceği ayrıca düzenlemeye dahil edilmiştir. Yürütmenin durdurulması kararının verilebilmesine ilişkin koşullar ve istisnası, 1982 Anayasasının 125. maddesinde düzenlenmiştir” şeklinde açıklanmıştır (Çolak, 2019).

3.3. Kentsel Dönüşüm Kavramının Dayandığı Temel Yönetmelikler

Kentsel dönüşüm kapsamında var olan kanunların yanı sıra karşımıza yönetmelikler de çıkmaktadır. Kanun ve tüzüklerin uygulanmasını sağlamak amacı doğrultusunda kentsel dönüşüm süreci kapsamında yedi yönetmelik karşımıza çıkmaktadır. Tablo 1’de de belirttiği gibi yönetmelikler şu şekildedir; Sığınak yönetmeliği, Binaların Yangından Korunması Hakkında yönetmelik, Binalarda Enerji Performansı yönetmeliği, Mekânsal Planlar Yapım yönetmeliği, Dönüşüm Projeleri Özel Hesabı yönetmeliği, Planlı Alanlar Tip İmar yönetmeliği ve Otopark yönetmeliği’dir. Tablo 1’de de belirtildiği gibi kentsel dönüşüm kapsamında yer alan yönetmelikleri içerik bazında açıklamak mümkündür.

Tablo 2. Kentsel Dönüşüm Kapsamında Yönetmelikler

Tarih/Sayı	Kentsel Dönüşüm Kapsamında Yönetmelikler	İçerik				
		Bölüm	Kısım	Madde	Geçici Madde	Ek Madde
1988/19910	Sığınak Yönetmeliği	4	-	23	2	-
2007/26735	Binaların Yangından Korunması Hakkında Yönetmelik	45	11	171	2	-
2008/27075	Binalarda Enerji Performansı Yönetmeliği	14	-	30	5	1
2014/29030	Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği	13	-	40	4	-
2017/29990	Dönüşüm Projeleri Özel Hesabı Yönetmeliği	6	-	32	-	-
2017/30113	Planlı Alanlar Tip İmar Yönetmeliği	9	-	72	3	-
2018/30340	Otopark Yönetmeliği	4	2	15	-	-

3.4. Kentsel Dönüşüm Kapsamında Uluslararası Anlaşmalar

Kentsel dönüşüm uygulamalarına kanunlar altyapı oluşturabilmekte iken bunların yanı sıra belli başlı uluslararası anlaşmalar da kentsel dönüşüm kapsamında karşımıza çıkmaktadır. Kentsel dönüşüm kapsamında karşımıza çıkan uluslararası anlaşmalar şunlardır; *Atina Anlaşması*, *İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi*, *Birleşmiş Milletler Çevre Konferansı sonucunda yayınlanan Stockholm Bildirgesi*, *Avrupa Kentsel Şartı* ve *Habitat II olarak bilenen Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Konferansı*’dır.

Kentsel dönüşüm kapsamındaki uluslararası anlaşmalardan ilki, *Atina Anlaşması*’dır. Atina Anlaşması, 1941 yılında Paris’te kentsel çevre sağlığının korunması amacıyla kentsel yapı ile altyapısının kurulması ve bunun için gerekli denetim mekanizmalarının oluşturulması amacıyla imzalanmıştır. Bu anlaşmanın en önemli özelliği, kent planlamasının insan merkezli olarak değiştirilmesidir. (Akkoyunlu, 1997: 32).

Bir diğer uluslararası anlaşma *İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi*’dir. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, 1948 yılında kabul edilmiştir. Beyanname 30 maddeden oluşmakta olup, Atina Anlaşması’ndan sonra konut hakkına yer veren ikinci belge olma özelliğine sahiptir. Beyannamenin 25’inci maddesine bakıldığında; “*Herkesin kendisinin ve ailesinin sağlık ve refahı için beslenme, giyim, konut ve tıbbi bakım hakkı vardır. Herkes, işsizlik, hastalık, sakatlık, dulluk, yaşlılık ve kendi iradesi dışındaki koşullardan doğan geçim sıkıntısı durumunda güvenlik hakkına sahiptir.*”¹² şeklinde temel ihtiyaçlara yönelik haklar ifade edilmiştir. İnsanların temel gereksinimlerinden biri olan barınmanın bir hak olarak kabul görmesi yirminci yüzyılın ortalarında gerçekleşmiştir (Demirkol ve Baş, 2013: 28).

Birleşmiş Milletler Çevre Konferansı sonucu yayınlanıp 1972 yılında kabul edilen *Stockholm Bildirgesi*, uluslararası ölçekte ilk kez konut hakkını etkileyen çevre hakkını tanıma özelliğine sahiptir. 1992

¹²1948 Tarihli “İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi” , Madde 25.

tarihli Rio Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Zirvesi'nde ise global çevrenin ve insan haklarının korunmasının uluslararası alanda bireysel olarak devletlerin iradelerine bırakılmayacağı kabul edilmiştir (Kaboğlu, 1994: 286-287).

Uluslararası anlaşmalar bağlamında Türkiye'yi de yakından ilgilendiren metin, *Avrupa Kentsel Şartı*'dır. Fiziksel ve kentsel çevrenin geliştirilmesi, var olan konut stokunun yenilenmesi, kentlerde kültürel ve toplumsal olanakların yaratılması ve yönetime halkın katılımı konuları Avrupa Kentsel Şartı ile gerçekleşmiştir. Avrupa Kentsel Şartı, 17-19 Mart 1992 tarihlerinde Avrupa Konseyi'nin Strasbourg'daki 27. Oturumunda kabul edilmiştir (Balkır, 2012: 352).

Kentsel dönüşüm kapsamında karşımıza çıkan son uluslararası anlaşma ise *Habitat II olarak bilenen Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Konferansı*'dır. Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Konferansı 1996 yılında İstanbul'da gerçekleştirilmiştir. Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Konferansı'nda kabul edilen HABITAT Gündemi "*Herkesin sağlıklı, güvenli, emniyetli, erişilebilir ve odenebilir olan ve temel hizmet, kolaylık ve konfor unsurlarını içeren, konut ve yasal yararlanma güvencesi konusunda ayrımcılıktan arınmış yeterli konutu olabilmesi*" şeklinde ifade edilmiştir (Çoban, 2012: 77). Belirtilen uluslararası anlaşmalardan yola çıkarak, barınma ve konut hakkı birçok bildirge ve konferanslarla güvence altına alınmıştır. Bu bildirge ve sözleşmeler sonucunda devlete de belli başlı yükümlülükler verilmiştir.

Kentsel gelişim düzenlemeleri; konut hakkı, mülkiyet hakkı, barınma hakkı, sağlıklı çevrede yaşama hakkı ile dayanışma ve çatışma içinde olabilmektedir. Bu düzenlemelerde de görüldüğü üzere barınma hakkının gerçekleşebilmesi için insanın barınağının olması ile sağlanabilecek bir hak değildir. Güvenlik, su, elektrik, altyapı gibi hizmetlerin de sağlanması ile olmaktadır. Dolayısıyla kentsel dönüşüm ve planlamaya ilişkin olmak üzere yapılacak yasal düzenlemelerde hak ve özgürlüklerin temel alınması zorunluluğuna bağlı olarak bu ilke ve kurallar yasa koyucuya yıl gösterici nitelikte olacaktır (Demirkol ve Baş, 2013: 31).

4. İDARİ YARGIDA YER ALAN KENTSEL DÖNÜŞÜM DAVALARI

Kentsel dönüşüm davaları kapsamında Danıştay Mahkemesinde 5 ana konu mevcuttur. Bu konulara ilişkin davalar incelendiğinde ana konu kapsamında türlerini de içerisinde barındırdığı görülmektedir. Tablo 3'te Danıştay Mahkemesinde yer alan kentsel dönüşüm davaların özeti yer almaktadır.

Tablo 3'te belirtildiği gibi, Danıştay Mahkemesinde Kentsel dönüşüm kapsamında yer alan ilk dava 1996 yılında ve son davanın 2013 yılında açıldığı görülmüştür. Bu davaların konularına bakıldığında sırasıyla; iptal davası (842), tahsil davası (2), itiraz davası (171), temyiz davası (1) ve yürütmeyi durdurma davası (1) şeklindedir.

Tablo 3: Danıştay Mahkemesinde Yer Alan Kentsel Dönüşüm Davaların Özeti

Dava Açılış Tarihi	Süre (Yıl)				Dava Sayısı	Dava Sonucu	
	<1	1	2	>2		Kabul	Red
İptal Davası							
1996 - 2017	111	236	371	124	842	387	455
Tahsil Davası							
1996 - 2016	1	1	-	-	2	1	1
İtiraz Davası							
2007 - 2017	13	32	107	19	171	52	119
Temyiz Davası							
2011 - 2011	-	-	1	-	1	1	-
Yürütme Durdurma Davası							
2013 - 2017	4	2	-	1	7	4	3

Tablo 3 ve 4'te yer alan bilgiler doğrultusunda Danıştay Mahkemesinde yer alan yer alan 5 dava konusuna bakıldığında elde edilen bilgiler şu şekildedir:

İptal Davası: İlk kentsel dönüşüm davası 1996 yılında ve son dava 2017 yılında açılmıştır. Bu süreçte konu kapsamında 842 dava karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu davaların sonuçlandırılma sürelerine

bakıldığında sırasıyla; 1 yıldan az (111), 1 yıl (236), 2 yıl (371) ve 2 yıldan fazla (124) şeklinde sonuçlandırılmıştır. Bu davaların sonuçları ise kabul (387); Oy Çokluğu (50) ve Oy Birliği (337), ret (455); Oy Çokluğu (53) ve Oy Birliği (402) şeklindedir. Bu bilgiler doğrultusunda İptal davalarının %46 oranında kabul edildiği tespit edilmiştir.

Tahsil Davası: İlk kentsel dönüşüm davası 1996 yılında ve son dava 2017 yılında açılmıştır. Bu süreçte konu kapsamında 2 dava karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu davaların sonuçlandırılma sürelerine bakıldığında sırasıyla; 1 yıldan az (1) ve 1 yıl (1) şeklindedir. Bu davaların sonuçları ise kabul (1); Oy Birliği (1) ve ret (1); Oy Birliği (1) şeklindedir. Bu bilgiler doğrultusunda Tahsil davalarının %50 oranında kabul edildiği tespit edilmiştir.

İtiraz Davası: İlk kentsel dönüşüm davası 2007 yılında ve son dava 2017 yılında açılmıştır. Bu süreçte konu kapsamında 171 dava karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu davaların sonuçlandırılma sürelerine bakıldığında sırasıyla; 1 yıldan az (13), 1 yıl (32), 2 yıl (107) ve 2 yıldan fazla (19) süre ile sonuçlandırıldığı tespit edilmiştir. Bu davaların sonuçları ise kabul (52); Oy Çokluğu (4) ve Oy Birliği (48), ret (119); Oy Çokluğu (24) ve Oy Birliği (95) şeklindedir.

Tablo 4. Danıştay Mahkemesinde Yer Alan Kentsel Dönüşüm Dava Konularının Dağılımı

Davanın Açıldığı Yıl		Dava S ayı	Oy Çokluğu		Oy Birliği	
İlk	Son		Kabul	Red	Kabul	Red
İptal Davası						
1996	2017	842	50	53	337	402
Tahsil Davası						
1996	2016	2	-	-	1	1
İtiraz Davası						
2007	2017	171	4	24	48	95
Temyiz Davası						
2011	2011	1	-	-	1	-
Yürütme Durdurma Davası						
2013	2017	7	-	-	4	3

Temyiz Davası: İlk ve son kentsel dönüşüm davası 2011 yılında açılmıştır. Bu süreçte konu kapsamında 1 dava karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu davanın sonuçlandırılma süresi 2 yıl (1) süre ile sonuçlandırılmıştır. Bu davanın sonucu ise kabul (1); Oy Birliği (1) şeklindedir. Bu bilgiler doğrultusunda Temyiz davalarının %100 oranında kabul edildiği tespit edilmiştir.

Yürütme Durdurma Davası: İlk kentsel dönüşüm davası 2013 ve son dava 2017 yılında açılmıştır. Bu süreçte konu kapsamında 7 dava karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu davaların sonuçlandırılma sürelerine bakıldığında sırasıyla; 1 yıldan az (4), 1 yıl (2) ve 2 yıldan fazla (1) şeklinde olduğu tespit edilmiştir. Bu davaların sonuçları ise kabul (4); Oy Birliği (4) ve ret (3); Oy Birliği (3) şeklindedir. Bu bilgiler doğrultusunda Yürütme Durdurma davalarının %57 oranında kabul edildiği tespit edilmiştir.

Danıştay Mahkemesinde yer alan kentsel dönüşüm davalarını şehirlere göre özeti ve dağılımı Tablo 5'te belirtilmiştir. Tablo 5'te yer alan bilgiler doğrultusunda elde edilen bilgiler şu şekildedir:

Ankara: İlk kentsel dönüşüm davası 1996 yılında ve son dava 2017 yılında açılmıştır. Bu süreçte konu kapsamında 380 dava karşımıza çıkmaktadır. Davaların konuları sırasıyla; tahsil davası (1), itiraz davası (44), iptal davası (333) ve yürütme Durdurma Davası'dır (2). Söz konusu davaların süreleri sırasıyla; 1 yıldan az (59), 1 yıl (61), 2 yıl (169), 2 yıldan fazla (91) süre ile sonuçlanmaktadır. Bu davaların sonuçları ise kabul (161) ve ret (219) şeklindedir. Bu bilgiler doğrultusunda Ankara ilinde açılan davaların %42 oranında kabul edildiği tespit edilmiştir.

Tablo 5. Danıştay Mahkemesinde Yer Alan Kentsel Dönüşüm Davalarının Şehirlere Göre Dağılımı

Şehir	Dava Açılış Tarihi	Süre (Yıl)				Dava Sayısı	Dava Sonucu	
		<1	1	2	2>		Kabul	Ret
Ankara	1996 - 2017	59	61	169	91	380	161	219
Edime	2007 - 2007	-	-	13	-	13	13	-
Muğla	2007 - 2009	-	-	1	2	3	-	3
Trabzon	2007 - 2015	7	1	16	-	24	2	22
Samsun	2007 - 2016	3	1	4	-	8	6	2
Eskişehir	2007 - 2017	5	-	3	-	8	3	5
İstanbul	2007 - 2017	8	37	99	14	158	123	35
Kocaeli	2007 - 2017	6	8	20	1	35	27	8
Konya	2007 - 2017	2	16	7	6	31	16	15
Antalya	2008 - 2015	-	3	2	5	10	4	6
Gaziantep	2008 - 2015	-	1	3	-	4	3	1
Denizli	2008 - 2015	-	1	55	2	58	14	44
Manisa	2008 - 2015	-	1	38	5	44	27	17
Bursa	2008 - 2016	2	6	20	4	32	10	22
İzmir	2008 - 2016	1	4	6	4	15	6	9
Sakarya	2010 - 2016	23	7	7	2	39	4	35
Hatay	2010 - 2016	1	-	1	-	2	2	-
Şanlıurfa	2011 - 2016	1	2	4	-	7	6	1
Karaman	2012 - 2012	-	-	-	2	2	2	-
Sivas	2012 - 2012	-	1	-	-	1	-	1
Çorum	2012 - 2014	-	10	10	-	20	-	20
Rize	2012 - 2015	1	1	-	4	6	4	2
Malatya	2013 - 2016	-	1	-	1	2	1	1
Adana	2013 - 2017	3	7	-	1	11	5	6
Mersin	2014 - 2014	-	1	-	-	1	1	-
Erzurum	2014 - 2015	2	-	1	-	3	-	3
Van	2015 - 2015	1	-	-	-	1	1	-
Yozgat	2015 - 2015	1	-	-	-	1	1	-
Zonguldak	2015 - 2015	-	1	-	-	1	1	-
Uşak	2015 - 2016	1	2	-	-	3	1	2
Ağrı	2016 - 2016	-	1	-	-	1	-	1
Diyarbakır	2016 - 2016	2	94	-	-	96	-	96
Şırnak	2016 - 2016	-	3	-	-	3	1	2

İstanbul: İlk kentsel dönüşüm davası 2007 yılında ve son dava 2017 yılında açılmıştır. Bu süreçte konu kapsamında 158 dava karşımıza çıkmaktadır. Davaların konuları sırasıyla; tahsil davası (1), itiraz davası (16), iptal davası (138) ve yürütme durdurma davasıdır (3). Söz konusu davaların süreleri sırasıyla; 1 yıldan az (8), 1 yıl (37), 2 yıl (99) ve 2 yıldan fazla (14) süre ile sonuçlanmaktadır. Bu davaların sonuçları ise şu kabul (123) ve ret (35) şeklindedir. Bu bilgiler doğrultusunda İstanbul ilinde açılan davaların %78 oranında kabul edildiği tespit edilmiştir.

Diyarbakır: İlk ve son kentsel dönüşüm davası 2016 yılında açılmıştır. Bu süreçte konu kapsamında 96 dava karşımıza çıkmaktadır. Davaların konusu iptal davası (96) şeklindedir. Söz konusu davaların süreleri sırasıyla; 1 yıldan az (2) ve 1 yıl (94) süre ile sonuçlanmaktadır. Bu davaların sonuçları ise ret (96) şeklindedir. Bu bilgiler doğrultusunda Diyarbakır ilinde açılan davaların %100 oranında ret edildiği tespit edilmiştir.

Denizli: İlk kentsel dönüşüm davası 2008 yılında ve son dava 2015 yılında açılmıştır. Bu süreçte konu kapsamında 58 dava karşımıza çıkmaktadır. Davaların konuları sırasıyla; itiraz davası (55) ve iptal davasıdır (3). Söz konusu davaların süreleri sırasıyla; 1 yıl (1), 2 yıl (55) ve 2 yıldan fazla (2) süre ile sonuçlanmaktadır. Bu davaların sonuçları ise kabul (14) ve ret (44) şeklindedir. Bu bilgiler doğrultusunda Denizli ilinde açılan davaların %24 oranında kabul edildiği tespit edilmiştir.

Manisa: İlk kentsel dönüşüm davası 2008 yılında ve son dava 2015 yılında açılmıştır. Bu süreçte konu kapsamında 44 dava karşımıza çıkmaktadır. Davaların konuları sırasıyla; itiraz davası (3) ve iptal davasıdır (41). Söz konusu davaların süreleri sırasıyla; 1 yıl (1), 2 yıl (38) ve 2 yıldan fazla (5) süre ile sonuçlanmaktadır. Bu davaların sonuçları ise kabul (27) ve ret (17) şeklindedir. Bu bilgiler doğrultusunda Manisa ilinde açılan davaların %61 oranında kabul edildiği tespit edilmiştir.

Sakarya: İlk kentsel dönüşüm davası 2010 yılında ve son dava 2016 yılında açılmıştır. Bu süreçte konu kapsamında 39 dava karşımıza çıkmaktadır. Davaların konuları sırasıyla; itiraz davası (1) ve iptal davasıdır (38). Söz konusu davaların süreleri sırasıyla; 1 yıldan az (23), 1 yıl (7), 2 yıl (7) ve 2 yıldan fazla (2)

süre ile sonuçlanmaktadır. Bu davaların sonuçları ise kabul (4) ve ret (35) şeklindedir. Bu bilgiler doğrultusunda Sakarya ilinde açılan davaların %10 oranında kabul edildiği tespit edilmiştir.

Kocaeli: İlk kentsel dönüşüm davası 2007 yılında ve son dava 2017 yılında açılmıştır. Bu süreçte konu kapsamında 35 dava karşımıza çıkmaktadır. Davaların konuları sırasıyla; itiraz davası (1) ve iptal davasıdır (34). Söz konusu davaların süreleri sırasıyla; 1 yıldan az (6), 1 yıl (8), 2 yıl (20) ve 2 yıldan fazla (1) süre ile sonuçlanmaktadır. Bu davaların sonuçları ise kabul (27) ve ret (8) şeklindedir. Bu bilgiler doğrultusunda Kocaeli ilinde açılan davaların %77 oranında kabul edildiği tespit edilmiştir.

Bursa: İlk kentsel dönüşüm davası 2008 yılında ve son dava 2016 yılında açılmıştır. Bu süreçte konu kapsamında 32 dava karşımıza çıkmaktadır. Davaların konuları sırasıyla; itiraz davası (8) ve iptal davasıdır (24). Söz konusu davaların süreleri sırasıyla; 1 yıldan az (2), 1 yıl (6), 2 yıl (20) ve 2 yıldan fazla (4) süre ile sonuçlanmaktadır. Bu davaların sonuçları ise kabul (10) ve ret (22) şeklindedir. Bu bilgiler doğrultusunda Bursa ilinde açılan davaların %31 oranında kabul edildiği tespit edilmiştir.

Konya: İlk kentsel dönüşüm davası 2007 yılında ve son dava 2017 yılında açılmıştır. Bu süreçte konu kapsamında 31 dava karşımıza çıkmaktadır. Davaların konuları sırasıyla; iptal davası (30) ve yürütme durdurma davasıdır (1). Söz konusu davaların süreleri sırasıyla; 1 yıldan az (2), 1 yıl (16), 2 yıl (7) ve 2 yıldan fazla (6) süre ile sonuçlanmaktadır. Bu davaların sonuçları ise kabul (16) ve ret (15) şeklindedir. Bu bilgiler doğrultusunda Konya ilinde açılan davaların %52 oranında kabul edildiği tespit edilmiştir.

Trabzon: İlk kentsel dönüşüm davası 2007 yılında ve son dava 2015 yılında açılmıştır. Bu süreçte konu kapsamında 24 dava karşımıza çıkmaktadır. Davaların konuları sırasıyla; itiraz davası (14) ve iptal davasıdır (10). Söz konusu davaların süreleri sırasıyla; 1 yıldan az (7), 1 yıl (1) ve 2 yıl (16) süre ile sonuçlanmaktadır. Bu davaların sonuçları ise kabul (2) ve ret (22) şeklindedir. Bu bilgiler doğrultusunda Trabzon ilinde açılan davaların %9 oranında kabul edildiği tespit edilmiştir.

Çorum: İlk kentsel dönüşüm davası 2012 yılında ve son dava 2014 yılında açılmıştır. Bu süreçte konu kapsamında 20 dava karşımıza çıkmaktadır. Davaların konuları sırasıyla; itiraz davası (10) ve iptal davasıdır (10). Söz konusu davaların süreleri sırasıyla; 1 yıl (10) ve 2 yıl (10) süre ile sonuçlanmaktadır. Bu davaların sonuçları ise ret (20) şeklindedir. Bu bilgiler doğrultusunda Çorum ilinde açılan davaların %100 oranında ret edildiği tespit edilmiştir.

İzmir: İlk kentsel dönüşüm davası 2008 yılında ve son dava 2016 yılında açılmıştır. Bu süreçte konu kapsamında 15 dava karşımıza çıkmaktadır. Davaların konuları sırasıyla; itiraz davası (1) ve iptal davasıdır (14). Söz konusu davaların süreleri sırasıyla; 1 yıldan az (1), 1 yıl (4), 2 yıl (6), ve 2 yıldan fazla (4) süre ile sonuçlanmaktadır. Bu davaların sonuçları ise kabul (6) ve ret (9) şeklindedir. Bu bilgiler doğrultusunda İzmir ilinde açılan davaların %40 oranında kabul edildiği tespit edilmiştir.

Edirne: İlk ve son kentsel dönüşüm davası 2007 yılında açılmıştır. Bu süreçte konu kapsamında 13 dava karşımıza çıkmaktadır. Davaların konusu iptal (13) şeklindedir. Söz konusu davaların süreleri ise 2 yıl (13) süre ile sonuçlanmaktadır. Bu davaların sonuçları kabul (13) şeklindedir. Bu bilgiler doğrultusunda Edirne ilinde açılan davaların %100 oranında kabul edildiği tespit edilmiştir.

Adana: İlk kentsel dönüşüm davası 2013 yılında ve son dava 2017 yılında açılmıştır. Bu süreçte konu kapsamında 11 dava karşımıza çıkmaktadır. Davaların konuları sırasıyla; itiraz davası (7), iptal davası (3) ve yürütme durdurma davasıdır (1). Söz konusu davaların süreleri sırasıyla; 1 yıldan az (3), 1 yıl (7) ve 2 yıldan fazla (1) süre ile sonuçlanmaktadır. Bu davaların sonuçları ise kabul (5) ve ret (6) şeklindedir. Bu bilgiler doğrultusunda Adana ilinde açılan davaların %45 oranında kabul edildiği tespit edilmiştir.

Antalya: İlk kentsel dönüşüm davası 2008 yılında ve son dava 2015 yılında açılmıştır. Bu süreçte konu kapsamında 10 dava karşımıza çıkmaktadır. Davaların konusu iptal davası (10) şeklindedir. Söz konusu davaların süreleri sırasıyla; 1 yıl (3), 2 yıl (2) ve 2 yıldan fazla (5) süre ile sonuçlanmaktadır. Bu davaların sonuçları ise kabul (4) ve ret (6) şeklindedir. Bu bilgiler doğrultusunda Antalya ilinde açılan davaların %40 oranında kabul edildiği tespit edilmiştir.

Samsun: İlk kentsel dönüşüm davası 2007 yılında ve son dava 2016 yılında açılmıştır. Bu süreçte konu kapsamında 8 dava karşımıza çıkmaktadır. Davaların konuları sırasıyla; itiraz davası (3) ve iptal davasıdır (5). Söz konusu davaların süreleri sırasıyla; 1 yıldan az (3), 1 yıl (1) ve 2 yıl (4) süre ile sonuçlanmaktadır. Bu davaların sonuçları ise kabul (6) ve ret (2) şeklindedir. Bu bilgiler doğrultusunda Samsun ilinde açılan davaların %75 oranında kabul edildiği tespit edilmiştir.

Eskişehir: İlk ve son kentsel dönüşüm davası 2017 yılında açılmıştır. Bu süreçte konu kapsamında 8 dava karşımıza çıkmaktadır. Davaların konuları sırasıyla; itiraz davası (1) ve iptal davasıdır (7). Söz konusu davaların süreleri sırasıyla; 1 yıldan az (5) ve 2 yıl (3) süre ile sonuçlanmaktadır. Bu davaların sonuçları ise kabul (3) ve ret (5) şeklindedir. Bu bilgiler doğrultusunda Eskişehir ilinde açılan davaların %37 oranında kabul edildiği tespit edilmiştir.

Şanlıurfa: İlk kentsel dönüşüm davası 2011 yılında ve son dava 2016 yılında açılmıştır. Bu süreçte konu kapsamında 7 dava karşımıza çıkmaktadır. Davaların konuları sırasıyla; itiraz davası (1), iptal davası (5) ve temyiz davasıdır (1). Söz konusu davaların süreleri sırasıyla; 1 yıldan az (1), 1 yıl (2) ve 2 yıl (4) süre ile sonuçlanmaktadır. Bu davaların sonuçları ise kabul (6) ve ret (1) şeklindedir. Bu bilgiler doğrultusunda Şanlıurfa ilinde açılan davaların %86 oranında kabul edildiği tespit edilmiştir.

Rize: İlk kentsel dönüşüm davası 2012 yılında ve son dava 2015 yılında açılmıştır. Bu süreçte konu kapsamında 6 dava karşımıza çıkmaktadır. Davaların konuları sırasıyla; itiraz davası (1) ve iptal davasıdır (5). Söz konusu davaların süreleri sırasıyla; 1 yıldan az (1), 1 yıl (1) ve 2 yıldan fazla (4) süre ile sonuçlanmaktadır. Bu davaların sonuçları ise kabul (4) ve ret (2) şeklindedir. Bu bilgiler doğrultusunda Rize ilinde açılan davaların %67 oranında kabul edildiği tespit edilmiştir.

Gaziantep: İlk kentsel dönüşüm davası 2008 yılında ve son dava 2015 yılında açılmıştır. Bu süreçte konu kapsamında 4 dava karşımıza çıkmaktadır. Davaların konuları sırasıyla; itiraz davası (1) ve iptal davasıdır (3). Söz konusu davaların süreleri sırasıyla; 1 yıl (1) ve 2 yıl (3) süre ile sonuçlanmaktadır. Bu davaların sonuçları ise kabul (3) ve ret (1) şeklindedir. Bu bilgiler doğrultusunda Gaziantep ilinde açılan davaların %75 oranında kabul edildiği tespit edilmiştir.

Muğla: İlk kentsel dönüşüm davası 2007 yılında ve son dava 2009 yılında açılmıştır. Bu süreçte konu kapsamında 3 dava karşımıza çıkmaktadır. Davaların konusu iptal davası (3) şeklindedir. Söz konusu davaların süreleri sırasıyla; 2 yıl (1) ve 2 yıldan fazla (2) süre ile sonuçlanmaktadır. Bu davaların sonuçları ise ret (3) şeklindedir. Bu bilgiler doğrultusunda Muğla ilinde açılan davaların %100 oranında ret edildiği tespit edilmiştir.

Erzurum: İlk kentsel dönüşüm davası 2014 yılında ve son dava 2015 yılında açılmıştır. Bu süreçte konu kapsamında 3 dava karşımıza çıkmaktadır. Davaların konuları sırasıyla; itiraz davası (2) ve iptal davasıdır (1). Söz konusu davaların süreleri sırasıyla; 1 yıldan az (2) ve 2 yıl (1) süre ile sonuçlanmaktadır. Bu davaların sonuçları ise ret (3) şeklindedir. Bu bilgiler doğrultusunda Erzurum ilinde açılan davaların %100 oranında ret edildiği tespit edilmiştir.

Uşak: İlk kentsel dönüşüm davası 2015 yılında ve son dava 2016 yılında açılmıştır. Bu süreçte konu kapsamında 3 dava karşımıza çıkmaktadır. Davaların konusu iptal davası (3) şeklindedir. Söz konusu davaların süreleri sırasıyla; 1 yıldan az (1) ve 1 yıl (2) süre ile sonuçlanmaktadır. Bu davaların sonuçları ise kabul (1) ve ret (2) şeklindedir. Bu bilgiler doğrultusunda Uşak ilinde açılan davaların %33 oranında kabul edildiği tespit edilmiştir.

Şırnak: İlk ve son kentsel dönüşüm davası 2016 yılında açılmıştır. Bu süreçte konu kapsamında 3 dava karşımıza çıkmaktadır. Davaların konusu iptal davası (3) şeklindedir. Söz konusu davaların süreleri sırasıyla; 1 yıldan az (1) ve 1 yıl (2) süre ile sonuçlanmaktadır. Bu davaların sonuçları ise kabul (1) ve ret (2) şeklindedir. Bu bilgiler doğrultusunda Şırnak ilinde açılan davaların %33 oranında kabul edildiği tespit edilmiştir.

Hatay: İlk kentsel dönüşüm davası 2010 yılında ve son dava 2016 yılında açılmıştır. Bu süreçte konu kapsamında 2 dava karşımıza çıkmaktadır. Davaların konuları sırasıyla; itiraz davası (1) ve iptal davasıdır (1). Söz konusu davaların süreleri sırasıyla; 1 yıldan az (1) ve 2 yıl (1) süre ile sonuçlanmaktadır. Bu davaların sonuçları ise kabul (2) şeklindedir. Bu bilgiler doğrultusunda Hatay ilinde açılan davaların %100 oranında kabul edildiği tespit edilmiştir.

Karaman: İlk ve son kentsel dönüşüm davası 2012 yılında açılmıştır. Bu süreçte konu kapsamında 2 dava karşımıza çıkmaktadır. Davaların konusu iptal davası (2) şeklindedir. Söz konusu davaların süreleri 2 yıldan fazla (2) süre ile sonuçlanmaktadır. Bu davaların sonuçları ise kabul (2) şeklindedir. Bu bilgiler doğrultusunda Karaman ilinde açılan davaların %100 oranında kabul edildiği tespit edilmiştir.

Malatya: İlk kentsel dönüşüm davası 2013 yılında ve son dava 2016 yılında açılmıştır. Bu süreçte konu kapsamında 2 dava karşımıza çıkmaktadır. Davaların konuları sırasıyla; itiraz davası (1) ve iptal davasıdır

(1). Söz konusu davaların süreleri sırasıyla; 1 yıl (1) ve 2 yıldan fazla (1) süre ile sonuçlanmaktadır. Bu davaların sonuçları ise kabul (1) ve ret (1) şeklindedir. Bu bilgiler doğrultusunda Malatya ilinde açılan davaların %50 oranında kabul edildiği tespit edilmiştir. Sivas, Mersin, Van, Yozgat, Zonguldak ve Ağrı şehirlerinde açılan kentsel dönüşüm davaları sadece bir tanedir ve hepsinin dava konusu iptal davasıdır.

Sivas: İlk ve son kentsel dönüşüm davası 2012 yılında açılmıştır. Bu süreçte konu kapsamında 1 dava karşımıza çıkmaktadır. Davanın konusu iptal davası (1) şeklindedir. Söz konusu davanın süresi 1 yıl (1) süre ile sonuçlanmaktadır. Bu davanın sonucu ise ret (1) şeklindedir. Bu bilgiler doğrultusunda Sivas ilinde açılan davaların %100 oranında ret edildiği tespit edilmiştir.

Mersin: İlk ve son kentsel dönüşüm davası 2014 yılında açılmıştır. Bu süreçte konu kapsamında 1 dava karşımıza çıkmaktadır. Davanın konusu iptal davası (1) şeklindedir. Söz konusu davanın süresi 1 yıl (1) süre ile sonuçlanmaktadır. Bu davanın sonucu ise kabul (1) şeklindedir. Bu bilgiler doğrultusunda Mersin ilinde açılan davaların %100 oranında kabul edildiği tespit edilmiştir.

Van: İlk ve son kentsel dönüşüm davası 2015 yılında açılmıştır. Bu süreçte konu kapsamında 1 dava karşımıza çıkmaktadır. Davanın konusu iptal davası (1) şeklindedir. Söz konusu davanın süresi 1 yıldan az (1) süre ile sonuçlanmaktadır. Bu davanın sonucu ise kabul (1) şeklindedir. Bu bilgiler doğrultusunda Van ilinde açılan davaların %100 oranında kabul edildiği tespit edilmiştir.

Yozgat: İlk ve son kentsel dönüşüm davası 2015 yılında açılmıştır. Bu süreçte konu kapsamında 1 dava karşımıza çıkmaktadır. Davanın konusu iptal davası (1) şeklindedir. Söz konusu davanın süresi 1 yıldan az (1) süre ile sonuçlanmaktadır. Bu davanın sonucu ise kabul (1) şeklindedir. Bu bilgiler doğrultusunda Yozgat ilinde açılan davaların %100 oranında kabul edildiği tespit edilmiştir.

Zonguldak: İlk ve son kentsel dönüşüm davası 2015 yılında açılmıştır. Bu süreçte konu kapsamında 1 dava karşımıza çıkmaktadır. Davanın konusu iptal davası (1) şeklindedir. Söz konusu davanın süresi 1 yıl (1) süre ile sonuçlanmaktadır. Bu davanın sonucu ise kabul (1) şeklindedir. Bu bilgiler doğrultusunda Zonguldak ilinde açılan davaların %100 oranında kabul edildiği tespit edilmiştir.

Ağrı: İlk ve son kentsel dönüşüm davası 2016 yılında açılmıştır. Bu süreçte konu kapsamında 1 dava karşımıza çıkmaktadır. Davanın konusu iptal davası (1) şeklindedir. Söz konusu davanın süresi 1 yıl süre (1) ile sonuçlanmaktadır. Bu davanın sonucu ise ret (1) şeklindedir. Bu bilgiler doğrultusunda Zonguldak ilinden açılan davaların %100 oranında ret edildiği tespit edilmiştir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Ekonomik, çevresel ve göç dolayısıyla ortaya çıkan kültürel etmenler nedeniyle oluşan olumsuzlukların giderilmesinde kentsel dönüşüm karşımıza çıkmaktadır. Bu kapsamda kentsel dönüşüm projeleri kentsel sorunların çözümünde önemli oranda rol oynamaktadır. Bu projelerin oluşmasıyla birlikte sistemin düzgün şekilde işleyebilmesi için sağlam hukuki temellere dayandırılması gerekmektedir. Kentsel dönüşümün sistematik şekilde işlevini yerine getirebilmesi amacıyla sağlam hukuki temellere dayanması gerekmektedir. Bahsedilen bu hukuki temeller kentsel dönüşüm kavramının yasal dayanağı olmaktadır. Bu yasal dayanaklar kapsamında kentsel dönüşüm projelerinden oluşan sorunlar davalarla çözüme kavuşturulmuştur.

Çalışma kapsamında genel olarak kentsel dönüşüm, Danıştay mahkemesi kapsamında olan davalar konu, şehir bazında incelenmiştir. Bunun için de Lexpera adlı internet kaynağından yararlanılmıştır. Söz konusu mahkemede 5 farklı dava konusu karşımıza çıkmaktadır. Bunlar; İptal (842), İtiraz (171), Yürütme Durdurma (7), Tahsil (2) ve Temyiz (1), şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Danıştay mahkemesinde yer alan 1023 davanın 445'inin kabul kararı ile sonuçlandığı tespit edilmiştir. Bu orana yüzde olarak bakıldığında yaklaşık %43 oranında kabul edildiği görülmektedir. Danıştay mahkemesinde yer alan davaların en fazla 2 yıldan fazla sürede sonuçlandırıldığı tespit edilmiş ancak çoğunluk olarak 2 yılda karara kavuşturulmuştur. Sonuçlandırılma sürelerine yüzde kapsamında bakıldığında; %15 ile 1 yıldan az, %20 ile 1 yıl, %48 ile 2 yıl ve %17 ile 2 yıldan fazla şeklinde olduğu tespit edilmiştir. Şehirler bazında bakıldığında Danıştay mahkemesinde 33 farklı şehirde davaların olduğu görülmüştür. Bu davaların sayılarına bakıldığında; Ankara (380), İstanbul (158), Diyarbakır (96), Denizli (58), Manisa (44), Sakarya (39), Kocaeli (35), Bursa (32), Konya (31), Trabzon (24), Çorum (20), İzmir (15), Edirne (13), Adana (11), Antalya (10), Samsun (8), Eskişehir (8), Şanlıurfa (7), Rize (6), Gaziantep (4), Muğla (3), Erzurum (3), Şırnak (3), Uşak (3), Karaman

(2), Hatay (2), Malatya (2), Sivas (1), Mersin (1), Van (1), Yozgat (1), Zonguldak (1), Ağrı (1), şeklinde olduğu tespit edilmiştir.

Kentsel dönüşüm sürecinin sağlıklı işlevini yerine getirebilmesi için sağlam hukuki temellere dayandırılması gerekmektedir. Ancak kentsel dönüşüm sürecinin yasal temelleri olarak verilen kanunların içerisinde yer alan 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun kapsamında açıklanan riskli yapı kavramı çeşitli sorunlara neden olmaktadır. Söz konusu kanun kapsamında riskli yapı kavramı ile açıklanan alanların neye göre tespit edileceği açıkça belirtilmediği için uygulama aşamasında karışıklığı neden olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra söz konusu kavramın hangi kurumlar bağlamında tespitinin yapılacağı net olarak belirtilmemiştir. Bu sorunların mahkemeler kapsamında incelenen davaların sonuçlanma sürelerini uzattığı tespit edilmiştir. Problemlere neden olan husuların detaylı şekilde açıklanması yaşanan sıkıntıların önüne geçilmesinde faydalı olacaktır.

Kentsel dönüşüm kapsamında hukuki bağlamda karşılaşılan bir diğer sorun ise yetki problemidir. Bu problem incelenen davaların uyuşmazlık mahkemesine gönderilmesi aşamasında tespit edilmiştir. Kentin yaşanılabilir bir alan olabilmesi için idarenin yerine getirmesi gereken birçok faaliyet bulunmaktadır. Bu faaliyetlerin başında imar çalışmaları gelmektedir. Yaşanan yetki çatışması ve sınırlılığı sebebiyle bu çalışmalar etkili şekilde gerçekleştirilmemektedir. Bununun sonucunda gerçekleştirilen faaliyetlerin ile etkili sonuçların elde edilmesi mümkün olmayacaktır. Yaşanan bu yetki problemlerin detaylı bir çerçevede açıklanması ve sınırlılıkların açık şekilde belirtilmesiyle çözüme kavuşturulacaktır.

Kentsel dönüşüm sürecinin verimli şekilde işleyebilmesi için dayandığı kaynakların günümüz ihtiyaçlarına yönelik olması gerekmektedir. Yapılan incelemeler sonucunda kentsel dönüşüm kapsamında yer alan hukuki kaynakların uluslararası mevzuata uygun olmadığı tespit edilmiştir. Kentsel sorunlara çözüm aracı olarak ortaya çıkan kentsel dönüşüm sürecinin etkin şekilde işlevini yerine getirebilmesi için uluslararası kaynaklara uygunluğunun gözden geçirilip, düzeltmelerin yapılması gerekmektedir.

Kentsel dönüşüm davalarının incelenmesi sonucunda karşımıza çıkan bir diğer sorun ise uyuşmazlık problemidir. Kentsel dönüşüm süreci ve faaliyetleri hukuksal olarak 1982’de kurulan İdari Yargı’nın alanına girmektedir. 1982’de kurulan söz konusu yargı kolu henüz tam olarak sistematüğini oturtamamıştır. Görev alanı kapsamında net şekilde belirlilik olmadığından dolayı uyuşmazlıklara neden olmaktadır. Bu sorunun çözümü aşamasında görev alanları belli bir çerçevede açıklanan detaylı şekilde belirtilmelidir. Bunun sonucunda ortaya çıkan uyuşmazlık problemine çözüm olabilecektir.

İdare hukuku, tek bir hukuki dayanağa sahip olan bir hukuk alanı değildir. Mevzuatın geneli yasal dayanak sağlamaktadır. Bu bilgi doğrultusunda kentsel dönüşüm sürecinin hukuki dayanaklarına bakıldığında sadece kanunların olmadığı görülmektedir. Kanunların yanı sıra yönetmelikler ve uluslararası anlaşmalar bulunmaktadır. Bu süreçte oluşan sorunların çözümünde var olan yasal dayanakların birinde yapılan düzenleme genel bir çözüm sağlamayacaktır. Bu yüzden yasal temellerin tümünde genel bir revizyonunun yapılması sorunların çözümü aşamasında oldukça önemlidir.

KAYNAKÇA

- Akgüner, T. (2012), “Kentsel Dönüşüm ve Hukuk”, Güncel Hukuk Dergisi, (18-23).
- Akkoyunlu, E. (1997), “Kentli Hakları”, Amme İdaresi Dergisi, C.30, S.3, (31-38).
- Ataöv, A. ve Osmay, S. (2007), “Türkiye’de Kentsel Dönüşüme Yöntemsel Bir Yaklaşım”, Middle East Technical University Journal Of The Faculty Of Architecture, S.24(2), (57-82).
- Aydın, A.H. ve Çamur, Ö., (2016), “Kentsel Dönüşüm Uygulamalarında Başarılı Dünya Örnekleri: Danbara, Solidere, Rio De Janeiro”, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, S.6(1), (53-68).
- Aydınlı, H.İ. ve Kaya, A., (2013), “Yargı Kararları Örnekleri ile Türkiye’de Kentsel Dönüşüm Uygulamalarının Sorun Alanları”, Afyon Kocatepe Üniversitesi, İİBF Dergisi, C.15, S.2, (449-468).
- Bal, Ö. H. (2008), “İzmir’de Kentsel Dönüşüm Süreci’nin İzmir Cennetçeşme Mahallesi Üzerinden İrdelenmesi”, Dokuz Eylül Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir.

- Balkır, Z. G. (2012), “Konut Hakkı ve İhlalleri: Kentli Hakların Doğuşu”, IV. Sosyal Haklar Ulusal Sempozyumu, (339-358), Muğla.
- Çakallı, M. E. (2015), Kentsel Yenilemede Bir Araç Olarak Kentsel Dönüşüm Projeleri ve İlgili İdari Yargı Kararları, Adalet yayınevi, 2.Baskı, Ankara.
- Çaptuğ, M. (2016), İdare Hukuku Açısından Kentsel Dönüşüm, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Çolak, N. İ. (2019), Kentsel Dönüşüm Mevzuatının Hukuksal Değerlendirilmesi, 04.07.2019 tarihinde <http://www.ilkercolak.com.tr/kentsel-donusum-mevzuatinin-hukuksal-degerlendirmesi/> adresinden alındı.
- Demirkol, S. ve Baş, Z. B., (2013), “Kentsel Dönüşümün, 6306 Sayılı Yasa Kapsamında Hak ve Özgürlükler Açısından Ele Alınması”, TBB Dergisi, S.108, (24-70).
- Erden, Y. D. (2003), “Kentsel Yenileşmede Bir Araç Olarak Dönüşüm Projeleri”, Mimar Sinan Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Gözler, K. (2000), Temel Hak ve Hürriyetler, 05.07.2019 tarihinde <http://www.anayasa.gen.tr/temelhakvehurriyetler.htm> adresinden alındı.
- İmamoğlu, E. O. (1995), “İnsan Evi ve Çevresi, Araştırma Projesi: Sosyal ve Psikolojik Bazı Gözlemler”, Konut Araştırmaları Sempozyumu, (357-367), Ankara.
- Kaboğlu, Ö. İ. (1994), Çevre Hakkı, İmge Yayınevi, Ankara.
- Kalabalık, H. (2005), İmar Hukuku (Planlama, Arsa, Yapı, Koruma), Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Karakocalı, A. T. - Hakan, S. - Sila, K. - Ali, S., (2017), Sorularla Kentsel Dönüşüm Hukuku, Aristo Yayınevi, İstanbul.
- Keleş, R. (1992), Kentleşme Politikası, İmge Yayınevi, Ankara.
- Kıray, M. (1982), Toplumsal Değişme ve Kentleşme/Kentle Bütünleşme Sorunu, Kentsel Bütünleşme, Türkiye Gelişme Araştırmaları Vakfı Yayınları, Ankara.
- Lexpera, On İki Levha Yayıncılık, 05.05.2019 tarihinde <https://www.lexpera.com.tr/giris?ReturnUrl=%2F> adresinden alındı.
- Mazı, F. (2014), Kent ve Kalkınma, Kahramanmaraş, Akbaba İletişim Matbaacılık.
- Meriç, O. (1951), “Belediye ve Köy Kamulaştırma Mevzuatımızda Kamu Menfaati Anlamı”, Türk İdare Dergisi, (11-22).
- Okuyucu, G. (2003), Türk Hukukunda Konut Dokunulmazlığını İhlal Suçları, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Resmi Gazete, 20.07.1966 Tarih ve 12362 Sayılı, 775 sayılı “Gecekondu Kanunu”.
- Resmi Gazete, 04.11.1983 Tarih ve 18215 Sayılı, 2942 sayılı “Kamulaştırma Kanunu”.
- Resmi Gazete, 02.03.1984 Tarih ve 18344 Sayılı, 2985 sayılı “Toplu Konut Kanunu”.
- Resmi Gazete, 03.05.1985 Tarih ve 18749 Sayılı, 3194 sayılı “İmar Kanunu”.
- Resmi Gazete, 16.06.2005 Tarih ve 25866 Sayılı, 5366 sayılı “Yıpranan Tarihi Ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması Ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun”.
- Resmi Gazete, 03.07.2005 Tarih ve 25374 Sayılı, 5393 sayılı “Belediye Kanunu”.
- Resmi Gazete, 19.09.2006 Tarih ve 26301 Sayılı, 5534 sayılı “İskan Kanunu”.
- Şişman, A. ve Kibaroglu, D., (2009), “Dünyada ve Türkiye’de Kentsel Dönüşüm Uygulamaları”, TMMOB Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası 12. Türkiye Harita Bilimsel ve Teknik Kurultayı, (1-9).
- T.C. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu, Güncel Türkçe Sözlük, 09.11.2018 tarihinde <http://sozluk.gov.tr> adresinden alındı.

- Tekeli, İ. (2011), Kent, Kentli Hakları, Kentleşme ve Kentsel Dönüşüm, İstanbul:Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tokay, F. (2011), “Türkiye’de Kentsel Dönüşümün Gelişimi, Hukuki Yapı ve Uygulamadan Kaynaklanan Sorunlar”, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Uludağ, İ. (1988), “Türkiye’de Konut Açığı Karşısında Toplu Konut Yasası Ne Derecede Başarılı Olmuştur?”, Hukuk Araştırmaları Dergisi, Cilt (3), Sayı (1).
- Ülger, N. E. (2010), Türkiye’de Arsa Düzenlemeleri ve Kentsel Dönüşüm, Nobel Yayıncılık, 1.Basım, Ankara.
- Üstün, G. (2014), Kentsel Dönüşüm Hukuku, On iki Levha Yayıncılık, İstanbul.
- Ünal, E. D. ve Feridun, B. E., (1998), İmar Terimleri, Ankara.
- Yasin, M. (2005), “Kentsel Dönüşüm Uygulamalarının Hukuki Boyutu”, TBB Dergisi, Yıl: 2005, S.60, (105-138).
- Yasin, M. (2015), “Kentsel Dönüşüm Uygulamalarının Hukuki Boyutu”, TBBD, S.60, (105-137).
- Zeybekoğlu, S. S., (2008), “Kentsel Dönüşüm ve Kent Hakkı: Fener- Balat Rehabilitasyon Programı ve Santral İstanbul Projesi Örneği”, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- 1948 Tarihli “İnsan Hakları Evrensel Beyanname”.
- 04.10.1950 Tarih ve 11 Protokol Numaralı, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

REFERANDUM SÜRECİNİN SOSYAL MEDYA ORTAMINA ETKİSİ: 16 NİSAN 2017 ANAYASA REFERANDUMU ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA*

EFFECT OF THE REFERENDUM ON SOCIAL MEDIA ENVIROMENT: A STUDY ON THE CONSTITUTIONAL REFERENDUM OF APRIL 16, 2017

Ümit ARKLAN¹, Nurullah Zafer KARTAL²

1. Prof. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi,
umitarklan@sdu.edu.tr,
<https://orcid.org/0000-0003-0066-3122>
2. Arş. Gör., Süleyman Demirel Üniversitesi,
zaferkartal@sdu.edu.tr,
<https://orcid.org/0000-0001-9172-2954>

Makale Türü Araştırma Makalesi	Article Type Research Article
Başvuru Tarihi 07.10.2019	Application Date 10.07.2019
Yayına Kabul Tarihi 20.11.2019	Admission Date 11.20.2019
DOI 10.20875/makusobed.630223	

* Bu çalışma, aynı başlıkla, 18-21 Ekim 2017 tarih aralığında Alanya/Antalya'da hayata geçirilen II. International Academic Research Congress (Ines)'de bildiri mahiyetinde sunulan ve özet metni basılan çalışmanın yeniden ele alınmış ve genişletilmiş halidir.

Öz

Gelişen yeni iletişim teknolojilerinin etkisiyle gündelik yaşam içerisinde kapsadığı alanı her geçen gün daha da genişleten sosyal medya ortamları, ekonomiden sağlığa, siyasetten sanata birçok ilgi alanına hitap eder bir durumdadır. İnsanların bu iletişim ortamlarından yararlanma amaç ve düzeyleri dönemsel olarak farklılıklar göstermektedir. Bir dönem çok popüler olan konular ya da kişiler başka bir zaman diliminde yerlerini yeni konulara ve kişilere terk edebilmektedir. Bu bağlamda, referandum süreçleri de sosyal medya ortamlarının siyasal amaçla kullanım yoğunluğunun hat safhada olduğu zaman aralıkları olarak karşımıza çıkmaktadır. Gündelik yaşam içerisinde formel ve informal ortamlardaki kişiler arası iletişimlerde ve konvansiyonel medyada olduğu gibi sosyal medya mecralarında da referandum ile ilgili mevzular geniş bir yelpazede gündem konuları haline gelmektedir. Referandum sürecinin sosyal medya ortamına nasıl, ne yönde ve ne düzeyde etki ettiğini ortaya koymak bu çalışmanın ana konusunu teşkil etmektedir. Bu minvalde, 16 Nisan 2017 Anayasa Referandumu süreci özelinde ampirik bulgular ortaya koymak amacıyla Süleyman Demirel Üniversitesi öğrencileri üzerinde bir alan araştırması gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucunda ise, sosyal medya ortamının referandum sürecini takip etmek için pek güvenilir bulunmamakla birlikte, yine de tercih edilen bir mecra olduğu, çok fazla olmasa da referandum sürecinden etkilendiği, ülke gündemini yansıttığı, daha ziyade bilgilenecek ve eğlenmek amacıyla kullanıldığı, paylaşımların çarpıtılması ve çeşitli yaptırımlara maruz kalmak başta olmak üzere birtakım çekincelerin duyulduğu yönünde bulgular elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Referandum, Referandum Süreci, Anayasa Değişikliği, Sosyal Medya,

Abstract

As new technologies of communication keep emerging, social media circles also expand their range of influence and appeal to various fields of interest from economics to health and politics to arts. People's motivations for and extents of using these communication channels vary in accordance with different periods of time. Over time, hot topics or people of interest may soon be replaced with others. Within this context, referendum processes are among the various periods of time during which use of social media platforms are mainly driven by political motivations. Just as it is the case with interpersonal communications that take place in conventional media or formal/informal settings of people's daily routines, a wide range of discussions regarding a referendum become items of the agenda on social media. This study aims at inquiring how, towards which direction and to what extent referendum procedures influence social media. For this purpose, a field research has been conducted among students of Süleyman Demirel University in order to obtain empirical findings relevant to the Constitutional Referendum of April 16th, 2017. As a result of this research, findings have suggested that social media is not considered very reliable in terms of following a referendum, although it is still a preferable platform; it tends to be influenced by the process, albeit not too much, and reflect the national agenda; people use it mostly for entertainment and accessing information; and there are a number of reservations, primarily the way posts twist facts and could possibly cause sanctions to be imposed.

Keywords: Referendum, Referendum Process, Constitutional Amendment, Social Media,

1. GİRİŞ

Gündelik hayatta insanların yaşamını doğrudan ya da dolaylı olarak etkileyebilecek durumdaki nadir kavramlardan bir tanesi olan, devletin icap ettiği zamanlarda ne şekilde ve nasıl hareket edeceğini belirleyen, genel manada olması gereken liyakat ve donanımlı birtakım belirli kişilerin aldığı kararları uygulandığı yer olan yönetim kavramı tarihte önem atfedilen ve üzerinde fikir yürütülen bir noktadadır. Günümüzde ise, yaygınca kabul edilen yönetim şekli olarak toplumun kendilerini ilgilendiren konularda fikir beyan etmesi temeline dayanan, ‘halkın halk için halk tarafından yönetilmesi anlamına gelen’ (Browne, 2011, s. 338) demokrasi, birçok devlet ve kendi ülkemiz tarafından kabul edilmiş bir düzen şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Elbette çağımızdaki ülkelerin nüfusları göz önüne alındığı takdirde, halkın direkt olarak devlet yönetimi konusunda fikir beyan etmeleri olanaklar içinde bulunan bir durum değildir. Bundan dolayı, ‘bahsi geçen yönetim modelinin hakim olduğu devletlerde uygulamada tam manasıyla bir benzerlik olmamasına rağmen’ (Gözübüyük, 2008, s. 24), nadir benzerliklerden biri, temsili demokrasi ile bireylerin kendileri adına kararları alması ehliyetini, başka kişilere belirli zaman aralığı için devretmesi durumudur. Ancak ülke açısından önemli kararların alınacağı hadiselerde ve yönetim grubunun bu hükmü yasalar kapsamında alacak imkânı elinde bulundurmadığı durumlarda halka doğrudan sorulması vasıtasıyla, yani referandum yoluyla yasal düzenlemeler hayata geçirilebilmektedir.

Bu bağlamda, her vakit tezahür edecek vakalardan olmayan referandum yapma kararı, ülkenin anayasasının değişmesi gibi gerçek anlamda devletin önemli bir yapıtaşı hakkında verilebilirken, belirli kişilere dair bir hükme varmak için de alınabilir. Neredeyse toplumun tamamını etkileyen bir süreç olan referandum, kitle iletişim araçlarının da ilgili konuda sürekli şekilde bilgilendirme yapmasından ötürü, insanların gündelik hayatlarından, düşüncelerine kadar birçok noktaya etki etmektedir. Bu durum aynı biçimde ‘enformasyonun farklı lokasyonlara hızlıca aktarılmasına olanak sağlayan’ (Wilcox vd., 2015, s. 68) sosyal medya ortamlarına da yansımaktadır. Birey içerik üreticisi konumunda bulunduğundan dolayı, sosyal medyanın gündeminde referandum kendisine yer bulmaktadır.

Tüm bu açıklamalardan yola çıkarak, çalışma 16 Nisan 2017 referandum sürecinin yeni medya araçlarından olan sosyal medyaya nasıl etki ettiğini ele almaktadır. Bahsi geçen amaç doğrultusunda alan araştırılması yapılmakta, Süleyman Demirel Üniversitesinde öğrenim gören ve tesadüfi örneklem yöntemiyle seçilmiş 500 deneğin vermiş oldukları cevaplar çalışma içinde tartışılmaktadır. Referandumun sosyal medya araçlarına nasıl tesir ettiği, içerik paylaşımından, takibine, kullanım amaçlarına, çekincelere ve söz konusu araçların güvenilirliğine kadar farklı perspektifleri değerlendiren analizler ortaya konulmaktadır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Toplumun bütünsel çoğunluğunu etkileyecek derecede meydana gelen hadiseler, insanların yaşayışlarına ve dünyayı algılayış şekillerine tesir etmekle birlikte, gündelik yaşam içerisinde gündemlerini de derin bir biçimde meşgul etmektedir. Hayata geçen gelişmenin etki edeceği kişi sayısının oranı, medya araçlarının ilgisini cezbetmesini, çıktılarını etki etmesini ve de gündemde kalma süresini değiştirmektedir. Bahsi geçen tesir edilecek birey niceliğinin fazla olmasına sebebiyet veren olaylardan bir tanesi de, bir ülke hakkında önemli kararların alınacağı vakit, söz konusu hükmün halka sorulması ve demokrasinin bir ögesi olan referandum süreçleri olmaktadır.

Bu minvalde, referandumun bir unsur olarak içinde yer aldığı demokrasi kavramından bahsetmekte fayda bulunmaktadır. Kelime manası yönünden pozitif bir imaja sahip olan (O’Neil, 2007, s. 135), tek bir modeli olmayan (Karadeniz, 2018, s. 60) üstünde tam anlamıyla bir fikir birliği bulunmasa da, geniş bir uygulama alanı bulan (Gözübüyük, 2008, s. 23) faaliyette bulunduğu yerlerde serbestçe kamuoyunun oluşmasına olanak tanıyan (Kapani, 2011, s. 166) demokrasi kavramı; Yunanca demos (avam) ve kratia (güç veya kural) kökeninden gelmektedir (O’Neil, 2007, s. 135). Topluluğu ya da toprak parçasını yönetenlerin ‘hükümdarlar ve soylu sınıflar olmadığı, aksine halkın olduğu siyasal düzen (Giddens, 2012, s. 897), halk egemenliği istinadına dayandırılabilir yönetim biçimi (TDK, 2019) olan demokrasi uygulanış biçiminde farklılıkları ihtiva etmektedir.

Belirli yaşta olan hem sağlıklı hem de özgür kişilerin bir hak ve ödevi şeklinde bulunan, çeşitli metot ve nedenlerle uygulamaya dökülen demokratik (Arklan ve Rençber, 2018, s. 225) faaliyetler doğrudan ve temsili olmak üzere ikiye ayrılmaktadır (Tunç, 2008, s. 1116). Genel manada, Atina şehir devletinin uygulamış olduğu doğrudan demokrasi (Varlık ve Ören, 2003, s. 176) halkın mevzu bahis olan konu hakkında fikrini

herhangi vasıta aramaksızın bir meclis içerisinde beyan etmesine dayanmaktadır. Öte yandan temsili demokrasi ise ‘bugün batı dünyasında yaygın bir biçimde kullanılan politik rejim olmakla birlikte, temsilcilerin seçim aracılığıyla seçildiği bir sistemdir’ (Benoist, 2008, s. 19). Popülasyon olarak yüksek hacme sahip günümüz ülkelerinde demokrasi anlayışı temsili olarak halkın birtakım kişileri kendi haklarını savunmak adına seçtiği şekilde devam etmektedir. Ancak belirlenen kişiler her konuda temsil ettiği bireylerin vermiş olduğu yetki bağlamında kararlar alamamakta, bazı durumlarda yetkiyi veren toplumun da fikrinin alınmasına ihtiyaç duyulabilmektedir. Bu uygulamanın demokrasi içerisinde ismi ise referandumdur.

Doğrudan demokrasinin temellerinden biri olmakla birlikte (Zengin, 2019, s. 33), temsili ile yarı doğrudan demokrasinin bir karışımı olan (Aziz, 2007, s. 106), ülke halkının özgür iradesini dolaysız biçimde siyasal yaşama yansıtan (Göker ve Doğan, 2011, s. 47), halka etkileşim ve diyalog fırsatı vererek (Arklan, 2011, s. 88), toplumu etken ve yapıcı olarak karar alma sürecine katan (Karaman, 2011, s. 199), politik bir öneriyi kabul ya da reddetmeyi oylayan (Encyclopedia of the Social Sciences, 2008), referandum kavramı, parlamento tarafından onaylanan hükmün cemiyetin de tasdik etmesi adına bireylere sunulması durumudur (Gözler, 2017, s. 2). Referandumun gücü devletin kurumları tarafından yaratılmakta ve bir devlet ya da devletin yerel kısımlarının vatandaşları tarafından müzakere edilmektedir. Referandum, bir kanunun işlevsel hale gelmeden önce insanların fikirlerinin ifadesini sağlamaktadır. Anılan unsur, hali hazırda yürürlükte olan bir kanunun geçersiz olması için değil, henüz işlevsel hale gelmemiş bir hükmü yürürlükten kaldırmak ve askıya almak için yapılabilmektedir (West’s Encyclopedia of American Law, 2005).

Politik sistem içerisinde böylesine bir tesire sahip olabilen referandum süreci elbette toplum içerisinde yaşayan bireylerin gündemlerinde de güçlü bir etki yaratmaktadır. Bahsi geçen kişilerin gündemlerini meşgul etme durumuna ise, sosyal hayatta sebebiyet veren birkaç enstrüman bulunmaktadır. Söz konusu vasıtaları sıralamak gerekirse; kişiler arası iletişim, kitle iletişim araçlarından olan basın, radyo ve televizyon, en olarak ise sosyal medya bunlar arasında yer almaktadır. Bilhassa, internet çağının başlamasıyla yeni medya diye adlandırılan sosyal medyanın kişi ilgilerini etkilediği aşikar bir gerçektir.

İletişim kavramının çehresini değiştirmiş teknolojik gelişmelerden biri olan internet (Fidan ve Rençber, 2019, s. 220) ile hayatımıza giren, etkileşim özelliğini bünyesinde bulunduran (Coombs ve Holloday, 2014, s. 27), kişilerin diğerleriyle bilgi, eğlence ve haberler ile diyaloga girebileceği (Turow, 2011, s. 498) ilgilerini paylaşabileceği (Campbell vd., 2012, s. 541) bir lokasyon, kullanıcıların aktif biçimde katılım seviyesini değiştiren bir yapı (Freberg, 2013, s. 848) olan sosyal medya, blog çeşitleri, forumlar, podcastler, wikiler ya da sözlükler, oyunlar, sanal bir çok alemlerden oluşmaktadır (Yağmurlu, 2013, s. 96). Bu gibi alt türler aracılığıyla sosyal medya teknolojik buluşlarla birey yaşamını ve toplumun tarihsel gelişim seyrini önemli derecede dönüştürdüğü kabul edilmektedir (Göker, 2015, s. 400). Daima güncellenebilmesi, çoklu kullanıma sahip olması (Vural ve Bat, 2010, s. 3349), maliyet açısından düşük olması, enformasyonu hızlı yayması (Eröz ve Doğdubay, 2012, s. 136), insanların fikir, görüş ve ilişkilerini paylaştıkları bir ortam sunması (Yağmurlu, 2011, s. 6) söz konusu dönüşüme neden olan etmenler arasında yer almaktadır. Bu gibi nitelikleri bünyesinde barındıran sosyal medya ‘insanlar tarafından gündemi takip etmeleri için de kullanılmaktadır’ (Solmaz vd., 2013:24).

Referandum süreçleri de tüm ülkeyi ilgilendiren ve ilgili ülkenin gündemini meşgul eden bir mahiyete sahip olduğundan ötürü, bu durum WEB 2.0 internet dönüşümü sayesinde ortaya çıkan, etkileşimli ağlardan biri olan sosyal medyaya yansımaktadır. İçtimai yaşamda bulunan insanlar sosyal medya aracılığıyla birlikte, demokratik bir yöntem ve doğrudan kanun onaylayıcı ehliyetini insanlara veren referandum süreciyle ilgili olarak bilgi almakta, fikirlerini belirtmekte, içerik takip etmekte, konuyla ilgili yorum yapmakta, başka bireylerden etkilenmekte ve etkileşimde bulunmaktadır. Bu gibi eylemleri hayata geçirirken kimi insanlar çekince duyabilmekteyken, kimi kişiler bu araçların güvenilirliği noktasında soru işareti taşımaktadır. Hülasa, çalışma referandum sürecinde bireylerin sosyal medyayı nasıl kullandıklarını, kullanım esnasında ne gibi duygular sergilediklerini ortaya sermektedir.

3. İLGİLİ ÇALIŞMALAR

Hem bir kanun hükmünün halk tarafından oylanması süreci olarak betimlenecek referandum hem de internet teknolojisinin oluşmasından sonra bahsi geçen buluşun etkileşime izin veren gelişimi sayesinde ortaya çıkan sosyal medya, sosyal fenomenler olduğundan ötürü, sosyal bilimler anılan kavramlara ayrı ayrı ilgi göstermektedirler. Fakat alan yazın içerisinde yapılan tarama neticesinde “sosyal medya ve referandum”

kavramları üzerine çalışmaların nicelik olarak çok olmadığı göze çarpmakta ve bu durum çalışmanın ana ilham kaynağı oluşturmaktadır.

İlk olarak çeşitli indekslerde yapılan tarama sonucunda Türkçe olarak ‘sosyal medya ve referandum’ anahtar kelimeleri aranmış ve netice itibariyle üç adet çalışma bulunmuştur. Bahsi geçen çalışmalardan biri politikacıların sosyal medya kullanımıyla beraber gündem oluşturma sürecini irdeleyen “Sosyal Medyanın Kamuoyu Oluşturma Sürecinde Kullanımı: 16 Nisan 2017 Anayasa Değişikliği Referandumu Sürecinde Siyasi Aktörlerin Sosyal Medya Paylaşımlarının İçerik Analizi” (Doğan, 2019) adlı araştırmadır. Diğer bir çalışma, 2017 yılında gerçekleşen anayasa referandumu sürecinde sosyal medyada Recep Tayyip Erdoğan’ın görsel imajını analiz eden “16 Nisan 2017 Anayasa Değişikliği Referandumunda Recep Tayyip Erdoğan’ın Sosyal Medyadaki Görsel İmajı Üzerine Bir Analiz” (Batu ve Tos, 2018) dir. Başka bir eser ise, internet üzerinden faaliyet gösteren YouTube sosyal medya mecrasında referandum viral reklamlarını değerlendiren “2017 Başkanlık Sistemi Referandumu Sürecinde Viral Reklam Kullanımı” (Özel ve Karakaş, 2018) adlı araştırmadır.

İkinci olarak, yabancı alan yazın tarandığı zaman farklı mahiyette araştırmalar ile karşılaşılmaktadır. Bunlardan son yıllardaki yayımlanan çalışmaları ele almak ve isimlerini aktarmak gerekirse şunları söylemek mümkündür.

- Birleşik Krallık ve Avrupa Birliği için Twitter verilerini kullanarak coğrafi hassaslığı ölçen “Geospatial Sentiment Analysis Using Twitter Data for UK-EU referendum” (Agarwal, A., Sing, R. ve Toshniwal, 2018) isimli araştırma.
- Avrupa Birliği referandumu sürecinde Twitter kampanyalarını karşılaştırma gayreti içerisinde bulunan “Sticks and Stones: Comparing Twitter Campaigning Strategies in the European Union Referendum” (Usherwood ve Am Wright, 2017) adlı çalışma.
- Sosyal medyanın referandum kampanyalarını nasıl şekillendirdiğini inceleyen “Tweeting for Brexit: How Social Media Shaped The Referendum Campaign” (Hänska ve Bauchowitz, 2017) isimli eser.
- İtalyan referandumu kapsamında kamusal söylem ve haber tüketimini sosyal medya bağlamında değerlendiren “Public discourse and news consumption on online social media: A quantitative, cross-platform analysis of the Italian Referendum” (Del Vicario vd, 2017) isimli araştırma.
- Bot sosyal medya hesaplarının sosyal medya araçlarından twitter üzerinde İngiltere Brexit referandumuna etkisini ölçen “Bots, #StrongerIn, and #Brexit: Computational Propaganda during the UK-EU Referendum” (Howard ve Kollanyi, 2016) adlı çalışma.
- Kapsamlı veri setiyle 2 bin twitter mesajını Brexit referandumu kapsamında duygu analizine tabii tutan “A Twitter Sentiment Gold Standard for the Brexit Referendum” (Hürlimann vd., 2016) isimli eser.
- Birleşik Krallık ve Avrupa Birliği referandum sürecinde kamuoyunu Twitter bağlamında analiz etmeye yönelik “Brexit? Analyzing Opinion on the UK-EU Referendum within Twitter” (Llewellyn and Cram, 2016) adlı araştırma.
- 2014 yılında İskoçya Bağımsızlık Oylaması ile ilgili sosyal medya aktivitelerini inceleyen, BIRGing, CORFing, ve Twitter sosyal ağları ele alan “BIRGing, CORFing, and Twitter Activity Following a Political Referendum: Examining Social Media Activity Concerning the 2014 Scottish Independence Vote” (Lachlan ve Levy, 2016) isimli çalışma.
- Sosyal medya ve İskoçya Bağımsızlık Referandumu konusuna eğilen “Social Media and the Scottish Independence Referendum 2014: Events and the Generation of Enthusiasm for Yes” (Shephard ve Quinlan, 2015) adlı eser.
- 2013 yılında İskoçya Bağımsızlık Referandum hareketini inceleyen “Regulating #indyref: Social Media and the Scottish Independence Referendum Act 2013” (Tickell, 2014) isimli araştırma.

Sonuç olarak, Türkçe yapılmış çalışmalara bakıldığı takdirde, üç tane araştırma göze çarpmaktadır. Yapılan üç çalışma da sosyal medya içerikleri bağlamında değerlendirmelerde bulunmaktadır. Yabancı menşeli eserler gözlemlendiğinde ise, daha fazla Twitter sosyal medya mecrası kapsamında inşa edilen incelemeler yoğunlukta bulunmaktadır. Bahsi geçen incelemelerin sayısı altı adettir. Aktarılan beş çalışma, İngiltere’de bulunan referandumu, üç araştırma İskoçya referandumunu, bir eser ise, İtalya referandumunu konu olarak seçmiştir.

4. YÖNTEM

Bu başlık altında, çalışmanın ana çatısını oluşturan alan araştırmasının dayandığı araştırma modeli, sahaya uygulanması, örneklem seçimi, veri toplamak için kullanılan araçlar, elde edilen veriler üzerinde gerçekleştirilen analizler, kullanılan testler ve cevaplanmak üzere hazırlanmış araştırma soruları yer almaktadır.

4.1. Araştırmanın Modeli

Genel tarama modelinin benimsendiği bu çalışmada, bağımlı ve bağımsız değişkenler arasında karşılaştırmalı ilişkisel tarama yapılmaktadır. Sosyal medya ortamına referandum süreci bağlamında odaklanan veriler toplanmıştır.

4.2. Araştırmanın Uygulanması ve Örneklem

Referandum sürecinin sosyal medya ortamına etkisini farklı boyutlarıyla ortaya koymak amacıyla 3-7 Nisan 2017 tarihleri arasında Süleyman Demirel Üniversitesi Merkez Kampüsünde öğrenim gören öğrenciler üzerinde bir saha araştırması gerçekleştirilmiştir. Tesadüfi örneklem yönteminin esas alındığı ve yüz yüze görüşme yoluyla verilerin toplandığı çalışmada, sahaya toplam 400 anket formu uygulanmıştır.

4.3. Veri Toplama Araçları

Sahaya uygulanmak üzere 5 ana bölümden meydana gelen 24 soruluk bir anket formu hazırlanmıştır. İlk bölümde referandum sürecinin sosyal medya ortamındaki temsilini ortaya koymaya dönük 6 soru yer almakta; ikinci bölümde referandum sürecinde sosyal medya ortamının kullanımını belirlemeye yönelik 3 soru bulunmaktadır. Üçüncü bölüm referandum sürecinin sosyal medya ortamına etkisini saptamak üzere 4 sorudan oluşurken; dördüncü bölüm referandum süreci için sosyal medya ortamının uygunluğunu tespit etme gayreti taşıyan 4 sorudan meydana gelmekte; beşinci ve son bölüm ise, araştırmanın katılımcı profilini betimler nitelik taşıyan 7 soru ihtiva etmektedir.

Anket formu sahaya uygulanmadan önce 50 kişilik bir örneklem grubu üzerinde ön test gerçekleştirilmiş, formun anlaşılabilirlik ve analizlere uygunluk düzeyi belirlenerek gereken düzenlemeler yapılmış ve son şeklini alması sağlanmıştır.

4.4. Verilerin Analizi ve Kullanılan Testler

Alan araştırmasından sağlanan veriler SPSS 24.0 istatistik programı kullanılmak suretiyle elektronik ortamda işlenmiştir. Elde edilen verilerin analizinde sırasıyla, araştırmanın katılımcı profiline, referandum sürecinin sosyal medya ortamındaki temsiline, referandum sürecinde sosyal medya ortamının kullanımına, referandum sürecinin sosyal medya ortamına etkisine ve referandum süreci için sosyal medya ortamının uygunluğuna ilişkin verileri ortaya koymak üzere betimleyici istatistik teknikleri uygulanmıştır. Araştırmaya katılanların referandum sürecinin sosyal medya ortamındaki temsiline, referandum sürecinde sosyal medya ortamının kullanımına, referandum sürecinin sosyal medya ortamına etkisine ve referandum süreci için sosyal medya ortamının uygunluğuna ilişkin kanaatlerinin katılımcı profili bağlamında gösterdiği farklılaşmayı gözler önüne sermek amacıyla Ki Kare testinden yararlanılmıştır.

4.5. Araştırma Soruları

Çalışmada aşağıda sıralanan araştırma soruları cevaplanmaya çalışılmaktadır.

Araştırma Sorusu 1: Referandum sürecinin sosyal medya ortamındaki temsiline ilişkin kanaatler nelerdir ve bu kanaatler katılımcı profili doğrultusunda nasıl bir farklılaşma göstermektedir?

Araştırma Sorusu 2: Referandum sürecinde sosyal medya ortamı hangi amaçlar için ne düzeyde kullanılmaktadır ve bu kullanım durumu katılımcı profilden ne şekilde etkilenmektedir?

Araştırma Sorusu 3: Referandum sürecinin sosyal medya ortamına hangi yönlerden nasıl bir etkide bulunduğu düşünülmektedir ve söz konusu düşünce üzerinde katılımcı profilinin ne düzeyde belirleyiciliği vardır?

Araştırma Sorusu 4: Referandum süreci için sosyal medya ortamının uygunluğuna ilişkin görüşler nelerdir ve bu görüşler katılımcı profili bağlamında nasıl bir dağılım sergilemektedir?

5. ARAŞTIRMA BULGULARI

5.1. Araştırmanın Katılımcı Profili

Araştırmaya katılanların %50,8'ini erkekler, %48,8'ini kadınlar ve %0,5'ini cinsiyetine ilişkin bilgi vermeyen kişiler oluşturmaktadır. Bu bireylerin %23,5'i dördüncü sınıf, %22,8'i ikinci sınıf, %22'si birinci sınıf, %20,3'ü üçüncü sınıf, %5,3'ü hazırlık sınıfı, %3,8'i beşinci sınıf ve %1,3'ü altıncı sınıf öğrencisi, %1,3'ü ise bu soruyu cevapsız bırakmış olan kişilerdir. En düşük araştırmaya katılan yaşı 18, en yüksek 39, araştırmaya katılanların yaşlarının aritmetik ortalaması 21,55, standart sapması 2,36'dır. Katılımcıların yaşları kategorilendirildiğinde ise, 22 ve üzeri yaştakilerin %47,3'lük, 20-21 yaş aralığındakilerin %33,8'lik, 18-19 yaş aralığında bulunanların %17,5'lik ve yaşını belirtmeyenlerin %1,5'lik bir orana sahip olduğu görülmektedir. Katılımcılara ilişkin en düşük aylık ortalama harcama 200 TL iken, en yüksek 3500 TL, aylık ortalama harcamanın aritmetik ortalaması 825,07 TL ve standart sapması 438,50 TL'dir. Araştırmaya katılanların aylık ortalama harcaması kategorize edildiğinde, %45,8'inin 401-800 TL arası, %37,5'inin 801 TL ve üzeri, %13,8'inin 400 TL ve aşağısı aylık ortalama harcama yaptığı, %3'ünün ise aylık ortalama harcamasına ilişkin bilgi vermediği anlaşılmaktadır.

Bunun yanı sıra, siyasete karşı, katılımcıların %46'sı orta, %24,8'i güçlü, %12,3'ü zayıf, %8'i çok zayıf ve %7,8'i çok güçlü ilgi düzeyine sahipken, %1,3'ü bu konuda fikir beyan etmemektedir. Bu kişiler içerisinden siyasi görüş olarak kendisini merkez sağda konumlandıranların oranı %32,5, merkez solda değerlendirenlerin oranı %20,8, kendisini hiçbir kategori içerisine dahil etmeyenlerin oranı %15,5, radikal solda algılayanların oranı %11,8, radikal sağda görenlerin oranı %9,8 ve siyasi görüşünü belirtmeyenlerin oranı %9,8'dir. 16 Nisan 2017 Cumhurbaşkanlığı Referandumunda araştırmaya katılanların %49,8'i hayır yönünde oy kullanacağını belirtirken, %19,8'i evet yönünde oy kullanacağını ifade etmekte, %19,3'ü bu konuda kararsız olduğunu dile getirmekte, %10'u oy kullanmayacağını vurgulamakta ve %1,3'ü bu konuya ilişkin bir görüş ortaya koymamaktadır. Bu verilerden hareketle, katılımcıların genel itibarıyla siyasete ilgi duyduğunu, siyasi görüş olarak kendilerini daha çok sağda konumlandığını ve 16 Nisan 2017 Cumhurbaşkanlığı Referandumunda ağırlıklı olarak hayır yönünde oy kullanma düşüncesinde olduğunu ifade etmek olanaklıdır.

5.2. Referandum Sürecinin Sosyal Medya Ortamındaki Temsili

Bu başlık altında referandum sürecinin sosyal medya ortamına yansımaya durumu, referandum süreciyle ilgili sosyal medya ortamında karşılaşılan içerikler, referandum sürecinde sosyal medya gündeminin ülke gündemini yansıtma durumu, referandum sürecinde evet kampanyasının ve hayır kampanyasının sosyal medya ortamındaki aktiflik durumu, referandum sürecinin sosyal medya ortamına taşınmasına ilişkin değerlendirmeler, referandum sürecinde sosyal medya ortamında siyasi kimliklerin yansıtıldığını düşünme durumu ve tüm bunların katılımcı profili açısından sergilemiş olduğu farklılaşma üzerinde durulmaktadır.

5.2.1. Referandum Sürecinin Sosyal Medya Ortamına Yansımaya Durumu

Referandum sürecinin sosyal medya ortamına yansımaya durumu incelendiğinde, araştırmaya katılanların %42,5'i fazla yansıdığını, %36,3'ü çok fazla yansıdığını, %14'ü az yansıdığını, %5,8'i çok az yansıdığını ve %1,3'ü hiç yansımadağını düşünmekte, %0,3'ü ise bu konuda görüş belirtmemektedir. Bu verilerden hareketle, referandum sürecinin sosyal medya ortamına fazlaca yansıdığı yönünde bir kanaat taşındığını ifade etmek mümkündür.

Referandum sürecinin sosyal medya ortamına yansımaya durumunun katılımcı profili doğrultusunda sergilediği farklılaşma ele alındığında ise, siyasete ilgi düzeyi ($X^2= 19,75; s.d.= 16; p> ,05$), siyasi görüş olarak kendisini koyduğu kategori ($X^2= 32,22; s.d.= 16; p< ,05$)*, referandumda kullanılacak oyun yönü ($X^2=$

* $P< ,05$ olmakla birlikte 5'ten küçük beklenen değer %32 olduğu için anlamlı bir farklılaşma olmadığı kabul edilmiştir.

19,63; $s.d. = 12$; $p > ,05$), okunulan sınıf ($X^2 = 24,19$; $s.d. = 24$; $p > ,05$), cinsiyet ($X^2 = 9,03$; $s.d. = 4$; $p > ,05$), aylık ortalama harcama ($X^2 = 7,99$; $s.d. = 8$; $p > ,05$) ve yaş ($X^2 = 10,36$; $s.d. = 8$; $p > ,05$) açısından anlamlı hiçbir farklılaşmanın gözlenmediği anlaşılmaktadır.

5.2.2. Referandum Süreciyle İlgili Sosyal Medya Ortamında Karşılaşılan İçerikler

Referandum süreciyle ilgili sosyal medya ortamında, katılımcıların %30,3'ü haberlerle, %25,3'ü siyasilerin ifadeleriyle, %19,3'ü yorumlarla, %14'ü capslerle, %5,8'i karikatürlerle ve %5'i duyurularla en fazla karşılaşmakta, %0,5'i ise bu konuda bir beyanda bulunmamaktadır. Bu kapsamda, referandum süreciyle ilgili sosyal medya ortamında sırasıyla en fazla haberlerle, siyasilerin ifadeleriyle, yorumlarla ve capslerle karşılaşıldığı söylenebilir.

Referandum süreciyle ilgili sosyal medya ortamında karşılaşılan içeriklerin katılımcı profili doğrultusunda ortaya koyduğu farklılaşma incelendiğinde ise, siyasete ilgi düzeyi ($X^2 = 20,52$; $s.d. = 20$; $p > ,05$), siyasi görüş olarak kendisini koyduğu kategori ($X^2 = 14,55$; $s.d. = 20$; $p > ,05$), referandumda kullanılacak oyun yönü ($X^2 = 16,24$; $s.d. = 15$; $p > ,05$), okunulan sınıf ($X^2 = 17,01$; $s.d. = 30$; $p > ,05$), cinsiyet ($X^2 = 5,78$; $s.d. = 5$; $p > ,05$), aylık ortalama harcama ($X^2 = 12,64$; $s.d. = 10$; $p > ,05$) ve yaş ($X^2 = 9,17$; $s.d. = 10$; $p > ,05$) bakımından anlamlı hiçbir farklılaşmanın ortaya çıkmadığı görülmektedir.

5.2.3. Referandum Sürecinde Sosyal Medya Gündeminin Ülke Gündemini Yansıtma Durumu

Referandum sürecinde sosyal medya gündeminin ülke gündemini yansıtma durumu irdelendiğinde, araştırmaya katılanların %50'si kısmen yansıttığı, %25,8'i yansıtmadığı ve %24'ü yansıttığı fikrini taşımakta, %0,3'ü ise bu konuda görüş beyan etmemektedir. Bu verilere dayanarak, referandum sürecinde sosyal medya gündeminin ülke gündemini tam anlamıyla olmasa da genel itibariyle yansıttığı inancının taşındığını belirtmek mümkündür.

Referandum sürecinde sosyal medya gündeminin ülke gündemini yansıtma durumunun katılımcı profili açısından gösterdiği farklılaşma değerlendirildiğinde ise, siyasi görüş olarak kendisini koyduğu kategori ($X^2 = 30,90$; $s.d. = 8$; $p < ,001$), referandumda kullanılacak oyun yönü ($X^2 = 15,60$; $s.d. = 6$; $p < ,05$) ve yaş ($X^2 = 11,86$; $s.d. = 4$; $p < ,05$) yönünden anlamlı bir farklılaşmanın olduğu; buna karşın siyasete ilgi düzeyi ($X^2 = 12,60$; $s.d. = 8$; $p > ,05$), okunulan sınıf ($X^2 = 18,02$; $s.d. = 12$; $p > ,05$), cinsiyet ($X^2 = ,12$; $s.d. = 2$; $p > ,05$) ve aylık ortalama harcama ($X^2 = 4,51$; $s.d. = 4$; $p > ,05$) yönünden anlamlı bir farklılaşmanın bulunmadığı anlaşılmaktadır.

Tablo 1'de yer alan verilerden hareketle bakıldığında ise;

Siyasi görüş bakımından kendisini radikal solda hissedenlerin %36,2'si, merkez solda hissedenlerin %32,5'i, merkez sağda hissedenlerin %23,1'i, radikal sağda hissedenlerin %25,6'sı ve hiçbir kategoride hissetmeyenlerin %6,6'sı referandum sürecinde sosyal medya gündeminin ülke gündemini yansıttığı düşüncesine sahipken; siyasi görüş olarak kendisini radikal sol kategoride değerlendirenlerin %29,8'i, merkez sol kategoride değerlendirenlerin %37,3'ü, merkez sağ kategoride değerlendirenlerin %55,4'ü, radikal sağ kategoride değerlendirenlerin 64,1'i ve hiçbir kategoride değerlendirmeyenlerin %59'u kısmen bu düşüncüyü taşımakta; siyasi görüş itibariyle kendisini radikal sol kategoriye koyanların %34'ü, merkez sol kategoriye koyanların %30,1'i, merkez sağ kategoriye koyanların %21,5'i, radikal sağ kategoriye koyanların %10,3'ü ve hiçbir kategoriye koymayanların %34,4'ü tersi yönde bir düşünceye sahip bulunmaktadır. Bu doğrultuda, siyasi görüş olarak kendisini radikal sağ ve merkez sağ kategoride değerlendirenler diğerlerine oranla referandum sürecinde sosyal medya gündeminin ülke gündemini yansıttığı kanaatini daha fazla taşımaktadır.

Referandumda evet yönünde oy kullanacak olanların %22,8'i, hayır yönünde oy kullanacak olanların %25,8'i, kararsız olanların %24,7'si ve oy kullanmayacak olanların %17,5'i referandum sürecinde sosyal medya gündeminin ülke gündemini yansıttığı kanaatini taşıırken; referandumda evet diyecek olanların %62'si, hayır diyecek olanların %41,9'u, kararını netleştirmemiş olanların %57,1'i ve oy kullanmayacağını belirtenlerin %57,5'i kısmen bu kanaati benimsemekte; referandumda kullanacakları oyun yönü evet olanların %15,2'si, hayır olanların %32,3'ü, kararsızların %18,2'si ve oy kullanmayacakların %25'i ise sosyal medya gündeminin ülke gündemini yansıtmadığı kanaatine sahip bulunmaktadır. Bu verilerden hareketle, referandumda oyunu evetten yana kullanacak olanlar ve kararsızlar diğerlerine kıyasla referandum sürecinde sosyal medya gündeminin ülke gündemini yansıttığını daha fazla düşünmektedir.

18-19 yaş arasında bulunanların %36,2'si, 20-21 yaş arasında bulunanların %23,7'si ve 22 yaş ve üzerinde bulunanların %19,6'sı referandum sürecinde sosyal medya gündeminin ülke gündemini yansıttığına

inanırken; 18-19 yaş arasındakilerin %44,9'u, 20-21 yaş arasındakilerin %55,6'sı ve 22 yaş ve üzerindekiilerin %49,2'si kısmen bu inancı taşımakta; 18-19 yaş arası kategoride yer alanların %18,8'i, 20-21 yaş arası kategoride yer alanların %20,7'si ve 22 yaş ve üzeri kategoride yer alanların %31,2'si ise aksi yönde inanmaktadır. Buradan da anlaşılacağı üzere, yaşta meydana gelen artışla beraber referandum sürecinde sosyal medya gündeminin ülke gündemini yansıttığına inanma düzeyi azalmaktadır.

Tablo 1. Referandum Sürecinde Sosyal Medya Gündeminin Ülke Gündemini Yansıtmada Durumunun Katılımcı Profili Açısından Sergilediği Farklılaşma

	Evet	Kısmen	Hayır
Siyasi Görüş Olarak Kendisini Koyduğu Kategori	$X^2= 30,90; s.d.= 8; p< ,001$		
Radikal Sol	36,2	29,8	34
Merkez Sol	32,5	37,3	30,1
Merkez Sağ	23,1	55,4	21,5
Radikal Sağ	25,6	64,1	10,3
Hiçbiri	6,6	59	34,4
Referandumda Kullanılacak Oyun Yönü	$X^2= 15,60; s.d.= 6; p< ,05$		
Evet Yönünde	22,8	62	15,2
Hayır Yönünde	25,8	41,9	32,3
Kararsızım	24,7	57,1	18,2
Oy Kullanmayacağım	17,5	57,5	25
Yaş	$X^2= 11,86; s.d.= 4; p< ,05$		
18-19 Yaş Arası	36,2	44,9	18,8
20-21 Yaş Arası	23,7	55,6	20,7
22 Yaş ve Üzeri	19,6	49,2	31,2

5.2.4. Referandum Sürecinde Evet Kampanyasının ve Hayır Kampanyasının Sosyal Medya Ortamındaki Aktiflik Durumu

Referandum sürecinde evet kampanyasının ve hayır kampanyasının sosyal medya ortamındaki aktiflik durumu ele alındığında, katılımcıların %45,8'i evet kampanyasının, %25,8'i hem evet hem de hayır kampanyasının, %23,5'i hayır kampanyasının aktif yürütüldüğü kanısını taşıırken, %4,8'i hiçbirinin aktif yürütülmediği fikrini benimsemekte, %0,3'ü ise bu hususta herhangi bir görüş ortaya koymamaktadır. Bu minvalde, referandum sürecinde evet kampanyasının hayır kampanyasına nazaran daha aktif yürütüldüğü düşüncesinin taşındığı çıkarımında bulunulabilir.

Referandum sürecinde evet kampanyasının ve hayır kampanyasının sosyal medya ortamındaki aktiflik durumunun katılımcı profili bakımından sergilediği farklılaşma incelendiğinde ise, siyasete ilgi düzeyi ($X^2= 24,72; s.d.= 12; p< ,05$), siyasi görüş olarak kendisini koyduğu kategori ($X^2= 37,64; s.d.= 12; p< ,001$) ve referandumda kullanılacak oyun yönü ($X^2= 39,52; s.d.= 9; p< ,001$) açısından anlamlı bir farklılaşmanın ortaya çıktığı; bununla birlikte okunulan sınıf ($X^2= 24,25; s.d.= 18; p> ,05$), cinsiyet ($X^2= 4,13; s.d.= 3; p> ,05$), aylık ortalama harcama ($X^2= 7,01; s.d.= 6; p> ,05$) ve yaş ($X^2= 7,13; s.d.= 6; p> ,05$) açısından anlamlı bir farklılaşmanın gözlenmediği fark edilmektedir.

Tablo 2 doğrultusunda mevcut durum detaylandırıldığında ise;

Siyasete ilgi düzeyi çok zayıf olanların %31,3'ü, zayıf olanların %32,7'si, orta düzeyde olanların %48,4'ü, güçlü olanların %49'u ve çok güçlü olanların %51,6'sı referandum sürecinde sosyal medya ortamında evet kampanyasını daha aktif görürken; siyasete çok zayıf ilgi duyanların %21,9'u, zayıf ilgi duyanların %14,3'ü, orta düzeyde ilgi duyanların %22,8'i, güçlü ilgi duyanların %28,6'sı ve çok güçlü ilgi duyanların %29'u hayır kampanyasını daha aktif olarak değerlendirmekte; yine siyasete karşı çok zayıf ilgisi bulunanların %43,8'i, zayıf ilgisi bulunanların %44,9'u, orta düzeyde ilgisi bulunanların %25'i, güçlü ilgisi bulunanların %17,3'ü ve çok güçlü ilgisi bulunanların %12,9'u her iki kampanyayı da aktif bulmakla birlikte; siyasete çok zayıf ilgisi olanların %3,1'i, zayıf ilgisi olanların %8,2'si, orta düzeyde ilgisi olanların %3,8'i, güçlü ilgisi olanların %5,1'i ve çok güçlü ilgisi olanların %6,5'i her iki kampanyayı da aktif olarak değerlendirmemektedir. Bu verilerden yola çıkarak, siyasete ilgi düzeyi çok zayıf ve zayıf olanlar diğerlerine

oranla referandum sürecinde sosyal medya ortamında hem evet hem de hayır kampanyalarının her ikisini de aktif bulurken; siyasete ilgi düzeyi orta, güçlü ve çok güçlü olanlar evet kampanyasını daha aktif bulmaktadır.

Siyasi görüş olarak kendisini radikal solda konumlandırılanların %38,3'ü, merkez solda konumlandırılanların %39'ü, merkez sağda konumlandırılanların %53,8'i, radikal sağda konumlandırılanların %66,7'si ve hiçbir yerde konumlandırmayanların %38,7'si referandum sürecinde sosyal medya ortamında evet kampanyasının daha aktif olduğunu düşünürken; siyasi görüş olarak kendisini radikal solda görenlerin %27,7'si, merkez solda görenlerin %36,6'sı, merkez sağda görenlerin %19,2'si, radikal sağda görenlerin %12,8'i ve hiçbir yerde görmeyenlerin %12,9'u hayır kampanyasını daha aktif olarak değerlendirmekte; yine siyasi görüş itibarıyla radikal solda bulunanların %27,7'si, merkez solda bulunanların %15,9'u, merkez sağda bulunanların %24,6'sı, radikal sağda bulunanların %20,5'i ve hiçbir kategoride bulunmayanların %43,5'i hem evet hem de hayır kampanyalarının her ikisinin de aktif olduğu kanaatini taşıırken; siyasi görüş açısından radikal sol kategorisinde yer alanların %6,4'ü, merkez sol kategorisinde yer alanların %8,5'i, merkez sağ kategorisinde yer alanların %2,3'ü ve hiçbir kategoride yer almayanların %4,8'i ne evet kampanyasını ne de hayır kampanyasını aktif olarak algılamaktadır. Ele edilen verilere dayanarak, siyasi görüş olarak kendisini radikal sağda ve merkez sağda görenler diğerlerine nazaran referandum sürecinde sosyal medya ortamında evet kampanyasını daha aktif olarak değerlendirirken, kendisini hiçbir kategori içerisine dahil etmeyenler diğerlerine kıyasla hem evet hem de hayır kampanyalarının her ikisini de aktif olarak değerlendirmektedir.

Referandumda oyunu evetten yana kullanacak olanların %63,3'ü,, hayırdan yana kullanacak olanların %41,2'si, kararsız olanların %41,6'sı ve oy kullanmayacak olanların %45'i referandum sürecinde sosyal medya ortamında evet kampanyasını daha aktif olarak algılamakta; referandumda evet oyu kullanacakların %7,6'sı, hayır oyu kullanacakların %34,2'si, kararsızların %18,2'si ve oy kullanmayacakların %15'i hayır kampanyasının daha aktif olduğuna inanmakta; bunun yanı sıra referandumda oyunun evet olacağını söyleyenlerin %27,8'i, hayır olacağını söyleyenlerin %19,6'sı, kararsız kaldığını söyleyenlerin %37,7'si ve oy kullanmayacağını söyleyenlerin %30'u hem evet hem hayır kampanyasının her ikisini de aktif olarak nitelendirmekte; yine referandumda evet yönünde oyunu kullanacağını belirtenlerin %1,3'ü, hayır yönünde oyunu kullanacağını belirtenlerin %5'i, kararsız olduğunu belirtenlerin %2,6'sı ve oy kullanmayacağını belirtenlerin %10'u söz konusu kampanyalardan hiçbirini aktif olarak görmemektedir. Bu kapsamda, referandumda evet yönünde oy kullanacak olanlar diğerlerine kıyasla referandum sürecinde sosyal medya ortamında evet kampanyasını daha aktif olarak nitelendirmektedir.

Tablo 2. Referandum Sürecinde Evet Kampanyasının ve Hayır Kampanyasının Sosyal Medya Ortamındaki Aktiflik Durumunun Katılımcı Profili Açısından Sergilediği Farklılaşma

	Evet Kampanyası	Hayır Kampanyası	Her İkisi de	Hiçbiri
Siyasete İlgi Düzeyi	$X^2= 24,72; s.d.= 12; p<,05$			
Çok Zayıf	31,3	21,9	43,8	3,1
Zayıf	32,7	14,3	44,9	8,2
Orta	48,4	22,8	25	3,8
Güçlü	49	28,6	17,3	5,1
Çok Güçlü	51,6	29	12,9	6,5
Siyasi Görüş Olarak Kendisini Koyduğu Kategori	$X^2= 37,64; s.d.= 12; p<,001$			
Radikal Sol	38,3	27,7	27,7	6,4
Merkez Sol	39	36,6	15,9	8,5
Merkez Sağ	53,8	19,2	24,6	2,3
Radikal Sağ	66,7	12,8	20,5	0
Hiçbiri	38,7	12,9	43,5	4,8
Referandumda Kullanılacak Oyun Yönü	$X^2= 39,52; s.d.= 9; p<,001$			
Evet Yönünde	63,3	7,6	27,8	1,3
Hayır Yönünde	41,2	34,2	19,6	5
Kararsızım	41,6	18,2	37,7	2,6
Oy Kullanmayacağım	45	15	30	10

5.2.5. Referandum Sürecinin Sosyal Medya Ortamına Taşınmasına İlişkin Değerlendirmeler

Referandum sürecinin sosyal medya ortamına taşınmasını araştırmaya katılanların %43,3'ü olumlu değerlendirirken, %24,3'ü olumsuz olarak görmekte, %20,3'ü bu konuda kararsız kalmakta, %6,8'i çok olumlu, %5,3 çok olumsuz bulmakta, %0,3'ü ise bu konuya ilişkin görüş belirtmemektedir. Bu veriler doğrultusunda, referandum sürecinin sosyal medya ortamına taşınmasının çok olmasa da nispeten olumlu değerlendirildiğini ifade etmek mümkündür.

Referandum sürecinin sosyal medya ortamına taşınmasına ilişkin değerlendirmelerin katılımcı profili doğrultusunda ortaya koymuş olduğu farklılaşma ele alındığında ise, Siyasete ilgi düzeyi ($X^2= 64$; $s.d.= 16$; $p< ,001$), referandumda kullanılacak oyun yönü ($X^2= 23,98$; $s.d.= 12$; $p< ,05$) ve cinsiyet ($X^2= 11,51$; $s.d.= 4$; $p< ,05$) bakımından anlamlı bir farklılaşmanın gözlemlendiği, buna rağmen Siyasi görüş olarak kendisini koyduğu kategori ($X^2= 22,76$; $s.d.= 16$; $p> ,05$), okunulan sınıf ($X^2= 22,33$; $s.d.= 24$; $p> ,05$), aylık ortalama harcama ($X^2= 7,27$; $s.d.= 8$; $p> ,05$) ve yaş ($X^2= 9,09$; $s.d.= 8$; $p> ,05$) bakımından anlamlı bir farklılaşmanın bulunmadığı görülmektedir.

Tablo 3 doğrultusunda veriler ele alındığında ise;

Siyasete ilgisi çok zayıf olanların %15,6'sı, zayıf olanların %4,1'i, orta düzeyde olanların %4,4'ü, güçlü olanların %3'ü ve çok güçlü olanların %9,7'si referandum sürecinin sosyal medya ortamına taşınmasını çok olumsuz bulurken; siyasete karşı çok zayıf ilgi duyanların %15,6'sı, zayıf ilgi duyanların %28,6'sı, orta düzeyde ilgi duyanların %26,2'si, güçlü ilgi duyanların %26,3'ü ve çok güçlü ilgi duyanların %9,7'si olumsuz görmekte; yine siyasete çok zayıf ilgisi bulunanların %46,9'u, zayıf ilgisi bulunanların %28,6'sı, orta düzeyde ilgisi bulunanların %20,8'i ve güçlü ilgisi bulunanların %12,1'i bu konuda kararsız kalırken; siyasete çok zayıf ilgisi olanların %21,9'u, zayıf ilgisi olanların %34,7'si, orta düzeyde ilgisi olanların %44,3'ü, güçlü ilgisi olanların %50,5'i ve çok güçlü ilgisi olanların %54,8'i olumlu olarak değerlendirmekte; bununla beraber siyasete zayıf ilgi besleyenlerin %4,1'i, orta düzeyde ilgi besleyenlerin %4,4'ü, güçlü ilgi besleyenlerin %8,1'i ve çok güçlü ilgi besleyenlerin %25,8'i çok olumlu olarak algılamaktadır. Mevcut verilerden yola çıkarak, siyasete ilgi düzeyi arttıkça referandum sürecinin sosyal medya ortamına taşınmasının olumlu olduğu kanaatinde de bir artış meydana gelmekte, siyasete yüksek ilgi düzeyine sahip olanlar referandum sürecinin sosyal medya ortamına taşınmasını daha olumlu bulmaktadır.

Referandumda evet yönünde oy verecek olanların %1,3'ü, hayır yönünde oy verecek olanların %5,6'sı, kararsızların %5,2'si ve oy kullanmayacakların %10'u referandum sürecinin sosyal medya ortamına taşınmasını çok olumsuz olarak nitelerken; evetten yana oy kullanacak olanların %20,3'ü, hayırdan yana oy kullanacak olanların %23,7'si, kararsızların %31,2'si ve oy kullanmayacakların %17,5'i olumsuz olarak görmekte; bununla birlikte evet diyecek olanların %13,9'u, hayır diyecek olanların %18,2'si, kararsızların %28,6'sı ve oy kullanmayacakların %30'u bu hususta kararsız kalırken; oyunun rengi evet olanların %57'si, oyunun rengi hayır olanların %44,4'ü, kararsızların %28,6'sı ve oy kullanmayacakların %42,5'i olumlu bulmakta; yine eveti tercih edecek olanların %7,6'sı, hayır tercih edecek olanların %8,1'i ve kararsızların %6,5'i çok olumlu olarak düşünülmektedir. Buradan hareketle, referandumda evet yönünde oy kullanacak olanlar diğerlerine oranla referandum sürecinin sosyal medya ortamına taşınmasını daha olumlu görmektedir.

Referandum sürecinin sosyal medya ortamına taşınmasını erkeklerin %5,9'u, kadınların %4,6'sı çok olumsuz; erkeklerin %19,3'ü, kadınların %29,2'si olumsuz olarak değerlendirirken; erkeklerin %16,8'i, kadınların %23,6'sı bu konuyla ilgili kararsız kalmakta; bununla birlikte erkeklerin %49,5'i, kadınların %37,4'ü olumlu; erkeklerin %8,4'ü, kadınların %5,1'i çok olumlu olarak algılamaktadır. Ulaşılan veriler referans alındığında, kadınlar erkeklere kıyasla referandum sürecinin sosyal medya ortamına taşınmasını daha olumlu algılamaktadır.

Tablo 3. Referandum Sürecinin Sosyal Medya Ortamına Taşınmasına İlişkin Değerlendirmelerin Katılımcı Profili Açısından Sergilediği Farklılaşma

	Çok Olumsuz	Olumsuz	Kararsızım	Olumlu	Çok Olumlu
Siyasete İlgili Düzeyi	$X^2= 64; s.d.= 16; p< ,001$				
Çok Zayıf	15,6	15,6	46,9	21,9	0
Zayıf	4,1	28,6	28,6	34,7	4,1
Orta	4,4	26,2	20,8	44,3	4,4
Güçlü	3	26,3	12,1	50,5	8,1
Çok Güçlü	9,7	9,7	0	54,8	25,8
Referandumda Kullanılacak Oyun Yönü	$X^2= 23,98; s.d.= 12; p< ,05$				
Evet Yönünde	1,3	20,3	13,9	57	7,6
Hayır Yönünde	5,6	23,7	18,2	44,4	8,1
Kararsızım	5,2	31,2	28,6	28,6	6,5
Oy Kullanmayacağım	10	17,5	30	42,5	0
Cinsiyet	$X^2= 11,51; s.d.= 4; p< ,05$				
Erkek	5,9	19,3	16,8	49,5	8,4
Kadın	4,6	29,2	23,6	37,4	5,1

5.2.6. Referandum Sürecinde Sosyal Medya Ortamında Siyasi Kimliklerin Yansıtıldığını Düşünme Durumu

Referandum sürecinde sosyal medya ortamında siyasi kimliklerin yansıtıldığını düşünme durumu analiz edildiğinde, katılımcıların %44,3'ü siyasi kimliklerin ansıtıldığını, %32,5'i kısmen yansıtıldığını, %23'ü ise yansıtılmadığını düşünmektedir. Bu bağlamda, referandum sürecinde sosyal medya ortamında siyasi kimliklerin yansıtıldığını düşüncesinin genel olarak taşındığı dile getirilebilir.

Referandum sürecinde sosyal medya ortamında siyasi kimliklerin yansıtıldığını düşünme durumunun katılımcı profili ekseninde gösterdiği farklılaşma değerlendirildiğinde ise, sadece referandumda kullanılacak oyun yönü ($X^2= 16,29; s.d.= 6; p< ,05$) bakımından anlamlı bir farklılaşmanın söz konusu olduğu, bunun yanı sıra siyasete ilgi düzeyi ($X^2= 10,93; s.d.= 8; p> ,05$), siyasi görüş olarak kendisini koyduğu kategori ($X^2= 11,19; s.d.= 8; p> ,05$), okunulan sınıf ($X^2= 16,76; s.d.= 12; p> ,05$), cinsiyet ($X^2= 2,90; s.d.= 2; p> ,05$), aylık ortalama harcama ($X^2= 2,09; s.d.= 4; p> ,05$) ve yaş ($X^2= 2,73; s.d.= 4; p> ,05$) yönünden anlamlı bir farklılaşmanın ortaya çıkmadığı gözlenmektedir.

Tablo 4'te ortaya konulan veriler referans alınarak değerlendirildiğinde ise;

Referandumda evet diyecek olanların %48,1'i, hayır diyecek olanların %47,7'si, kararsız olanların %39'u ve oy kullanmayacak olanların %33,3'ü referandum sürecinde sosyal medya ortamında siyasi kimliklerin yansıtıldığını düşünürken; evet yönünde oy kullanacak olanların %43'ü, hayır yönünde oy kullanacak olanların %26,6'sı, kararsız olanların %33,8'i ve oy kullanmayacak olanların %41'i kısmen bu kanaati taşımakta; bunun karşın eveti tercih edecek olanların %8,9'u, hayır tercih edecek olanların %25,6'sı, kararsız olanların %27,3'ü ve oy kullanmayacak olanların %25,6'sı bu düşüncüyü taşımamaktadır. Bu verilere dayanarak, referandumda evet yönünde oy kullanacaklar diğerlerine nazaran referandum sürecinde sosyal medya ortamında siyasi kimliklerin yansıtıldığını daha fazla düşünmektedir.

Tablo 4. Referandum Sürecinde Sosyal Medya Ortamında Siyasi Kimliklerin Yansıtıldığını Düşünme Durumunun Referandumda Kullanılacak Oyun Yönü Açısından Sergilediği Farklılaşma

	Evet	Kısmen	Hayır
Referandumda Kullanılacak Oyun Yönü	$X^2= 15,60; s.d.= 6; p< ,05$		
Evet Yönünde	48,1	43	8,9
Hayır Yönünde	47,7	26,6	25,6
Kararsızım	39	33,8	27,3
Oy Kullanmayacağım	33,3	41	25,6

5.3. Referandum Sürecinde Sosyal Medya Ortamının Kullanımı

Bu başlık altında siyasilerin referandum sürecinde sosyal medya ortamını kullanım durumlarına ilişkin görüşler, katılımcıların referandum sürecinde sosyal medya ortamını kullanım durumları, kullanım amaçları ve bunların katılımcı profili bağlamında göstermiş olduğu farklılaşma ele alınmaktadır.

5.3.1. Siyasilerin Referandum Sürecinde Sosyal Medya Ortamını Kullanım Durumlarına İlişkin Görüşler

Araştırmaya katılanların %54'ü siyasilerin referandum sürecinde sosyal medya ortamını fazla kullandığı, %21,3'ü az kullandığı, %17,5'i çok fazla kullandığı, %5,8'i çok az kullandığı ve %1'i hiç kullanmadığı görüşünü taşımakta, %0,5'i ise bu konuda fikir beyan etmemektedir. Ulaşılan verilerden hareketle, siyasilerin referandum sürecinde sosyal medya ortamını fazlaca kullandıkları yönünde bir kanaat taşındığını söylemek mümkündür.

Siyasilerin referandum sürecinde sosyal medya ortamını kullanım durumlarına ilişkin görüşlerin katılımcı profili bağlamında sahip olduğu farklılaşma irdelendiğinde ise, siyasete ilgi düzeyi ($X^2= 16,48; s.d.= 16; p> ,05$), siyasi görüş olarak kendisini koyduğu kategori ($X^2= 17,05; s.d.= 16; p> ,05$), referandumda kullanılacak oyun yönü ($X^2= 16,87; s.d.= 12; p> ,05$), okunulan sınıf ($X^2= 62,24; s.d.= 24; p< ,05$)**, cinsiyet ($X^2= 6,31; s.d.= 4; p> ,05$), aylık ortalama harcama ($X^2= 6,28; s.d.= 8; p> ,05$) ve yaş ($X^2= 12,95; s.d.= 8; p> ,05$) açısından anlamlı hiçbir farklılaşmaya rastlanmamaktadır.

5.3.2. Katılımcıların Referandum Sürecinde Sosyal Medya Ortamını Kullanım Durumları

Katılımcıların referandum sürecinde sosyal medya ortamını kullanım durumları değerlendirildiğinde, bu kişilerin %42,3'ünün az, %27,3'ünün çok az, %23'ünün fazla ve %7,5'inin çok fazla düzeyde sosyal medya ortamını kullandıkları görülmektedir. Elde edilen verilerden hareketle, katılımcıların referandum sürecinde sosyal medya ortamını pek fazla kullanmadığını belirtmek mümkündür.

Katılımcıların referandum sürecinde sosyal medya ortamını kullanım durumlarının katılımcı profili temelinde ortaya koymuş olduğu farklılaşma bir incelemeye tabi tutulduğunda ise, siyasete ilgi düzeyi ($X^2= 35,94; s.d.= 12; p< ,001$) ve yaş açısından ($X^2= 13,13; s.d.= 6; p< ,05$) açısından anlamlı bir farklılaşmanın yaşandığı, buna karşın siyasi görüş olarak kendisini koyduğu kategori ($X^2= 11,42; s.d.= 12; p> ,05$), referandumda kullanılacak oyun yönü ($X^2= 8,93; s.d.= 9; p> ,05$), okunulan sınıf ($X^2= 32,31; s.d.= 18; p< ,05$)**, cinsiyet ($X^2= 2,66; s.d.= 3; p> ,05$) ve aylık ortalama harcama ($X^2= 1,50; s.d.= 6; p> ,05$) açısından anlamlı bir farklılaşmanın tecrübe edilmediği ortaya çıkmaktadır.

Tablo 5'teki veriler doğrultusunda bir inceleme yapıldığında ise;

Siyasete ilgisi çok zayıf olanların %46,9'u, zayıf olanların %30,6'sı, orta düzeyde olanların %25,5'i, güçlü olanların %27,3'ü ve çok güçlü olanların %9,7'si referandum sürecinde sosyal medya ortamını çok az kullanırken; siyasete karşı çok zayıf ilgi duyanların %31,3'ü, zayıf ilgi duyanların %46,9'u, orta düzeyde ilgi duyanların %46,2'si, güçlü ilgi duyanların %38,4'ü ve çok güçlü ilgi duyanların %32,3'ü az kullanmakta;

** $P< ,05$ olmakla birlikte 5'ten küçük beklenen değer %51,4 olduğu için anlamlı bir farklılaşma olmadığı kabul edilmiştir.

*** $P< ,05$ olmakla birlikte 5'ten küçük beklenen değer %32,1 olduğu için anlamlı bir farklılaşma olmadığı kabul edilmiştir.

bunun yanı sıra siyasete çok zayıf ilgisi bulunanların %18,8'i, zayıf ilgisi bulunanların %16,3'ü, orta düzeyde ilgisi bulunanların %23,9'u, güçlü ilgisi bulunanların %25,3'ü ve çok güçlü ilgisi bulunanların %29'u fazla kullanırken; siyasete ilgisi çok zayıf düzeyde olanların %3,1'i, zayıf düzeyde olanların %6,1'i, orta düzeyde olanların %4,3'ü, güçlü düzeyde olanların %9,1'i ve çok güçlü düzeyde olanların %29'u çok fazla kullanmaktadır. Bu veriler temelinde, siyasete ilgi düzeyinde meydana gelen artışla beraber referandum sürecinde sosyal medya ortamını kullanım durumunda da bir artış yaşanmakta, siyasete yüksek ilgi düzeyi bulunanlar referandum sürecinde sosyal medya ortamını daha fazla kullanmaktadır.

18-19 yaş arasındakilerin %31,4'ü, 20-21 yaş arasındakilerin %32,6'sı ve 22 yaş ve üzerindekiilerin %21,2'si referandum sürecinde sosyal medya ortamını çok az kullanırken; 18-19 yaş aralığında yer alanların %34,3'ü, 20-21 yaş aralığında yer alanların %38,5'i ve 22 yaş ve üzerindekiilerin %48,1'i az kullanmakta; bununla beraber 18-19 yaş arası kategoride bulunanların %20'si, 20-21 yaş arası kategoride bulunanların %23,7'si ve 22 yaş ve üzeri kategoride bulunanların %23,8'si fazla kullanırken; 18-19 yaş aralığındakilerin %14,3'ü, 20-21 yaş aralığındakilerin %5,2'si ve 22 yaş ve üzerindekiilerin %6,9'u çok fazla kullanmaktadır. Elde edilen veriler ışığında, 18-19 yaş aralığında bulunanlar diğerlerine oranla referandum sürecinde sosyal medya ortamını daha fazla kullanmaktadır.

Tablo 5. Katılımcıların Referandum Sürecinde Sosyal Medya Ortamını Kullanım Durumlarının Katılımcı Profili Açısından Sergilediği Farklılaşma

	Çok Az	Az	Fazla	Çok Fazla
Siyasete İlgi Düzeyi	$X^2= 35,39; s.d.= 12; p< ,001$			
Çok Zayıf	46,9	31,3	18,8	3,1
Zayıf	30,6	46,9	16,3	6,1
Orta	25,5	46,2	23,9	4,3
Güçlü	27,3	38,4	25,3	9,1
Çok Güçlü	9,7	32,3	29	29
Yaş	$X^2= 13,13; s.d.= 6; p< ,05$			
18-19 Yaş Arası	31,4	34,3	20	14,3
20-21 Yaş Arası	32,6	38,5	23,7	5,2
22 Yaş ve Üzeri	21,2	48,1	23,8	6,9

5.3.3. Katılımcıların Referandum Sürecinde Sosyal Medya Ortamını Kullanım Amaçları

Katılımcıların %48,8'i referandum sürecinde sosyal medya ortamını en fazla bilgilenmek amacıyla kullanırken, %20'si eğlenmek, %12'si etkileşim, %10,3'ü sürece dahil olmak ve %8'i kararı netleştirmek amacıyla kullanmakta, %1'i ise kullanım amaçlarına ilişkin bilgi vermemektedir. Ulaşılan veriler referans alındığında, referandum sürecinde sosyal medya ortamının en fazla bilgilenmek ve ardından da eğlenmek amacıyla kullanıldığı, en az ise kararı netleştirmek, sürece dahil olmak ve etkileşim amacı güdüldüğü yargısında bulunulabilir.

Katılımcıların referandum sürecinde sosyal medya ortamını kullanım amaçlarının katılımcı profili bağlamında göstermiş olduğu farklılaşmaya bakıldığında ise, siyasete ilgi düzeyi ($X^2= 38,63; s.d.= 16; p< ,005$) ve aylık ortalama harcama ($X^2= 15,89; s.d.= 8; p< ,05$) yönünden anlamlı bir farklılaşmanın gözlemlendiği, bununla birlikte siyasi görüş olarak kendisini koyduğu kategori ($X^2= 20,48; s.d.= 16; p> ,05$), referandumda kullanılacak oyun yönü ($X^2= 12,06; s.d.= 12; p> ,05$), okunulan sınıf ($X^2= 33,86; s.d.= 24; p> ,05$), cinsiyet ($X^2= 3,81; s.d.= 4; p> ,05$) ve yaş ($X^2= 7,42; s.d.= 8; p> ,05$) bakımından anlamlı bir farklılaşmanın gözlenmediği anlaşılmaktadır.

Tablo 6'da yer alan veriler temelinde duruma bakıldığında ise;

Siyasete ilgi düzeyi çok zayıf olanların %50'si, zayıf olanların %33,3'ü, orta düzeyde olanların %50,3'ü, güçlü olanların %58,6'sı ve çok güçlü olanların %41,9'u referandum sürecinde sosyal medya ortamını en fazla bilgilenmek amacıyla kullanırken; siyasete çok zayıf ilgi duyanların %12,5'i, zayıf ilgi duyanların %14,6'sı, orta düzeyde ilgi duyanların %9,9'u, güçlü ilgi duyanların %13,1'i ve çok güçlü ilgi

duyanların %9,7'si en fazla etkileşim amacıyla yararlanmakta; bununla birlikte siyasete karşı ilgisi çok zayıf olanların %31,3'ü, zayıf olanların %39,6'sı, orta düzeyde olanların %18,2'si, güçlü olanların %13,1'i ve çok güçlü olanların %12,9'u en fazla eğlenmek amacını ön plana çıkarırken; siyasete çok zayıf ilgi düzeyindekilerin %3,1'i, zayıf ilgi düzeyindekilerin %10,4'ü, orta seviye ilgi düzeyindekilerin %11'i, güçlü ilgi düzeyindekilerin %3'ü ve çok güçlü ilgi düzeyindekilerin %9,7'si en fazla kararını netleştirmek amacı taşımakta; yine siyasete çok zayıf ilgisi bulunanların %3,1'i, zayıf ilgisi bulunanların %2,1'i, orta düzeyde ilgisi bulunanların %105'i, güçlü ilgisi bulunanların %12,1'i ve çok güçlü ilgisi bulunanların %25,8'i en fazla sürece dahil olma amacı gütmektedir. Buradan hareketle, siyasete ilgi düzeyi zayıf olanların referandum sürecinde sosyal medya ortamını kullanımında eğlenmek amacı ağır basarken, diğerlerinin bilgilenmek amacı daha ağır basmaktadır.

Aylık ortalama 400 TL ve aşağısı harcama yapanların %58,2'si, 401-800 TL arası harcama yapanların %48'i ve 801 TL ve üzeri harcama yapanların %47,3'ü referandum sürecinde sosyal medya ortamından en fazla bilgilenmek amacıyla yararlanırken; aylık ortalama harcaması 400 TL ve aşağısı olanların %7,3'ü, 401-800 TL arası olanların %11,3'ü, 801 TL ve üzeri olanların %13,3'ü etkileşim amacıyla faydalanmakta; bunun yanı sıra aylık ortalama 400 TL ve aşağısı harcama gerçekleştirenlerin %14,5'i, 401-800 TL arası harcama gerçekleştirenlerin %21,8'i ve 801 TL ve üzeri harcama gerçekleştirenlerin %20,7'si en fazla eğlenmek amacı güderken; aylık ortalama 400 TL ve aşağısı harcaması bulunanların %16,4'ü, 401-800 TL harcaması bulunanların %4,5'i ve 801 TL ve üzeri harcaması bulunanların %9,3'ü en fazla kararını netleştirme amacı taşımakta; yine aylık ortalama harcaması 400 TL ve aşağısındakilerin %3,6'sı, 401-800 TL arasındakilerin %14'ü ve 801 TL ve üzerindeki %9,3'ü en fazla sürece dahil olmak amacı doğrultusunda hareket etmektedir. Bu bağlamda, aylık ortalama harcamada yaşanan artışla beraber referandum sürecinde sosyal medya ortamını bilgilenmek amaçlı kullanımda bir azalma, etkileşim amaçlı kullanımda ise bir artış meydana gelmektedir.

Tablo 6. Katılımcıların Referandum Sürecinde Sosyal Medya Ortamını Kullanım Amaçlarının Katılımcı Profili Açısından Sergilediği Farklılaşma

	Bilgilenmek	Etkileşim	Eğlenmek	Kararı Netleştirmek	Sürece Dahil Olmak
Siyasete İlgi Düzeyi	$X^2= 38,63; s.d.= 16; p<,005$				
Çok Zayıf	50	12,5	31,3	3,1	3,1
Zayıf	33,3	14,6	39,6	10,4	2,1
Orta	50,3	9,9	18,2	11	10,5
Güçlü	58,6	13,1	13,1	3	12,1
Çok Güçlü	41,9	9,7	12,9	9,7	25,8
Aylık Ortalama Harcama	$X^2= 15,89; s.d.= 8; p<,05$				
400 TL ve Aşağısı	58,2	7,3	14,5	16,4	3,6
401-800 TL Arası	48	11,7	21,8	4,5	14
801 TL ve Üzeri	47,3	13,3	20,7	9,3	9,3

5.4. Referandum Sürecinin Sosyal Medya Ortamına Etkisi

Bu başlık altında referandum sürecinin sosyal medya ortamındaki paylaşımları ve içerik takibini etkileme durumu, referandum süreciyle ilgili sosyal medya ortamını kullanırken çekince duyma durumu, referandum sürecinin sosyal medya kullanımında oluşturduğu çekinceler ve bunların katılımcı profili doğrultusunda ortaya koyduğu farklılaşma incelenmektedir.

5.4.1. Referandum Sürecinin Sosyal Medya Ortamındaki Paylaşımları Etkileme Durumu

Referandum sürecinin sosyal medya ortamındaki paylaşımları etkileme durumu incelendiğinde, araştırmaya katılanların %75,8'i etkilemediği, %17,8'i artırdığı, %6,5'i ise azalttığı yönünde bir kanaat bildirmektedir. Bu kapsamda, referandum sürecinin sosyal medya ortamındaki paylaşımlar üzerinde pek fazla bir etkisinin olmadığı çıkarımında bulunmak mümkündür.

Referandum sürecinin sosyal medya ortamındaki paylaşımları etkileme durumunun katılımcı profili doğrultusunda sergilediği farklılaşma ele alındığında ise, sadece siyasete ilgi düzeyi ($X^2= 19,13$; $s.d.= 8$; $p< ,05$) yönünden anlamlı bir farklılaşmanın olduğu, bunun yanı sıra siyasi görüş olarak kendisini koyduğu kategori ($X^2= 4,51$; $s.d.= 8$; $p> ,05$), referandumda kullanılacak oyun yönü ($X^2= 4,18$; $s.d.= 6$; $p> ,05$), okunulan sınıf ($X^2= 29,07$; $s.d.= 12$; $p< ,05$)****, cinsiyet ($X^2= ,28$; $s.d.= 2$; $p> ,05$), aylık ortalama harcama ($X^2= 2,97$; $s.d.= 4$; $p> ,05$) ve yaş ($X^2= 2,53$; $s.d.= 4$; $p> ,05$) bakımından anlamlı bir farklılaşmanın ortaya çıkmadığı gözlenmektedir.

Tablo 7’den hareketle mevcut farklılaşma detaylandırıldığında ise;

Siyasete çok zayıf ilgi duyanların %3,1’i, zayıf ilgi duyanların %10,2’si, orta düzeyde ilgi duyanların %5,4’ü, güçlü ilgi duyanların %9,1’i ve çok güçlü ilgi duyanların %3,2’si referandum sürecinin sosyal medya ortamındaki paylaşımlarını azalttığı düşüncesindeyken; siyasete çok zayıf ilgisi olanların %84,4’ü, zayıf ilgisi olanların %83,7’si, orta düzeyde ilgisi olanların 79,3’ü, güçlü ilgisi olanların %66,7’si ve çok güçlü ilgisi olanların %61,3’ü etkilemediği fikrini taşımakta; bununla beraber siyasete çok zayıf ilgisi bulunanların %12,5’i, zayıf ilgisi bulunanların %6,1’i, orta düzeyde ilgisi bulunanların %15,2’si, güçlü ilgisi bulunanların %24,2’si ve çok güçlü ilgisi bulunanların %35,5’i artırdığı yönünde kanaat beslemektedir. Bu minvalde, siyasete ilgi düzeyinde meydana gelen artışla bağlantılı olarak referandum sürecinin sosyal medya ortamındaki paylaşımlar üzerinde etkisi de fazlalaşmakta ve bu etki daha çok paylaşımları artırıcı yönde olmaktadır.

Tablo 7. Referandum Sürecinin Sosyal Medya Ortamındaki Paylaşımları Etkileme Durumunun Siyasete İlgi Düzeyi Açısından Sergilediği Farklılaşma

	Azaltıyor	Etkilemiyor	Artırıyor
Siyasete İlgi Düzeyi	$X^2= 19,13$; $s.d.= 8$; $p< ,05$		
Çok Zayıf	3,1	84,4	12,5
Zayıf	10,2	83,7	6,1
Orta	5,4	79,3	15,2
Güçlü	9,1	66,7	24,2
Çok Güçlü	3,2	61,3	35,5

5.4.2. Referandum Sürecinin Sosyal Medya Ortamındaki İçerik Takibini Etkileme Durumu

Katılımcıların %63,5’i referandum sürecinin sosyal medya ortamındaki içerik takibini etkilemediğini belirtirken, %26,3’ü artırdığını ve %10’u azalttığını ifade etmekte, %0,3’ü ise bu konuda görüş bildirmemektedir. Bu doğrultuda, referandum sürecinin sosyal medya ortamındaki içerik takibini pek fazla etkilemediği ifade edilebilir.

Referandum sürecinin sosyal medya ortamındaki içerik takibini etkileme durumunun katılımcı profili ekseninde sahip olduğu farklılaşma ele alındığında ise, sadece siyasete ilgi düzeyi ($X^2= 23,80$; $s.d.= 8$; $p< ,005$) açısından anlamlı bir farklılaşmanın söz konusu olduğu, buna karşın siyasi görüş olarak kendisini koyduğu kategori ($X^2= 6,97$; $s.d.= 8$; $p> ,05$), referandumda kullanılacak oyun yönü ($X^2= 6,44$; $s.d.= 6$; $p> ,05$), okunulan sınıf ($X^2= 12,28$; $s.d.= 12$; $p> ,05$), cinsiyet ($X^2= 3,06$; $s.d.= 2$; $p> ,05$), aylık ortalama harcama ($X^2= 1,06$; $s.d.= 4$; $p> ,05$) ve yaş ($X^2= 4,88$; $s.d.= 4$; $p> ,05$) yönünden anlamlı bir farklılaşmaya rastlanmadığı fark edilmektedir.

Tablo 8’de bulunan veriler incelendiğinde ise;

Siyasete ilgisi çok zayıf olanların %9,4’ü, zayıf olanların %8,3’ü, orta düzeyde olanların %9,8’i, güçlü olanların %13,1’i ve çok güçlü olanların %6,5’i referandum sürecinin sosyal medya ortamındaki içerik takibini azalttığını söylerken; siyasete çok zayıf ilgi duyanların %78,1’i, zayıf ilgi duyanların %75’i, orta düzeyde ilgi duyanların %67,4’ü, güçlü ilgi duyanların %51,5’i ve çok güçlü ilgi duyanların %41,9’u etkilemediğini

**** $P< ,05$ olmakla birlikte 5’ten küçük beklenen değer %33,3 olduğu için anlamlı bir farklılaşma olmadığı kabul edilmiştir.

belirtmekte; bununla birlikte siyasete çok zayıf ilgisi bulunanların %12,5'i, zayıf ilgisi bulunanların %16,7'si, orta düzeyde ilgisi bulunanların %22,8'i, güçlü ilgisi bulunanların %35,4'ü ve çok güçlü ilgisi bulunanların %51,6'sı artırdığını dile getirmektedir. Elde edilen veriler temelinde, siyasete karşı duyulan ilgi düzeyinde meydana gelen artış referandum sürecinin sosyal medya ortamındaki içerik takibine etkisini fazlaştırmakta ve söz konusu etki daha çok içerik takibini artırıcı bir karakter taşımaktadır.

Tablo 8. Referandum Sürecinin Sosyal Medya Ortamındaki İçerik Takibini Etkileme Durumunun Siyasete İlgi Düzeyi Açısından Sergilediği Farklılaşma

	Azaltıyor	Etkilemiyor	Artırıyor
Siyasete İlgi Düzeyi	$X^2= 28,80$; $s.d.= 8$; $p< ,005$		
Çok Zayıf	9,4	78,1	12,5
Zayıf	8,3	75	16,7
Orta	9,8	67,4	22,8
Güçlü	13,1	51,5	35,4
Çok Güçlü	6,5	41,9	51,6

5.4.3. Referandum Süreciyle İlgili Sosyal Medya Ortamını Kullanırken Çekince Duyma Durumu

Referandum süreciyle ilgili sosyal medya ortamını kullanırken çekince duyma durumu ele alındığında, araştırmaya katılanların %39'u çekince duymadıklarını, %34,3'ü çekince uyduklarını ve %26,3'ü kısmen çekince duyduklarını dile getirmekte, %0,5'i ise bu soruyu cevapsız bırakmış bulunmaktadır. Bu verilerden yola çıkarak, referandum süreciyle ilgili sosyal medya ortamı kullanılırken az da olsa bir çekince duyulduğunu söylemek mümkündür.

Referandum süreciyle ilgili sosyal medya ortamını kullanırken çekince duyma durumunun katılımcı profili doğrultusunda sergilemiş olduğu farklılaşma değerlendirildiğinde ise, siyasi görüş olarak kendisini koyduğu kategori ($X^2= 27,73$; $s.d.= 8$; $p< ,005$) ve referandumda kullanılacak oyun yönü ($X^2= 38,16$; $s.d.= 6$; $p< ,001$) bakımından anlamlı bir farklılaşmanın yaşandığı, bununla birlikte siyasete ilgi düzeyi ($X^2= 6,08$; $s.d.= 8$; $p> ,05$), okunulan sınıf ($X^2= 7,54$; $s.d.= 12$; $p> ,05$), cinsiyet ($X^2= 1,39$; $s.d.= 2$; $p> ,05$), aylık ortalama harcama ($X^2= 8,57$; $s.d.= 4$; $p> ,05$) ve yaş ($X^2= 6,17$; $s.d.= 4$; $p> ,05$) bakımından anlamlı bir farklılaşmanın tecrübe edilmediği ortaya çıkmaktadır.

Tablo 9'da sistematize edilen verilerden hareket edildiğinde ise;

Referandum süreciyle ilgili sosyal medya ortamını kullanırken siyasi görüş olarak kendisini radikal solda değerlendirenlerin %44,7'si, merkez solda değerlendirenlerin %51,2'si, merkez sağda değerlendirenlerin %25,6'sı, radikal sağda değerlendirenlerin %15,4'ü ve hiçbir kategoride değerlendirmeyenlerin %40,3'ü çekince duyarken; siyasi görüş olarak radikal solda yer alanların %17'si, merkez solda yer alanların %23,2'si, merkez sağda yer alanların %26,4'ü, radikal sağda yer alanların %38,5'i ve hiçbir kategoride yer almayanların %29'u kısmen çekince hissetmekte; bunun yanı sıra siyasi görüş olarak kendisini radikal solda görenlerin %38,3'ü, merkez solda görenlerin %25,6'sı, merkez sağda görenlerin %48,1'i, radikal sağda görenlerin %46,2'si ve hiçbir kategoride görmeyenlerin %30,6'sı çekince taşımamaktadır. Tüm bu veriler ışığında, referandum süreciyle ilgili sosyal medya ortamını kullanırken en fazla çekince duyanlar siyasi görüş olarak kendisini merkez sol ve radikal sol kategorisine koyanlar, en az çekince duyanlar merkez sağ ve radikal sağ kategorisinde yer alanlardır.

Referandum süreciyle ilgili sosyal medya ortamını kullanırken referandumda evet yönünde oy kullanacak olanların %7,6'sı, hayır yönünde oy kullanacak olanların %45,5'i, kararsız olanların %35,5'i ve oy kullanmayacak olanların %32,5'i çekince taşırken; referandumda evet diyecek olanların %31,6'sı, hayır diyecek olanların %22,7'si, kararsız olanların %28,9'u ve oy kullanmayacak olanların %30'u kısmen çekince duymakta; bununla beraber referandumda evet yönünde oy vereceklerin %60,8'i, hayır yönünde oy vereceklerin %31,8'i, kararsızların %35,5'i ve oy kullanmayacakların %37,5'i çekince hissetmemektedir. Elde edilen verilere dayanarak, referandum süreciyle ilgili sosyal medya ortamını kullanırken en fazla çekince

duyanlar referandumda hayır yönünde oy kullanacak olanlarken, en az çekince duyanlar evet yönünde oy kullanacak olanlardır.

Tablo 9. Referandum Süreciyle İlgili Sosyal Medya Ortamını Kullanırken Çekince Duyma Durumunun Katılımcı Profili Açısından Sergilediği Farklılaşma

	Evet	Kısmen	Hayır
Siyasi Görüş Olarak Kendisini Koyduğu Kategori	$X^2= 27,73; s.d.= 8; p< ,005$		
Radikal Sol	44,7	17	38,3
Merkez Sol	51,2	23,2	25,6
Merkez Sağ	25,6	26,4	48,1
Radikal Sağ	15,4	38,5	46,2
Hiçbiri	40,3	29	30,6
Referandumda Kullanılacak Oyun Yönü	$X^2= 38,16; s.d.= 6; p< ,001$		
Evete Yönünde	7,6	31,6	60,8
Hayır Yönünde	45,5	22,7	31,8
Kararsızım	35,5	28,9	35,5
Oy Kullanmayacağım	32,5	30	37,5

5.4.4. Referandum Sürecinin Sosyal Medya Kullanımında Oluşturduğu Çekinceler

Araştırmaya katılanlar için referandum sürecinin sosyal medya kullanımında oluşturduğu en önemli çekince, sırasıyla, paylaşımların çarpıtılması (%32,8), çeşitli yaptırımlara maruz kalmak (%28), görüş olarak ifşa olmak (%17,5), aşırı siyasi biri olarak algılanmak (%15) ve sosyal çevreden dışlanmak (%3,8)'tir. Katılımcıların %3'ünün fikir beyan etmediği bu veriler temelinde, referandum sürecinin sosyal medya kullanımında oluşturduğu en önemli çekincenin paylaşımların çarpıtılması ve çeşitli yaptırımlara maruz kalmak, en az duyulan çekincenin ise sosyal çevreden dışlanmak olduğu belirtilebilir.

Referandum sürecinin sosyal medya ortamında oluşturduğu çekincelerin katılımcı profili bağlamında göstermiş olduğu farklılaşmaya bakıldığında ise, siyasete ilgi düzeyi ($X^2= 38,60; s.d.= 16; p< ,005$), siyasi görüş olarak kendisini koyduğu kategori ($X^2= 26,26; s.d.= 16; p= ,05$) ve referandumda kullanılacak oyun yönü ($X^2= 32,25; s.d.= 12; p< ,005$) bakımından anlamlı bir farklılaşmanın gözlemlendiği, bunun yanı sıra okunulan sınıf ($X^2= 19,73; s.d.= 24; p> ,05$), cinsiyet ($X^2= 6,17; s.d.= 4; p> ,05$), aylık ortalama harcama ($X^2= 8,74; s.d.= 8; p> ,05$) ve yaş ($X^2= 9,50; s.d.= 8; p> ,05$) açısından anlamlı bir farklılaşmanın gözlenmediği anlaşılmaktadır.

Tablo 10'da yer alan verilerden hareket edildiğinde ise;

Siyasete çok zayıf ilgisi olanların %30'u, zayıf ilgisi olanların %20,8'i orta düzeyde ilgisi olanların %25,4'ü, güçlü ilgisi olanların %30,5'i ve çok güçlü ilgisi olanların %55,2'si referandum sürecinin sosyal medya kullanımında oluşturduğu en önemli çekincenin çeşitli yaptırımlara maruz kalmak olduğunu düşünürken; siyasete çok zayıf ilgi duyanların %20'si, zayıf ilgi duyanların %14,6'sı, orta düzeyde ilgi duyanların %15,5'i, güçlü ilgi duyanların %22,1'i ve çok güçlü ilgi duyanların %24,1'i görüş olarak ifşa olmak olduğu kanaatini taşımakta; bununla birlikte siyasete çok zayıf ilgisi bulunanların %26,7'si, zayıf ilgisi bulunanların %29,2'si, orta düzeyde ilgisi bulunanların %17,7'si ve güçlü ilgisi bulunanların %6,3'ü aşırı siyasi biri olarak algılanmak olduğu fikrini benimserken; siyasete karşı çok zayıf ilgiye sahip olanların %16,7'si, zayıf ilgiye sahip olanların %35,4'ü, orta düzeyde ilgiye sahip olanların %37'si, güçlü ilgiye sahip olanların %35,8'i ve çok güçlü ilgiye sahip olanların %20,7'si paylaşımların çarpıtılması olduğu görüşünü taşımaktadır. Yine siyasete karşı çok zayıf ilgisi olanların %6,7'si, orta düzede ilgisi olanların %4,4'ü ve güçlü ilgisi olanların %5,3'ü sosyal çevreden dışlanmak olduğunu düşünmektedir. Söz konusu verilerden de anlaşılacağı üzere, referandum sürecinin sosyal medya kullanımında oluşturduğu çekinceler arasında, siyasete ilgi düzeyi çok zayıf olanlar için çeşitli yaptırımlara maruz kalmak ve aşırı siyasi biri olarak algılanmak; zayıf olanlar için paylaşımların çarpıtılması ve aşırı siyasi biri olarak algılanmak; orta seviyede olanlar ve güçlü olanlar için paylaşımların çarpıtılması ve çeşitli yaptırımlara maruz kalmak; çok güçlü olanlar için ise çeşitli yaptırımlara maruz kalmak ve görüş olarak ifşa olmak daha ön plana çıkmaktadır.

Siyasi görüş olarak radikal solda yer alanların %39,1'i, merkez solda yer alanların %40,7'si, merkez sağda yer alanların %21,6'sı, radikal sağda yer alanların %17,9'u ve hiçbir kategoride yer almayanların %30,6'sı referandum sürecinin sosyal medya kullanımında oluşturduğu en önemli çekincenin çeşitli yaptırımlara maruz kalmak olduğunu belirtirken; siyasi görüş olarak kendisini radikal solda görenlerin %21,7'si, merkez solda görenlerin %14,8'i, merkez sağda görenlerin %21,6'sı, radikal sağda görenlerin %25,6'sı ve hiçbir kategoride görmeyenlerin %9,7'si görüş olarak ifşa olmak olduğunu söylemekte; bunun yanı sıra siyasi görüş olarak radikal solda bulunanların %10,9'u, merkez solda bulunanların %12,3'ü, merkez sağda bulunanların %18,4'ü, radikal sağda bulunanların %10,3'ü ve hiçbir kategoride bulunmayanların %24,2'si aşırı siyasi biri olarak algılanmak olduğunu ifade ederken; siyasi görüş olarak kendisini radikal solda değerlendirenlerin %26,1'i, merkez solda değerlendirenlerin %29,6'sı, merkez sağda değerlendirenlerin %31,2'si, radikal sağda değerlendirenlerin %41'i ve hiçbir kategoride değerlendirmeyenlerin %33,9'u paylaşımların çarpıtılması olduğunu dile getirmekte; yine siyasi görüş olarak kendisini radikal sol kategorisine koyanların %2,2'si, merkez sol kategorisine koyanların %2,5'i, merkez sağ kategorisine koyanların %7,2'si, radikal sağ kategorisine koyanların %5,1'i ve hiçbir kategoriye koymayanların %1,6'sı sosyal çevreden dışlanmak olduğunu vurgulamaktadır. Bu verilere dayanarak, referandum sürecinin sosyal medya kullanımında oluşturduğu çekinceler arasında, siyasi görüş olarak kendisini radikal sol ve merkez solda görenler çeşitli yaptırımlara maruz kalmayı ve paylaşımların çarpıtılmasını; merkez sağda görenler paylaşımların çarpıtılmasını; radikal sağda görenler paylaşımların çarpıtılmasını ve görüş olarak ifşa olmayı; hiçbir kategoride görmeyenler ise paylaşımların çarpıtılmasını ve çeşitli yaptırımlara maruz kalmayı daha fazla önemsemektedir.

Referandumda evet yönünde oy verecek olanların %12,3'ü, hayır yönünde oy verecek olanların %37,6'sı, kararsız olanların %18,7'si ve oy kullanmayacak olanların %38,5'i referandum sürecinin sosyal medya kullanımında oluşturduğu en önemli çekincenin çeşitli yaptırımlara maruz kalmak olduğu kanaatindeyken; referandumda evetten yana oy kullanacak olanların %21,9'u, hayırdan yana oy kullanacak olanların %18,3'ü, kararsızların %17,3'ü ve oy kullanmayacakların %10,3'ü görüş olarak ifşa olmak olduğu fikrini taşımakta; bununla beraber referandumda evet diyecek olanların %16,4'ü, hayır diyecek olanların %11,2'si, kararsız olanların %26,7'si ve oy kullanmayacak olanların %15,4'ü aşırı siyasi biri olarak algılanmak olduğu görüşüne sahipken; referandumda oyunu evet yönünde kullanacak olanların %42,5'i, hayır yönünde kullanacak olanların %29,4'ü, kararsızların %36'sı ve oy kullanmayacakların %30,8'i paylaşımların çarpıtılması düşüncesini benimsemekte; yine referandumda eveti destekleyecek olanların %6,8'i, hayırı destekleyecek olanların %3,6'sı, kararsız olanların %1,3'ü ve oy kullanmayacak olanların %5,1'i sosyal çevreden dışlanmak olduğuna inanmaktadır. Ulaşılan veriler referans alındığında, referandum sürecinde sosyal medya kullanırken referandumda evet yönünde oy verecekler paylaşımların çarpıtılmasının; hayır yönünde oy verecekler ve oy kullanmayacaklar çeşitli yaptırımlara maruz kalmanın ve paylaşımların çarpıtılmasının; kararsızlar ise paylaşımların çarpıtılmasının ve aşırı siyasi biri olarak algılanmanın daha fazla çekince uyandırdığı inancındadır.

Tablo 10. Referandum Sürecinin Sosyal Medya Kullanımında Oluşturduğu Çekincelerin Katılımcı Profili Açısından Sergilediği Farklılaşma

	Çeşitli Yaptırımlara Maruz Kalmak	Görüş Olarak İfşa Olmak	Aşırı Siyasi Biri Olarak Algılanmak	Paylaşımların Çarpıtılması	Sosyal Çevreden Dışlanmak
Siyasete İlişi Düzeyi	$X^2= 38,60; s.d.= 16; p< ,005$				
Çok Zayıf	30	20	26,7	16,7	6,7
Zayıf	20,8	14,6	29,2	35,4	0
Orta	25,4	15,5	17,7	37	4,4
Güçlü	30,5	22,1	6,3	35,8	5,3
Çok Güçlü	55,2	24,1	0	20,7	0
Siyasi Görüş Olarak Kendisini Koyduğu Kategorisi	$X^2= 26,26; s.d.= 16; p= ,05$				
Radikal Sol	39,1	21,7	10,9	26,1	2,2

Merkez Sol	40,7	14,8	12,3	29,6	2,5
Merkez Sağ	21,6	21,6	18,4	31,2	7,2
Radikal Sağ	17,9	25,6	10,3	41	5,1
Hiçbiri	30,6	9,7	24,2	33,9	1,6
Referandumda Kullanılacak Oyun Yönü	$X^2= 32,25; s.d.= 12; p< ,005$				
Evet Yönünde	12,3	21,9	16,4	42,5	6,8
Hayır Yönünde	37,6	18,3	11,2	29,4	3,6
Kararsızım	18,7	17,3	26,7	36	1,3
Oy Kullanmayacağım	38,5	10,3	15,4	30,8	5,1

5.5. Referandum Süreci İçin Sosyal Medya Ortamının Uygunluğu

Bu başlık altında referandum sürecini takip etmek için iletişim araçları içerisinde sosyal medya ortamını tercih etme durumu, referandum sürecinde sosyal medya ortamını güvenilir bulma durumu, referandum sürecinde sosyal medya ortamında rahatsız olunan şeyler, referandum süreci için sosyal medya ortamını uygun bulma durumu ve bunların katılımcı profili bakımından sergilediği farklılaşma betimlenmektedir.

5.5.1. Referandum Sürecini Takip Etmek İçin İletişim Araçları İçerisinde Sosyal Medya Ortamını Tercih Etme Durumu

Referandum sürecini takip etmek için iletişim araçları içerisinde sosyal medya ortamının, katılımcıların %32,3'ü ikinci sırada, %23,8'i birinci sırada, %19,5'i üçüncü sırada, %16'sı beşinci sırada ve sonrasında ve %8,5'i dördüncü sırada tercihleri olduğunu vurgulamaktadır. Bu minvalde, referandum sürecini takip etmek için tercih edilen iletişim araçları içerisinde sosyal medya ortamının ön sıralarda (ağırlıklı olarak ilk üç tercihte) yer aldığı yargısına varmak mümkündür.

Referandum sürecini takip etmek için iletişim araçları içerisinde sosyal medya ortamını tercih etme durumunun katılımcı profili bağlamında sahip olduğu farklılaşma irdelendiğinde ise, siyasete ilgi düzeyi ($X^2= 42; s.d.= 16; p< ,001$) ve referandumda kullanılacak oyun yönü ($X^2= 26,71; s.d.= 12; p< ,01$) açısından anlamlı bir farklılaşma söz konusu olurken, siyasi görüş olarak kedisini koyduğu kategori ($X^2= 21,13; s.d.= 16; p> ,05$), okunulan sınıf ($X^2= 15,16; s.d.= 24; p> ,05$), cinsiyet ($X^2= 8,43; s.d.= 4; p> ,05$), aylık ortalama harcama ($X^2= 10,43; s.d.= 8; p> ,05$) ve yaş ($X^2= 10,83; s.d.= 8; p> ,05$) bakımından anlamlı bir farklılaşmaya rastlanmamaktadır.

Tablo 11 doğrultusunda veriler irdelendiğinde ise;

Siyasete çok zayıf ilgi duyanların %9,4'ü, zayıf ilgi duyanların %16,3'ü, orta düzeyde ilgi duyanların %22,8'i, güçlü ilgi duyanların %29,3'ü ve çok güçlü ilgi duyanların %41,9'u referandum sürecini takip etmek için iletişim araçları içerisinde sosyal medya ortamını birinci sırada tercih ederken; siyasete çok zayıf ilgisi olanların %31,3'ü, zayıf ilgisi olanların %28,6'sı, orta düzeyde ilgisi olanların %31,5'i, güçlü ilgisi olanların %38,4'ü ve çok güçlü ilgisi olanların %16,1'i ikinci sıraya koymakta; bununla birlikte siyasete karşı çok zayıf ilgi besleyenlerin %6,3'ü, zayıf ilgi besleyenlerin %18,4'ü, orta düzeyde ilgi besleyenlerin %22,8'i, güçlü ilgi besleyenlerin %17,2'si ve çok güçlü ilgi besleyenlerin %25,8'i tercih sıralamasında üçüncü sırayı verirken; siyasete çok zayıf ilgi gösterenlerin %9,4'ü, zayıf ilgi gösterenlerin %12,2'si, orta düzeyde ilgi gösterenlerin %9,2'si, güçlü ilgi gösterenlerin %6,1'i ve çok güçlü ilgi gösterenlerin %3,2'si dördüncü sırada konumlandırmakta; yine siyasete karşı ilgisi çok zayıf olanların %43,8'i, zayıf olanların %24,5'i, orta düzeyde olanların %13,6'sı, güçlü olanların %9,1'i ve çok güçlü olanların %12,9'u 5. sırada ve sonrasında tercihte bulunmaktadır. Bu kapsamda, siyasete ilgi düzeyi arttıkça referandum sürecini takip etmek için iletişim araçları içerisinde sosyal medyanın birinci sırada tercih edilmesinde de bir artış söz konusu olmakta, bununla beraber siyasete ilgisi çok zayıf olanlar referandum sürecini takip etmek için sosyal medyayı daha çok beşinci sırada ve sonrasında tercih ederken, siyasete ilgisi zayıf, orta düzeyde ve güçlü olanlarda sosyal medyanın ikinci sırada tercih edilmesi oransal bir üstünlüğe sahip bulunmaktadır. Siyasete çok güçlü ilgi duyanlar ise sosyal medyayı daha çok birinci sırada tercih etmektedir.

Referandumda kullanacağı oyun yönü evet olanların %20,3'ü, hayır olanların %32,7'si, kararsızların %7,8'i ve oy kullanmayacakların %17,5'i referandum sürecini takip etmek için iletişim araçları içerisinde sosyal medya ortamına birinci sırayı verirken; referandumda evet diyecek olanların %32,9'u, hayır diyecek olanların %31,2'si, kararsız olanların %37,7'si ve oy kullanmayacak olanların %25'i ikinci sıraya

yerleştirmekte; bunun yanı sıra referandumda evetten yana oy kullanacak olanların %22,8'i, hayırdan yana oy kullanacak olanların %16,6'sı, kararsızların %22,1'i ve oy kullanmayacakların %25'i üçüncü sırada konumlandırırken; referandumda evete oy verecek olanların %11,4'ü, hayıra oy verecek olanların %7'si, kararsız olanların %9,1'i ve oy kullanmayacak olanların %10'u dördüncü sırada tercih etmekte; yine referandumda eveti destekleyecek olanların %12,7'si, hayırı destekleyecek olanların %12,6'sı, kararsızların %23,4'ü ve oy kullanmayacakların %2,5'i beşinci sıraya ve sonrasına koymaktadır. Bu bağlamda, referandumda evet yönünde oy kullanacak olanlar ve kararsızlar referandum sürecini takip etmek için iletişim araçları içerisinde sosyal medya ortamını daha çok ikinci sırada tercih ederken, hayır yönünde oy kullanacak olanlar birinci sırada, oy kullanmayacak olanlar ise ikinci ve üçüncü sırada tercih etmektedir.

Tablo 11. Referandum Sürecini Takip Etmek İçin İletişim Araçları İçerisinde Sosyal Medya Ortamını Tercih Etme Durumunun Katılımcı Profili Açısından Sergilediği Farklılaşma

	1. Sırada	2. Sırada	3. Sırada	4. Sırada	5. Sırada ve Sonrasında
Siyasete İlgi Düzeyi	$X^2= 42; s.d.= 16; p< ,001$				
Çok Zayıf	9,4	31,3	6,3	9,4	43,8
Zayıf	16,3	28,6	18,4	12,2	24,5
Orta	22,8	31,5	22,8	9,2	13,6
Güçlü	29,3	38,4	17,2	6,1	9,1
Çok Güçlü	41,9	16,1	25,8	3,2	12,9
Referandumda Kullanılacak Oyun Yönü	$X^2= 26,71; s.d.= 12; p< ,01$				
Evet Yönünde	20,3	32,9	22,8	11,4	12,7
Hayır Yönünde	32,7	31,2	16,6	7	12,6
Kararsızım	7,8	37,7	22,1	9,1	23,4
Oy Kullanmayacağım	17,5	25	25	10	2,5

5.5.2. Referandum Sürecinde Sosyal Medya Ortamını Güvenilir Bulma Durumu

Araştırmaya katılanların %50,3'ü referandum sürecinde sosyal medya ortamını güvenilir bulmazken, %45,5'i kısmen güvenilir ve %4'ü güvenilir bulmakta, %0,3'ü ise bu konuda bir fikir beyan etmemektedir. Buradan hareketle, referandum sürecinde sosyal medya ortamının pek de güvenilir bulunmadığı dile getirilebilir.

Referandum sürecinde sosyal medya ortamını güvenilir bulma durumunun katılımcı profili açısından gösterdiği farklılaşma değerlendirildiğinde ise, siyasete ilgi düzeyi ($X^2= 6,62; s.d.= 8; p> ,05$), siyasi görüş olarak kendisini koyduğu kategori ($X^2= 5,82; s.d.= 8; p> ,05$), referandumda kullanılacak oyun yönü ($X^2= 6,28; s.d.= 6; p> ,05$), okunulan sınıf ($X^2= 12,57; s.d.= 12; p> ,05$), cinsiyet ($X^2= 2,08; s.d.= 2; p> ,05$), aylık ortalama harcama ($X^2= 2,62; s.d.= 4; p> ,05$) ve yaş ($X^2= 2,66; s.d.= 4; p> ,05$) yönünden anlamlı hiçbir farklılaşma söz konusu olmamaktadır.

5.5.3. Referandum Sürecinde Sosyal Medya Ortamında Rahatsız Olunan Şeyler

Katılımcıların referandum sürecinde sosyal medya ortamında en fazla rahatsız olduğu şeyler, sırasıyla, düzensiz tartışma ve muhabbetler (%33,8), karşıt görüşler arası kutuplaşma (%19,8), partizanca tutumlar (%13,3), hakaret içerikli paylaşımlar (%11,5), sürekli referandum içerikleri görmek (%11,3) ve bilgi kirliliği (%9,5)'dir. Araştırmaya katılanlardan %1'inin görüş belirtmediği söz konusu veriler ışığında, referandum sürecinde sosyal medya ortamında en fazla rahatsızlık duyulan şeylerin düzensiz tartışma ve muhabbetler ve karşıt görüşler arası kutuplaşma olduğunu, nispeten daha az rahatsızlık hissedilen şeylerin ise bilgi kirliliği, sürekli referandum içerikleri görmek, hareket içerikli paylaşımlar ve partizanca tutumlar olduğunu söylemek mümkündür.

Referandum sürecinde sosyal medya ortamında rahatsız olunan şeylerin katılımcı profili bakımından sergilediği farklılaşma incelendiğinde ise, sadece yaş ($X^2= 22,95; s.d.= 10; p< ,05$) açısından anlamlı bir farklılaşmanın ortaya çıktığı; bununla birlikte siyasete ilgi düzeyi ($X^2= 26,79; s.d.= 20; p> ,05$), siyasi görüş olarak kendisini koyduğu kategori ($X^2= 13,86; s.d.= 20; p> ,05$), referandumda kullanılacak oyun yönü ($X^2=$

22,97; $s.d. = 15$; $p > ,05$), okunulan sınıf ($X^2 = 46,15$; $s.d. = 30$; $p < ,05$)****, cinsiyet ($X^2 = 4,38$; $s.d. = 5$; $p > ,05$) ve aylık ortalama harcama ($X^2 = 9,33$; $s.d. = 10$; $p > ,05$) açısından anlamlı bir farklılaşmanın gözlenmediği fark edilmektedir.

Tablo 12'deki veriler temelinde bir inceleme yapıldığında ise;

18-19 arası yaş kategorisinde bulunanların %15,7'si, 20-21 arası yaş kategorisinde bulunanların %8,9'u ve 22 ve üzeri yaş kategorisinde bulunanların %10,8'i referandum sürecinde sosyal medya ortamında en fazla sürekli referandum içerikleri görmekten rahatsız olurken; 18-19 yaş aralığında yer alanların %34,3'ü, 20-21 yaş aralığında yer alanların %31,9'u ve 22 yaş ve üzerinde yer alanların %36,2'si düzeysiz tartışma ve muhabbetlerden rahatsızlık duymakta; bununla birlikte 18-19 yaş aralığındakilerin %14,3'ü, 20-21 yaş aralığındakilerin %26,7'si ve 22 yaş ve üzerindeki %17,8'i karşıt görüşler arası kutuplaşmadan rahatsızlık hissederken; 18-19 arası yaştakilerin %18,6'sı, 20-21 arası yaştakilerin %15,6'sı ve 22 ve üzeri yaştakilerin %6,5'i hakaret içerikli paylaşımlardan rahatsız olmakta; yine 18-19 yaş aralığında olanların %7,1'i, 20-21 yaş aralığında olanların %9,6'sı ve 22 yaş ve üzerindeki %17,8'i partizanca tutumları rahatsız edici bulurken; 18-19 yaş kategorisinde yer alanların %10'u, 20-21 yaş kategorisinde yer alanların %7,4'ü ve 22 ve üzeri yaş kategorisinde yer alanların %10,8'i bilgi kirliliğini rahatsız edici görmektedir. Bu veriler ışığında, 18-19 yaş aralığında bulunanlar referandum sürecinde sosyal medya ortamında düzeysiz tartışma ve muhabbetlerden ve hakaret içerikli paylaşımlardan daha fazla rahatsız olurken; 20-21 yaş aralığındakiler düzeysiz tartışma ve muhabbetlerden ve karşıt görüşler arası kutuplaşmalardan daha fazla rahatsızlık duymakta; 22 ve üzeri yaştakiler ise düzeysiz tartışma ve muhabbetlerden, karşıt görüşler arası kutuplaşmalardan ve partizanca tutumlardan daha fazla rahatsızlık hissetmektedir.

Tablo 12. Referandum Sürecinde Sosyal Medya Ortamında Rahatsız Olunan Şeylerin Yaş Açısından Sergilediği Farklılaşma

	Sürekli Referandum İçerikleri Görmek	Düzeysiz Tartışma ve Muhabbetler	Karşıt Görüşler Arası Kutuplaşma	Hakaret İçerikli Paylaşımlar	Partizanca Tutumlar	Bilgi Kirliliği
Yaş	$X^2 = 22,95$; $s.d. = 10$; $p < ,05$					
18-19 Yaş Arası	15,7	34,3	14,3	18,6	7,1	10
20-21 Yaş Arası	8,9	31,9	26,7	15,6	9,6	7,4
22 Yaş ve Üzeri	10,8	36,2	17,8	6,5	17,8	10,8

5.5.4. Referandum Süreci İçin Sosyal Medya Ortamını Uygun Bulma Durumu

Referandum süreci için sosyal medya ortamını uygun bulma durumu değerlendirildiğinde, araştırmaya katılanların %49,3'ü kısmen uygun bulurken, %32,8'i uygun bulmamakta, %16,8'i uygun bulmakta, %1,3'ü ise bu konuya ilişkin bir fikir beyan etmemektedir. Bu bağlamda, referandum süreci için sosyal medyanın pek de uygun bir ortam olarak görülmediği çıkarımında bulunulabilir.

Referandum süreci için sosyal medya ortamını uygun bulma durumunun katılımcı profili doğrultusunda ortaya koymuş olduğu farklılaşma ele alındığında ise, siyasete ilgi düzeyi ($X^2 = 14,37$; $s.d. = 8$; $p > ,05$), siyasi görüş olarak kendisini koyduğu kategori ($X^2 = 3,30$; $s.d. = 8$; $p > ,05$), referandumda kullanılacak oyun yönü ($X^2 = 10,38$; $s.d. = 6$; $p > ,05$), okunulan sınıf ($X^2 = 10,65$; $s.d. = 12$; $p > ,05$), cinsiyet ($X^2 = 1,87$; $s.d. = 2$; $p > ,05$), aylık ortalama harcama ($X^2 = 2,06$; $s.d. = 4$; $p > ,05$) ve yaş ($X^2 = 4,47$; $s.d. = 4$; $p > ,05$) bakımından anlamlı hiçbir farklılaşmanın bulunmadığı görülmektedir.

**** P < ,05 olmakla birlikte 5'ten küçük beklenen değer %38,1 olduğu için anlamlı bir farklılaşma olmadığı kabul edilmiştir.

6. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Ülkemizde 16 Nisan 2017 Anayasa Referandumu süreci bir seçim atmosferi meydana getirmiş, genel ve yerel seçimlerde yaşanan iletişimsel örüntülerin çoğu bu süreç için de geçerli olmuştur. Ülke gündeminin ana maddelerinden biri halini alan bu süreçte konvansiyonel medyanın yanı sıra, yeni iletişim ortamları da gerçekleştirilecek anayasa referandumuna odaklanarak güncel ve önemli görülen haber ve bilgilerin sürekli yer bulduğu platformlar haline gelmiştir. Yeni iletişim ortamları içerisinde yüksek kullanım potansiyeli bulunan sosyal medya, etkileşimli doğası ve informel yapısıyla referandum sürecinin farklı şekillerde etkisi altına girmiştir. Sosyal medya ortamına referandum süreci bağlamında bakarak, bu denli önemli bir sürecin sosyal medya ortamına etkisini farklı boyutlarıyla Süleyman Demirel Üniversitesi öğrencileri özelinde ortaya koyma gayreti taşıyan bu çalışmada aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır.

Referandum sürecinin sosyal medya ortamına fazlaca yansıdığı yönünde bir kanaat hakim olup, referandum süreciyle ilgili sosyal medya ortamında sırasıyla en fazla haberlerle, siyasilerin ifadeleriyle, yorumlarla ve capslerle karşılaşılmakta ve sosyal medya gündeminin ülke gündemini tam anlamıyla olmasa da genel itibarıyla yansıttığına inanılmaktadır. Bu noktada siyasi görüş olarak kendisini radikal sağ ve merkez sağ kategoride değerlendirenler, referandumda oyunu evetten yana kullanacak olanlar ve kararsızlar diğerlerine kıyasla referandum sürecinde sosyal medya gündeminin ülke gündemini yansıttığını daha fazla düşünürken, yaşta meydana gelen artışla beraber referandum sürecinde sosyal medya gündeminin ülke gündemini yansıttığına inanma düzeyinde bir azalma söz konusu olmaktadır.

Referandum sürecinde evet kampanyasının hayır kampanyasına nazaran daha aktif yürütüldüğü düşüncesi ağır basmakta, siyasete ilgi düzeyi çok zayıf ve zayıf olanlar ve siyasi görüş olarak kendisini hiçbir kategori içerisine dahil etmeyenler diğerlerine oranla referandum sürecinde sosyal medya ortamında hem evet hem de hayır kampanyasının her ikisini de aktif bulurken; siyasete ilgi düzeyi orta, güçlü ve çok güçlü olanlar, siyasi görüş olarak kendisini radikal sağda ve merkez sağda görenler ve referandumda evet yönünde oy kullanacak olanlar evet kampanyasını daha aktif bulmaktadır. Bununla birlikte, referandum sürecinin sosyal medya ortamına taşınması çok olmasa da nispeten olumlu değerlendirilmekte, kadınlar erkeklere ve referandumda evet yönünde oy kullanacak olanlar diğerlerine oranla referandum sürecinin sosyal medya ortamına taşınmasını daha olumlu görmekte, siyasete ilgi düzeyi arttıkça da referandum sürecinin sosyal medya ortamına taşınmasının olumlu olduğu kanaatinde bir artış yaşanmaktadır. Ayrıca, referandum sürecinde sosyal medya ortamında siyasi kimliklerin yansıtıldığı düşüncesi genel olarak taşınmakta, referandumda evet yönünde oy kullanacaklar diğerlerine nazaran bu düşünceyi daha fazla taşımaktadır.

Katılımcılar, siyasilerin referandum sürecinde sosyal medya ortamını fazlaca kullandıkları yönünde bir kanaate sahipken, kendilerinin pek fazla kullanmadığını belirtmek mümkündür. Siyasete ilgi düzeyinde meydana gelen artış referandum sürecinde sosyal medya ortamını kullanım durumunda da bir artışı beraberinde getirmekte, 18-19 yaş aralığında bulunanlar ise diğerlerine oranla referandum sürecinde sosyal medya ortamını daha fazla kullanmaktadır. Bunun yanı sıra, referandum sürecinde sosyal medya ortamı en fazla bilgilenmek ve ardından da eğlenmek amacıyla kullanılırken, en az kararı netleştirmek, sürece dahil olmak ve etkileşim amacı güdülmektedir. Siyasete ilgi düzeyi zayıf olanların referandum sürecinde sosyal medya ortamını kullanımında eğlenmek amacı ağır basarken, diğerlerinin bilgilenmek amacı daha ağır basmakta, aylık ortalama harcamada yaşanan artışla beraber referandum sürecinde sosyal medya ortamını bilgilenmek amaçlı kullanımda bir azalma, etkileşim amaçlı kullanımda ise bir artış meydana gelmektedir.

Referandum sürecinin sosyal medya ortamındaki paylaşımlar ve içerik takibi üzerinde pek fazla bir etkisi olmamakla birlikte, siyasete ilgi düzeyinde meydana gelen artış referandum sürecinin sosyal medya ortamındaki paylaşımlara ve içerik takibine etkisini fazlaştırmakta ve söz konusu etki daha çok paylaşımları ve içerik takibini artırıcı bir karakter taşımaktadır. Referandum süreciyle ilgili sosyal medya ortamı kullanılırken az da olsa bir çekince duyulmakta, en fazla çekince duyanlar siyasi görüş olarak kendisini merkez sol ve radikal sol kategorisine koyanlar ve referandumda hayır yönünde oy kullanacak olanlar, en az çekince duyanlar merkez sağ ve radikal sağ kategorisinde yer alanlar ve referandumda evet yönünde oy kullanacak olanlardır. Referandum sürecinin sosyal medya kullanımında oluşturduğu en önemli çekince paylaşımların çarpıtılması ve çeşitli yaptırımlara maruz kalmak, en az duyulan çekince ise sosyal çevreden dışlanmaktır. Söz konusu çekincelerin katılımcı profili açısından sergilediği farklılaşmaya bakıldığında, siyasete ilgi düzeyi çok zayıf olanlar için çeşitli yaptırımlara maruz kalmak ve aşırı siyasi biri olarak algılanmak, siyasete ilgi düzeyi zayıf olanlar ve referandumda hangi yönde oy kullanacaklarına ilişkin kararsız olanlar için paylaşımların çarpıtılması ve aşırı siyasi biri olarak algılanmak, siyasete ilgi düzeyi orta seviyede

olanlar ve güçlü olanlar, siyasi görüş olarak kendisini radikal solda görenler, merkez solda görenler ve hiçbir kategoride görmeyenler ve referandumda hayır yönünde oy verecekler ve oy kullanmayacaklar için paylaşımların çarpıtılması ve çeşitli yaptırımlara maruz kalmak, siyasete ilgi düzeyi çok güçlü olanlar için çeşitli yaptırımlara maruz kalmak ve görüş olarak ifşa olmak, siyasi görüş olarak kendisini merkez sağda görenler ve referandumda evet yönünde oy verecekler için paylaşımların çarpıtılması, siyasi görüş olarak kendisini radikal sağda görenler için paylaşımların çarpıtılması ve görüş olarak ifşa olmak ön plana çıkmaktadır.

Referandum sürecini takip etmek için tercih edilen iletişim araçları içerisinde sosyal medya ortamı ön sıralarda (ağırlıklı olarak ilk üç tercihte) yer almakta, siyasete ilgi düzeyi arttıkça referandum sürecini takip etmek için iletişim araçları içerisinde sosyal medyanın birinci sırada tercih edilmesinde de bir artış söz konusu olmaktadır. Bununla beraber, siyasete çok güçlü ilgi duyanlar ve referandumda hayır yönünde oy kullanacak olanlar sosyal medyayı daha çok birinci sırada tercih ederken, siyasete ilgisi zayıf, orta düzeyde ve güçlü olanlar ile referandumda evet yönünde oy kullanacak olanlar ve kararsızlarda sosyal medyanın ikinci sırada tercih edilmesi oransal bir üstünlüğe sahip bulunmaktadır. Ayrıca, referandumda oy kullanmayacak olanlar referandum sürecini takip etmek için sosyal medyayı ikinci ve üçüncü sırada tercih etmekle birlikte, siyasete ilgisi çok zayıf olanlar daha çok beşinci sırada ve sonrasında tercih etmektedir.

Referandum süreci için sosyal medya pek de uygun bir ortam olarak görülmemekte ve güvenilir bulunmamaktadır. Referandum sürecinde sosyal medya ortamında en fazla rahatsızlık duyulan şeyler, düzensiz tartışma ve muhabbetler ve karşıt görüşler arası kutuplaşma iken, nispeten daha az rahatsızlık hissedilen şeyler ise bilgi kirliliği, sürekli referandum içerikleri görmek, hareket içerikli paylaşımlar ve partizanca tutumlar olmaktadır. Bu bağlamda, 18-19 yaş aralığında bulunanlar referandum sürecinde sosyal medya ortamında düzensiz tartışma ve muhabbetlerden ve hakaret içerikli paylaşımlardan daha fazla rahatsız olurken; 20-21 yaş aralığındakiler düzensiz tartışma ve muhabbetlerden ve karşıt görüşler arası kutuplaşmalardan daha fazla rahatsızlık duymakta; 22 ve üzeri yaştakiler ise düzensiz tartışma ve muhabbetlerden, karşıt görüşler arası kutuplaşmalardan ve partizanca tutumlardan daha fazla rahatsızlık hissetmektedir.

Araştırma bulguları doğrultusunda referandum sürecini takip etmek için tercih edilen iletişim araçları içerisinde ön sıralarda yer alan sosyal medya ortamı, gerek paylaşımlar gerekse içerik takibi açısından referandum sürecinden etkilenmekle birlikte, bu etki pek de fazla değildir. Referandum sürecinin fazlaca yansımakta olduğu ve bu durumun nispeten olumlu karşılandığı bu ortam, genel itibariyle ülke gündemini yansıtmakta, söz konusu gündemde evet kampanyasının hayır kampanyasına nazaran daha aktif yürütüldüğü düşüncesi ağır basmaktadır. Bahsi geçen süreçte en fazla bilgilenmek ve eğlenmek amacının güdüldüğü bu ortam, paylaşımların çarpıtılması ve çeşitli yaptırımlara maruz kalmak başta olmak üzere birtakım çekincelerin duyulduğu bir ortam olması hasebiyle referandum süreci için çok da uygun ve güvenilir bir ortam olarak değerlendirilmemektedir.

KAYNAKÇA

- Agarwal, A., Singh, R., ve Toshniwal, D. (2018). Geospatial sentiment analysis using twitter data for UK-EU referendum. *Journal of Information and Optimization Sciences*, 39(1), 303-317.
- Arklan, Ü. (2011). Kamu Yönetiminin Halkla İlişkileri Açısından Referandum: 12 Eylül 2010 Referandumuna Sivas Araştırması. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 32, 87-125.
- Arklan, Ü. ve Rençber, H. (2018). 16 Nisan 2017 Anayasa Referandumuna Öncesi Sürecin Türk Yazılı Basınındaki Yansıması: *Hürriyet*, *Sabah* ve *Sözcü* Gazeteleri Örneği. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 6(1), 224-249.
- Aziz, A. (2007). *Siyasal İletişim*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Batu, M. ve Tos, O. (2018) 16 Nisan 2017 Anayasa Değişikliği Referandumunda Recep Tayyip Erdoğan'ın Sosyal Medyadaki Görsel İmajı Üzerine Bir Analiz. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (AKİL) Haziran (29) s. 230-269.
- Benoist, A. D. (2008). *Democracy: Representative and Participatory*. (Çev: Greg Johnson). *The Occidental Quarterly*, 8(2), 19-25.

- Browne, K. (2011). *Sosyolojiye Giriş*. (Çev: İbrahim Kaya). Say Yayınları, Ankara.
- Campbell, R., Martin, C. R. ve Fabos, B. (2012). *Media & Culture*. Boston: Bedford/ST. Martin's.
- Coombs, W. T. ve Holladay, S. J. (2014). *It's not Just PR Public Relations in Society*. Chichester: Blackwell Publishing Ltd.
- Del Vicario, M., Gaito, S., Quattrociocchi, W., Zignani, M. ve Zollo, F. (2017). Public discourse and news consumption on online social media: A quantitative, cross-platform analysis of the Italian Referendum. Erişim 27 Ağustos 2019, <https://arxiv.org/pdf/1702.06016.pdf>
- Doğan, Ş. (2019). Sosyal Medyanın Kamuoyu Oluşturma Sürecinde Kullanımı: 16 Nisan 2017 Anayasa Değişikliği Referandumu Sürecinde Siyasi Aktörlerin Sosyal Medya Paylaşımlarının İçerik Analizi. *Erciyes İletişim Dergisi*, 6(1), 423-441.
- Encyclopedia of the Social Sciences. (2008). Referendum. Referendums as Progressive Reforms Consequences of Referendums Bibliography. Erişim 02 Ağustos 2019, <https://www.encyclopedia.com/social-sciences-and-law/political-science-and-government/political-science-terms-and-concepts/referendum#1>
- Eröz, S. S. ve Doğdubay, M. (2012). Turistik Ürün Tercihinde Sosyal Medyanın Rolü ve Etik İlişkisi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 27(1), 133-157.
- Fidan, M. ve Rençber, H. (2019). İki Yönlü Simetrik Halkla İlişkiler Sürecinde Bir Moderatör Olarak Yapay Zekânın Rolü. *Besna Ağın, Nihan Barlas, Neslihan Bulur, Burak Çeber, Burçin Geniş, Selin Maden (Yay. Haz.), 6. Uluslararası İletişim Günleri Dijital Dönüşüm Sempozyumu, İlimer: İstanbul*, 219-226.
- Freberg, K. (2013). *Social Media.*, Ed: Robert L. Heath, *Encyclopedia of Public Relations içinde* (847-849). California: Sage.
- Göker, G. (2015). İletişimin McDonalddlaşması: Sosyal Medya Üzerine Bir İnceleme. *International Periodical for The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 10(2), 389-410.
- Göker, G. ve Doğan, A. (2011). 2010 Referandumunda Türk Basının Siyasal Gündemi: Hürriyet, Haber Türk, Zaman ve Yeni Şafak Örneğiyle. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 1(2), 45-69.
- Gözler, K. (2017). Referandum mu, Plebisit mi?, Erişim 02 Ağustos 2019, <http://www.anayasa.gen.tr/plebisit.pdf>
- Gözübüyük, A. Ş. (2008). *Anayasa Hukuku*. Ankara: Turhankitabevi.
- Hänksa, M. ve Bauchowitz, S. (2017). Tweeting for Brexit: How Social Media Shaped The Referendum Campaign. John Mair vd, (Ed.), *Brexit, Trump and the Media içinde* (31-35). Bury St Edmunds: Abramis Academic Publishing.
- Howard, P. ve Kollanyi, B. (2016). Bots, #StrongerIn, and #Brexit: Computational Propaganda during the UK-EU Referendum. *Comprop*, 1, 1-6.
- Hürliman, M., Davis, B., Cortis, K. Freitas, A. ve Handschuh, S. (2016). A Twitter Sentiment Gold Standard for the Brexit Referendum. Erişim 25 Ağustos 2019, https://aran.library.nuigalway.ie/bitstream/handle/10379/6241/Semantics2016_BrexitGS.pdf?sequence=1
- Kapani, M. (2011). *Politika Bilimine Giriş*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Karadeniz, Y. (2018). Demokratik Referandum İlkeleri Işığında Türkiye'deki 1987 Halkoylamasına Yönelik Bir Analiz. *International Journal of Political Studies*, 4(2), 58-74.

- Karaman, D. (2011). Seçim Hukuku ve Uygulaması. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Lachlan, K. A. ve Levy, D. R. (2016). BIRGing, CORFing, and Twitter Activity Following a Political Referendum: Examining Social Media Activity Concerning the 2014 Scottish Independence Vote, *Communication Research Reports*, 33(3), 217-222.
- Llewellyn, C. ve Cram, L. (2016). Brexit? Analyzing Opinion on the UK-EU Referendum within Twitter. Tenth International AAAI Conference on Web and Social Media, 760-761.
- O'Neil, P. (2007). *Essentials Of Comparative Polictics*. New York: W. W. Norton&Company.
- Özel, M. ve Karakaş, O. (2018). 2017 Başkanlık Sistemi Referandumu Sürecinde Viral Reklam Kullanımı. *Intermedia International e-Journal*, 5(8), 110-127.
- Shephard, M. P. ve Quinlan, S. (2015). Social media and the Scottish independence referendum 2014: Events and the generation of enthusiasm for yes. Erişim 27 Ağustos 2019, https://strathprints.strath.ac.uk/57144/1/Shephard_Quinlan_Routledge_2016_Social_media_and_the_Scottish_Independence_Referendum_2014.pdf
- Solmaz, B., Tekin, G., Herzem, Z. ve Demir, M. (2013). İnternet ve Sosyal Medya Kullanımı Üzerine Bir Uygulama. *Selçuk İletişim*, 7(4), 23-32.
- TDK. (2019). Demokrasi. Erişim 17 Ağustos 2019, <http://sozluk.gov.tr/>
- Tickell, A. (2014). Regulating #indyref: Social Media and the Scottish Independence Referendum Act 2013. *Edinburg Law Review*, 18(3), 406-410.
- Tunç, H. (2008). Demokrasi Türleri ve Müzakereci Demokrasi Kavramı. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 12, 1113-1132.
- Turow, J. (2011). *Media Today An Introduction to Mass Communication*. New York: Routledge.
- Usherwood, S. ve Am Wright, K. (2017). Sticks and Stones: Comparing Twitter Campaigning Strategies in the European Union Referendum. *The British Journal of Politics and International Relations*, 19(2), 371-388.
- Varlık, Ü. ve Ören, B. (2003). Demokrasi ve Temsil. *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 3(5), 172-185.
- Vural, Z. B. A. ve Bat, M. (2010). Yeni Bir İletişim Ortamı Olarak Sosyal Medya: Ege Üniversitesi İletişim Fakültesine Yönelik Bir Araştırma. *Journal of Yasar University*, 20(5), 3348-3382.
- West's Encyclopedia of American Law. (2005). Referendum. Erişim 02 Ağustos 2019, <https://www.encyclopedia.com/social-sciences-and-law/political-science-and-government/political-science-terms-and-concepts/referendum#1>
- Wilcox, D. L., Cameron, G. T. ve Reber, B. H. (2015). *Public Relations Strategies and Tactics*. Harlow: Pearson Education.
- Yağmurlu, A. (2011). Kamu Yönetiminde Halkla İlişkiler ve Sosyal Medya, *Selçuk İletişim*, 7(1), 5-15.
- Yağmurlu, A. (2013). Diyalojik İletişim Çerçevesinden Ankara Büyükşehir Belediyesi Sosyal Medya Uygulamaları. *Selçuk İletişim*, 8(1), 95-115.
- Zengin, M. A. (2019). Katılımcı Demokrasinin Vasıtaları ve Bu Vasıtalardan Referandumun Çevre Hakkına Olan Etkileri. *Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi*, 2, 23-54.

ENDÜSTRİ 4.0 TÜRKİYE FARKINDALIĞI

INDUSTRY 4.0 AWARENESS IN TURKEY

Eren KAMBER¹, Gülin İdil SÖNMEZTÜRK BOLATAN²

1. Arş. Gör., Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, İşletme Mühendisliği Bölümü, eren.kamber@alanya.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-6426-9936>
2. Dr. Öğr. Üyesi, Aladdin Keykubat Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, İşletme Mühendisliği Bölümü, gulin.bolatan@alanya.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-9668-3584>

Makale Türü Article Type
Araştırma Makalesi Research Article

Başvuru Tarihi Application Date
07.10.2019 10.07.2019

Yayına Kabul Tarihi Admission Date
20.11.2019 11.20.2019

DOI
10.20875/makusobed.630453

Öz

Literatürde Endüstri 4.0 olarak tanımlanan dördüncü endüstri devrimi ile birlikte, üretim sistemleri teknolojik gelişme ve ilerlemeleri hızlı bir şekilde içerisinde barındırmaya başlamaktadır. Üretimde internetin etkin kullanımı düşüncesiyle başlayan yeni devrim süreci bilgi, bilişim teknolojileri ve siber fiziksel sistemler (CPS), nesnelerin interneti (IoT), akıllı fabrikalar ve diğer Endüstri 4.0 bileşenlerinin üretim sistemlerine entegre edilmesiyle gerçekleştirilecektir. Gelişmiş ülkelerin öncülüğünde başlayan Endüstri 4.0'ın ülkelerin gelecek planlamalarında yer aldığı görülmekte, devlet sanayi işbirliğinde yeni sistemlere uygun düzenlemelerin ve uygulamaların başladığı görülmektedir. Bu doğrultuda, çalışma kapsamında Türkiye üretim endüstrisinin mevcut teknolojik durumu ve Endüstri 4.0'a bakış açısı incelenmiştir. Ülke çapında üretim endüstrisinde çalışan 202 katılımcıya ulaşılarak, Endüstri 4.0 farkındalık anketi ile Endüstri 4.0'a bakış açısındaki sektörel farklılıklar belirlenmiş, Endüstri 4.0 bilgi seviyesine göre katılımcıların görüşleri alınmıştır. Hazırlanan anket paralelinde 4 hipotez oluşturulmuş, hipotezler istatistiksel olarak analiz edilmiştir. Sektörel bazda Endüstri 4.0'a bakış açısındaki farklılıklar bulunmuştur. Ayrıca, katılımcıların Endüstri 4.0 bilgi seviyelerine ve firmalarında Endüstri 4.0 ile ilgili çalışma yapılıp yapılmamasına göre Endüstri 4.0 farkındalıklarının değiştiği görülmüştür. Katılımcılar Endüstri 4.0'a geçişi gerekli görmüş, fakat yeni teknolojileri geçişte mevcut işletme bilgi, bilişim, teknolojik altyapılarının yeterli olmayacağını belirtmiştir.

Anahtar Kelimeler: Endüstri 4.0, Dördüncü Sanayi Devrimi, Siber Fiziksel Sistemler, Nesnelerin İnterneti, Akıllı Fabrikalar,

Abstract

Production systems are beginning to include technological developments rapidly with the fourth industrial revolution, which is defined as Industry 4.0 in the literature. The new revolution beginning with using the Internet in production effectively will be realized by integrating information technologies and cyber physical systems (CPS), Internet of Things (IoT), intelligent factories and other Industry 4.0 components into the production systems. Industry 4.0, which started under the leadership of developed countries, is seen to be included in the future planning of the countries, and it is seen that the regulations and practices for new systems in the government industrial workforce have started. In this respect, Industry 4.0 perspective and the current technological level of Turkey's manufacturing industry was examined on the scope of work. With the Industry 4.0 awareness survey prepared by reaching 202 participants working in the production industry, the sectoral differences in the view of Industry 4.0 were determined, and the opinions of the participants were taken according to the Industry 4.0 knowledge level. 4 hypotheses were created in parallel with the prepared questionnaire and hypotheses were analyzed statistically. Differences in the point of view of Industry 4.0 were found on a sectoral basis. In addition, it was seen that Industry 4.0 awareness changes according to Industry 4.0 knowledge levels and whether there is a study about Industry 4.0 in their firms. Participants considered the transition to Industry 4.0, but stated that existing knowledge, information and technological infrastructures in the transition to new technologies would not be sufficient.

Keywords: Industry 4.0, Fourth Industrial Revolution, Cyber Physical Systems, Internet of Things, Smart Factories,

1. GİRİŞ

Günümüzde üretim sistemleri ve teknolojileri hızlı bir biçimde değişmektedir. Bu değişim, fiziksel değişimin yanı sıra klasik üretim anlayışlarının da değişmesine yol açmaktadır. Modern üretim sistemlerinin en önemli konusu teknolojidir ve bu bağlamda işletmelere, devletlere ve politika yapıcılarına mevcut üretim teknolojilerinin geliştirilmesi veya yenilenmesinde büyük roller düşmektedir.

Güncel olarak dünyada 1.3 milyar kişi elektriği kullanamamakta, toplam dünya nüfusunun yüzde 17'si de hala Endüstri 2.0 teknolojilerini kullanmaktadır. Dünyada internete erişemeyen nüfus büyük bir çoğunluktadır. Fakat, internetin yayılma hızı diğer teknolojilere göre bir hayli hızlı gerçekleşmektedir. Örnek vermek gerekirse, iplik makinesi 120 yıl sonra Avrupa dışına yayılabilmiş, internetin ise günümüz halini alması 15 yıl sürmüştür. İnternetin yayılma hızı dikkate alınınca Endüstri 4.0'ın yayılma hızının nasıl olabileceği benzer yaklaşımla tahmin edilmektedir (Kağnıcıoğlu ve Özdemir, 2017).

Tarihte gerçekleşen üç endüstriyel devrimdeki ortak nokta, yeni gelişen teknolojik gelişmelerin endüstriyel devrimleri tetiklemesidir. Su ve buhar gücüyle çalışan makinelerin keşfi, iş bölümlenmesi ve seri üretime geçiş, yazılım ve programlanabilir mantıkla kontrol (PLC)'nin üretim sistemlerine girişi sırasıyla ilk üç sanayi devrimini tetiklemiştir. Günümüzde gerçekleşen yeni sanayi devrimini ise internet ve hızlı gelişimi tetiklemektedir. İnternet, insan ve makineler arası iletişimin kurulmasını sağlamaktadır (Brettel vd. 2014). İnternetin kullanımının yaygınlaşması her alanda dijitalleşmeyi sağlamaktadır. Dolayısıyla, üretim sistemleri de dijitalleşme sürecine hızlı bir şekilde girmektedir.

Dördüncü endüstri devrimi ile birlikte bilgi ve iletişim teknolojileri ve kullanım alanları hızla gelişmektedir. Otomasyon, sensör bağlantıları, veri transferleri, üretim sistemleri teknolojilerinde yaşanan büyük gelişmeler bilgi ve iletişim teknolojileri için sayılabilecek örneklerdir. Bütün bu gelişmeler ve teknolojide yaşanan değişiklikleri içinde barındıran düşünce ve yaklaşım ise Endüstri 4.0 olarak tanıtılmaktadır (Kağnıcıoğlu ve Özdemir, 2017).

Geleneksel işletmeler ve yeni devrime uyum sağlamış Endüstri 4.0 işletmeleri arasında belirli farklılıklar vardır. Geleneksel işletmelerde yüksek kalitede ürün ya da hizmetler düşük maliyetle müşteriye sunulması hedefdir. Ayrıca, işletmeler sürekli kar oranlarını ve saygınlıklarını artırmayı hedeflemektedir. Bu doğrultuda, çeşitli veriler mevcut operasyonel durumları anlamak, hataları çözmek için kullanılmaktadır. Mevcut hatalar tespit edildikten sonra gerekli düzeltmeler yapılmaktadır. Aksi yönde, Endüstri 4.0 işletmelerinde, mevcut verileri kullanmak ve yeni verileri biriktirmenin yanı sıra sistem olası üretim hatalarını önlemek için tahminlerde bulunmakta, yönetime oluşabilecek hataları çözmesi için alarmlar yollamaktadır. Böylece, yönetim üretim hatlarının durumu hakkında daha bilgili olmakta, hata oluşmadan problemi çözebilmektedir. Endüstri 4.0 sistemi tam zamanında bakım ve üretim esnasında sıfır duraklamayı hedef seçmektedir (Sung, 2017).

1.1. Endüstri Devrimleri

Dördüncü endüstri devrimini incelemenin öncesinde, tarihte yer alan diğer endüstri devrimlerini incelemek gerekmektedir. Endüstri devriminin ilk çıkış yeri İngiltere'dir. Birinci endüstri devrimi İngiltere'den hemen sonra Batı Avrupa ülkeleri ve Amerika'ya yayılmıştır. Endüstri devrimleriyle birlikte üretimde birçok anlayış değişmiş, yeni kurallar uygulanmaya başlanmış, ülkelerin gelişmişlik düzeylerine sanayileşme seviyelerine bakıp karar verilmeye başlanmıştır. Sanayileşme, insan ihtiyaçlarına paralel doğanın dönüşümü olarak tanımlanabilmektedir (Aksoy, 2017). Tablo 1'de dört endüstri devriminin de gerçekleşme tarihleri ve endüstri devrimi kavramının ortaya çıkmasına sebep olan önemli olaylar görülmektedir. Endüstri 4.0'ın günümüzde geçerliliğini koruduğu, devlet politikalarında hızla daha çok yer aldığı, özellikle gelişmiş ülkelerde yer alan belirli işletmelerde Endüstri 4.0 pilot uygulamaların başladığı görülmektedir.

Tablo 1 Sanayi Devrimleri Tarihçesi (Gabaçlı ve Uzunöz, 2017)

Birinci Endüstri Devrimi (1760-1830)	Su ve buhar enerjisiyle çalışan makinelerin keşfi
İkinci Endüstri Devrimi (1840-1973)	Elektriğin keşfi, iş bölümü ve seri üretim mantığının oluşması
Üçüncü Endüstri Devrimi (1974-2011)	Otomasyon sistemlerinin kurulması, bilgi teknolojilerinin gelişimi
Dördüncü Endüstri Devrimi (2011-...)	Siber fiziksel sistemler ve bilginin üretimde hızlı transferi

1.2. Endüstri 4.0 Nedir

İlk kez 2011 yılında Almanya'daki Hannover Fuarı'nda duyuran Endüstri 4.0, son zamanlarda dünya çapında akademisyenler, uygulayıcılar, politikacılar ve hükümet yetkilileri tarafından sürekli dikkate alınan bir konu olmuştur. Kagermann (2013), Endüstri 4.0 kavramını üretim teknolojilerinde otomasyon ve veri transferine yönelik yeni bir trend olarak tanımlamaktadır.

Endüstri 4.0 kavramını oluşturan bileşenler arasında başlıcaları, siber fiziksel sistemler (Cyber Physical Systems - CPS), nesnelerin interneti (The Internet of Things – IoT), bulut (cloud) sistemleri ile akıllı fabrika (Smart Factory) uygulamalarıdır. Yeni sistemi kısaca özetlemek gerekirse; kurulan akıllı fabrikalarda oluşturulan siber fiziksel sistemler yardımıyla üretimdeki gerçek nesnelerin dijital kopyası sanal dünyada oluşturulmaktadır. Nesnelerin internetiyle de ürünler kendi içerisinde, insanlarla iletişim içinde ve koordineli olmaktadır. Böylece, oluşturulan siber fiziksel sistemde üretim ve süreç takibi internet kullanılarak yapılmış olacaktır (Sung, 2017).

Dördüncü Endüstri Devrimi ya da sıkça kullanılan adı Endüstri 4.0; dijital üretim, internet iletişimi, bilgisayar ve otomasyon teknolojileri gibi teknolojik konuları içinde barındıran karmaşık bir sistemdir. Endüstri 4.0; akademisyenler ve işletmeler tarafından sıkça tartışılan yeni bir üretim sistemi olarak, akıllı fabrikaları, makineleri, sistemleri, ürün ve süreçleri internet üzerinden entegre eden, siber fiziksel sistemler yardımıyla fiziksel gerçek dünyaya ve sanal dünyaya eşzamanlı veri sunan bir sistemdir (Nunes vd. 2017). Endüstri 4.0, klasik üretim süreçlerinde olan işletmelerdeki üretimin her aşamasının internet ve bilgi iletişim teknolojisiyle kapsamlı olarak birleştirilmesi olarak da tanımlanabilmektedir (Bortoloni vd. 2017).

Endüstri 4.0 uygulamasının akıllı üretim sistemlerinde gelişimi ve kullanımı için, aşağıdaki 6 madde rehberlik etmektedir:

- Birlikte çalışabilirlik: Sistem, insan ve üretimle ilgili bilgilerin birbiriyle koordineli ve iletişim halinde olduğu siber fiziksel sistemlerde, sanal alemde gerçek bilgilerinin makineler, süreçler ve insanlar arasında transfer edilmesi sağlanmaktadır. Zaman ve çalışma ortamı engelleri de sanal ofis ve uzaktan erişim sayesinde ortadan kalkmaktadır (Fırat ve Fırat, 2017).
- Gerçek zamanlı yetkinlik: Hızlı veri kullanımı ve işlenmesi ve gerçek zamanlı karar verme yeteneğinin olması gerekmektedir.
- Sanallaştırma: Akıllı fabrikalarının oluşturulması, bütün süreçlerin sensörler yardımıyla uzaktan ya da ekran başından takip edilmesini sağlamaktadır.
- Kişiselleştirme: Siber fiziksel sistemler gerçek zamanlı karar verme mekanizmalarını oluşturmaktadır. Bunun yanında siber fiziksel sistemlerde makineler sadece üretim komutlarını almamakta, üretimle ilgili kritik kararların alınmasını da sağlamaktadır. Böylece, üretimle ilgili kritik kararlar tek elden verilmemekte, makineler ve sistemler de bu sürece destek olmaktadır.
- Hizmet Oryantasyonu: Nesnelerin interneti konseptiyle uyumlu yazılım programları kullanılmaktadır.
- Modülerlik: Müşterilerin değişik ürün taleplerine göre üretim süreçlerinin değiştirilebilmesi için, sistem yazılımının makinelerle özelliklerini analiz edip farklı görevleri kolaylıkla verebilmesi gerekmektedir (Santos vd. 2017).

1.3. Endüstri 4.0 Bileşenleri

Literatürde Endüstri 4.0 tanımlanırken, sıkça bileşenlerinden bahsedilmektedir. Endüstri 4.0 bileşenlerinin çoğunluğu Endüstri 4.0 öncesinde kullanılan birbirinden bağımsız teknolojilerdir. Fakat bu teknolojiler Endüstri 4.0 işleyişine uygun çalışma prensiplerine sahip olduğundan dolayı Endüstri 4.0 bileşenleri olarak bahsedilmektedir. Aksoy (2017) çalışmasında Endüstri 4.0 öncü teknolojilerinden

bahsetmektedir. Bu doğrultuda, Endüstri 4.0 bileşenleri ya da alt boyutlarını oluşturan bu öncü teknolojiler; dijitalleşme, büyük veri ve bulut bilişim sistemleri ile siber güvenlik, etkileşim, nesnelerin interneti ile sensör teknolojileri, geleceğin fabrikaları, eklemeli imalat, ileri robotik sistemler, otomasyon ve kontrol sistemleri olarak görülmektedir.

Kağnıcıoğlu ve Özdemir'e göre (2017) Endüstri 4.0 teknolojik bileşenleri 12 alt başlıktan oluşmaktadır. Bu başlıklar aşağıda maddelenmiştir:

1. Akıllı robotlar
2. Simülasyon
3. Yatay/dikey yazılım entegrasyonu
4. Nesnelerin interneti
5. Yapay zeka
6. Siber güvenlik
7. Bulut
8. Eklemeli üretim
9. Artırılmış gerçeklik
10. Büyük veri analizi
11. Akıllı fabrikalar
12. Siber fiziksel sistemler (Kağnıcıoğlu ve Özdemir, 2017).

Endüstri 4.0 uygulanması için sadece yeni teknolojilere sahip olmak yeterli değildir. Yeni teknolojilerin uygulanırken işletmeye nasıl entegre edileceği ve sistemle nasıl uyum içinde çalışacağına da odaklanmak gerekmektedir. Bu entegrasyon 3 seviyede gerçekleşmektedir; siber fiziksel sistemler seviyesi, veri altyapısının büyük veri sistemine hazır olması, hizmetlerin büyük veri sistemine hazır olmasıdır (Santos vd. 2017).

Araştırma kapsamında, Endüstri 4.0 için önem arz eden belirli teknolojik bileşenler maddeler halinde incelenecektir.

1.3.1. Siber Fiziksel Sistemler

Endüstri 4.0 uygulamalarının temel bileşenlerinden biri olan siber fiziksel sistemler, sensörler yardımıyla nesnelerin fiziksel hareketlerini siber sisteme internet aracılığıyla taşıyan sistemdir (Alçın, 2016). Siber fiziksel sistemler tanımdan da anlaşıldığı üzere fiziksel aktiviteleri sanal olarak oluşturmaktadır. Üretim sistemlerinde düşünülürse siber fiziksel sistemlerde üretimin bütün aktiviteleri sanal aleme aktarılmaktadır.

Fiziksel dünyayla sanal dünyayı birbirine entegre eden siber fiziksel sistemler, fiziksel üretimlerin bilgisayar ortamında modellenmesi ve üretim süreçlerinin sanal ortamda da görülebilesidir (Hermann vd. 2016). Siber Fiziksel Sistem uygulandığında üretim sisteminde önemli bir rol oynayacaktır. Çünkü, siber fiziksel sistem sayesinde üretimin her seviyesi (akıllı ürünler, makineler, fabrikalar) birbirine bağlanacaktır (Pereira ve Romero, 2017).

1.3.2. Nesnelerin İnterneti

Günümüzde henüz gelişmekte olan nesnelerin interneti; farklı teknolojiler ve yaklaşımların birbirleriyle iletişim kurmasını, fiziksel nesnelerin internetle birbirine bağlanmasını sağlamaktadır (Pereira ve Romero, 2017). Acatech (2014) nesnelerin internetinden şu şekilde bahsetmiştir; veri ve hizmetler, lojistik ve iş süreçlerinde nesnelerin interneti ile uygulandığında gelecek üretim anlayışı değişecektir. Nesnelerin internetinin gelişimi gelecek yıllarda makine öğrenimi (machine learning), gömülü sistemler (embedded systems), wireless bağlantıları teknolojilerinin internet bağlantılı üretim uygulamalarıyla entegre edilmesiyle olacaktır (Morrar vd. 2017).

Genelleme yapılacak olursa, nesnelerin interneti; fiziksel objelerin her gün birbirine internetle bağlanması, insan, makine, bilgi sistemlerinin bu sistemde üretimsel mantıkla birbiriyle iletişime geçmesi ve akıllı fabrika uygulaması mantığına geçilmesi olarak tanımlanabilmektedir. Ayrıca, "Fiziksel nesnelerin bilgi

teknolojileriyle internet ağında entegre olduğu ve iş süreçlerinde aktif katılımcı olduğu bir dünya” olarak farklı bir tanımlama da yapılmaktadır (Pereira ve Romero, 2017).

1.3.3. Akıllı Fabrikalar

Akıllı fabrikalar, endüstride dördüncü sanayi devriminde doğmuş yeni bir paradigma olarak, gerçek zamanlı etkin ve doğru mühendislik kararlarının verilebilmesi için gerekli bilgi ve iletişim teknolojilerin toplanarak var olan üretim teknolojileriyle birleştirilmesi olarak tanımlanabilmektedir (Kocsi ve Olah, 2017). Üretim teknolojilerinde tam olarak dijitalleşmenin bir sonucu olarak ortaya çıkan akıllı fabrikalar; üretim sistemleri ve ürünlerin daha zeki, yani müşteriye en iyi ürün ya da hizmeti sunmak için tedarik zincirine entegrasyonda ürün ve üretim sistemlerinin çok yönlü, yüksek verimli ve ergonomik olmasını sağlamaktadır (Schönsleben vd. 2017).

Akıllı fabrikalar, dijitalleşme, yeni teknolojilere entegre olma, esnek üretim sistemleri ve akıllı çözümlerinin fabrikalarda kullanılmaya başlaması sonucu oluşmuş, yeni endüstri devrimini simgeleyen anahtar öğelerden biridir (Pereira ve Romero, 2017). Üretim içeriği akıllı fabrikalarda sistemsel olarak bilinmekte, makine ve insanlar üretim hedefleri doğrultusunda otomatik yönlendirilmektedir (Hermann vd. 2016).

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Amacı

Endüstri 4.0 ve üretimde dijitalleşme kavramına göre ülkemizin üretim endüstrisindeki işletmelerin mevcut durumları ve Endüstri 4.0'a olan bakış açıları çalışma kapsamında değerlendirilmiştir. Ülkemizde henüz başlangıç seviyesinde olarak değerlendirilebilecek olan Endüstri 4.0 kavramının öncelikle iyi anlaşılması ve doğru stratejilerin kurulması gerekmektedir. Sanayi, devlet işbirliğinin yanı sıra eğitim sisteminde de yeni üretim sistemlerine uygun düzenlemelerin yapılması önemlidir. Bu doğrultuda, araştırma kapsamında kullanılan anket soruları ve anket sorularına paralel olarak oluşturulan hipotezler yardımıyla, üretim sanayinin Endüstri 4.0 konusundaki eksikleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Teknoloji kullanım oranı sektörel olarak değişim gösterse de işletmeleri küresel rekabette öne çıkaran en önemli unsurlardan birisi teknolojik altyapılarıdır. Rakip işletmelerle rekabet edebilmek için yeni üretim teknolojilerine entegre olunması bu hususta önem arz etmektedir. Üretimde üstün teknolojinin kullanımı sonucu ortaya çıkan Endüstri 4.0 kavramı, bu sebeple bütün sanayi kollarını yakından ilgilendiren bir endüstriyel devrimdir. Endüstriyel üretimin gerçekleştiği her sektörde Endüstri 4.0 uygulanabileceğinden çalışmada sektör ayrımı yapılmamıştır. Sektörler ve işletmeler yapılan anket çalışması doğrultusunda incelenmiş, Endüstri 4.0 bilgi seviyeleri ve yeni endüstri devrimine ne kadar hazır oldukları belirlenmeye çalışılmıştır.

2.2. Araştırma Yöntemi

Üretim sektöründe Endüstri 4.0 farkındalığının ölçülmesi için Veysi İşler'in gerçekleştirmiş olduğu "Endüstri 4.0 Farkındalık Anketi" çalışmasından faydalanılmıştır (İşler, 2017). Araştırma modeline dayanarak belirli hipotezler oluşturulmuş ve Endüstri 4.0 kavramında sektörel ve bilgi seviyesi düzeyindeki farklılıklar araştırılmıştır. Anket soruları Türkiye'de faaliyet gösteren üretim firmalarına mail ile gönderilmiştir. Bu firmalarda çalışan üst düzey yöneticiler ve üretim, üretim planlama, kalite, ar-ge, pazarlama departmanlarında çalışanlar ve yöneticiler araştırma anketini cevaplamıştır. Firmalardan araştırma anket çalışmasına 202 adet geri dönüş sağlanmıştır. Anket sorularına 5'li likert ölçeğine göre cevaplar alınmıştır. Kurulan hipotezlerin anlamlılık düzeyleri SPSS 22 veri analizi programı ile incelenmiştir. Sonuçta, sektörel farklılıklar ve katılımcıların Endüstri 4.0 bilgi seviyeleri dikkate alınarak belirli hipotezler kurulmuş ve incelenmiştir.

2.3. Hipotezler

Endüstri 4.0 uygulamalarına geçiş öncesinde Endüstri 4.0 teknoloji seviyelerinin ve üretim bilgi, beceri, yeteneklerinin farkında olunması gerekmektedir. Anket soruları doğrultusunda Endüstri 4.0'ı uygulamaya hazır olan veya Endüstri 4.0 uygulamalarının ülke sanayisi için gerekli olduğunu düşünen sektörler belirlenmiştir. Daha sonra, belirli Endüstri 4.0 teknolojilerinin ve bilgi teknoloji altyapılarının uygulanmasının sektörel bazda değişken oranda cevaplanacağı öngörülmüştür. Sektörel farklılıklar ve işletmelerin teknoloji seviyelerindeki değişkenlikleri dikkate alınmış ve aşağıdaki hipotezler oluşturulmuştur:

H₁: Sektörler arasında mevcut bilgi sistemleri altyapılarının Endüstri 4.0 ile uyumluluğu konusunda fark vardır.

H₂: Sektörler arasında tedarikçiler ve diğer partnerler ile teknolojik bağlantı seviyeleri derecesinde fark vardır.

H₃: Sektörler arasında mevcut kabiliyetlerin ve kaynakların Endüstri 4.0 için yeterli olup olmaması konusunda fark vardır.

H₄: Endüstri 4.0'ı gerekli bulan firmalar ve bulmayan firmalar arasında Endüstri 4.0 ve benzeri teknolojik yaklaşımların firmaya katkısı olacağı düşüncesinde fark vardır.

H₅: Firmalarında Endüstri 4.0 ile ilgili hiçbir çalışma yapmayanlar ile yapanlar arasında tedarikçiler ve diğer partnerler ile kurulan teknolojik bağlantı seviyesinde fark vardır.

3. BULGULAR VE YORUM

3.1. Araştırmaya Katılanlara İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan firmaların sektörel olarak sınıflandırılması Tablo 3.2'de görülmektedir. Ankete katılan 202 katılımcıdan 199'u çalıştığı sektörü belirtmiş ve çalışma kapsamında değerlendirilmiştir.

Tablo 1 Araştırmaya Katılan Firmaların Sektörlerine Göre Gruplandırılması

Sektör	Adet	Yüzde
Metal, makine ve ekipmanları	56	28,14
Gıda, tütün ve alkol	50	25,13
Otomotiv ve elektronik	37	18,59
Kimya, plastik, ilaç, temizlik	27	13,57
Kağıt üretim ve baskı, ahşap ve mobilya, inşaat	15	7,54
Diğer	14	7,04
Toplam	199	100

Tablo 2'de görüldüğü gibi, araştırmaya en çok katılım yüzde 28,14 ile metal sektörleri (alüminyum, demir çelik vs.), makine ve ekipmanları sektörleri ve kendilerini üretim sektöründe çalışıyor olarak tanımlayan sektör grubundan oluşmaktadır. Araştırmanın ikinci sıradaki en çok katılımını yüzde 25,13 oranla gıda, tütün ve alkol sektörleri oluşturmaktadır. Son olarak, ankete katılım elde edilen cevaplar doğrultusunda sırasıyla; otomotiv ve elektronik, kimya, plastik, ilaç ve temizlik, kağıt üretim ve baskı, ahşap, mobilya, inşaat sektörleri ve diğer sektörlerden (tekstil sektörü, enerji, maden sektörü proje tasarımı, taahhüt, insan analitiği, ihracat) olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 3 Araştırmaya Katılan Firmaların İşletme Çalışan Sayılarına Göre Gruplandırılması

Çalışan Sayısı	Katılımcı Adet	Yüzde
KOBİ kapsamındaki firmalar	130	59,41
Büyük ölçekli firmalar	82	40,59
Toplam	202	100

Araştırmaya katılan firmalar, bünyelerinde çalışan kişi sayısına göre Tablo 3'de gruplandırılmıştır. Araştırmaya katılan firmalardan KOBİ olanlar yüzde 59,41 oranıyla belirlenirken, büyük ölçekli firmalar kapsamında olanlar ise yüzde 41,58 oranıyla belirlenmiştir.

Araştırma üretim sektöründe yapılmıştır. Anket katılımcılarının mühendis veya uzman olarak üretim, üretim planlama, kalite, ar-ge, pazarlama departmanlarında çalışmaları ya da üst düzey yönetici olmaları istenmiştir. Katılımcıların departmanlarına göre dağılımı Tablo 4'de görülmektedir.

Tablo 4 Anket Katılımcılarının Departmanlarına Göre Gruplandırılması

Departman	Katılımcı Adet	Yüzde
Üretim	98	48,51
Ar-Ge	33	16,34
Kalite	29	14,36
Üretim Planlama	17	8,42
Pazarlama	13	6,44
Strateji	9	4,46
Satınalma	3	1,49
Toplam	202	100

Araştırmaya katılım firmaların en çok üretim departmanından, daha sonra sırasıyla arge, kalite, üretim planlama, pazarlama, strateji ve satınalma departmanlarından olmuştur. Departman yöneticileri kendi departmanları içerisinde listelenmiş, işletme üst düzey yöneticileri ise strateji departmanı kapsamında değerlendirilmiştir.

3.2. Hipotezlerin Değerlendirilmesi

Araştırma kapsamında oluşturulan hipotezlerden H_1 , H_2 ve H_3 hipotezleri tek yönlü ANOVA testi ile, H_4 ve H_5 hipotezleri ise bağımsız t testi yöntemleri ile değerlendirilmiştir. Araştırma sonuçları şu şekilde listelenmiştir:

H₁: Sektörler arasında mevcut bilgi sistemleri altyapılarının Endüstri 4.0 ile uyumluluğu konusunda fark vardır.

H_1 hipotezinin testinde tek yönlü ANOVA (tek yönlü varyans analizi) yöntemi kullanılmıştır. Tablo 5'te varyansların homojenliği testi görülmektedir. Araştırmalarda genel itibariyle p değerinin 0,05'ten büyük olması beklenmektedir p değerinin (Sig.) 0,05'ten büyük olması varyansların homojen olduğunu göstermektedir (Kalaycı, 2005). Sig. değeri 0,05 seçilmiştir ve SPSS'den elde edilen değer 0,197 olup, 0,05 değerinden büyük olduğu için varyansların homojen olduğu söylenebilmektedir (0,197>0,05). Bu durumda tek yönlü ANOVA analizinin temel varsayımı sağlanmış olmaktadır.

Tablo 5 H_1 İçin Varyansların Homojenliği Testi

LeveneStatistic	df1	df2	Sig.
1,484	5	193	,197

Tablo 6'da H_1 için yapılmış tek yönlü ANOVA testi sonucu görülmektedir. Sig. değeri (0,421), 0,10 değerinden büyük olduğu için H_1 alternatif hipotezi reddedilir. Yani, test sonuçlarına göre sektörler arasında mevcut bilgi sistemleri altyapılarının Endüstri 4.0 ile uyumluluğu konusunda fark bulunmamaktadır.

Tablo 6 H_1 İçin Varyans Analizi

	Kareler Toplamı	df	Ortalamanın karesi	F	Sig.
Gruplar arası	4,416	5	,883	,997	,421
Gruplar içi	170,921	193	,886		
Toplam	175,337	198			

H₂: Sektörler arasında tedarikçiler ve diğer partnerler ile teknolojik bağlantı seviyeleri derecesinde fark vardır.

H_2 hipotezinin testinde tek yönlü ANOVA (tek yönlü varyans analizi) yöntemi kullanılmıştır. Tablo 8'de varyansların homojenliği testi görülmektedir. Sig. değeri 0,05 seçilmiştir ve SPSS'den elde edilen değer 0,065 olup, 0,05 değerinden büyük olduğu için varyansların homojen olduğu söylenebilmektedir (0,065>0,05). Bu durumda tek yönlü ANOVA analizinin temel varsayımı sağlanmış olmaktadır.

Tablo 8 H₂ İçin Varyansların Homojenliği Testi

LeveneStatistic	df1	df2	Sig.
2,114	5	193	,065

Tablo 9’da H₂ için yapılmış tek yönlü ANOVA testi sonucu görülmektedir. Sig. degeri (0,006), 0,10 değerinden küçük olduğu için H₂ alternatif hipotezi kabul edilir. Yani, test sonuçlarına göre sektörler arasında tedarikçiler ve diğer partnerler ile teknolojik bağlantı seviyeleri derecesinde fark vardır.

Tablo 9 H₂ İçin Varyans Analizi

	Kareler Toplamı	df	Ortalamanın karesi	F	Sig.
Gruplar arası	12,707	5	2,541	3,353	,006
Gruplar içi	146,288	193	,758		
Toplam	158,995	198			

İncelenen sektörler göre katılımcıların “Tedarikçiler ve diğer partnerleri ile teknolojik bağlantı seviyesi nedir?” anket sorusuna vermiş oldukları cevapların ortalamaları ve sektörler göre oluşan farklılıklar Tukey testi uygulanarak gösterilmiştir. Tablo 10’da Tukey testi sonuçları gösterilmektedir.

Tablo 10 Sektörlerin Tedarikçileri ve Diğer Partnerleri İle Teknolojik Bağlantı Seviyeleri Derecelerinin Değerlendirilmesi

Firma faaliyet alanı	Adet (N)	Altküme (alfa) = 0.05 Grup 1
Metal, makine ve ekipmanları	56	2,8929
Gıda, tütün ve alkol	50	2,8400
Otomotiv ve elektronik	37	3,4595
Kimya, plastik, ilaç, temizlik	27	2,8519
Kağıt üretim ve baskı, ahşap ve mobilya, inşaat	15	2,8000
Diğer	14	3,3571
Sig		0,084

Tablo 10’da görüldüğü üzere, Tukey testi sonuçları incelendiğinde, sektörler bir grup altında toplanmıştır. Sonuç olarak, sig degeri 0,05’den büyük olduğu için (0,084>0,05) gruplar arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

H₃: Sektörler arasında mevcut kabiliyetlerin ve kaynakların Endüstri 4.0 için yeterli olup olmaması konusunda fark vardır.

H₃ hipotezinin testinde tek yönlü ANOVA (tek yönlü varyans analizi) yöntemi kullanılmıştır. Tablo 11’de varyansların homojenliği testi görülmektedir. Sig. degeri 0,05 seçilmiştir ve SPSS’den elde edilen değer 0,150 olup, 0,05 değerinden büyük olduğu için varyansların homojen olduğu söylenebilmektedir (0,150>0,05). Bu durumda tek yönlü ANOVA analizinin temel varsayımı sağlanmış olmaktadır.

Tablo 11 H₃ İçin Varyansların Homojenliği Testi

LeveneStatistic	df1	df2	Sig.
1,645	5	193	,150

Tablo 12’de H₃ için yapılmış tek yönlü ANOVA testi sonucu görülmektedir. Sig. degeri (0,006), 0,10 değerinden küçük olduğu için H₃ alternatif hipotezi kabul edilir. Yani, test sonuçlarına göre sektörler arasında işletmelerin mevcut kabiliyetleri ve kaynaklarının Endüstri 4.0 için yeterli olup olmaması konusunda farklılıklar bulunmaktadır.

Tablo 12 H₃ İçin Varyans Analizi

	Kareler Toplamı	df	Ortalamanın karesi	F	Sig.
Gruplar arası	13,441	5	2,688	3,391	,006
Gruplar içi	152,981	193	,793		
Toplam	166,422	198			

İncelenen sektörlere göre katılımcıların “Mevcut kabiliyetleriniz ve kaynaklarınız Endüstri 4.0 için yeterli mi? (üretim, bilgi sistemleri, organizasyonel yapı vb.)” anket sorusuna vermiş oldukları cevapların ortalamaları ve sektörlere göre oluşan farklılıklar Tablo 13’te gösterilmektedir.

Tablo 13 Sektörlerin Mevcut Kabiliyetlerin ve Kaynakların Endüstri 4.0 İçin Yeterli Olup Olmamasının Değerlendirilmesi

Firma faaliyet alanı	Adet (N)	Altküme (alfa) = 0.05 Grup 1	Altküme (alfa) = 0.05 Grup 2
Kimya, plastik, ilaç, temizlik	27	2,4815	
Kağıt üretim ve baskı, ahşap ve mobilya, inşaat	15	2,4667	
Diğer	14	2,7143	2,7143
Metal, makine ve ekipmanları	56	2,8036	2,8036
Gıda, tütün ve alkol	50	2,6000	2,6000
Otomotiv ve elektronik	37		3,2432
Sig.		0,764	0,114

Tablo 13 incelendiğinde, Tukey testi sonuçlarına göre sektörler 2 gruba kategorize edilmiştir. Sonuçta, metal, makine ve ekipmanları, gıda,tütün ve alkol ile diğer sektörler her iki grubun altında değerlendirilebilmektedir. Fakat sig. değerleri 0,05’den büyük olduğu için (0,764>0,05 ve 0,114>0,05) gruplar arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

H₄: Endüstri 4.0’ı gerekli bulan firmalar ve bulmayan firmalar arasında Endüstri 4.0 ve benzeri teknolojik yaklaşımların firmaya katkısı olacağı düşüncesinde fark vardır.

H₄ hipotezini test etmek için, katılımcılar anket sorularına verdikleri cevaplar doğrultusunda, işletmelerinde Endüstri 4.0’ın uygulanmasının gerekli olduğunu düşünenler ve düşünmeyenler (ihtiyacın yok ya da çok az ihtiyacın var olduğunu düşünen katılımcılar) olmak üzere 2 gruba bölünmüştür. Belirlenen gruplar kapsamında hipotez bağımsız gruplar t testi ile analiz edilmiştir. T testi sonucunda yüzde 95 güven aralığında bulunan değerler Tablo 14’te gösterilmiştir. Yapılan t testi sonucunda yüzde 95 güven aralığında sig.2 değeri 0,001 olup bu değer 0,05’den küçük olduğu için H₄ hipotezi kabul edilmektedir. Yani, çalışma verilerine göre Endüstri 4.0’ı gerekli bulan firmalar ve bulmayan firmalar arasında Endüstri 4.0 ve benzeri teknolojik yaklaşımların firmaya katkısı olacağı düşüncesinde farklılıklar bulunmaktadır.

Tablo 14 Firmaların Endüstri 4.0’a Bakış Açılarında Gerekli Olduğunu Düşünenler İle Düşünmeyenler Arasında Endüstri 4.0 Ve Benzeri Teknolojik Yaklaşımların Firmalarına Katkısı Olacağı Düşüncesindeki Farkı Ölçen t Testi

FAKTÖRLER		F	Sig.	t	Sig. 2
Endüstri 4.0 ve benzeri teknolojik yaklaşımların firmanıza katkısı olacağını düşünüyor musunuz?	Eşit varyans varsayımında	6,479	,012	-3,346	0,001
	Eşit olmayan varyans varsayımında			-3,459	0,001

İşletmelerin Endüstri 4.0’a bakış açıları değerlendirildiğinde, “Endüstri 4.0 ve benzeri teknolojik yaklaşımların firmanıza katkısı olacağını düşünüyor musunuz?” anket sorusuna Endüstri 4.0’ı işletmelerinde gerekli görenler ve görmeyenler grupların vermiş olduğu cevaplar ve gruplar arası farklılıklar Tablo 15’te gösterilmektedir. Katılımcıların çoğunluğunun Endüstri 4.0’ın işletmeleri için gerekli olduğunu düşündüğü katılım oranlarından anlaşılmaktadır.

Tablo 15 Firmaların Endüstri 4.0'a Bakış Açılarında Göre Endüstri 4.0 ve Benzeri Teknolojik Yaklaşımların Firmalarına Katkısı Olup Olmayacağına Değerlendirilmesi

	Adet	Ortalama
Firmaların Endüstri 4.0'a bakış açıları gerekliliğini düşünenler	152	3,53
Firmaların Endüstri 4.0'a bakış açıları gerekliliğini düşünmeyenler	49	2,60

H₅: Firmalarında Endüstri 4.0 ile ilgili hiçbir çalışma yapmayanlar ile yapanlar arasında tedarikçiler ve diğer partnerler ile kurulan teknolojik bağlantı seviyesinde fark vardır.

H₅ hipotezini test etmek için, katılımcılar çalışmaya vermiş oldukları cevaplara göre işletmelerinde Endüstri 4.0 ile ilgili çalışma yapanlar ve çalışma yapmayanlar (hiçbir çalışma yok ya da çok az çalışma var diyen katılımcılar) olmak üzere 2 gruba bölünmüştür. Belirlenen gruplar kapsamında hipotez bağımsız gruplar t testi ile analiz edilmiştir. T testi sonucunda yüzde 95 güven aralığında bulunan değerler Tablo 16'da gösterilmiştir. Yapılan t testi sonucunda yüzde 95 güven aralığında sig.2 değeri 0,00 olup bu değer 0,05'den küçük olduğu için H₅ alternatif hipotezi kabul edilmektedir. Yani, çalışma verilerine göre firmalarında Endüstri 4.0 ile ilgili hiçbir çalışma yapmayanlar ile yapanlar arasında tedarikçiler ve diğer partnerler ile kurulan teknolojik bağlantı seviyesinde farklılıklar bulunmaktadır.

Tablo 16 Firmalarında Endüstri 4.0 İle İlgili Hiçbir Çalışma Yapmayanlar İle Yapanlar Arasında Tedarikçiler Ve Diğer Partnerler İle Kurulan Teknolojik Bağlantı Seviyesindeki Farkı Ölçen t Testi

FAKTÖRLER		F	Sig.	t	Sig. 2
Tedarikçiler ve diğer partnerleri ile teknolojik bağlantı seviyesi nedir?	Eşit varyans varsayımında	,121	,729	-4,923	0,000
	Eşit olmayan varyans varsayımında			-4,923	0,000

İşletmelerin Endüstri 4.0'a ve teknolojik bileşenlerine bakış açıları değerlendirildiğinde, "Tedarikçiler ve diğer partnerleri ile teknolojik bağlantı seviyesi nedir?" anket sorusuna işletmelerinde Endüstri 4.0'la ilgili çalışma yapmayanlar ve yapanlar gruplarının vermiş olduğu cevaplar ve gruplar arası farklılıklar Tablo 17'de görülmektedir.

Tablo 17 Firmaların Endüstri 4.0 İle İlgili Çalışma Yapma Seviyelerine Göre Tedarikçiler Ve Diğer Partnerler İle Kurulan Teknolojik Bağlantı Seviyelerinin Değerlendirilmesi

	Adet	Ortalama
Firmalarında Endüstri 4.0 ile ilgili hiçbir çalışma yapmayanlar	89	2,67
Firmalarında Endüstri 4.0 ile ilgili çalışma yapanlar	112	3,27

Tablo 17 incelendiğinde, tedarikçiler ve diğer paydaşlar arasında kurulan teknolojik bağlantı seviyesinin, firmalarında Endüstri 4.0 hakkında çalışma yapan firmalarda daha yüksek olduğu görülmektedir. Teknolojik bağlantı seviyesinin artması, Endüstri 4.0 çalışmalarının uygulandığında firmalarda teknoloji altyapılarını geliştirdiği sonucunu vermektedir.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (2018) tarafından yayınlanan Endüstri 4.0 yol haritasına göre, ülkemizin 2023 hedefleri doğrultusunda ilerlemesi ve dünyada ilk 10 ekonomi arasında yer alması için Ar-Ge harcama payının GSYİH içinde yüzde 1'den yüzde 3'e çıkarılması kararı, dijitalleşme için önemli bir adımdır. Sanayide dijitalleşmenin gerçekleştirilmesi için nitelikli bir üretim endüstrisi altyapısı kurulması gerekmektedir. Katılımcılara da bu yol haritasına uygun şekilde Endüstri 4.0'a geçiş için fikirleri ve mevcut teknolojik bileşenlere uygunlukları sorulmuştur. Anket sonuçları değerlendirildiğinde, katılımcılar işletmelerin Endüstri 4.0'a geçişini gerekli görmekte ve işletmelerine sağlayacağı katma değerlerin farkındadır. Fakat Endüstri 4.0 uygulanması için gerekli teknolojik, bilgi sistemleri, bilişim altyapılarının mevcut işletme sistemleriyle karşılanamayacağı düşünülmektedir.

Araştırmaya katılan firmalar sektörlere göre kategorize edildiğinde, sonuçlar otomotiv ve elektronik sektörlerinde Endüstri 4.0 farkındalığının yüksek olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla ülke üretim endüstrisi adına, uygulamalara öncelikli olarak Endüstri 4.0 farkındalık seviyesinin yüksek olduğu otomotiv veya elektronik sektörlerinden başlanması Endüstri 4.0 sürecine entegrasyonda önemli bir adım olarak görülmektedir. Ayrıca, çalışma sonuçlarına göre işletmelerinde Endüstri 4.0 çalışmalarına başlamış firmaların sayısının bir hayli fazla olduğu görülmektedir. Endüstri 4.0 çalışmalarının, işletmelerin üretim sistemlerinde uygulanmaya başlayan yeni teknolojilere uyum göstermesi hususunda önemli katkılar sunduğu görülmektedir.

H₁ hipotezinde sektörler arasında mevcut bilgi sistemleri altyapılarının Endüstri 4.0 ile uyumluluğu konusundaki farklılıklar incelenmiştir. H₁ hipotezi için tek yönlü ANOVA testi yapılmıştır. Değerlendirme sonuçlarına göre, H₁ hipotezi reddedilmiştir. Yani, sonuçlar doğrultusunda mevcut bilgi sistemleri altyapılarının Endüstri 4.0 ile uyumluluğu konusunda farklılık bulunmadığı söylenebilmektedir.

H₂ hipotezinde sektörler arasında tedarikçiler ve diğer paydaşlar ile teknolojik bağlantı seviyeleri derecesindeki farklılıklar incelenmiştir. H₂ hipotezi için tek yönlü ANOVA testi yapılmıştır. Değerlendirme sonuçlarına göre, H₂ hipotezi kabul edilmiştir. Sonuç olarak, sektörler arasında tedarikçiler ve diğer paydaşlar ile teknolojik bağlantı seviyeleri derecesinde fark olduğu söylenmektedir.

H₃ hipotezinde sektörler arasında mevcut kabiliyetlerin ve kaynakların Endüstri 4.0 için yeterli olup olmaması konusundaki farklılıklar incelenmiştir. H₃ hipotezi için tek yönlü ANOVA testi yapılmıştır. Değerlendirme sonuçlarına göre, H₃ hipotezi kabul edilmiştir. Sonuç olarak, sektörler arasında işletmelerin mevcut kabiliyetleri ve kaynaklarının Endüstri 4.0 için yeterli olup olmaması konusunda farklılıklar bulunmaktadır.

H₄ hipotezinde Endüstri 4.0'ı gerekli bulan firmalar ve bulmayan firmalar arasında Endüstri 4.0 ve benzeri teknolojik yaklaşımların firmalarına katkısı olacağı düşüncesindeki farklılıklar incelenmiştir. H₄ hipotezi için t testi yapılmıştır. Değerlendirme sonuçlarına göre, H₄ hipotezi kabul edilmiştir. Sonuç olarak, çalışma verilerine göre Endüstri 4.0'ı gerekli bulan firmalar ve bulmayan firmalar arasında Endüstri 4.0 ve benzeri teknolojik yaklaşımların firmalarına katkısı olacağı düşüncesinde farklılıklar bulunmaktadır.

H₅ hipotezinde firmalarında Endüstri 4.0 ile ilgili hiçbir çalışma yapmayanlar ile yapanlar arasında tedarikçiler ve diğer partnerler ile kurulan teknolojik bağlantı seviyesindeki farklılıklar incelenmiştir. H₅ hipotezi için t testi yapılmıştır. Değerlendirme sonuçlarına göre, H₅ hipotezi kabul edilmiştir. Sonuçta, çalışma verilerine göre firmalarında Endüstri 4.0 ile ilgili hiçbir çalışma yapmayanlar ile yapanlar arasında tedarikçiler ve diğer partnerler ile kurulan teknolojik bağlantı seviyesinde farklılıklar bulunmaktadır.

Mevcut araştırma 202 katılımcıdan oluşmaktadır. Gelecekte katılımcı sayısı artırılarak daha kapsamlı bir analizin gerçekleştirilmesi öngörülmektedir. Katılımcı sayısının artmasıyla sonuçlar daha fazla yorumlanabilir olacaktır.

Endüstri 4.0'ın insan kaynakları politikalarında oluşturacağı stratejik değişimler bir başka çalışmada yer alabilir. Yeni sistemin ihtiyaçlarına paralel oluşması beklenen meslek grupları, önemini kaybedecek meslek grupları araştırılabilir. Endüstri 4.0'ın istihdama etkisinin olumlu ya da olumsuz gerçekleşmesi yönünde araştırma yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Aksoy, S. (2017). Değişen teknolojiler ve Endüstri 4.0: Endüstri 4.0'ı anlamaya dair bir giriş. *Sosyal Araştırma Vakfı Katkı*, sayı. 4, ss. 34-44.
- Alıçın, S. (2016). Üretim İçin Yeni Bir İzlek: Sanayi 4.0. *Journal of Life Economics*, sayı. 8, ss. 19-30, <http://dx.doi.org/10.15637/jlecon.129> (Erişim tarihi: 22.04.2018)
- Bortolini, M., Ferrari, E., Gamberi, M., Pilati, F. and Faccio M. (2017). Assembly system design in the Industry 4.0 era: a general framework. *IFAC PapersOnLine*, 50-1, 5700–5705.
- Brettel, M., Friederichsen, N., Keller, M. and Rosenberg, M. (2014). How Virtualization, Decentralization and Network Building Change the Manufacturing Landscape: An Industry 4.0 Perspective. *World Acad. Sci. Eng. Technol. Int. J. Mech. Aerospace, Ind. Mechatron, Manuf. Engineering*, 8(1), pp. 37–44.

- Fırat, S. Ü. ve Fırat, O. Z. (2017). Sanayi 4.0 Devrimi Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme: Kavramlar, Küresel Gelişmeler ve Türkiye. *Toprak İşveren Dergisi*, Sayı. 114, ss. 10-23.
- Gabaçlı, N. ve Uzunöz, M. (2017). IV. Sanayi Devrimi: Endüstri 4.0 ve Otomotiv Sektörü. Uluslararası Politik, *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Kongresi*, Bildiriler Kitabı, Cilt:2 Ekonomik Araştırmalar, ss. 149-174.
- Hermann, M., Pentek, T. and Otto B. (2016). Design Principles for Industrie 4.0 Scenarios. *System Sciences (HICSS)*, 49th Hawaii International Conference
- İşler, V., Endüstri 4.0 Farkındalık Anketi, <https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSdXZ0JFgBP8gUebLtMH1B5FYXs2gxvKTm04NpdEtLZ-IOL3mA/viewform?c=0&w=1> (Erişim tarihi: 06.03.2018)
- Kagermann, H., Wahlster, W. and Helbig J. (2013). Recommendations for Implementing the Strategic Initiative Industrie 4.0. *Industrie 4.0 Çalışma Grubu*, Almanya
- Kağncıoğlu, C. H. ve Özdemir, E. (2017). Endüstri 4.0 Bağlamında Eskişehir İlindeki Kobi'lerin Değerlendirilmesi. *PressAcademia Procedia (PAP)*, sayı. 3, ss. 900-908.
- Kalaycı, Ş. (2005). SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri, Ankara: Asil Yayın Dağıtım LTD. Tİ.
- Morrar, R., Arman, H. and Mousa S. (2017). The Fourth Industrial Revolution (Industry 4.0): A Social Innovation Perspective. *Technology Innovation Management Review*, 7(11).
- Nunes, M. L., Pereira, A.C. and Alves, A.C. (2017). Smart products development approaches for Industry 4.0. *Procedia Manufacturing*, 13, pp. 1215–1222.
- Pereira, A.C. and Romero, F. (2017). A review of the meanings and the implications of the Industry 4.0 concept. *Procedia Manufacturing*, 13, pp. 1206–1214.
- Santos, C., Mehraei, A., Barros, A. C., Araujo, M. and Ares E. (2017). Towards Industry 4.0: an overview of European strategic roadmaps. *Procedia Manufacturing*, 13, pp. 972–979.
- Santos, M.Y., Sa, J. O., Andrade, C., Lima, F. V., Costa, E., Costa, C., Martinho, B. and Galvao, J. (2017). A Big Data system supporting Bosch Braga Industry 4.0 strategy. *International Journal of Information Management*, 37, pp. 750–760.
- Schönsleben, P., Fontana, F. and Duchi, A. (2017). What benefits do initiatives such as Industry 4.0 offer for production locations in high-wage countries?. *Procedia CIRP*, 63, pp. 179 – 183.
- Sung, T.K. (2017). Technological Forecasting & Social Change. <http://dx.doi.org/10.1016/j.techfore.2017.11.005> (Erişim tarihi: 21.05.2018)

NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİNDE ÖĞRENCİLERİN ÜNİVERSİTE TERCİH NEDENLERİNİN TESPİTİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA*

A STUDY FOR DETERMINATION OF THE STUDENTS' UNIVERSITY PREFERENCE REASONS IN NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR UNIVERSITY SAMPLE**

Selen DOĞAN¹, Hasan Hüseyin TÜRKMEN²

1. Prof. Dr. Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler, sdogan@ohu.edu.tr,
<https://orcid.org/0000-0002-4019-5581>
2. Dr. Öğr. Üyesi, Niğde Üniversitesi, Niğde Sosyal
Bilimler Meslek Yüksekokulu,
hhturkmen@ohu.edu.tr,
<https://orcid.org/0000-0001-8475-9871>

Makale Türü Article Type
Araştırma Makalesi Research Article

Başvuru Tarihi Application Date
09.10.2019 10.09.2019

Yayına Kabul Tarihi Admission Date
04.11.2019 11.04.2019

DOI
10.20875/makusobed.631424

* Bu araştırmanın gerçekleştirilmesinde bizlerden desteğini esirgemeyen Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Rektörlüğüne teşekkürü bir borç biliriz.

** We express our deepest gratitude and appreciation to the Rectorate of Niğde Ömer Halisdemir University for the support given to us in conducting this research study.

Öz

Günümüzde hızlı gelişme ve değişimler nedeni ile her şeyde olduğu gibi adayların üniversite, fakülte, bölüm ya da program tercihlerinde de çeşitlilikler oluşmuştur. Bu çalışmada, öğrencilerin üniversite seçiminde etkili olan faktörlerin neler olduğunu belirlemeye çalışılmıştır. Adayların üniversite tercihlerinde; üniversite, fakülte, bölüm, program, tanıtım, aile, puan veya üniversitenin bulunduğu şehir gibi birçok faktör etkili olabilmektedir. Özellikle yeni kurulan üniversiteler, yerleşmiş ve büyük üniversitelere göre birçok konuda daha dezavantajlı olabilmektedir. Çalışma kapsamında, adayların üniversite tercihinde etkili olan faktörleri ölçmeye yönelik 62 değişkenli bir ölçek oluşturulmuş ve 2016-2017 Eğitim-Öğretim Yılında Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesinde okuyan 1. sınıf öğrencilerinin tamamına anket uygulanmıştır. Anket sonuçlarına göre öğrencilerin üniversite tercihlerinde en önemli faktörlerin üniversitedeki eğitim-öğretim kalitesi ve mezunların iş bulma imkânları olduğu ortaya çıkmıştır. Tercihle en az etkili faktörün ise ailesinin bulunduğu kentte olması olduğu ortaya çıkmıştır. Öğrenciler için ilin ekonomik şartlarının uygunluğu ve üniversitenin konumu da oldukça etkili bir faktör olarak belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Üniversite, Üniversite Tercih Nedenleri, Üniversite Tercihinde Etkili Olan Faktörler,*

Abstract

Nowadays, due to rapid developments and changes, there has been diversities in the university candidates' university, faculty, department or program preferences as well as in everything else. The effective factors in the university preferences of students were examined in this study. There might be effective many factors such as university, faculty, department, program, advertisement, family, exam scores or the city where the university is located in the candidates' university preferences. Especially, newly-established universities can have many disadvantages comparing to long-established universities. Within the scope of the study, a scale with 62 variables was formed to measure the factors that are effective in the preference of candidates and a survey was applied to all first grade students in Niğde Ömer Halisdemir University in the 2016-2017 Academic Year. According to the results of the survey, it was found out that the most important factors in the university preferences of the students were the quality of education in the university and the employment opportunities of the graduates. The least effective factor in the students' preferences was the presence of students are in the city where the family is located. The suitability of the economic conditions of the province and the location of the university were also considered as the effective factors for the students.

Keywords: *University, University Preference Reasons, The Effective Factors in University Preferences,*

1. GİRİŞ

Türkiye’de devlet ve vakıf üniversitelerinin sayısındaki hızlı artış, devlet-vakıf fark etmeksizin, üniversiteler arasında kıyasıya bir rekabet ortamının doğmasına yol açmıştır. Dünya Bankası’nın raporlarında (Aktaran, Erol, Yergin ve Mercan, 2012:3) yer alan bir analize göre üniversite tercihlerinde, herhangi bir yükseköğretim kurumuna girme çabasından ziyade üniversitelerin popülerliğinin ve kalitesinin etkili olduğu görülmüştür. Başarılı öğrencileri kendine çekerek talep edilen bir üniversite olmak için üniversiteler var olan durumlarını ortaya koymak, gerekli düzenlemeleri yaparak kendilerine çekidüzen vermek, değişimlere ve yeniliklere açık olup bunları takip ederek adaylar üzerinde etki yaratmak zorundadırlar. Bu kapsamda bu araştırma, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi öğrencileri örneğinde, genel olarak öğrencilerin üniversite tercih nedenlerini ortaya çıkarmak amacıyla yapılmıştır.

Literatürde öğrencilerin buldukları üniversiteyi seçmelerinde etkili olduğu düşünülen çeşitli boyutlardan bazıları şunlardır (Yakar, Odabaş ve Gündeğer, 2016:190); üniversitenin saygınlığı, iş olanakları, burs imkânlarının olup olmaması, istenen programın olması, aile ve arkadaşların etkisi, öğrencinin yaşadığı il ya da ilçeye uzaklığı, konaklama olanakları, sınav sonuçları, üniversitenin kaliteli olup olmadığına yönelik algı, öğrencinin okurken çalışma imkânına sahip olup olamayacağı, üniversitenin konumu, büyük şehirlere yakınlığı prestiji vb. Birleşik Krallık’ta (2010) çeşitli üniversitelerde 1000 1. sınıf öğrencisiyle yapılan bir çalışmada okul ücreti, öğretim üyeleri, öğretim imkânları, üniversitenin saygınlığı ve toplam masraflar üniversite seçimini etkileyen en önemli faktörler olarak yer almıştır. Bunların dışında konum, öğretim yöntemleri, üniversitenin öğrencileri mesleğe hazırlama/staj imkanları, üniversite-sanayi işbirliği ile işe giren öğrenci sayısının yüksekliği vb. boyutlar da üniversite seçiminde az da olsa role sahip olan nedenler olarak görülmüştür (a.g.m). Şahin, Zoraloğlu ve Fırat’ın 2011 yılındaki çalışmasına göre (a.g.m.), öğrencilerin üniversiteden öncelikle gerçekleştirmesini beledikleri işlevler arasında ilk sırada “mesleğe hazırlama” bulunmaktadır. Meslek seçimini yetenek, aile, çevre, kültür, ilgi, değer, inanç sistemi, sosyo-ekonomik düzey vb. faktörler de etkileyebilmektedir.

Üniversitenin akademik kadrosunun sayısı ve nitelik bakımından yeterliliği, uluslararası yayın/proje sayıları, kamuoyunda olumlu bir imaja sahip olup olmaması, eğitim-öğretim kalitesi, üniversitenin bulunduğu şehir ve bireyin buraya yakınlığı, ulaşım kolaylığı, şehrin sosyal olanakları ve şehirdeki iş imkânları gibi coğrafik faktörler, ekonomik koşullar (üniversitede okumanın genel maliyeti -barınma, ulaşım, yaşamsal zorunluluklar vb.- ve üniversite bittikten sonra yapılacak meslek sonucunda elde edilecek gelir), öğrencinin arkadaş, öğretmen, rehberlik ve aile tavsiyesi, üniversitelerin web sayfaları, gazete, dergi reklamları gibi bilgi kaynakları, öğrencilerin cinsiyetleri, gelir durumları, anne-babanın eğitim durumu, sosyal statüsü gibi demografik değişkenler, üniversitenin sağladığı imkânlar, alt yapısı ve sosyal tesisleri, modern laboratuvar ve dersliklerinin olması, kampüs imkanları vb. faktörlerin de öğrencilerin üniversite tercihlerini etkilediği farklı araştırmalarda ortaya konulmuştur (Aktaran Köksal, 2016: 43-44).

Üniversite adaylarının, üniversite ve bölüm tercihlerine etki eden nedenleri ortaya çıkarmayı hedefleyen bu çalışma keşifsel nitelikte olup değişkenler ve değişkenler arası ilişkileri ele almaktan ziyade daha sonra yapılacak olan çalışmalara ışık tutmak ve büyük resme daha geniş ve objektif bir bakış açısı kazandırılması amaçlanmıştır. Çalışmada öncelikle adayların üniversite tercihlerinde etkili olan faktörlerin belirlenmesine yönelik literatürde yer alan çalışmalara ait bulgular özetlenmiş, daha sonra da bu konuda Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi öğrencileri üzerinde yapılan araştırmaya ve sonuçlarına yer verilmiştir.

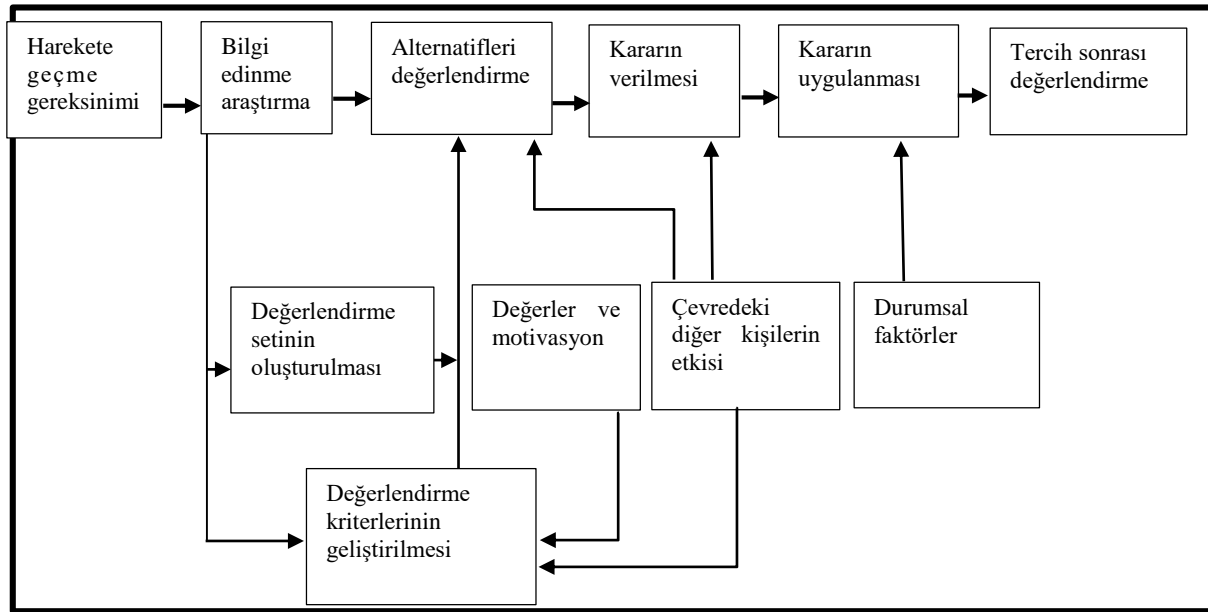
2. LİTERATÜR TARAMASI

Bilindiği üzere, üniversitenin içinde bulunduğu şehir başta olmak üzere, üniversitelerin adaylara sunacağı imkânlar, yabancı dil, yurt dışı olanaklardan yararlanma, mezuniyet sonrası iş imkânları gibi faktörler dışında özellikle üniversitenin piyasadaki marka algısı üniversite seçiminde pek çok faktör gibi belirleyici rol oynamaktadır. İster vakıf, ister özel isterse de devlet üniversitesi olsun günümüzde tüm üniversiteler yeni ve cazip programlar açarak, imkânları doğrultusunda reklam ve tanıtımlar yaparak adayları kendilerine çekme gayreti içerisine girmişlerdir. Çünkü hangi formatta kurulmuş olursa olsun, rekabet tüm üniversiteleri önemli ölçüde etkilemeye ve onları değişime hatta dönüşüme zorlamaya

başlamıştır. Bir taraftan rekabet, bir taraftan dünyada geçmişteki ürün odaklı anlayışlardan müşteri odaklı anlayışlara geçilmesi bir taraftan da beklentileri ve ihtiyaçları farklı ve sürekli değişen Z kuşağı aday profili, üniversitelerin yollarına devam ederken aday tercihlerinin nedenlerini anlamalarını ve ona göre stratejiler belirlemelerini de adeta bir zorunluluk haline getirmiştir. Aksi takdirde üniversiteler, değişen koşullara uyum sağlayamayıp rekabet avantajı yakalayamayacaklardır. Üniversitelerin kendilerini nasıl gördükleri ve tanımladıkları da aday tercihlerinde önemli bir rol üstlenmeye başlamıştır. Özellikle üniversitelerin kendilerine kimlik belirleme çabalarından vizyon, misyon, değer belirleme, stratejik plan ve kalite çalışmaları vb. kapsamında yapmak istediği işler ve ulaşmak istediği vizyon da aday tercihlerinde son derece etkili olabilmektedir. Üniversitenin yerel mi, bölgesel mi, ulusal mı, uluslararası mı olmayı hedeflediği, öncelikli Ar-Ge alanları ve bu alanlarda öne çıkan faaliyetleri, vizyonları doğrultusunda yapmak istedikleri ve gerçekleştirdikleri projeler vb. öğrenci adaylarının tercihlerini etkileyebilmektedir. Özellikle bilgi ve iletişim teknolojisindeki gelişmeler sayesinde öğrenciler tercih yaparken daha çok araştırmacı, daha bilinçli ve ileride yapmak istedikleri mesleğe kendilerini en iyi ulaştıracak eğitimi veren, kaliteli eğitim yanında sosyal imkânları da geniş, piyasadaki imaj ve itibarı yüksek üniversiteleri tercih etmektedirler. Bu anlamda olaya bakıldığında, üniversite tercihlerini etkileyen faktörleri belirlemek çok bilinmeyenli bir denklemi çözmeye benzetilebilir.

Literatür incelendiğinde; öğrencilerin karar verme sürecinde birden fazla aşamadan geçtikleri görülmektedir. Örneğin, Kotler ve Fox, 1995 yılında yaptıkları çalışmada, karar alma sürecinde altı aşamalı bir model öne sürmüşlerdir (Aktaran Tuncalı Yaman ve Çakır, 2017:71).

Şekil 1. Karar Alma Süreci

Kaynak: Aktaran Tuncalı Yaman ve Çakır, 2017:70.

Literatür taraması neticesinde, üniversite adaylarının üniversite tercihlerinde etkili olan faktörlerin belirlenmesine yönelik çok sayıda araştırmaya rastlanmamakla birlikte aşağıda önemli görülen bazı araştırmaların temel bulgularına yer verilmiştir.

Gavcar, Bulut ve Karabulut (2005) tarafından yapılan bir çalışmada, öğrencilerin Fakülteyi tercih nedenleri araştırılmış, öğrencilerin Muğla'ya geldikten sonraki görüşleri de incelenmiştir. Bu araştırmaya göre öğrencilerin büyük bir kısmının düşük puandan dolayı tercih yaptıkları, Muğla ve Muğla halkı hakkındaki düşüncelerinin büyük oranda olumsuz olduğu anlaşılmıştır. İkinci Öğretim öğrencilerine göre daha yüksek puanlara sahip olan Normal Öğretim öğrencilerinin eğitim kalitesinden daha fazla memnun oldukları ortaya çıkmıştır. Öğrencilerin %53.8'i normal lise, %44.1'i de yabancı dille eğitim yapan Anadolu Lisesi veya Süper Lise mezunlardır. Fakülte öğrencilerinin çoğunluğu 3 yıllık bir lise eğitimi almış ve lisede hazırlık okumadıkları için yabancı dil düzeyleri düşüktür. Araştırmadan, yurt ve ev imkanlarının yetersiz olduğu, bu nedenle pek çok öğrencinin kayıt yaptıramadığı, birçok öğrencinin de kayıtlarını sildirmek zorunda kaldığı ortaya çıkmıştır. Yine, öğrencilerin barınma sorunu nedeni ile evlerde kaldıkları öğrenci sayılarının fazlalığının ev sahiplerinin

öğrencilere olumsuz bir tavır sergilemelerine neden olduğu, yetersiz barınma imkanlarının mevcut ev fiyatlarını da artırdığı ortaya çıkmış, tüm bunlar da öğrencilerin Muğla'yı sevmemelerine yol açmıştır. Öğrencilerin Fakülte tercih nedenleri içerisinde %51.8 oranla en önemli faktörün düşük puan olduğu, bunu %23.3 oranında ailenin yaşadığı yere yakın olmasının izlediği ortaya çıkmıştır. Ayrıca, üniversitedeki eğitim seviyesinin öğrencilerin beklentilerini karşılama düzeyi %55.92 olup Normal Öğretim öğrencileri, İkinci Öğretim öğrencilerine göre, eğitim seviyesinden daha memnundurlar. Eğitim seviyesinden en yüksek oranda İktisat Bölümü öğrencileri, daha sonra İşletme ve Kamu Yönetimi Bölümü öğrencileri memnun olduğunu ifade etmişlerdir. Öğrencilerin sosyal imkanlardan memnuniyet oranının %43.81 olduğu tespit edilmiş olup bu faktörden Normal Öğretim ve İktisat Bölümü öğrencilerinin memnuniyetinin daha yüksek olduğu anlaşılmıştır. İktisat Bölümünü, Kamu Yönetimi ve İşletme Bölümü öğrencileri izlemektedir.

Torlak ve Doğan (2011) tarafından yapılan bir çalışmada, bir üniversitede çok başarılı işler yapılmış olsa dahi adayların beklentilerini karşılamadığı sürece o üniversitenin adaylar için bir tercih olmayacağı belirtilmiştir. Ayrıca, üniversite markası oluşturmak adına hangi bileşenlerin hangi ağırlıkta etkili olduğunun karşılaştırılması yapıldığında, üniversite prestij ve itibarının etkisinin üniversite kalitesinden daha önemli olduğu ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda, üniversite markasının algılanmasında psikolojik faktörlerin fiziksel faktörlerden çok daha etkili olduğu anlaşılmıştır. Bu anlamda, üniversite adaylarının eğitim sektörü içerisindeki seçim kriterlerinin ve onları tercih yapmaya götüren temel nedenlerin ortaya konulması ve bu doğrultuda üniversitelerde çalışmalar yürütülmesinin büyük önem arz ettiği ifade edilmiştir. Yine, üniversitelerin marka algılarında üç temel boyutun (a.g.m) ön plana çıktığı; önem sırasına göre bu boyutların öğrencilerin algılaması bakımından, mezuniyet sonrasına ilişkin beklentiler, üniversitenin sahip olduğu nitelikler ile üniversitenin sembolik unsurları ile tanıtım çabaları olduğu belirtilmiştir. Bu çalışmada, üniversite marka algılaması ile tercihler arasında anlamlı bir ilgi olabileceği de vurgulanmıştır.

Şahin Zoraloğlu ve Şahin Fırat (2011) tarafından yapılan bir çalışma, üniversite öğrencilerinin yaşam amaçlarını, eğitsel hedeflerini, üniversite öğreniminden beklentilerini ve okudukları bölüme ilişkin memnuniyet durumlarını ortaya koymak hedeflenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre öğrenciler, üniversiteden birinci öncelikle *"mesleğe hazırlama"* işlevini yerine getirmesini beklemektedir. Sonra, *"kişisel gelişme/kendini tanıma"*; ikinci derecede öncelikli beklentilerde ise *"kişisel gelişme/kendini tanıma"* ile *"toplumsal gelişme/anlayış kazanma"* izlemektedir. Üniversitenin *"estetik/kültürel bilinçlilik"* ile *"entelektüel gelişme"* yi birinci ve ikinci öncelikli olarak yerine getirmesi gereken işlevleri olduğunu düşünen öğrencilerin oranı oldukça düşük bulunarak bu durumun özellikle üniversite mezunu işsizlik oranlarının yüksekliği nedeni ile normal karşılanabileceği ifade edilmiştir. Bireylerin üniversite öğreniminin kendilerine bir meslek sağlamasını beklentilerinin yüksekliğinin *"estetik/kültürel bilinçlilik"* ile *"entelektüel gelişme"* yi sağlama işlevlerini geride bırakması, öğrencilerin üniversiteyi bir meslek okulu gibi algıladıklarının göstergesi olduğu vurgulanmıştır. Öğrencilerin ilgili bölümü tercih etmelerindeki en önemli etkenler; *"okudukları alanı sevme"*, *"mezun olunca iş bulma kolaylığı"* ve *"alanın toplumdaki saygınlığı"* dır. Ayrıca, öğrencilerin bölüm tercihlerinde bölümle ilgisi olmayan; *"açıkta kalma korkusu"*, *"arkadaş/aile önerisi"*, *"rastlantı"* ve *"evden uzaklaşma fırsatı"* da sayılmıştır. Bu şekilde görüş bildirenlerin ise ağırlıklı olarak *"okudukları alanın yeteneklerine uygun olmaması"* nı gerekçe gösterdikleri ortaya çıkmıştır.

Erol, Yergin ve Mercan (2012) tarafından yapılan bir çalışma, üniversitelerde özellikle lisans programlarını açılmasında etkili olan öğrenci tercihlerinin sorgulanmasını hedeflemiştir. Çalışma sonucunda cinsiyet, aile geliri (genel olarak ailelerin gelir düzeyleri düşüktür), yakınlık-uzaklık durumu gibi faktörlerin tercihlerde etkisinin olmadığı bulunmuştur. Hakkâri'nin uzak olmasının, ilde sosyo-politik gerginliklerin yaşanmasının, üniversitenin tercih edilme oranını düşürdüğü ifade edilmiştir.

Owen Korkut, Kepir, Özdemir, Ulaş ve Yılmaz (2012) tarafından yapılan bir çalışmada, üniversite öğrencilerinin okudukları bölümü seçme nedenlerinin ve bu seçimlerinden memnuniyetlerinin cinsiyetleri, okudukları üniversitenin türü (kamu ya da vakıf olması), mezun oldukları lise türü, anne ve babalarının eğitimleri değişkenlerine göre farklılaşp farklılaşmadığı araştırılmıştır. Meslek seçimini etkileyen etmenler (a.g.m) bireysel, sosyal, sistemik ve şans etmenleri olarak gruplandırılarak öğrencilerin okudukları bölümden memnuniyetlerinin değişip değişmediği sorusuna da yanıt aranmıştır. Sonuçlara genel olarak bakıldığında sıralamada, bölüm seçmede etkili olan

ilk dört neden “*alana duyulan ilgi*”, “*alınan puanın bu bölüme yetmesi*”, “*alanın kişilik özelliklerine uygunluğu*” ve “*iş bulma olanağının yüksekliği*” olarak belirtilmiş ve bu durum, bireysel ve sistemik etmenlerinin daha öncelikli olduğunu ortaya çıkarmıştır. Sosyal etmenlerin onuncu sıradan sonra daha yoğunlaştığı ve en sonda da “*şans*” etmeninin bir neden olarak yer aldığı görülmektedir. Ayrıca, kız öğrencilerin seçilen bölümün cinsiyete ve ilgilerine uygunluğuna erkeklerden daha fazla önem verdikleri ve bölüm seçme konusunda ailelerinden erkeklere göre daha fazla etkilendikleri bulunmuş; erkeklerin ise bölümün iyi kazanç getirici işler sağlaması kriterini daha çok önemsedikleri elde edilen bulgulardandır. Dolayısıyla, kızlarda daha çok bireysel ve sosyal, erkeklerde ise daha çok sistemik etmenlerin vurgulandığı anlaşılmaktadır. Sonuçlar, okunan üniversitelere göre bölüm seçme nedenlerinin farklılaşmasına işaret etmektedir.

Yavuzer ve Kahraman (2014) tarafından yapılan bir çalışmada; Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesini tercih nedenleri arasında Nevşehirli olma, Nevşehir’de yaşama veya Nevşehir’e yakın illerde yaşamayı sebep gösterenlerin oranlarındaki yükseklik dikkat çekmektedir. Fen ve Anadolu Lisesi mezunları ile ,sonucu tartışmalı olmakla beraber, özel okullarda okuyan çocukların bu üniversiteyi fazla tercih etmediği gözlenmiştir.

Yakar, Odabaş ve Gündeğer (2016) tarafından yapılan bir çalışmada, öğrencilerin üniversiteyi seçme nedenleri ikili karşılaştırma yöntemiyle belirlenmiştir. Yapılan çalışmada, üniversite öğrencilerinin üniversiteyi tercih etme nedenlerini oluşturan boyutlar alanyazın taranarak ve görüşmeler yapılarak 7 boyut (a.g.m) belirlenmiştir: Üniversitenin eğitim kalitesi, sosyal ve fiziksel imkânları, üniversitenin bulunduğu şehrin sosyal ve fiziksel olanakları, puan sıralamasındaki yeri, aile veya arkadaş çevresi ile aynı/yakın ilde olması, ailemin isteği ve rehber uzmanın yönlendirmesi. Hacettepe Üniversitesi öğrencileri için “üniversitenin eğitim kalitesi” birinci sırada önemliken; Siirt ve Aksaray Üniversiteleri öğrencileri için “aile veya arkadaş çevresi ile aynı/yakın ilde olması”nın en önemli faktör olduğu belirtilmiştir. Diğer bir bulgu ise okul tercihinden memnun olan ve olmayan her iki öğrenci grubu için üniversite tercihindeki en önemli faktörün “puan sıralaması” olduğudur. Araştırma sonuçlarına göre, üniversite ve memnuniyet ayırımı yapmaksızın tüm öğrenciler için üniversite tercih sebepleri arasında en önemli faktörün “puan sıralaması”; en az önemli görülen faktörün ise “rehber uzmanın yönlendirmesi” olduğu belirtilmiştir. İkinci önemli faktör ise “üniversitenin eğitim kalitesi” dir.

Coşar (2016) tarafından yapılan bir çalışmada, öğrencilerin tercihlerini hangi faktörlerin etkilediği sorulmuştur. Yapılan çalışmada, öğrencilere üniversiteye karar verme zamanları sorulmuş, seçenek olarak da “*lise öğrenimim sırasında*”, “*sınava girmeden önce*”, “*sınav sonuçları açıklandıktan sonra*”, “*tercih döneminde*” olmak üzere dört seçenek sunulmuştur. Sonuçta, verilen cevaplardan öğrencilerin önemli bir bölümünün (yaklaşık %66’lık oranla), okumak istedikleri üniversiteye tercih döneminde karar verdiği, öğrencilerin tercihlerini etkileyen faktörler arasından ise birinci sırayı %95’lik bir oranda “*hayallerindeki üniversiteyi okumak istemeleri*” nin geldiği ortaya çıkmıştır. Öğrencilerin meslek seçiminde büyük oranda bilinçli olmadıkları; onları en çok hayallerindeki mesleğe sahip olmak düşüncesinin etkilediği görülse de aileleri başta olmak üzere arkadaşları, toplumun mesleklere bakış açısı ve sınavlardan aldıkları puanlar gibi faktörlerin onların düşüncelerini ve seçimlerini etkilediği görülmüştür.

Gürdoğan (2016) tarafından yapılan bir çalışma, üniversiteyi yeni kazanan öğrencilerin üniversite tercihlerini yaparken bilinçli olarak bir araştırma yapıp yapmadıklarını ve bu tercihlerini etkileyen faktörlerin neler olduğunu ortaya koymayı amaçlamıştır. Bu çalışmadan, öğrencilerin önemli bir kısmının okuyacakları bölüm ile ilgili bilgi sahibi olduğu tespit edilmiştir. Ancak, öğrencilerin üniversiteleri tercih ettikleri sırada ve öncesinde yazdıkları üniversite ile ilgili bilgi sahibi olup olmadıkları sorulduğunda çoğunluğunun bilgi sahibi olmadığı görülmüştür. Öğrencilerin okuyacakları bölümü bilinçli olarak seçtikleri, ancak üniversitenin bulunduğu yer ve konum itibarıyla ön araştırma yapmadıkları görülmüştür. Öğrencilerin üniversite tercihlerini etkileyen faktörler incelendiğinde sadece “*yaş*” değişkeni ile “*ailemin isteği üzerine*” tercihi arasında zayıf düzeyde bir ilişki olduğu görülmüştür. “*Yöreği daha önce tanıdığım için*” ve “*web sayfasını inceleyerek*” faktörleri ile “*bölüm*” değişkeni arasında istatistiksel olarak ilişki olduğu ancak bu ilişkinin ters yönlü olduğu ortaya çıkmıştır. Öğrencinin “*üniversiteyi tercih sırası*” ile “*turizm mesleğini sevdiğim*” faktörü arasında da ilişki olduğu yine bu ilişki düzeyinin düşük olduğu dikkati çekmektedir. Öğrencinin “*mezun olduğu lise*” ile

üniversiteyi tercihinde etki eden faktörler arasında hiçbir ilişki olmadığı; ayrıca, öğrencilerin cinsiyetlerinin üniversite tercihlerinde etkili olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Çatı, İhtar ve Özcan (2016) tarafından yapılan bir çalışmada, öğrencilerin üniversite tercihlerini etkileyen unsurların demografik değişkenlere bağlı olarak farklılık gösterip göstermediğinin belirlenmesine çalışılmıştır. Çalışmada, kız öğrencilerin üniversite tercihlerinde saygınlık, imkân ve kampüs özelliklerini daha fazla dikkate aldıkları; lisede sayısal bölüm okuyanların, diğer bölüm öğrencilerine nazaran üniversitenin bilgiye ulaşma imkânlarının olmasına daha fazla önem verdikleri; tercihini devlet üniversitelerinden yana kullanacak olan öğrencilerin, üniversitenin imkânlarını dikkate aldıkları tespit edilmiştir.

Sertel, Yıldırım ve Akyol Özmen (2017) tarafından yapılan bir çalışmada, Sivrihisar Meslek Yüksekokulundaki öğrencilerin okul tercih nedenleri ve okula uyum durumları değerlendirilerek öğrencilerin profillerini oluşturmak ve var olan durumu ortaya koymak amaçlanmıştır. Meslek Yüksekokullarının yapıları itibarıyla, genellikle meslek lisesi mezunlarının devam ettiği okullar olduğu, mesleki ve teknik eğitim veren liseler haricindeki okullardan mezun olan öğrenciler tarafından da tercih edildiği ifade edilmiştir. Liseye başlarken mesleki, genel ya da Anadolu Lisesi gibi seçenekler arasından birini seçmenin yanında, alan tercihi de yapan öğrencinin, daha önce gerçekleşmiş pek çok tercihi dolayısıyla meslek ve üniversite/bölüm seçiminin de etkilendiği ifade edilmiştir. Sivrihisar Meslek Yüksekokulu özelinde, okulun Merkez Yerleşkede bulunduğunu sanan bir kısım öğrencinin tercihler esnasında bu durumu gözden kaçırdıkları ve daha sonra okulunun bulunduğu yeri öğrendiklerinde şehir merkezindeki yerleşke yerine, ilçede konuşlanmış okulda öğrenim görmekten memnun olmadıkları ortaya çıkmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, öğrenciler için okul tercih sebepleri arasındaki en önemli etkenler, ilk üç sırada yer alan “iş bulma”, “toplumsal saygınlık” ve “maddi kazanç” faktörleridir. Araştırmaya katılan öğrenciler için okul ve bölüm seçerken öncelikli tercih sebepleri olarak bulunan bu sonuçlar, öğrencilerin genelinde gözlenen gelecek kaygısının bir yansıması olarak yorumlanmıştır.

Yaman Tuncalı ve Çakır (2017) tarafından yapılan bir çalışmada, 2016 yılı üniversite seçme sınavları sonrasında tercih sürecinde bulunan 296 öğrenci ile yapılan çalışma sonucunda, görece yeni faaliyet göstermeye başlayan vakıf üniversitelerini tercih edecek aday öğrencilerin en önemli tercih nedenleri sırasıyla “öğrenim görmek istenen bölümün mevcudiyeti”, “okulun akademik itibarı” ve “kampüs imkânları” olarak belirlenmiştir.

Apaydın ve Seçkin Kapucu (2017) tarafından yapılan bir çalışmada; lisans öğrencilerinin sırasıyla “üniversitede eğitim alan öğrencilere”, “üniversitenin sunmuş olduğu maddi olanaklara”, “yakın tanıdıklara”, “eğitimin maliyetine”, “üniversite hakkında bilgilendirilmeye”, “iş olanaklarına”, “lise eğitiminin etkisine” ve son olarak “coğrafi konuma” göre üniversite tercihi yapmakta olduğu ortaya çıkmıştır. Araştırmadan ayrıca, üniversiteyi tercih etmeyi sosyal etkinlik ve akademik itibarın doğrudan etkilediği ortaya çıkmış, sosyal etkinliklere katılım arttıkça akademik itibar algısının da arttığı bulunmuştur.

Koçer (2017) tarafından yapılan bir çalışmada, 2017 yılında en çok tercih edilen 10 devlet üniversitesi kurumsal web siteleri kurum kimliği unsurları açısından incelenmiştir. Abant İzzet Baysal Üniversitesi hariç hepsi Türkiye'nin büyük şehirlerinde bulunmaktadır. Büyük şehirlerde bulunmaları, çok öğrenci alıyor olmaları, köklü üniversite olmalarının tercih edilmelerinde önemli rol oynadığı belirtilmiştir. Sayfaya ne konulacağı kararını üst yönetim belirlerken, sayfanın ziyaretçileri çoğunlukla öğrencilerdir. Neredeyse tüm üniversitelerin tanıtım filmleri bulunmakta olup tanıtım filmlerinin profesyonel olarak hazırlanmış olması kurumsal imaj açısından çok önemli görülmektedir ve bunlar ziyaretçileri, aday öğrenci ve ailelerini bilgilendirmede önemli bir rol oynamaktadır.

Zengin ve Uzut (2017) tarafından yapılan ve İstanbul'daki vakıf üniversitelerinde turizm alanında lisans eğitimi alan öğrencilerin üniversite tercih nedenlerini ortaya koyan bir çalışma sonucunda, öğrencilerin üniversite tercih nedenleri; saygınlık, bilgi ve istihdam, kampüs imkânları, konum, ekonomi ve ekonomik destek unsurları olarak sıralanmıştır.

Kuzu, Sıvacı ve Kuzu (2018) tarafından bir çalışmada, 12. sınıf öğrencilerinin üniversite tercihlerini etkileyen faktörler okul türüne, ailenin gelir düzeyine, anne ve babalarının çalışıp çalışmaması durumuna göre incelenmiştir. Nicel araştırma niteliğinde olan bu çalışmada, ilgili literatür taranıp uzman ve öğrenci görüşleri de alınarak “Üniversitenin eğitim kalitesi”, “Ailemin isteği”,

“Üniversite şehrinin sosyal ve fiziksel olanakları”, “Üniversitenin aile veya arkadaş çevresi ile aynı veya yakın ilde olması”, “Üniversitenin puan sıralamasındaki yeri”, “Üniversitenin saygınlığı”, “Rehber uzmanın yönlendirmesi” ve “Üniversitenin sosyal ve fiziksel imkânları” şeklinde üniversite tercihini etkileyen toplam sekiz faktör belirlenmiştir. Bu faktörler ikili karşılaştırma yöntemlerinden yargı yaklaşımına dayalı yöntem ile ölçeklenmiş ve 2017-2018 Eğitim-Öğretim Yılında çeşitli devlet okullarının 12. sınıfında öğrenim görmekte olan 417 lise öğrencisine uygulanmıştır. Elde edilen sonuçlara göre “Üniversitenin eğitim kalitesi” her değişken için en önemli faktör olarak bulunmuştur. En önemsiz faktörler ise okul türüne, ailenin gelir düzeyine, anne ve babalarının çalışıp çalışmamasına göre farklılık göstermiş olup “Ailemin isteği”, “Rehber uzmanının yönlendirmesi” ve “Üniversitenin aile veya arkadaş çevresi ile aynı veya yakın ilde olması” faktörlerinin en önemsiz faktörler arasında yer aldığı ortaya çıkmıştır. Yine aynı araştırmada, anne ve babası çalışan öğrenciler ile anne ve babasından en az biri çalışmayan öğrencilerin ilk tercihinin “Üniversitenin eğitimi kalitesi” yönünde olduğu görülmüştür. Ancak, anne ve babası çalışan öğrencilerin üniversite tercihinde “Üniversitenin sosyal ve fiziksel imkanları” kriteri oldukça önemli görülürken; çalışmayan anne veya babaya sahip öğrenciler için “Üniversitenin puan sıralamasındaki yeri” kriterinin daha önemli bir kriter olduğu ortaya çıkmıştır. Her iki grup için de “Ailemin isteği” ve “Rehber uzmanının yönlendirmesi” kriterinin en önemsiz iki kriter olarak görüldüğü bulunmuştur. Ailenin gelir düzeyine göre inceleme yapıldığında, her gelir düzeyinde, öğrencilerin “Üniversitenin eğitim kalitesi” kriterini önemli bir kriter olarak gördüğü ortaya çıkmıştır.

Özcan (2019) tarafından yapılan bir çalışmada, Türkiye’nin yedi bölgesinde ve her bölgenin en büyük ilinde –İstanbul, Ankara, İzmir, Erzurum, Adana, Samsun ve Gaziantep- üniversite sınavına hazırlanan lise son sınıf öğrencilerine ve mezun öğrencilere anket uygulanmıştır. Katılımcıların üniversite tercihinin etki eden faktörlerde en fazla önem verdikleri beş faktör sırasıyla (a.g.m): “Tercihlerimi yaparken, okuyacağım üniversitenin bulunduğu şehri dikkate alırım”, “İş güvencesi sağlayan üniversitelere tercihlerimde öncelik veririm”, “Tercih edeceğim bölümün imajının iyi olmasını önemserim”, “Üniversitenin tercih edeceğim alana/programa odaklanmış olmasını dikkate alırım”, “Tercihlerimde dünya görüşümü rahatlıkla yaşayabileceğim ortamı olan bir üniversite tercih ederim” dir. Katılımcıların üniversite tercihinin etki eden faktörlerde en az önem verdikleri beş faktör ise sırayla (a.g.m): “Yakın arkadaşlarımla aynı üniversitede olma fikri tercihimde etkilidir”, “Okuyacağım bölüm için hazırlık sınıfı olan üniversiteler tercihlerimde önceliklidir”, “Üniversitenin ailemin yaşadığı yere yakın olması benim için tercih sebebidir”, “Tercihlerimde okulun yönlendirmelerini dikkate alırım”, “Üniversite tercihi yaparken bir yakınımın bu üniversitede okumuş/okuyor olması benim için önemlidir” dir.

3. YÖNTEM

Üniversite adaylarının, üniversite ve bölüm tercihlerine etki eden nedenleri ortaya çıkarmayı hedefleyen bu çalışma keşifsel nitelikte olup değişkenler ve değişkenler arası ilişkileri ele almaktan ziyade daha sonra yapılacak olan çalışmalara ışık tutmak ve büyük resme daha geniş ve objektif bir bakış açısı kazandırılması amaçlanmıştır. Bu nedenle, araştırmada öğrencilerin üniversite ve bölüm tercihlerine etki eden faktörlerin neler olduğu ve tercihleri üzerinde hangilerinin etkilerinin daha önemli olduğu soruları cevaplanmaya çalışılmıştır. Araştırma bulgularının değerlendirilmesinde frekans ve çapraz tablolardan faydalanılmıştır.

3.1. Verilerin Elde Edilmesi

Çalışma kapsamında, üniversite adaylarının tercihlerine yönelik olarak 62 maddeli bir ölçek kullanılmıştır. 20 kişilik bir öğrenci grubuyla yapılan derinlemesine mülakat tekniği ile üniversite tercihinin etkileyen faktörleri ifade eden madde havuzu geliştirilmeye çalışılmıştır. Oluşturulan madde havuzunda yer alan sorular Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi 1. sınıfta okuyan 30 öğrenci ile gerçekleştirilen pilot çalışma ile ölçeğe son şekli verilmiş ve elde edilen 62 maddeli ölçeğin yapısal geçerliliği ve güvenilirliği test edilmiştir. Çalışmanın evrenini 2016–2017 Eğitim-Öğretim Yılında Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesini kazanan 1. sınıf öğrencileri oluşturmaktadır.

Zaman ve maliyet kısıtları nedeni ile çalışma Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesini 2016-2017 Eğitim-Öğretim Yılında kazanan 1. sınıf öğrencileri ile sınırlandırılmıştır. Anket formları optik

okuyucuda okunacak şekilde dizayn edilmiş, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi 1. sınıf öğrencilerinin listesi, Üniversitenin Öğrenci İşleri Daire Başkanlığından bölüm bazlı olarak temin edilmiştir. Öğrencilere anket formları bölüm bazlı olarak gönderilmiş ve 5 gün süre verilmiş ve süre sonunda anketler toplanarak optik okuyucuda okutulmuştur. Anketler öğrencilerin tamamına gönderilmiş olup geri dönüş oranı %76 olarak gerçekleşmiştir.

3.2. Güvenilirlik

Tablo 1. Güvenilirlik Analizi

Güvenilirlik Derecesi	
Cronbach's Alpha	N of Items
,978	62

Araştırmada söz konusu ölçeklerin güvenilirliğini hesaplamada Cronbach Alpha katsayısından faydalanılmıştır. Bu katsayının 0,00-0,40 aralığında olması güvenilir olmadığını; 0,40-0,60 arasında olması düşük derecede güvenilir olduğunu; 0,60-0,80 arasında olması güvenilir olduğunu; 0,80-1,00 arasında olması yüksek güvenilirliğe sahip olduğunu göstermektedir. Genel anlamda 0,70 den büyük olmasının kabul edilir olduğu anlamına gelmektedir (Çoşkun, Altunışık, Bayraktaroğlu ve Yıldırım,2015:126). Cronbach's Alpha değeri 0,7 değerinin üzerinde bir değer çıkmıştır. 0,978 değeri ile ölçeğin güvenilirlik düzenin yüksek olduğu görülmektedir. Bu da katılımcıların tüm soruları benzer şekilde algıladığını göstermektedir. 62 maddeli ölçeğin güvenilirlik katsayısı %97,8 olarak belirlenirken her bir alt boyutun güvenilirlik değerleri %94,50 ile %86,90 aralığında bulunmuştur. Bu da ölçeğimizin içsel tutarlılığının yüksek olduğuna işaret etmektedir. Anketlerin geri dönüşünde tasnifi yapılmış ve optik okuyucu tarafından okunmuştur. Optik okuyucudan elde edilen çıktılar SPSS Programına aktarılmıştır. Sorular bazında frekans ve oransal dağılım tablo ve grafikleri yapılırken, bir kısım sorularda da çapraz tablolarla sonuçlar yorumlanmıştır.

3.3. Geçerlilik

Tablo 2. KMO ve Bartlett's Test Sonuçları

KMO and Bartlett's Test		
Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		,983
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	134738,763
	df	1891
	Sig.	,000

Geliştirilen ölçeğin faktör yapısını incelemek amacıyla keşfedici faktör analizi yapılmıştır. Tablo 1 'de sunulan analiz sonucuna göre KMO değerinin 0,983 olması ve Bartlett testinin $p \leq 0,05$ anlamlı olması ölçeğin faktörleştirilmeye uygun olduğunun göstergesi olarak değerlendirilmiştir. KMO değeri, değişkenler tarafından oluşturulan ortak varyans miktarını bildirmektedir. Bu değer 1,00'a yakın olması verinin faktör analizi için uygun olduğunu göstermektedir. Bu da örneklemin faktör analizi için oldukça yeterli olduğunu ortaya koymaktadır. Bartlett testinin $p < 0,5$ olması aynı zamanda verinin normal dağılımının bir işareti olarak değerlendirilebilmektedir. Bu verilerden hareketle verilerin birbiri ile ilişki gösterdiği ve veri setinin faktör analizi için uygun olduğu görülmektedir. Keşfedici faktör analizi sonucunda varyansın %62,29'unu açıklayan 6 faktörlü bir ölçek yapısının olduğu tespit edilmiştir. Faktörlere verilen isimler Tablo 3'te görülmektedir.

Tablo 3. Keşifsel Faktör Analizi Sonuçları

TERCİH NEDENLERİ	Faktör Yüğü	Açıklanan Varyans	Güvenilirlik
Üniversitenin Fiziksel, Sosyal ve Akademik İmkânları		% 17,13	%94,50
Teknokentin olması.	0,686		
İyi spor tesislerinin olması.	0,680		
Sportif faaliyetlerinde başarılar elde etmiş olması (milli sporcular, olimpiyatlarda derece elde etmiş olma ulusal ve uluslararası başarılı spor takımlarının olması vb.)	0,671		
Üniversite / bölümde / anabilim dalında üretilen proje sayısı.	0,649		
Kampüsün sosyal olanakları (Eğlence, spor, kültürel faaliyetler, kulüpler vb.)	0,642		
Farklılık ve çok sesliliğe toleranslı olması.	0,634		
Bölümün yurtdışındaki üniversitelerle öğrenci değişim programlarının olması.	0,629		
Üniversitenin iş dünyası ile işbirliğinin güçlü olması.	0,623		
Üniversitelere düzenlenen geziler.	0,616		
Öğrencilerine eğitimleri sırasında yurt dışında okuma olanağı sağlaması.	0,615		
Üniversitenin bahar şenliklerinin ilgi çekici olması.	0,615		
Bölümün/anabilim dalının iş dünyası ile işbirliğinin güçlü olması.	0,592		
Yabancı dilde eğitim imkânının olması.	0,554		
Popüler öğrenci topluluklarının olması.	0,550		
Öğrencilere okul içinde part-time iş imkânı sunulması.	0,547		
Üniversitenin araştırma ve geliştirmeye önem vermesi.	0,472		
Üniversitenin Eğitim-Öğretim Kalitesi ve İmajı		% 13,01	%93,30
Bölüm/anabilim dalı mezunlarının iş bulma imkânları.	0,747		
Üniversitenin mezunlarının iş bulma imkânları.	0,708		
Bölümdeki/anabilim dalındaki eğitim-öğretimin kalitesi.	0,682		
Üniversitedeki eğitim-öğretimin kalitesi.	0,671		
Üniversitenin toplumda algılanan akademik saygınlığı.	0,642		
Bölümün/anabilim dalının toplumda algılanan akademik saygınlığı.	0,631		
Bölümün/anabilim dalının marka olarak ismi ve prestiji.	0,597		
Prestijli bir üniversite olması.	0,540		
Bölümün KPSS vb. merkezi sınavlardaki başarısı.	0,511		
Köklü bir üniversite olması.	0,481		
Üniversitenin Kampüs İmkânları		% 10,36	%89,10
Kampüsünde yurt olanaklarının olması.	0,741		
Kampüsün güvenli olması.	0,697		

Kampüs üniversitesi olması.	0,678		
Kampüsün bina, kütüphane, kantin, laboratuvar vb. fiziksel olanakları.	0,666		
Kentte devlet yurdu olması.	0,640		
Kampüsün şehir merkezine yakınlığı.	0,632		
Üniversite/bölümün çift diploma ve yandal sertifikası olanakları.	0,497		
Üniversitenin Konumu ve Özellikleri		%7,72	%87,00
Üniversitenin öğrencilerine sunduğu imkânlar	0,748		
Üniversite kampüsünün özellikleri	0,744		
Üniversite öğrencileri için ekonomik şartların uygunluğu	0,694		
Üniversitenin bulunduğu şehrin konumu	0,683		
Üniversitenin prestiji	0,642		
Üniversitenin Bulunduğu Kentin İmkânları		%7,64	%85,90
Üniversitenin ailemin bulunduğu kentte olması.	0,750		
Kentte yanında kalabileceğim akraba/tanıdıkların olması.	0,731		
Kentin ekonomik olarak ucuz yaşam koşullarına sahip olması.	0,578		
Üniversitenin bulunduğu kentte mezuniyet sonrası iş imkânlarının çok olması.	0,572		
Kentte ev kiralarının ucuz olması.	0,556		
Ailemin isteği.	0,533		
Üniversitenin hastanesinin bulunması.	0,476		
Üniversitenin Akademik Kadrosunun Niteliği ve Elde Etmiş Olduğu Başarılar		%6,42	%86,90
Üniversitedeki öğretim üyelerinin ismi veya özgeçmişi.	0,622		
Bölümdeki/anabilim dalındaki öğretim üyelerinin ismi veya özgeçmişi.	0,620		
Üniversitelerin tanıtım fuarları.	0,545		
Üniversitenin KPSS vb. merkezi sınavlardaki başarısı.	0,534		
Tanınmış ve ünlü mezunlar vermiş olması.	0,518		
Toplam		%62,29	%97,80

4. BULGULAR

Aşağıda, araştırmaya ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 4. Katılımcıların Cinsiyete Göre Dağılımı

CİNSİYET	Sayı	Oran (%)	Geçerli Olanların Oranı (%)
Kadın	2.083	48,5	50,5
Erkek	2.044	47,6	49,5
Toplam	4.127	96,1	100,0
Boş	169	3,9	
Toplam	4.296	100,0	

Tablo 4'te görüldüğü üzere katılımcıların %48,5'i kadın, %47,6'sı erkeklerden oluşmaktadır.

Tablo 5. Katılımcıların Okul Türüne Göre Dağılımı

OKUL TÜRÜ	Sayı	Oran (%)	Geçerli Olanların Oranı (%)
Fakülte	2.294	53,4	55,4
Yüksekokul	196	4,6	4,7
Meslek Yüksekokulu	1.652	38,5	39,9
Toplam	4.142	96,4	100,0
Boş	154	3,6	
Toplam	4.296	100,0	

Tablo 5'ten anlaşılacağı üzere öğrencilerin %53,4'ünün fakülte, %4,6'sının yüksekokul, %38,5'inin meslek yüksekokulu, %3,6'sının okulunu belirtmediği görülmektedir.

Tablo 6. Katılımcıların Yerleşim Yeri Göre Dağılımı

EN UZUN SÜRE YAŞANILAN YER	Sayı	Oran (%)
İl Merkezi	2101	48,9
İlçe Merkezi	1280	29,8
Kasaba	297	6,9
Köy	518	12,1
Toplam	4196	97,7
Boş	100	2,3
Toplam	4296	100,0

Tablo 6'da öğrencilerin üniversiteye gelmeden önce en uzun yaşadıkları yerlere göre dağılımı görülmektedir. Buna göre öğrencilerin üniversiteye başlamadan %48,9'unun il merkezinde, %29,8'inin ilçe merkezinde, %6,9'unun kasabada, %12,1'nin köyde yaşadığı, %2,3'ünün ise yaşadığı yeri belirtmedikleri görülmektedir.

Tablo 7. Katılımcıların Üniversiteye Gelmeden Önce İkamet Ettiği İllere Göre Dağılımı

İL	Sayı	Oran (%)	İL	Sayı	Oran (%)	İL	Sayı	Oran (%)
Adana	671	15,6	Giresin	4	0,1	Siirt	3	0,1
Adıyaman	20	0,5	Hakkâri	3	0,1	Sinop	3	0,1
Afyon	17	0,4	Hatay	117	2,7	Sivas	29	0,7
Ağrı	8	0,2	Isparta	9	0,2	Tekirdağ	6	0,1
Amasya	9	0,2	İçel	299	7,0	Tokat	9	0,2
Ankara	243	5,7	İstanbul	130	3,0	Trabzon	4	0,1
Antalya	80	1,9	İzmir	32	0,7	Şanlıurfa	31	0,7
Artvin	7	0,2	Kars	6	0,1	Van	10	0,2
Aydın	16	0,4	Kastamonu	1	0,0	Yozgat	49	1,1
Balıkesir	26	0,6	Kayseri	384	8,9	Zonguldak	10	0,2
Bilecik	11	0,3	Kırklareli	2	0,0	Aksaray	82	1,9
Bingöl	7	0,2	Kırşehir	16	0,4	Bayburt	1	0,0
Bitlis	8	0,2	Kocaeli	20	0,5	Karaman	48	1,1

Bolu	3	0,1	Konya	231	5,4	Kırıkkale	8	0,2
Burdur	13	0,3	Kütahya	8	0,2	Batman	13	0,3
Bursa	26	0,6	Malatya	27	0,6	Şırnak	12	0,3
Çanakkale	5	0,1	Manisa	23	0,5	Bartın	1	0,0
Çankırı	3	0,1	Kahramanmaraş	73	1,7	Ardahan	4	0,1
Çorum	6	0,1	Mardin	13	0,3	Iğdır	6	0,1
Denizli	12	0,3	Muğla	8	0,2	Yalova	3	0,1
Diyarbakır	10	0,2	Muş	3	0,1	Karabük	2	0,0
Edirne	1	0,0	Nevşehir	65	1,5	Kilis	4	0,1
Elazığ	14	0,3	Niğde	749	17,4	Osmaniye	104	2,4
Erzincan	4	0,1	Ordu	12	0,3	Düzce	4	0,1
Erzurum	8	0,2	Rize	5	0,1	Toplam	4040	94,0
Eskişehir	10	0,2	Sakarya	13	0,3	Boş	256	6,0
Gaziantep	72	1,7	Samsun	31	0,7	Toplam	4296	100,0

Öğrencilerin üniversiteye gelmeden önce ikamet ettiği illere göre dağılımını gösteren Tablo 7 incelendiğinde, en fazla tercihin %17,4 oranla Niğde ilinde ikamet edenlerden, daha sonra sırasıyla Adana (%15,6), Kayseri (%8,9), Mersin (%7,0), Ankara (%5,7), Konya (%5,4)'da ikamet edenlerden oluştuğu görülmektedir. Burada dikkat çeken husus çevre illerde ikamet edenlerin (%42,6 gibi önemli bir oranla) Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesini tercih etmiş olmalarıdır.

Tablo 8. Katılımcıların Üniversiteye Gelmeden Önce Yaşadığı İllerle Tercihlerindeki Etkenler Arasındaki İlişkinin Dağılımı

İLLER	ÜNİVERSİTE VE/VEYA BÖLÜM TERCİHİNDEKİ ETKEN			
	Sadece Üniversiteyi Değerlendirdim	Sadece Bölümü Değerlendirdim	Hem Üniversiteyi Hem Bölümü Değerlendirdim	Hiç Birine Bakmadım, Puanım Yettiği İçin Buradayım
Niğde	0,08	0,26	0,41	0,25
Adana	0,04	0,32	0,38	0,26
Kayseri	0,03	0,31	0,37	0,29
İçel	0,06	0,27	0,44	0,23
Ankara	0,04	0,27	0,42	0,27
Konya	0,02	0,34	0,39	0,25
Ortalama	0,05	0,30	0,40	0,26

Tablo 8 incelendiğinde Niğde iline çevre illerden gelen öğrencilerin tercih yaparken tüm faktörler içerisinde hem bölüm hem de üniversiteyi birlikte değerlendirdikleri (%40 oranla); Üniversite ve bölüm ayrı ayrı değerlendirildiğinde %30 oranla tercih edilen bölümün etkili olduğu ortaya çıkmıştır. Tek başına üniversitenin tercihte etki oranının oldukça düşük olduğu (%5), sadece puanı yettiği için tercih yapanların oranının (%26) hem üniversite hem bölümü birlikte değerlendirenlere göre (%40) daha düşük olduğu görülmektedir.

Tablo 9. Katılımcıların Ailedeki Toplam Aylık Ortalama Gelire Göre Dağılımı

GELİR DÜZEYİ (TL)	Sayı	Oran (%)	Geçerli Olanların Oranı(%)
1000 TL'den az	767	17,9	18,4
1001-2000	1.937	45,1	46,5
2001-3000	768	17,9	18,4

3001-4000	349	8,1	8,4
4001-5000	131	3,0	3,1
5001-6000	64	1,5	1,5
6001-7000	42	1,0	1,0
7001-8000	25	0,6	0,6
8001-9000	14	0,3	0,3
9001-10000	24	0,6	0,6
10000 TL üzeri	49	1,1	1,2
Toplam	4.170	97,1	100,0
Boş	126	2,9	
Toplam	4.296	100,0	

Ailedeki toplam aylık ortalama gelire göre dağılımı gösteren Tablo 9 incelendiğinde katılımcıların %83,3'nün 3000 TL ve altında gelire sahip olduğu, yani ekonomik olarak alt gelir grubuna dahil ailelerden oluştuğu görülmektedir.

Tablo 10. Katılımcıların Üniversite Tercihlerinde En Fazla Etkili ve En Az Etkili Olan Etkenlerin Oransal Dağılımı

	TERCİHİ ETKİLEYEN ÖNEMLİ VE ÖNEMSİZ ETKENLER	Etkili (%)	Etkisiz (%)
En Etkili 6 Etken	Üniversitedeki eğitim-öğretimin kalitesi.	68,5	12,8
	Bölümdeki/anabilim dalındaki eğitim-öğretimin kalitesi.	65,5	13,9
	Üniversitenin mezunlarının iş bulma imkânları.	63,9	17
	Puanının buraya yetmiş olması.	63,1	18,5
	Kampüsünde yurt olanaklarının olması.	60,1	21,5
	Kent ile ailemin yaşadığı şehir arasındaki ulaşım imkânlarının iyi olması.	60	21,4
En Az Etkili 6 Etken	Üniversitenin ailemin bulunduğu kentte olması.	41	42,2
	Üniversitenin hastanesinin bulunması.	40	42,1
	Kentte yanında kalabileceğim akraba/tanıdıkların olması.	41,4	38,8
	Kentte ev kiralarının ucuz olması.	45,1	34,2
	Üniversitenin bulunduğu kentte mezuniyet sonrası iş imkânlarının çok olması.	44,1	33,9
	Üniversite kampüsü dışına çıkmadan ihtiyaçlarımı giderebileceğim alışveriş merkezi, banka, postane, kırtasiye vb. yerlerin olması.	47,1	33,1

Katılımcıların üniversite tercihlerinde en etkili ve en etkisiz olan 6 etkenin oransal dağılımı Tablo 10'da görülmektedir. Tablo 10'dan da anlaşılacağı üzere katılımcılar %68,5 oranla üniversitedeki eğitim-öğretimin kalitesinin tercihte *en etkili etken* olduğunu belirtmiştir. Bunu sırasıyla %65,5 oranla bölümdeki/anabilim dalındaki eğitim-öğretimin kalitesi, %63,9 oranla üniversitenin mezunlarının iş bulma imkânları %63,1 oranla puanın yetmiş olması, %60,1 oranla kampüsünde yurt olanaklarının olması, %60 oranla kent ile ailenin yaşadığı şehir arasındaki ulaşım imkânlarının iyi olması izlemektedir. Buradan da anlaşılacağı üzere öğrenciler için mezun olduktan sonraki iş bulma imkanı da eğitim-öğretim kalitesi kadar tercihte etkili olmaktadır. Buna karşın öğrenciler üniversite tercihinde *en az etkili olan etkenler* içerisinde %42,2 oranla üniversitenin ailenin bulunduğu kentte olmasını ilk sırada belirtmiştir. Bunu sırasıyla %42,1 oranla üniversitenin hastanesinin bulunması, %38,8 oranla kentte yanında kalabileceğim akraba/tanıdıkların olması, %34,2 oranla kentte ev kiralarının ucuz olması,

%33,9 oranla üniversitenin bulunduğu kentte mezuniyet sonrası iş imkânlarının çok olması, %33,1 oranla üniversite kampüsü dışına çıkmadan ihtiyaçlarımı giderebileceğim alışveriş merkezi, banka, postane, kırtasiye vb. yerlerin olması izlemektedir. Üniversitenin hastanesinin bulunmasının öğrencilerin tercihlerinde çok da etkili olmadığı görülmektedir.

Tablo 11. Katılımcıların Üniversite Tercihinde Önemli ve Önemsiz Olan Etkenlerin Dağılımı

TERCİH NEDENLERİ	Önemli (%)	Önemsiz (%)
Üniversite öğrencileri için ilin ekonomik şartlarının uygunluğu.	73,3	12,8
Üniversitenin bulunduğu şehrin konumu.	70	13,7
Üniversitenin öğrencilerine sunduğu imkânlar.	69,1	14
Üniversite kampüsünün özellikleri.	64,6	17,4
Üniversitenin prestiji.	64,5	13,9

Öğrencilerin tercihinde önemli ve önemsiz olan etkenlerin dağılımı Tablo 11’de görülmektedir. Bu dağılım incelendiğinde Üniversite öğrencileri için ilin ekonomik şartlarının uygunluğu %73,3 ile en önemli faktör olarak ilk sırada yer alırken, Üniversitenin bulunduğu şehrin konumu %70 oranla ikinci sırada yer almaktadır. Üniversitenin öğrencilerine sunduğu imkânlar %69,1 oranla üçüncü sırada yer almıştır. Üniversite kampüsünün özellikleri %64,6 oranla dördüncü sırada, Üniversitenin prestiji %64,5 oranla beşinci sırada yer almıştır.

Öğrencilerin %83,3’nün 3000 TL ve altında gelire sahip olduğundan (Bknz. Tablo 9), yani ekonomik olarak alt gelir grubuna dahil ailelerden oluştuğundan üniversite tercihinde de ilin ekonomik şartlarının uygunluğu en önemli faktör olarak görülmüştür.

Tablo 12. Katılımcıların Tercihlerinde Üniversitenin ve/veya Bölümün Etkisinin Dağılımı

ETKENLER	Sayı	Oran (%)
Sadece üniversiteyi değerlendirdim.	201	4,8
Sadece bölümü değerlendirdim.	1.277	30,8
Hem üniversiteyi hem bölümü değerlendirdim.	1.615	38,9
Hiç birine bakmadım, puanım yettiği için buradayım.	1.057	25,5
Toplam	4.150	100,0

Öğrencilerin tercihlerinde üniversitenin ve/veya bölümün etkisinin dağılımı gösteren Tablo 12 incelendiğinde sadece üniversiteyi değerlendirerek tercih yapanların oranı %4,8’dir. Sadece bölümü değerlendirerek tercih yapanların oranı %30,8’dir. Hem üniversiteyi hem bölümü değerlendirerek tercih yapanların oranı % 38,9’dır. Hiç birine bakmadan, sadece puanı yettiği için tercih yapanların oranı ise %25,5’tir.

Tablo 13. Katılımcıların Cinsiyetinin Üniversite ve/veya Bölüm Tercihine Etkisinin Dağılımı

TERCİHLER	CİNSİYET		Toplam	CİNSİYET	
	Kadın	Erkek		Kadın (%)	Erkek (%)
Sadece üniversiteyi değerlendirdim.	70	123	193	3,4	6,2
Sadece bölümü değerlendirdim.	603	634	1237	29,7	32,2
Hem üniversiteyi hem bölümü değerlendirdim.	870	690	1560	42,8	35,0
Hiç birine bakmadım, puanım yettiği için buradayım.	488	525	1013	24,0	26,6
Toplam	2031	1972	4003	100	100

Katılımcıların cinsiyetinin üniversite ve/veya bölüm tercihinin etkisinin dağılımını gösteren Tablo 13 incelendiğinde hem üniversiteyi hem bölümü değerlendirenler içerisinde %42'8 ile kadınların öne çıktığı görülmektedir.

Tablo 14. Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesinin Tercih Sırası

TERCİH SIRASI	Dağılım	Oran (%)
İlk tercih	1.119	27,0
İkinci tercih	421	10,2
Üçüncü tercih	334	8,1
Dördüncü tercih	251	6,1
Beşinci tercih	268	6,5
Altıncı ve daha fazla tercih	1.746	42,1
Toplam	4.139	100,0

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesinin tercih sıralaması **Tablo 14**'te görülmektedir. Buna göre Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesini ilk sırada tercih edenlerin oranı %27'0 iken, ikinci, üçüncü, dördüncü ve beşinci sırada tercih edenlerin oranı %30,9, altıncı ve daha fazla sırada tercih edenlerin oranı %42,1'dir.

Tablo 15. Niğde İlinin Öğrencilerin Beklentilerini Karşılama Düzeyi

NİĞDE İLİNİN BEKLENTİLERİ KARŞILAMA DÜZEYİ	Dağılım	Oran (%)
Karşıladı	817	21,3
Karşılama	2.279	59,3
Fikrim Yok	744	19,4
Toplam	3.840	100,0

Tablo 15'te Niğde ilinin öğrencilerin beklentilerini karşılama düzeyinin dağılımı görülmektedir. Niğde ilinin öğrencilerin %21,3'ünün beklentilerini karşıladığını, %59'unun beklentilerini karşılamadığı ortaya çıkmıştır. Öğrencilerin %19,4'ü ise fikrinin olmadığını ifade etmiştir.

Tablo 16. Katılımcıların Gelir Düzeyi ile Üniversitenin Bulunduğu İlin Ekonomik Şartları Arasındaki İlişkinin Dağılımı

AİLENİN TOPLAM AYLIK ORTALAMA GELİRİ	İLİN EKONOMİK ŞARTLARI					Toplam
	Hiç Önemli Değil	Önemsiz	Ne Önemli Ne Önemsiz	Önemli	Çok Önemli	
1000 TL'den az	21,70	18,20	16,30	16,00	19,60	18,30
1001-2000	38,60	47,90	44,90	47,00	47,70	46,50
2001-3000	14,50	14,00	19,60	19,80	18,50	18,50
3001-4000	11,00	7,20	9,80	8,50	7,80	8,40
4001-5000	2,80	4,70	4,40	3,70	2,30	3,10
5001-6000	3,80	4,20	0,70	1,90	1,00	1,60
6001-7000	1,70	1,30	1,60	1,30	0,50	1,00
7001-8000	0,70	0,40	0,70	0,80	0,50	0,60
8001-9000	0,70		0,30	0,20	0,40	0,30
9001-10000	0,70		0,30	0,50	0,70	0,60
10000 TL üzeri	3,80	2,10	1,40	0,30	1,10	1,20
Toplam	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Tablo 16'da ailenin toplam aylık gelir düzeyi ile üniversitenin bulunduğu ilin ekonomik şartlarının uygunluğu arasındaki ilişkinin dağılımı görülmektedir. Orta ve alt gelir grubunda bulunan öğrencilerin %85,8'i üniversitenin bulunduğu ilin ekonomik şartlarının uygunluğunun çok önemli olduğu görüşündedir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi örnekleme bağlamında gerçekleştirilen bu araştırmada, adayların üniversite tercihinde hangi faktörlerin ne derece etkili olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Araştırmadan elde edilen sonuçlar ve bu sonuçlar doğrultusunda yapılan öneriler aşağıda özetlenmiştir:

* Araştırmadan, üniversite adaylarının tercihinde *en önemli faktörlerin* üniversitedeki eğitim-öğretim kalitesi ve mezunların iş bulma imkânları olduğu ortaya çıkmıştır. Mezuniyetten sonra mezunların yüzde kaçının iyi maaşlı bir iş bulduğu ve hangi kurumlarda hangi unvanlar ile çalıştığı, yüzde kaçının aile şirketine çalıştığı veya kendi işletmesini kurup işlettiği, yüzde kaçının yüksek lisans/doktora programlarına devam ettiği gibi soruların yanında, 5 yıl önceki mezunların şimdi nerelerde olduğu da (profesyonel, araştırmacı, girişimci) önemli olup bilinçli bir toplumda sorulması ve üzerinde düşünülmesi gereken konulardır. Tüm bunlar dikkate alındığında, üniversiteler eğitim-öğretim sürecine katkı sağlayacak uygulamalara daha çok yer vermeli ve eğitim kalitesini artırma çabası içerisinde bulunmalı, bilimsel çalışmalara daha fazla önem verilmeli ve bu çalışmalar teşvik edilmelidir. Tercihle *en az etkili faktörün* ise ailesinin bulunduğu kentte olması olduğu ortaya çıkmıştır. Öğrenciler, aile ve akrabalarından uzak bir üniversite hayatını tercih etmektedirler. Bu sonucun ortaya çıkmasında, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesine gelen öğrencilerin yakın illerden oluşu, baskıcı İç Anadolu kültüründen öğrencilerin kaçma isteğinin de etkili olabileceği düşünülebilir.

* Öğrenciler için *ilin ekonomik şartlarının uygunluğu ve üniversitenin konumu* da oldukça etkili bir faktör olarak belirtilmiştir. Öğrencilerin üniversiteye gelmeden önce ikamet ettiği illere göre dağılımına bakıldığında en fazla tercihin %17,4 oranla Niğde ilinde ikamet edenlerden, daha sonra ise çevre illerde ikamet edenlerin (%42,6 gibi önemli bir oranla) Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesini tercih ettikleridir. Bu durum, Üniversitenin bölgesel bir üniversite olduğunu göstermektedir. Niğde iline mesafe olarak uzak olan illerden üniversitenin çok az tercih edilmesi, üniversite tercihinde uzaklığın önemli olduğuna işaret etmektedir. Ancak, katılımcıların %83,3'nün ailesinin aylık ortalama geliri 3000 TL ve altında olup daha çok ekonomik olarak alt gelir grubuna dahil ailelerden oluşmasının da bu sonucun ortaya çıkmasında etkili olabileceği düşünülmektedir. Buradan, ekonomik anlamda sıkıntı içinde olan ailelerin çocuklarını yaşadıkları ilden uzağa göndermek istemedikleri sonucuna da ulaşılabılır. Üniversitenin ve kentin burs imkânları oluşturmasının, daha çok öğrenciye burs vermesinin, öğrenci tercihlerinde önemli bir motivasyon aracı olacağı düşünülmektedir. Aynı zamanda öğrencilerin Niğde ilinde yaşamalarını kolaylaştıracak (ulaşım, barınma ve beslenme alanlarında) öğrenciye özel uygulamaların geliştirilmesi önemli olacaktır. Bu tür uygulamalarında üniversite tanıtımında ön plana çıkartılması öğrenci tercihinde etkili olacaktır.

* Niğde iline çevre illerden gelen öğrencilerin tercih yaparken tüm etkenler içerisinde hem bölüm hem de üniversiteyi birlikte değerlendirdikleri (%40 oranla); üniversite ve bölüm ayrı ayrı değerlendirildiğinde %30 oranla tercih edilen bölümün etkili olduğu ortaya çıkmıştır. Tek başına üniversitenin tercihte etki oranının oldukça düşük olduğu (%5), sadece puanı yettiği için tercih yapanların oranının (%26) hem üniversite hem bölümü birlikte değerlendirenlere göre (%40) daha düşük olduğu görülmektedir. Ayrıca, katılımcıların cinsiyetinin üniversite ve/veya bölüm tercihine etkisine bakıldığında hem üniversiteyi hem bölümü değerlendirenler içerisinde %42'8 ile kadınların öne çıktığı görülmekte; bu da kadınların erkeklere göre daha bilinçli tercihte bulduklarını göstermektedir.

* Daha önce de belirtildiği üzere, katılımcılar %68,5 oranla üniversitedeki eğitim-öğretimin kalitesinin tercihte *en etkili faktör* olduğunu belirtmiştir. Bunu sırasıyla %65,5 oranla bölümdeki/anabilim dalındaki eğitim-öğretimin kalitesi, %63,9 oranla üniversitenin mezunlarının iş bulma imkânları %63,1 oranla puanın yetmiş olması, %60,1 oranla kampüsünde yurt olanaklarının olması, %60 oranla kent ile ailenin yaşadığı şehir arasındaki ulaşım imkânlarının iyi olması izlenmektedir. Buradan da anlaşılacağı üzere öğrenciler için mezun olduktan sonraki iş bulma imkânı da eğitim-öğretim kalitesi kadar tercihte etkili olmaktadır. Öğrenciler için üniversitede geçirdikleri yıllar

süresince mezun olabilmek ve mezuniyet sonrası eğitimini aldıkları alanda istihdam edilebilmek önem arz etmektedir. Ancak günümüzde genç işsizlik oranlarının yüksekliği, yaşanan ekonomik kriz, kapanan işletmeler, öğrencilerin henüz mezun olmadan iş bulma beklentilerini etkilemekte ve uzun vadeli hayat planlarına bakışlarını değiştirmektedir. Mutlu olacakları ve hayat boyu severek yapacakları bir işten çok, iş bulma kaygısı ile herhangi bir iş/işletmeye girme ve yaşamını devam ettirme mücadelesine girmelerine neden olmaktadır. YÖK'ün yapmış olduğu bir anketin sonuçlarına göre (https://oidb.asbu.edu.tr/sites/idari_birimler/oidb.asbu.edu.tr/files/inlinefiles/yok_un_tercih_anketi_sonuclandi.pdf), öğrencilerin tercihlerde rol oynayan birinci faktör "İstihdam İmkânları" dır. Bu araştırmadan üniversite ve bölüm tercihi aşamasındaki en önemli faktör; mezuniyet sonrası iş bulma (istihdam) imkânıdır. Tercih sürecinde, mezuniyet sonrası iş bulma durumu adaylar için çok önemli olmaktadır. Adayların %26'sı tercih edeceği bölümün istihdam imkânını, %18'i üniversitenin bulunduğu ili, %16'sı ise ilgili bölümün taban puanını göz önünde bulundurarak tercihlerini planlamaktadır.

Belki de işsizlik, öğrencilerin üniversiteyi öncelikli olarak mesleğe hazırlayan bir kurum olarak algılamasına neden olmakta, üniversitenin onlara katacağı entelektüel ve sosyal hayatı ikinci plana itmeleri sonucunu doğurmaktadır. Ayrıca, öğrencilerin ilgi duydukları alan yerine, yaşamlarını güvenceye almaya yönelik bölümleri tercih etmeleri, sırf üniversite mezunu olabilmek için hiç ilgi duymadığı bir bölümde okumasına yol açmakta, bu da yaşam amaçlarını ve üniversiteden aldıkları doyumu olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Bu nedenle üniversitenin entelektüel insan yetiştirme ve kültürel gelişmeye katkı yapma özelliklerini geliştirmek gerektiği söylenebilir.

* Öğrenciler, üniversite tercihinde *en az etkili olan etkenler* içerisinde %42,2 oranla üniversitenin ailenin bulunduğu kentte olmasını ilk sırada belirtmiştir. Bunu sırasıyla %42,1 oranla üniversitenin hastanesinin bulunması, %38,8 oranla kentte yanında kalabileceğim akraba/tanıdıkların olması, %34,2 oranla kentte ev kiralmasının ucuz olması, %33,9 oranla üniversitenin bulunduğu kentte mezuniyet sonrası iş imkânlarının çok olması, %33,1 oranla üniversite kampüsü dışına çıkmadan ihtiyaçlarımı giderebileceğim alışveriş merkezi, banka, postane, kırtasiye vb. yerlerin olması izlemektedir. Üniversitenin hastanesinin bulunmasının öğrencilerin tercihlerinde çok da etkili olmadığı görülmektedir.

* Öğrencilerin tercihinde önemli ve önemsiz olan etkenlerin dağılımı incelendiğinde Üniversite öğrencileri için ilin ekonomik şartlarının uygunluğunun (%73,3) oranla ve üniversitenin bulunduğu şehrin konumunun (%70 oranla) ön plana çıktığı görülmüştür. Bunda öğrencilerin önemli bir kısmının (%83,3 oranla) ekonomik olarak alt gelir grubuna dâhil ailelerden oluşmasının etkili olduğu söylenebilir.

* Yine Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesinin tercih sıralamasına bakıldığında; ilk sırada tercih edenlerin oranı %27'0 iken, ikinci, üçüncü, dördüncü ve beşinci sırada tercih edenlerin oranı %30,9, altıncı ve daha fazla sırada tercih edenlerin oranı %42,1'dir. Bu da öğrencilerin yaklaşık %73'ünün diğer tercihlerine yerleşemedikleri için bu üniversitede olduklarını başka bir ifade ile buraya istemeden geldiklerini göstermektedir. Yine öğrencilerin önemli bir kısmı (%59 oranla) Niğde ilinin beklentilerini yeterince karşılamadığını ifade etmiştir. Öğrencilerin ilk sırada tercih etmedikleri bir Üniversitede okumaları ve Niğde İlinin de beklentilerini karşılamadığı birlikte düşünüldüğünde hem Üniversiteye hem de Niğde ili yöneticilerine önemli görevler düştüğü açıktır. Üniversite Yönetiminin yerel nedenlerle değil de akademik ve bilimsel başarıdan dolayı üniversitenin tercih edilirliliğini artırma çabalarının daha fazla yapılması ve bu konuda tedbir alınması gerektiği gerçeği öne çıkmaktadır. Niğde ilinin de kentin marka değerini artırıcı çabaları organize etmesi önemli bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır.

* Günümüzde iş dünyasındaki acımasız rekabet üniversitelere de yansımış olduğundan, üniversiteler de rekabet stratejilerini belirlerken; tanınırlık, eğitim kalitesi, akademik ve fiziki altyapı olanakları, barınma ve sosyal faaliyetler ile üniversitenin bulunduğu ilin de etkisini göz önüne almalı, bu faktörlerden güçlü olanlarını ön plana çıkarmalı ve doğru bir üniversite imajı oluşturarak doğru öğrenci kitlesine ulaşmalıdırlar.

* Bundan sonra, Türkiye'nin farklı bölgelerindeki üniversitelerde de benzeri çalışmaların yapılarak üniversite öğrencilerinin tercihlerindeki etkenler bölge, üniversitenin büyüklüğü, cinsiyet, sosyo-ekonomik durum ve benzeri açılardan değerlendirilerek karşılaştırmalar yapılabilir. Ayrıca,

tercihinden memnun olan ve olmayan öğrenciler için nitel çalışmalar yapılarak gelecekte üniversite tercihi yapacak öğrencilerin hayatlarıyla ilgili verecekleri bu kararın daha sağlam temellere dayandırılması sağlanabilir. Üniversite yöneticileri ve akademisyenler, özellikle Z Kuşağının sürekli değişen beklentilerini ve bu konudaki değişimleri dikkate almalı, öğrencilerin üniversite kaynaklı sorunlarını tartışarak bunlara yönelik tedbirler almalı, üniversite yönetim ve eğitim-öğretim süreçlerine ilişkin yaklaşımlarını bu değişimler doğrultusunda tekrar gözden geçirmelidir.

KAYNAKÇA

- Apaydın, Ç. ve Seçkin Kapucu, M. (2017), “Üniversiteyi Tercih Etme, Akademik İtibar ve Sosyal Etkinlik Arasındaki İlişki: Akdeniz ve Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Lisans Öğrencileri Örneği”, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, Cilt 23, Sayı 2: 199-222.
- Coşar, M. (2016), “Üniversite Tercihinde Öğrencileri Etkileyen Faktörler”, *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, Aralık, Cilt:5, Özel Sayı, Makale No: 01:1-5.
- Çoşkun, R., Altunışık, R., Bayraktaroğlu, S. , Yıldırım E., *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri: SPSS Uygulamalı*, Sakarya Kitapevi, Adapazarı, 2015
- Çatı, K., İştahar E. ve Özcan, H. (2016) “Üniversite Tercihlerine Etki Eden Faktörlerin İncelenmesi: Türkiye Geneline Bir Alan Araştırması”, *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 2, Ağustos:163-177.
- Erol, A., Yergin H. ve Mercan, M. (2012), “Üniversite Öğrencilerinin Üniversite Tercihlerinin Belirleyicileri: Hakkâri Örneği”, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, Cilt 4, No 2: 1-10.
- Gavcar, E., Bulut, Z. A. ve Karabulut, A. N., (2005), “Öğrencilerin İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesini Tercih Nedenleri ve Beklentileri (Muğla Üniversitesi Örneği)”, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl:4, Sayı:7, Bahar, Sayı:1: 21-39.
- Gürdoğan, A., (2016), “Öğrencilerin Üniversite Tercihlerini Etkileyen Faktörler: Ortaca Örneği”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 42, Şubat: 1238-1246.
- Koçer, S., (2017), “Kurumsal Web Sitelerinin Kurum Kimliği Açısından İncelenmesi: En Çok Tercih Edilen Üniversiteler Üzerine Bir Analiz”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 10 Sayı: 53: 756-772.
- Köksal, K. (2016), “Üniversite ve Meslek Tercihini Etkileyen Unsurlara Yönelik Bir Alan Araştırması”, *Kara Harp Okulu Bilim Dergisi*, Aralık, Cilt: 26, Sayı: 2: 39-69.
- Kuzu, Y., Sıvacı S.Y. ve Kuzu O. (2018), “Üniversite Tercihlerini Etkileyen Faktörlerin İkili Karşılaştırması”
Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı: 37:128-156.
- Owen, Korkut, F., Kepir, D., Özdemir, S., Ulaş, Ö., Yılmaz, O., (2012), “Üniversite Öğrencilerinin Bölüm Seçme Nedenleri”, *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 8, Sayı 3, Aralık: 135-151.
- Özcan, H (2019), “Öğrencilerin Üniversite Tercihlerine Etki Eden Faktörler Üzerine Türkiye Geneli Bir Araştırma”, <https://www.egitimajansi.com/haber/ogrencilerin-universite-tercihlerine-etki-eden-faktorler-uzerine-turkiye-geneli-bir-arastirma-haberi-66012h.html> (Erişim Tarihi: 03.01.2019)
- Sertel, E., Yıldırım, H. ve Akyol Özmen S. (2017), “Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Okul Tercih Sebepleri ve Uyum Durumları: Sivrihisar Örneği”, *4. Ulusal Meslek Yüksekokulları Sosyal ve Teknik Bilimler Kongresi*, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, 11-13 Mayıs, Burdur: 79-93.
- Şahin, İ., Zoraloğlu, Y. R., & Şahin Fırat, N. (2011). “Üniversite Öğrencilerinin Yaşam Amaçları, Eğitsel Hedefleri, Üniversite Öğreniminden Beklentileri ve Memnuniyet Durumları”, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 17(3): 429-452.

- Torlak, Ö. ve Doğan, V. (2011), “Üniversite Adaylarının Üniversite Marka Algılarının Üniversite Tercihlerine Etkilerinin Ölçümü: Eskişehir Örneği”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, Cilt: 12, Sayı:1: 97-113.
- Yakar, L., Odabaş, M. ve Gündeğer, C. (2016), “Üniversite Öğrencilerinin Üniversiteyi Seçme Nedenlerinin İkili Karşılaştırma Yöntemiyle Ölçeklenmesi (Hacettepe, Siirt ve Aksaray Üniversiteleri Örneği)”, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı:38: 189-201.
- Yaman Tuncalı, T. ve Çakır, Ö. (2017), “Üniversite Tercihlerini Etkileyen Faktörlerin Seçime Dayalı Konjoint Analizi ile Belirlenmesi”, *MAKÜ-Uygulamalı Bilimler Dergisi*, 1(1): 65-84.
- Yavuzer, H ve Kahraman, A. B.(2014) “Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi ve Öğrenci Profili”, *Cappadocia Journal of History and Social Sciences*, No 3: 23-34.
- Zengin, B. ve Uzut, İ. (2017). Lisans Düzeyinde Turizm Eğitimi Alan Öğrencilerin Üniversite Tercihlerini Etkileyen Nedenler: İstanbul Vakıf Üniversiteleri Örneği, *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, Cilt.1, Sayı:3:16-30.
- https://oidb.asbu.edu.tr/sites/idari_birimler/oidb.asbu.edu.tr/files/inlinefiles/yok_un_tercih_an_keti_sonuclandi.pdf (Erişim Tarihi: 06.03.2019)

DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN TÜRKİYE’NİN İHRACAT ÜRÜN ÇEŞİTLİLİĞİ ÜZERİNE ETKİSİ*

THE EFFECT OF FOREIGN DIRECT INVESTMENTS ON EXPORT PRODUCT DIVERSIFICATION IN TURKEY

Gürkan CUNDA¹, Selim Adem HATIRLI²

1. Doktora Öğrencisi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, gcunda@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-9194-0705>
2. Prof. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İİBF, selimhatirli@sdu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-9632-3071>

Makale Türü Article Type
Araştırma Makalesi Research Article

Başvuru Tarihi Application Date
16.10.2019 10.16.2019

Yayına Kabul Tarihi Admission Date
04.11.2019 11.04.2019

DOI
10.20875/makusobed.633945

* Bu eser, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalında kabul edilen Gürkan CUNDA’nın doktora tezinden türetilmiştir

Öz

Doğrudan yabancı yatırımların ev sahibi ülkelere kattıkları bir çok fayda mevcuttur. Özellikle doğrudan yabancı yatırımlar gelişmekte olan ülkelere üretim için gerekli sermaye birikimi, bilgi ve yönetsel beceri, teknolojik altyapı ve kullanım yetkinlikleri sağlamaktadır. Doğrudan yabancı yatırımların bu faydalarının yanında ev sahibi ülkelerin ihracat ürün sepetine de olumlu katkı sağlaması beklenir. Ancak yapılan literatür incelemesi neticesinde doğrudan yabancı yatırımların ev sahibi ülkelerin ihracat ürün çeşitliliğine etkisini inceleyen yeterli çalışma olmadığı görülmüştür. Bu nedenle, Doğrudan yabancı yatırımların Türkiye’deki ihracat ürün çeşitlendirmesi üzerindeki etkisi, Vektör Otoregresif (VAR) Analizi metodu ile incelenmiştir. Ampirik analiz sonuçları, doğrudan yabancı yatırımların ihracat ürün çeşitliliğini etkilemediğini göstermiştir. Varyans ayrıştırma analizi sonuçlarına göre dışa açıklığı ihracat ürün çeşitlendirmesine önemli katkı sağladığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Doğrudan Yabancı Yatırımlar, İhracat Ürün Çeşitlendirmesi, Var Analizi,

Abstract

There are many benefits of foreign direct investment to the host countries. Especially foreign direct investment provides developing countries with the necessary capital accumulation, knowledge and managerial skills, technological infrastructure and usage competencies required for production. In addition to these benefits, foreign direct investment is expected to contribute positively to the export product basket of host countries. However, as a result of the literature review, it is observed that there are not enough studies examining the effects of foreign direct investments on the export product diversification of host countries. Therefore, the effect of foreign direct investments of export product diversification was examined by using Vector Autoregressive (VAR) method in a case study for Turkey. The results of the empirical analysis showed that foreign direct investment does not affect export product diversification. According to the results of variance decomposition analysis, it was determined that trade openness contributed significantly to export product diversification.

Keywords: Foreign Direct Investments, Export Product Diversification, Vector Autoregressive Method,

1. GİRİŞ

Ülkelerin ekonomik olarak temel hedefi makroekonomik dengelerini koruyarak, ani ekonomik gelişmeler karşısında daha dirençli bir ekonomik yapıya sahip olmaktır. Gelişen küresel ekonomik gelişmeler karşısında ülkeler zamanla farklı ekonomik politikalar geliştirmektedir. Üretilen ekonomik politikalar ülkelerin içinde bulunduğu mevcut şartlara göre farklılık gösterebilmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin yeterli sermaye birikimlerinin olmaması nedeniyle hedeflenen başarıya ulaşamamaktadır. Bu tip sermaye sorunu olan ülkelerin ekonomik sorunun giderilebilmesi için iki farklı seçenekler mevcuttur. Birinci seçenek; ara ürün ithal ederek kendi üretimlerini gerçekleştirmeleridir. Ancak bu seçenek ülkelerin üretim için gerekli bilgi, tecrübe ve teknolojik altyapıdan yoksun olması halinde istenilen sonuçları vermemektedir. İkinci seçenek ise; ülkelerin doğrudan yabancı yatırımları ülkelere çekme yoluna gitmeleridir. Doğrudan yabancı yatırımlar, sermaye yetersizliğinden kaynaklanan kısır döngünün giderilmesinde ve üretim için gerekli bilgi, tecrübe ve teknolojik altyapının ev sahibi ülkelere aktarılmasında son derece önemli bir misyona sahiptir. Bu nedenle gelişmekte olan ülkeler genel olarak ikinci seçeneği tercih etmektedir.

Özellikle gelişmekte olan ülkeler doğrudan yabancı yatırımların ülkeye giriş yapmasıyla birlikte kendi üretimlerini şekillendirmeye başlamaktadır. Bu aşama ile birlikte, ülkelerin belli ürünler üzerinde mi uzmanlaşmaları gerektiği yoksa ilksel ürünler üzerine yoğunlaşarak çeşitlendirme yoluna mı gitmesi gerektiği tartışma konusu olmaktadır. Bu mesele iktisat biliminin oldukça eski tartışma konularından birisidir. Literatürde genel olarak hâkim olan düşünce, gelişmekte olan ülkelerin emek yoğun gerektiren ilksel ürünlere yoğunlaşmaları gerektiği, gelişmiş ülkelerin ise özellikle sanayi ağırlıklı sermaye yoğun ürünlere yoğunlaşması gerektiği şeklindedir (Can, 2016: 21-25). Ancak, zamanla konu hakkında farklı düşünce ve görüşlerin ortaya çıktığı görülmektedir. Günümüzde gelişmekte olan ülkelerin sermaye açıklarını gidermeleri halinde öncelikle iç piyasada ihtiyaç duyulan alanlara yönlenerken korumacı bir politika izlemeleri gerektiği, gelişmiş ülkelerin ise sermaye açığı bulunmaması ve üretim anlamında yeterli bilgi, tecrübe ve teknolojik altyapıya sahip olması nedeniyle dışa açık bir ekonomik politika izlemeleri gerektiği görüşleri hakimdir. Gelişmişlik seviyesi düşük olan ülkelerin gelişmiş ülkeler gibi dışa açık bir politika izlemesi zaman almaktadır. Çünkü yatırımların girmeleriyle birlikte ülkeler sermaye açıklarını kapatmakta ve yatırımların yayılma etkisi ile birlikte gerekli bilgi, tecrübe ve teknolojik altyapıya zamanla sahip olarak dışa yönelebilmektedir. Bu şekilde ev sahibi gelişmekte olan ülkeler, zamanla kendi üretimlerini şekillendirmekte ve dışa açık bir politikaya geçiş yapmaktadır. Gelişen bu süreç sonunda gelişmekte olan ev sahibi ülkelerin ihraç ettiği ürün sepetindeki çeşitliliğin artması beklenmektedir.

İhracatın, ekonomik büyümeye olan katkısı düşünüldüğünde, ihracatta ürün çeşitliliğinin ne kadar önem arz ettiği aşikardır. Ülkelerin gelirleri içerisinde ihracatın önemli yer tuttuğu ülkeler için ihracatta meydana gelen istikrarsızlıklar, ekonomik yapılarını hissedilir derecede etkilemektedir. Tek başına ihracat, ülke ekonomisi için yeterli bir kaynak değildir. Ancak özellikle gelişmekte olan ülkeler ihracat gelirlerini artırarak ek döviz girdisi elde etmekte ve makroekonomik dengenin sağlanmasında önemli katkı yapmaktadır. Ülkeler ihraç ettiği ürün çeşitliliğini artırarak ekonomik olarak ciddi gelirler elde edebilmektedir. Dolayısıyla ihracatın ekonomik olarak ülkenin kalkınmasına ve ekonomik büyümesine önemli katkı sağlaması beklenmektedir.

Türkiye’de sermaye birikiminin yetersiz olması ve teknolojik altyapı ihtiyacının olması nedeniyle, doğrudan yabancı yatırımları ülkeye çekebilmek için dönem dönem değişik politikalar geliştirilmiş ve uygulanmıştır. Çalışmaya konu olan 1960 sonrası “planlı dönem” olarak adlandırılan 1960-1980 zaman diliminde uygulanan planlı üç dönemde de doğrudan yabancı yatırımlar bağlamında istenilen başarı yakalanamamıştır. 1970’li yıllarda yaşanan iki petrol krizi sonrasında dünya genelinde başlayan ekonomik kriz Türkiye’yi oldukça derinden etkilemiş ve artan dış borçların etkisi ile yeniden etkin bir politika anlayış için radikal kararlar almaya gidilmiştir. 1980’li yıllara gelindiğinde öne çıkan ekonomik anlayış dışa açık bir politika anlayışıdır. Özellikle, Türkiye’de 24 Ocak 1980 kararları ile dışa açık ekonomi politikaları izlemeye başlamıştır. 24 Ocak kararlarının alınmasındaki temel amaç, ülkeye katkı sağlaması beklenen doğrudan yabancı yatırımları teşvik ederek ekonomik büyümeyi sağlamaktır. Alınan 24 Ocak kararları neticesinde sermaye hareketliliği oldukça ivme kazanmıştır. Bu dönemde liberalleşmenin etkisiyle sermaye girişleri geçmiş dönemde yaşanan ekonomik sorunları kısmen çözseler de uzun vadede istenilen seviyede yatırım gerçekleşmemiş ve istenilen büyüme seviyesine ulaşamamıştır. Zaman zaman yaşanan kontrolsüz yatırımlar büyük ekonomik sorunlara sebep olmuş ve 1990’lı yıllarda iki büyük ekonomik kriz yaşanmıştır (Alper ve Önis, 2001: 205). Her ne kadar 1980 sonrası dönemde doğrudan yabancı yatırımlar vasıtasıyla ekonomik

olarak hareketlilik yaşanmış olsa da, 1990'lı yıllar ve 2000'li yılların başında yaşanan ağır ekonomik krizler ülkenin istenilen ekonomik hedeflerin oldukça uzağında kalmasına neden olmuştur. Yaşanan olumsuz gelişmeler orta vadede doğrudan yabancı yatırımların önemini bir kez daha göstermiştir. Özellikle 2001 yılında yaşanan ekonomik kriz sonrası, 2003 yılında doğrudan yabancı yatırımları çekebilmek için özelleştirme ağırlıklı radikal ekonomik kararlar alınmasına neden olmuştur. Alınan kararlar neticesinde güvensiz bir yatırım ülkesi görüntüsü veren Türkiye, yeniden yatırımları çeker duruma gelmiştir. Bu durum 2004 sonrası artan bir ivmeyle devam etmiştir. Ancak yinede Türkiye'nin mevcut jeopolitik konumu nedeniyle doğrudan yabancı yatırımları çekme noktasında son derece avantajlara sahip olmasına karşın istenilen seviyede yatırım çekilemeyerek, 2004 yılında Dünya Yatırım Raporlarındaki analizde dünya genelinde 111. sırada yer almıştır (UNCTAD, 2005: 23). Doğrudan yabancı yatırımlar açısından 2004-2009 döneminde oldukça iyi performans sergilese de , 2009 yılından küresel yaşanan ekonomik kriz Türkiye ekonomisini olumsuz etkilemiştir. Bu dönemde yatırımlar ciddi oranda azalarak 8.585 milyar dolar seviyelerine gerilemiştir. Dünya genelinde bu dönemde yapılan yatırımlar sıralamasında Türkiye 30. sırada yer almıştır (Koçtürk, vd., 2012: 40).

Dünya'nın en önemli ekonomileri göz önüne alındığında, gelişmiş olan ülkelerin az gelişmiş ülkelere göre daha geniş ihracat ürün çeşitliliğine sahip olduğu görülmektedir. İhracat gelirleri ülke ekonomisi için tek başına yeterli olmamasına karşın, ürün çeşitliliği ile birlikte artan gelirler ülkenin ekonomik olarak büyümesine ve istikrarlı bir ekonomik yapıya sahip olmasına önemli katkıda bulunmaktadır. Diğer taraftan ülkeye yeni teknolojinin ve yeni üretim yöntemlerinin girmesiyle ev sahibi ülkelerin üretim alanında yeni ürünler üretmesine ve yeni pazarlara ulaşmasını imkan vermektedir. Böylece ülkelerin ihracat ürün sepetlerini artırması öngörülmektedir.

Doğrudan yabancı yatırımların gelişmekte olan ülkeler için bir diğer faydası, kişi başına düşen gelirlerinin belli aralıklarda seyretmesine katkıda bulunmasıdır. Belirtilen husus ülke ekonomileri açısından oldukça önemlidir. Çünkü yatırımlar, ev sahibi ülkelerin tasarruf ve döviz açıklarını sübvans etmesine ve makroekonomik dengenin korunmasına önemli bir katkıda bulunmaktadır. Dolayısıyla tüm bu etkenler göz önüne alındığında, Türkiye için doğrudan yabancı yatırımlar son derece önem arz etmektedir.

Ulusal ve uluslararası yapılan çalışmalarda doğrudan yabancı yatırımların ev sahibi ülkelere olan katkıları açıkça ortaya konmuştur. Ancak son dönemlerde doğrudan yabancı yatırımların ihracat ürün çeşitliliği üzerine etkisi tartışma konusu olmaktadır. Ulusal ve uluslararası literatür incelendiğinde; uluslararası literatürde, doğrudan yabancı yatırımların ihracat ürün çeşitliliği üzerine etkisini araştıran çok fazla çalışmanın bulunduğu, ancak Türkiye'yi baz alan herhangi bir çalışmanın mevcut olmadığı tespit edilmiştir. Doğrudan yabancı yatırımların ihracat ürün çeşitliliğini ne derece etkilediği sorusunun cevabı için özellikle uluslararası birçok çalışma yapılmış ve büyük bir çoğunluğunda doğrudan yabancı yatırımların ihracat ürün çeşitliliğini olumlu etkilediği görülmüştür. Çalışmada bu nedenle Türkiye örneklem verisi kullanılarak yapılan herhangi bir çalışmaya rastlanılmamış olması örneklem verisi olarak Türkiye'nin seçilmesinde etkili olmuştur. Çalışmanın amacı; doğrudan yabancı yatırımların Türkiye'nin ihracat ürün çeşitliliği üzerindeki etkisini analiz etmektir. Bu bağlamda ulusal ve uluslararası literatürde Türkiye örneklem verisi kullanılarak doğrudan yabancı yatırımların ihracat ürün çeşitliliğine etkisini inceleyen herhangi bir çalışma olmaması nedeniyle, bu alanda yapılacak olan çalışmanın literatürdeki boşluğu doldurması beklenmektedir.

Çalışma; doğrudan yabancı yatırımların tanımı ve önemi, ihracat ürün çeşitlendirmesi kavramı ve ev sahibi ülkelere katkısı, doğrudan yabancı yatırımlar ve çeşitlendirme ilişkisini inceleyen literatür çalışmaları, materyal ve ekonometrik yöntem, araştırma bulguları ve sonuç ve değerlendirme başlıklarından oluşturulmuştur. Başlıklar detaylı olarak açıklanarak sunulmuş ve çalışmanın sonunda doğrudan yabancı yatırımların ihracat ürün çeşitliliğine etkisi geçmiş çalışmalarla karşılaştırması yapılmıştır.

2. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN ÖNEMİ

Literatürde doğrudan yabancı yatırımlar ile ilgili farklı tanımlar ile karşılaşmak mümkündür. Doğrudan yabancı yatırımların en temel tanımı, herhangi bir ülkede faaliyet gösteren firma/kişilerin kendi ülke piyasalarından çıkarak, diğer ülke piyasalarından gelir elde etmelerini ifade etmektedir. Ancak doğrudan yabancı yatırımlardan elde edilen gelirler maddi olabileceği gibi fiziki olarak da gerçekleşebilir. Yatırımların bir diğer gerçekleşme şekli ise uluslararası yatırım yapan firmaların yatırım yapacakları diğer ülkelerde bina, fabrika, arazi, tesis gibi gayri menkulları satın alınması şeklinde gerçekleşebilmesidir (Seyidoğlu, 1994: 577). Diğer taraftan literatürde doğrudan yabancı yatırımların, bazı uluslararası kurumlar nezdinde tanımları mevcuttur. OECD tarafından yapılan bir diğer tanımda ise; herhangi bir ülkede faaliyet gösteren yabancı

yatırımcının başka bir ülkede faaliyet gösteren şirkette sürekli bir pay elde ettiği yatırımlar olarak ifade edilmiştir (OECD, 2008: 48). Bir diğer ekonomik kuruluş IMF tarafından yapılan tanımlamada herhangi bir firmanın yatırım yaptıkları işletmenin kontrolünü sağlaması veya yönetiminde söz sahibi olması adına yapılan yatırımlar olarak ifade edilmiştir (IMF, 2003: 23)

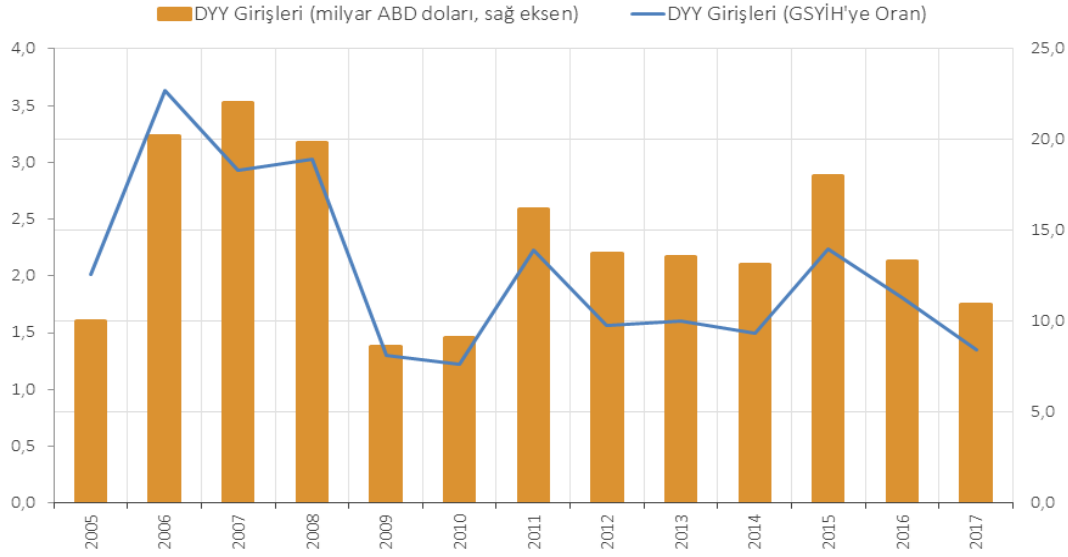
Gelişen teknolojik yenilikler vb. gelişmeler ile birlikte küreselleşme giderek artmaktadır. Küreselleşmenin artması, beraberinde dünyada yatırımların seyrini etkileyen faktörlerin daha önemli hale gelmesini sağlamıştır. Dünya genelinde yaşanan herhangi bir şok ekonomik gelişme, yatırımları doğrudan veya dolaylı olarak etkileyebilmektedir. Bu nedenle, yatırımcılar ile yatırıma ev sahipliği yapan ülkeler menfaatleri doğrultusunda gelişmeleri yakından takip etmekte ve politikalarını bu yönde şekillendirmektedir. Böylelikle, küresel anlamda tasarrufların ve yatırımların etkin dağılımı gerçekleşmektedir. Diğer taraftan birçok ürün, yatırımcı firmaların maliyetleri düşürebilmek için daha uygun piyasalar yönelmesiyle ürün diğer piyasalara dağılmakta veya taklitleri üretilerek yaygınlaşmaktadır. Bu şekilde üretimin küreselleşmesine katkı sağlanmış olmaktadır. Üretimin küreselleşmesiyle birlikte, ülkeler üretim maliyetleri açısından kendileri açısından en uygun bölgelere yayılmakta ve ekonomik olarak fayda sağlamaktadır (Alpar, 1977: 13). Alpar'ın (1977) çalışmasında, her zaman ülkelerin mevcut imkânlarının yatırım yapmak için yeterli olamayabileceği, dolayısıyla bu durum da ülkelerin yatırımlarını sınırlandırabilecekleri ifade etmiştir. Yerli kaynakların yetersiz kaldığı bu durumda ülkeler, üretim için duydukları kaynak ihtiyaçlarını doğrudan yabancı yatırımlar vasıtasıyla karşılayacağı vurgulanmıştır (Alpar, 1977: 13).

Doğrudan yabancı yatırımlar tek taraflı bir fayda sağlamamaktadır. Yatırımların hem yatırımcı firma hem de ev sahibi ülke firmalar için karşılıklı olumlu katkıların olduğu görülmektedir. Şöyle ki, ülkeye gelen yabancı yatırımların artması, beraberinde iç piyasada rekabet artışını sağlar. Bu durum üretim kalitesinin artması, yenilikler ve teknolojik gelişmelerin sağlanması, üretim alanlarını ilgilendiren teknik bilgi gelişimi, ekonomik ve politik destek yollarının açılması, dış pazarlara çıkılması, kalifiye eleman yetiştirilmesine, çevre bilincinin oluşması ve korunması gibi birçok önemli olumlu katkılar sunmaktadır (Oksay, 1998: 18).

Ülkeler ihtiyaç duydukları hammadde, maliyetli emek gücü, mal ve hizmet üretimini artırmak, ülkede yaşanan işsizliği gidermek, üretim ve taşıma maliyetlerini düşürmek, yeni pazarlara açılarak gelirlerini artırmak gibi amaçları doğrultusunda doğrudan yabancı yatırımlar vasıtası ile beklentilerini karşılamaktadır. Küreselleşmenin etkisiyle, yatırım gerçekleştiren ülkeler ve ev sahibi ülkelerin ekonomik anlamda ortak bir paydada keşiştiği görülmektedir. Amaç dünya ihracatından mümkün olan en fazla payı alarak makroekonomik dengelerini korumak ve istikrarlı büyümeyi sağlamaktır. Bu bağlamda, doğrudan yabancı yatırımlar ile birlikte gelişmekte olan ülkelerin, gerekli sermaye ihtiyaçlarını tedarik ederek, üretim için ihtiyaç duyulan gerekli teknolojik, bilgi ve tecrübenin edinilmesi sağlamaktadır. Bu durum literatür çalışmalarına yansımış ve doğrudan yabancı yatırımların genel olarak büyümeyi desteklediği görülmüştür.

Ülkelerin yatırım performanslarını ölçen birçok yöntem mevcuttur. Batmaz ve Tunca (2005) tarafından yapılan çalışmalarında; bu ölçme yöntemlerinden en sağlıklı olan yöntemin, doğrudan yabancı yatırımların ülkenin GSYİH'daki payının ölçülmesiyle yapılan ölçüm olduğu vurgulanmıştır (Tunca ve Batmaz, 2005: 9-35). Bu yöntemle hesaplanan analizde, Türkiye de doğrudan yabancı yatırımların GSYİH'deki payı 2005 yılına kadarki dönemde %1'in altında kalmıştır (TCMB, 2018).

Şekil 1. Doğrudan Yabancı Yatırımların GSYİH'ya Oranı

Kaynak:(TCMB, 2018)

Şekil 1'de görüleceği üzere, 2003 alınan 4875 sayılı kanun ile doğrudan yabancı yatırımlar ivme kazanmış, doğrudan yabancı yatırımların GSYİH'deki payı 2006 yılında %3,8 seviyelerine kadar çıkmıştır. 2009 yılında küresel yaşanan ekonomik durgunluk neticesinde bu oran % 1,5 seviyelerine kadar gerilemiştir. Tekrar yatırımların toparlanması ile bu oran 2015 yılında %2'nin üzerine çıkmıştır. Ancak 2016 yılında yaşanan darbe girişimi nedeniyle doğrudan yabancı yatırımların gerilemesine neden olarak oranın %2'nin altına gerilemesine neden olmuştur. Bu düşüş 2017 yılında da devam etmiştir (TCMB, 2018). Şekil 1 incelendiğinde, 2009 krizi, 2012 yılında Avrupa ülkelerini finans piyasalarında yaşanan kriz ve 2016 yılında Türkiye'de yaşanan darbe girişimi gibi belirsizliklerin yaşandığı dönemlerde, doğrudan yabancı yatırımlarda düşüş gerçekleşmiş ve milli gelire olan katkısının da gerilediği görülmüştür.

Genel olarak değerlendirildiğinde özellikle 2003 yılında alınan kararlar sonrası doğrudan yabancı yatırımlar Türkiye'de artmaya başlamış ve milli gelire olan katkısı artmışsa da istenilen performansın yakalanamadığı görülmektedir. Şekil 1'den de görüleceği üzere Türkiye'nin iç politik gelişmelerin yanında küresel gelişmelerinde etkili olduğu söylenebilir.

Türkiye'nin küresel bir güç haline gelebilmesi için mevcut potansiyelini harekete geçirmesi gerekmektedir. 1980'li yıllarda geçtiği liberal politik anlayışı benimsemesine rağmen yeterince yatırımlarda yol ilerleyememesinin nedenleri olarak gösterilen ekonomik ve siyasi istikrarsızlıkların, hukuk ve adalet aksaklıkların ve kurumsal alt yapı eksiklerini tamamlaması için gerekli tedbirleri alınması gerekmektedir.

3. İHRACAT ÜRÜN ÇEŞİTLENDİRMESİ KAVRAMI VE EV SAHİBİ ÜLKELERE OLAN KATKILARI

3.1. İhracat Ürün Çeşitlendirmesi Kavramı

İhracat ürün çeşitlendirmesi konusu 1950'li yıllar itibari ile literatür çalışmalarında yerini almaya başlamıştır. Özellikle dış ticaret yazınında son dönemlerde sıkça gündeme gelmektedir. Bunun temel sebebi, gelişmekte olan ülkelerde belli ürünler üzerinde uzmanlaşması, yaşanan şok ekonomik gelişmeler neticesinde gelirlerinde ortaya çıkan gerilemedir. Dolayısıyla bu tip ülkelerin ekonomik büyümelerinde dalgalanmalar meydana gelmektedir (Can ve Doğan, 2015: 191-199). İhracat ürün çeşitlendirmesinin gündeme gelmesiyle birlikte küresel anlamda ihracata dayalı büyüme ekonomik anlayışı oldukça yaygınlaşmıştır. Ürün çeşitlendirmesindeki ana hedef, ülkelerin ekonomik daralma yaşadığı dönemlerde ihracat ürün sepetinin geniş tutularak farklı piyasalara farklı ürünler pazarlanmasını öngörmektir. De Pineres ve Ferrantino (1997) tarafından yapılan çalışmada, ülkelerin ekonomik problemlerinin aşılması üzerine kurulan modellerde kalkınma ile çeşitlenme arasında önemli bir ilişkinin olduğuna vurgu yapıldığı belirtilmiştir (De Pineres ve Ferrantino, 1997: 375-391). Iwamoto ve Nabeshima (2012) tarafından yapılan çalışmada, sektörlerin yapısal

değişikliklere olan ihtiyacına ve ihracat çeşitlendirmesinin önemine vurgu yapılmıştır (Iwamoto ve Nabeshima, 2012). Günümüzde özellikle gelişmekte olan ülkelerde görülen orta gelir tuzağı olarak adlandırılan, ülkelerin kişi başına düşen gelirlerin artıramamaları veya belirli bir aralıkta sıkışması durumu dış ticaret konusunun önemini bir kat daha arttırmaktadır. Dış ticarete konu olan ihracat ürün çeşitliliği, ülkelerin sahip olduğu ihracat ürün sepetinde meydana gelen değişiklikler olarak bilinmektedir.

İhracatta ürün çeşitlendirmesi olarak yatay ve dikey olmak üzere iki şekilde gerçekleşmektedir. Çeşitlendirme tiplerinin oluşmasında ülkelerin mevcut yapısal ihtiyaçları belirleyici olmaktadır. Ülkeler öncelikli hedeflerine göre yatay veya dikey ürün çeşitlendirmesine gitmektedirler. Ülkeler ekonomik istikrarını korumak amacıyla gerçekleştirilecek olan ürün çeşitlendirmesine ülkenin mevcut sermaye yapısı ve teknolojik alt yapısı durumuna göre karar vermektedir.

Yatay ürün çeşitlendirmesi küresel emtia piyasalarında meydana gelebilecek dalgalanmaları önlemek amacıyla geleneksel ürün sepetine ilave ürünlerin katılımı olarak ifade edilebilir (Yokoyama vd., 2009: 55). Birleşmiş Milletler (2004) tarafından dikey çeşitlendirme için yapılan tanımlamada ise; mevcut ürün çeşitliliğinin kullanım piyasalarının artırılması ve katma değerli yeni ürün girişimlerin artırılması olarak belirtilmiştir (UN, 2004: 36). Çeşitlendirmede ürünün pazarlanması aşamasında ürüne katma değer kazandırılması oldukça önem arz etmektedir.

Çeşitlendirme türleri belirli şartların olgunlaşmasından sonra belirlenmektedir. İşgücünün niteliğine, sermaye yatırımlarına, kullanılan teknolojiye, yönetim ve pazarlama becerileri gibi önemli şartlar yatırım türünün kararlaştırılmasında oldukça önemli kriterler olarak ön plana çıkmaktadır. Belirtilen şartlar doğrultusunda yatırım için çeşitlendirme türüne karar verilmektedir (Samen, 2010: 4-5). Yatay çeşitlendirme türünde ürünün üretildiği kendi endüstrisi dikkate alınarak hareket edilmektedir. Dikey çeşitlendirme türünde ise katma değeri düşük olan sektörlerden yüksek olan sektörlerle doğru hareketlilik söz konusudur (Ahmed vd., 2014: 307-308). Dolayısıyla yatay çeşitlendirme türünde statik, dikey çeşitlendirme türünde ise dinamik bir süreç işlemektedir. Dikey çeşitlendirmenin bir ülkeye sağlamış olduğu dışsallık yatay çeşitlendirmeye kıyasla daha fazladır. Bu sebeple dikey çeşitlendirme türünün gerçekleştirilmesi aşamasında teknoloji kullanımı, bilgi ve beceri kullanımı daha fazla ön plana çıkmaktadır (UN, 2004: 35).

Ülkelerin ekonomik şartları, sermaye birikimleri, tasarruf eğilimleri ve sahip olduğu teknolojik altyapı imkanları ülkenin gerçekleştirebileceği çeşitlendirme türünün de önemli belirleyicisidir. Ülkenin büyümesi için hangi sektörleri ön plana çıkaracağı, sahip olduğu zenginlikleri, coğrafi konum özellikleri ve faktör yoğunluğu gibi sebepleri dikkate alarak hangi çeşitlendirme türünü tercih edeceğine belirlemede etkilidir (Tadesse ve Shukralla, 2013: 142). Kalkınmanın ilk evrelerinde olan bir ülkenin yatay çeşitlendirmesini tercih etmesi gerektiği belirtilmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin ihracat sepetlerini sadece bir ürün çeşidi üzerinde durulmasında fayda görülmektedir. Yani dikey ürün çeşitlendirmesinden ziyade yatay ürün çeşitlendirmesi ön plana çıkmaktadır. Çünkü yatay ürün çeşitlendirmesi yeni ihracata başlayan ülkeler için üretmiş olduğu ürün endüstrisinin tamamında pozitif dışsallık sağladığı görülmektedir. Bu süreçte ev sahibi ülkenin ihracatın başlaması ile birlikte ürünlerine olan talebin artmasını sağlamaktadır. Uluslararası alanda etkin hale gelmeye başlayan yerel firmaların, girilecek rekabet ortamı nedeniyle dinamik öğrenme sürecine doğru bir gelişim sürecine girmelerini sağlamaktadır (Herzer ve Nowak-Lehmann, 2006: 1825-1837).

3.2. Ürün Çeşitlendirmesinin Ev Sahibi Ülkeye Olan Katkıları

Günümüzde artan teknolojik imkanlar ile birlikte ülkeler giderek birbirleriyle iç içe geçmiş gibidir. Küreselleşmeyle birlikte ihracat ürün çeşitlendirmesi ülkelerin ekonomik büyümeleri için oldukça önemli hale gelmiştir. Özellikle makroekonomik dengenin devamlılığının sağlanması için ihracatın önemi bir kat daha artmaktadır. Dolayısıyla ülkelerin makroekonomik dengelerini koruyabilmesi ve ekonomik büyümelerini sağlanabilmeleri için ihracat çeşitlendirmesinin üzerinde durulması gerekmektedir (Gozgor ve Can, 2017: 1-5).

Yapılan literatür çalışmalarında, ihracat ürün çeşitlendirmesi ve ihracat ürün yoğunlaşması konularında iktisatçılar tarafından iki farklı görüş ortaya çıkmıştır. Bu farklı görüşlerden birincisi; ülkelerin belirli ürün gruplarında uzmanlaşması gerektiğinin ve uzmanlaşacakları ürün üretimi için ihtiyaç duyulan kaynakların tahsisinde bu ülkelerin daha etkili olduğudur. İkinci görüş ise ülkelerin ihracat ürün sepetlerini çeşitlendirmeleri gerektiği görüşüdür (Apergis vd., 2018: 14106-14116). Yokoyama ve Alemu (2009) tarafından yapılan çalışmalarında; ihracat ürün çeşitlendirmesinin karşılaştırmalı üstünlükler teorisi ile çelişmediğini ve yeni sektörlerin gelişmesine olumlu katkı yaptığı görülmüştür (Yokoyama, 2009: 49-90).

Naude (2010) tarafından yapılan çalışmada, 1950'li yıllardan itibaren uygulanan yoğunlaşmaya dayalı anlayış yerine ülkelerin ihracat ürünlerini çeşitlendirmesi gerektiğine vurgu yapılmıştır (Naude vd., 2010:552-572).

Gelişmekte olan ülkelerin en önemli gündem maddelerinden biri ekonomik kalkınmadır. Ülkeler kalkınabilmek için gerekli durumlarda üretimlerini yapısal anlamda değiştirme ve kalkınmışlık düzeylerini artırabilmek için çaba göstermektedirler. Bu nedenle, amaçlarına ulaşmak için dış ticaretten kaynaklı olumsuz etkileri minimum seviyeye indirmek istemektedirler. Bunun temel nedeni gelişmekte olan ülkelerin ürettikleri ürünlerin talep esnekliklerinin düşük olmasıdır. Ağırlıklı olarak gelişmekte olan bu ülkeler, kalkınmanın ilk dönemlerinde özellikle tarım ve maden ürünlerinde yoğunlaştığı bilinmektedir (Hesse, 2008: 1). Naude ve Rossouw (2011) tarafından yapılan çalışmada; özellikle gelişmekte olan ülkelerin ürün çeşitliliğinin artırılması için oldukça istekli olduğu belirtilmiştir. Gelişmekte olan ülkelerin ikamesi kolay temin edilebilecek ürünlerin fiyat artışında, yatırımların farklı ülkelere kaymaması için rekabet güçlerini dünya piyasasında göstermeleri gerektiğine vurgu yapılmıştır (Naude vd., 2011: 99-134).

İlksel ürünlerin sahip olduğu talep esnekliğinin sanayi ürünlerinin esnekliğine kıyasla daha düşük seviyelerdedir. Sanayi mallarının fiyatlarında meydana gelecek bir değişimin talebi hemen uyardığı görülmüştür. Bu ürünlerin bir başka önemli özelliği de yayılma etkisine sahip olmasıdır. Yayılma etkisinin görüldüğü piyasalarda kullanılan teknolojik altyapının istenilen seviyede olmaması ve kullanılan emeğin nitelik olarak düşük seviyede olması yayılma etkisini sınırlamaktadır (Doğruel ve Tekçe, 2011: 3). Ürün çeşitlendirmesiyle birlikte bilgi transferi de üretim faktörlerinde verimlilik artışına neden olmaktadır. Misztal (2011) tarafından yapılan çalışmada; üretilecek olan yeni ürünlerde kullanılacak yeni teknikler dışsallık sağlayarak teknolojinin daha etkin kullanılmasını sağladığı vurgulanmıştır. Yine aynı çalışmada ürün çeşitlendirmesinin ülkedeki mevcut endüstrileri geliştirdiği gibi yeni endüstri kollarının oluşmasına imkan sağladığı belirtilmiştir. Böylelikle endüstrilerde ortaya çıkan üretim artışının ülkelerin üretim çıktı düzeylerine ciddi katkı sağladığı söylenebilir (Misztal, 2011: 55-64). Samen (2010) tarafından yapılan çalışmada; ilk üretilen ürünlerin düşük işgücü niteliği ve düşük teknoloji kullanılmasıyla elde edilebilen türde ürünler olduğu belirtilerek bu tip ürünlerin ekonomide pek fazla etki etmediğine vurgu yapılmıştır. Yine aynı çalışmada, ihracat ürün çeşitlendirmesinin ihracat gelirlerini artırmasıyla birlikte, ürünlerin katma değerlerini de arttırdığı belirtilmiştir. Katma değerli ürünlerin artışının ülkenin teknolojik kapasitesinin artmasına ve ekonomik ilişkilerin gelişmesine katkı sağlayacağı ve ekonomiyi bir bütün olarak etkileyeceği vurgulanmıştır (Samen,2010). Gouvea vd. (2013) tarafından yapılan çalışmada, ürün çeşitlendirmesinin ülkelerin ihracat artışları ile yakın ilişkisinin olduğu, bu sayede ihracat yapılan ülke sayısını artıracığı ve durumun, ülkenin ekonomik bağlantılarının güçlenmesine önemli katkı sağlayacağı vurgulanmıştır (Gouvea, 2013: 47-58). Yokoyama ve Alemu (2009) tarafından yapılan çalışmada, sahip olunan üretim imkanların etkin kullanılması ile verimlilik artışının sağlanacağı ve bu durumun ülkelerin ekonomik kalkınmasına olumlu katkı yapacağına vurgu yapılmıştır. Yine aynı çalışmada, ihracat ürün çeşitlendirmesinin kapsam ekonomisini de beraberinde getirerek, benzer girdi ürünlerin birden fazla ürün üretiminde kullanılarak gelirlerin artırılmasına katkı sağladığına dikkat çekilmiştir. (Yokoyama vd., 2009: 49-90). Naude ve Rossouw (2011) tarafından yapılan çalışmada, ihracat ürün çeşitlendirmesinin, sektörel çeşitlendirme ve sektör sayısında artışı beraberinde getirdiği belirtilmiştir. Bu durumun ülkelerin ekonomik olarak gelişmesine olumlu katkı sağlayacağı vurgulanmıştır (Naude vd.,2011: 99-134). Al-Marhubi (2000) tarafından yapılan çalışmada, ihracat ürün çeşitlendirmesinin sağladığı gelir artışlarının ekonomik büyümenin istikrar kazanmasına katkı yapacağı vurgulanmıştır (Al-Marhubi, 2000:559-562). Ozowa (1992) tarafından yapılan çalışmada, bir ülkenin fiziksel ve beşeri sermaye bakımından yetersiz olmasının, ilgili ülkeye yapılacak olan sermaye yoğun yatırımının başarısız olmasına yol açacağı belirtilmiştir. Bu ülkelerin gelişmiş ülkelere göre karşılaştırmalı üstünlük durumunu iyi değerlendirerek, yatırımlarını gözden geçirmesi gerektiğine vurgu yapılmıştır (Ozowa, 1992: 27-54).

Görüleceği üzere ihracat ürün çeşitlendirmesi üzerine birçok çalışma yapılmıştır. Genel olarak bu çalışmalar değerlendirildiğinde uygulanabilir kararlı ekonomik programlar ile ihracat ürün çeşitlendirmesinin uygulanması ev sahibi ülkenin ekonomik büyümesine katkıda bulunabileceğini göstermektedir.

4. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR-ÇEŞİTLENDİRME İLİŞKİSİNİ İNCELEYEN ÇALIŞMALAR

Literatürde konuyla ilgili çeşitli çalışmalar bulunmakla birlikte aşağıda, literatürdeki başlıca çalışmalar incelenmiştir. Ancharaz'ın (2003), 1971-2000 yılları kapsayan, Mauritis örneklem verisi ile İstatistikî analiz

yöntemi kullanılarak yapılan çalışmada, doğrudan yabancı yatırımların imalat sanayisine etkilerini incelemiştir. Yapılan araştırma sonucunda; yatırımların ülkenin teknolojik değişiminde ve büyümenin istikrarlı olmasında önemli katkı sağladığı tespit edilmiştir.

Bebczuk ve Berrettoni'nin (2006), 1962-2002 yılları kapsayan, 56 ülke örneklem verisi ile Sabit ve Rassal Etkiler yöntemi kullanılarak yapılan çalışmalarında, ihracat ürün çeşitlendirmesinin belirleyicileri üzerine inceleme yapılmıştır. Yapılan çalışmada; doğrudan yabancı yatırımların ihracat ürün çeşitlendirmesine etkisinin olmadığı tespit edilmiştir.

Banga'nın (2006), 1994-2000 yılları kapsayan Hindistan örneklem verisi ile Panel EKK, Sabit ve Rassal Etkiler yöntemleri kullanılarak yapılan çalışmada, Hindistan imalat sanayisine yatırım yapan yabancı şirketlerin, ülkenin ihracat çeşitliliğine etkisi üzerine araştırma yapılmıştır. Araştırma sonucunda; Hindistan'a yapılan Amerikan yatırımlarının ihracat ürün çeşitliliğini etkilediği, Hindistan'a Japonya tarafından yapılan yatırımlarının ülkenin çeşitlendirmesini yeteri kadar etkilemediği tespit edilmiştir.

Habiyaremye ve Ziesemer (2006), 2002 yılı için, 46 Sahra altı Afrika ülke örneklem verisi kullanılarak beşeri sermaye, altyapı ve sermaye birikimi faktörleri dikkate alınarak ihracat ürün çeşitlendirmesinin belirleyicileri üzerine analiz gerçekleştirmişlerdir. Araştırmada yeniliğe açık olan ülkelerin ilksel ürünlerden vazgeçerek imalat sanayinde ürün çeşitlendirmesine gidebilecekleri tespit edilmiştir. Çalışmada tespit edilen bir diğer sonuç ise altyapı ve beşeri sermaye'nin ihracat ürün çeşitliliğini desteklediği ancak doğal kaynakların çeşitlendirmeyi desteklemediği görülmüştür.

Al-Kawaz'ın (2008), 1991-2001 yılları kapsayan, Endonezya, İran, Kuveyt, Umman ve Venezüella gibi doğal petrol zengini ülke örneklem verisi ve Panel Veri Analiz yöntemi kullanılarak yaptığı çalışmada, doğrudan yabancı yatırım, enflasyon, ticari açıklık ve donanımlı kaliteli şirketlerin çeşitlendirmeye etkisi araştırılmıştır. Araştırma da; doğrudan yabancı yatırımların ve donanımlı kaliteli şirketlerin çeşitlendirmeyi artırdığı, yüksek enflasyonun çeşitlendirmeyi desteklemediği, ticari açıklığın ise çeşitlendirmeyi teşvik ettiği sonucuna ulaşılmıştır.

Alemu (2009), 1975-2004 yılları kapsayan, Güney Afrika ve Doğu Asya'dan 41 ülke örneklem verisini kullanarak, dikey ve yatay ihracat çeşitlendirmesinin belirleyicilerini ve etkilerini analiz etmeyi amaçlamıştır. Araştırma sonucunda; doğrudan yabancı yatırımların Doğu Asya'da hem dikey hem de yatay ihracat çeşitlemesini hızlandıran bir etki gösterdiği, ayrıca Güney Afrika ülkelerinde ise sadece dikey çeşitleme üzerinde etkisinin olduğu tespit edilmiştir.

Jayaweera'nın (2009), 1990-2006 yılları kapsayan, 29 ülke örnekleme verisi ile Sabit ve Rassal Etkiler yöntemi kullanarak yaptığı çalışmada, doğrudan yabancı yatırımların ülkelerin ihracat ürün çeşitlendirmesine katkısının tespiti için inceleme yapılmıştır. Araştırma da; doğrudan yabancı yatırımların ilk yılında çeşitlendirmede azalma olduğu ancak ilerleyen yıllarda yapılan yabancı yatırımların yayılma etkisi ile ürün çeşitlendirmesinde artış sağlandığı sonucuna ulaşılmıştır.

Cadot vd. (2011), 1990-2004 yılları kapsayan ve 87 ülke örneklem verisi kullanılarak ihracat ürün çeşitlendirmesinin belirleyicileri üzerine çalışma yapılmıştır. Araştırma sonucunda; doğrudan yabancı yatırımlar ve pazara olan yakınlığın çeşitlendirmeye herhangi bir etkisinin olmadığı, fakat altyapı, pazara giriş, kurumsal kalite ve eğitimde meydana gelen iyileşmelerin ihracat çeşitlendirmesini olumlu etkilediği tespit edilmiştir.

Iwamoto ve Nabeshima(2012), 1980-2007 yılları kapsayan, 175 ülke örneklem verisi ile Dinamik Panel Yöntemini kullandığı çalışmalarında, doğrudan yabancı yatırımların, ülkelerin çeşitlendirmesine ve yoğunlaşmalarına olan etkisi incelemiştir. Araştırmada da, doğrudan yabancı yatırımların hem çeşitlendirme hem de yoğunlaşma ile pozitif kolerasyon içinde olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tadesse ve Shukralla'in (2013), 1984-2004 yılları kapsayan, 131 ülke örneklem verisi ile Parametrik ve Yarı Parametrik Yöntemleri kullanarak yapılan çalışmalarında, doğrudan yabancı yatırımların ihracat ürün çeşitlendirmesine etkisi araştırılmıştır. Yapılan araştırma sonucuna göre; doğrudan yabancı yatırımların, ülkelerin ihracat ürün çeşitlendirmesini artırdığı tespit edilmiştir.

Sultan ve Haque'nin (2014), 1991-2012 yılları kapsayan, Suudi Arabistan örneklem verisi ve ARDL Yöntemi kullanılarak yapılan çalışmalarında, çeşitlendirmenin gelişimi ve belirleyicilerinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Araştırma neticesinde, ülkede çeşitlendirmenin son yirmi yılda yavaş olsa dahi belirli bir artış

gösterdiği tespit edilmiştir. Bu artışta ülkeye gelen doğrudan yabancı yatırımların ve döviz kurunun önemi vurgulanmıştır.

Longmore vd.'nin (2014), 1980-2011 yılları kapsayan, 183 ülke örneklem verisi ile Dinamik Panel Yöntemi kullanılarak yapılan çalışmalarında, çeşitlendirmenin belirleyicileri üzerine inceleme yapılmıştır. Yapılan araştırma sonucunda, çeşitlendirmenin en önemli belirleyicilerinin doğrudan yabancı yatırımlar ve finansal varlıklara ulaşılabilirliğin olduğu tespit edilmiştir.

Longmore vd. (2014), 1980-2011 yılları kapsayan, Trinidad ve Tobago örneklem verisi kullanarak doğrudan yabancı yatırımlar ve çeşitlendirme arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Araştırma da; doğrudan yabancı yatırımların, serbestleşme ve iş dünyasındaki gelişimin ihracat ürün çeşitlendirmesinde önemli rol oynadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Noureen ve Mahmood'ın (2014) 1986-2012 yılları kapsayan, 5 Güney Doğu Asya Ülkeleri Birliği üyesi ve 4 Güney Asya Bölgesel İşbirliği Derneği üyesi ülke örneklem verisi kullanılarak yapılan çalışmada, ihracat ürün çeşitlendirmesi belirleyicileri incelenmiştir. Araştırma sonucunda; doğrudan yabancı yatırımlar, brüt sabit sermaye birikimi, rekabet gücü, endüstrileşme, finansal gelişim ve kurumsal kalite değişkenlerinin çeşitlendirme üzerine pozitif ve anlamlı bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir.

Fonchamnyo (2015), Orta Afrika Ülkeleri Ekonomi Topluluğu olan Çad, Gabon, Ekvator Ginesi ve Kongo ülke örneklem verisi kullanılarak yapılan çalışmada, doğrudan yabancı yatırımların ihracat ürün çeşitliliği üzerine etkisi araştırılmıştır. Araştırma sonucunda; doğrudan yabancı yatırımlarının her ülkede aynı etkiyi göstermediği, ancak çeşitlendirmeyi genel olarak teşvik ettiği sonucuna ulaşılmıştır.

Kohler ve Khumalo'nun (2015), 1995-2009 dönemini kapsayan, Sahra altı Afrika'da (30 Afrika Ülkesi) örneklem verisini kullanarak, ürün çeşitlendirmesinin belirleyicilerini analiz etmişlerdir. Araştırma sonucunda; ihracat çeşitlendirmesine doğrudan yabancı yatırımlar, beşeri sermaye, imalat sanayi ihracatı ve kişi başı gelir değişkenlerinin pozitif ve anlamlı etkilerinin olduğu, politik istikrar ve nüfus değişkenlerinin ise negatif etki ettiği tespit edilmiştir.

Mubeen ve Ahmad'in (2016), 1980-2015 yılları kapsayan, Pakistan ülke örneklem verisi ile VAR analiz yöntemini kullandıkları çalışmalarında, ihracat ürün çeşitliliğinin belirleyicileri araştırılmıştır. İncelemede doğrudan yabancı yatırımlar, coğrafi durum, ticari açıklık, döviz kuru ve dünya toplam sermaye yatırımları gibi belirleyiciler dikkate alınmıştır. Yapılan analiz neticesinde sonucunda; doğrudan yabancı yatırımları, dünya toplam sermaye gelirleri ve döviz kurunun ihracatta ürün çeşitliliğini artırdığı tespit edilmiştir. Çalışmada tespit edilen bir diğer sonuç ise; coğrafi konumun ve ticari açıklığın ürün çeşitliliğinden ziyade yoğunlaşmaya neden olduğudur.

Kösekahyaoğlu ve Can (2016), 16 ülkeden oluşan gelişmekte olan ülke grubu için Kukla Değişkenli EKK yöntemi kullanarak, doğrudan yabancı yatırımların ihracat ürün çeşitliliğine etkisini incelemişlerdir. Yapılan ampirik analiz sonucunda; doğrudan yabancı yatırımların ihracat ürün çeşitlendirmesini arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

5. MATERYAL VE EKONOMETRİK YÖNTEM

5.1. Materyal

Çalışmada, İhracat ürün çeşitlendirmesinin (THEIL) belirleyicisi olarak sırasıyla doğrudan yabancı sermaye yatırımları (FDI), pazar büyüklüğünü temsilen Gayrı Safi Milli Hasıla (GDP), küreselleşmeyi temsilen dışa açıklık (OPEN), ülkedeki sermaye birikimini temsilen sabit sermaye yatırımları (FIXED) ve döviz kuru (EXCHANGE) değişkenleri kullanılmıştır. Theil endeksi IMF veri tabanından, FDI değişkeni akım değişkeni olarak (% GDP) ve dışa açıklık (OPEN) UNCTAD veri tabanından, GDP değişkeni (Sabit 2011 fiyatları) Penn World Table'dan, FIXED değişkeni özel sektöre verilen krediler cinsinden (%GDP) World Bank veri tabanından ve döviz kuru verisi ise Penn World Table'dan temin edilmiştir. THEIL, EXCHANGE ve GDP değişkenleri modele dahil edilmeden önce logaritmik dönüşüme tabi tutulmuştur. Diğer değişkenler ise (% olduğundan) doğrudan modele dahil edilmişlerdir. Çalışmada kullanılan model seçiminde Mubeen ve Ahmad (2016) çalışması takip edilmiştir. Çalışma, literatürdeki diğer çalışmalardan farklı olarak tek örneklem üzerinde temellendirilmiş ve VAR yöntemi kullanılmıştır. Modelde kullanılan değişkenlerden; doğrudan yabancı sermaye yatırımları (FDI), pazar büyüklüğünü temsilen gayri safi milli hasıla (GDP), küreselleşmeyi temsilen dışa açıklık (OPEN) ve Döviz Kuru (EXCHANGE) değişkenleri Mubeen ve Ahmad (2016) çalışması

dikkate alınarak; sermaye birikimini temsilen Sabit Sermaye Yatırımları (FIXED) değişkeni ise Tadesse ve Shukralla (2013) çalışması dikkate alınarak oluşturulmuştur. Çalışmada ihracat ürün çeşitlendirmesini temsilen Theil endeksi tercih edilmiştir.

Doğrudan yabancı yatırımların Türkiye’de ihracat ürün çeşitliliği üzerine etkisinin incelendiği bu çalışmada; 1970-2010 yıllarına ait yıllık zaman serileri kullanılmıştır. Veri kısıtı nedeniyle çalışma 2010 yılı ile sınırlı tutulmuştur. Çalışmada iki farklı çeşitlendirme endeksi ile doğrudan yabancı yatırımların ihracat ürün çeşitliliğine etkisini test edilebilme olanağı mevcuttur. Bunlardan biri IMF veri tabanında elde edilecek olan Theil endeks değerleridir. Bu endeks değerleri 1970-2010 yıllarını kapsamaktadır. İkincisi ise UNCTAD’tan elde edilen ve 1995-2017 dönemini kapsayan Herfindahl-Hirschman endeksidir. Veri sınırlılığına rağmen çalışmada, daha geniş (40 yıllık) bir dönemi kapsayan Theil endeks değerleri tercih edilmiştir. Nitekim UNCTAD’tan elde edilen verilerin kullanılması durumunda örneklem büyüklüğü yeterli gelmeyecek ve modelin analizinde bir dizi ekonometrik ve istatistikî problemle karşı karşıya kalınacaktır. Çünkü tek örneklemli yapılan zaman serisi analizinde sağlıklı bir gözlem yapılabilmesi için en az 30 gözleme ihtiyaç duyulmaktadır. Bu gibi hususlar nedeniyle 1970-2010 yıllarını içeren dönem tercih edilmiştir.

Çalışmada tahmin edilen model için, bağımlı değişken ihracat ürün çeşitlendirmesi (THEIL) alınarak bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki etkilerini görmek adına;

$$\lg THEIL_{it} = \beta_1 \pm \beta_2 FDI_{it} - \beta_3 FIX_{it} \pm \beta_4 OPEN_{it} - \beta_5 \lg GDP_{it} \pm \beta_6 \lg EXP_{it} + u_{it} \quad (1)$$

denklemden hareket edilmiştir. Kurulan Model’de THEIL ihracat ürün çeşitlendirmesini, FDI değişkeni doğrudan yabancı yatırımları, FIX değişkeni sabit sermaye yatırımlarını, GDP değişkeni GSYİH’yi, EXP döviz kurunu ve OPEN değişkeni de dışa açıklığı ifade etmektedir. Denklemdaki u değişkeni ise hata terimini ifade etmektedir. Denklemden yer alan değişkenlerin başında yer alan “lg” ifadesi değişkenlerin logaritmik dönüşüme tabi tutulduğu anlamını taşımaktadır. Yapılan literatür çalışmasında tespit edilen sonuçlar doğrultusunda, gelişmekte olan bir ülke olan Türkiye içinde benzer sonuçların ortaya çıkması düşünülmektedir. Model de yer verilen bağımsız değişkenlere ait katsayıların aşağıdaki şekilde gerçekleşmesi beklenmektedir.

$$\beta_1 > 0, 0 > \beta_2 > 0, \beta_3 < 0, 0 < \beta_4 < 0, \beta_5 < 0, 0 < \beta_6 < 0 \quad (2)$$

5.2. Ekonometrik Yöntem

Çalışmada doğrudan yabancı yatırımların ihracat ürün çeşitlendirmesi üzerine etkisini Türkiye örneklem verisi kullanılarak Vektör Otoregresif (VAR) metodu ile analiz edilmiştir. Kullanılan metod kısa ve uzun dönemde değişkenlerin yapmış oldukları etkileri ve nedenlerini tespit etmede etkili bir yöntemdir. Bu yöntem birbirleri ile bağlantılı zaman serilerinin analizinde ve değişkenlerde ortaya çıkan yersiz şokların analizinde kullanılan etkili ekonometrik yöntemlerden birisidir. 1980 yılında Sims tarafından ortaya konulan araştırma sonuçlarına göre VAR analizi ile daha çok değişkenler arasındaki ilişkinin boyutu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Diğer taraftan iktisat alanında baz alınan birçok parametrenin çok yönlü ilişkisinin olması, birçok bağımlı ve bağımsız değişkenin tespiti aşamasında yaşanan sorunlar analizin sonuçlarını ve tutarlılığını önemli derecede etkilemektedir. Dolayısıyla belirtilen sıkıntılı anlarda problemlerin giderilebilmesi için uygulanan model üzerinde bazı kısıtlamalara gidilmesi gerekmektedir (Darnell, 1990: 114-116). Bu sebeple birçok parametre değişkeni barındıran denklem sistemlerinin içerdiği sorunların giderebilmek için geliştirilen VAR (Vektör Otoregresif) yöntemi ile belirtilen sorunlar giderilmiştir. VAR yönteminin güçlü bir diğer tarafı ise bağımlı değişkenlerin gecikmeli değerlerinin modele dahil edilmiş olmasıdır. Bu durum gelecek adına sağlıklı tahminler yapılabilme imkanı sağlamaktadır (Kumar vd., 1995:365).

VAR analizi iki değişkenli denklemleri aşağıdaki eşitliklerde olduğu gibi ifade edilebilmektedir.;

$$y_t = a_1 + \sum_{i=1}^p b_{1i} y_{t-i} + \sum_{i=1}^p b_{2i} x_{t-i} + v_{1t} \quad (3)$$

$$x_t = c_1 + \sum_{i=1}^p d_{1i} y_{t-i} + \sum_{i=1}^p d_{2i} x_{t-i} + v_{2t} \quad (4)$$

Denklemden p gecikme uzunluğunu ifade etmektedir. v değişkeni ortalaması ile kendi gecikmeli değerleriyle olan kovaryansları sıfır ve varyansları sabit hata terimlerini ifade etmektedir. v hata terimi aynı zamanda normal dağılıma sahip rassal hata terimlerini de ifade etmektedir. Modelde değişkenlerin gecikme uzunluğunun artırılmasıyla otokolerasyon problemi çözülmektedir. Bu durum modeldeki hataların kendi gecikmeli değerleri ile ilişkisiz olması varsayımına dayanmaktadır. Ayrıca hata değişkenleri modelin sağında bulunan değişkenlerden de bağımsızdır. Zaman zaman modelin sağ tarafında özellikle içsel değişkenlerin

gecikmeli değerler almaktadır. Bu durum eş anlılık sorununun yaşanmasına engel olmaktadır. Bu sebeple modeldeki bütün denklemler en küçük kareler yöntemi ile tahmin edilebilmektedir (Özgen ve Güloğlu, 2004: 96).

1970-2010 yıllarına ait zaman serilerinin kullanıldığı çalışmada, ilk olarak modele dahil edilen değişkenlerin durağan olup olmadıkları eğer değişkenler durağan ise durağanlık düzeyleri birim kök testleri kullanılarak analiz edilmiştir. Daha sonra, gecikme uzunlukları çeşitli bilgi kriterleri kullanılarak tespit edilmiştir. Modelin, durağan bir yapı sergileyip sergilemediğinin anlaşılması için AR karakteristik polinomunun ters köklerinin birim çember içerisinde yer alıp almadığı tespit edilmiştir. Analize geçmeden önce, analiz için kullanılacak olan VAR modelinin yapısal olarak bir problem içerip içermediği (otokorelasyon, değişen varyans, çoklu doğrusal bağlantı sorunu ile normal dağılıp dağılmadığı) sırasıyla LM, White ve Normallik testleri ile analiz edilmiştir. Çalışmanın en son aşamasında ise değişkenler arasındaki ilişki etki-tepki fonksiyonları ve varyans ayrıştırma yöntemleri ile incelenmiştir.

6. ARAŞTIRMA BULGULARI

Bu bölümde araştırmada kullanılan veri seti ve ekonometrik yöntemle bağlı olarak sırasıyla değişkenlerin durağan bir yapı sergileyip sergilemediğinin tespiti için Phillips-Perron birim kök testleri, bilgi kriterleri vasıtasıyla (Ratio (LR), Final Prediction Error (FPE), Akaike (AIC), Schwarz (SC) ve Hannan Quinn (HQ)) gecikme uzunluklarının tespiti, modelin durağan bir yapı sergileyip sergilemediğinin anlaşılması için AR karakteristik polinomunun ters kökleri analizi ve VAR modelinin yapısal olarak bir problem içerip içermediğinin tespiti için sırasıyla LM, White ve Normallik testleri ile gerekli analizler gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın en son aşamasında ise değişkenler arasındaki ilişki etki-tepki fonksiyonları ve varyans ayrıştırma yöntemleri ile değişkenlerin birbirlerini etki durumları incelenmiştir. Yapılan analiz sonuçları detaylı bir şekilde aşağıda açıklanmıştır.

6.1. Phillips-Perron Birim Kök Testi

Uygulanacak olan modelin sağlıklı sonuçlar verebilmesi için değişkenlerin durağan olması gerekmektedir. Genel olarak analiz aşamasında zaman serisinin kullanılması durumunda serinin durağan olup olmaması önem arz etmektedir. Zaman serisinin durağan olmaması halinde farklı sorunlar çıkmaktadır. Örneğin durağan olmayan serilerle yapılan analiz sonucu sahte regresyon problemi ortaya çıkabilmekte ve ayrıca varyansın sabit olmaması nedeniyle elde edilen sonuçlar şüpheli duruma düşebilmektedir (Granger ve Newbold, 1974, 111-120). Dolayısıyla VAR analizinin yapılması planlanan bir çalışmada, öncelikle durağanlığın tespit edilebilmesi, bunun için de değişkenler birim kök testine tabi tutulmalıdır. Durağanlık testi için literatürde farklı birim kök testleri bulunmaktadır. Bu çalışmada serilerin durağanlığının tespiti için yaygın olarak tercih edilen Phillips-Perron (PP) Birim Kök Testi kullanılmıştır. PP birim kök testi genel olarak aşağıdaki denklem ile ifade edilmektedir (Günaydın, 2004: 172-173):

$$\Delta y_t = \alpha_0 + \alpha_1 t + \delta Y_{t-1} + \sum_{i=1}^N \phi \Delta Y_{t-i} + \varepsilon_t \quad (5)$$

Yukarıdaki 5 numaralı denklemde; Δ birinci fark işlemcisini, t herhangi bir zaman trendini, ε_t hata terimini, y_t kullanılan serileri ve N ise hata terimlerinin ardışık bağımlılığını gidermek için bilgi kriteri tarafından belirlenen bağımlı değişkenin gecikme katsayısını ifade etmektedir.

Çalışmada yer alan değişkenlerin durağanlığın tespitinde kullanılan Phillips-Perron birim Kök Testi (PP), oto korelasyonun bilinmeyen şekillerinin varlığını hesaba katmaktadır. Aynı zamanda PP testi hata terimindeki şartlı değişen varyansı (heteroskedasticity) da dikkate almaktadır. Ayrıca bu yaklaşım zincirleme olarak parametrik olmayan bir düzeltme kullanılmaktadır. Bu nedenle test istatistiklerinin asimptotik dağılım üzerindeki zincirleme ilişkinin etkisini ortadan kaldırmak için istatistikler olarak dönüştürülmektedir. Yaklaşımında boş hipotez serilerin durağan olmadığını ifade etmektedir. Alternatif hipotez ise serilerin durağan olduğunu göstermektedir. PP birim kök testinde “t” değerinin kritik değerden yüksek olması durumunda boş hipotez reddedilmektedir.

Çalışmada yer alan seriler trend içerdiği için birim kök testinin analizinde trend+sabit model tercih edilmiştir. Çalışmada kullanılan zaman serilerinin birim kök içerip içermedikleri PP birim kök testi ile analiz edilmiş ve analiz sonucu elde edilen bulgular ise Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Phillips-Perron Birim Kök Testi Sonuçları

	Düzye**		1. Fark	
	Trendli&Sabitli		Trendli&Sabitli	
	Test İstatistiği	Kritik Değerler	Test İstatistiği	Kritik Değerler
Logtheil	-1.928635	-4.205004 -3.526609 -3.194611	-4.856699*	-4.211868 -3.529758 -3.196411
fdi	-2.371349		-7.074484*	
Loggdp	-2.312807		-5.479969*	
Open	-2.608291		-6.650016*	
Fixed	-2.720795		-5.758173*	
Logexcha	-2.428678		-5.583261*	

* %1 anlamlılık düzeyinde anlamlı olan serileri ifade etmektedir.

**Bant genişliği Newey-West yaklaşımına göre otomatik olarak seçilmiştir.

Tablo 1 incelendiğinde, bütün serilerin düzeyde durağan I(0) olmadığı, fark işlemi neticesinde I(1) durağan olduğu görülmektedir. Yukarıda ifade edildiği gibi tüm değişkenlerin birinci sıra farklarında, sıfır hipotezi ret edilirken alternatif hipotezi ise kabul edilmektedir.

6.2. Çeşitli Bilgi Kriterlerine Göre Uygun Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi

Diğer taraftan denklem 3'daki "p" ifadesi gecikme sayısını ifade etmektedir. VAR Modelinin kurulabilmesi için öncelikle "p" ile ifade edilen uygun gecikme sayısının bulunması gerekmektedir (VAR(p)). Uygun gecikme sayısını belirlemek için geliştirilmiş birçok bilgi kriterleri bulunmaktadır (Mucuk ve Alptekin, 2008: 165-166). Bu çalışmada uygun gecikme katsayısının belirlenmesinde; Ratio (LR), Final Prediction Error (FPE), Akaike (AIC), Schwarz (SC) ve Hannan Quinn (HQ) bilgi kriterlerinden yararlanılmıştır. Çalışmada, yıllık verilerin kullanılması ve gözlem sayısının az olması nedeniyle maksimum gecikme uzunluğu 2 olarak belirlenmiş ve Ratio (LR), Final Prediction Error (FPE), Akaike (AIC), Schwarz (SC) ve Hannan Quinn (HQ) kritik değerlerini en küçük yapan gecikme uzunluğu tespit edilmiştir. Analiz sonucunda tespit edilen tahminler Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2 incelendiğinde; modele ait uygun gecikme sayısının "1" olduğu görülmektedir. Dolayısıyla çalışmada kullanılan model VAR (1) ile analiz edilmiştir.

Tablo 2. Çeşitli Bilgi Kriterlerine Göre Uygun Gecikme Uzunlukları

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-87.73260	NA	7.28e-05	7.498608	7.791138*	7.579743*
1	-50.05642	54.25369*	6.98e-5*	7.364514*	9.412225	7.932462
2	-26.49826	22.61583	0.000338	8.359861	12.16275	9.414622

*Kriter tarafından seçilen gecikme uzunluğunu göstermektedir.

VAR(1) modelinin analizine geçmeden önce modelin durağan bir yapı sergileyip sergilemediği incelenmelidir. AR karakteristik polinomunun ters köklerinin birim çember içerisinde olup olmadığı analiz edilmelidir. Modelin durağanlığı veya istikrarlı bir yapıya sahip olup olmadığı katsayı matrisinin öz değerlerine bağlı olarak şekillenmektedir. Yapılan test sonucunda elde edilen katsayı matrisinin öz değerlerinin tamamı birim çemberin içerisinde yer alıyor ise sistemin durağan olduğunu ifade edilmektedir. Bir başka ifade ile serinin istikrarlı bir yapıya sahip olduğu söylenmektedir. Tam tersi bir durumda elde edilen öz değerlerden en az bir tanesinin birim çemberin içinde olmaması halinde sistemin durağan olmadığı yani istikrarlı bir yapıya sahip olmadığı ifade edilmektedir (Batmaz ve Tunca, 2007: 218). Dolayısıyla modelin durağan bir yapı sergileyip sergilemediğinin anlaşılması için AR karakteristik polinomunun ters köklerinin birim çember içerisinde olması gerekmektedir. Diğer bir ifade ile bu değerlerin "1" den küçük olması gerekmektedir.

VAR (1) modeli için AR karakteristik polinomu ters birim kök testi analiz edilmiş olup elde edilen sonuçlar Tablo 3'da sunulmuştur.

Tablo 3. AR Karakteristik Polinomunun Ters Kök Değerleri

Kök	Modül
-0.587604	0.587604
0.457830	0.457830
0.403636	0.403636
0.092749 - 0.383099i	0.394166
0.092749 + 0.383099i	0.394166
0.054065	0.054065

Tablo 3'den de görüldüğü gibi ters kökler birim çember içerisinde yer almaktadır. Ters köklerin 1'den küçük olduğu ve VAR modelinin istikrar koşulunu sağladığı görülmektedir. İstikrar koşulunun sağlandığı VAR Modelinin yapısal olarak herhangi bir problem içerip içermediğinin test edilmesi için çalışmada kullanılan model otokorelasyon, değişen varyans ve çoklu doğrusal bağlantı sorunu kontrol edilmiştir.

Tablo4. Otokorelasyon-LM Testi Sonuçları

Gecikme	LM-Test İstatistiği	Olasılık Değeri
1	27.22595	0.8536

Not: H_0 hipotezi “serilerde otokorelasyon sorunu bulunmamaktadır” şeklindedir.

Otokorelasyon problemi, LM testi ile analiz edilmiş ve elde edilen analiz sonuçları Tablo 4'de sunulmuştur. Tablo 4'de yer alan LM testi sonuçları incelendiğinde; analiz edilen VAR modeline ait hata teriminin otokorelasyon problemine sahip olmadığı belirlenmiştir.

Hata terimlerinin değişen varyans problemine sahip olup olmadığı White Testi ile incelenmiş ve elde edilen White testi sonuçları tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5. White Değişen Varyans Testi Sonucu

Ki-kare Test İstatistiği	Serbestlik Derecesi	Olasılık
257.7722	252	0.3879

Not: H_0 hipotezi “serilerin sabit varyans ile dağıldığını” ifade etmektedir.

Tablo 5'te yer alan White testi sonuçları incelendiğinde, sıfır hipotezinin kabul edildiği ve VAR(1) modeline ait hata terimlerinin değişen varyans problemine sahip olmadığı, modelin sabit varyansa sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Analiz edilen modelin normal bir dağılım sergileyip sergilemediği ise Jaque Bera Test ile incelenmiş ve elde edilen analiz sonuçları Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6. Normallik Testi Sonuçları

	Skewness	Kurtosis	Jarque-Bera
Ki-Kare Değeri (Joint)	4.958744	4.256958	9.215702
Olasılık Değeri (Joint)	0.5491	0.6419	0.6844

Tablo 6'da sunulan normal dağılım test sonuçları incelendiğinde; çarpıklık, basıklık ve Jaque Bera test istatistik sonuçlarına göre hata terimlerinin normal dağılım gösterdiği görülmektedir.

Tanımlama istatistik sonuçlarına göre, çalışmada kullanılan VAR(1) modelinin sahip olması gereken istikrar koşullarını sağladığı tespit edilmiş ve VAR modeli üzerinden yapılması planlanan diğer analizlere geçilmiştir.

6.3. Varyans Ayrıştırma Analizi

Varyans ayrıştırma analizi; çalışmaya konu olan her bir değişkende yaşanan bir değişimin ne kadarının kendisinden ne kadarının modelde yer alan diğer değişkenlerden kaynaklandığını yüzde olarak göstermektedir. Analize konu olan değişkenlerde meydana gelen değişimin nedeni eğer ilgili değişkenin kendisinden oluşan şoklardan kaynaklanıyorsa değişkenin dışsal hareket ettiği; kullanılan diğer değişkenlerden kaynaklanan şoklardan meydana geliyorsa değişkenin içsel olduğu ifade edilmektedir. Bu analiz yöntemi, analize konu olan değişkenlerin birbirini hangi yönde ve ne derecede etkilediği hususlarında da katkı sağlamaktadır (Zengin, 2001: 27-41). Yukarıda belirtilen avantajlarından dolayı çalışmada kullanılan bağımlı ve bağımsız değişkenlere varyans ayrıştırma analizi uygulanmış ve elde edilen sonuçlar Tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo 7’de varyans ayrıştırması analizi sonuçları incelendiğinde; ihracat ürün çeşitlendirmesi (THEIL) değişkeni varyansının yaklaşık %4’ünün doğrudan yabancı yatırımlar (FDI) değişkeni tarafından açıklanmaktadır. Diğer değişkenlerin ihracat ürün çeşitlendirmesi (THEIL) değişkenindeki varyans katkısı ise büyükten küçüğe doğru sırası ile dışa açıklık (DOPEN) %15, gayri safı milli hasıla (DGDP) %8, sabit sermaye yatırımları (DFIXED) %0.6, döviz kuru (DEXHANGE) yaklaşık %0.07’dir. THEIL değişkeninin kendisine yaptığı katkı ise birinci dönemde yaklaşık %95 düzeyindeyken takip eden dönemlerde etki giderek azalmış ve onuncu dönemde bu oran %72.4’e kadar düşmüştür.

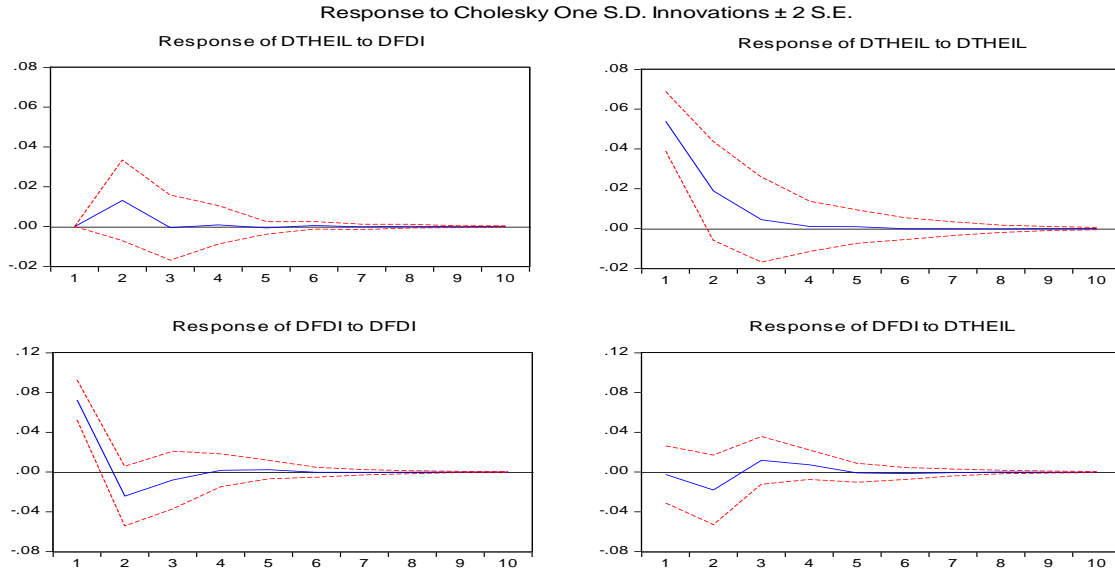
Tablo 7. Varyans Ayrıştırma Analizi Sonuçları

Bağımlı değişken THEIL’in Varyans Ayrıştırması							
Dönem	Standart Hata	DGDP	DTHEIL	DOPEN	DFDI	DEXHANGE	DFIXED
1	0.055483	5.481387	94.51861	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
2	0.066456	8.247891	73.98072	13.42628	3.911258	0.001365	0.432491
3	0.066982	8.119409	73.27032	14.23826	3.857348	0.057300	0.457372
4	0.067298	8.184952	72.60965	14.73038	3.835742	0.060863	0.578417
5	0.067366	8.169936	72.48159	14.82362	3.838503	0.074465	0.611895
6	0.067397	8.183826	72.41351	14.87338	3.841337	0.075012	0.612936
7	0.067408	8.181321	72.39076	14.89364	3.841059	0.075617	0.617609
8	0.067411	8.181766	72.38553	14.89769	3.841060	0.075824	0.618123
9	0.067412	8.181517	72.38282	14.90009	3.841130	0.075895	0.618547
10	0.067413	8.181558	72.38213	14.90066	3.841133	0.075916	0.618601

6.4. Etki-Tepki Fonksiyonu Analizi

Analizde yer alan etkili değişkenlerden herhangi birinde ortaya çıkan bir birimlik bir şokun diğer değişkenlerde nasıl bir etkiye sahip olduğu etki-tepki fonksiyonları ile incelenmektedir. Etki-tepki fonksiyonları alınacak politik kararlar açısından oldukça önem arz etmektedir. Fonksiyon, politika yapıcıya alınacak politik bir kararlarda değişkenin yer alıp almayacağı hususunda fikir sunmaktadır (Sarı, 2008: 6). Genel olarak fonksiyon, analize konu olan değişkenlerden herhangi birisinde ortaya çıkan bir standart hatalık şokun diğer tüm değişkenlerde ortaya çıkarttığı etkiyi/tepkiyi ortaya koymaktadır.

Şekil 2. Etki Tepki Fonksiyonu Analiz Sonuçları

Modelde yer alan değişkenlerin birinde ortaya çıkan bir birimlik şokun kullanılan diğer değişkenler üzerindeki etkisini gösteren etki tepki fonksiyonlarına ait analiz sonuçları Şekil 2’de verilmiştir

Şekil 2 incelendiğinde, Etki-Tepki analizine göre; doğrudan yabancı yatırımlardaki (FDI) şoklar ihracat ürün çeşitlendirmesi (THEIL) üzerinde anlamlı bir etkiye sahip değildir. Ayrıca doğrudan yabancı yatırımlarda ortaya çıkan şok ihracat ürün çeşitliliğini çok fazla etkilememektedir. Şekilden de anlaşıldığı gibi doğrudan yabancı yatırımlarda meydana gelen bir birimlik şok, ihracat ürün çeşitlendirmesi üzerinde ikinci döneme kadar negatif etkiye sahip durumdayken (diğer bir ifadeyle ihracat ürün çeşitliliğini arttırırken) üçüncü dönemde negatif etki yerini pozitif etkiye (yoğunlaşmaya) bırakmıştır. Üçüncü dönemden ortaya çıkan şok yatırımları pozitif etkilemesine rağmen etkinin derecesi sürekli azalmıştır. Aynı şekilde, ihracat ürün çeşitlendirmesinde meydana gelen bir birimlik şokun doğrudan yabancı yatırımlar üzerinde ikinci döneme kadar pozitif bir etkiye sahip olduğu, üçüncü dönemden itibaren bu etkinin artış hızını kaybettiği ve yaklaşık sekizinci dönemde ise etkinin tamamen ortadan kalktığı görülmektedir.

Elde edilen sonuçlar incelendiğinde, elde edilen analiz sonuçlarının Bebczuk ve Berrettoni (2006) ile Cadot vd.’nin (2011) yapmış olduğu çalışma sonuçları ile benzerlik gösterdiği tespit edilmiştir. Bebczuk ve Berrettoni’nin (2006) 1962-2002 dönemini baz aldığı çalışmasında; doğrudan yabancı yatırımların ihracat ürün çeşitlendirmesi üzerine etkisinin olmadığı tespit edilmiştir. Cadot vd.’nin (2011) 1990-2004 dönem verilerini baz aldığı çalışmasında da benzer sonuçlara ulaşılmış olup 87 ülkeyi baz alan çalışmada; doğrudan yabancı yatırımların ihracat ürün çeşitlendirmesini etkilemediği sonucuna ulaşılmıştır. Ancak elde edilen bulgular, çalışmada kullanılan modelin baz alındığı Mubeen ve Ahmad’ın (2016) çalışmasının sonuçları ile uyumlu değildir. Bu çalışmaya yön veren Mubeen ve Ahmad’ın (2016) çalışmasında; tam tersi bir durum ortaya çıkmış diğer bir ifade ile doğrudan yabancı yatırımların ihracat ürün çeşitliliğini kuvvetli bir şekilde etki ettiği tespit edilmiştir.

Değişkenlerden dışa açıklık (OPEN) değişkeninin ihracat ürün çeşitliliği değişkenini diğer değişkenlere kıyasla daha fazla etkilediği tespit edilmiştir. Literatür incelendiğinde; Mubeen ve Ahmad (2016) ve Agosin vd.’nin (2012) analiz sonuçları ile benzer sonuçlar elde edilmiş olup, dışa açıklığın ihracat ürün çeşitliliğini etkilediği ancak etki gücünün düşük olduğu görülmüştür. Çalışmadan kullanılan bir diğer değişken sabit sermaye yatırımlarının ihracat ürün çeşitliliğini etkilemediği tespit edilmiştir. Bu sonuç, Tadesse ve Shukralla (2013) yapmış oldukları çalışma ile tutarlılık göstermemektedir. Sabit sermaye yatırımlarına benzer bir sonuç da reel efektif döviz kuru değişkeni için geçerlidir. Mubeen ve Ahmad (2016) ve Cimoli vd. (2013) çalışmalarının aksine bir sonuç tespit edilmiş olup, reel döviz kurunun ihracat çeşitlendirmesi üzerine etkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Analizde yer alan bir diğer değişken ise GSYİH’dir. Bu değişkenin ihracat ürün çeşitliliği üzerine etkisine bakıldığında; GSYİH’nın ihracat ürün çeşitliliği üzerinde etkiye sahip olduğu ancak bu etkinin oldukça düşük düzeyde seyrettiği sonucuna ulaşılmıştır. Nitekim elde edilen bu sonuç, Parteka ve Tamberi’nin (2013b) çalışmasında elde edilen sonuç ile tutarlılık göstermektedir.

8. SONUÇ VE ÖNERİLER

Gelişmekte olan ülkelerdeki yetersiz sermaye düzeyi nedeniyle, bu ülkelerin sermaye açıklarının kapatılmasında, doğrudan yabancı yatırımlar en önemli ekonomik araçlardan biri haline gelmiştir. Liberalleşmeyle birlikte gelişmekte olan ülkelere gelen doğrudan yabancı yatırımlar artış göstermiştir. Bu ülkelere gerçekleşen doğrudan yabancı yatırımların ekonomik faydasının yanında yeni teknolojilerin ülkeye girişi, yeni üretim yöntemlerinin öğrenilmesi, yeni pazarlara ulaşım imkânının ortaya çıkması ve yerli yeni ürünlerin üretilmesi gibi birçok faydasının olduğu görülmektedir. Aynı zamanda, doğrudan yabancı yatırımların ev sahibi ülkeler için tasarruf ve döviz açıklarını sübvansese etmesi gibi çok önemli bir misyona sahip olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla tüm bu etkenler göz önüne alındığında, gelişmekte olan ülkeler için doğrudan yabancı yatırımlar oldukça önem arz etmektedir. Türkiye'nin de gelişmekte olan bir ülke olması nedeniyle doğrudan yabancı yatırımların katkıları düşünüldüğünde politika yapıcıların ülkeye daha fazla yabancı yatırımcı çekmek için gerekli çalışmaları yapması önem arz etmektedir.

1980'li yılların başından itibaren yıldızı parlayan doğrudan yabancı yatırımların, özellikle ihracat çeşitliliği üzerine etkisi giderek artmıştır. Bu durum yapılan literatür çalışmalarına yansımış ve birçok çalışmada doğrudan yabancı yatırımların ihracat ürün çeşitliliğini olumlu etkilediği görülmüştür. İhracat ürün çeşitliliği konusu, gelişmekte olan ülkeler için oldukça önemli bir konudur. Ülkelerin içinde buldukları mevcut şartları doğrultusunda ihracat ürün çeşitliliği farklılık göstermektedir. Genel olarak gelişmekte olan ülkeler daha çok geleneksel ve ilksel ürünlere yoğunlaşırken, gelişmekte olan ülkeler sofistike sanayi ürünlerinde yoğunlaşmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler, ihracat ürün çeşitliliğiyle birlikte daha farklı ürünler üretmekte ve böylelikle rekabet güçlerini artırarak, ekonomik anlamda yaşanabilecek şok gelişmeler karşında en az şekilde etkilenmektedir.

Türkiye açısından ülkeye daha fazla doğrudan yabancı yatırımların gelmesi sermaye açığının kapatılması, yeni üretim tekniklerinin, yeni bilgi ve tecrübelerin kazanılması anlamına gelmektedir. Bu durum ülkenin ihracat performansını da etkileyecektir. İhracat artışı ile birlikte ülke ekonomisini canlanacak ve büyümedeki ivme korunacaktır. Ancak, ihracatın sadece hacim bazında artırılması tek başına yeterli olmayacaktır. Bunun yanında ihracat ürün sepetinin çeşitlendirilmesi de gerekmektedir. Çünkü ihracat ürün sepetinin genişlemesi, ekonomik anlamda döviz girdisinin artacağı, bu doğrultuda büyümeyi de pozitif etkileyeceği söylenebilir.

Son dönemde sıkça tartışma konusu olan doğrudan yabancı yatırımların ihracat ürün çeşitliliği ne derece etkilediği sorusundan hareket edilerek, Türkiye örneklem verisi kullanılarak yapılan çalışmada VAR analizi yapılmıştır. Yapılan analiz neticesinde Türkiye de doğrudan yabancı yatırımların ihracat ürün çeşitlendirmesine çok önemli etkisinin olmadığı tespit edilmiştir. Bunun yanında; diğer değişkenlerin ihracat ürün çeşitlendirmesi değişkenindeki varyansa katkısı ise büyükten küçüğe doğru sırası ile dışa açıklık %15, gayri safi milli hasıla %8, sabit sermaye yatırımları %0.6, döviz kuru yaklaşık %0.07'dir. İhracat ürün çeşitlendirme değişkeninin kendisine yaptığı katkı ise birinci dönemde yaklaşık %95 düzeyindeyken takip eden dönemlerde etki giderek azalmış ve onuncu dönemde bu oran %72.4'e kadar gerilemiştir. Diğer taraftan yapılan Etki-Tepki Fonksiyonu Analizine göre; doğrudan yabancı yatırımlardaki şoklar ihracat ürün çeşitlendirmesi üzerinde anlamlı bir etkiye sahip değildir. Ayrıca doğrudan yabancı yatırımlarda ortaya çıkan şok ihracat ürün çeşitliliğini çok fazla etkilemediği tespit edilmiştir. Aynı şekilde, ihracat ürün çeşitlendirmesinin doğrudan yabancı yatırımları yeterince etkilemediği görülmüştür.

Ulusal ve uluslararası literatür çalışmaları incelendiğinde, hemen hemen bu alanda yapılan çalışmaların tamamına yakınında doğrudan yabancı yatırımların ihracat ürün çeşitlendirmesini olumlu etkilediği görülmüştür. Ancak Türkiye örneklem verisi kullanılarak yapılan bu çalışmada ise doğrudan yabancı yatırımların ürün çeşitliliği etkilemediği tespit edilmiştir. Öncelikle ampirik bulgular, Türkiye'ye gelen yabancı yatırımların ihracat ürün çeşitliliğine etkisinin olmadığını ortaya koymaktadır. Bunun temel nedeni, ülkeye gelen yabancı yatırımların iç piyasa motivasyonu ile gelmiş olmalarından kaynaklandığı söylenebilir. Çünkü Türkiye, nüfusu ve ekonomisi bağlamında tüm yabancı şirketler açısından önemli bir pazar konumundadır. Bu noktadan hareketle gelen yabancı şirketler, ürettikleri ürünleri iç piyasaya yönelik hazırladıkları söylenebilir.

Politika yapıcıların ülkeye gelen yabancı yatırımcıları ihracat odaklı olmaya teşvik etmeleri ve bu bağlamda çeşitli tedbirler almaları büyük önem arz etmektedir. Bunun yanında, daha nitelikli, sofistike mamül

üretmeye istekli, nitelikli ucuz işgücü arayan çok uluslu şirketlerin tespit edilerek Türkiye'ye yatırım yapmaya ikna edilmesi yabancı yatırımların ihracat ürün çeşitliliğine katkısını arttıracaktır. Ancak bunların gerçekleşmesi için yabancı yatırımları gerçekleştirecek firmalarında beklentileri olacaktır. Altyapı hizmetlerinin aksaksız işlemesi, nitelikli işgücünü yetiştiren bir eğitim sisteminin olması, yabancı şirketlerin haksızlığa uğradıklarını düşündüklerinde başvurabilecekleri iyi işleyen bir hukuksal mekanizmanın olması bu beklentiler arasında sayılabilir. Bunun yanında yabancı şirketler, yatırım yapacakları alanda kendi üretimlerini destekleyecek yan üretim gerçekleştiren firmaların varlığına da büyük önem vermektedirler. Örneğin, eğer yabancı şirket araba endüstrisine yatırım yapacak ise, ülkede araba endüstrisine ara mal tedarigi sağlayan firmaların/endüstrilerin var olması yabancı firmalar açısından cazip hale gelecektir. Bu noktadan hareketle, ülkenin ihracat ürün sepetindeki ürün çeşitliliğinin artması için politika yapıcıların stratejik plan hazırlamaları ve bu doğrultuda hareket etmeleri doğrudan yabancı yatırımların ihracat ürün çeşitliliğine olan katkısını arttıracaktır. Aksi takdirde, ülkeye gelen her yabancı yatırımın ihracat ürün çeşitliliğine pozitif etki yapmasını beklemek hayal kırıklıklarına yol açacaktır.

KAYNAKÇA

- Ahmed, H. ve Hamid, N. (2014). Patterns of ExportDiversification: Evidence from Pakistan, *The Lahore Journal of Economics, Cilt 19*, 307-326.
- Al-Marhubi, F. (2000). Export Diversification and Growth: An Empirical Investigation *,Applied Economics Letters*, 559-562.
- Alptekin, V.ve Mucuk, M. (2008). Türkiye'de Vergi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: VAR Analizi (1975-2006), *Maliye Dergisi*, Sayı 155, 159-174.
- Alpar, C. (1977). *Çok Uluslu Şirketler ve Ekonomik Kalkınma*, AİTİA, Ankara, 13-79.
- Batmaz, N. ve Tunca, H. (2007). Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Bölgesel Belirleyicileri Üzerine Bir Eş Bütünleşme Analizi (1992-2003), *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, Cilt 1*, 199-224.
- Can, M. (2016). Ekonomik Küreselleşme Sofistike Mamül Üretimini Etkiler mi? : Güney Kore Örneğinde Ampirik Bir Analiz, *Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt 11, Sayı 3*, 21-38.
- Can, M. ve Kösekahyaoglu L. (2016), Doğrudan Yabancı Yatırımların İhracat Ürün Çeşitliliğine Etkisi: Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerine Bir Uygulama, *Akdeniz İİBF Dergisi, Cilt 33*, s. 122-152, 201.
- DePineres, S. A. G. ve Ferrantino, M. (1997). Export Diversification and Structural Dynamics in the Growth Process: The Case of Chile, *Journalof Development Economics, Cilt 52, Sayı 2*, 375-391.
- Demir Y. (2007), Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyümeye Etkisinin Türkiye Bağlamında Test Edilmesi, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, No:34, 152-161.
- Doğan, B. ve Can, M. (2015). İthalat ve İhracat Ürün Çeşitlendirme İlişkisi: Türkiye Örneğinde Nedensellik Analizi, *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi, Cilt 7, Sayı 3*, 191-199.
- Doğruel, A. S. ve Tekce, M. (2011). Trade Liberalization and Export Diversification in Selected MENA Countries, *Topics in Middle Eastern African Economies, Cilt.13*, 1-24.
- Gouvea, R.,Mahto, R. V. ve Montoya, M. J. R. (2013). BRIC National Export Performance: A Portfolio Approach, *Journal of Chinese Economicand Business Studies, Cilt 11, Sayı 1*, 47-58.
- Gozgor, G. ve Can, M. (2017). Effects of Export Product Diversification on Quality Upgrading: An Empirical Study, *The Journal of International Trade and Development*, DOI: 10.1080/09638199.2017.1370006.
- Granger, C.W.J. ve Newbold, P. (1974). Sprious Regresions in Econometrics, *Journal of Econometrics, Cilt 2, Sayı 2*, 111-120.

- Ghatak, A. ve Halıcıoğlu F. (2006), Foreign Direct Investment and Economic Growth: Some Evidence from Across the World, *MPRA Working Paper*. No:3563.
- Günaydın, İ. (2004). Vergi – Harcama Tartışması: Türkiye Örneği, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, Cilt 5, Sayı 2, 163-181.
- Güloğlu, B. ve Özgeb, F.B. (2004). Türkiye’de İç Borçların İktisadi Etkilerinin VAR Tekniğiyle Analizi, *METU Studies in Development*, cilt 31, 93-114.
- Hesse, H. (2008). *Export Diversification and Economic Growth*, Commission on Growth and Development, Working Paper, Sayı 21.
- Herzer, D. ve Nowak-Lehmann, F. D. (2006). What Does Export Diversification Do for Growth An Econometric Analysis, *Applied Economics*, Cilt 38, Sayı 15, 1825-1838.
- Imf, (2003). Foreign Direct Investment Statistics, How Countries Measure FDI, Washinton, DC: International Monetary Fund, 23.
- Iwamoto, M. ve Nabeshima, K. (2012). Can FDI promote Export Diversification and Sophistication of Host Countries? Dynamic Panel System GMM Analysis, *IDE Discussion Paper*, Sayı 347.
- Koçtürk, M. ve Eker M. (2012). Dünyada ve Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Çokuluslu Şirketlerin Gelişimi, *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 40.
- Kumar, V. vd. (1995). Aggregate and Disaggregate Sector Forecasting Using Consumer Confidence Measures, *International Journal of Forecasting Elsevier*, Cilt 11, sayı 3, 361-377.
- Lau, C. K. M., Gozgor, G., Apergis, N. ve Can, M. (2018). Effects of Export Concentration on CO₂ Emissions in Developed Countries: An Empirical Analysis, *Environmental Science and Pollution Research*, Cilt 25, Sayı 14, 14106-14116.
- Naude, W. ve Rossouw, R. (2011). Export Diversification and Economic Performance: Evidence from Brazil, China, India, and South Africa, *Economic Change and Restructuring*, Cilt 44, Sayı 1-2, 99-134.
- Naude, W. ve Bosker M. ve Matthee, M. (2010). Export Specialisation and Local Economic Growth, *World Economy*, Cilt 33, Sayı 4, 552-572.
- Oecd, (2008). *OECD Benchmark Definition Of Foreign Direct Investment*, Fourth Edition, Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development, 48.
- Oksay, S. (1998). Çok uluslu Şirketler Teorileri Çerçevesinde, Yabancı Sermaye Yatırımlarının İncelenerek, Değerlendirilmesi, *Dış Ticaret Müsteşarlığı Dergisi*, Sayı: 8.
- Ozowa, T. (1992). Foreign Direct Investment and Economic Development, *Transnational Corporations*, Cilt 1, Sayı 1, 27-54.
- Samen, S. (2010). *Primer on Export Diversification: Key Concepts, Theoretical Underpinnings and Empirical Evidence*, Growth and Crisis Unit World Bank Institute.
- Sen, H., Saruç, T.N., ve Keskin, A. (2004). *İktisadi Kalkınmanın Finansmanı*, S.Taban, M. Kar (Ed.), Kalkınma Ekonomisi Seçme Konular, Bursa: Ekin Kitabevi, 198.
- Seyidoğlu, H. (1994). *Uluslararası İktisat - Teori, Politika ve Uygulama*, İstanbul, 577- 667.
- Tadesse, B. ve Shukralla, K. (2013). The Impact of Foreign Direct Investment on Horizontal Export Diversification: Empirical Evidence, *Applied Economics*, Cilt 45, Sayı 2, 141-159.
- Un, (2004). Export Diversification and Economic Growth: The Experience of Selected Least Developed Countries, Economic and Social Commission for Asia and the Pacific, *Development Papers*, Sayı 24, Thailand.
- Unctad, (2005). World Investment Report 2005, *FDI from Developing and Transition Economies: Implications for Development*, 23.
- Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, Elektronik Veri Dağıtım Sistemi. Erişim Ağustos 2019,

<https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?>

Türkiye İstatistik Kurumu, İstatistik Göstergeler, Erişim Eylül 2019, [https:// www.tuik.gov.tr](https://www.tuik.gov.tr)

Yokoyana, K. ve Alemu, A. M. (2009). The Impacts of Vertical and Horizontal Export Diversification on Growth: An Empirical Study on Factors Explaining the Gapbetween Sub-Saharan Africa and East Asia's Performances, *Ritsumeikan International Affairs, Cilt 7*, 49-90.

Zengin, A. (2001). Reel Döviz Kuru Hareketleri ve Dış Ticaret Fiyatları (Türkiye Ekonomisi Üzerine Ampirik Bulgular), *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 2, Sayı 2*, 27-41.

KALKINMA PERSPEKTİFİNDEN TÜRKİYE-AVRUPA ÜLKELERİ GÖÇ KORİDORU ANALİZİ*

AN ANALYSIS ON MIGRATION CORRIDOR BETWEEN TURKEY AND EUROPEAN COUNTRIES FROM DEVELOPMENT PERSPECTIVE

Berna Şafak ZÜLFİKAR SAVCI¹, A. Banu ERGÖÇMEN²

1. Dr. Öğr. Üyesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, berna@karatekin.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-5854-5914>
2. Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, bergocme@hacettepe.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-5854-5914>

Makale Türü Article Type
Araştırma Makalesi Research Article

Başvuru Tarihi Application Date
18.10.2019 10.18.2019

Yayına Kabul Tarihi Admission Date
27.11.2019 11.27.2019

DOI
10.20875/makusobed.634732

* Bu çalışma 2016 yılında tamamlanan "Türkiye'den Avrupa Ülkelerine Göçün Belirleyicileri: Çekim Modeli Yaklaşımı" başlıklı doktora tezinin kalkınma göç kısmına odaklanan bölümlerine dayanmaktadır.

Öz

Türkiye uzun yıllara dayanan göç deneyimine sahip bir ülke olmakla birlikte, emek göçünün 1960'lı yıllarla birlikte belirginleştiği görülmüştür. Avrupa ülkelerinin demografik ve sosyo-ekonomik koşulları nedeniyle oluşan işgücü talepleri önce Güney Avrupa ülkelerinden, daha sonra da Türkiye gibi komşu ülkelere karşılanmıştır. Avrupa ülkeleri ile imzalanan işgücü anlaşmaları neticesinde Türkiye-Avrupa ülkeleri göç koridoru oluşmuştur. Türkiye bu süreçte gelişmişlik açısından da bir dönüşüm içerisindedir. Bu çalışma literatürde yer alan birçok çalışmadan farklı olarak Türkiye-Avrupa ülkeleri göç ilişkisini ampirik olarak incelerken göçün çok boyutlu yapısına uygun olacak şekilde göç kalkınma ilişkisini analiz etmiştir. Çalışma, 1960 ve 2010 yılları arasında Türkiye'den Avrupa ülkelerine yapılmış olan emek göçü ile kalkınma düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmada, Türkiye ve Avrupa ülkeleri kalkınma seviyeleri ile bu ülkelere göç eden göçmen stoku arasında ters U eğrisi şeklinde olduğu iddia edilen ilişki, panel veri analizi ile test edilmiştir. Eğer Türkiye ve Avrupa ülkelerinin gelişmişlik düzeyleri arasındaki fark artarsa göçün belirli bir seviyeye kadar önce arttığı daha sonra azalmaya başladığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Göç, Kalkınma, Emek Göçü,

Abstract

Although Turkey is a country with long-standing experience in international migration, labor migration has become evident with 1960's. Due to demographic and socio-economic structure of European countries, labor force demand in these countries was fulfilled by Southern European countries and neighbour countries like Turkey. As a result of labor agreements signed between Turkey and European countries, migration corridors have occurred. Turkey has experienced development transformation in this period. Apart from the most of the studies in the literature, this study analyzes development and international migration empirically. The study aims to analyze the inverted U-shaped relationship between development and emigration for the years of 1960 and 2010 by using panel data regression. It is found that if the differences between the development level of Turkey and destination countries increase, the ratio of migrant stock to the destination country will increase until a certain level, then it will become to decrease.

Keywords: International Migration, Development, Labor Migration,

1. GİRİŞ

Türkiye, göç hareketlerinin kapsamı ve büyüklüğü ile uluslararası göçte uzun yıllara dayanan bir geçmişe sahiptir. Ekonomik temelli dışa göç, işgücü göçünün, zamanla Türkiye ile Avrupa ülkeleri arasında bir göç koridoru oluşturduğu 1960'lı yıllarda daha belirgin hale gelmiştir. Türkiye ve Avrupa ülkeleri arasında bu göç koridorunun farklı yönleri üzerine geniş bir literatür olmasına rağmen, çalışmaların büyük çoğunluğu teorik açıdan bu ilişkiyi incelemiş fakat açıklamaların doğruluğunu ortaya koyacak ampirik analizler çoğunlukla ihmal edilmiştir.

Göç çalışmaları incelendiğinde göç modellemesine ilişkin iki temel yaklaşımın takip edildiği ve bu yaklaşımlardan özellikle birinin diğer yaklaşıma göre daha ağırlıklı olarak tercih edildiği görülür. Göç çalışmalarında modellemeye ilişkin ampirik çalışmalar çoğunlukla denge teorilerine dayanan, fayda maksimizasyonu modellerini kullanır. Neoklasik yaklaşımın sosyal bilimlerdeki hegemonyası nedeniyle, denge teorilerine dayanan ampirik analizlerin yaygın olduğu görülür. Göç çalışmalarındaki diğer yaklaşım ise, göç ile kalkınma arasındaki ilişkiye odaklanan ve doğrusal bir modelleme yöntemi yerine göçün ve kalkınmanın çok boyutlu yapısına uygun olacak şekilde doğrusal olmayan analizleri içeren modelleme yöntemleridir.

Bu çalışma, 1960 ve 2010 yılları arasında Türkiye'den Avrupa ülkelerine yapılmış olan emek göçü ile kalkınma düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmada, Türkiye ve Avrupa ülkeleri kalkınma seviyeleri ile bu ülkelere göç eden göçmen stoku arasında ters U eğrisi şeklinde olduğu iddia edilen ilişki, panel veri analizi ile test edilmiştir.

Denge teorilerine dayanan analizlerin temel varsayımı göç hareketliliğinin ülkelerin gelir seviyeleri arasındaki dengesizlik sonucunda oluştuğudur. Bu bakış açısına göre göç, gelir düzeyinin düşük olduğu ülkeden yüksek olan ülkeye doğru iki ülke arasında gelir düzeyinde bir denge oluşuncaya kadar devam edecektir. Bu yaklaşımın temelindeki denge (dengesizlik) bakış açısı Ravenstein (1885)'in göç kanunlarında da bulunur. Daha sonra Lee (1966)'nin itme-çekme modelleri diye adlandırılan modelinde Ravenstein dengesizlik bakış açısının olduğu görülür. Lee (1966), Ravenstein'in çalışmalarına dayanan itme çekme modelinde, orijin ülkedeki bir grup faktörün insanları dışarıya göç etmeye iterken, hedef ülkedeki bir grup faktörün insanları bu ülkelere çektiğini dolayısıyla göç hareketinin bu bölgeler arasındaki dengesizlikten kaynaklandığını iddia eder (De Haas, 2010b). Bu yaklaşıma göre, göç kararını belirleyen temel faktör kişisel faydanın artmasıdır. Göç etme kararına sebep olan faktörler orijin ve hedef ülke arasında bir yakınsama olana kadar devam eder. Bu yaklaşımı takip eden birçok çalışma çoğunlukla göç belirleyicilerini analiz etmek için göçün çekim modelini kullanırlar.

Öte yandan, hem göç hem kalkınma kavramları çok boyutlu ve dinamik süreçlerdir ve birbirileri ile ilişkileri doğrusal bir ilişkiden daha karmaşıktır. Kalkınma toplumların sosyal, politik, kurumsal yapılarındaki pek çok dönüşümü kapsayan çok yönlü bir süreci ifade eden bir kavram iken, göç modernleşme, kentleşme ve demografik dönüşüm ile iç içe geçmiş bir kavramdır (De Haas, 2010b). Dolayısıyla göç; sosyoloji, siyaset bilimi, demografi, ekonomi, hukuk gibi sosyal bilimlerin birçok alanı ile ilişkilidir (Bijak, 2006; Castles & Miller, 2003). Göçün ve kalkınmanın bu disiplinler arası çok boyutlu yapıları nedeniyle göç-kalkınma arasındaki ilişkinin incelenmesinde doğrusal bir modelleme yerine ters U-eğrisi şeklindeki ilişkiyi inceleyen modellerin kurulması daha uygun olacaktır.

Bu çalışma ampirik analizinin yanı sıra, göç-kalkınma arasındaki ilişkiyi incelemekte, göç teorileri ve kalkınma arasındaki benzer dönemlerdeki paralellikleri ortaya koyan teorik bir çerçeve çizmekte, 1960 yılından 2010 yılına kadar geçen sürede Türkiye emek göçü hareketliliği üzerine kısa bir değerlendirmeyi içermektedir¹. Çalışmanın birinci bölümü göç modelleri ve kalkınma modellerini inceleyen teorik çerçevenin yer aldığı bölümdür, Türkiye'den Avrupa'ya emek göçü ikinci bölümde değerlendirilmiştir, üçüncü bölümde çalışmanın metodolojisi açıklanmakta ve bulgulara yer verilmektedir.

¹ Kuşkusuz ki hem Türkiye göç hareketliliği hem de kalkınma dönüşümü üzerine konunun yapısı ve kapsamı gereği uzun değerlendirmeler yapmak mümkündür. Fakat çalışmanın ampirik analizlere de yer vermesi nedeniyle bu çalışmada genel bir çerçeve çizilmesi amaçlanmıştır.

2. GÖÇ VE KALKINMA TEORİLERİ ÜZERİNE TEORİK ÇERÇEVE

Birçok göç teorisi incelendiğinde, teorilerin çoğunlukla ekonomik faktörlere dayandığı görülür. Oysaki göç ve sosyoekonomik yapı arasındaki ilişki ekonomik ilişkilerden çok daha karmaşıktır. Bu nedenle göç modelleri ve göç belirleyicileri üzerine yapılacak çalışmalarda parasal temelli ekonomik göstergelere dayanan yaklaşımlar yerine kalkınma perspektifinden göçün ele alınması göçün çok boyutlu karmaşık yapısına daha uygundur. Buradan hareketle bu çalışmada göç ve kalkınma teorilerine ve bu teoriler arasında paralellik kurmaya odaklanılmıştır.

Kalkınma teorilerini ele almadan önce kalkınma kavramının neyi ifade ettiğinin ve zaman içerisinde nasıl bir değişim izlediğinin açıklanması, hem teorileri açıklamada hem de kalkınmayı temsil eden göstergelerin seçilmesinde nasıl bir mantık izlediğini ortaya koyacaktır. Kalkınma çalışmaları ve kalkınma iktisadi arasında sınırları net çizilmeyen bir kavram karmaşasından söz etmek mümkündür. Literatürde yer alan kalkınmaya ilişkin çalışmalara bakıldığında kalkınma iktisadi teriminin kalkınma yerine kullanıldığı görülmektedir. Oysaki kalkınmanın terim olarak ekonomik büyüme, gelir dağılımı, kentleşme, göç ve toplumsal cinsiyet gibi sosyal hayatın birçok boyutunu ele alan çok geniş bir kapsamı olduğu bilinmektedir. Öte yandan kalkınma iktisadi kalkınma çalışmalarının bir boyutudur. Bu çalışmada, kalkınma ve göç arasındaki ilişki ele alınırken temel olarak kalkınma iktisadına odaklanılmıştır. Kalkınma terim olarak bir ülkenin ekonomik ve ekonomik olmayan göstergelerini iyileştirerek daha gelişmiş ülkelere dönüştükleri bir süreç olarak tanımlanabilir (Mıhçı, 1996). Terim birçok iktisat okulu tarafından ele alınıp açıklanmış olsa da temel olarak ortodoks bir bakış açısının ürünü olduğu söylenebilir. Todaro ve Smith (2006) kalkınmanın geleneksel neoklasik iktisattan da politik iktisattan da daha farklı ve geniş bir kapsamı olduğunu ifade eder.

Kalkınma kavramının İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde önem kazanması ile birlikte tanım ve ele alınış biçimlerinde ve daha sonrasında ölçüm yöntemlerinde çeşitli değişiklikler görülmektedir. 1950'lere kadar ilerleme, sanayileşme, modernleşme, Batılılaşma gibi terimler etrafında şekillenen terim zaman içerisinde ekonomik büyüme, yapısal dönüşümler, gelir dağılımı ve yoksulluk sorunları, insani gelişme ve sürdürülebilir kalkınma olarak ele alınmaya başlanmıştır (Mıhçı, 1996). 1950'lere kadar ekonomik boyutu için ilerlemenin kullanıldığı, sosyal boyutu için modernleşmenin kullanıldığı, politik boyutu için Batılılaşmanın kullanıldığı kalkınma teriminin 1950'ler itibarı ile ekonomik büyüme ile açıklandığı ve ölçüldüğü görülür. Az gelişmişliğin ölçüsünün ekonomik büyüme olduğu ve zaman içerisinde ekonomik büyümenin gerçekleşmesi ile ülkeler arasında bir yakınsamanın olacağı ve ülkelerin sosyal göstergelerinin de ekonomik büyüme nedeniyle iyileşeceğinin düşünüldüğü bir dönem başlamıştır. Zaman içerisinde bu yakınsamanın gerçekleşmemesi nedeniyle kalkınmanın ekonomik büyüme yerine istihdam ve üretimde yapısal dönüşümlerle ifade edildiği görülür (Mıhçı, 1996). 1980'lerde Amartya Sen'in yapabilirlik yaklaşımı neticesinde günümüzde anladığımız anlamda çok boyutlu bir kalkınma perspektifinin yerleşmeye başladığı görülür. Kalkınma teriminde meydana gelen bu dönüşümün izlerini kalkınma ile birlikte anılan teorilerde de görmek mümkündür.

Kalkınma ve nüfusa ilişkin birçok kavramda olduğu gibi kalkınma ve göç arasındaki ilişki de birkaç kategoride değerlendirilebilir. Nüfusa ilişkin konular ve kalkınma arasındaki ilişki üç zaman periyodunda değerlendirilebilir; (i) kalkınma için nüfusa ilişkin konuların bir problem olarak ele alındığı pesimistlik dönem, (ii) kalkınma için nüfusun bir avantaj olduğunu iddia eden optimistlik dönem ve (iii) nüfus ve kalkınma arasındaki ilişkinin daha karmaşık olduğu ve ilişkinin yönüne karar vermenin daha zor olduğunun iddia edildiği dönem (Furedi, 1997). Benzer bir yaklaşımın göç ve kalkınma konuları arasında da olduğu literatür incelendiğinde görülür. "Göç-kalkınma arasındaki ilişkiye yönelik yapılan bilimsel değerlendirmeler ve politik tartışmalar, ilişkinin sırf iyimserlikten sırf kötümserliğe, tekrar iyimser görüşlere geri döndüğü ve bir sarkaç gibi ileri geri salınma eğiliminde olduğunu göstermektedir (De Haas, 2010a, s. 230)."

Neoklasik iktisat ve modernleşme perspektifini temel alan çalışmalar kalkınma açısından göç konusunda daha iyimserlerdir. Göçün orijin ülkelerin kalkınması açısından pozitif etkisinin olduğunu iddia ederler. Göç neticesinde orijin ülkede işçi dövizi, bilgi ve yatırım artacaktır. Bu aktarımlar neticesinde orijin ülkede ekonomik büyüme, kalkınma ve modernleşme gerçekleşecektir. Daha kötümser bir perspektife sahip olanlar, göçün gelişmekte olan ülkelerdeki azgelişmişlik kısır döngüsünün kuvvetlenmesine katkıda bulunacağını ve ülkelerin kalkınması üzerinde negatif bir etkisinin olacağını iddia ederler. Öte yandan Skeldon (1997) çalışmasında açıkladığı gibi göç kalkınma sürecine entegre bir parçadır ve zaman zaman ülkelerin ekonomik, sosyal ve politik yapılarını değiştirdiği gibi zaman zaman da bu yapılarda meydana gelen değişikliklerden etkilenerek meydana gelebilir. Bu nedenle göç teorilerini iyimser ve kötümser teoriler olarak ele almak yerine tarihsel bir perspektiften göç-kalkınma arasındaki benzerlik ve farklılıklardan yola çıkarak

çeşitli dönemler altında ele almak gerekir. Tablo 1’de tarihsel bir bakış açısıyla göç teorileri ve kalkınma kavramı belirli dönemler altında sınıflandırılmıştır.

Tablo 1. Kalkınma Kavramı ve Göç Teorilerinin Belirli Dönemler Altında Paradigma Değişikliklerine Göre Sınıflandırılması

Dönemler	Kalkınma Bakış Açısı	Göç Teorileri
1970'lere kadar	Ekonomik Büyüme ve Yakınsama (Doğrusal Ekonomik Büyüme Dönemi)	Lewis'in İki Sektörlü Büyüme Modeli (1954)
1970-1985	Yapısal Değişiklikler Bakışı	Todaro Göç Modeli İkili İşgücü Piyasaları Teorisi (Piore,1979) İşgücü Göçünün Yeni Ekonomisi (Stark and Bloom, 1985)
1985 sonrası	Çok Boyutlu Kalkınma Perspektifi	Göç Hareketliliği Dönüşümü Hipotezi (Zelinsky, 1971) Göç ve Kalkınma (Skeldon, 1997) Göç Kamburu (Migration Hump- Martin and Taylor, 1996) İnsani Gelişme Yaklaşımı -De Haas (2010)

Kaynak: Yazar tarafından geliştirilmiştir.

Kalkınma terimindeki temel dönüşümleri ve ekonomik emek göçü teorilerini, kalkınma ve göç teorilerindeki temel değişikliklere bakarak üç dönem altında incelemek mümkün. 1970'lere kadar geçen süre kalkınmanın ekonomik büyüme, modernleşme ve Batılılaşma ile anıldığı bir dönemdir. Ekonomik büyümenin kalkınmanın temel hedefi olduğu ve ekonomik büyüme neticesinde ülkelerin birçok sosyoekonomik göstergesinde değişikliklerin olacağı varsayıldığı bir başka dönemdir. Bu dönemde ekonomik büyüme ve sosyal göstergelerdeki iyileşme neticesinde gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yakınsamanın yaşanacağı sürekli vurgulanıyor. Ekonomik faktörler ve yakınsama göç teorilerinde de sıklıkla ele alınıyor ve tartışılıyor. Hem göç hem kalkınma açısından bu dönemin önemli teorilerinden biri Lewis (1954)'in iki sektörlü modelidir. Bu model ekonomik faaliyetlerin, ekonominin yapısının ve işgücünün geleneksel tarım sektöründen modern kent endüstrisine dönüşmesine odaklanır. Bu dönüşüm neticesinde kırdan kente göç hareketi oluşacaktır. Bu model daha sonra Ranis ve Fei (1961) tarafından yeniden ele alınır (De Haas, 2010a; Massey vd., 1993). Her iki modelde emek gücü fazlası olan gelişmekte olan ülkeler için kalkınma teorisi olarak da kabul edilir. Modele göre, gelişmekte olan ülkelerde kırsal alandaki geçimlik tarım yapan fazla emek gücü kentsel alana göç edecek ve bu emek transferi neticesinde modern kentsel endüstride sermaye birikimi, üretim artışı ve endüstriyel yatırım artışları oluşacaktır. Model hem göç teorileri hem de dönemin kalkınma anlayışına uygun şekilde açıklanmıştır. Zaman zaman göç ve kalkınma teorilerinin iç içe geçtiği görülür. Lewis'in bu teorisi de hem kalkınma hem göç açısından ele alınabilecek teorilerdendir.

1970-1985 yılları arasında ülkeler arasında yakınsamanın olmaması, ekonomik göstergelerde gelişmekte olan ülkelerde iyileşmeler gözlemlenmesine rağmen sosyal göstergelerde iyileşmelerin olmaması gibi nedenler sonucunda kalkınma Ortodoks ve Heterodox bakış açılarından yeniden ele alınmıştır. Bu dönem kalkınmacı bakış açısı yapısal dönüşümlere odaklanırken, göç teorilerinde de benzer bir perspektifin olduğu görülür. 1970-1985 dönemi için kalkınmayla ilişkili yapısal dönüşümü ifade eden üç temel göç teorisinden bahsedilebilir. Bu teorilerden biri Todaro Göç Modeli'dir. Bu model neoklasik mikro teoriye dayanır. Todaro (1969) ve Hariss ve Todaro (1970)'nun çalışmaları neticesinde ortaya çıkmıştır. Neoklasik mikro teorisinin temel varsayımlarına dayanır. Modele göre, göç ekonomik faktörlerden kaynaklı oluşur. Göçmenler rasyonel bireyler olarak fayda maliyet analizleri yapar ve bu analizleri neticesinde göç etmeye karar verirler. Her ne kadar model iç göç odaklı olarak kurgulanmış olsa da uluslararası göç için de geçerliliği vardır (De Haas, 2010a; Massey vd., 1993). Modele göre göç görelî fayda-maliyet analizleri ve rasyonel ekonomik koşullara göre oluşur. Fayda-maliyet karşılaştırmaları temel olarak ekonomik olanaklara göre yapılırken bazen psikolojik faktörlerin de göz önüne alındığı söylenebilir. Göç hareketi diğer göç teorilerinden farklı olarak iki bölge arasındaki fiili ücret düzeyi farklılıklarına değil, beklenen ücret düzeyi farklılıklarına odaklanır. Göçün; beklenen ücret düzeyi, gidilen bölgede istihdam olanakları ve kent işgücü istihdam oranları neticesinde oluştuğunu ifade eder. Göç hareketi kent işgücü istihdam oranları ile doğru orantılı iken, kent işsizlik oranları ile ters orantılı şekilde oluşur (Todaro ve Smith, 2006). Göç neticesinde emek piyasalarında ve sosyal yapılar da değişiklik meydana geleceği ve toplumların bu dönüşümler neticesinde kalkınacağı iddia edilir.

Bu dönem için geçerli olan teorilerden bir diğeri ise İkili İşgücü Piyasaları Teorisi'dir. Piore (1979)'in çalışmasına göre uluslararası göç orijin ülkedeki itici faktörler nedeniyle değil, hedef ülkedeki çeken faktörler nedeniyle oluşur. Orijin ülkedeki düşük ücret veya yüksek işsizlik oranları göç kararının arkasındaki neden değildir, hedef ülkelerin işgücü talebi göç hareketine sebep olur (Massey vd., 1993). Gelişmiş ülke ekonomilerindeki ikili yapı uluslararası emek göçünün temel belirleyicisidir. Bu ülkelerde iki çeşit emek piyasasından bahsedilir; (i) sermaye yoğun birincil sektör ve (ii) emek yoğun ikincil sektör. İşgücü piyasalarındaki bu ayrım nedeniyle, birincil sektörde yer alan işgücü daha yüksek ücret düzeylerine sahip ve sermaye ile eş tutulan bir üretim faktörüdür. İkincil piyasalarda çalışan işgücüne ödenen ücret düzeyleri daha düşük ve çalışma koşulları daha güvencesizdir. İkincil işgücü piyasalarına ülke içindeki işgücünü çekmek daha zordur, bu nedenle uluslararası göç gelişmiş ülkelerin ikincil işgücü piyasalarındaki işgücü talebi nedeniyle oluşur. Teori, " *İkili işgücü piyasası kuramı, mikro-ekonomik modellerin öngördüğü gibi aktörlerin rasyonel, kendi çıkarlarına uygun kararlar aldığı görüşünü ne savunmakta ne de reddetmektedir....Neoklasik iktisat ile içsel bir tezatlık barındırmasa da ikili işgücü piyasa teorisi mikro-seviye karar modellerinden doğanlardan oldukça farklı olan sonuçlar ve çıkarımlar taşımamaktadır* (Massey vd., 1993, s. 443-444)."

1970'lerin sonunda neoklasik göç teorilerine yönelik eleştirilerin artması ile emek göçünün yeni ekonomi teorisi ortaya çıkar. Bu teori neoklasik modelleri reddeder, bu teorilerin rijit ve fazla bireysel olduğunu, göç-kalkınma arasındaki ilişkinin gerçekliğine ve kompleks yapısına uymadığını iddia eder (De Haas, 2008). Stark ve Bloom (1985) göç hareketinin beklenen gelire yönelik yapılan maksimizasyon hesabı nedeniyle değil, göç veren ülkenin koşulları nedeniyle ve risk minimizasyonu sonucunda ortaya çıktığını öne sürer. Göç kararı bireysel bir karar değil hane halkı kararıdır ve kolektif olarak alınır. Bu kararın kolektif olarak alınmasındaki temel sebep, gelişmekte olan ülkelerde hane halkının çoğunlukla hane halkı kaynaklarının dağılımını çeşitlendirerek karşılaşmaları olası riskleri kontrol etme eğiliminde olmalarıdır. Hane halkı gelirini yükseltmek için hane halkından birinin yurtdışına gönderilmesine karar verilebilir. Gelişmekte olan ülkelerin ekonomik yapılarının gelişmiş ülkelere göre daha az güvenceli olması, hanehalkını böyle bir karar almaya itebilir. Hane halkının gelişmekte olan ülkelere çoğunlukla tarımla uğraşması, ülkelerde gelişmiş kurumsal sigorta sistemlerinin olmaması gibi faktörler hane halkının karşılaşması olası risklerini artırmaktadır. Bu risklerle baş etme stratejisi olarak aile bireylerinden birinin göç etmesini stratejik bir risk minimizasyon aracı olarak tercih edebilirler. Hanenin öngörülemez ekonomik koşullara maruz kalması durumu gelişmekte olan ülkelerde gelişmiş ülkelere göre daha yüksektir ve böyle durumlar için işçi dövizlerinin kullanımı bir strateji olarak kabul edilir (Massey vd., 1993).

Kalkınma perspektifinde 1980'lerin ortasından sonra daha insan odaklı çok boyutlu bir bakış açısının hakim olduğu görülür. Göç teorilerinde de benzer bir farklılaşma söz konusudur. Tablo 1'e bakıldığında bu dönem için dört göç teorisi görülür. Bu teorilerden ilki dönemsel olarak bu sınıflandırmaya uymasa da göçün ve kalkınmanın doğrusal olmayan çok boyutlu yapısına uygun bir temele dayandığı için bu kategori altında değerlendirilmiştir.

Zelinsky (1971) hipotezlerini demografik dönüşüm teorisi ve göç hareketliğini esas alarak şekillendirmiş ve göç-kalkınma ilişkisini çeşitli aşamalar altında incelemiştir. Zelinsky (1971) çalışmasında demografik geçişin aşamalarını modernleşme, ekonomik büyüme ile ilişkilendirerek, kalkınma ve göç arasındaki ilişkiyi beş farklı zamansal aşama altında incelemiştir. Bir toplum demografik geçişin (kalkınmanın) bir aşamasından diğerine geçerken eşanlı olarak göç hareketliliğinin de bir aşamasından diğerine geçiş yapar. Demografik geçişin ilk aşamasında modernleşme öncesi geleneksel toplum aşamasının kalkınma ve demografik yapısına ilişkin özelliklerden bahseder. Bu aşama doğurganlık ve ölümlülük düzeylerinin çok yüksek olduğu az gelişmiş ülke örüntüsünün hakim olduğu dönemdir ve bu dönem gerçek anlamlı bir göçten bahsetmek mümkün değildir. Kısıtlı mobilite söz konusudur. İkinci aşama erken geçiş aşamasıdır, doğurganlık oranlarının yüksek olduğu ölümlülük seviyesinin ise hızla azaldığı ve nüfus artışının hızlandığı bir dönemdir. Bu dönemde kırdan kente göçün olduğu, dış ülkelere göç akımlarının başladığı az da olsa bazı kalifiye işgücünün ülkeye göç etmeye başladığı görülür. Dışarıya büyük oranlarda göç veren bir ülke görüntüsü söz konusudur. Üçüncü aşama geç geçiş aşamasıdır, bu aşamada toplumlarda doğurganlık oranlarında büyük düşüşler görülür, ölümlülük seviyelerinde düşme eğilimi devam etmektedir. Göç hareketine bakıldığında ise dışa göç azalmaya başlamıştır. Kır-kent göçünün hızı azalsa da hala devam etmektedir. Dördüncü aşamada ileri toplumdaki bahsedilir. Bu aşamada kır-kent göçü devam etmekte olsa da çok azalmıştır. Ülke dışarıdan kalifiye olmayan ya da az kalifiye olan göçmen almaya başlamıştır. Kalifiye emeğin göçüne bakıldığında hala olduğu ama bu göçün yönünün ve yoğunluğunun ne şekilde olacağı ülkenin kendine özgü koşullarına bağlı hale gelmiştir. Son aşamada geleceğin süper toplumundan bahsedilir. Bu aşamaya geçmiş olan toplumlarda

doğum oranları kontrol altındadır, ölümlülük örüntüsü bellidir, yaşam süresi uzamıştır. Taşınma, yerleşme amacıyla yapılan göçte bir düşme söz konusudur. Kent içi veya kentler arası göç söz konusudur. Halen kalifiye olmayan işgücünün ülke içine göçü vardır, hem iç hem dış göçe yönelik sıkı kontrol mekanizmaları geliştirilmiştir.

Her ne kadar hipotezlerinde modernleşmeden bahsediyor olsa da neoklasik perspektiften çok uzakta bir göç modeli sunulmuştur. göç-kalkınma arasındaki doğrusal olmayan ilişkiyi aşamalar ve toplumun dönüşümleri eşliğinde anlatması nedeniyle, göç kalkınma çalışmalarına güçlü bir teorik çerçeve sunmuştur. Bu hipotezlerde bir taraf kalkınmayı gösterirken bir taraf göç hareketini göstermiş ve eş zamanlı olarak toplumların gelişmişlik seviyesi değiştikçe göç hareketinin değişeceği anlatılmıştır.

Skeldon (1997) çalışması da Zelinsky'nin hipotezlerini ve göç-kalkınma ilişkisini daha da geliştirmiştir. Bu çalışma göç, kalkınmışlık düzeyleri ve ülke yapıları arasında kompleks bir ilişki olduğunu ve bu ilişkiler nedeniyle göç sistemlerinin oluştuğunu anlatır. Eğer ülkelerin kalkınmışlık düzeyleri yüksek ise, küresel veya yerel düzeyde entegre göç sistemleri oluşacaktır. Eğer ülkelerin kalkınmışlık düzeyleri düşük ise yine göç hareketi oluşacaktır ama göç sistemi oluşturmayacaklardır. Çalışmasında dünyadaki beş kalkınma bölgesi ve bu bölgenin göç hareketliliğinden bahseder.

Kalkınma ve göç arasındaki ilişkiye daha çok boyutlu bir perspektiften bakan bir diğer çalışma ise Martin (1993) ve Martin ve Taylor (1996)'ın çalışmasıdır. Bu yaklaşıma göre ülkelerin kalkınma düzeylerinin ilk aşamalarında gelir seviyesindeki artış nedeniyle göç etme eğiliminin artması beklenmektedir. Göç ağlarının oluşması, göç etmenin maddi ve maddi olmayan maliyetlerinin düşmesine risklerin azalmasına neden olacaktır. Kalkınmışlık düzeyi belirli bir seviyeye ulaştıktan sonra dışa göç eden göçmen sayısı azalacak, bu ülkeler göç alan ülkelere dönüşeceklerdir. Göç-kalkınma arasındaki ilişkinin doğrusal olmadığı, bu ilişkinin ters U-eğrisi (veya J-eğrisi) şeklinde olduğu iddia edilmiştir.

De Haas (2008) ise bu üç modelin tek bir modele entegre edildiği bir göç perspektifinin olduğunu öne sürer. Bu perspektif göç-kalkınma arasındaki doğrusal olmayan ilişkiyi, sosyal göstergeler, teknolojik gelişmişlik, ekonomik yapı ve demografik geçiş aşamaları altında ele almayı önerir. Bu bağlamda göç-kalkınma çalışmalarına en güncel katkıyı yapmıştır. Yapabilirlikler yaklaşımı kapsamında kalkınmayı ve göçü ele alır.

3.TÜRKİYE GÖÇ DEĞERLENDİRMESİ

Uluslararası göçmen stoku ve uluslararası göç incelendiğinde, 1990 ve 2013 yılları arasında göçmen stokunun 77 milyondan fazla arttığı ve her yıl ortalama 4.6 milyon göçmenin bu rakama eklendiği görülür. Özellikle 2010-2013 yılları arasında eklenen göçmen stoku 1990-2000 yılları arasında eklenenden daha fazladır. Göçmenlerin tercih ettikleri ülkeler incelendiğinde, 77 milyon göçmenin %69'unun gelişmekte olan ülkeleri tercih ettiği, 24 milyon göçmenin ise gelişmekte olan ülkelere gittiği görülür. Avrupa ve Asya kıtası bu göçmenlerin üçte ikisine ev sahipliği yapmaktadır (UN DESA, 2013).

Göç hareketliliği bu şekilde yıllar içinde ivme kazanırken, temel soru Türkiye'nin bu göç hareketliliğine ne şekilde entegre olduğudur. Bu soru hem Türkiye için hem de Avrupa için önem arz eder. Avrupa zaman içerisinde geçtiğimiz yüzyıl başından sonuna orijin bir bölge iken hedef bir bölge haline dönüşmüş, bu dönüşüm sırasında da Türkiye ve Avrupa arasında bir göç koridoru meydana gelmiştir. Türkiye on yıllardır Avrupa ülkelerine emek göçü ihraç eden bir orijin ülke konumundadır. Literatür incelendiğinde Türkiye'nin Cezayir, Fas ve Tunus ile birlikte Avrupa'nın emek rezervi olarak adlandırıldığı görülür (Castles ve Miller, 2003). Bu bölümde Türkiye-Avrupa göç koridoru üzerine kısa bir değerlendirme yapılacaktır.

1960'lar itibari ile hem Türkiye'nin ekonomik, sosyal ve demografik koşulları hem de gelişmiş Avrupa ülkelerinin yapısal talepleri neticesinde bugünkü anlamında Türkiye-Avrupa ülkeleri göç koridorunun oluştuğu görülür. 1960'lar ve 1970'lerde emek göçünün başlamasını sağlayan temel belirleyici, Avrupa ülkeleri ile Türkiye arasında imzalanan anlaşmalardır (Hancıoğlu, Ergöçmen, ve Ünalın, 2004; İçduygu ve Sert, 2009; Türkiye İstatistik Kurumu, 1995; Rittersberger-Tılıç, Özen ve Çelik,2012). Bu yıllarda Avrupa 2. Dünya Savaşından çıkmış ve yeniden inşa süreci içerisinde, her geçen gün işgücü talebi artan bir bölgedir. Savaş sonrası bu talep Güney Avrupa ülkelerinden emek gücü ihraç ederek karşılanırken, 1960'lar itibari ile

işgücü anlaşmaları ile gelişmekte olan komşu ülkelerden karşılanmaya başlanmıştır (İçduygu ve Sert, 2009)². 1970'lerde ikinci demografik geçişin etkisi ile Avrupa ülkelerin birçoğunda demografik davranışlar değişmeye başlar. Hem değişen demografik yapılar hem de fordist üretim biçiminin etkileri ile emek talebi daha da artmıştır. Öte yandan bu yıllar işsizlik oranlarının Türkiye'de çok arttığı ve işçi dövizlerinin kalkınma için temel strateji olarak görüldüğü yıllardır (İçduygu ve Sert, 2009) . 1980'ler itibari ile Türkiye Avrupa göç koridorunun temel motivasyonlarında değişiklikler meydana geldi. Bu yıllarda göç ekonomik faktörlerden ziyade hedef ülkelerin göç politikaları ve Türkiye'nin siyasi yapısı sonucunda şekillendi. 1980'lerde aile birleşimi politikaları ve Türkiye'nin yaşadığı askeri darbe Avrupa Türkiye göç koridorunun motivasyonlarını yeniden şekillendirdi.

1990'larda Türkiye'nin emek ihracı hala geçerliliğini korusa da göçün yönü Avrupa'dan Sovyet ülkelerine doğru değişti. 2000'lere gelindiğinde Türkiye'nin orijin bir ülkeden transit bir ülkeye dönüştüğü ve Türkiye'nin zaman içerisinde orijin bir ülkeden transit ülkeye, daha sonra da göç alan bir hedef ülkeye dönüştüğü söylenebilir (Hancıoğlu vd., 2004; İçduygu, Göker, Bertan, ve Elitok, 2013; İçduygu ve Karaçay, 2012; İçduygu ve Sert, 2009).

1960 yılından 2010 yılına kadar geçen her 10 yılda Türkiye dışında yaşayan Türkiye doğumluların 14 Avrupa ülkesindeki stok değişimi incelendiğinde 1960'larda Avrupa ülkelerinde yaşayan Türkiye doğumlu kişilerin sayısı 140.815 iken 2010 yılında bu rakamın 3.743.909'a yükseldiği görülür. Türkiye'den Avrupa ülkelerine 1960-1980 döneminde gerçekleşen göçün temel sebebi emek göçü talebi nedeniyle imzalanan işgücü anlaşmaları yani göç politikalarıdır. 1970 yılında 14 Avrupa ülkesinde bulunanların sayısı 1960 yılında bu ülkelerde bulunanların sayısının 3 katıdır.

Zelinsky'nin göç hareketliliği hipotezleri ile Türkiye'nin göç ve modernleşme süreçlerini değerlendirmek kalkınma ve göç arasındaki ilişkiyi bütüncül bir şekilde ele almayı sağlar. Daha önce de belirtildiği gibi ülkelerin kalkınma süreçleri ile göç deneyimleri arasında bir ilişki olduğundan birçok teoride söz edilir. Özellikle kalkınma süreçlerini ve dönüşümü ifade etmesi ve göç ilişkisini bu aşamalara göre aktarması nedeniyle Zelinsky'nin göç hareketliliği hipotezleri bu ilişkiyi en iyi özetleyen modellerden biridir. Bu nedenle Türkiye'nin demografik dönüşümü ve göç deneyimi üzerine Zelinsky hipotezleri bağlamında bu bölümde kısa bir değerlendirme yapılmıştır³.

Cumhuriyetin kurulduğu yıllar itibari ile kalkınma dönüşümü ve demografik dönüşüm süreçleri göz önüne alındığında, 1920'lerde Türkiye'nin demografik geçişin ilk aşamasında olduğu görülür (Hancıoğlu vd., 2004). Bu yıllarda savaş koşulları nedeniyle işgücündeki eksiklikler nedeniyle yüksek doğurganlık seviyelerinin resmi olarak da tercih edildiği bilinmektedir (TUİK, 1995). 1955 yılında kaba doğum hızları %48'e ulaşırken, kaba ölüm hızları azalmış ve nüfus ikiye katlanarak 24 milyona ulaşmıştır (Koç, Eryurt, Adalı, ve Seçkiner, 2010). Özellikle 1950'e kadar kır-kent arasındaki göç hareketliliği çok düşük düzeylerde kalmıştır. Ülkenin o yıllardaki ekonomik üretiminin temel olarak tarıma dayanıyor olması da kır-kent göçünün yüksek hacimlerde yaşanmamasının nedenidir (Eryurt, 2010; TUİK, 1995). 1950'ler itibari ile kır-kent göçü başlamıştır. Demografik geçiş aşamaları incelendiğinde 1950-2010 yılları arası geç geçiş aşaması olarak kabul edilir (Toros, 2015). Bu dönem göç açısından incelendiğinde dönemin çok uzun bir periyodu kapsaması nedeniyle hem erken geçiş aşaması hem geç geçiş aşaması özellikleri taşıdığı görülür. Kırdan kente göçün 1950'lerde başlaması ile, 1955 yılında %22.5 olan kentsel nüfusün 1985 yılında %51.1'e yükseldiği görülür (TUİK, 1995). 1960'larda işgücü anlaşmalarının imzalanması ile dışa göç de başlamıştır. Hem kır-kent göçünün yüksek hacimlerde başlamış olması hem de dışa göçün başlamış olması nedeniyle 1950-2010 döneminin ilk yıllarının Zelinsky modelindeki erken geçiş aşamasına karşılık geldiği görülür. 1990'larla birlikte geç geçiş aşamasında beklendiği üzere dışa göçte azalmalar görülmeye başlanır. 2000'ler itibari ile de Türkiye'de ileri toplum aşamalarının özellikleri görülmeye başlanır. Kır-kent göçünde azalma meydana

² Türkiye'de o yıllara ait işçi dövizleri incelendiğinde 1965-1969 dönemi 100 milyon dolar olan bu miktarın, 1970'lerde 1 milyar dolar civarına çıktığı görülür ve dış ticaret açığını kapatmaktaki en büyük kalem olarak kullanıldığı gözlemlenir (Boratav, 2003).

³Zelinsky'nin modelinde demografik geçiş yerine hayati geçiş süreçleri terimini kullanır. Bu terimi kullanırken demografik geçiş ekonomik büyüme, modernleşme ve artan hareketlilik ile birleştirmiş ve genişletmiştir. Birçok bakımdan bu yaşamsal geçiş terimi başkalarının kalkınma dediği terim ile eşanlamlı olarak düşünülebilir (De Haas, 2008). Bu nedenle Zelinsky'nin demografik geçiş aşamalarına odaklandığı hipotezleri, göç-kalkınma ilişkisine teorik bir çerçeve oluşturur. Bu çalışmada da Türkiye'nin demografik dönüşümü kalkınma süreçlerinin bir yansıması olarak düşünülmüş ve Zelinsky modeline ilişkin teorik değerlendirmeler bu çerçeveden yapılmıştır.

gelmiş, ülke kalifiye olmayan veya orta düzeyde kalifiye olan işçi göçmen kabul etmeye başlamıştır. Ayrıca Zelinsky modelinin öngördüğü gibi yüksek düzey kalifiye kişilerin Türkiye'ye göre daha gelişmiş bölgelere göç etmeye başladığı görülmüştür

4. METODOLOJİ VE BULGULAR

Bu çalışmanın amacı 1960 ve 2010 yılları arasında Türkiye'den Avrupa ülkelerine⁴ yapılan göç ile Türkiye ve hedef Avrupa ülkelerinin kalkınmışlık düzeyleri arasındaki ilişkiyi analiz etmek ve bu göç hareketinin oluşmasında kalkınmanın bir belirleyici olarak yer alıp almadığını test etmektir. Literatür incelendiğinde kalkınma ve göç üzerine yapılan ampirik araştırmaların kısıtlı olduğu görülür. Göçün belirleyicilerini ortaya koymayı hedefleyen çalışmalar genellikle doğrusal bir ilişki varsayımından hareket eder ve doğrusal kurulmuş çekim modellerini analizler için kullanır. Kalkınma ve göç ilişkisini inceleyen kısıtlı sayıdaki ampirik çalışmada ise kalkınmayı temsil edecek değişken olarak çoğunlukla kişi başına düşen milli gelir kullanılmış ve kalkınmanın yalnızca ekonomik boyutu göz önüne alınmıştır. Bu çalışma diğer çalışmalardan farklı olarak insani gelişme endeksi boyutlarına göre hesaplanmış bir kalkınma endeksi ile modelleri kurgulamıştır. Çalışmada kalkınmanın göçün belirleyicisi olup olmadığını ortaya koymak için modeller oluşturulmuş ve göç belirleyicilerine ilişkin çeşitli kategoriler altında çok sayıda değişken gözden geçirilmiştir.

Çalışma kapsamında makro düzeyde demografik, ekonomik değişkenler çeşitli veri setlerinden toplanmıştır. Türkiye Avrupa ülkeleri göç koridorunun oluşmasının başlangıcında işgücü anlaşmalarının imzalanmış olması, hedef ülkelerin göç politikalarının göçün belirleyici olup olmadığını araştırılmasını gerekli kılar. Bu nedenle makro düzeyde çeşitli değişken setlerinin yanı sıra her dönem ve her ülke için göç politikalarını temsil edecek göç politikalarına ilişkin kukla değişkenler de analizlere dahil edilmiştir.

Bu değişken setlerinin oluşturulmasında çok sayıda veri seti ve kaynağı incelenmiştir. 1960-2010 yılları için her 10 yıla ait veriler, incelenen veri setlerinden toplanmıştır. Uluslararası göçe ilişkin güvenilir ve karşılaştırılabilir veri setlerinin azlığı ampirik çalışmaların yapılmasını zorlaştırır. Bu çalışmada da bağımlı değişken olan göçmen stokuna ilişkin veriler Dünya Bankası göç veri tabanından (World Bank Global Bilateral Migration Database) elde edilmiştir. Bu veri tabanı ülkelerin kayıt sistemleri ve nüfus sayımlarından yola çıkarak oluşturulmuştur, bu nedenle de çalışmada her 10 yıla ait göçmen stoku bilgisi vardır. Dolayısıyla çalışmanın zaman boyutu altı dönemden oluşurken, ülke boyutu on dört ülkedir. Dünya Bankası veri setine göre göçmen olarak tanımlanan kişiler o ülkede doğmamış olan kişilerdir. Millet veya vatandaşlık yerine doğum yeri bilgisinden hareketle göçmen verisi oluşturulmuştur. Dolayısıyla, bu çalışmada da göçmen stoku ile, 14 Avrupa ülkesinde yaşayan Türkiye doğumluların sayısı ifade edilmektedir.

Çalışma kapsamında bağımsız değişkenler için demografik ve ekonomik göstergeler kategorileri oluşturulmuş ve bu kategorilerde yer alan veriler toplanmıştır. Demografik göstergelere ilişkin değişkenler World Population Prospects'tan elde edilmiştir. Bu veriler Birleşmiş Milletler (United Nations Economic and Social Affairs Department) tarafından tahmin edilmiş ve hesaplanmış verilerdir. Ekonomik göstergelere ilişkin veriler Dünya Bankası ve ILO veri tabanından elde edilmiştir. Ülkelerin göç politikalarının etkisini göstermek için kullanılan göç kukla değişkeni Oxford Üniversitesi Göç Araştırmaları Merkezinin DEMIG Projesi'nden üretilmiştir. Tablo 2'de değişkenlere ilişkin özet bilgiler mevcuttur.

⁴ Çalışma kapsamında 14 Avrupa ülkesi hedef ülke olarak dikkate alınmıştır. Bu ülkeler; Almanya, Avusturya, Belçika, Danimarka, Fransa, Finlandiya, Hollanda, İtalya, İspanya, İsveç, İsviçre, Norveç, İngiltere, Yunanistan'dır.

Tablo 2. Değişkenlere İlişkin Özet Bilgiler

Değişken	Notasyonu ve İşlemselleştirilmesi	Tanımı	Veri Kaynağı
Bağımlı Değişken : Göçmen Stoku	Mratio: Türkiye doğumlarının hedef Avrupa ülkesi nüfusuna oranı	<i>Türkiye doğumlu kişilerin hedef Avrupa ülkesindeki nüfusu</i>	http://data.worldbank.org/data-catalog/global-bilateral-migration-database
Nüfus Büyüklüğüne İlişkin Gösterge	<ul style="list-style-type: none"> Yıllık Nüfus Değişim Hızı (rpc): Hedef Avrupa ülkesi nüfus değişim hızının Türkiye'nin nüfus değişim hızına oranı 	<i>Yıllık Nüfus Değişimi</i>	United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2015). World Population Prospects. (website)
Yaş Yapısı	<ul style="list-style-type: none"> Toplam Bağımlılık Oranı (rtd) : Hedef Avrupa ülkesi toplam bağımlılık oranının Türkiye'nin toplam bağımlılık oranına oranı 	<i>0-14 yaş grubu ve 65 ve üstü yaş gruplarında bulunan nüfusun 15-64 çalışma çağı nüfusuna oranı (1 Temmuz itibari ile de facto nüfus gözünü alınarak hesaplanmıştır).</i>	United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2015). World Population Prospects. (website)
Doğurganlık	<ul style="list-style-type: none"> Toplam doğurganlık oranı (rtfr) : Hedef Avrupa ülkesi toplam doğurganlık oranının Türkiye'nin doğurganlık oranına oranı 	<i>Hipotetik bir kuşak için hesaplanan kadınlardan üreme çağları boyunca sahip oldukları ortalama çocuk sayısı. Kadın başına düşen çocuk sayısı</i>	United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2015). World Population Prospects: (website)
Ölümlülük	<ul style="list-style-type: none"> Doğumda Yaşam Beklentisi (e) 	<i>Hipotetik bir kuşağa ait, bütün yaşamları boyunca o dönemin ölümlülük oranlarına maruz kalan bireylerinin ortalama ömür süresi. Yıl cinsinden ifade edilmektedir.</i>	United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2015). World Population Prospects: (website)
Ekonomik Göstergeler			
İşsizlik	<ul style="list-style-type: none"> İşsizlik oranı (runem) : Hedef Avrupa ülkesi işsizlik oranının Türkiye'nin işsizlik oranına oranı 	<i>İş olmayan ama istihdam edilmek için iş arayan işgücünün oranını ifade eder.</i>	ILO, Eksik veriler, kayıp değerler imputation metoduyla hesaplanmıştır.
Satın Alma Gücü	<ul style="list-style-type: none"> Kişi başına düşen gayri safi milli hasıla (rgni): Hedef Avrupa ülkesi kişi başına düşen GSMH'nin Türkiye'nin kişi başına düşen GSMH'sine oranı 	<i>Kişi başına düşen GSMH'dir. Dünya Bankasının Atlas metodu kullanılarak Dünya Bankası tarafından hesaplanmıştır.</i>	World Bank national accounts data, and OECD National Accounts data files.
Göç Politikası	Göç Politikası Kukla değişkeni	<i>DEMIG projesinin politika araçları, hedef grupları ve politika etkileri incelenerek her dönem için çeşitli kriterlere göre oluşturulmuş kukla değişkendir</i>	DEMIG (2015) DEMIG POLICY, Oxford Üniversitesi İMI (website).
Kalkınma	<ul style="list-style-type: none"> İnsani Gelişme Endeksi (rdev) : Hedef Avrupa ülkesinin insani gelişme endeksinin Türkiye'nin gelişme endeksinine oranı Eğitim endeksi (edu) 	<i>İnsani Gelişme Endeksi (İGE), insani gelişmenin kilit boyutlarını ifade eden bir endektir; uyum ve sağlıklı bir yaşam süresi, bilgiye ve eğitime erişim imkânı ve yüksek yaşam koşulları. İGE, üç boyutun her biri için normalize edilmiş endekslerin geometrik ortalamasıdır. Ortalama okullaşma oranı ve beklenen okullaşma oranlarından yola çıkarak hesaplanan endeks</i>	http://hdr.undp.org/en/composite/trends Eksik veriler için yazarın kendi hesaplamaları http://hdr.undp.org/en/content/education-index Eksik veriler için yazarın kendi hesaplamaları

1960-2010 gibi uzun bir dönem için veri seti oluşturmaya çalışırken zaman zaman eksik veri gibi problemlerle karşılaşmıştır. 1960 yılı kişi başına düşen GSMH, 1970 ve 1980 yıllarına ait okullaşma oranları ve 1970-1980 yıllarına ait işsizlik oranlarının bazı ülkeler için eksik olması nedeniyle çoklu veri yerine koyma metodu (data multiple imputation method)⁵ kullanılmıştır. Daha sonra kişi başına düşen GSMH 1960 yılı için online veri setlerinden kontrol edilmiş ve yazar tarafından tahmin edilmiş olanlarla benzerlik gösterdiği görülmüştür. Eğitim endeksine ait eksik veriler tamamlandıktan sonra insani gelişme endeksi hesaplanmıştır⁶. İnsani gelişme endeksi kompozit bir endektir ve kalkınmanın üç boyutunu içerecek üç endeksten yola çıkarak hesaplanır. Bu endeksler, doğumda yaşam beklentisi (sağlık/ömür), eğitim endeksi ve gelir endeksinden oluşur. Her bir endeks ve insani gelişme endeksi aşağıdaki şekilde hesaplanır:

$$Endeks = \frac{\text{Gerçek değer} - \text{minimum değer}}{\text{maksimum değer} - \text{minimum değer}}$$

⁵ Bu yöntem her bir kayıp değer için belirsizliği de hesaplamalarına dahil ederek doğru değer tahminlerine ilişkin olası değerler kümesi yaratır (Yuan, 2000).

⁶ 1990 yılı itibari ile insani gelişme endeksi hesaplanmaya başlanmış olsa da, 1980 yılına kadar UNDP'den elde bu endeksi elde etmek mümkündür, 1980 öncesi iki dönem için ise bu veriler hesaplanmıştır.

$$\text{İnsani Gelişme Endeksi} = (I_{\text{sağlık}}^{\frac{1}{3}} * I_{\text{eğitim}}^{\frac{1}{3}} * I_{\text{gelir}}^{\frac{1}{3}})$$

1980 yılı öncesine ait insani gelişme endeksleri bu formül ile hesaplanmıştır. Eksik veriler dışında bazı veriler için de hesaplamalar yapılmıştır. UN DESA'dan alınan demografik veriler beşer yıllık periyotlar için hesaplanmış hızlardır. On yıllık döneme ait değeri bulmak için her iki beş yıllık dönemin aritmetik ortalaması alınmıştır. Aşağıdaki formül ile 1960-2010 yılları için değerler elde edilmiştir. Doğumda yaşam beklentisi ve nüfus değişim hızı için örnek hesaplamalar şu şekildedir:

$$pc_{1960} = \frac{pc_{1955-1960} + pc_{1960-1965}}{2}$$
$$EO_{1960} = \frac{EO_{1955-1960} + EO_{1960-1965}}{2}$$

Analizlerde kullanılan göç politikaları kukla değişkeni Oxford Üniversitesi DEMIG Projesi veri setleri incelenerek oluşturulmuştur. Sıkı olmayan göç politikaları göç talebini yaratan politikalar olarak değerlendirilmiş ve işgücü anlaşmaları, aile birleşimi programları, entegrasyon politikaları ve Türk göçmen odaklı yürürlüğe girmiş politikalar bu 14 Avrupa ülkesinde incelenmiş ve her bir dönem için göç politika kukla değişkeni yaratılmıştır. Eğer bu tür göç politikaları uygulanmış ise kukla değişken 1, o dönem için böyle bir politika uygulanmamışsa kukla değişken 0 olarak kabul edilmiştir. Bazı dönemlerde hem göç politikalarının sıkı olduğu hem de yukarıda bahsedilen politikaların uygulandığı görülür. Böyle dönemler için temel olarak Türk göçmene yönelik bir politikanın olup olmadığı araştırılmış, eğer var ise ve göçü teşvik edecek yönde ise kukla değişken 1 olarak kabul edilmiştir. Eğer yok ise o dönemin genel eğiliminin politikalar açısından ne yönde olduğu karşılaştırılarak teşvik edici bir politika olup olmadığına karar verilmiştir.

Çalışmada, teorik olarak Zelinsky (1971) ve De Haas (2010) göç yaklaşımları takip edilmiştir. Her iki model de göç hareketinin kalkınma ve modernleşme ilişkilerinden kaynaklandığını, bu ilişkiler neticesinde şekillendiğini iddia eder. Türkiye'nin 1960'lar itibari ile Avrupa ülkeleri ile zaman içinde bir göç koridoru oluşturacak şekilde başlayan dışa göçü yukarıda adı geçen teoriler kapsamında panel veri regresyon ile analiz edilmiştir. Bu bağlamda, toplam doğurganlık oranlarının düşüşü ülkelerin gelişmişlik seviyelerinin temsili değişkeni olarak görülebilir. Toplam doğurganlık oranlarında azalma meydana geldikçe dışa göçün yavaşlayacağı varsayılır. De Haas (2010) çalışmasında bunun zıt yönde olduğu bir ilişki gözlemlenmiştir. Nüfus değişim hızı azaldıkça da benzer bir azalmanın gözlemlenmesi beklenir. Toplam bağımlılık oranlarının göç üzerinde etkili olduğu birçok çalışmada iddia edilmiştir (Beine ve Parsons, 2015; Bertocchi ve Strozzi, 2008; Clarke ve Eyal, 2013; DeWaard vd., 2012; Kim ve Cohen, 2010; Mayda, 2010). Literatürde, bağımlılık oranlarının artması ile dışardan göçmen çekme arasında bir ilişki olduğu gözlemlenir. Ekonomik göstergeler için işsizlik oranlarının orijin ülkede artması dışa göçü teşvik edecektir. Hedef ülkelerin orijin ülkeye göre gelir düzeyinin artması dışa göç etme eğilimini artıracaktır (Brücker ve Schröder, 2012; Bucevska, 2010; Clarke ve Eyal, 2013; Fagiolo ve Santoni, 2015; Feridun, 2007; Mayda, 2010; Moral-Pajares & Jiménez-Jiménez, 2014; Ramos ve Suriñach, 2013; Ruysen, Everaert, ve Rayp, 2012; Ruysen ve Rayp, 2014). Göçe ilişkin bu belirleyicilerin yanı sıra, De Haas (2010)'in çalışmasında öne sürdüğü üzere ülkelerin kalkınmışlık seviyeleri yükseldikçe göç önce belirli noktaya kadar artacak daha sonra azalmaya başlayacaktır.

Literatürde iddia edilen bu ilişkileri Türkiye göç deneyimi için test etmek üzere aşağıdaki modeller oluşturulmuştur.

$$\text{Model 1: } mratio_{i,t} = \beta_0 + \beta_1 rdev_{i,t} + \beta_2 rdev_{i,t}^2 + \beta_3 rtd_{i,t} + \beta_4 runem_{i,t} + \beta_5 plc_{i,t} + \beta_6 rtf_{i,t} + \varepsilon_{i,t}$$

$$\text{Model 2: } mratio_{i,t} = \beta_0 + \beta_1 rgni_{i,t} + \beta_2 rgni_{i,t}^2 + \beta_3 rtd_{i,t} + \beta_4 runem_{i,t} + \beta_5 plc_{i,t} + \beta_6 rtf_{i,t} + \varepsilon_{i,t}$$

Modellerde, kalkınmayı temsil etmek üzere iki değişken kullanılmıştır. Model 1’de insani gelişme endeksi kalkınmayı temsil eden değişken olarak modellere dahil edilirken, Model 2’de kişi başına düşen GSMH kalkınma ölçütü olarak alınmıştır. Model 1 ve Model 2’e ilişkin değişkenlerin aşama aşama dahil edildiği 7 farklı model ile göç-kalkınma ilişkisi analiz edilmiştir. Analizler yapılmadan önce birim ve zaman etkisinin olup olmadığına yönelik istatistiksel testler yapılmıştır. Birim etkisinin olduğu varlığı tespit edilmiştir. Daha sonra sabit etkiler mi yoksa rassal etkiler mi modeline karar vermek için Hausman testi yapılmış test sonucunda modellerin rassal etkiler modeli ile tahmin edilmesi gerektiği görülmüştür⁷.

Bu çalışmada Türkiye ile Avrupa ülkeleri arasındaki göç koridorunun belirleyicileri incelenirken kalkınmışlık düzeylerinin bu koridorun oluşmasında ve devam etmesinde bir etkisi olup olmadığına odaklanılmıştır. Bu bağlamda iki farklı kalkınma ölçütüne göre kurulan yedi farklı modelde göç hareketinin belirli bir eşik kadar arttığı bu eşikten sonra azalmaya başladığı görülmüştür. Göç belirleyicilerinin araştırıldığı geleneksel çekim modellerinin doğrusal varsaydığı modeller yerine Türkiye’nin gelişmişlik düzeyi ve gidilen ülkenin gelişmişlik düzeyi arasındaki göreceli fark arttıkça göçün bir süre arttığı daha sonra azalmaya başladığı görülmüştür.

Aşağıdaki tabloda üç model kalkınma göstergesi olarak kişi başına düşen GSMH’yı dikkate almış, dört modelde ise insani gelişme endeksi kullanılmıştır. Model 1a, Model 1b, Model 1c ve Model 1d insani gelişme endeksi ile göç arasındaki ilişkiyi tahmin eden modellerdir. Bu dört modelde de hedef Avrupa ülkesinin Türkiye’nin kalkınma düzeyine göre gelişmişlik seviyesi arttıkça, ülkelerinde yaşayan Türkiye doğumlu göçmenlerinin kendi nüfuslarına oranı önce artacak, bu artış devam ettikçe zaman içerisinde azalacaktır. Kalkınma göstergesi olarak kullanılan insani gelişme endeksinin olduğu modellere dahil edilen diğer ekonomik ve demografik göstergeler bu dört modelde de anlamlı bulunmamıştır. Kalkınma göstergesi olarak Ortodoks bakış açısındaki gibi kişi başına düşen GSMH’nin kullanıldığı üç model vardır. Bu modellerin ikisinde ilişkinin doğrusal olmadığı görülmüştür. İnsani gelişme endeksinin yer aldığı modellerdeki gibi; hedef Avrupa ülkesinin gelir düzeyi Türkiye’ye göre arttıkça, Avrupa ülkesinde yaşayan Türkiye doğumluların bu ülkenin nüfusuna oranında önce bir artış olacağı, sonra azalacağı görülmektedir. Gelir düzeyi temel alınarak kurulan bu üç modelin birinde (2a) doğurganlık oranının göçmen stoku üzerinde anlamlı pozitif etkisi olduğu, yaş yapısının model 2c’de anlamlı olduğu görülmüştür. Göç politikalarına, nüfus değişim hızlarına ve işsizlik oranlarına ilişkin anlamlı ilişkiler gözlemlenmemiştir.

⁷Hata terimine ilişkin varsayımlar test edilmiştir ve değişen varyans tespit edilen modellerde modeller yeniden oluşturulmuştur. Veri seti altı dönem gibi kısa bir dönemi kapsadığı için otokorelasyona problemi ile karşılaşmayacağı varsayılmıştır. Çalışmada yer alan değişkenlere ilişkin özet grafikler ektedir.

Tablo 3. Bulgular

Değişkenler	model 1a	model 2a	model 1b	model 2b	model 1c	model 2c	model 1d
rdev	0,019***		0,019***		0,017***		0,016***
	(0,003)		(0,003)		(0,004)		(0,004)
devsq	-0,007***		-0,007***		-0,006***		-0,006***
	(0,001)		(0,001)		(0,001)		(0,001)
rtfr	0,004	0,007***					
	(0,003)	(0,003)					
rgni		0,002***		0,002***		0,002***	
		(0,000)		(0,001)		(0,001)	
gnisq		-0,000**		-0,000***		-0,000	
		(0,000)		(0,000)		(0,000)	
rpc			-0,002	-0,001	-0,004	-0,004	-0,004
			(0,003)	(0,003)	(0,003)	(0,003)	(0,003)
plc					-0,000	-0,001	0,000
					(0,001)	(0,001)	(0,001)
rtd					0,007	0,010***	0,008
					(0,005)	(0,004)	(0,005)
runem							-0,001
							(0,001)
Constant	-0,009***	-0,007***	-0,006**	-0,003	-0,010**	-0,008***	-0,010**
	(0,003)	(0,002)	(0,003)	(0,002)	(0,004)	(0,003)	(0,005)
Gözlem Sayısı	84	84	84	84	84	84	84
Ülke Sayısı	14	14	14	14	14	14	14

5. SONUÇ

Uluslararası göç toplumların sosyal, ekonomik, kültürel, politik birçok yapısı ile karşılıklı bir etkileşim ilişkisi içerisinde. Uluslararası göç birçok yapı ile ilişkili çok boyutlu bir kavram olmakla birlikte, bu konuya ilişkin literatürde yapılmış az sayıda ampirik çalışma söz konusudur. Bu durum çoğunlukla güvenilir veri setlerinin varlığının az olmasından kaynaklıdır (Özden, Parsons, Schiff, ve Walmsley, 2011). Özellikle Türkiye dış göç örüntüsüne ilişkin yoğunluklu olarak teorik tartışmaların yapıldığı sınırlı sayıdaki çalışmada ampirik analizlerin olduğu görülür. Bu çalışmalar da uluslararası göçün belirleyicilerine odaklanan ve doğrusal bir göç modeli üzerine tasarlanmış çalışmalardır.

Oysaki göç literatürü incelendiğinde Türkiye'nin yoğunlukla Avrupa ülkeleri ile başlattığı uluslararası göç deneyimini açıklayacak önemli göç teorilerinin olduğu görülür. Bu deneyim incelendiğinde Türkiye'nin kalkınma süreçleri, toplumsal dönüşüm süreçleri ve göç deneyimi arasında bir paralellik olduğu görülür. Birçok teori ile Avrupa- Türkiye göç koridorunu incelemek mümkün iken sadece ekonomik teorilere odaklanan yakınsamayı varsayan bir göç modellemesi, uluslararası göç deneyiminin birçok boyutunun gözden kaçırılmasına sebep olacaktır. Bu çalışma, Türkiye-Avrupa göç koridorunu incelerken Zelinsky hipotezlerinden hareketle teorik olarak göç deneyimini ele almış ve kalkınma süreçlerinin göç üzerinde etkili olduğu ve ampirik analizlerle test edilmesinin gerekli olduğu sonucuna ulaşmıştır. Çalışma hem göç- kalkınma ilişkisini ampirik olarak ele alması hem de Türkiye uluslararası göç deneyimini kalkınma, modernleşme süreçleri ile teorik olarak değerlendirmesi nedeniyle literatürdeki çalışmalardan farklılaşmaktadır.

Çalışmada göç-kalkınma ilişkisi 1980 sonrası hakim olan çok boyutlu insan temelli bir kalkınma perspektifinden analiz edilmiştir. Uluslararası göçün çok boyutlu yapısına da uygun olacak şekilde Türkiye-Avrupa göç koridoru üzerinde doğrusal olmayan bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir. Türkiye ve Avrupa ülkelerinin gelişmişlik düzeyleri arasındaki fark arttıkça göçün belirli bir seviyeye kadar önce arttığı daha sonra azalmaya başladığı tespit edilmiştir. Bulgular, göçmen stokunun, hedef ülkelerinin kalkınmışlık düzeyine göre Türkiye'nin kalkınma düzeyi ele alındığında ortaya çıkmaktadır. Her ne kadar Türkiye, 1960 ve 2010 yılları arasında gelişme düzeyinde önemli ilerleme göstermiş olsa da, bu arada Avrupa ülkeleri zaten yüksek olan kalkınma seviyelerini daha da yükseltmiş ve Zelinsky'nin (1971) hipotezlerine uygun ileri toplum aşamasının özelliklerini göstermeye başlamıştır. Nitekim 1960'larda Türkiye ile Avrupa ülkeleri arasındaki göreceli

gelişme düzeyi yüksek düzeyde iken, zaman içinde bu hızlı farklılık Türkiye'nin hızlı gelişme süreci nedeniyle azalmıştır.

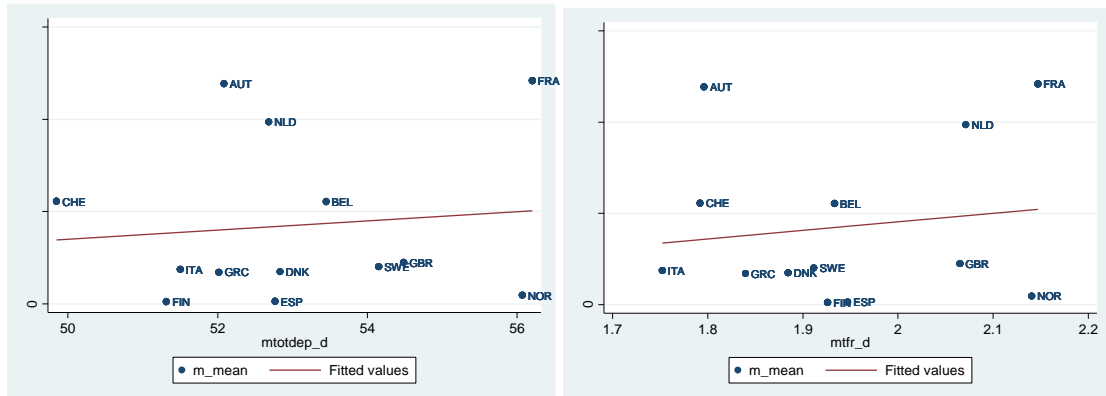
KAYNAKÇA

- Beine, M., & Parsons, C. (2015). Climatic factors as determinants of International Migration. *The Scandinavian Journal of Economics*, 117(2), 723–767.
- Bertocchi, G., & Strozzi, C. (2008). International migration and the role of institutions. *Public Choice*, 137(1–2), 81–102.
- Bijak, J. (2006). Forecasting international migration: selected theories, models, and methods. Central European Forum For Migration Research.
- Borataş, K. (2003). *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002*. İmge Kitabevi. Ankara
- Brücker, H., & Schröder, P. J. H. (2012). International Migration with Heterogeneous Agents: Theory and Evidence for Germany, 1967-2009. *The World Economy*, 35(2), 152–182.
- Bucevska, V. (2010). Assessing The Future Migration Potential of The Eu Candidate Countries. *The Young Economists Journal*, 1(14), 131–142. Retrieved from <http://feaa.ucv.ro/RTE/014-17.pdf>
- Castles, S., & Miller, M. J. (2003). *The Age of Migration (Third Edit)*. Hampshire: Guilford Press.
- Clark Colin. (1940). *The Conditions of Economic Progress*. London: Macmillan.
- Clarke, R., & Eyal, K. (2013). Microeconomic Determinants of Spatial Mobility In Post-Apartheid South Africa: Longitudinal Evidence From The National Income Dynamics Study. *Development Southern Africa*, 31(1), 168–194.
- De Haas, H. (2008). Migration and Development: A Theoretical Perspective. *International Migration Institute (IMI) (Vol. 9)*. <http://doi.org/10.1111/j.1747-7379.2009.00804.x>
- De Haas, H. (2010a). Migration and Development: A Theoretical Perspective. *International Migration Review*, 44(1), 227–264. <http://doi.org/10.1111/j.1747-7379.2009.00804.x>
- De Haas, H. (2010b). Migration Transitions: A Theoretical and Empirical Inquiry into The Developmental Drivers of International Migration, (1), 46.
- DEMIG (2015) DEMIG POLICY, version 1.3, Online Edition. Oxford: International Migration Institute, University of Oxford. www.migrationdeterminants.eu. Erişim: <https://www.imi.ox.ac.uk/data/demig-data/demig-policy-1/download-the-data/demig-policy-data-downloads>
- DeWaard, J., Kim, K., & Raymer, J. (2012). Migration Systems in Europe: Evidence From Harmonized Flow Data. *Demography*, 49(4), 1307–1333.
- Eryurt, M. A. (2010). Internal Migration and Fertility in Turkey: Kaplan-Meier Survival Analysis. Hacettepe University. <http://doi.org/10.1155/2012/329050>
- Fagiolo, G., & Santoni, G. (2015). Revisiting the role of migrant social networks as determinants of international migration flows. *Applied Economics Letters*, 23(August), 1–6. <http://doi.org/10.1080/13504851.2015.1064072>
- Feridun, M. (2007). Immigration, Income and Unemployment: An Application of the Bounds Testing Approach to Cointegration. *The Journal of Developing Areas*, 41(1), 37–49. <http://doi.org/10.2307/40376157>
- Furedi, F. (1997). *Population and Development: A Critical Introduction*. Palgrave Macmillan.
- Hancıoğlu, A., Ergöçmen, B., & Ünal, T. (2004). The Population of Turkey at the Turn of the XXI. Century: Past Trends, Current Situations and Future Prospects. In *Population Challenges, International Migration and Reproductive Health in Turkey and the European Union: Issues and Policy Implications* (pp. 43–50). İstanbul: Turkish Family Health & Planning Foundation.

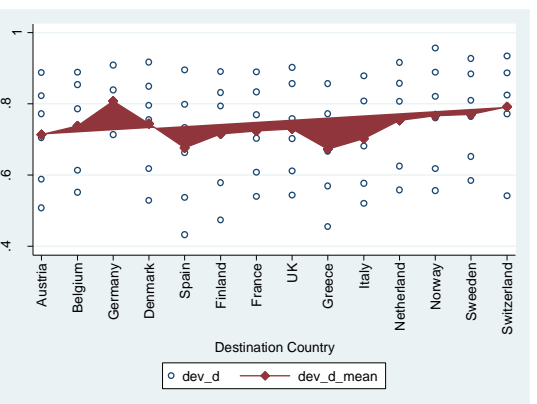
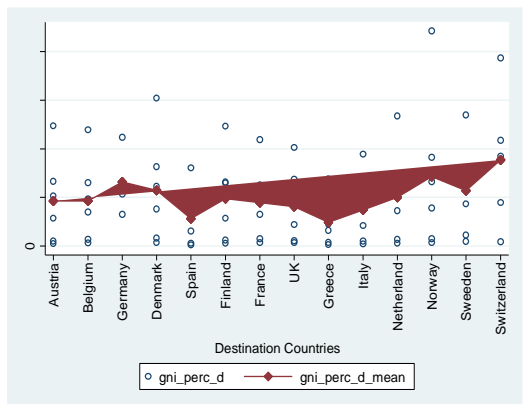
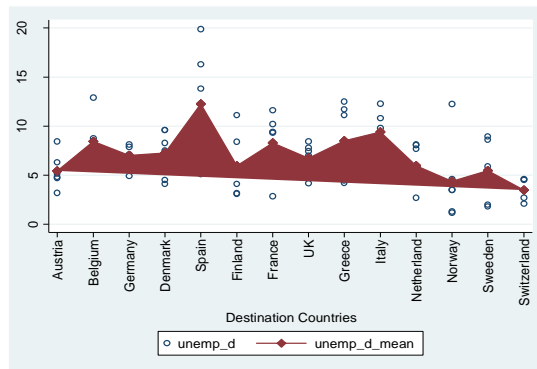
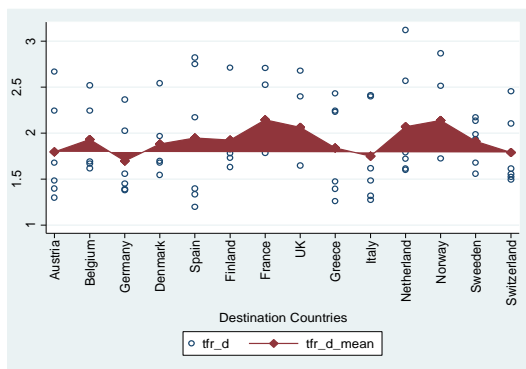
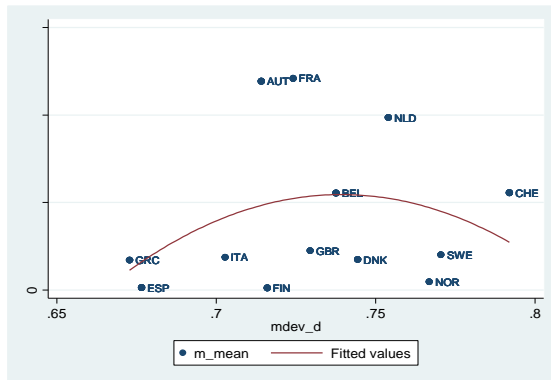
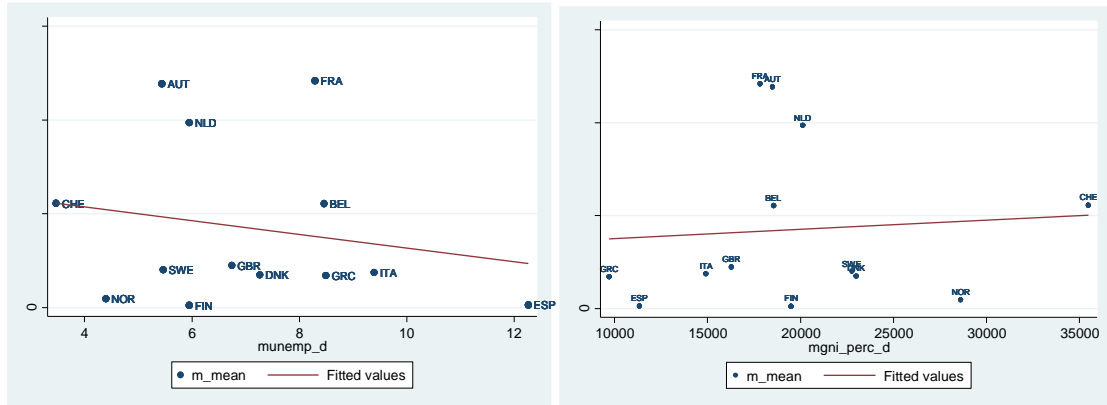
- Harris JR, Todaro MP. 1970. Migration, unemployment and development: A two-sector analysis. *American Economic Review* 60:126-142.
- İçduygu, A ; Göker, Z; Bertan, L and Elitok, S. (2013). Eu Neighbourhood Migration Report 2013 - Turkey. Erişim: http://www.migrationpolicycentre.eu/docs/migration_profiles/Turkey.pdf%5Cnpapers3://publication/uuid/552557EC-4530-4EF3-83CA-E2EC7BF7DC67
- İçduygu Ahmet; Karaçay, A. (2012). Demography and Migration in Transitions: Reflections on the EU-Turkey Relations. In Thomas Straubhaar and Seçil Paçacı (Ed.), *Migration Potentials from and to Turkey* (Hamburg In). Hamburg.
- İçduygu, A., & Sert, D. (2009). Focus Migration Country Profile, Turkey. *Focus Migration* (Vol. 5). http://focusmigration.hwwi.de/typo3_upload/groups/3/focus_Migration_Publikationen/Laenderprofile/CP_05_Turkey_2009.pdf.
- International Labour Organization (ILO). Key Indicators of the Labour Market database. Erişim: <https://www.destatis.de/EN/FactsFigures/NationalEconomyEnvironment/LabourMarket/Unemployment/Unemployment.html>
- Kim, K., & Cohen, J. E. (2010). Determinants of international migration flows to and from industrialized countries: A panel data approach beyond gravity. *International Migration Review*, 44(4), 899–932.
- Koç, İ., Eryurt, M. A., Adalı, T., & Seçkiner, P. (2010). Türkiye'nin Demografik Dönüşümü. Ankara. Erişim: http://www.hips.hacettepe.edu.tr/TurkiyeninDemografikDonusumu_220410.pdf
- Lee, E. S. (1966). A Theory of Migration. *Demography*, 3(1), 47. <http://doi.org/10.2307/2060063>
- Lewis, W. A. (1954). "Economic development with unlimited supplies of labour." *The Manchester School*, 22(2), 139–191.
- Martin PL. 1993. Trade and Migration: NAFTA and Agriculture. Washington D.C.: Institute for International Economics. 457-76 pp.
- Martin PL, Taylor JE. 1996. The anatomy of a migration hump. In *Development strategy, employment, and migration: Insights from models*, ed. JEE Taylor, pp. 43-62. Paris: OECD, Development Centre
- Massey, D. S., Arango, J., Hugo, G., Kouaouci, A., Pellegrino, A., & Taylor, J. E. (1993). Theories of International Migration: and Appraisal. *Population English Edition*, 19(3), 431–466. <http://doi.org/10.2307/2938462>
- Mayda, A. M. (2010). International migration: A panel data analysis of the determinants of bilateral flows. *Journal of Population Economics*, 23(4), 1249–1274.
- Moral-Pajares, E., & Jiménez-Jiménez, F. (2014). Migration within the EU-15: Pull Factors and Choice of Destination. *Revista de Economía Mundial*, 37, 181–200.
- Mihçı, H. (1996). Kalkınma : Bir Terim Neyi Anlatır ? *Ekonomik Yaklaşım*, 7(23), 65–86.
- Piore, M. (1979). *Birds of passage: Migrant labour in industrial societies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ramos, R. (2016). Gravity models: A tool for migration analysis. *IZA World of Labor*, (March), 1–10. <http://doi.org/10.15185/izawol.239>
- Ranis, G., & Fei, J. C. H. (1961). A Theory of Economic Development. *The American Economic Review*, 51(4), 533–565.
- Ravenstein, E. G. (1885) "The Laws of Migration", *Journal of the Statistical Society of London*, 48(2), 42 - 43.
- Rittersberger-Tılıç, H., Özen, Y. & Çelik, K. Geriye Göçün Dinamikleri: Almanya'dan Ev'e Dönüş. "Küreselleşme Çağında Göç", (2012), p.287 – 307.

- Ruysen, I., Everaert, G., & Rayp, G. (2012). Determinants and dynamics of migration to OECD countries in a three-dimensional panel framework. *Empirical Economics*, 46(1), 175–197.
- Ruysen, I., & Rayp, G. (2014). Determinants of Intraregional Migration in Sub-Saharan Africa 1980-2000. *The Journal of Development Studies*, 50(3), 426–443.
- Skeldon, R. (1997). *Migration and Development: A Global Perspective*. Harlow: Longman.
- Stark, O., & Bloom, D. E. (1985). The New Economics of Labor Migration. *American Economic Review*, 75(2), 173–178.
- Todaro, M. P. (1969). A Model of Labor Migration and Urban Unemployment in Less Developed Countries. *The American Economic Review*, 59(1), 138–148.
- Todaro, M. P., & Smith, S. C. (2006). *Economic Development (Ninth Edit)*. California: Pearson Addison Wesley.
- Toros, A. (2015). *Demographic Transition in Turkey: Landing on to Civilization (Vol. 2015)*. Retrieved from http://www.hips.hacettepe.edu.tr/sunum/sunum_toros.pdf
- Turkish Statistical Institute. (1995). *The Population of Turkey, 1923-1994: Demographic Structure and Development*. Ankara.
- UN DESA. (2013). *International Migration Report 2013*. United Nations Department of Economic and Social Affairs Population Division. <http://doi.org/ST/ESA/SER.A/346>
- UN DESA. (2015). *World Population Prospects: The 2015 Revision, custom data acquired via website*.
- UNDP. Erişim: <http://hdr.undp.org/en/composite/trends> and <http://hdr.undp.org/en/content/education-index>.
- World Bank. (2010). *Bilateral Migration Database 1960-2000 and Migration Matrix 2010*. Erişim: <http://data.worldbank.org/data-catalog/global-bilateral-migration-database>
<http://go.worldbank.org/JITC7NYTT0>
- Yuan, Y. C. (2000). Multiple Imputation for Missing Data Concepts and New Development, Paper 267-25. SAS SUGI proceedings: SUGI 25. Erişim: <http://www2.sas.com/proceedings/sugi25/25/st/25p267.pdf>
- Zelinsky, W. (1971). The Hypothesis of The Mobility Transition. *Society*, 61(2), 219–249. <http://doi.org/10.2307/213996>

EK: DEĞİŞKENLERE AİT GRAFİKLER⁸

⁸Grafikler, Hedef Ülke Ortalama Göçmen Stoku ve Ülkenin Toplam Bağımlılık Oranı, Toplam Doğurganlık Oranı, İşsizlik Oranı, kişi başına düşen GSMH ve İnsani Gelişme Endeksi arasındaki ilişkiyi ve ülkelerdeki toplam doğurganlık oranı, işsizlik oranı, kişi başına düşen milli gelir, insani gelişme endeksinin 1960-2010 yılları arasındaki dağılımını göstermektedir.

KIRSAL ALANDA KADIN GİRİŞİMCİLİĞİ: BATI AKDENİZ BÖLGESİNDE TKDK'DAN HİBE ALAN KADINLAR ÜZERİNDE BİR ARAŞTIRMA*

WOMEN'S ENTREPRENEURSHIP IN RURAL AREAS: A STUDY ON WOMEN RECEIVE A GRANT FROM 'TKDK' IN WESTERN MEDITERRANEAN REGION OF TURKEY

Zeliha Merve ACAR¹, Nedret ÇAĞLAR²

1. Yüksek Lisans, acarmerve545@gmail.com,
https://orcid.org/0000-0003-2724-0736

2. Dr. Öğr. Üyesi., Süleyman Demirel Üniversitesi,
İletişim Fakültesi, nedretcaglar@sdu.edu.tr,
https://orcid.org/0000-0001-9769-056X

Makale Türü Article Type
Araştırma Makalesi Research Article

Başvuru Tarihi Application Date
23.10.2019 10.23.2019

Yayına Kabul Tarihi Admission Date
20.11.2019 11.20.2019

DOI
10.20875/makusobed.637274

* Bu çalışma, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde kabul edilen 'Kırsal Alanda Kadın Girişimciliği: Batı Akdeniz Bölgesinde TKDK'dan Hibe Alan Kadınlar Üzerinde Bir Araştırma' isimli yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

Öz

Kırsal alanlarda aile içerisinde aktif olarak çalışan ancak emeğinin karşılığını al(a)mayan, çalışması resmi kayıtlara yansımayan kadınların kendi işini kurmaları ve iş sahibi olmaları çok önemlidir. Son yıllarda bazı kamu kurumları ya da çeşitli kuruluşlar bu konuya ilgisiz kalmamış AB'ye uyumun da bir gereği olarak kadın girişimciliğine çeşitli şekillerde desteklerde bulunmaya başlamışlardır. Bu kuruluşlardan biri olan Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK); kırsal alanlarda yaşayan kadınlara hibeler vererek onları yatırım yapmaya ve girişimciliğe özendirilmeye çalışmaktadır. Bu çalışmanın da temel amacı; TKDK'dan hibe alan kırsal alanda girişimciliğe yönelen kadınların yapmakta oldukları faaliyetlerin, öncelikle kadının kendisine ve ailesine daha sonra ise bulunduğu yöreye ve kırsal kalkınmaya etkisinin incelenmesidir. Çalışmada nitel araştırma teknikleri kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre; hibe ile girişimciliğe yönelen kadınların kurmuş oldukları işletmeleri ile kişisel imaj ve özgüvenlerinin olumlu yönde geliştiği, girişimciliğin maddi imkânlarını arttırdığı, kırsal alanlara ekonomik, sosyal ve istihdam imkânları gibi daha birçok yönden katkıda buldukları gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kırsal Alan, Kadın, Girişimciliği, Kadın Girişimciliği,

Abstract

It is very vital for women, who work actively in the family life but who are unable to receive the money for their labor and whose work is not reflected in the official records, set up their own businesses and have job. In recent years, some public institutions or various organizations have not been unconcerned to this issue and have started to support women entrepreneurship in various ways as a requirement of EU harmonization. TKDK which is one of these organizations are trying to encourage them to invest and to entrepreneurship by giving grants to people living in rural areas. The main purpose of this study is to investigate the effects of the activities of the women who are turning to entrepreneurship in rural area by taking donations from TKDK and the effects of the activities of women on her own and her family, then the region and rural development. According to the findings; it has been observed that these women, who are entrepreneurs, develop their personal image and self-confidence in a positive way, increase their financial means and also contribute to rural areas in many ways such as economic, social and employment opportunities through their establishments.

Keywords: Rural Area, Women, Entrepreneurship, Women Entrepreneurship,

1. GİRİŞ

Son yıllarda yaşanan birtakım gelişmelerle birlikte toplumdaki konumunu güçlendiren kadın; bazı önyargıları kırmış ve çalışma hayatına daha yoğun bir şekilde katılmaya başlamıştır. Kırsal alanlarda üretimin her aşamasında önemli bir yere sahip olan kadın artık sadece ücretsiz aile işçisi olarak çalışmak yerine belirli bir gelire sahip olabileceği işlere yönelmektedir. Bu durum devlet tarafından da istenilen hatta teşvik edilen bir durumdur. Çeşitli yardımlar, projeler, teşvik edici unsurlar vs. ile kırsal kalkınmayı da desteklemek maksadıyla kırsalda farklı iş alanları oluşturulmaya çalışılmaktadır. Böylece kadının da bu alanlara yönelmesi, çalışması, işgücüne katılımının artması sağlanabilmektedir. Kadının kamusal alana girmesi ve çalışma yaşamında aktif olarak yer almasına yönelik devlet ve sivil toplum kuruluşlarının sağladığı destekler bu anlamda önemlilik arz etmektedir. TKDK kapsamında kırsal alanlara yönelik verilen hibeler de bu bağlamda değerlendirilebilir. Bu hibeler ile kırsal alanlarda; Avrupa Birliği (AB) standartlarında sürdürülebilir, çeşitli ve yenilikçi üretimler teşvik edilmektedir. Böylelikle hem Avrupa Birliği ile entegrasyon sürecinin hızlanmasına hem de kırsal kesimin yaşam standartlarının artırılmasına, kırsal ekonominin gelişmesine, kırsalda yaşayan dezavantajlı gurupların, gençlerin, kadınların ekonomik ve sosyal bağlamda güçlenmesine fırsat oluşturulmaktadır. Üstelik kurum tarafından verilen hibelerde kadına pozitif ayrımcılık uygulanarak, hibe almaları, iş yaşamına katılmaları, kendi işlerini kurarak hem kendilerine hem de diğer kişilere istihdam sağlamaları daha kolay hale getirilmektedir. Böylelikle devlet; kırsal alanlarda her sorunu kendisi çözmek yerine kırsalda yaşayan insanların eline imkân vererek, kırsal potansiyeli harekete geçirerek insanların kendi kendilerini daha sağlıklı ve kalıcı bir şekilde geliştirmelerini sağlamış olmaktadır. Ayrıca verilen bu hibelerle kırsal alanlarda birçok kadın kendi işini kurarak iş sahibi olmakta ve kırsalda birçok kişiye istihdam sağlamaktadır. Sadece ev içi işlerde uğraşan kadının konumu ekonomik, sosyal vs. açıdan daha güçlü hale gelmektedir.

Bu çalışmanın temel amacı; TKDK'dan hibe alarak kırsal alanlarda girişimciliğe yönelen kadınların yapmakta oldukları girişimcilik faaliyetlerinin, öncelikle kadının kendisine ve ailesine daha sonra ise bulunduğu yöreye ve kırsal kalkınmaya etkisinin incelenmesidir.

1.1. Kırsal Alanda Kadın

Türkiye'de toplam nüfusun yarısını oluşturan kadınların kamusal alanda temsili sorunludur. Toplam nüfustaki yerine rağmen Sanayi Devriminden günümüze değin kadın işgücünde artışlar olsa da, kadın işgücü erkek işgücünün gerisinde kalmış ve ikincil konumundan kurtulamamıştır (Peker ve Kubar, 2012: 176). Tüm dünyada var olan cinsiyete dayalı işbölümünün kadınları çocuk-yaşlı bakımı, ev içi işler; erkekleri ise gelir getirici işlerde çalışmaya yönlendirmesi bu durumun temel nedenlerindedir. Dolayısıyla kadınlar çocuk yaşlardan itibaren eğitim imkânlarına ve üretken kaynaklara ulaşmada, gelir getirici işlere katılmada iş ve kariyer edinmede erkeklere göre dezavantajlı durumdadırlar (Toksöz, 2007b: 1). Örneğin 2018 yılı itibariyle on beş ve üzeri yaş gurubu kişilerde istihdam oranı %53,2'dir. Bu oranın %72,7'sini erkekler oluştururken sadece %34,2'sini kadınlar oluşturmaktadır (www.biruni.tuik.gov.tr). Kadının toplumsal cinsiyet kalıp yargıları çerçevesinde özel alanda kendisine biçilmiş olan rolleri (ev işi, çocuk bakımı vs.) onun kamusal alana yönelmesini sınırlandırmaktadır. Toplumsal iş bölümü kadını özel alanda tutmaya yönelik bir tutum geliştirmiştir. Erkeğin kamusal alandaki ezici konumu ve kadına yüklenmiş olan roller, kadını özel alana yöneltmiş ve kadın, aile içi rollerinin ötesine geçme, çalışma yaşamında yer alma konusunda ya mücadele etmek ya da kabullenmek durumunda kalmakta, hatta kadının kendini yetersiz hissetme gibi duygulara kapılmasına neden olmaktadır (Çağlar, 2011: 60).

AB ülkelerinde ise kadının işgücüne katılımına bakıldığında kentleşme ve sanayileşmenin etkisi açık bir şekilde fark edilmektedir (TÜSİAD, 2002: 58). 2017 yılı itibariyle Avrupa Birliğinde (28 ülkede ortalama) %52,9 toplam işgücünün %59,2'sini erkekler oluştururken %47,1'ini ise kadınlar oluşturmaktadır (www.ilo.org). Oranlardan da görüldüğü gibi, Türkiye'de kadınlar çeşitli nedenlerden dolayı erkekler kadar işgücüne katılamamaktadır. İşgücüne katılım oranları açısından AB standartlarının yakalanabilmesi için kadının daha fazla işgücü piyasasına çekilmesi ve işgücü piyasasından çıkmalarını engelleyecek önlemler alınması gerekmektedir (Korkmaz ve Mahiroğulları, 2007: 56).

Türkiye'nin ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel vb. alanlarda gelişmesi kadının toplum içinde her alanda hak ettiği konuma ulaşabilmesiyle paraleldir. Nüfusun yarısını oluşturan kadınların çalışma yaşamına ve sosyal hayata katılmaları ve özellikle de kırsal alanlarda zor şartlar altında çalışan kadınların sorunlarının

çözümü açısından son derece önem taşımaktadır. Kırsal alanda ve tarımsal üretimde çalışan kadın nüfusunun fazlalığı sorunların çözümünü gerektiren bir diğer nedendir (Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, 2012: 64).

Kırsal alanda kadının yeri sadece tarlada ve tarımsal üretimde değil aynı zamanda ev içinde de çok önemlidir. Kırsalda kadınlar tarla işlerinin yanı sıra yemek, temizlik, çamaşır, hayvan bakımı gibi oldukça zaman gerektiren işleri de üstlenmek durumunda kalmaktadırlar (Kızılaslan ve Yamaoğlu, 2010: 155). Dolayısıyla kadınların sorumlulukları yoğun ve zor olmakla birlikte belirgin olmadığı için, geniş bir alana yayılabilmektedir (Korkmaz ve Tüfekçi, 2007: 46). Erkeklerin ise; sanayileşme ve kentleşmenin çıktıkları olan göç ve kalkınmayla birlikte ücretli işlere yönelmeleri ve daha iyi eğitim almaları kadınların özel alanda tarımsal işlerle daha çok meşgul hale gelmelerine neden olmuştur. Ancak kadının tarım ekonomisindeki yeri ve emeği ne istatistiklere ne de gelir düzeyine yansımaktadır (Oktik, 2002: 27).

1.2. Çalışma Hayatında Kadın

Çalışma; toplumsal yaşamda önemli bir yeri olan, tarihin belli dönemlerinde belli kişiler tarafından gerçekleştirilen, değişen zamana ve kurumlara göre farklı anlamlar yüklenen sosyal ve ekonomik yönleri bulunan bir kavramdır (Bozkurt, 2011: 4). Sosyal ilişkiler, statü, gelir, sosyal güvence, sendikal örgütlenme, yönetime katılma gibi kazanımlarından dolayı çalışma; toplumun diğer alanlarında da söz sahibi olabilmenin temel koşullarındandır (Çakır, 2008: 26).

Cinsiyet bağlamında değerlendirildiğinde ise; daha önce de bahsedildiği üzere çalışma yaşamında kadın erkeğe göre ikincil konumdadır. Kadın özel hayatındaki sorumlulukları ve toplum tarafından yüklenen geleneksel cinsiyetçi rolleri nedeniyle çoğunlukla kamusal alanda erkeğe göre daha az yer almaktadır. Kadının biyolojik farklılığının ötesinde toplum tarafından atfedilen sosyal kimlik, toplumdaki rolünün sınırlarını ve ayrıcalıklarını ortaya koymaktadır. Ev işi, annelik, evinin kadını ve kadınlık gibi biçilmiş cinsiyetçi ve sınırlayıcı roller kadını çalışma hayatından uzak tutmaktadır (Çağlar ve Türel, 2010: 18).

Kadının çalışma yaşamındaki yeri tarihsel süreç içerisinde incelendiğinde; kapitalist anlayış ve kapitalist üretim ilişkileri ile birlikte (savaş gibi durumlarda göz ardı edilse de) zamanla cinsler arası işbölümünün ortaya çıktığı, istihdam politikalarının da buna göre şekillendiği söylenebilir (Negiz ve Yemen, 2011: 196). Ancak unutulmamalıdır ki; kadınlar çalışarak, gelir elde ederek geleneksel toplum yapısının getirdiği olumsuzlukları azaltabilmekte, toplum içinde bir statü elde edebilmekte ve erkeklerle eşit birer birey olarak toplumda yerini almaktadır (Hüseyinli ve Hüseyinli, 2016: 109). Kadınların işgücüne dâhil olması aynı zamanda o ülkenin ekonomik ve sosyal yönlerden gelişimine, ekonomik alanda üretimin bir parçası olarak iktisadi verimliliğin artmasına katkı sağlayarak ülkenin kalkınma potansiyeline de destek olmaktadır (Kıral ve Karlılar, 2017: 273).

Kadının çalışma yaşamına dâhil oluş sürecinde ise, Sanayi Devrimi bir dönüm noktası olmuştur. Çünkü kadın ilk kez Sanayi Devrimi ile birlikte ekonomik anlamda ücret karşılığı çalışmaya başlamıştır. Bu nedenle Sanayi Devrimi günümüz anlamı ile ücretli kadın işgücü kavramının doğmasına yol açan tarihsel bir gelişmedir (Bozkaya, 2013: 72). Avrupa'nın yaşadığı sanayileşme ile birlikte 19. yüzyılda kadınlar ücretli işçi olarak çalışmaya başlamışlardır. Yani kadın geçmişten günümüze her alanda ekonomik uğraşlara katılmış olsa da ücretli olarak çalışmaya başlaması genel olarak Sanayi Devrimi ile gerçekleşmiştir (Küçükali, 2014: 2).

Sanayi Devriminden İkinci Dünya Savaşı sonlarına kadar ise kadın işgücü, erkek işgücünün yetersiz kaldığı durumlarda devreye girmiş ve yedek nitelikte görülmüştür. Kadın işgücüne ihtiyaç kalmadığında kadınlar, çeşitli uygulamalarla evlerine dönmeleri mecburiyetinde bırakılmışlardır. Ancak İkinci Dünya Savaşından sonra kapitalist ekonomilerin de genişlemesiyle kadınlar giderek artan sayılarda çalışma alanında yer almaya başlamışlardır (Çitçi, 1982: 22). İlerleyen sanayileşme süreci ile birlikte kadınlara yeni istihdam alanları yaratılmıştır. Kısacası kadının tarım dışı alanlarda çalışmaya başlaması sanayileşme ile başlamışsa da 1. ve 2. Dünya Savaşları ile hız ve önem kazanmıştır (Kocacık ve Gökkaya, 2005: 196-198).

Son olarak yaşanan olumsuzluklar da olsa küreselleşme vb. gibi gelişmelerle hizmet ve kamu sektörlerinin genişlemesine paralel olarak kadın işgücü artmış ve bu artış son yıllarda da devam etmektedir. Zamanla kadın çalışanlara toplumun bakış açısının değişmesi, kadın çalışanları koruyan yasalar ve destekleyen ulusal ve uluslararası politikalar da kadın istihdamının artışına katkıda bulunmuştur. Eğitimin yaygınlaşması, ailelerin küçülmesi, azalan evlilik oranları, ilk evlilik yaşının artması, çocuksuz aileler, çalışma saatleri ve çalışma saatlerindeki esneklik, kısmi süreli işin yaygınlaşması, sağlık ve sosyal güvenlik tedbirleri kadın istihdamını arttıran diğer faktörlerdendir (Ekin, 1990: 27).

Türkiye’de kadının çalışma yaşamına dâhil oluş tarihine bakılacak olduğunda ise, birçok benzerlik ve paralellik bulunmasından dolayı Osmanlı döneminden başlamak mümkündür. Osmanlı Devletinde kadınlar, üretime katkıları bakımından kırsal alanda yaşayan kadınlar ve şehirli kadınlar olarak incelenmelidir. Çünkü Osmanlıda tek tip bir kadından söz etmek mümkün değildir. Kadının yaşadığı alan ve zaman dilimi onun kimliğinin belirlenmesinde etkili olmuştur. En genel şekilde ifade edilecek olursa, Osmanlı kadını ne toplumun tamamen içinde ne de tamamen dışında yer almıştır. Özellikle taşrada yaşayan Osmanlı kadını ekonomik yapının birebir içinde yer almış ve üretime katkıda bulunmuştur (Dingeç, 2010: 24). Yani Osmanlı kadınının tarım, el sanatları vs. gibi alanlarda belli yeri vardır. Ancak bu durum daha çok taşrada yaşayan kadınlar için geçerli olmuştur. Şehirde yaşayan kadınlar ise çeşitli sebeplerden dolayı ev dışında üretime katılamamışlardır (Kurnaz, 1997: 135).

Kısacası 16. ve 17. Yüzyılda genel olarak Osmanlı kadını özellikle de kırsalda yaşayan kadınlar; tarlada, pazarda, dükkânda üretime katılma dolayısıyla da ekonomik yapıya dâhil olma imkânını bulabilmişlerdir. Ancak zamanla gelişen teknolojiler, sanayi inkılabı ve sonrasında yaşanan gelişmeler kadının konumunda değişiklikler yaratmıştır. Sanayi İnkılabı ile kapanan birçok atölye ile kadınlar işlerinden olmuşlardır. Köylerde tarımsal faaliyetlerin azalması ve bazı isyanlardan dolayı şehirlere doğru yaşanan göçlerle birlikte işsizlik baş göstermiştir (Dingeç, 2010: 24).

Uzun yıllar süregelen kadının konumu 19. Yüzyıl Tanzimat hareketleriyle değişmeye başlamıştır. Batılılaşma hareketleri ile birlikte Osmanlı toplumunda kölelik ve cariyelik kaldırılmıştır. Kadınların cahilliğini ve geriliğini ülke geriliği olarak gören ve kadınların eğitilmesi gerektiğini belirten Batı’dan sonra Osmanlıda da kadınların eğitimine ve meslek edinmesine yönelik gelişmeler yaşanmaya başlamıştır (Eyüboğlu, 1999: 52-53).

Cumhuriyet’in ilan edilmesiyle birlikte kadın işgücü, savaş sonrası erkek işgücünün yetersiz olması nedeniyle artmıştır. Anadolu’nun köşelerinde okullar ve kadın öğretmenler artmakta en önemlisi de kadınların eğitilmeleri ve çeşitli mesleklerde yer almaları sağlanmaya çalışılmaktadır (Gökçimen, 2008: 18-19). Artık kadınların her alanda söz sahibi olmaları gerektiği bunun için de erkeklerle eşit derecede eğitim görerek her meslekte temsil edilmeleri uygulamada da sağlanmaya çalışılmıştır (Gelgeç Bakacak, 2009: 631).

1950’li yıllarla birlikte kadınlar ücretli çalışan gurubuna daha aktif bir şekilde katılmaya başlamışlardır (Kocacık ve Gökçaya, 2005: 201). Ancak bu dönemde hâlâ kadın çalışanların oranı ücretsiz aile işçisi şeklinde tarım kesiminde yoğunlaşmaktadır. Henüz gelişmekte olan hizmet ve sanayi sektöründe kadın çalışan oranı düşüktür (Makal, 2001: 152).

Türkiye’de kadın işgücü ve istihdamına ilişkin çalışmaların resmi belgelere yansımaları genel olarak 1990-1994 döneminde 6. Kalkınma Planı ile gerçekleşmiştir denilebilir. Bu dönemde, aile-kadın-çocuk başlığı ile kadınların tarım dışı sektörlerle yönlendirilmesi gündeme getirilmiştir (DPT, 1989: 287). Bu çalışmalar ilerleyen yıllarda özellikle AB uyum süreci ile birlikte daha farklı boyutlara ulaşmıştır. Kadın istihdamının düşük düzeyini en aza indirmek için iki önlem paketi üzerinde odaklanılmaktadır. Bunlardan biri esnek çalışma biçimlerinin yaygınlaştırılması ve kadınların bu tarz çalışmaya teşvik edilmesi diğeri ise kadın girişimciliğinin desteklenmesi politikalarıdır. Esnek çalışmanın kadın istihdamıyla özdeşleştirilmesi Türkiye için işgücü piyasasına çok sınırlı katılan kadınlara erkeklerle eşit fırsatların sunulmasından ziyade kadınlardan yetersiz katılım biçimlerine razı olmalarını istemektir. Benzer şekilde bu durum kadın girişimciliğine teşvik için de söz konusudur. Kuşkusuz bu çözümler kadınlara yeni iş imkanları yaratılmadığı durumlarda önemli bir fırsat gibi görülmekle birlikte kadın istihdamını arttırması açısından sınırlıdır (Toksöz, 2007b:50-51).

TÜİK’in 2019 yılı Ocak dönemi işgücü istatistiklerine göre; istihdam oranı %44,5 olarak açıklanmış erkeklerde istihdam oranı %61,3 kadınlarda ise %28,1 olarak gerçekleşmiştir. 2018 yılı iş gücü istatistikleri baz alınarak bir değerlendirme yapıldığında; 2019 yılında istihdam oranlarında düşüş yaşandığı gözlenmiştir. Sektörlerde kadın-erkek dağılımına bakılacak olursa (2017 yılı itibarıyla); tarım sektöründeki %19,5 istihdam oranının %15,5’i erkeklere %28,7’si ise kadınlara aittir (www.tuik.gov.tr). Toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümü kadını ücretsiz aile işçisi olarak tarım sektörünün önemli bir ögesi haline getirmiştir. Kalıp yargıların beslediği söz konusu tutum; kırsalda daha fazla rol üstlenen kadın emeğinin görünmezliğini pekiştirmektedir.

Küreselleşen dünya koşulları ile kadın istihdamı her ne kadar erkek istihdamının gerisinde de kalsa gün geçtikçe artış göstermektedir. Kadınların çalışma yaşamına uyumlulaştırılması ve kendi kendini idame eder duruma gelmeleri normal ve istenilen bir durumdur. Çünkü kadın istihdamı bir ülkenin gelişmesinde ve sürdürülebilir şekilde kalkınmasında son derece önemli rol oynamaktadır. Bu gibi nedenlerle hem dünyada

hem ülkemizde kadını, kadın çalışanları koruyucu ve destekleyici politikalar geliştirilmekte ve bu konuya önem verilmektedir (Dutlu Erten, 2016: 57-58).

1.3. Girişimcilik ve Kadın Girişimciliği

Girişimcilik; Batı dillerindeki (İngiltere ve Fransa) karşılığı 'entreprende' ile ifade edilen ve Türkçede de aynı zamanda teşebbüs kelimesinden türeyen bir kavramdır (Top, 2006: 4). Ekonomik, sosyal, psikoloji gibi birçok alandan beslenen bir kavram olmasından dolayı girişimcilik, geçmişten günümüze farklı anlamlar kazanmıştır (Candan, 2011: 158).

Girişimciliğin ekonomik gelişme ve buna benzer birçok olayla ilişkili olduğu bir gerçektir. Yani ekonomik refahın sağlanmasında girişimciliğin geliştirilmesi kilit rol oynayacaktır (Bozkurt ve Erdurur, 2013: 72). Aynı zamanda dünya ekonomisinin ilerlemesi, ticaretin gelişmesi, küreselleşme gibi olaylardan dolayı da girişimcilik olgusu ön plana çıkmaktadır. Bu gibi nedenlerden dolayı tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de girişimcilik olgusunun önemi ve ekonomiye olan katkısı fark edilmiştir. Buna bağlı olarak girişimcilerin önlerindeki engellerin kaldırılması ve girişimci sayısının çoğaltılabilmesi amaçlanmaktadır (Sönmez ve Toksoy, 2014: 42).

Girişimciliğin geliştiği ülkelerde işsizlik oranlarında paralel şekilde düşüşler meydana geldiği görülmektedir. Hollanda'da 1994-1998 yılları arasında hızla büyüyen firmaların %8'i istihdam artışının %60'ını gerçekleştirmiştir. Yapılan bir araştırmaya göre birçok Avrupalı, kendi işlerinde çalışmayı ücretli olarak çalışmaya tercih etmektedirler. Geri kalmış ülkelerde ise girişimcilik; ekonomik faaliyetlerin canlanması, toplumsal ve ekonomik uyumun güçlendirilmesi, verimliliğin artırılması gibi olaylarda rol oynamaktadır (TİSK, 2004: 8-10).

Kadın girişimciliği de büyük ölçüde kadının çalışma yaşamına girmesi ve girişimciliğin gelişmesine paralel olarak ilerlemiştir. Kadının yeri evidir düşüncesi; sanayileşme, kentleşme ve toplumsal değişme süreci ile birlikte değişmeye başlamış ve bu süreçte kadına yeni roller eklenmiştir. Yaşanan bu değişimler sonucunda kadın ya kendi iradesiyle ya da yaşadığı ekonomik sıkıntılar nedeniyle çalışma yaşamına girme, ekonomik bağımsızlığını ve özgürlüğünü kazanma yolunda ilerlemektedir (Bedük, 2005: 106-110). Aslında kadınlar hangi ülke olursa olsun geçmişten itibaren geleneksel olarak en temel işletme olan evin idaresini üstlenmiş ve elindeki mevcut kaynaklarıyla evin idaresini sağlamaya çalışan bir idareci durumundadırlar. Ancak bu çalışmalar toplum tarafından günümüz anlamında bir girişim olarak görülmemekte yaptığı iş de bir girişimcilik olarak algılanmamaktadır (Gürol, 2000: 224-225). Günümüz anlamında kadın girişimci ise; ev dışında kendi adına ya da ortaklık sıfatıyla bir ya da birden fazla işyeri bulunan kişidir. Herhangi bir mal ya da pazarın üretilmesi, pazarlanması ve işletme faaliyetleri ile ilgili kararları alan, yürüten, gerçek ve tüzel kişiler ile kendi adına ilişki kuran, elde ettiği gelir üzerinde söz sahibi olan kişi şeklinde de tanımlanabilir (İlter, 2010: 67). Dolayısıyla kadının özellikle de kırsal alandaki kadının doğrudan üretime katılmasına rağmen yapmış olduğu faaliyetler girişimcilik çerçevesinde değerlendirilmemektedir.

1985 yılında yapılan bir çalışmada kadın girişimciler; geleneksel, evcimen, yenilikçi ve radikal olmak üzere 4 farklı kategoriye ayrılmıştır (Goffee ve Scase, 1985: McKay, 2001: 151):

Geleneksel girişimci: Hem girişimcilik idealleri olan hem de toplumsal cinsiyet rolleri ile alakalı geleneksel kadın rollerini önemseyen kadınlardır. Ekonomik olarak da 'kadın işi' olarak adlandırılan mesleklerde bulunma eğilimindedirler.

Evcimen girişimciler: Toplumsal cinsiyet rollerine girişimcilik ideallerinden daha fazla önem veren kadınlardır. Dolayısıyla girişimcilik ideallerine az ilgi gösterirler.

Yenilikçi girişimciler: Girişimcilik ideallerine toplumsal cinsiyet rollerinden daha fazla önem verirler. Çoğunlukla daha önceki iş yaşamlarında engellerle karşılaşan bu nedenle kendi işini kuran ve birçok başarıya sahip profesyonel kadınlardır.

Radikal girişimciler: Kendilerini feminist bir hareketin üyesi olarak görürler. Ne güçlü bir girişimcilik idealleri ne de geleneksel kadın rollerine inançları vardır. İşlerini kadının toplumsal yaşamdaki konumunu iyileştirmek amacıyla bir araç olarak kullanırlar.

1.4. Türkiye'de Kırsal Alanda Kadın Girişimciliği

Türkiye'de; kadınların, istihdama düşük katılım oranlarının ve yüksek işsizlik oranlarının üstesinden gelebilmek için son zamanlarda en çok telaffuz edilen şey, kadın girişimciliğinin desteklenmesi olmaktadır.

İstihdamdan sorumlu kuruluşlar, Avrupa İstihdam Stratejisine uyum için çalışmalarını devam ettirmektedirler. Bu noktada dikkat çeken durum, Türkiye’de kadın istihdamını destekleme faaliyetlerinin büyük ölçüde kadın girişimciliğini destekleme faaliyetine dönüştüğünün görülmesidir. Yani kadınların işsizlikten ve yoksulluktan kurtulabilmelerinin kendi iş girişimleri vasıtasıyla olacağı düşünülmektedir. Ancak Türkiye’nin mevcut iktisadi ve politik yapısında başarılı bir iş kurmak ve yürütmek kadınlar açısından hiç de kolay olmadığı gibi ataerkil sosyo-kültürel yapıdan kaynaklanan ek engellerle de karşı karşıyadır (Toksöz, 2007b: 60).

Kadın girişimcilerin ekonomiye, topluma ve istihdama katkısı özellikle gelişmekte olan ülkeler için hayati öneme sahiptir. Bu nedenle kadın girişimciler için sağlanan sermaye, eğitim ve manevi destekler bu girişimcilerin başarılı olmaları ve işletmelerinin sürekliliğini sağlamada oldukça önemlidir (Çabuk vd., 2015: 424). Kadının kendi işini kurup kendi istihdamını yaratması, işsizliğin azaltılması ve yaşadığı sorunların çözümlenmesine de olanak vermektedir. Hatta bireysel iş kurma tek başına işsizliğin önlenmesinde bir çözüm yolu olarak dahi kullanılabilir. Nitekim kadının kendi işini kurması sadece o kadın için bir fayda sağlamamakta toplum refahının da artmasına yardımcı olmaktadır. Dolayısıyla kadın girişimciliğinin hem kadın hem de toplum için önemi bu kadar büyükken kadınların bağımsız çalışma faaliyetlerinin sürdürülebilmesi ve var olan imkânlardan etkin bir şekilde faydalanabilmelerini mümkün kılacak önlemlerin alınması gerekmektedir (Arat, 1993:212-213).

Bu nedenle son yıllarda da işsizliğin artması ve istihdam oranlarının düşüklüğü, istihdam alanlarını genişletmeyi ve işsizliği azaltmayı ülkemizde öncelikle hedef alanları haline gelmiştir. Kadın girişimciliğinin artırılması, kadınların girişimciliğe yönlendirilmeleri ve kadın çalışanlarla ilgili sorunların azaltılması da bu hedef alanları dâhilindedir. Şüphesiz bu gelişmede AB’ye uyum çalışmalarının etkisi bulunmaktadır. Bu kapsamda; işsizler, engelliler, gençler ve özellikle kadınlar gibi dezavantajlı guruplar için çeşitli programlar hazırlanmaktadır (Toksöz, 2007a: 57-59).

Son dönemlerde AB uyum süreci ile birlikte hem devlet kurumları hem de sivil toplum örgütleri kadın girişimciliği konusunda daha hassas ve teşvik edici faaliyetler yürütmektedirler. Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB), İl Özel İdareleri (yoksullara ve kadınlara yönelik mikro kredi vermesi), Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (KSSGM), Sivil Toplum Kuruluşları, Avrupa Birliği İş Geliştirme Merkezi (ABİGEM), Kadınlarla Dayanışma Vakfı (KADAV), GAP Bölgesi Girişimci Destekleme Merkezleri (GİDEM), Kadın Girişimciler Derneği (KAGİDER), Kadın Emegini Değerlendirme Vakfı (KEDV), Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) gibi kuruluşlar kadın girişimcilerle ilgili faaliyetlerde bulunan çeşitli kuruluşlardır (İlter, 2010: 114-124). Bu kuruluşların haricinde 10. Kalkınma Planında ‘Aile ve Kadın’ başlığı altında kadın erkek eşitliği ve kadına yönelik strateji ve politikalara ayrıntılı bir şekilde değinilmektedir. Örneğin ‘Aile ve Kadın’ alt başlığında bulunan ‘Girişimcilik ve Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler’ (KOBİ) temasında ise girişimciliğe yönelik cinsiyet eşitliğini amaçlayan çeşitli hedef ve politikalar bulunmaktadır (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2018: 26).

Son olarak; Türkiye’de AB’ye uyumun bir gereği olarak kurulmuş olan ‘Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu’ da 42 ilde kırsal alanda yatırımcılara ve kendi işini kurmak isteyen girişimcilere hibeler vermektedir. Kırsal kalkınma destekleri kapsamında IPARD programı aracılığıyla TKDK’nın verdiği hibelerde, kadınlara pozitif ayrımcılık uygulanmakta ve kadınların verilen bu hibelerden daha fazla yararlanmaları aynı zamanda girişimciliğe yönelmeleri amaçlanmaktadır (www.tkd.gov.tr).

Kırsalda kadın girişimciliğini teşvik açısından TKDK’nın çalışmaları önemlidir. Kısaca TKDK hakkında bilgi vermek gerekirse; 2000’li yıllarda Avrupa Birliği ile başlatılan uyum sürecini daha da ileriye taşımak için 2007 yılında Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK) kurulmuştur. 2011 yılından itibaren ise Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı (IPA) kırsal kalkınma fonlarının (IPARD) kullanılması için yetki alınmış ve girişimci-yatırımcıların kullanımına sunulmuştur. Bu kurum ile Türkiye’de 42 ilde IPARD Programı kapsamında arıcılık, süt-et üretimi, kırsal turizm vs. gibi kırsala yönelik birçok alana maddi destekler sağlanmaktadır. Dolayısıyla bu program ve kurum aracılığıyla kırsalda dezavantajlı gurupların, kadınların ve gençlerin güçlendirilmesine yönelik adımlar atılmaktadır (Çalmaz, 2015: 1).

2. YÖNTEM

Bu çalışmanın amacı; Isparta ve Burdur illerinde TKDK’dan hibe alarak kırsal alanda girişimciliğe yönelen kadınların yapmış oldukları faaliyetlerin; öncelikle kadının kendisine ve ailesine daha sonra ise kadının bulunduğu yöreye ve kırsal kalkınmaya etkisinin incelenmesidir. Bu temel amaç çerçevesinde; kırsal alanlarda kadınları girişimci olmaya iten nedenler, kadının iş kurma ve hibe alma sürecinde karşılaştığı

sorunlar, kadının ilgili bulunduğu alanda resmi kuruluşlardan beklentileri, gerçekleştirilen girişimin maddi kaynağı, girişimci kadınların faaliyet alanları gibi sorular da araştırma kapsamında ele alınmıştır.

Çalışmanın amacı doğrultusunda daha detaylı verilere ulaşmak ve elde edilen verileri daha derinlemesine analiz edebilmek için nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma, üzerinde araştırma yapılan ya da yapılacak olan kişilerin bakış açılarıyla araştırılan olayın incelenmesini mümkün kılmaktadır (Ekiz, 2013: 31). Aynı zamanda bu araştırma elde edilen araştırma verilerinin ayrıntılı ve derinlemesine incelenmesini sağlayan veri oluşturma tekniklerini de içinde barındırmaktadır (Kümbetoğlu, 2008: 38). Araştırmanın evrenini Batı Akdeniz Bölgesinde kırsal alanlarda faaliyet gösteren kadın girişimci; örneklemini ise Isparta ve Burdur illerinde TKDK'dan hibe almış olan 29 kadın girişimci oluşturmaktadır.

Esnek, zengin ve olabildiğince detaylı bir şekilde veri toplanmasına imkân tanıdığı ve bu özellikleri ile çalışmaya uyum sağladığı için derinlemesine görüşme veri toplama tekniği kullanılmıştır. Yapılan görüşmelerde toplam 20 sorudan oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Sorular önceden hazırlanmıştır. Ancak görüşmeler esnasında esnek davranılmış ve ayrıntılı cevaplar elde edebilmek amacıyla önceden hazırlanmış olan sorulara eklemeler yapılabilmektedir.

Elde edilen verilerin analizinde ise betimsel sistematik analiz (daha fazla bilgi için bkn. Ekiz, 2013: 75-76) yöntemi kullanılmıştır. Görüşmelerden elde edilen veriler defalarca okunmuş, incelenmiş ve benzer olgular temalarla kodlanmıştır. Temalar oluşturulurken; literatürden, görüşme sorularından ve katılımcı cevaplarından yararlanılmıştır. Betimsel-sistematik analiz yapılırken; temaya uygun ve oluşturulan temayı daha anlaşılır kılacak şekilde doğrudan katılımcı ifadelerine de (G1, G2... şeklinde) yer verilmiştir.

Nitel araştırmalarda geçerlilik ve güvenilirlik sayısal verilerle kanıtlanabilmesine rağmen nitel araştırmalarda sayısal veriler bulunmadığından dolayı geçerliliği ve güvenilirliği sağlamak daha zordur (Başkale, 2016: 23). Nitel araştırmada güvenilirliği sağlama konusunda başvurulan yöntemlerden birisi, araştırma konusu hakkında genel bilgiye sahip ve uzmanlaşmış kişilerden araştırmayı farklı açılardan incelemesini sağlama yoluna gidilmesidir (Creswell, 2003). Bu bilgiler doğrultusunda bu çalışmada da güvenilirliğin sağlanması açısından araştırma verileri; alanda deneyimli bir başka görüşmeci tarafından da değerlendirilmiş, görüşmecinin oluşturduğu temalar ve kategorilerin bizim temalarımızla karşılaştırılması yapılmıştır. Elde edilen temaların birbiri ile uyumluluk oranı %71 olarak bulunmuştur. Görüş birliği ile oluşturulan temalar üzerinden çalışma yürütülmüştür.

3. BULGULAR VE YORUM

Araştırma kapsamında ele alınan 29 kadının ilk olarak demografik özelliklerine bakıldığında, kadınların yaş aralığı 23-67 olup 50 yaş üzeri çoğunluktadır. Medeni hallerine bakıldığında ise 2 kişi haricinde tüm kadınların evli olduğu görülmektedir. Eşinden ayrılmış kadın bulunmamaktadır. Ayrıca evli olan kadınların neredeyse tamamı çocuk sahibidir. Hibe alan kadınların eğitim durumlarına bakıldığında ise; tamamı okuryazar olup 11 üniversite, 11 lise ve 7 kişinin de ilkökul mezunu olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 1. Kadınların Hibe Almadan Önceki Mesleki Durumları

Tema	Alt Tema	Kategori
Kadınların Hibe Almadan Önceki Mesleki Durumları	Çalışıyor (10)	- Kamuda ya da özel sektörde çalışıyor olma - Hibeyi aldığı alanda çalışıyor olma
	Çalışmıyor (10)	- Ev hanımı - Üniversiteden yeni mezun olmuş
	Ücretsiz Aile İşçisi (9)	- Eşi ile birlikte tarım hayvancılık faaliyetlerine katılma

Kadınların hibe almadan önceki mesleki durumları değerlendirildiğinde; çalışmayan kadın sayısının azımsanamayacak düzeyde olduğu göze çarpmaktadır. “*Hibe almadan önce hiç çalışmadım. Ev hanımı idim. Çalışmayı düşündüğüm zamanlar çok oldu aslında ama bir türlü kendime uygun bir iş bulamadım.*

Çocuklardan dolayı da sürekli bir işte çalışamıyordum. Hibeyi de bana iş kurmak için aldık ve bu şekilde bir iş sahibi oldum.” (G6). Ücretsiz aile işçisi olarak değerlendirilen kadınlar ise; sürekli olarak tarım-hayvancılık faaliyetleri ile ilgilenmelerine rağmen kendilerini bir çalışan olarak görmemektedirler. Bu duruma kendileri de ifadelerinde yer vermişlerdir. “Daha önce de şimdi de hiç resmi bir işte çalışmadım. Evlendiğimizden beri eşimle birlikte çiftçilik yapıyoruz.” (G3), “Hibe almadan önce de hibe aldıktan sonra da eşim de ben de bir işte çalışmadık. Hayvancılıkla uğraşıyoruz. Mesleğimiz bu. Hibeyi de bu yüzden aldık.” (G9). Eşlerinden bağımsız bir gelire sahip olamama, elde edilen geliri bağımsız bir şekilde kullanamama, aile içi kararlara etkin bir şekilde katılamama, eşlerinin sosyal güvencelerinden yararlanma vs. bu düşüncelerinin nedenleri arasındadır. Aslında hibe almadan önce herhangi bir işte çalışmadığını belirten kadınların tamamının hibe ile bir iş sahibi olması beklenirken; ne yazık ki bu kadınların birçoğu hâlâ çalışmayan konumundadır. “Ben hiç çalışmadım. Ev hanımıyım. Her zaman eşim çalıştı. Emekli mühendis. Emekli olunca bağ-bahçe işleri ile oyalanmaya başladı. Hibeyi de o yüzden aldık.” (G19). Bunun sebebi ise bu kadınların almış olduğu hibeyi kendi işini kurmak için kullanmayı, hibeyi yakınları (eş, baba, oğul vb.) için kendisi üzerinden almasıdır. Bu durumda kadının hibe alımında sadece bir araç olarak kullanıldığı açıktır. Bu durum; kadının iş hayatına girmesi ve kadın girişimci sayısının artırılması amacıyla verilen hibe ile kadına tanınan bazı kolaylıklardan kaynaklanmaktadır. Ancak kadınlar kendilerine tanınan bu ayrıcalıkları değerlendirmek yerine erkek yakınları için kullanmayı tercih etmişlerdir.

Tablo 2. Hibe ve Girişimcilik Hakkında Bilgi Edinme

Tema	Alt Tema	Kategori
Hibe ve Girişimcilik Hakkında Bilgi Edinme	Kitle İletişim Araçları (1)	- Çalıştığı alana hibe verildiğini televizyondan öğrenmesi
	Çevre (23)	- Yaşanılan çevrede daha önce hibe alan kişiler olması
	Aile Yakınları (4)	- Aile yakınlarının hibeden haberdar olması - Aile yakınlarının daha önce hibe almış olması
	Kurum Bilgilendirmesi (1)	- TKDK'nın kırsal alanlarda yaptığı tanıtım toplantıları

Yaşanılan çevre, kadınların hibe almaya ve girişimciliğe yönelmelerinde en büyük paya sahiptir. “Biz kendimiz bu köyden bu hibeden alan insanlar duyduk, biz de alalım dedik. Çiftçilik yapıyoruz. Devlet de bu illere destek veriyor dediler. Böyle olunca biz de alalım dedik ve aldık.” (G8), “Köyde girişimci insanlar var mı bilmiyorum ama bu köyde hibeden alıp bizim gibi hayvancılık yapan insanlar var. Biz daha emekli olmadan özellikle de eşim biz de alırız diye düşünüyorduk ve biz de başvurup aldık.” (G14), “Biz devletin böyle para verdiğini köyde alan insanlardan duyduk.” (G24). Bu durum kırsal alanlarda insanların somut örneklerle daha çok önem vermesi, yakınındaki bir kişiyi bizzat görerek karar vermesi tedbirli olmaları ile açıklanabilir. Bu durumda bize; kadınların risk almaya yatkın olmadıklarını, daha önce yakın çevresinde başarılı bir örnek görmeden girişimciliğe yönelmede isteksiz olduklarını göstermektedir. Ayrıca hiçbir kadının girişimcilikten ve tanıdığı, örnek aldığı bir girişimciden bahsetmemesi dikkat çekicidir. Kırsal alanlarda girişimci insanlara çok rastlanılmaması bunun temel nedeni olabileceği gibi girişimciliğin farkına varılmaması ya da var olan girişimcilerin örnek teşkil etmemesinin de etkili olduğu düşünülmektedir. Ayrıca; kadın girişimcilere yönelik oluşturulan hibenin kırsal alanda duyurulmasında gazete, radyo, televizyon gibi kitle iletişim araçlarının yetersiz kaldığı, katılımcıların bilgi edinme araçları arasında en son sırada yer alması da dikkat çeken bir diğer bulgudur. Son olarak sadece bir kadının TKDK bilgilendirmesinden bahsetmesi, TKDK'nın kırsal alanlarda yaptığı son derece önemli olan tanıtım ve bilgilendirme toplantılarının da kişileri girişimciliğe yönlendirme konusunda yetersiz kaldığını göstermektedir. “Ailemizde, çevremizde girişimci insanlar yok. Ben TKDK'yi zaten biliyordum, hibe almayı da düşünüyordum ve bir şekilde tanıtım toplantılarına katılma imkanım oldu. O şekilde hibe almaya ve kendi işimi kurmaya karar verdim.” (G1).

Tablo 3. Kadınların Hibeye Başvurma Nedenleri

Tema	Alt Tema	Kategori
Kadınların Hibeye Başvurma Nedeni	İş Sahibi Olma İsteği (4)	- Ev hanımı olan kadınların hibe ile kendilerine iş kurma isteği - Emeklilik döneminde de çalışma isteği
	Makine-Teçhizat Alımı (9)	- Mevcut işlerde kullanılmak üzere araç gereç alınması
	Mevcut İşte Büyüme/Revize (4)	- Mevcut işin büyütülmesi ya da revize edilmesi
	Ailedeki Erkeklerle (baba, eş, oğul vb.) İş Kurma (12)	- Ailedeki erkekler için kadının hibe alması

Kadınların hibeye başvurma nedenlerine bakıldığında çoğunluğu, hibeyi kendisi için değil de yakınları için alanların oluşturduğu görülmektedir. Kadın açısından hibenin amacına uygun olarak kullanılmadığının en önemli göstergesi; kadının hibeyi yakınları için almış olması ve hibeyi kendi işini kurmak için kullanmamasıdır. Araştırmamızda; kadınlara özel olarak verilen söz konusu hibenin kadın üzerinden yakınları (eş, baba, oğul vb.) için alındığı ve kadının araçsallaştırıldığı gözlemlenmiştir. Buradaki temel sorun; kadının girişimci olarak kamusal alanda rol alması doğrultusunda kadına tanınan bazı kolaylıkların amacının dışında kullanılmasıdır. Araştırmaya dâhil olan kadınların yaklaşık %40'ı kendilerine tanınan bu ayrıcalıkları kendisi adına değerlendirmek yerine erkek yakınları için kullanmayı tercih ettiklerini belirtmişlerdir. “Üniversiteden yeni mezun oldum ve şimdi başka bir bölüme daha başladım. Hibeyi babam için aldık.” (G24), “Ben hiç çalışmadım. Ev hanımıyım. Hibeyi oğlum için aldık”. (G16) gibi katılımcı ifadeleri durumu daha net bir şekilde ortaya koymaktadır.

Kadın; hibeyi kendisi kullanabilecekken, kendisine bir iş kurabilecekken eş-baba-oğul gibi aile içindeki daha çok erkeklerle iş imkânı yaratmak maksadıyla hibeyi alması/aldırılması toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının beslediği düşüncenin bir yansıması, kadının ikincilliğinin ve araçsallaştırılmasının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Üstelik kadının kendisi için değil yakınları için hibe almayı hiç yadırgamadan gerçekleştirmesi ve şikâyetçi olmaması bu durumu hiç yadırgamadan kabullendiğini göstermektedir. Bu durum kadının çalışma yaşamına girmesini, ilerlemesini de engellemektedir.

Ayrıca, katılımcıların büyük çoğunluğu daha önceki çalışma hayatında ilgili bulunduğu alana yönelik hibe almış ve aldığı hibeyi yine bu alanda kullanmıştır. Ailesinden gördüğü işi devam ettirenler çoğunluktadır. “Evlendiğimizden beri bu işi yapıyoruz zaten eşim biz evlenmeden önce de ilgileniyordu. Küçük bir kasap dükkanımız vardı. Hibeyi bu iş için aldık ve burası için oldukça büyük bir et tesisi kurduk. Artık eskisi gibi sadece satış yapmıyoruz. Kesim, parçalama vs. işimizi büyüttük.” (G5), “Zaten bu işlerle uğraşıyorduk. Burada yaşayan herkes gibi. Arazilerimiz vardı. Gül üretimi yapıyorduk. Hibe bizim için çok iyi oldu. İşleri ilerletmek istiyordum ama bir türlü cesaret edemiyordum. Bu bizim için bir başlangıç noktası oldu. Hibe ile gülyağı üretimi için bir sistem kurduk. İş genişlettik. Yeni araziler satın aldık. yani artık bir fabrika kurmuş durumdayım.” (G18). Bu durum bize geleneklerimize ve alışkanlıklarımıza bağlı bir toplum olduğumuzu örneklemektedir. Bu durum da yeni bir girişimin doğmasını ve farklı sektörlerin gelişmesini zorlaştırmaktadır.

Tablo 4. Girişimciliğin Cinsiyet Rollerine (Anne-Eş vb.) Etkisi

Tema	Alt Tema	Kategori
Girişimciliğin Cinsiyet Rollerine (anne, eş vb.) Etkisi	Olumlu (8)	- Kurulan işin kadına olumlu yönde katkıları olması
	Cinsiyet Rollerinin Değişmemesi (21)	- Kadının eski işine aynen devam etmesi - İşin aile yakınları tarafından kurulması

Girişimciliğin cinsiyet rollerine etkisi değerlendirildiğinde; hibe alıp büyük meblağda yatırımlarda bulunarak iş kuran girişimci kadınların tamamı kendileri için olumsuz bir durumdan bahsetmemişlerdir.

Burada kısaca söyleyebiliriz ki girişimci bir kadın olmanın; kadının kendisine/eşine/çocuklarına zaman ayıramama, sosyal yaşamın kısıtlı olması vs. gibi sorunlara yol açmadığı görülmektedir. Sonuç olarak hibeyi gerçek amacına uygun bir şekilde kullanan, kendisine iş kuran, çalışan ve girişimci olan kadınların tamamı durumlarından memnun olup iş kurmanın kendilerine sağladığı katkıların farkındadırlar. “Artık bir iş sahibiyim. Para kazanıyorum. En önemlisi artık ev hanımı değilim. Bu daha özgüvenli bir durum. Eşim de her zaman bana destek oluyor. Herhangi bir sıkıntım yok. Kısacası çalışmanın bana katkıları oldu.” (G6), “Kadın olmaktan özellikle de girişimci bir kadın olmaktan çok memnunum. Kendi işimizi yapıyor olmak güzel. Ayrıca çalışıp para kazanmak da güzel. Bu yüzden kendi işimizi yapıyor olmasaydık da ben yine bir işte çalışmak isterdim.” (G7) gibi girişimci kadınların doğrudan ifadeleri de kırsal alanda kadın girişimciliğinin kadına yansıyan katkılarını göstermektedir. Dolayısıyla girişimci bir kadın olmanın kadının kendisine, eşine, çocuklarına hatta yakın çevresine dahi olumlu yansıyan etkileri olduğu aşikârdır. Kısacası girişimci bir kadın olmak; eş olarak da anne olarak da toplumsal cinsiyetin belirlemiş olduğu rolleri açısından bir olumsuzluk yaratmamakta bilakis aile gelişimini olumlu yönde etkilediği ifade edilmektedir.

Tablo 5. Hibe ile Kurulan İşlerin Kadına Kazandırdıkları

Tema	Alt Tema	Kategori
Hibe ile Kurulan İşlerin Kadına Kazandırdıkları	Tanınma ve Örnek Olma (5)	Kadının kurmuş olduğu işi sayesinde yaşadığı yörede tanınır hale gelmesi ve diğer kadınlara örnek olduğunu düşünmesi
	Ekonomik Güç Elde Etme (16)	Gelir artışı
	İş Sahibi Olma (4)	Kadının almış olduğu hibe ile iş sahibi olması
	Özgüven (2)	Özgüven artışı
	Durumda Değişiklik Olmaması (10)	İşin başkası tarafından kurulması ya da eski yapılan işe aynen devam edilmesi gibi nedenlerden dolayı kadının özgüveninde ve imajında bir değişiklik olmaması

Hibenin başkası için kadın üzerinden alınması (kadını aldığını hibe kendisinin kullanmaması dolayısıyla da kendisine bir iş kurmaması) ya da alınmış olan hibe ile yapılan işte bir değişiklik meydana gelmemesi (eskiden devam edilen tarım hayvancılık faaliyetlerine olduğu gibi devam edilmesi) kendisinde değişiklik olmadığını söyleyen kadınların çoğunluğu oluşturmasına neden olmuştur. “Hibeden sonra eşimde de bende de maddi-manevi bir değişiklik olmadı. Eşim zaten normal işine de devam ediyor ben çalışmıyorum.” (G29). “Bir değişiklik olmadı. Çünkü ben zaten çalışmıyorum. Hibeyi eşim için aldım.” (G25), “Bir değişiklik yok. Biz eskiden de hep böyleydik. Aynı bu işi yapıyorduk. Hâlâ çiftçiyiz. Hibe ile işimizi değiştirmedik.” (G9). Yani kendisinde değişiklik olmadığını söyleyen kadınlar ya hibeyi yakınları için almış olanlar ya da ücretsiz aile işçisi (küçük çaplı tarım-hayvancılık faaliyetleri) şeklinde çalışmaya devam eden kadınlardır. Bu nedenle kadının mevcut yaşamında (iş yükü, aile sorumluluğu vs.) herhangi bir değişikliğin olmaması normal karşılanmalıdır. Kendi işini yürüten girişimci kadınların ise; toplumdaki rol ve statüsünün olumlu şekilde değiştiği, kadının kendine olan güveni ve cesaretinin arttığı, ekonomik bağımsızlıklarını kazandığı, toplumdaki konumunu güçlendirdiği görülmektedir. Üstelik kadının girişimcilik sayesinde edinmiş olduğu rol ve statüsünün kazandırdıklarından kendisinin farkında olması ve bunu dile getirmesi kadının bilinçlenmesi açısından daha da anlamlı hale gelmektedir. “Ben normalde de yani eskiden de çalışan bir kadın olduğum için bağımsız ve özgüvenli bir kadın olduğumu düşünüyorum. Ama TKDK hibesi ile bulunduğum yere göre büyük bir işletme kurdum. Şimdi yaptığım iş sayesinde buralarda daha tanınan bir kadını.” (G1), “Ayrıca ... gibi küçük bir ilçede kendi adıma büyük bir işletme kurdum. Önemli kişilerin de katıldığı güzel bir açılış yaptık. Buradaki insanlar tarafından tanınır hale geldim. Benim gibi iş kurmak isteyen insanlara da örnek olduğumu düşünüyorum. Bu insana özgüven kazandıran bir durum.” (G5), “Ekonomik olarak kimseye bağımlı olmamak çok güzel.” (G18), “Olumlu değişiklikler oldu. Daha iyi durumdayım. Bir iş sahibiyim. Eskiden ev hanımıydım ve sürekli evde oluyordum, artık çalışmak istiyordum. Şimdi kendi işimle ilgileniyorum.” (G6).

Tablo 6. Hibe İle Kurulan İşlerin Yönetimi

Tema	Alt Tema	Kategori
Hibe ile Kurulan İşlerin Yönetimi	Hibeyi Alan Kadın (8)	- Hibeyi alan kadının kurduğu işi ile bizzat ilgilenmesi
	Hibeyi Alan Kişi ile İş Yöneten Kişi Farklı (12)	- Kadın üzerinden alınan hibe ile kurulan işi yöneten kişinin farklı olması
	İşlerin Ortak Yürütülmesi (9)	- Kurumsal bir iş olmadan yapılan küçük çaplı tarım-hayvancılık faaliyetlerine eş ile birlikte katılma

İşlerin yönetiminde doğrudan söz sahibi olup kendi işinin başında duran kadın girişimciler değerlendirildiğinde; toplam katılımcıların yaklaşık üçte birini oluşturdukları ve bilinçli bir şekilde girişimcilik faaliyetlerini yürüttükleri anlaşılmaktadır. Bu oran toplam içerisinde değerlendirildiğinde düşük gibi görünmekle birlikte kırsal alanlarda yaşayan kadınlar açısından önemli bir değişim olarak değerlendirilmelidir. *‘Bizzat kendim ilgileniyorum. Eşim de boş zamanlarında yardımcı oluyor. Ama yönetmek onun için söz konusu değil.’* (G6), *‘Kendim ilgileniyorum. Eşim de yardımcı oluyor ama boş zamanlarında falan. Onun işi farklı.’* (G18).

Hatta eşi ile birlikte ortak bir şekilde girişim faaliyetini yürüten kadınlar da dikkate alındığında, katılımcıların yarısından fazlasının işin yönetimine aktif olarak dâhil olduğu söylenebilir. *‘Bu işletmeyi benim üzerimden aldığımız hibe ile kurduk ve resmi olarak da benim üzerime. İşin yönetimi, idaresi ile de ben ilgileniyorum. Ama eşimin de farklı bir işi yok. Ortak kazancımız diyelim.’* (G5). Bu bağlamda TKDK'nın kırsal alanda kadın girişimciliğini arttırmaya yönelik bu desteğinin kadını çalışma yaşamına dâhil etmede nispeten başarılı olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 7. Yapılan Yatırımların Maddi Kaynağı

Tema	Alt Tema	Kategori
Yapılan Yatırımların Maddi Kaynağı	Birikim (28)	- İş kurulana kadar olan dönemde biriktirilmiş olan paralar
	Kredi (8)	- Birikimlerin yetmemesi üzerine bankadan kredi alınması
	Borç (1)	- Aile yakınlarından alınan para
	Aile Desteği(1)	- Ailelerinin iş kurma sürecinde maddi destek sağlamaları

Görüldüğü gibi sadece devlet desteği ile işini kuran bir kadın girişimci bulunmamaktadır. Tüm katılımcılar devlet desteğine ek olarak birikimlerini kullanmışlardır. *‘Sermayenin yarısını kendimiz ödedik. Çalışırken biriktirdiklerim, eşimin birikimleri. O şekilde.’* (G1), *‘Daha önceden de ailem hayvancılıkla uğraşıyordu. Aldığımız hibenin yarısını kendimiz ödedik. Birikimlerini kullandılar.’* (G2).

Elde edilen bulgulardan da anlaşılacağı gibi bir iş kurmada birikim son derece önemlidir. Ayrıca birikimin yetmediği durumlarda kişilerin ilk olarak bankalardan kredi çekme yoluna başvurdıkları görülmektedir. *‘... TKDK zaten paranın tamamını vermiyor. Ve biz baya masraflı bir iş yaptık. 5 milyona yaklaştı. Evet, birikimlerimizi de kullandık ama yetmesi imkânsız. Kredi de çektik. Hala ödemeye devam ediyoruz.’* (G5). Katılımcıların, kırsal alanlarda borç ilişkisine girmek yerine kredi olarak maddi eksikliklerini tamamlama yoluna gittikleri gözlenen bir diğer durumdur.

Tablo 8. Hibe Alım Sürecinde Karşılaşılan Zorluklar

Tema	Alt Tema	Kategori
Hibe Alım Sürecinde Karşılaşılan Zorluklar	Süreci Normal Olarak Değerlendirme (13)	- Zorlanılmaması, normal karşılanması - Kamuda çalışan kadınların bu tarz işlemlere alışkın olması - Kadına bu işlemlerden anlayan yakınlarının yardımcı olması
	Sürecin Uzunluğu Ve Karmaşıklığı (6)	- Hibeye başvurma ve hibeyi almaya kadar geçen sürenin uzun olması ve bu süreçteki işlemlerin karmaşıklığı
	Kurum İle Yaşanılan Yer Arası Mesafe (8)	- Yaşanılan yer ile kurum arasında mesafede yaşanan zorluk
	İşlemlerin Uzman Yardımı İle Halledilmesi (14)	- İşlemlerin bir danışman tarafından halledilmesi
	Ağır Şartlar (4)	- Kuralların esnek olmaması

Süreci normal karşılayanlar ve bir uzman yardımı ile hallettiğini belirtenler çoğunlukta olmakla birlikte kurum ile yaşanılan yer arasındaki mesafeden kaynaklı sorunlar, sürecin uzunluğu ve karmaşıklığı, hibe alım şartlarının ağırlığı önemli zorluklar olarak görülmektedir. TKDK gibi Avrupa Birliği'ne paralel bir şekilde çalışan ve kırsal alanlarda hizmet veren bir kurumdan hibe alımının çok basit işlemlerle gerçekleştirilmesi düşünülemez. Özellikle de bu hibeden yararlananlar kırsal kesim insanları olunca bu süreç kişilere daha da ağır gelebilmektedir. Bu nedenle işlemlerin ya da prosedürün ağır olduğunu belirten hibe yararlanıcıları bulunması normaldir. Bu durumun kurum da farkında olmalı ki; kuruma başvuran kişilere bu süreçte beraber çalışmalarını için birer uzman önermektedir. Bu çalışmaya dâhil olan katılımcıların birçoğu bu süreçte bir uzmandan yardım almışlardır. *“İşlemler uzun sürüyor tabii. Sürekli kontrol ediyorlar. Ve her şeyi onlara göstermek zorundasın. Ama olması gereken şeyler. Bizim için bir sıkıntı olmadı.”* (G10), *“Daha önce kamuda çalıştığım için dolayı bu tarz işlemlere alışkınım. Zorlanmadık.”* (G1), *“Prosedür çok fazla. Oğlum bu işleri bilen okumuş birisi olarak dahi zorlandı. İnsanların özellikle de tarımla uğraşan kimselerin tek başlarına halletmeleri çok zor.”* (G21), *“Kendimizin yapabileceği bir şey değil zaten bu işler. Danışman tuttuk ve o ilgilendi her işle. Bu yüzden çok zorlanmadık.”* (G8).

Tablo 9. Kırsal Alanda Yapılan Yatırımların Sektörel Dağılımı

Tema	Alt Tema	Kategori
Kırsal Alanda Yapılan Yatırımların Sektörel Dağılımı	Tarımsal Ürün Üretimi (5)	- Kesme çiçek yetiştiriciliği ve pazarlanması - Gül ve lavanta bitkilerinin kozmetik sanayide kullanılması - Meyve tarımı, üretimi, depolanması, işlenmesi ve pazarlanması
	Hayvansal Ürün Üretimi (Et Ve Süt) (5)	- Büyükbaş hayvan çiftliklerinde süt üretimi - Büyükbaş hayvan kesimi, parçalanması ve pazarlanması
	Tarım-Hayvancılık Faaliyetleri (15)	- Küçük çaplı tarım-hayvancılık faaliyetlerinde kullanılmak üzere makine teçhizat alımı
	Kırsal Turizm (2)	- Apart otel hizmeti
	Mikro İşletme (2)	- Pastane, fırın gibi alanlarda hizmet

Hibe yararlanıcıları arasında tablodan da anlaşılacağı üzere (29 katılımcı arasında dâhi olsa) sektörel bağlamda bir farklılık tespit edilmiştir. *“TKDK'dan Yerel Ürünler ve Mikro İşletmelerin Geliştirilmesi dalında hibe aldık. Kesme çiçek üretimi ve pazarlaması yapıyoruz. ... Çiçekçilik adı altında.”* (G1), *“10 yıldır falan*

gül üretimi yapıyoruz. Hibeyi aldıktan sonra gül üretimine ek olarak gül yağı üretimine de başladık.” (G18), “Elma üreticiliği yapıyorduk. Hibe ile birlikte soğuk hava deposu kurduk ve elma üretiminin yanında depolanması ve pazarlanmasını da yapıyoruz.” (G16), “Eskiden evimizde hayvancılık yapıyorduk ama hibe ile birlikte 100 büyükbaş hayvandan oluşan bir çiftlik kurduk ve süt üreticiliği yapıyoruz.” (G12), “... Entegre Et Tesisleri adında oldukça geniş kapasitede bir fabrika kurduk. Hayvan kesimi, parçalanması ve satışını gerçekleştiriyoruz.” (G5).

Sektörel çeşitlilik, kırsal alanlarda istenilen ve yaratılmaya çalışılan olumlu durumlardan bir tanesidir. Verilen hibelerle de sektörel çeşitlilik büyük oranda desteklenmektedir. Yeni bir sektöre adım atmayan, cesaret edemeyen ya da büyük bir iş kurmayı risk almadan ilerleyen kadınların da bu durumu aşmasıyla kırsal alanlarda sektörel çeşitliliğin daha da artacağı düşünülmektedir.

Tablo 10. Kadın Girişimcinin Yarattığı İstihdam İmkânları

Tema	Alt Tema	Kategori
Kadın Girişimcinin Yarattığı İstihdam İmkânları	Aile Bireylerinin İstihdamı (17)	- İşin eş ile birlikte yürütülmesi
	Daimi İstihdam (9)	- Çalışanlara sürekli istihdam sağlanması
	Geçici Çalışan (9)	- İşlerin yoğun olduğu zamanlarda çalışanların artması
	Stajyer (1)	- Et tesisinde Veterinerlik Fakültesi öğrencilerine staj imkânı
	Kadının Tek Başına Çalışması (4)	- Kadının tek başına işini yürütmesi

Göze çarpan en belirgin durum; hibe sayesinde oluşturulan girişimciliğin aile bireylerine istihdam imkânı yaratmış olmasıdır. Dolayısıyla aile içindeki var olan kadın emeği kurulan bu iş-işletmelerle daha belirgin hale gelmiş ve kadının çalışması daha farklı bir boyut kazanmıştır. Kadın artık aile içerisinde ücretsiz bir çalışan değil kendisine ait bir iş-işletmesi olan, çalışması resmi kayıtlara da yansıyan bir durumdur. Aynı zamanda kadın kendisi ile birlikte aile bireylerinin de istihdam edilmesine katkıda bulunmaktadır. Aile bireyleri haricinde daimi elemanı olan kadın girişimciler de mevcuttur. Dolayısıyla kadının almış olduğu hibe ile kurulan bu işletmeler; kırsal alanlarda birçok kişiye yerinde istihdam sağlayarak kente göçü azaltmaktadır. Son olarak işlerin yoğun olduğu zamanlarda çalıştırılan mevsimlik ya da yevmiyeli çalışanları da göz ardı etmemek gerekir.

Tablo 11. Elde Edilen Gelirin Tatmin Düzeyi

Tema	Alt Tema	Kategori
Elde Edilen Gelirin Tatmin Düzeyi	Yeterli (15)	- Emeklilik vb. gelirleri hariç olmak üzere kişinin sadece bu işten elde ettiği gelirin kendisine yeterli olduğunu söylemesi
	Orta (4)	- Elde edilen gelirin kullanıcısı tarafından ‘az da değil çok da değil’ şeklinde nitelendirilmesi
	İyi (7)	- Gelirden son derece memnun olma
	Belirsiz (3)	- Net bir gelirden söz edilememesi

Tüm katılımcıların gelirlerinin, kendilerini tatmin ettiği ve beklentilerini karşıladığı görülmektedir. Bu durum, kırsalda kadın girişimciliğini özendirerek ve teşvik edecek bir durumdur. Ayrıca kişilerin gelirlerinden memnun olması kente göçü azaltan bir unsur olarak düşünülmelidir. Nitekim insanların kırsal alanlardan kente; bir iş bulma ya da daha fazla para kazanmak amacıyla gittikleri bilinen bir gerçektir. Ayrıca maddi başarısızlıklarla sonuçlanmayan bu yatırımlar, kırsal alanlarda kendi işini kurmayı düşünen diğer kişilerin

teşviki açısından da olumlu birer örnek oluşturmaktadır. “Yüklü bir miktarda yatırım yaptık. Geniş kapasiteli bir fabrika kurduk. Şimdilik iyi kazanıyoruz.” (G5), “Eşim de ben de emekliyiz. Ayrıca çiftlikten de kazanıyoruz. Orta diyelim.” (G14), “Hibe ile daha kurumsal bir hale geldik ve daha yoğun çalışıyoruz. İyi kazanıyoruz.” (G7), “Hibe ile soğuk hava deposu kurduk. İşleri genişlettik. Sıkı çalışıyoruz iyi kazanıyoruz.” (G16) gibi gelirinden memnun olduğunu dile getiren katılımcı ifadeler, de bu durumu desteklemektedir.

Tablo 12. Elde Edilen Ürünlerin Pazar Dağılımı

Tema	Alt Tema	Kategori
Elde Edilen Ürünlerin Pazar Dağılımı	Yerel (27)	- Küçük çaplı üreticinin ürününü yaşadığı yörede pazarlaması
	Bölgesel (5)	- Elde edilen ürünün çevre illeri kapsayacak şekilde pazarlanması
	Ulusal (1)	- Elde edilen ürünlerin Migros aracılığıyla tüm ülkeye pazarlanması
	Küresel (4)	- Şartlar ve pazar uygun olduğunda ihracat yapılabilmesi

Kırsal alanlarda elde edilen ürünlerin pazar dağılımına bakıldığında, çoğunluğun yerel pazarlara yöneldiği görülmektedir. Çoğunluk yerel alanda olsa dâhi, sadece 29 katılımcı arasında 4 (%14) kadın girişimcinin kırsal alanlarda ihracata yönelmesi ekonomik açıdan dikkat çekici ve kayda değerdir.

Tablo 13. Yapılan Yatırımların ve Kurulan İş/İşletmelerin Geleceği

Tema	Alt Tema	Kategori
Yapılan Yatırımların Ve Kurulan İş/İşletmelerin Geleceği	Sürdürülebilirlik (26)	- Herhangi bir değişiklik olmadan işin devam ettirilmesi - İleride çocukların devam ettirmesinin istenilmesi
	İş Büyütme Ve Geliştirme (9)	- Yapılan işle alakalı bir diğer işi kurma - Farklı şubelerin açılması - Üretimin, satışın vs. artırılması
	Marka (1)	- Bulunulan yörede yapılan işin tanınır hale getirilmesi
	Müşteri Memnuniyeti (2)	- İşin yeni kurulmuş olmasında dolayı ileride oluşacak beklentilere göre hareket etme
	İş Sonlandırma (2)	- İşlerin zorluğu ve yaşlanma
	İhracat Yapma(2)	- Pazarlamada yurtdışına açılma beklentisi

Yapılan yatırımların ve iş/işletmelerin geleceği değerlendirildiğinde; neredeyse tüm girişimcilerde işine devam etme isteği görülmektedir. Bu durum, yapılan yatırımlardan ve işlerden memnun olduğunu ve işlerin devamlılığının sağlanmaya çalışıldığını göstermektedir. Yapılan yatırımların kısa süreli olmaması, devamlılığının sağlanabilmesi başta girişimcinin kendisi ve ailesi daha sonra ise ülkemiz ve kırsal kalkınma açısından önemlidir. Çünkü maddi başarısızlıklarla sonuçlanan kısa süreli yatırımlar başta girişimcinin kendisini ve ailesini hem maddi hem de manevi yönde zor durumda bırakırken kırsal kalkınmayı da olumsuz etkilemektedir. Bütün bunların haricinde kadın girişimcinin başarısı; TKDK'nın amaçlarının gerçekleşmesi dolayısıyla da AB ile uyum sürecinin olumlu yönde gelişmesine de katkıda bulunacaktır.

Tablo 14. Yapılan Yatırımların Yöreye Kazandırdıkları

Tema	Alt Tema	Kategori
Yapılan Yatırımların Yöreye Kazandırdıkları	İstihdam (12)	- Kırsal alanda yaşayan insanlara istihdam imkânı
	Ekonomik (29)	- Gelir elde etmek - Vergi ödemek - Harcamalarda bulunmak
	Sosyal (4)	- Farklı iş alanlarında yerli yabancı halka hizmet ve sosyal katkı

Ekonomik, istihdam ve sosyal katkılar haricinde TKDK'nın desteklemiş olduğu yatırımlar sayesinde kırsal alanlarda; sosyal faaliyetlerin canlandırılması, öz kaynakların harekete geçirilmesi, kente göçün azaltılması, yerinde istihdam, ekonomik hareketlilik gibi birçok konuda daha gelişme sağlanmış bulunmaktadır. Dolayısıyla TKDK hibeleri ile kadınlar; kırsal alanlara sadece ekonomik, istihdam ve sosyal anlamda değil daha birçok yönden katkıda bulunmaktadır. Örneğin bir katılımcı; "... *Besihanede çalışan 5 devamlı çalışan var. Bunların her biri için ekmek kapısı oldu. Bu kişiler ben kendim gibi gençlerden biliyorum bu iş olmasaydı bu köyde Isparta'ya ya da daha farklı kalabalık şehirlere göç edip oralarda iş arayacaklardı..*" (G2) diyerek girişimciliğinin yaratmış olduğu istihdamın önemini vurgulamıştır.

Bu tür olumlu etkiler aynı zamanda AB'ye uyum sürecine de katkı sağlamaktadır. AB standartlarında kurulan işletmeler; kırsal alanda kadının çalışma yaşamaına dâhil olması, kırsal alanlarda istihdam alanlarının genişletilmesi, kente göçün azaltılması, kırsalda yaşayanların yaşam standartlarının artırılması vs. gibi durumlar TKDK hibeleri ile büyük ölçüde gerçekleştirilen ve AB üyelik sürecine de katkıda bulunacak gelişmelerdir.

4. SONUÇ

Kırsal alanda yaşayan kadınların birçoğu, tarımsal üretim faaliyetlerine doğrudan katılmalarına rağmen bu çalışmaları genellikle göz ardı edilebilmektedir. Kadının; gelir getirici bir işte çalış(a)maması, çalışmasının maddi karşılığını yeterince alamaması ve çalışmasının istihdama, ekonomiye yansımaması, aile içi kararlarda söz sahibi olamaması gibi durumlar bunu göstermektedir. Ancak kadının gelir getirici bir işe yönelmesi ve istihdama katılması hem kadın ve ailesi açısından hem de yerel-kırsal kalkınma açısından son derece önemlidir. Dolayısıyla bu durum, kadının daha güçlü hale gelmesi ve çalışmalarının karşılığını somut olarak alabilmesi konusunda kırsal alanda kadın girişimciliğinin önemini ortaya koymaktadır. Nitekim istihdam alanlarının sektörel çeşitliliğin son derece kısıtlı olduğu kırsal alanlarda bir kadının girişimcilğe yönelerek kendi işini kurması hem kendisine hem de kırsaldaki diğer kişilere iş imkânı yaratmakta ve istihdam sağlamaktadır. TKDK ve TKDK'dan hibe almış olan kadınların yaptıkları faaliyetler de bu kapsamda değerlendirildiğinde kırsal alanda kadının konumu daha belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Sadece ücretsiz aile işçisi olarak çalışan birçok kadın TKDK'dan hibe alarak kendi işini kurmuş ve iş sahibi olmuştur.

Bu çalışmada da, Isparta ve Burdur illerinde TKDK'dan hibe almış olan 29 kadın ile yapılan görüşmelerden elde edilen veriler değerlendirilmiş ve aşağıdaki şekilde sonuçlandırılmıştır.

Girişimci kadınların 50 yaş ve üzeri yoğunlukta olması; kırsal alanlarda kadınların ileriki yaşlarda girişimcilğe yöneldiklerini ve dolayısıyla da geleneksel tarzda girişimci olmaya eğilimli olduklarını göstermektedir. Hibe alan kadınların neredeyse tamamının evli ve çocuk sahibi olması ise; evli ve çocuk sahibi bir kadın olmanın kırsal alanlarda girişimcilik yapmaya engel olmadığını doğrulamaktadır. Son olarak hibe alan kadınların tamamının okuryazar olup çoğunluğun da üniversite ve lise eğitim düzeyine sahip olması kadınların eğitim durumları ve girişimcilğe yönelme arasında paralel bir ilişki olduğunu göstermektedir.

Hibeyi kendisi için değil de yakınları için alan kadınların varlığı; çalışmaya konu olan kurumun (TKDK) kırsal alandaki kadını çalışma yaşamaına dâhil etme ve kendi işini kurmaya teşvik etmek amacıyla gerçekleştirdiği pozitif ayrımcılık uygulamasının tam olarak amacına uygun biçimde kullanılmadığını göstermektedir. Kadın bu durumda hibeden faydalanmak isteyen ailenin erkek bireyleri için bir araç olarak kullanılmaktadır.

Kırsal alanda kadınların kendi işini kurmalarında ve hibe almalarında en büyük etkenin, gelir elde etme ya da daha fazla gelir elde etme isteği olduğu görülmektedir. Yani kadınların girişime yönelme nedenleri arasında; bağımsız çalışma, itibar sahibi olma, kendi işinin patronu olma, kendine daha fazla zaman ayırma, özgüven kazanma, tanınma gibi isteklerinin olmadığı görülmektedir. Ancak kadınların iş kurmaya başlarken; itibar sahibi olma, özgüven kazanma, tanınma gibi istekleri olmamasına rağmen kendi işini kurmuş olan girişimci kadınlar; yaptığı işi sayesinde kişisel imajını ve özgüveninin arttırdığını, yaşadığı yörede daha tanınır hale geldiğini, rol ve statüsünü güçlendirdiğini, ekonomik bağımsızlık kazandığını, kırsalda diğer kadınlara örnek olduğu görülmektedir.

Kurulan işletmelerde öncelikle aile bireylerinin (kadın ve eşi) çalıştığı dikkat çekmektedir. Dolayısıyla hibe meydana gelen iş/girişim sayesinde kadın başta olmak üzere aile bireylerine istihdam yaratılmaktadır. Üstelik bu sayede aile içinde yıllardır üretken olan ama resmi olarak çalışan dahi görünmeyen kadın emeği daha belirgin hale gelmiş ve daha kurumsal bir boyuta ulaşmıştır. Aile bireyleri haricinde daimi ve geçici

çalışanları da göz ardı etmemek gerekir. Çünkü birçok kadın daimi ve geçici çalışanları olduğunu ifade etmiştir. Böylelikle kırsal alanlarda birçok kişiye istihdam alanlarının açıldığı ifade edilebilir. Ayrıca, hibe ile kurulan işletmelerde çalıştırılan geçici işçilerin de büyük çoğunluğu kadınlardan oluşmaktadır. Böylelikle kadınların kurduğu işler sayesinde kırsalda birçok kadına tam zamanlı ya da kısmi süreli iş kapıları açılmış bulunmaktadır. Dolayısıyla kırsal alanlarda kadın istihdamının artırılması hususunda TKDK'nın kadın girişimcilere yönelik çalışmalarının başarılı olduğu söylenebilir.

Çalışan ya da kendi işini yürüten kadınlar, çalışan bir kadın olmaktan memnun durumdadırlar. Kadın girişimciler, yürüttükleri işin aile içerisindeki rollerini olumsuz etkilemediği, eş ve çocuklarına eskiden olduğu gibi ilgi gösterdiklerini ve zaman ayırdıklarını belirtmektedirler. Yani kadın kamusal alanda yer aldığı da özel alandaki sorumluluklarını (ev işleri, çocuk bakımı, bağ bahçe işleri gibi) aksatmadan yürütmekte ve bunu normal karşılamaktadır. Dolayısıyla buradan kadının çalışıyor olmasının kadınlık rollerine zarar vermediği kanaatine varılabilir.

Elde edilen ürünlerin satışları çoğunlukla yerel pazarlara olsa da tüm ülkeye ürünlerini ulaştıran hatta ihracat yapan girişimciler de vardır. 29 katılımcı arasında ihracat yapan ve ihracata yönelmeyi düşünen girişimcilerin bulunması dikkat çekici ve kayda değerdir. Bu durumun en başta kırsal alanlara daha sonra ise ülkeye sağladığı maddi katkılar tartışılmaz. Burada da TKDK hibelerinin kırsal alanlara yönelik maddi katkılarını gözardı etmemek gerekir.

Maddi sorunlarını ya da yapmış olduğu yatırımdan/alınmış olduğu hibeden pişmanlığını dile getiren bir hibe yararlanıcısı tespit edilmemiştir. Maddi başarısızlıkla sonuçlanan bir yatırımın olmaması kurulan işlerin geleceği, sürdürülebilirliği açısından önemlidir. Aynı zamanda gerçekleştirilen girişimlerin başarısızlıkla sonuçlanmaması, kırsalda yaşayan girişimci potansiyeline sahip diğer insanlara da olumlu örnek teşkil etmesi bakımından önemlidir.

TKDK tarafından kırsal alanlarda kadınlara hibe verildiğini insanlar genellikle; yaşadıkları yörede kulaktan kulağa yayılarak daha önce hibe alan üçüncü kişilerden duyduklarını açıklamışlardır. Gazete, televizyon, radyo gibi kitle iletişim araçlarının kitlelere yeterince ulaşmadığı gibi TKDK çalışanlarının kırsal alanlarda yaptıkları çağrılarını, bilgilendirme ve tanıtım toplantılarının da kişileri bilgilendirmede yeterince etkili olmadığı görülmektedir.

Kadın girişimcilerin yarısından fazlasının almış oldukları hibeleri genellikle; kırsal alanlarda gerçekleştirilen küçük çaplı tarım hayvancılık faaliyetlerinde kullandıkları gözlemlenmiştir. Kadınlar burada yaratıcı/yeni fikirlerini hayata geçirmek ya da kendilerine yeni bir iş kurmak yerine ailelerinden gördükleri ve tecrübeli oldukları işleri (ufak çaplı tarım-hayvancılık faaliyetleri) devam ettirme eğilimindedirler. Bu durum bize ilk olarak kırsal alanlarda geleneksel girişimciliğin daha yaygın olduğunu göstermektedir. Burada gözlenen diğer bir durum ise; insanların eski işlerine devam etmeleri, yeni ve farklı iş alanlarına yönelmemeleri kırsalda farklı iş alanlarının oluşmasını ve gelişmesini engellemesidir.

Hibe alan kadınların tamamında bulunduğu yerden farklı bir yere ya da kente göç etme gibi bir düşünce bulunmamaktadır. Kadının; işinin, evinin, ailesinin yaşadığı yerde olması bunun başlıca nedenleridir. Yani kadın ailesi ile birlikte kırsalda kendisine bir hayat bir düzen kurmayı başarabilmiştir. Kırsalda tutunabilmiştir. Bu ailelerin; işsizlik, maddi sıkıntılar vs. gibi nedenlerden dolayı kente göç etmek gibi bir fikri yoktur. Dolayısıyla burada hibenin; işsizlik ya da maddi sıkıntılar (ekonomik kaynaklı) nedeniyle kente olan göçlerin azaltılmasındaki rolü görünmektedir.

Kırsal alanlard TKDK'dan alınan hibeler ile kurulan işletmeler AB standartlarına uygun, modern bir şekilde kurulmaktadır. Bunun haricinde mevcut işyerini revize amacıyla hibe alan kadınlar da mevcut işletmelerini aldıkları hibe ile yenilemiş ve geliştirmişlerdir. Daha modern hale getirmişlerdir. Dolayısıyla kırsal alanlarda böylesi işletmelerin bulunması son derece önemli olup AB üyelik sürecinde AB ile uyumun kolaylaştırılmasına da katkıda bulunmaktadır.

Özetle belirtmek gerekir ki; AB ile uyumun bir gereği olarak kurulan ve 2007 yılından itibaren 42 ilde faaliyetlerini gerçekleştirmeye devam eden TKDK hibeleri ile kırsal alanlarda herhangi olumsuz bir durumla karşılaşmamıştır. Aksine kırsal alanlarda; kişilerin özellikle de kadınların girişimciliğe yönelmeleri, girişimciliğe yönelen kadınların kendisine, ailesine ve kırsal alanlara kazandırdıkları, AB standartlarında modern işletmeler kurulması, istihdam alanları açılması, işsizlik nedeniyle gerçekleşen kente göçlerin azalması, sosyal tesisler kurulması vs. kurumun başarıları şeklinde değerlendirilmelidir.

KAYNAKÇA

- Arat, N. (1993). *Türkiye’de Kadın Girişimcilik*, TES-AR Yayınları, Ankara
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2018). *Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı 2018-2023*, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Ankara (İnternet Adresi: http://www.sp.gov.tr/upload/xSPTemelBelge/files/RySPo+KADININ_GUCLENMESI_STRATEJI_BELGESI_VE_EYLEM_PLANI_2018-2023_.pdf, Erişim Tarihi: 12/11/2019).
- Başkale, H. (2016). *Nitel Araştırmalarda Geçerlilik, Güvenilirlik ve Örneklem Büyüklüğünün Belirlenmesi*, 9(1), 23-28
- Bedük, A. (2005). Türkiye’de Çalışan Kadın ve Kadın Girişimciliği, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (12), 106-117
- Bozkaya, G. (2013). Kadınların İşgücüne Katılımını Belirleyen Faktörler: Türkiye Üzerine Bir Analiz, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(5). 69-89
- Bozkurt, Ö. ve Erdurur, K. (2013). Girişimci Kişilik Özelliklerinin Girişimcilik Eğilimindeki Etkisi: Potansiyel Girişimciler Üzerinde Bir Araştırma, *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 8(2), 57-78
- Bozkurt, T. (2011). *Çalışma İlişkilerinin Evrimi*, Beta Yayıncılık, İstanbul
- Candan, H. (2011). Osmanlıdan Günümüze Türk Topraklarında Girişimcilik Serüvenine Dair Bir Değerlendirme, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2, 157-174
- Creswell, J.W. (2003). *Research Design: Qualitative, Quantitative and Mixed Methods Approaches*, California: Sage Publications
- Çabuk, S., Doğan Südaş, H., Köksal Araç, S. (2015). Kadın Girişimcilerin İş Yaşam Sürelerinin İncelenmesi: Adana İlindeki Girişimciler Üzerinde Bir Uygulama, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(31), 423-441
- Çağlar N. ve Türel, N. (2010). Yerel Yönetimde Kadın Temsili Isparta İli Örneği, *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 2(1), 16-40
- Çağlar, N. (2011). Kadının Siyasal Yaşama Katılımı ve Kota Uygulamaları, *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 3 (4), 56-79
- Çakır, Ö. (2008). Türk Kadınının Çalışma Yaşamından Dışlanması, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 31, 25-47
- Çalmaz, F. (2015). Kırsal Kalkınma, *Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu Dergisi*, 1 (İnternet adresi: <https://www.tkd.gov.tr/Content/File/Yayin/Dergi/KirsalKalkinmaSayi-1.pdf> Erişim tarihi: 20.05.2019)
- Çitçi, O. (1982). *Kadın Sorunu ve Türkiye’de Kamu Görevlisi Kadınlar*, TODAİE Yayınları, Ankara
- Dingeç, E. (2010). Osmanlı Toplumunda Kadınların Üretime Katkıları, *History Studies*, 2(1), 9-30
- DPT (1989). Altıncı Kalkınma Planı (1990-1994) (İnternet Adresi: http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/10/Altinci_Bes_Yillik_Kalkinma_Planı-1990-1994.pdf Erişim Tarihi: 22.10.2019).
- Dutlu Erten, P. (2016). Türkiye Ekonomisinde Kadın İstihdamının Rolü ve Önemi, *Bitlis Eren Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Akademik İzdüşüm Dergisi*, 1(1), 56-66
- Ekin, N. (1990). OECD Ülkelerinde Kadın İşgücü ve İstihdam Sorunları, *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, 0(34), 26-42
- Ekiz, D. (2013). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Anı yayıncılık, Ankara
- Eyüboğlu, D. (1999). *Kadın İşgücünün Değerlendirilmesinde Yetersizlikler*, Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları, Ankara

- Gelgeç Bakacak, A. (2009). Cumhuriyet Dönmi Kadın İmgesi Üzerine Bir Değerlendirme, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 11(44), 627-638
- Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, (2012). Kırsal Alanda Kadının Güçlendirilmesi Ulusal Eylem Planı, (2012-2016), Ankara (İnternet adresi: https://www.tarimorman.gov.tr/EYYDB/Belgeler/Kırsal_Alanda_Kadinin_Guclendirilmesi_Ulusal_Eylem_Plani_2012_2016_Kitapçigi%20.pdf Erişim tarihi: 16.02.2019)
- Goffee, R. ve Scase, R. (1985). *Women in Charge: The Experiences of Female Entrepreneurs*, Macmillan, London.
- Gökçimen, S. (2008). Ülkemizde Kadınların Siyasal Hayata Katılım Mücadeleleri, *Yasama Dergisi*, Sayı 10, 5-59
- Gürol, M. A. (2000). *Türkiye'de Kadın Girişimci ve Küçük İşletmesi: Fırsatlar, Sorunlar, Beklentiler ve Öneriler*, Atılım Üniversitesi Yayınları, Ankara
- Hüseyinli, N. ve Hüseyinli, T. (2016). Çocuk Bakımının Kadın İşgücü Üzerindeki Etkileri, *Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(34), 108-137
- İlter, B. (2010). *Girişimcilik Sürecinde Kadın Girişimcilerin Karşılaştıkları Sorunların Analizi: KAGİDER Örneği*, Adalet Yayınevi, Ankara
- Kıral, G. ve Karlılar, S. (2017). Türkiye'de Kadının İşgücüne Katılımını Etkileyen Faktörler: Adana İli Üzerine Bir Uygulama, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 26(3), 272-286
- Kızılaslan, N. ve Yamanoğlu, A. (2010). Kırsal Alanda Kadınların Tarımsal Üretime ve Aile İçi Kararlara Katılımı: Tokat İli Örneği, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(13), 155-166
- Kocacık, F. ve Gökkaya, V. D. (2005). Türkiye'de Çalışan Kadınlar ve Sorunları, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, 6(1), 195-219
- Korkmaz, A. ve Mahiroğulları, A. (2007). *İşsizlikle Mücadelede Emek Piyasası Politikaları*, Ekin Basım Yayım Dağıtım, Bursa
- Korkmaz, A. ve Tüfekçi, N. (2007). Çalışma Hayatında Tarımda Kadın ve Sorunları: Ağlasun İlçe Örneği, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 12(1), 37-61
- Kurnaz, Ş. (1997). *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını*, MEB Basımevi, İstanbul
- Küçükali, A. (2014). Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapının Kadınların Çalışma Hayatı Üzerine Etkileri: Erzurum Örneği, *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 1, 1-19
- Kümbetoğlu, B. (2008). *Sosyoloji ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul
- Makal, A. (2001). Türkiye'de 1950-1965 Döneminde Ücretli Kadın Emeğine İlişkin Gelişmeler, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 56(2), 117-155
- McKay, R. (2001). Women Entrepreneurs: Moving Beyond Family And Flexibility. *International Journal of Entrepreneurial Behaviour & Research*, 7, 148-165. (İnternet adresi: https://www.emeraldinsight.com/doi/pdfplus/10.1108/EUM000000005764?casa_token=TCFQZE--efAAAAAA:2PSWthnUjr_e8R4UfjiHbv_tj2_t0qFxnKK7Dze-EbeDVqer6HrIiw62yCECMHB6IaF_aBhr4-YdYpLM Erişim tarihi: 17.03.2019)
- Negiz, N. ve Yemen, A. (2011). Kamu Örgütlerinde Kadın Yöneticiler: Yönetici ve Çalışan Açısından Yönetimde Kadın Sorunsalı, *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 24, 195-214
- Oktik, N. (2002). *Turizm Sektöründe Çalışan Kadınların Toplumsal Değişime Etkileri*, Muğla Üniversitesi Yayınları, Muğla
- Özdemir, M. (2010). Nitel Veri Analizi: Sosyal Bilimlerde Yöntembilim Sorunsalı Üzerine Bir Çalışma, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 323-343

- Peker, E. ve Kubar, Y. (2012). Türkiye’de Kırsal Kesimde Kadın İstihdamına Genel Bir Bakış, *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi* 14(2), 173-188
- Sönmez, A. ve Toksoy, A. (2014). Türkiye’de Girişimcilik ve Türk Girişimci Profili Üzerine Bir Analiz, *Celal Bayar Üniversitesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 21(2), 41-58
- TİSK (2004). *Avrupa Birliğinde Girişimciliğin Geliştirilmesi ‘Türkiye’ye Yol Gösteren İlke, Politika ve Uygulamalar*, TŞOF Plaka Matbaacılık, Ankara
- Toksöz, G. (2007a). İşgücü Piyasasının Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Analizi ve Bölgelerarası Dengesizlikler, *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 4, 57-79
- Toksöz, G. (2007b). *Türkiye’de Kadın İstihdamının Durumu*, Uluslararası Çalışma Ofisi, Ankara
- Top, S. (2006). *Girişimcilik-Keşif Süreci*, Beta Yayıncılık, İstanbul
- TÜSİAD (2002). *Türkiye’de İşgücü Piyasası ve İşsizlik*, Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği, İstanbul
- Yıldırım, A. Ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayıncılık, Ankara
- (İnternet kaynağı: <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=72&locale=tr> Erişim Tarihi: 22,10.2018)
- (İnternet kaynağı: www.ilo.org Erişim tarihi: 27.06.2018).
- (İnternet kaynağı: www.tkd.gov.tr Erişim Tarihi: 16.05.2018)

FEN BİLGİSİ ÖĞRETMEN ADAYLARININ BİLİM İNSANLARINA YÖNELİK GENEL BİLGİ DÜZEYLERİNİN BELİRLENMESİ

DETERMINATION OF GENERAL KNOWLEDGE LEVELS OF SCIENCE TEACHER CANDIDATES FOR SCIENTISTS

Şule ŞAHİN¹, Davut SARITAŞ², Yüksel TUFAN³

1. Dr. Öğr. Üyesi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Fen Bilgisi Öğretmenliği Bölümü, sulesahin@nevsehir.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-8968-1505>
2. Dr. Öğr. Üyesi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Fen Bilgisi Öğretmenliği Bölümü, davudsaritas@gmail.com,
3. Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Kimya Öğretmenliği Bölümü, yufan@gazi.edu.tr,

Makale Türü Article Type
Araştırma Makalesi Research Article

Başvuru Tarihi Application Date
24.10.2019 10.24.2019

Yayına Kabul Tarihi Admission Date
06.12.2019 12.06.2019

DOI
10.20875/makusobed.637901

Öz

Bu makalede, fen bilgisi öğretmen adaylarının, bilim insanlarına yönelik genel bilgi düzeylerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu genel amaca bağlı olarak, fen bilgisi öğretmen adaylarının hangi bilim insanlarını tanıyor oldukları ve tanıdıkları bilim insanlarının yaşadıkları tarihsel dönem, çalışma alanları ve bilime olan katkılarına yönelik bilgi düzeyleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırma, 2018/2019 bahar yarıyılında, İç Anadolu Bölgesinde bir devlet üniversitesinde öğrenim görmekte olan 103 öğretmen adayı ile gerçekleştirilmiştir. Araştırma, nicel araştırma yönteminin bir deseni olan tarama modeline göre tasarlanmıştır. Veri toplamada araştırmacılar tarafından yapılandırılmış olan açık uçlu sorulardan oluşan bir anket kullanılmıştır. Anket; bilim insanı, yaşadığı tarihsel dönem ve çalışma alanı/bilim dünyasına katkıları gibi boyutlarda katılımcılardan bilgi almaya imkân verecek bir biçimde tasarlanmıştır. Bulgular, uzman görüşü doğrultusunda araştırmacılar tarafından hazırlanmış olan rubrik yardımıyla kategorize edilmiş, sayısal ve betimsel olarak analiz edilmiştir. Araştırmanın bulgularına göre katılımcıların ağırlıklı olarak 20. Yüzyıl ve öncesinde yaşamış olan bilim insanları hakkında bilgi sahibi olduklarını göstermekle birlikte formda belirttikleri isimler arasında ise bariz sıklık gösterenler lisans ve öncesi ders kitaplarında veya popüler bilimde yer bulan yabancı bilim insanlarıdır.

Anahtar Kelimeler: *Bilim Tarihi, Bilim İnsanı, Bilimin Doğası, Fen Bilimleri Öğretmen Adayları,*

Abstract

This study aimed to determine the general knowledge levels of science teacher candidates for scientists. Depending on this purpose; Which scientists do prospective science teachers know? Do the scientists he/she knows have an awareness of the historical period they live in, their fields of study and their contributions to science? As you searched for answers to questions. The sample of the study consists of 103 prospective science teachers who are studying at a public university in Central Anatolia in 2018/2019 spring semester. The study was designed according to quantitative research method and the survey design. An open-ended questionnaire form prepared by there searchers was used for data collection. Expert opinions were taken in the preparation of the questionnaire. Questionnaire was designed in such a way as to allow information from the participants such as the scientist, the historical period in which he lives and his contributions to the field of study / the world of science. In the data analysis, the data were categorized and descriptively processed with the help of the rubric, which were prepared based on there search questions. According to the findings of there search; among the appropriate names given by the participants, the most frequent ones are foreign scientists who took part in undergraduate and prior text books or popular science.

Keywords: *History of Science, Scientist, Nature of Science, Science Teacher Candidates,*

1. GİRİŞ

21. Yüzyıl, bilim ve teknoloji dünyasında yaşanmakta olan devrimsel nitelikteki gelişmelere ve bu değişimin beraberinde getirdiği problemlere tanıklık etmektedir. Her ne kadar bilim ve teknoloji alanındaki gelişmeler insan hayatını çok büyük ölçüde kolaylaştırıyor olsa da tartışmalı sosyo-bilimsel konuları da toplumların gündemine taşımaktadır. İçinde bulunduğumuz bu çağın, insanın hayal gücünü zorlayan bu devrimine ayak uydurabilen, bilimsel tartışmaları eleştirel düşünce yapısıyla değerlendirebilen ve muhakeme yapabilen, bilimsel ve teknolojik gelişmelerin beraberinde getirdiği problemlere etkin çözüm yolları üretebilen ve bilimsel düşünme yöntemlerini hayatına entegre edebilmiş bilim okur yazarı bireyler yetiştirmek, günümüz toplumlarının en önemli hedeflerinden biridir. Ülkemizde de bu hedef doğrultusunda 2004 yılında başlayan fen dersleri müfredat reformu kapsamında, zorunlu eğitim alan her bireyin bilim okuryazarı olması hedefi öne çıkmaktadır.

Bilim okuryazarı olan bir bireyden sahip olması beklenen en önemli özellik, bilim ve bilimin doğasına ilişkin bilgi sahibi olmasıdır. Bu bağlamda bilimin doğasını anlamak bilimsel okuryazarlığın en önemli halkasıdır. Bilim okuryazarı bireyi diğer bireylerden ayıran en önemli özellik, bilim tarihi, bilim felsefesi ve bilimin doğası konularında bilgi sahibi olmasıdır. (Lederman, 1992; Bybee, 1997; DeBoer,1991; Klopfer, 1969; Rudolph, 2000). Bilimin doğası kavramı fen eğitimi literatüründe 20. Yüzyıl başlarında yerini almış olup bugüne kadar farklı araştırmaların konusu olmuştur. Bilimin doğasının bilim dünyasında kabul edilmiş kesin ve tek bir tanımının olmamasına karşın, araştırmacıların birçoğu tarafından benzer şekillerde tanımlanmıştır. Literatür incelendiğinde en açıklayıcı tanımlardan biri, “Bilimin doğası; bilim tarihi, bilgi sosyolojisi ve bilim felsefesi gibi bilimin çeşitli çalışma alanlarını bir araya getirir ve “bilim nedir, nasıl işler, bilim insanları nasıl çalışır, sosyal ve kültürel bağlamların bilime etkisi nedir?” gibi sorulara verilen cevaplardan oluşur (McComas ve Olson,2000) tanımıdır. Başka bir çalışmada ise, McComas, Clough ve Almozroa (1998, s4), bilimin doğasını; Bilim tarihi, bilim felsefesi ve bilim sosyolojisi gibi bilimin sosyal yönünü inceleyen disiplinler ile psikoloji gibi disiplinlerin araştırmalarını birleştirerek, bilimin ne olduğunu, işlevini, bilim insanlarından oluşan bilgi toplumunun nasıl organize olduğu ve bilim ve toplumun birbirini nasıl etkilediğini anlamaya çalışan disiplinler arası bir çalışma alanı olarak tanımlamışlardır. Buradan hareketle bilimin doğasını anlamış ve dolayısıyla bilim okuryazarı olmanın en önemli koşulunu sağlamış olan bir birey, bilimin yalnızca kanunlar ve teorilerin kendisi ya da teknolojideki yansımalarından ibaret olmadığını, onun gelişimsel ve sosyal yönünü de kavramıştır. Nitekim bilimsel bilgi, kendi varoluş yolunda, araştırmaları yürüten bilim insanlarının kişisel özellikleri, sahip oldukları tutum ve değerler, maddi kaynaklar, kullandıkları araştırma yöntem ve teknikleri, içinde yaşadıkları toplumun özellikleri gibi birçok faktörden etkilenir.

Fen eğitimi literatüründe uzun bir süredir, bilimin doğası, bilim tarihi ve bilim insanı gibi konulara odaklı birçok çalışma yapılmaktadır. (Griffiths ve Barman,1992; Akçay, 2011;Özden ve Yenice,2016;Korkmaz ve Gürçay,2016; Balki, Çoban ve Aktaş, 2003;Doğan ve diğ., 2006;Fralick ve diğ.,2009; Kaya ve diğ., 2013;Kaya, Doğan ve Öcal, 2008; Kibar Kavak,2008;Korkmaz ve Kavak, 2010;Medina ve diğ., 2011;Nuhoğlu ve Afacan, 2011; Schibeci, 2006;Thomas ve Hairston, 2003; Türkmen, 2008;Çermik, 2013; Demirbaş, 2009; Gürses, Doğan ve Yalçın, 2005;YalçınAğgöl, 2012; Laçın Şimşek, 2011a, 2011b; Laçın Şimşek ve Şimşek, 2010). Bilimin doğası öğretiminde özellikle bilim tarihinin yol gösterici ve etkili olduğu da ilgili literatürde vurgulanmaktadır. Lederman (1992), öğrencilerin bilimin doğası hakkındaki kavramlarını geliştirmek için öncelikle öğretmen ve öğretmen adaylarına odaklanılması gerektiğini ifade etmiştir. Bu bağlamda, fen öğretmen adaylarının asgari düzeyde bir bilim tarihi genel kültürüne sahip olmaları beklenir. Mathews (1994), bilim tarihinin fen eğitiminde önemli bir yere sahip olduğuna vurgu yapmaktadır. Özellikle bilim insanlarının yaşamları ve çalışmaları incelenerek bilimsel araştırma süreci ile ilgili konular, daha somut ve anlaşılır hale gelecektir. Bu nedenle bilimin doğasını öğretme sorumluluğu olan fen öğretmenlerinin de bilim insanları hakkındaki bilgi düzeylerinin yeterli derecede olması beklenir. İlgili literatür incelendiğinde Türkiye’de fen bilgisi öğretmen adaylarının, bilim insanına yönelik bilgi düzeylerini belirlemeyi amaçlayan araştırmaların sayısının oldukça az olduğu görülmektedir. Fen Bilgisi öğretmen adaylarının bilim insanı farkındalıklarını belirlemek amacıyla yapmış olduğu araştırmada, Görece Baybars (2018), iki boyutlu (bilim insanının ismi ve bilime olan katkıları) bir veri toplama aracı kullanmıştır. Çalışma sonucunda, özetle, bilim insanı farkındalık düzeyinin beklenenden düşük olduğu, araştırmaya katılanların verdikleri örnekler incelendiğinde ise, bilim insanları ve onların bilime katkıları ile ilgili olarak, klişeleşmiş örneklerin verildiği görülmektedir. Öğretmen adaylarının, bilim insanları ile ilgili olarak, ders kitaplarında, medyada veya popüler kitaplarda yer alan örnekleri verdikleri tespit edilmiştir. Ayrıca öğretmen adaylarının bilim insanının bilime katkısı noktasında da aynı örnekler üzerinde durduğu görülmüştür. Araştırmanın

sonuçları arasında, kadın bilim insanlarından sadece Marie Curie'nin 165 öğretmen adayından yalnızca 16'sı tarafından ifade edilmiş olması da ayrıca dikkat çekmektedir. Çalışma kapsamında elde edilen bir diğer sonuç ise öğretmen adaylarının bilim insanlarının bilime katkıları noktasında yanlış bilgilere de sahip olduğu yönündedir. Öğretmen adayları tarafından ifade edilen 46 bilim insanının sadece 4'ü Türk-İslam bilginlerinden oluşmaktadır. Bozdoğan vd. (2013) yapmış oldukları bir diğer çalışmada ise Fen Bilgisi Öğretmen adaylarının bilim insanları hakkında bilgi düzeylerinin yeterli olduğu ancak bazı yanlış bilgilere de sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Yapılan çalışmalardan yola çıkıldığında, öğretmen adaylarının bilim insanlarını tanıma ve bilime katkıları gibi boyutlarda genel bilgi düzeylerinin beklendiği gibi olmadığını görülmekle birlikte bilim insanlarının yaşadıkları tarihsel döneme yönelik bilgilerinin ne durumda olduğu da bir merak konusudur. Çünkü bilim insanının yaşadığı tarihsel dönemi bilmek söz konusu tarihsel dönemde bilimi etkileyen diğer faktörleri (sosyal ve kültürel ortam gibi) takdir etmek ve anlamak için bir önkoşuldur. Başka bir ifade ile bilimin doğasının bir boyutunu oluşturan bilimin kendi sosyal ve kültürel ortamından etkilenmesinin anlaşılması için bir önkoşuldur. Bu nedenle öğretmenlerin bilimin doğasının bu boyutunu daha etkin öğretmeleri için bilim insanlarının yaşadığı tarihsel dönemi de bilmeleri gerekir.

Bu genel çerçeveden yola çıkılarak bu çalışmada, fen bilgisi öğretmen adaylarının bilim insanlarına yönelik genel bilgi düzeylerinin belli boyutlarda belirlenmesi amaçlanmıştır.

Bu amaç doğrultusunda fen bilimleri öğretmen adaylarının;

1. Bilim insanlarının çalıştıkları bilim alanı konusunda bilgi düzeyleri nedir?
2. Bilim insanlarının bilim dünyasına olan katkıları konusunda bilgi düzeyleri nedir?
3. Bilim insanlarının yaşadıkları tarihsel dönem konusunda bilgi düzeyleri nedir?

Sorularına cevap aranmıştır.

2. YÖNTEM

2.1 Çalışmanın Deseni

Çalışmada bir devlet üniversitesinde Fen Bilgisi Öğretmenliği programında öğrenim gören öğretmen adaylarının bilim insanlarına yönelik bilgi düzeylerini betimsel olarak ortaya koymak amaçlanmıştır. Bu nedenle çalışma mevcut bir durumu kendi koşulları içerisinde olduğu gibi betimlemeye, belirlemeye yönelik sıkça kullanılan tarama modellerinden birisi olan ve hakkında belli bir yargıya varılması amaçlanan niteliği belirli bir grup veya birimle çalışılan örnek olay yöntemine göre desenlenmiştir (Karasar,2012). Elde edilen veriler hem nicel hem de nitel açıdan analiz edilmiştir.

2.2. Katılımcılar

Araştırmaya katılanlar, 2018/2019 bahar yarıyılında öğrenim gören ve bilim tarihi ile ilgili formal bir öğrenim görmemiş farklı (1., 2. ve 3.Sınıf) seviyelerindeki 103 öğretmen adayı (16 erkek- 87 kadın) oluşmaktadır. Çalışmada katılımcılar gönüllük esasına göre seçilmiştir. Söz konusu seviyelerdeki tüm adaylara ulaşılmıştır.

2.3. Veri Toplama Araçları

Veri toplamada araştırmacılar tarafından yapılandırılmış açık uçlu sorulardan oluşan bir anket kullanılmıştır. Anket soruları bilimin doğasının öğretiminde bilim tarihinin kullanılması konusunda uzman olan iki öğretim üyesinden görüş ve değerlendirmeler alınarak hazırlanmıştır. Araştırma sorularına bağlı olarak oluşturulan anket, katılımcıların; *bilim insanının ismi, yaşadığı tarihsel dönemi, çalışma alanı ve bilim dünyasına katkıları* gibi boyutlardaki bilgilerini almaya imkân verecek bir şekilde tasarlanmıştır. Taslak form 20 kişilik bir ön uygulamada kullanılmıştır. Ön uygulama sonrasında katılımcıların cevaplarını yazmalarında bir kısıtlama oluşturulmaması adına formda cevap alanlarının genişletilmesi gerektiği belirlenmiş, biçimsel bir düzenleme yapılmış ve ayrıca süre belirlenmiştir. Ardından forma nihai hali verilmiş ve asıl uygulama yapılmıştır. Uygulama esnasında yeterli süre verilmiş ve katılımcılardan onlara verilen anket üzerindeki bütün alanları bilgileri doğrultusunda eksiksiz doldurmaları istenmiştir.

2.2. Verilerin Analizi

Toplanan veriler, araştırma problemine bağlı olarak araştırmacılar tarafından hazırlanmış olan bir değerlendirme rubriği kullanılarak düzeylere ayrılmış ve betimsel istatistik yöntem kullanılarak analiz edilmiş, yüzde ve frekans değerleri hesaplanmıştır. Uzman görüşleri ve ilgili alan yazın dikkate alınarak katılımcılar tarafından verilen cevaplarda az da olsa rastlanan bilim insanı niteliği olmayan isimler ve onlara ilişkin bilgiler rubrik değerlendirmesine dahil edilmemiştir.

Tablo 1. Bilim insanını tanıma düzeyleri ve göstergeleri

Boyut	Düzeyle				
	Yeterli Düzey	Orta Düzey	Alt Düzey	İlgisiz	Cevap yok
Bilim İnsanın Alanı	Bilim insanının anabilim ve bilim alanını ifade etme	Bilim insanının anabilim veya bilim alanını ifade etme	Bilim insanın çalıştığı alana yakın bir alanı veya genel bilim sınıfı ifade etme	Bilim insanının çalıştığı alandan ilgisiz bir alanı ifade etme	Herhangi bir ifade yok
Bilim İnsanın Bilimsel Katkısı	Bilim insanının popüler olan ve olmayan katkılarını ifade etme, örnekler verme	Bilim insanının sadece popüler olduğu katkılarını ifade etme	Bilim insanının dolaylı olarak katkıda bulunduğu çalışmalarını ifade etme	Bilim insanının ilgisi olmayan bir bilimsel çalışmayı ifade etme	Herhangi bir ifade yok
Bilim İnsanın Dönemi	Bilim insanının yaşadığı tarih aralığını net olarak ifade etme	Bilim insanının yaşadığı tarihi bilinen tarihsel çerçevesinde dönemsel olarak ifade etme	Bilim insanının yaşadığı dönemi çok geniş bir tarih aralığı olarak ifade etme (Örneğin; MÖ/MS gibi)	Tamamen yanlış bir tarihsel ifade etme	Herhangi bir ifade yok

Ayrıca katılımcılara hazır isimler verilmediği ve tüm boyutların katılımcılar tarafından doldurulması sağlandığı için verilen cevapların katılımcıların düzeylerini desteklemesi amacıyla betimsel analiz derinleştirilmiş ve verilen cevaplar, iki temaya ayrılmıştır. Bunlar şu şekilde belirlenmiştir; *Bilim insanlarının niteliği, tarihsel dönemlerin niteliği*.

3. BULGULAR

3.1. Nicel Bulgular

Fen Bilgisi öğretmen adaylarının isimlerini verdikleri bilim insanları ve tekrarlanma sayılarına yönelik bulgular tablolar halinde verilmiştir.

Tablo 2. Bilim İnsanı Bilme İle İlgili İstatistikler

	Toplam		Kadın Bilim İnsanı		Erkek Bilim İnsanı		Örnekler
	f	%	f	%	f	%	
Bilim İnsanı	66 farklı isim 490 kez	47.57	9	1.84	481	98.16	Isaac Newton, Gazi Yaşargil, Marie Curie
Bilim İnsanı- Filozof	18 farklı isim 189 kez	18.74	0	0	189	100	Roger Bacon, Ömer Hayyam
Filozof	2 farklı isim 9 kez	0.87	0	0	9	100	Socrates
İlgisiz	3 farklı isim 6 kez	0.58	0	0	6	100	Fazıl Say, Mevlâna, Mustafa Kemal Atatürk
Diğer	3 farklı isim 8 kez	0.77	0	0	8	100	Bill Gates, ElonMusk
Cevap yok	Boş bırakılan 328 birim	31.84	-	-	-	-	-
Toplam	1030 birim	-	9	-	670	-	-

Tablo 3. Bilim İnsanının Çalıştığı Bilimsel Alana Yönelik İstatistikler

	Genel		Kadın Bilim İnsanı		Erkek Bilim İnsanı		Örnek Veri Aziz Sancar
	f	%	f	%	f	%	
Üst Düzey	121	17.82	0	0	121	18.05	Tıp-Kimya- Biyokimya
Orta Düzey	153	22.53	1	11.11	152	22.68	Kimya
Düşük Düzey	16	2.35	1	11.11	15	2.23	Biyoloji
İlgisiz	14	2.06	0	0	14	2.08	Fizik
Cevap yok	375	55.22	7	77.77	368	54.92	Boş bırakılmış
Toplam	679	-	9	-	670	-	

Tablo 4. Bilim İnsanının Bilime Katkısına Yönelik İstatistikler

	Genel		Kadın Bilim İnsanı		Erkek Bilim İnsanı		Örnek veri Stephen Hawking
	f	%	f	%	f	%	
Üst Düzey	18	2.65	0	0	18	2.68	“Tekillikler, Hawking radyasyonu, Karadelikler, Yukarıdan aşağı kozmoloji teorileri vb.”
Orta Düzey	329	48.45	2	22.22	327	48,80	“Kara deliklerin radyasyon yayması”
Düşük Düzey	36	5.30	1	11.11	35	5.22	“Kara delik”
İlgisiz	34	5.00	0	0	34	5.07	“DNA’nın yapısı”
Cevap yok	262	38.58	6	66.66	256	38.20	-
Toplam	679	-	9	-	670	-	

Tablo 5. Bilim İnsanının Yaşadığı Tarihsel Döneme Yönelik İstatistikler

	Genel		Kadın Bilim İnsanı		Erkek Bilim İnsanı		Örnek veri Isaac Newton
	f	%	f	%	f	%	
Üst Düzey	25	3.68	0	0	25	3.73	1643-1727
Orta Düzey	86	12.66	3	33.33	83	12.38	XVII-XVIII.Yüzyıl
Düşük Düzey	29	4.27	0	0	29	4.32	Yeni Çağ
İlgisiz	20	2.94	0	0	20	2.98	MÖ
Cevap yok	519	76.43	6	66.66	513	76.56	Boş bırakılmış
Toplam	679	-	9	-	670	-	

103 katılımcıdan (her birinden 10’ar tane) toplamda 1030 tane bilim insanı ismi ve bunların alanı, bilime katkıları ve yaşadıkları tarihsel döneme ilişkin bilgiler istenmiştir.

Verilen cevapların analizi sonrasında elde edilen bulgular şu şekilde tanımlanabilir;

- Katılımcılara sunulan 1030 birimden 679 birimde (yaklaşık %66,31), bilim insanı-filozof /bilim insanına ilişkin cevap alınmıştır.
- Katılımcılar tarafından verilen bilim insanlarının bilime katkısına yönelik cevaplar incelendiğinde ise sadece 18 (%2,65) cevabın üst düzey bilgi içerdiği tespit edilmiştir.329 cevabın ise orta düzey bilgi içerdiği, 262 birimin ise cevapsız kaldığı belirlenmiştir.
- Katılımcılar tarafından verilen bilim insanlarının bilimsel çalışma yaptıkları alana ilişkin cevaplarda ise 679 birimden, 121’i alanları tam olarak bilmekte,153’ü orta düzeyde olmakla

birlikte büyük bir çoğunluğu (375) birimde bu konuda bilgi verilmemiştir. Diğer bir ifadeyle katılımcıların yaklaşık olarak yarısı (%55'i) ismini bildiği bilim insanlarının çalışma alanı hakkında fikir sahibi değildir.

- Katılımcıların%17'si ismini bildiği bilim insanlarının alanını da tam anlamıyla bilmektedir.
- Araştırmanın konusu açısından katılımcıların bilim tarihine ilişkin bilgi düzeylerini en etkin yansıtan, bilim insanının yaşadığı tarihsel döneme ilişkin bulgulardır. Bu boyutta elde edilen bulgular ise şu şekilde tanımlanabilir;
- Katılımcıların bilim insanı ismi verdiği cevaplardan 519'u (%76,43) bilim insanının yaşadığı tarihsel döneme ilişkin hiçbir bilgiye sahip değildir.
- Katılımcılardan elde edilen sadece 25 cevap (%3,68) bilim insanının yaşadığı tarihsel dönemi tam olarak ifade etmiştir.
- Bu boyutta en fazla 86 cevap (%12,66) orta düzeydir, başka bir ifade ile yaşadığı yüzyıl aralığını doğru ifade eden cevaplardır.

3.2. Nitel Bulgular

Katılımcıların görüş formuna yazdıkları cevaplar analizinden elde edilen bulgular iki tema altında toplanabilir;

Bilim insanlarının niteliği

Katılımcılar bilim insanlarını daha çok popüler kültürde öne çıkan katkılarıyla tanıdıkları söylenebilir. Örneğin, bilim insanı olarak; Albert Einstein ismini ifade eden75 öğrenciden 43'übilim insanının bilime olan katkıları konusunda görüş belirtmiştir. Bunlar arasından yedi öğrenci, bilim insanının bilime katkıları olarak ilgisiz konuları belirtmiş, yalnızca bir öğrenci fotoelektrikle ilgili çalışmaları olduğunu belirtirken, görüş bildiren katılımcıların büyük çoğunluğu olan 35 öğrenci ise izafiyet (görecelilik) teorisi olarak belirtmiştir.

Diğer yandan kadın bilim insanı ifadesi yok denecek kadar azdır. 92 ayrı bilim insanı ifade edilmiş olup bunlardan yalnızca ikisi kadın bilim insanlarına aittir. Katılımcıların, bu bilim insanlarının bilime olan katkıları konusunda ise herhangi bir bilgiye sahip olmadıkları görülmektedir. Örneğin, bilim insanı olarak; Marie Curie ismi, yalnızca sekiz öğrenci tarafından ifade edilmiştir. Bilim insanının bilime olan katkıları konusunda herhangi bir ifadeye rastlanmamıştır. Katılımcılardan beşi çalıştığı bilimsel alanı ifade edebilmiştir. Rosalind Franklin ismi, yalnızca bir öğrenci tarafından ifade edilmiş olup bilime olan katkısı ya da çalışma alanına dair herhangi bir ifadeye rastlanmamıştır.

Ayrıca verilen cevaplar arasında Türk bilim insanlarının sayısının az olduğu, bilinenlerin de ders kitapları ve medya gibi ortamlarda ismi geçenler olduğu ayrıca bu bilim insanlarının bilime katkıları konusunda da bilgilerin alt düzeyde olduğu söylenebilir. Örneğin, bilim insanı olarak; 92 ayrı bilim insanı ifade edilmiş olup, bunlardan yalnızca 22 tanesi Türk bilim insanlarıdır. Aziz Sancar, Oktay Sinanoğlu ve Fuat Sezgin gibi popüler isimler dikkat çekmekte olup, bunlar arasında en fazla Aziz Sancar ismi,36 öğrenci tarafından ifade edilmiştir.30 öğrenci çalışma alanını ifade edebilmiş fakat bilim dünyasına katkıları konusunda herhangi doğru bir ifadeye rastlanmamıştır.

Genel tabloya bakıldığında, üst düzey bilgi verilen cevapların azlığı ve olanların da daha çok ders kitaplarında ismi geçen yerli ve yabancı bilim insanları olduğu söylenebilir. Örneğin, bilim insanı olarak; Isaac Newton, Edison, Darwin gibi ders kitaplarında sıklıkla ismi geçen bilim insanlarının bilime olan katkıları, katılımcılar tarafından ifade edilebilmiştir.İlgisiz veya bilimle ilgili alanlarda çalışan isimlerin dışında felsefecilerin de bilim insanı olarak ifade edilmiş olması da dikkat çekici bir bulgudur. Örneğin; Fazıl Say, ElonMusk, Bill Gates ve Socrates, bazı katılımcılar tarafından bilim insanı olarak ifade edilmiştir.

Tarihsel dönemlerin niteliği

Nicel bulgularda da görüleceği üzere bu boyutta yönelik verilen cevap sayısı oldukça azdır. Verilen az sayıdaki cevap nitel açıdan incelendiğinde Cumhuriyet dönemi bilim insanlarına yönelik tüm boyutlarda alt düzey bir bilgi seviyesi görülmekle birlikte, yabancı bilim insanlarından da yakın zaman bilim insanları fazla bilinmemektedir. Katılımcıların ifade ettiği toplam 92 bilim insanından cumhuriyet dönemi Türk bilim insanları sayısı 10'dur. Bu bilim insanlarının içinde en fazla bilinen Aziz Sancar'ın, yaşadığı tarihsel dönem, 36 öğrenciden 25'i tarafından doğru olarak ifade edilmiştir. Yabancı bilim insanlarından ise 28 öğrenci tarafından ifade edilmiş olan Stephen Hawking ve 1 öğrenci tarafından ifade edilmiş olan martin Cooper dışında, iki binli yıllarda yaşamış olan yakın dönem bilim insanına rastlanmamıştır.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Fen Bilgisi Öğretmen adaylarına sunulan görüş formundan elde edilen verilerin analizi sonucunda, Öğretmen adaylarının, bilim insanlarını tanıma konusunda eksiklerinin ve hatta yanlış bilgilerinin olduğu görülmüştür. Örneğin; Fazıl Say, Mevlana, Bill Gates vb. bazı isimler bazı adaylarca, bilim insanı olarak ifade edilmiştir. Bu dikkat çekici sonuçla beraber diğer bir dikkat çeken sonuç da, bilim insanlarının çalışma alanları ve bilim dünyasına katkıları konusunda öğretmen adaylarının alt düzey bilgi seviyesinde dahası yanlış bilgilere de sahip olduklarıdır. Örneğin katılımcılardan bir kısmı, Galileo'nun kuantum fiziği ile ilgilendiğini veya Dünyanın yuvarlak olduğunu keşfettiğini, Mendeleev'in kalıtım üzerine çalıştığını iddia etmişlerdir. Yapılan bazı çalışmalarda da benzer sonuçlara rastlanmıştır. Örneğin, (Bozdoğan vd., 2013)'a göre, öğretmen adaylarının bilim insanlarının bilime katkıları açısından bazı yanlış bilgilere sahip oldukları tespit edilmiştir.

Katılımcılardan alınan cevaplarda, Newton, Albert Einstein, Aziz Sancar, Galileo Galilei, Edison, Mendel, GrahamBell gibi bazı bilim insanlarının isimleri sıklıkla geçmiş olup, konu ile ilgili yapılan diğer çalışmalar incelendiğinde benzer sonuçların ortaya çıktığı görülmüştür. Örneğin, sınıf öğretmeni adayları ile yapılan bir araştırmada, adayların zihnindeki öncelikli bilim insanı isimleri sırasıyla Einstein, Edison, Newton, İbn-i Sina, Galilei, Archimedes, GrahamBell, Aristoteles, Mimar Sinan, Tesla ve Pavlov olarak sıralanmıştır (Çermik 2013).

Yine Fen Bilgisi Öğretmen adayları ile yapılan diğer çalışmalarda da öğretmen adaylarının en çok tanıdıkları bilim insanları Einstein, Edison ve Newton, Archimedes, Mendel, Franklin, İbn-i Sina ve Galileo olarak ifade edilmiştir (Demirbaş, 2009; Laçın Şimşek, 2011a, 2011b). Fen Bilgisi Öğretmen adayları ile Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmen adaylarının karşılaştırıldığı bir diğer çalışmada ise Einstein, Edison ve İbn-i Sina isimleri ön plana çıkmaktadır (Yalçın Ağgöl, 2012). Yapılan çeşitli çalışmalarda da bu çalışmada olduğu gibi öğretmen adaylarının daha çok erkek bilim insanlarının üzerinde durduğu (Kahle, 1989), hatta bazı çalışmalarda öğretmen adaylarının kadın bilim insanlarına hiç değinmediği görülmüştür (Çermik, 2013; Yalçın Ağgöl, 2012). Yine benzer sonuçlara ilköğretim kademesinde yapılan çalışmalarda da karşılaşılmaktadır (Baldu, 2006; Fort ve Vanny, 1989; Song ve Kim, 1999).

Elde edilen sonuçlar genel anlamda ilgililiteratürü desteklemekle birlikte öğretmen adaylarının bilimin insanlarının yaşadığı tarihsel döneme yönelik öğretmen adaylarının istenilen düzeyde bilgi sahibi olmadığını göstermektedir. Oysa bilimsel okuryazarlık temelde bilimin tarihsel serüvenini, bilimin doğasını ve felsefesini anlamayı gerektirir (Türk Eğitim Derneği [TED], 2009). Özellikle bilimin tarihine yönelik bilgilere sahip olunması bilimin doğasını anlamak için bir büyük bir basamaktır (Özlem, 2008). Çalışmada elde edilen bu nedenle, bilimin doğasının öğretimi için öğretmen adaylarında bulunması gereken kazanımlar açısından bir soruna işaret etmektedir. Bu kapsamda Fen Bilgisi Öğretmen adaylarının bilim insanı algılarının artması ve bilgi düzeylerinin geliştirilmesi için özellikle bilim tarihi konusunda katılımcılardaki eksikliği de göz önünde tutarak, Fen bilgisi öğretmenliği bölümleri için güncellenmiş olan programda (Yüksek Öğretim Kurulu [YÖK], 2018), VIII. Yarıyıldan alan eğitimi derslerinden olan "Bilimin Doğası ve Öğretimi" ve genel kültür seçmeli derslerinden olan "Bilim Tarihi ve Felsefesi" derslerinin önemi ortaya çıkmaktadır. Bu dersler içeriği ve konusu yönüyle uygun öğrenme ortamları oluşturulmasına imkân sağlayabilir. Nitekim bu tür derslerin bilim tarihine yönelik bilgi düzeylerini istendik yönde etkilediği bilinmektedir (Özgelen ve Öktem, 2013). Bu nedenle bu derslerde, öğrencilerin bu konularla ilgili eksiklikleri giderebilmeleri için daha aktif olabilecekleri uygulamalar, öğretim teknolojileri ve materyallerden faydalanılması, yeri geldikçe diğer alan eğitimi derslerinde ve ders kitaplarında özellikle yakın dönem ve kadın bilim insanlarının yaptığı çalışmalara ağırlık verilmesi önerilebilir.

KAYNAKLAR

- Akçay, B. (2011). Fen ve teknoloji öğretmenlerinin bilimin doğasına yönelik inanışları. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(1), 145-164.
- Balkı, N., Çoban, A. K. & Aktaş, M. (2003). İlköğretim öğrencilerinin bilim ve bilim insanına yönelik düşünceleri. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(1), 11-17.
- Bozdoğan, B., Şengül, Ü. & Bozdoğan, A. E. (2013) Fen bilgisi öğretmen adaylarının bilim insanları hakkındaki bilgi düzeylerinin incelenmesi. Giresun eğitim fakültesi örneği. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (9), 564-577

- Buldu, M. (2006). Youngchildren's perceptions of scientists: A preliminary study. *Educational Research*, 48(1), 121-132.
- Bybee, R. W. (1997). *Achieving Scientific Literacy: From Purposes to Practises*. Portsmouth, NH: Heinemann.
- Çermik, H. (2013). Öğretmen adaylarının zihinlerinde canlanan resimdeki bilim insanı. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 33, 139-153.
- DeBoer, G. E. (1991). *A History of Ideas in Science Education*. New York: Theachers College Press.
- Demirbaş, M. (2009). The relationships between the scientist perception and scientific attitudes of science teacher candidates in Turkey: A case study. *Scientific Research and Essay*, 4(6), 565-576.
- Doğan Bora, N., Arslan, O. ve Çakıroğlu, J. (2006). Lise öğrencilerinin bilim ve bilim insanı hakkındaki görüşleri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31, 32-44.
- Fort, D.C. & Vanny, H.L. (1989). How students see scientists: mostly male, mostly white, and mostly benevolent. *Science and Children*, 26 (8), 8-13.
- Fralick, B., Kearns, J., Thompson, S., & Lyons, J. (2009). How middle schoolers draw engineers and scientists. *Journal of Science Education & Technology*, 18(1), 60-73.
- Görececk Baybars, M. (2018). Fen bilgisi öğretmen adaylarının bilim insanı farkındalıklarının belirlenmesi. *Trakya Eğitim Dergisi*, 3(8), 564-577.
- Griffiths, A. K. & Barman, C. R. (1992). *A multinational study of secondary school students' views of the nature of science*, Paper Present at The Seventy-Third Annual Conference of The American Educational Research Association, San Francisco, April.
- Gürses, A., Doğan, Ç. & Yalçın, M. (2005). Bilimin doğası ve yükseköğrenim öğrencilerinin bilimin doğasına dair düşünceleri. *Milli Eğitim Dergisi*, 33(166), 68-76.
- Kahle, J. B. (1989). Images of scientists: gender issues in science classrooms. *School Science and Mathematics*, 4, 1-9.
- Karasar, N. (2012). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (24. baskı). Ankara: Nobel Yayınevi
- Kaya, O. N., Doğan, A. & Öcal, E. (2008). Türk ilköğretim öğrencilerinin bilim insanı imajı. *Eğitim Araştırmaları Avrasya Dergisi*, 32, 83-100.
- Kaya, V. H., Afacan, Ö., Polat, D. & Urtekin, A. (2013). İlköğretim öğrencilerinin bilim insanı ve bilimsel bilgi hakkındaki görüşleri (Kırşehir İli Örneği). *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(1), 305-325.
- Kibar Kavak, G. (2008). *Öğrencilerin bilime ve bilim insanına yönelik tutumlarını ve imajlarını etkileyen faktörler*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Klopfer, L. (1969). The teaching of science and the history of science. *Journal of Research in Science Teaching*, 6, 87-95.
- Korkmaz, H. & Gürçay, D. (2016). Öğretmen adaylarının fizik çalışan bilim insanlarına yönelik imajları: öğretmen eğitimi açısından doğurguları. *Kastamonu Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24(2), 655-672.
- Korkmaz, H. ve Kavak, G. (2010). İlköğretim öğrencilerinin bilime ve bilim insanına yönelik imajları. *İlköğretim Online*, 9(3), 1055-1079.
- Laçın Şimşek, C. & Şimşek, A. (2010). Türkiye'de bilim tarihi öğretimi ve sosyal bilgiler öğretmen adaylarının yeterlilikleri. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 7(2), 169-198.
- Laçın Şimşek, C. (2011a). Bilimin doğası ve bilim tarihi dersinde yapılan çalışmaların öğrencilerinin bilim tarihi ile ilgili bilgi düzeylerine etkisi. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, 5(1), 116-138.

- Laçın Şimşek, C. (2011b). Science and technology teachers' situation of integrating history of science into their lessons. *International Online Journal of Educational Sciences*, 3(2), 707-742.
- Lederman, N. G. (1992). Students' and teachers' conceptions of the nature of science: review of the research. *Journal of Research of Science Teaching*, 29(4), 331-359.
- Matthews, M. R. (1994). *Science teaching: The role of history and philosophy of science*. Routledge
- McComas, W. F., & Olson, J., K. (2000) International Science Education Standards documents (41-52) In W. F. McComas (Ed.) *The nature of science in science education rationales and strategies*. Kluwer Academic Publishers.
- McComas, W. F., Clough, M. P., & Almozroa, H. (1998). The Role and Character of the Nature of Science in Science Education. W. F. McComas (Ed.), *The Nature of Science in Science Education: Rationales and Strategies* (sf.3-39). Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
- Medina-Jerez, W., Kyndra V. M., & Orihuela-Rabaza, W. (2011). Using the DAST-C to Explore Colombian and Bolivian Students' Images of Scientists. *International Journal of Science and Mathematics Education*, 9 (3), 657-690.
- Nuhoğlu, H. & Afacan, Ö. (2011). İlköğretim öğrencilerinin bilim insanına yönelik düşüncelerinin değerlendirilmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12 (3), 279-298.
- Özden, B. & Yenice, N. (2016). Fen bilgisi öğretmen adaylarının bilimsel kanun ve teori kavramlarına yönelik görüşleri: Nitel bir durum çalışması. *İlköğretim Online*, 15(4), 1090-1113,
- Özgelen, S. & Öktem, Ö. (2013). Bilimin doğası ve tarihi dersinde fen bilgisi öğretmen adaylarının bilimin tarihi ile ilgili bilgilerinin gelişimi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9 (1), 11-23.
- Özlem, D. (2008). *Felsefe ve Doğa Bilimleri*. İstanbul: Doğu-Batı Yayınları.
- Rudolph, J. L. (2000). Reconsidering the 'nature of science' as a curriculum component. *Journal of Curriculum Studies*, 32(3), 403-419.
- Schibeci, R. (2006). Student images of scientists: What are they? Do they matter? *Teaching Science*. 52(2), 12-16.
- Song, J. & Kim, K-S. (1999). How Korean students see scientists: the images of the scientist. *International Journal of Science Education*, 21(9), 957-977.
- Thomas, J. & Hairston, R., (2003). Adolescent students' images of an environmental scientist: an opportunity for constructivist teaching. *Electronic Journal of Science Education*, 7(4), 1-25.
- Türk Eğitim Derneği. (2009). *Öğretmen Yeterlilikleri*. Ankara.
- Türkmen, H. (2008). Turkish primary students' perceptions about scientist and what factors affecting the image of the scientists. *Eurasia Journal of Mathematics, Science & Technology Education*, 4(1), 55-61.
- Yalçın Ağgöl, F. (2012). Investigation of prospective teachers' image of scientist with respect to some variables. *İlköğretim Online*, 11(3), 611-628.
- YÖK. (2018). *Öğretmen Yetiştirme Lisans Programları (Basın Bülteni)*. Ankara: Yüksek Öğretim Kurulu Başkanlığı. <https://www.yok.gov.tr/kurumsal/idaribirimler/egitim-ogretim-dairesi/yeni-ogretmen-yetistirme-lisans-programlari> adresinden 28.07.2019 tarihinde erişilmiştir.

FİRMA DEĞERLEME YAKLAŞIMLARI VE TÜRK HAVA YOLLARI (THY) ÜZERİNE BİR UYGULAMA

FIRM VALUATION APPROACHES AND AN APPLICATION ON TURKISH AIRLINES (THY)

Yüksel Akay ÜNVAN¹

1. Doç. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi,
İşletme Fakültesi, Bankacılık ve Finans Ana Bilim
Dalı, Türkiye, akay.unvan@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0002-0983-1455>

Makale Türü Article Type
Araştırma Makalesi Research Article

Başvuru Tarihi Application Date
30.10.2019 10.30.2019

Yayına Kabul Tarihi Admission Date
20.11.2019 11.20.2019

DOI
10.20875/makusobed.640267

Öz

Bu çalışma kapsamında, rekabet koşullarının her geçen gün zorlaştığı küresel finans pazarında önemini giderek daha da arttıran firma değerlendirme kavramı ele alınarak, öncelikle konuyu işleyen çeşitli çalışmaların derlendiği bir literatür taraması yapılmış, ardından havayolu ulaşımı sektöründe faaliyet gösteren Türk Hava Yolları şirketi için bir firma değerlendirme uygulaması anlatılmıştır. Söz konusu değerlendirme için yöntem olarak indirgenmiş serbest nakit akım ve benzer şirket yöntemleri kullanılmış ve elde edilen sonuçlar tutarlılık açısından kıyaslanmıştır. Değerleme hatasının minimum düzeyde tutulması ve hissenin gerçeğe yakın değerine ulaşılması için, değerlemede mümkün olduğunca çok yöntemin karşılaştırmalı olarak kullanılması önerilmektedir. Ayrıca, sağlıklı bir değerlendirme sonucu elde edebilmek için, değerlemede kullanılacak yöntemin seçim ve uygulama sürecinde firmanın ve firmanın faaliyet gösterdiği sektörün spesifik özelliklerinin hassasiyetle dikkate alınması gerektiği de düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Firma Değerleme, İndirgenmiş Nakit Akımları Yöntemi, Benzer Firmalar Yöntemi, Türk Hava Yolları,*

Abstract

Within the scope of this study, the concept of firm valuation, which is becoming more and more important in the global financial market where competition conditions are getting difficult increasingly has been examined. For this aim firstly, a literature review has been compiled by various studies dealing with the subject and then a firm valuation application has been applied for the firm Turkish Airlines operating in the airline transportation sector. The reduced free cash flow and similar company methods are used as the method for the valuation and the results are compared for consistency. In order to keep the valuation error minimum and to reach the real value of the stock, it is recommended to use as many methods as possible in the valuation in comparison. In addition, in order to obtain a useful valuation result, it is considered that the specific features of the firm and the sector in which the firm operates should be taken into consideration during the selection and application process of the method to be used in the valuation.

Keywords: *Firm Valuation, Reduced Cash Flow Method, Similar Firms Method, Turkish Airlines,*

1. GİRİŞ

Değer kelime anlamı itibariyle bir şeyin önemini belirlemeye yarayan ölçü, yani bir varlığın değdiği karşılık ya da kıymet olarak ifade edilmektedir. Finansal anlamda değer kavramı ise farklı ekonomi düşüncelerine göre farklı tanımlara sahiptir. Neoklasik ekonomi teorilerine göre bir şeyin değeri açık ve rekabetçi bir pazarda getireceği fiyattır. Birçok neoklasik ekonomik teori ise pazarın fiyatı ile değeri eşit kabul eder. Klasik ekonomiye göre ise bir şeyin değeri kullanımı / tüketiminin sağladığı faydadan gelir. Fiyat ile aynı şey değildir (Gorbon, 2012). Finansal anlamda değerlendirme ise finansal piyasalarda bir varlığın piyasa değerinin gerçek değerinden düşük ya da yüksek olup olmadığının belirlenmesine yardımcı olan en temel analizi ifade eder (Aydın, 2012).

Bu çalışma kapsamında, rekabet koşullarının her geçen gün zorlaştığı küresel finans pazarında, önemini giderek daha da arttıran firma değerlendirme kavramı ele alınarak, öncelikle konuyu işleyen çalışmaların derlendiği bir literatür taraması verilecek, ardından ise havayolu ulaşımı sektöründe faaliyet gösteren Türk Hava Yolları şirketi özelinde bir firma değerlendirme uygulaması anlatılacaktır.

2. LİTERATÜR

Mevcut literatür incelendiğinde farklı firma değerlendirme yaklaşımlarının hem teorik hem de uygulamalı olarak yer bulduğu görülmektedir. Ayrıca, firma değerlendirme kavramına etki eden pek çok firma ve sektör spesifik faktörün sürece etkisi de ulusal ve uluslararası pek çok çalışma kapsamında ele alınmıştır. Söz konusu çalışmalardan seçilen bazı özet bilgiler aşağıda paylaşılmıştır.

Hatipoğlu ve Yener (2013) yaptıkları çalışmada indirgenmiş nakit akımları yönteminin enerji sektöründe uygulanabilir sonuçlar verip vermediğini test etmişlerdir. Türkiye ekonomisinde enerji yatırımlarının önemli bir paya sahip olması nedeniyle çalışmada enerji sektörü seçilmiştir. Söz konusu çalışma, nakit akımlarının hem firmaya hem de öz sermayeye göre birlikte analiz edilmesi nedeniyle, literatürdeki diğer çalışmalardan farklılık göstermektedir. Çalışmada ayrıca firma değerlemesi çalışmalarının ve bu çalışmalarda kullanılan yöntemlerin hem subjektif olup hem de çeşitli varsayımlara dayandığı vurgulanarak; analizi yapan kişinin öngörülleri ya da kabul edilen varsayımlar değiştiğinde değerlendirme çalışmalarının sonuçlarının da değişeceği belirtilmiş ve yatırımcıların her bir değerlendirme yöntemine göre bulunan sonuçlara belirli bir ağırlıklandırma yaparak bir fiyat aralığına ulaşmaları ve bu fiyat aralığına göre yatırım kararı vermeleri önerilmiştir.

Bilir ve Kulalı (2014), indirgenmiş nakit akımları ve göreceli değerlendirme yöntemlerinin finansal analistler tarafından çoklukla tercih edildiğini belirterek; indirgenmiş nakit akışı yönteminin amacını, varlığın değerinin, varlığın nakit akışı, büyüme oranı ve riskliliği dikkate alınarak belirlenmesi iken, göreceli değerlendirme yönteminin amacını ise, varlığın değerinin, piyasadaki benzer varlıkların nasıl fiyatlandığı temelinde ortaya konulması olarak özetlemişlerdir. Çalışmada, belirtilen yöntemlerden hangisinin hangi durumda kullanılmasının daha uygun olacağına karar verilebilmesi amacıyla, araştırmacıları yönlendirecek karşılaştırmalara da yer verilmiştir. Çalışma sonucunda, karşılaştırılan yöntemlerin daha iyi ya da daha kötü olarak sınıflandırılmayacağı; kullanım amacına göre her iki yöntemin de verimli sonuçlar sunduğu vurgulanmıştır. Belirtilen yöntemler arasında yapılacak tercihin ise, yatırım felsefesine, zaman ufkuna ve piyasaya ilişkin kişisel inanışlara bağlı olduğu ortaya koyulmuştur.

Kayalı, Yereli ve Ada (2007) yaptıkları çalışmada, entelektüel sermayenin diğer geleneksel firma değeri tespit kriterleriyle birlikte değerlendirilerek teknoloji firmalarının firma değerlerini etkileyen temel unsurların belirlenmesini amaçlamışlardır. Çalışmada, Ante Pulic'in Entelektüel Katma Değer Katsayısı Yöntemi kullanılarak Türkiye'de BIST'de işlem gören teknoloji firmalarının entelektüel sermayeye verdikleri önem araştırılmıştır. Bu kapsamda yapılan çoklu regresyon ve korelasyon analizleri sonucunda Türkiye'de bilgi yoğun sektörde de dahil olmak üzere entelektüel sermayeye gereken önemin verilmediği vurgusu yapılmıştır.

Alkan ve Demireli (2007) ise global rekabet ortamının piyasa değerini etkilediğini yineleyerek, büyüme stratejilerini belirleme sürecinde birleşme ya da halka arz gibi yöntemleri tercih eden işletmelerin "değerleme" kavramı ile yüz yüze geldiğini ve bu noktada kullanılacak değerlendirme yöntemi için amaç tespitinin önemini vurgulamışlardır. Seçilecek değerlendirme yönteminin doğruya en yakın işletme değerini belirlemesi gerektiği ifade edilirken, çalışma kapsamında yapılan örnek bir uygulamada ise, değerlendirme yöntemlerinden net aktif değer, piyasa değeri, defter değeri, fiyat kazanç oranı, fiyat / nakit akım oranı kullanılarak işletme

değeri hesaplanmış ve bu yöntemlerin ortalaması alınarak nihai işletme değeri belirlenmiştir. Değerleme yöntemlerinin farklı varsayımlara dayanması, elde edilen sonuçları da farklılaştırdığından; kritik noktanın değerlendirilmesinin hangi amaçla yapılacağına dikkate alınması olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca, daha etkin bir değerlendirme süreci için, şirketlerin duran varlıklarına ilişkin amortisman ayırma yöntemlerini doğru belirlemeleri gerektiğinin de altını çizmişlerdir.

Çam (2014) ise politik riskin yatırım kararlarında etkili olmasına atıfla, politik riskin firma değeri üzerinde etkisi olup olmadığına odaklanmıştır. Bu amaçla firma değerinin bu riskten etkilenip etkilenmediği ve etkileniyorsa derecesinin tespit edilmesinin önemine işaret etmiştir. Söz konusu çalışmada, İMKB'ye kayıtlı firmaların firma değeri ile politik risk arasındaki ilişkisi incelenmiş, konuyla ilgili teorik açıklamalara ve literatür incelemesine yer verilmiş, araştırma yöntemi ve veriler tanıtıldıktan sonra ise elde edilen bulgulara ve araştırma sonuçlarına değinilmiştir.

Küçükocaoğlu'na göre ise firma değerlemede risk faktörünün giderek önem kazanması, daha istikrarsız ve belirsiz bir ekonomik döneme girildiği 1970'li yıllarda gerçekleşmiştir. Risk faktörünün sistemli bir şekilde analizlere dahil edilmesi ise, bilgisayar sistemlerinin dikkate değer bir gelişme göstermesiyle mümkün olmuştur. Modern risk yaklaşımı, ABD'nde sistematize edilmiş ve yaygın bir şekilde kullanılmıştır.

Yusufları Yılmaz, F. (2002) ise öncelikle değer kavramını tanımlayarak firma değerlemenin neden gerekli olduğunu anlatmıştır. Yazar firma değerlemenin karmaşık yapısına vurgu yaparak, firmanın finansal ve organizasyonel yapısı, içinde bulunduğu sektörün niteliği, makroekonomik veriler ve beklentiler ile karşılaştırma amaçlı diğer firmaların değerlerinin sağlıklı bir değerlendirme için gerekli veriler olduğunu belirtmiştir. Bu kapsamda kullanılan somut verilerin firmaya ait bilançolar ve gelir tabloları olduğuna ve söz konusu finansal verilerin anlamlı olabilmesi için sadece cari durum itibarıyla değil geçmiş ve gelecek dönem projeksiyonlarının da analiz edilmesi gereğine işaret edilmiştir. Firma değerlemede ilk olarak yurtiçi ve yurtdışı sektör analizi, daha sonra firmanın yapısı ve finansal bilgilerinin incelendiği, elde edilen sonuçlara ve firma koşullarına bağlı olarak kullanılacak değerlendirme yöntem veya yöntemlerine karar verilmesinin önemi vurgulanmıştır. Çalışmada ayrıca, İndirgenmiş Nakit Akımları Analizi, Piyasa Kriterleri (PD/DD, FK, İşletme Değeri/Kapasite), Tasfiye Değeri/Net Aktif Değer, Ekonomik Katma Değer (EVA®), Yeniden Kurma Maliyeti, İşleyen Teşebbüs Değeri, Ekspertiz Değeri gibi değerlendirme yöntemleri de belirtilmiştir. Makalenin uygulama bölümünde ise Çimento Sektörü'ne ait Akçansa Çimento Sanayi ve Ticaret A.Ş., Adana Çimento T.A.Ş. ve Batı Anadolu Çimento A.Ş. firmaları için İndirgenmiş Nakit Akımlar, Net Aktif Değer, Ekonomik Katma Değer (EVA) ve Piyasa Kriterlerine göre değerlemeleri yapılmıştır.

Avcı ve Balcı (2017) ise küreselleşme ile birlikte ülkelerarasında ekonomik sınırların ortadan kalktığına dikkat çekerek, rekabet koşullarının zorlaştığını ve bu durumun piyasa değerini etkilediğini belirtmişlerdir. Belirtilen koşullarda devamlılıklarını sağlayabilmek ve büyümelerini sürdürmek için firmaların birleşme, devralma, satın alma ve halka arz gibi firma değerlemenin önem kazandığı farklı stratejik yöntemleri kullandıkları ifade edilmiştir. Ayrıca günümüzde kârın maksimizasyonundan ziyade piyasa değerinin maksimizasyonuna odaklanılması gerektiği de vurgulanmıştır. İlgili çalışma kapsamında hem firmaya hem de öz sermayeye göre indirgenmiş nakit akımları yöntemleri ile düzeltilmiş bugünkü değer yöntemleri kullanılarak bir uygulama yapılmış ve elde edilen firma değerleri kıyaslanmıştır.

Masun (2017) ise firma değerlemesi yaklaşımlarını ele aldığı çalışmada öncelikle bu yaklaşımlara ilişkin teorik bilgiler aktarmış, ardından turizm ve otelcilik sektöründe faaliyet gösteren bir firma için değerlendirme uygulaması yapmıştır. Söz konusu uygulamada indirgenmiş nakit akışları ve net aktif değeri yaklaşımları kullanılmıştır. Her durumun kendi koşullarında uygun bir değerlendirme yaklaşımıyla değerlendirilmesi için makul fiyatın ortaya konması gerekliliğine dikkat çekilen çalışmada, firma değerlemesi yaklaşımlarının oldukça gerçekçi sonuçlar verdiğine de vurgu yapılarak, elde edilen sonucun hem varlıkların güncel değerini göstermesi hem de gelecekte elde edilecek nakit akışlarının iskonto edilmesi açısından uygun bir yöntem olduğu da ifade edilmiştir.

Hartwellab, C. A. ve Malinowskac (2019) ise kurumsal çevrenin firma değerlemesi üzerindeki etkileri üzerine yoğunlaşmışlardır ve konuyla ilgili araştırmaların, resmi kurumlar ve özellikle yasal çerçeveler üzerinde odaklandığına dikkat çekmişlerdir. Ayrıca, resmi kurumlardaki değişikliklerin, bir ülkede iş yapmanın yolunu belirleyen derinden kökleşmiş sosyo-ekonomik süreçler üzerinde hiçbir etkisi olmayabileceğini, bu tür bir durumda gayri resmi kurumların firmalar için çok daha önemli bir rol oynayabileceğini de ifade etmişlerdir. Söz konusu makalede mülkiyet hakları örnek olarak kullanılmış ve resmi ve gayri resmi kurumsal değişikliklerin Polonyalı firmaların pazar büyüme potansiyeli üzerindeki etkisi

modellenmiştir. Çalışma sonucunda, istikrarsız bir kurumsal ortamdaki firma değerlemesinin, şirkete özgü niteliklerden daha çok gayri resmi mülkiyet haklarındaki gelişmeler ve firma dışındaki diğer faktörlerden kaynaklandığı sonucuna varılmıştır.

Nguyen, P., Rahman, N. ve Zhao, R. (2018) da yaygın olarak karşılaşılabilen üç CEO özelliğinin firma değerlemesi üzerindeki etkilerini incelemişlerdir. Bu amaçla, 2001–2011 dönemine ilişkin, Avustralya şirketleri içinden 2.702 gözlem örneğini kullanmışlardır. Araştırma sonuçlarına göre, CEO yaşının düşük şirket değerlemesi ile ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, CEO görev süresinin de benzer şekilde daha düşük değerlemeyle ilişkili olduğu, ancak yüksek büyüme fırsatlarına sahip firmalar için ilişkinin daha da anlamlı olduğu belirtilmiştir. Buna karşılık, CEO dualitesinin ise sadece yüksek büyüme fırsatlarına sahip firmalar için faydalı olduğu bulunmuştur. Genel olarak, çalışma CEO özellikleri ile firma değerlemesi arasındaki koşullu ilişkiyi vurgulamaktadır.

Gaio, C. ve Raposo, C. (2010) ise firma değerlemesi ve kazanç kalitesi arasındaki ilişkiyi araştırmak için 38 ülkedeki 7000'in üzerinde firmayı inceledikleri bir çalışma yapmışlardır. Firma değerlemesi ile toplam kazanç kalite ölçütü arasında yedi kazanç niteliğine bakarak pozitif ve anlamlı bir ilişki bulmuşlardır. Bu ilişki özellikle daha büyük yatırım fırsatları olan ve dış finansmana ihtiyaç duyan firmalar ile düşük yatırımcıyı koruyan ülkelerdeki firmalar için daha güçlüdür. Böylece, şirketler, özellikle küresel sermaye piyasalarına erişmeleri gerektiğinde, daha yüksek kazanç kalite standartları benimseyerek, zayıf bir yasal ortamı telafi edebilmektedirler. Çalışma sonucunda elde edilen bulgular, daha yüksek kazanç kalitesine sahip firmaların borsalarda daha fazla değerlendirildiğini ve yatırımcıların düşük kaliteli kazançlarla ilgili bilgi riski için bir prim talep ettiği fikrini destekler niteliktedir.

3. UYGULAMA VE BULGULAR

Bu çalışma kapsamında, uluslararası hava yolu şirketi olarak faaliyet gösteren THY'nin indirgenmiş serbest nakit akım ve benzer şirket yöntemleri uygulanarak şirket değeri hesaplanmış ve elde edilen sonuçlar al-sat-tut kararı açısından yorumlanmıştır. Uygulanan metotlara ilişkin detaylar ayrı başlıklar halinde verilmiştir. Ayrıca ilgili firmanın 2015, 2016, 2017 ve 2018 yıllarına ait SNA, Ciro ve Kâr değerleri uygulama öncesi öngörü oluşturması için ve elde edilen sonuç değerleri ise daha sonra detaylı olarak açıklanmak ve yorumlanmak üzere aşağıda özet tablo halinde verilmiştir.

Tablo1. THY 2015, 2016, 2017, 2018 verileri

Dönem	Serbest Nakit Akışı	Gelir (Revenue)	Net Gelir (Net Income)
12/31/2015	2.178,30	28.752,00	2.993,00
12/31/2016	-14.938,00	29.468,00	-47,00
12/31/2017	6.332,92	39.779,00	639,00
09/30/2018	10.388,58	56.814,00	3.899,00
Tahmini SNA	6.299,93		
AOSM	24,03%		
Borçlanma Maliyeti	26,35%		
Özsermaye Maliyeti	31,12%		
Şirket Değeri	104.474,44 milyon		
Özsermaye	1.380,00 milyon		
Hedef Fiyat	22,25		

3.1. İndirgenmiş Serbest Nakit Akım Yöntemi ile Şirket Değerinin Hesaplanması:

Uluslararası marka değerlendirme kuruluşu Brand Finance'in araştırmasına göre, "Türkiye'nin en değerli markası" seçilen¹ THY'nin serbest nakit akım yöntemi ile hesaplaması yapılırken sırasıyla ilk olarak, -sonraki aşamalarda da girdi olarak kullanılacağı için- ağırlıklı ortalama sermaye maliyeti, ikinci olarak

¹ <https://www.bloomberght.com> > sayfasından elde edilmiş bir bilgidir.

büyüme oranı ve son olarak da indirgenmiş serbest nakit akım öngörüsü belirlenerek şirket değeri hesaplanacaktır.

3.1.1. Ağırlıklı Ortalama Sermaye Maliyetinin (AOSM) Hesaplanması:

Bu ilk aşamada, “ıskonto oranı” olarak şirket değeri hesaplamasında kullanılmak üzere ağırlıklı ortalama sermaye maliyeti hesaplanacaktır. Bu amaçla öncelikle aşağıdaki formül uyarınca, hesaplamada kullanılacak değişkenler belirlenecektir.

$$\text{AOSM (R)} = \text{Öz sermaye Oranı} * \text{Öz sermaye Maliyeti} + \text{Borçlanma Oranı} * \text{Borçlanma Maliyeti} * (1 - \text{Vergi Oranı}) \quad (1)$$

İlgili formülden hareketle sırasıyla gerekli değişkenlerin hesaplanma detayları ve sonuçları aşağıda verilmiştir.

Öz sermaye Oranı:

Bu değişken için;

$$\text{Öz sermaye Oranı} = \frac{\text{Toplam Öz sermaye}}{\text{Toplam Öz sermaye} + \text{Toplam Borçlar}} \quad (2)$$

formülünden hareketle; Bloomberg'den ilgili firma için elde edilen “Balance Sheet – Standardized” sayfasındaki bilanço esas alınarak en güncel “Total Equity” ve “Total Liabilities & Equity” gerçekleştirmeleri olan 2017 yılsonu değerleri kullanılarak aşağıdaki sonuç elde edilmiştir.

Tablo2. Özsermaye Oranı

Özsermaye Maliyeti = (Risksiz faiz oranı) + (Beta) x (Piyasa risk primi)	=	31,12%	
Risksiz Faiz Oranı	=	21,35%	(Bloomberg'den elde edilmiştir.Bknz.- Ek1)
Beta	=	0,977	(Bloomberg'den elde edilmiştir.Bknz.- Ek2)
Piyasa Risk Primi (Rm-Rf)	=	0,10	

Tablo3. Özsermaye Maliyeti

Öz sermaye Oranı => Toplam Öz sermaye / (Toplam Öz sermaye + Toplam Borçlar)	=	29,38%
Toplam Öz sermaye	=	20.171,00
Toplam Öz sermaye + Toplam Borçlar	=	68.647,00

Öz sermaye Maliyeti:

Bu değişken için;

$$\text{Öz sermaye Maliyeti} = (\text{Risksiz faiz oranı}) + (\text{Beta}) \times (\text{Piyasa risk primi}) \quad (3)$$

şeklindeki öz sermaye maliyeti formülünden hareketle; sırasıyla risksiz faiz oranı, beta ve piyasa risk primi değişkenleri aşağıdaki şekilde elde edilerek formülde yerine konmuştur.

Risksiz Faiz Oranı değişkeni için; güncel DIBS faiz oranı Bloomberg'deki değer esas alınarak kullanılmıştır.

Beta değişkeni için; yine Bloomberg’de ilgili firma için hesaplanan beta değeri kullanılmıştır. Bu değer 1’den küçük olması, THY’nin piyasadan daha az duyarlı olduğuna işaret etmektedir.

Piyasa risk primi değişkeni içinse; literatürde belirlenen genel kullanım oranlarının %6-%10 aralığında olduğu varsayımıyla ve ülke ekonomisinin içinden geçmekte olduğu zorlu dönem de gözetilerek üst değer esas alınmıştır. Bu değişken için sektöre ilişkin güncel finansal veriler de incelenmiş; ancak yönlendirici bir sonuca ulaşılamamıştır.

Borçlanma Oranı:

Bu değişken için;

$$\text{Borçlanma Oranı} = \text{Toplam Borç} / (\text{Toplam Öz sermaye} + \text{Toplam Borçlar}) \quad (4)$$

formülünden hareketle; Bloomberg’den ilgili firma için elde edilen “Balance Sheet – Standardized” sayfasındaki bilanço esas alınarak en güncel “Total Liabilities” ve “Total Liabilities & Equity” gerçekleştirmeleri olan 2017 yılsonu değerleri kullanılarak aşağıdaki sonuç elde edilmiştir.

Tablo4. Borçlanma Oranı

Borçlanma Oranı => Toplam Borç / (Toplam Özsermaye + Toplam Borçlar)	=	70,62%
Toplam Borçlanma	=	48.476,00
Toplam Özsermaye + Toplam Borçlar	=	68.647,00

Borçlanma Maliyeti:

Bu değişken için;

$$\text{Borçlanma Maliyeti} = \text{Beklenen Enflasyon} + \text{Reel faiz} + \text{Firma risk primi} \quad (5)$$

formülünden hareketle; sırasıyla (Beklenen Enflasyon+Reel faiz) toplamı yerine risksiz faiz oranı ve firma risk primi değişkenleri aşağıdaki şekilde elde edilerek formülde yerine konmuştur.

Risksiz Faiz Oranı değişkeni için; sermaye maliyetinde olduğu güncel DIBS faiz oranı Bloomberg’deki değer esas alınarak kullanılmıştır.

Firma risk primi değişkeni içinse; firmanın piyasadan daha az duyarlı olması, geçmiş yıllarda en değerli marka seçilmiş olması ve büyüme oranlarının da pozitif eğilimde olması nedeniyle; piyasa risk priminden daha düşük bir değer belirlenmiştir. Bu değişken için firmaya ilişkin güncel finansal veriler de incelenmiş; giriş bölümünde ve eklerde de detayı verildiği gibi firmaya ilişkin olumlu bildirimler de gözetilmiştir.

Tablo5. Borçlanma Maliyeti

Borçlanma Maliyeti =Beklenen Enflasyon+Reel faiz + Firma risk primi	=	26,35%	
Risksiz Faiz Oranı (Beklenen Enflasyon+Reel Faiz)		21,35%	(Bloomberg'den elde edilmiştir.Bknz.- Ek1)
Firma Risk Primi		0,05	

AOSM formülünde yer alan vergi oranı da güncel veriler doğrultusunda formülde yerine koyulduğunda; aşağıdaki sonuç elde edilmiştir.

Tablo6. Ağırlıklı Ortalama Sermaye Maliyeti

Ağırlıklı Ortalama Sermaye Maliyeti(R)= Özsermaye Oranı*Özsermaye Maliyeti + Borçlanma Oranı*Borçlanma Maliyeti*(1-Vergi Oranı)	=	24,03%
Özsermaye Oranı	=	29,38%
Özsermaye Maliyeti	=	31,12%
Borçlanma Oranı	=	70,62%
Borçlanma Maliyeti	=	26,35%
Vergi Oranı	=	20%

3.1.2. Büyüme Oranının Hesaplanması:

İndirgenmiş nakit akım yönteminde girdi olarak kullanılacak bir başka değişken olan büyüme oranı içinse finansal uygulamalarda yaygın bir yöntem olarak kullanılan “ciro” daki değişim oranı esas alınmıştır. Bu amaçla; son 4 yılın (2016 yılı hariç; gerekçesi 3.1.3 adımıında açıklanmıştır) Bloomberg’den elde edilen “income adjusted” sayfasındaki “revenue” , “gross profit” ve “EBITDA” değerine göre büyüme oranlarının ortalaması alınarak üç farklı oran bulunmuştur. Ancak elde edilen büyüme oranlarından, artan yakıt fiyatları² (%26) ve ülkenin içinden geçtiği süreç nedeniyle küçük olanı alınmıştır.

Tablo7. Büyüme Oranı

Gross Profit, Adj	2.009,3	3.045,1	3.472,1	4.429,0	5.793,0	3.417,0	7.836,0	12.800,0
<i>Margin %</i>	17,0	20,6	18,5	18,3	20,1	11,6	19,7	22,5
EBITDA, Adj	1.258,0	2.213,2	2.393,3	3.108,0	4.745,0	2.675,0	6.858,0	10.447,0
<i>Margin %</i>	10,6	15,0	12,7	12,9	16,5	9,1	17,2	18,4

In Millions of TRY	FY 2015	FY 2016	FY 2017	Current/LTM	Ortalama Büyüme Oranı (%)
12 Months Ending	12/31/2015	12/31/2016	12/31/2017	09/30/2018	
Revenue, Adj	28.752,0	29.468,0	39.779,0	56.814,0	
Growth %, YoY	19,0	2,5	35,0	55,1	%36,37
Gross Profit, Adj	5.793,0	3.417,0	7.836,0	12.800,0	
Margin %	20,1	11,6	19,7	22,5	%20,79
EBITDA, Adj	4.745,0	2.675,0	6.858,0	10.447,0	
Margin %	16,5	9,1	17,2	18,4	%17,38

3.1.3. İndirgenmiş Nakit Akımlarının Hesaplanması:

Bu aşamada ise öncelikle aşağıda uygulama mantığı (Şekil.1) verilen indirgenmiş nakit akımlar yöntemi çerçevesinde; geçmiş performans verileri de değerlendirilerek gelecek tahminlemesi yapılacaktır. Çalışma için öncelikle bir tahmini gelecek SNA öngörüsü yapılacak sonrasında ise aşağıda verilen indirgenmiş nakit akım formülü (6) uygulanacaktır.

Bu amaçla ilk olarak Bloomberg HT’den elde edilen “cash flow tablosu” incelenmiş ve gelecek dönem serbest nakit akım öngörüsü yapılmıştır. THY’nin “cash flow to firm” değerleri incelendiğinde 2016 yılında olağandışı bir sapma ve negatife düşme durumu göze çarpmaktadır. Bu dönemde, önceki dönemlere oranla operasyonel yatırımların azalması da belirtilen durumu desteklemektedir. Konuyla ilgili firmaya ilişkin finansal analiz bulguları ve faaliyet raporları da incelendiğinde 2016 yılında firmanın yaşadığı durum şu şekilde belirtilmiştir:

“2016 yılı hem havacılık sektörü genelinde hem de Türk Hava Yolları özelinde birçok açıdan zorlu bir sene olmuştur. Hava yollarının en büyük maliyet kalemi olan akaryakıt fiyatlarında yaşanan %20'lere varan düşüş, sektörde ortalama %6'lara varan kapasite artışını ve beraberinde artan rekabet

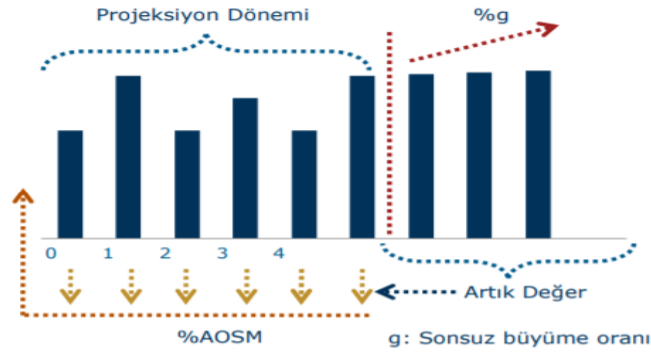
² Ek.5'te belirtilen Uluslararası Hava Taşımacıları Birliği'nin açıklaması esas alınmıştır.

koşullarını getirmiştir. Talep ve hava yolları finansalları üzerinde etkili olan bir diğer faktör de kurlarda yaşanan dalgalanmalar olmuştur. Özellikle gelişen ülke para birimlerinin USD karşısındaki değer kaybı sektörün fiyatlama ve planlama konusunda zorlanmasına sebep olmuştur. Global etkilerin yanı sıra 2016 yılında ülkemizde gerçekleşen olumsuz olayların da etkisiyle Türk Hava Yolları'nın toplam gelirleri geçen yıla göre %6,9 oranında gerilemiştir.”³

Dolayısıyla; tahminleme sürecinde bu tür genele yayılmayan oynaklıkların geleceğe yansımayacağı varsayımıyla ve benzer şekilde FX'lerle ilgili artma/azalmalar ile olağandışı kar ve zararların uzun dönemde birbirinin etkisini sıfırlayacağı öngörüsüyle; çalışma kapsamında istikrarlı seyrettiği düşünülen güncel üç döneme ait gerçekleşme verileri (2015, 2017 yılı ile 2018.Eylül verileri olmak üzere) esas alınmıştır. Ayrıca, zamanın taşıdığı değişkenliğin ve belirsizliğin doğal sonucu olarak öngörü süresinin çok uzun seçilmemesi de literatürde önerilen bir kabul olduğundan bu varsayımı destekler niteliktedir. Şekil1'de özetlenen çerçeve esas alınarak geçmiş performans verisi olarak, son iki yıl belirlendikten sonra ikinci aşamada ise “artık yıl” yaklaşımıyla; yine geçmiş performans verilerinden bir gelecek SNA tahminlemesi yapılmış ve elde edilen üç dönem için bulunan veriler 6 no'lu formülde yerine konmuştur. Ancak bulunan değer mevcut ekonomik ortam için yüksek olduğundan, bu formülden elde edilen değer yerine tahmini SNA değeri kullanılmıştır.

Şekil1. İndirgenmiş Nakit Akımlar Bileşenleri

İNAA Hesaplanan Değer Bileşenleri

$$SNA = \text{Vergi ve faiz öncesi kar} + \text{Amortisman} - \text{Vergiler} - \text{Planlanan yatırım harcamaları}$$

Böylece firmanın toplam değeri, V_0 , şöyle ifade edilebilir:

$$V_0 = \sum_{t=1}^{\infty} \frac{SNA_t}{(1+r)^t} \quad (6)$$

$$P_0 = \text{Tahmini Nakit Akım}(SNA) / (\text{AOSM}(R) - \text{Büyüme Oranı}(g)) \quad (7)$$

Gelecek döneme ilişkin SNA öngörüsü yapılırken; büyüme oranına benzer şekilde firmanın son dört “cash flow to firm” gerçekleştirmelerinin –2016 yılı dışlanarak- ortalaması alınarak üçüncü dönem SNA değeri belirlenmiştir. Bu üç verinin formüle edilmesinden sonra elde edilen indirgenmiş nakit akım değeri ise, 7 no'lu formülde yerine koyularak şirket değeri belirlenmiştir. Elde edilen şirket değeri ise firmanın hisse adedine

3 Türk Hava Yolları |2016 Yıllık Raporu

4 İndirgenmiş Nakit Akımları Yöntemine Göre Firma Değerleme Ve Enerji Sektöründe Bir Uygulama, Ahmet Cingöz, Doktora Tezi, 2014

bölünerek; hisse değeri hesaplanmıştır. Ayrıca, bu değer için öz sermayeye karşılık düşen payı için de, elde edilen değer öz sermaye oranı ile çarpılarak; nihai sonuca ulaşılmıştır.

Buna göre elde edilen değer; Bloomberg’de yayınlanan güncel hisse değerine kıyasla büyük olduğundan; çalışma sonucunda THY için “AL” kararı çıkmıştır. Firmanın güncel marka değerine ve piyasadaki konumuna bakıldığında; elde edilen sonucun mevcut konjoktürle uyumlu olduğu görülmektedir. Ayrıca, elde edilen sonuç İş Invest⁵ ve Şeker Invest⁶ yatırım firmalarının finansal analiz raporlarında yer alan değerlerle de tutarlıdır.

Anlatılan bu varsayımlar ve uygulamalar sonucunda aşağıdaki tablolarda özetlenen nihai değerler elde edilmiştir.

Tablo8. Şirket Değeri

HESAPLANAN DEĞER		SONUÇ	AÇIKLAMA
Gelecek Dönem SNA Tahmini	=	6.299,93	Son 4 yılın "Cash Flow to Firm" değerlerinin ortalamaları alınarak belirlenmiştir (2016 yılı raporda belirtilen gerekçe nedeniyle dışlanmıştır).
Şirket Değeri (P0)	=	104.474	Tahmini SNA/(AOSM(R)-Büyüme Oranı(g))
Büyüme Oranı Tahmini(g) (%)	=	18,00%	Önce, son 4 yılın "Revenue" , "Gross Profit" ve "EBITDA" değerine göre büyüme oranlarının ortalaması alınarak üç farklı oran bulunmuştur. Ancak elde edilen büyüme oranlarından, artan yakıt fiyatları nedeniyle (%26) ve ülkenin içinden geçtiği süreç nedeniyle küçük olanı alınmıştır. (%36,37, %20,79 ve %17,38)

Tablo9. AL-SAT-TUT Kararı

Hisse Sayısı	=	1.380.000.000,00	Öz sermaye değeri alınmıştır.
Hisse Değeri	=	75,71	
Hisse Değeri - Özsermaye Oranına göre	=	22,25	Hisse değerinin özsermayeye düşen payı belirlenmiştir.
Güncel Hisse Fiyatı	=	15,25	(Bloomberg'den elde edilmiştir.Bknz.- Ek2)
Al-Sat-Tut Kararı	=	AL	

3.2 Benzer Şirket Yöntemi ile Şirket Değerinin Hesaplanması:

Bu yöntemde ise, ilk aşamada THY’nin faaliyet sektörü ve ölçeği göz önüne alınarak borsaya kote olmuş muadil şirketler belirlenmiştir. Bu şirketler aşağıda detayı verildiği gibi yurtdışı kökenli hava yolu şirketleridir. Türkiye’de yer alan rakip havayolları şirketleri hem THY ile ölçek farkı içermesi hem de THY’nin ülkede alanında birinci olarak dış pazar payını artırmaya dönük hedeflerinin olması nedeniyle çalışma kapsamına alınmamıştır.

Bu yöntemle yapılan değerlendirmede; ilgili firmaların “P/E”, “EV/EBITDA” ve “Price/Book Value” katsayıları esas alınmış ve minimum, medyan ve ortalama değerler incelenmiştir.

Öncelikle “P/E” katsayısı için; muadil şirketlerin medyan değeri alınarak firmaya ilişkin Bloomberg “income-adjusted” sayfasında yer alan “Basic-EPS değeri ile çarpılmış ve şirket değeri aşağıdaki özet tabloda verildiği gibi hesaplanmıştır. Buna göre P/E’ye göre hisse değeri; Bloomberg’de yayınlanan güncel hisse değerine kıyasla büyük olduğundan; çalışma sonucunda THY için “AL” kararı çıkmıştır ve bu sonuç indirgenmiş nakit akım yöntemiyle tutarlıdır.

5 Ek.6’da özet analiz sonuçları paylaşılmıştır.

6 Ek.7’de özet analiz sonuçları paylaşılmıştır.

“EV/EBITDA” katsayısı da yatırım yapılmak istenen sektörde satın alınmak istenen şirketin, piyasadaki şirketlere göre değerinin tespit edilmesinde sıklıkla kullanılır. Bu değer her şirketin kendi sektöründeki ortalamasıyla karşılaştırılarak değerlendirilir. Şirket satın almalarında tercih edilen oran, sektör ortalamalarından daha düşük bir EV/EBITDA oranı olmaktadır. Bu anlamda; THY'nin EV/EBITDA değerinin rakiplerinin üzerinde olduğu görülmektedir.

“Price/Book Value” katsayısının düşük olması, firmanın piyasada olması gerekenden daha düşük değerlendirildiği konusunda ipucu verir. Düşük “P/B” değerine sahip işletmelere yatırım yapılması durumunda yüksek getiri elde edilmesi beklenebilir; ancak aynı zamanda bu değerlemeye neden olabilecek bir sorun olduğuna da işaret edebilir. Bu anlamda; THY'nin P/B değerinin 1'den küçük olması nedeniyle analiz kapsamında değerlendirme dışı bırakılması uygun bulunmuştur.

Tablo10. AL-SAT-TUT Kararı

Name	Est P/E Current Yr	EV/EBITDA	Price / Book Value
TURK HAVA YOLLARI AO	4,898811436	6,168057906	0,574387947
AIR FRANCE-KLM	6,67877095	4,65533517	1,250596695
INTL CONSOLIDATED AIRLINE-DI	5,755660362	2,765234672	1,784599779
SAS AB	7,453287197	2,498060804	1,336711841
FINNAIR OYJ	8,965087282	2,11632682	0,962645118
DEUTSCHE LUFTHANSA-REG	4,645138396	2,41154419	0,822818587
Max	8,97	4,66	1,78
Min	4,65	2,12	0,57
Ort	6,70	2,89	1,23
Median	6,68	2,50	1,25
	P/E'ye göre		
Basic EPS	2,83		
Hisse Değeri	18,87		

3. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER:

Sonuç olarak; indirgenmiş nakit akım yönteminin ve benzer şirket katsayıları içinde anlamlı sonuç verdiği düşünülen “P/E” ‘ye göre hisse değerinin sonuçları ve tutarlılığı; firmanın olumlu büyüme eğilimi ve marka değeri de gözeticilerle çalışma sonucunda THY şirketi için “AL” kararının yatırımcı adına sağlıklı olduğu sonucuna varılmıştır.

Mevcut literatür ve uygulamalar ışığında, her ne kadar firma değerlemelerinde kullanılan en sık yöntem olarak İndirgenmiş Nakit Akımları Yöntemi öne çıksa da; değerlendirme hatasının minimum düzeyde tutulması ve hissenin gerçek değerine ulaşılması için, değerlemede mümkün olduğunca çok yöntemin karşılaştırmalı olarak kullanılması önerilmektedir. Bu doğrultuda, THY için de iki farklı yöntem kullanılmış ve elde edilen sonuçların tutarlılığı kıyaslanmıştır. Bu da elde edilen sonuca olan güvenirliliği artırmaktadır. Ayrıca, sağlıklı bir değerlendirme sonucuna ulaşmak için, değerlendirme için kullanılacak yöntemin seçimi ve uygulama sürecinde firmanın ve firmanın faaliyet gösterdiği sektörün spesifik özellikleri de dikkate alınmalıdır.

KAYNAKÇA

- Alkan, G. ve Demireli, E. (2007). Türkiye'de Kullanılan Bazı Şirket Değerleme Yöntemleri ve Bir Uygulama. *Dokuz Eylül Üniversitesi Kurumsal Akademik Açık Arşivi*, <https://acikerisim.deu.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12397/5468>.
- Avcı, P. ve Balcı, B. (2017). Firma Değerleme ve Uygulama. IV. IMCOFE / BARCELONA Young Scholars Union.
- Aydın, Y. (2012). Firma Değerleme Yöntemleri. *Kırklareli Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 1(1), 87-110.
- Bilir, H. ve Kulalı, İ. (2014). İndirgenmiş Nakit Akış ve Göreceli Değerleme Yöntemlerinin Karşılaştırılması. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 2(2).
- Cingöz, A. (2014). İndirgenmiş Nakit Akımları Yöntemine Göre Firma Değerleme ve Enerji Sektöründe Bir Uygulama. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi.
- Çam, A. V. (2014). Politik Riskin Firma Değeri İle İlişkisi: İMKB'ye Kayıtlı Firmalar Üzerinde Bir Uygulama. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 15 (1), 109-122.
- Gaio, C. ve Raposo, C. (2010). Earnings Quality and Firm Valuation: International Evidence, <https://doi.org/10.1111/j.1467-629X.2010.00362.x>.
- Gorbon, M. (2012). Şirket Değerleme Yöntemleri. TUYİD. İş Yatırım.
- Hartwellab, C. A. ve Malinowskac, A.P. (2019). Informal Institutions and Firm Valuation. *Emerging Markets Review* ,40.
- Hatipoğlu, M. ve Yener, E. (2013). Firma Değerlemesinde İndirgenmiş Nakit Akımları Yöntemi: BIST Elektrik Endeksinde Bir Uygulama. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 8(3), 7-29.
- Kayalı, C.A., Yereli, A. N. ve Ada, Ş. (2007). Entelektüel Katma Değer Katsayısı Yöntemi Kullanılarak Entelektüel Sermayenin Firma Değeri Üzerindeki Etkisinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma. *Yönetim ve Ekonomi*, 14 (1). Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Manisa.
- Küçükkocaoğlu, G. (Bilinmeyen Tarih). Genel Kabul Görmüş Şirket Değerleme Yöntemleri. Erişim Adresi: <http://www.baskent.edu.tr/~gurayk/finpazsirketdegerleme.doc>.
- Masun, M.A. (2017). Firma Değerlemesi Yaklaşımları ve Otelcilik İşletmesi Örneği. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 39 (1), 213-222. DOI: 10.14780/muiibd.329927.
- Nguyen, P., Rahman, N. ve Zhao, R. (2018). CEO Characteristics and Firm Valuation: A Quantile Regression Analysis. *R. J Manag Gov*, 22, 133. <https://doi.org/10.1007/s10997-017-9383-7>.
- Yusufoğlu, F. (2002). Firma Değerleme. *YTU Kurumsal Açık Arşivi*. <http://dspace.yildiz.edu.tr/xmlui/handle/1/6879>.

EKLER

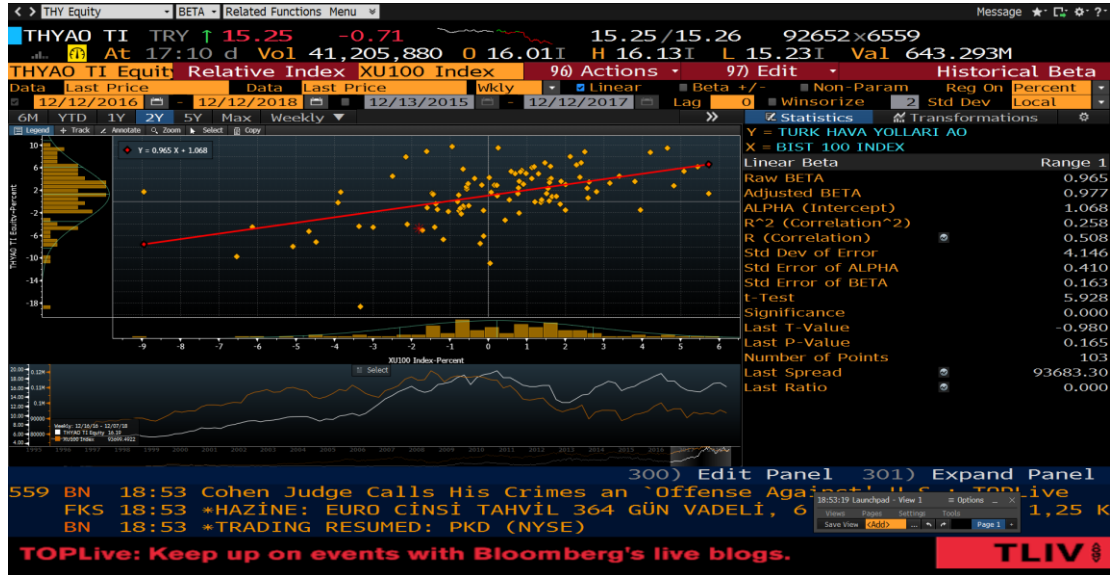
Ek-1. Risksiz Faiz Oranı

Kaynak: Bloomberg

Ek-2. THY Beta Katsayısı

Kaynak: Bloomberg

Ek3- Güncel Hisse Değeri/Adedi

Kaynak: Bloomberg

← → ↻ https://www.bloomberght.com/borsa/hisse/turk-hava-yollar

Bloomberg BIST 100 **90.529** % -0,94 ▼ USD/TRY **5,3621** % 0,41 ▲ EUR/TRY **6,0681** % -0,13 ▼ EUR/USD **1,1306** % -0,48 ▼ FAİZ **21,35** -0,21 ▼

Piyasalar | Haberler | Tarım | Fintech | Enerji | Ekonomi Verileri | Kripto Para | Yazarlar | V

PIYASA VERİSİ ARAMA | Örn. USDTRY, EURO, BIST 100, PETROL ...

TURK HAVA YOLLAR ↓ **14,96** % -2,86 14/12/2018 18:09:45

ALİŞ: **14,95** EN YÜKSEK: **15,34** SATIŞ: **14,96** EN DÜŞÜK: **14,76** NET: - HACİM (TL): **545.910.385,76**

HACİM (LOT): **36.539.444,00**

Ek-4: Çalışmada Atıf Yapılan Örnek Haber:

Kaynak: <https://www.bloomberght.com/haberler/haber/2133994-s-p-thy-nin-kredi-notunu-negatif-izlemeden->

Haberler / Türkiye Ekonomisi

S&P THY'nin kredi notunu negatif izlemeden çıkardı

27 Haziran 2018 Çarşamba, 16:54
Güncelleme: 27 Haziran 2018 Çarşamba, 16:55

Uluslararası kredi derecelendirme kuruluşu Standart & Poor's (S&P), Türk Hava Yolları'nın (THY) kredi notunu negatif izlemeden çıkardığını duyurdu.

Kredi derecelendirme kuruluşundan yapılan açıklamada THY'nin "BB-" olan kredi notunun negatif izlemeden çıkarılarak teyit edildiği, not görünümünün ise "durağan" olarak belirlendiği bildirildi.

Açıklamada THY'nin zorlu 2016 yılından sonra, geçen yıl güçlü operasyonel sonuçlar elde ettiği vurgulandı.

Açıklamada, ön rezervasyonlar ve Türk turizmdeki iyileşmenin etkisiyle şirketin güçlü EBITDA (faiz, verg, amortisman öncesi kar) performansının 2018 yılında da devam etmesinin öngörüldüğü de bildirildi.

THY'nin bağımsız kredibilitesinin iyileştiğine vurgu yapılan açıklamada, durağan görünümün şirketin 2018 yılında güçlü kar elde edeceğine ilişkin beklentiyi yansıttığı kaydedildi.

Açıklamada ayrıca önümüzdeki dönemde havayolları trafiğinde devam eden iyileşmenin artan yakıt fiyatları ve sermaye harcamalarını dengelemesinin beklendiği belirtildi.

cikardi

Ek-5: Çalışmada Atıf Yapılan Örnek Haber:

Kaynak: <http://www.airturkhaber.com/haberler/jet-yakiti-fiyatlari-yukseliyor/>

Jet yakıtı fiyatları yükseliyor

8 Temmuz 2018 /

Uluslararası Hava Taşımacıları Birliği, bu yıl jet yakıtı fiyatının 4'te 1'den fazla artacağını açıkladı.

TurizmGüncel'de yer alan habere göre, Uluslararası Hava Taşımacıları Birliği (IATA) bu yıl jet yakıtı fiyatlarının yüzde 26 oranında artacağını açıkladı.

Açıklamada ayrıca, ticaret savaşlarının ve jeopolitik gerilimlerin de hava yolu maliyetlerini attığına dikkat çekildi.

Hava yolu şirketlerinin geçen yıl 38.8 milyar dolar kar elde ettiğini ifade eden IATA Genel Müdürü Alexandre de Juniac, "Bu sağlam bir performans. Ancak hava yolu şirketlerinin şoklara karşı tamponu sadece 7.76 dolar. Bu, hava yolu şirketlerinin kişi başı elde ettiği karı ifade ediyor. Bu yıl hava yolu şirketlerinin yolcu başına elde ettiği kar yüzde 4.1 oranında azalacak." dedi.

Ek-6: Çalışmada Atf Yapılan İş Invest Analiz Sonucu:

Kaynak: İş Invest Analiz Raporu

Ticker	THYAO		
Stock Data	TL (₺)	US\$	
Price	14.65	2.70	
Target Price	22.80	4.07	
Prev.TP	26.30	4.02	
Mcap (mn)	20,217	3,731	
Float Mcap (mn)	10,106	1,865	
Avg.Daily Volume (3M, mn)	999.8	166.3	
No. of Shares Outstanding (mn)		1,380	
Free Float (%)		50	
Multiples	2017A	2018E	2019E
P/E	31.6	6.4	6.5
P/BV	1.0	0.7	0.7
EV/EBITDA	9.8	6.2	5.2

Ek-7: Çalışmada Atf Yapılan Şeker Invest Analiz Sonucu:

Kaynak: Şeker Invest Analiz Raporu

OUTPERFORM
TP: **TRY 20.45**
Upside potential: 31%

ÇEVRE BİLİNCİ, ÇEVRECI EV UYGULAMALARI, SATIN ALMA DAVRANIŞI VE DEMOGRAFİK FAKTÖRLER ARASINDAKİ İLİŞKİNİN HANELER KAPSAMINDA İNCELENMESİ*

INVESTIGATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN ENVIRONMENTAL AWARENESS, ENVIRONMENTAL HOUSE PRACTICES, PURCHASING BEHAVIOR AND DEMOGRAPHICS

Hasan BÜLBÜL¹, Arzum BÜYÜKKEKLİK², Buket ÖZOĞLU³

1. Prof. Dr., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, hbulbul@ohu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-8696-1990>
2. Doç. Dr., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, abuyukkeklik@ohu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-0077-8686>
3. Dr. Öğretim Üyesi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, buketozoglu@ohu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-1868-4554>

Makale Türü Article Type
Araştırma Makalesi Research Article

Başvuru Tarihi Application Date
04.11.2019 11.04.2019

Yayına Kabul Tarihi Admission Date
27.11.2019 11.27.2019

DOI
10.20875/makusobed.642513

* Bu çalışma SOB 2016/09'no'lu HİDEP projesi kapsamında Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından desteklenmiştir

Öz

Küresel ısınma ve beraberinde gelişen iklim değişiklikleri pek çokları tarafından dünya toplumlarının yüz yüze olduğu en büyük problem olarak kabul edilmektedir. Bu problemle mücadelede kurumlar kadar bireylere de önemli görevler düşmektedir. Alışveriş davranışları, günlük ev uygulamaları ve yaşam tarzları ile ilgili konular çevre kirliliğine neden olmakta ve sera gazı salınımını artırmaktadır. Bu çalışmada, Niğde ilindeki 403 haneden elde edilen veriler kullanılarak, çevre bilinci ile çevreci ev uygulamaları ve satın alma davranışı arasındaki ilişkiye ve ebeveynlerin sosyoekonomik özelliklerinin bu bağlantıya etkisine dair bulgular sunulmuştur. Çevre bilincinin bir boyutunu oluşturan farkındalığın anne ve babanın eğitimi ile arttığı, buna karşın çevreci davranışlar için eğitimin yeterli olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Benzer sonuç hane geliri bakımından da ortaya çıkmıştır. Çalışmada elde edilen bulgular bir bütün olarak değerlendirildiğinde, çevre bilincinin farkındalık boyutunun, hanelerde çevreci uygulamaların gerçekleştirilmesinde yeterli olmadığı, hanelerin ancak özümseme (benimseme) düzeyinde çevre bilincine ulaşması ile çevre sorunlarının azaltılmasına destek verebileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çevre Bilinci, Çevreci Ev Uygulamaları, Çevreci Satın Alma, Demografik Faktörler,

Abstract

Global warming and the associated climate changes are considered by many to be the biggest problem facing world societies. The important role falls to the individual as well as institutions in the fight against this problem. Issues related to shopping behaviors, household practices and lifestyles cause environmental pollution and increase greenhouse gas emissions. In this study, the findings regarding the relationship between environmental awareness, environmental household practices and purchasing behavior, and the effect of socioeconomic characteristics of parents on this relationship are presented by using the data obtained from 403 households in Niğde. It was concluded that the awareness that constitutes a dimension of environmental awareness increased with the education of parents, whereas education is not sufficient for environmental behaviors. A similar result was obtained in terms of household income. When the findings obtained in the study are taken into consideration as a whole, it is concluded that the environmental awareness remaining in the awareness dimension is not sufficient for the implementation of environmental practices of the households, the households can only support the reduction of environmental problems by reaching environmental awareness at the level of internalization.

Keywords: Environmental Awareness, Environmental Household Practices, Environmental Purchasing, Demographics,

1. GİRİŞ

Atmosferdeki sera gazı salınımından kaynaklanan küresel ısınma ve iklim değişikliği dünyayı etkileyen sorunların başında yer almaktadır. Hükümetler arası İklim Değişikliği Paneli küresel ısınmanın en önemli sebebinin insan faaliyetleri olduğunu %95 kesinlikle belirtmektedir (IPCC, 2014). Aralık 2015'te 200 ülke tarafından imzalanan Paris Anlaşması, küresel ortalama sıcaklık artışını sanayi öncesi seviyelere, 2°C'nin altına düşürmeyi amaçlamaktadır (UNFCCC, 2015). Bu amaç doğrultusunda, küresel ısınmanın temel nedeni olan insan faaliyetleri sonucu atmosferdeki karbon içerikli sera gazlarının miktarında meydana gelen artış bireyler, hane halkı ve işletmeler gibi tüm tarafların ilgilenmesi gereken önemli bir konu haline almıştır.

Dünyada toplam sera gazı salınımında %61,4 ile en yüksek oranda salınım, enerji üretimi nedeniyle gerçekleşmektedir (Baumert vd., 2005). Üretilen enerji ise hane halkının ısı ve elektrik ihtiyacı için doğrudan veya hane halkının ihtiyacını karşılayacak ürünlerin üretimini yapan işletmeler tarafından dolaylı olarak -ama yine hane halkı için- kullanılmaktadır. Küresel düzeyde, sera gazı emisyonlarının %72'sinin hane halkı tüketimiyle, %10'unun devlet tüketimiyle ve %18'inin yatırımlarla ilişkilendirildiği (Hertwich ve Peters, 2009) gerçeğinden hareketle, toplumun temel yapı taşı olan hane halkının çevreye duyarlı davranışları sera gazı salınımının azaltılması ve doğal kaynakların tüketimi açısından kritik önemdedir. Bu noktada sürdürülebilirlik çalışmalarının temel konularından birini hane halkının tüketim davranışları ve çevresel etkileri oluşturmaktadır (Erkal vd., 2011). Toplumdaki bireylerin ve ailelerin tüketimdeki rolü de dikkate alındığında hane halkının satın alma, kullanma ve kullanım sonu atıklarının bertaraf edilmesi ya da geri dönüştürülmesine yönelik bilinç ve davranışları doğal çevrenin ve kıt kaynakların korunmasında etkilidir (Bayraktar, 1989; Erkal vd., 2011). Bu kapsamda hane halkının tüketim davranışları, evlerinde oluşan atıkların cinsi, miktarı ve yok ediliş şekli gibi konular incelenmeye muhtaçtır.

Çevreye duyarlı tüketim konusunda literatür incelendiğinde çevre konusuna ilginin 1970'lerde enerji tasarrufu bakış açısıyla başladığı (Kinnear vd., 1974) ve çevre dostu üretim ve tüketim davranışına odaklanan çevreye duyarlı pazarlama fikrinin 1980'lerin sonunda ortaya çıktığı söylenebilir (Zimmer vd., 1994; Tantawi vd., 2009). Çevreye duyarlı pazarlama sosyal pazarlama kavramından doğmuştur (Gleim, 2011; Büyüker İşler, 2015). Araştırmacılar tarafından yeşil, sürdürülebilir ve çevreci pazarlama gibi farklı kavramlarla ifade edilen çevreye duyarlı pazarlama; insani veya doğal çevre refahını olumsuz yönde etkilemeden paydaşların (işletmelerin, tüketicilerin vb.) makul ihtiyaçlarını belirlemeye ve karşılamaya yönelik faaliyetlerin bütünsel olarak yönetimi sürecidir (Tantawi vd., 2009).

İşletmeler; tüketicilerin çevre duyarlılığını önemsemeye başladığını ve bunun rekabet avantajı sağlayacağını fark ederek sosyal sorumluluk kapsamında çevreye duyarlı pazarlama faaliyetlerine yönelmişlerdir (Gleim, 2011; Büyüker İşler, 2015). Yine, sosyal sorumluluk kapsamında doğal kaynakların giderek azaldığı bilincindeki tüketicilerin tüketim davranışlarını değerlendirmeleri gerektiği inancı "yeşil tüketici", "çevreye duyarlı tüketici", "çevreye duyarlı tüketim", "sürdürülebilir tüketim" gibi kavramları ortaya çıkarmıştır (Kükürer, 2012).

Çevreye duyarlı tüketicilerin ürünleri satın alım aşamasında çevresel faktörleri göz önünde bulundurmakla yetinmedikleri; ışıkları söndürme ve geri dönüşüm gibi çevreci ev uygulamalarına yönelik davranışlara eğilimlerinin de daha yüksek olduğu bilinmektedir (Barr ve Gilg, 2006). Çevreye duyarlı tüketici davranışı, tüketilecek olan her bir birimin kullanımında tasarruflu davranılması ve tüketim sonrası geri dönüşüme katılması veya atıkların bertaraf edilmesi konularını da kapsamaktadır (Minton ve Rose, 1997; Yücel ve Ekmekçiler, 2008; Pagiaslis ve Krontalis, 2014). Dolayısıyla, çevreye duyarlı tüketici davranışı hane halkının ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla yapılacak satın alımların:

- Satın alma öncesi ve sürecinde çevreye duyarlı, geri dönüşüme uygun ürün ve ambalajların tercih edilmesi,
- Tüketim sırasında ürünlerin kullanımı en aza indirerek, verimli ve tasarruflu kullanımın sağlanmasını,
- Tüketim sonrasında da ürün ve/veya ambalajların en yüksek kaynak kazanımıyla geri kazanımını veya atıkların çevre açısından en az zararla bertaraf edilmesi

aşamalarının gerçekleştirilmesini içerir. Bütün bu aşamalarda tüketicilerin çevre bilinci önemli bir faktörken; çevreci ev uygulamaları da hane halkı tarafından tüketilen ürünlerin bu tüketim sürecinde nasıl kullanıldığı ile ilgilidir. Son yıllarda tüketim sürecine yönelik çalışmalarda sürdürülebilir hane halkı tüketimi

(Salo vd., 2016); evsel atıklar (Tadesse, 2009; Swami vd., 2011; Nguyen vd., 2015; Xu vd., 2017) ve enerji kullanım alışkanlıkları (Huang vd., 2011) da gözetilerek araştırmalar yapılmıştır.

Bu çalışmada, hanelerin çevre kirliliği ve doğal kaynakların tüketimindeki etkisinden hareketle hane halkı özellikleri ile çevre bilinci, çevreci ev uygulamaları ve satın alma davranışı arasındaki ilişkinin araştırılması amaçlanmıştır. Araştırmanın, hanelerden kaynaklanan çevre kirliliği ve doğal kaynak tüketimini azaltmaya yönelik planlanacak çalışmalara bilgi sağlayarak katkı vermesi beklenmektedir. Dört ana bölümden oluşan çalışmanın girişten sonraki ikinci bölümünde araştırmanın örnekleme ve veri toplama aracının açıklandığı metodoloji kısmına; üçüncü bölümünde ise araştırma bulgularına yer verilmiştir. Çalışma dördüncü bölüm olan sonuç ve öneriler kısmı ile son bulmuştur.

2. YÖNTEM

2.1. Örneklem

Çalışmanın ana kütlelerini Niğde il merkezinde ikamet eden haneler (aileler) oluşturmaktadır. Veriler standart bir anket formu yardımıyla Niğde il merkezinde yerleşik hanelerden yüz yüze görüşme yöntemi ile toplanmıştır. Kolayda örnekleme yöntemiyle Niğde il merkezindeki yaklaşık 40.000 hanenin 1.000 adedine ulaşılması planlanmış, ancak 403'ünden kullanılabilir veri elde edilmiştir. Sekaran (1992) bir milyon ve üzeri ana kütlelerin söz konusu olduğu durumlarda 384 adet örneklemin ana kütle temsil yeteneğine sahip olduğunu belirtmiştir. Buna göre 403 haneden toplanan veriler çevre bilinci, çevreci ev uygulamaları ve satın alma davranışı arasındaki ilişkiyi inceleme ve araştırmanın amaçlarına ulaşmasını sağlama bakımından yeterli görülmüştür.

Aşağıda Tablo 1'de araştırmaya katılan 403 haneye ait tanıtıcı bilgiler sunulmuştur. Buna göre erkek katılımcılar 25-70, kadın katılımcılar 19-66 yaş aralığındadır. Hanehalkı içerisinde yer alan erkek katılımcıların %37'si üniversite, %29,8'i lise, %31,8'i ilköğretim mezunu iken; kadın katılımcıların %28,3'ü üniversite, %26,8'i lise ve %41,9'u ilköğretim mezunudur. Kadınların %64,8'i çalışmamaktadır. Ailelerin toplam gelirlerine bakıldığında ise % 47,9'unun 3.000₺ ve altı, %34'ünün 3.001₺ – 5.000₺ arası, %18,1'inin ise 5.001₺ ve üzeri gelire sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 1. Araştırmaya Katılanlarla İlgili Bilgiler

Hane ve ebeveyn özellikleri	Min.	Mak.	Ort.	Std. Sp.
Yaş (Erkek)	25	70	43.8	9.15
Yaş (Kadın)	19	66	40,1	8,57
<i>Hanenin toplam geliri</i>			Sayı	%
3000₺ ve altı			193	47,9
3001₺ – 5000₺ arası			137	34,0
5001₺ ve üzeri			73	18,1
<i>Eğitim durumu (erkek)</i>				
Üniversite			149	37,0
Lise			120	29,8
İlköğretim			128	31,8
Cevapsız			6	1,5
<i>Eğitim durumu (kadın)</i>				
Üniversite			114	28,3
Lise			108	26,8
İlköğretim			169	41,9
Cevapsız			12	3,0
<i>Kadının çalışma durumu</i>				
Çalışmıyor			261	64,8
Çalışıyor			142	35,2
Toplam			403	100

2.2. Veri Toplama Aracı

Veri toplamada kullanılan araç bölümler halinde tasarlanmıştır. İlk bölümde araştırmaya cevap verecek haneleri tanımlayacak verilerin elde edileceği sorulara ayrılmıştır. Devamındaki bölümlerde çevre bilinci, çevreci ev uygulamaları ve satın alma davranışını ölçmeyi hedefleyen maddelerin bulunduğu ölçekler

yer almıştır. Bu bölümdeki maddelerin ölçeklendirilmesinde 5'li Likert derecelendirmesinden yararlanılmıştır. Aşağıda araştırmada kullanılan ölçeklere ait geçerlik ve güvenilirlik analizi sonuçları sunulmuştur.

Tablo 2. Çevreci Satın Alma: Faktör Analizi ve T-Test Sonuçları

Boyut ve maddeler	Ort.	St. Sp.	t	Yük
Çevreci Satın Alma (Özd.: 3,40; Aç. Var: %56,77; α: 0,84)				
Evimizde çevre dostu ambalaja sahip (cam vb.) ürünler kullanmayı tercih ederiz	3,66	1,16	11,4*	0,74
Evimizde çevre dostu olmadığını bildiğimiz firmaların ürünlerini tercih etmeyiz	3,59	1,18	9,92*	0,76
Aile fertleri olarak çevre dostu firmaların sadık bir müşterisiyiz	3,54	1,19	9,01*	0,77
Biraz pahalı olsa da evimizde çevreye zarar vermeyen ürünleri kullanmayı tercih ederiz	3,53	1,23	8,56*	0,77
Evimizde kullanacağımız ürünlerin çevreye etkisini öğrenmek için etiketini/içeriğini inceleriz	3,51	1,30	7,82*	0,73
Çevre dostu olmayan firmalar/ürünler konusunda aile dostlarımızı/yakınlarımızı uyarırız	3,50	1,22	8,25*	0,72
KMO: 0,87; Bartlett's Sph. χ^2 : 851,50; p:0,00; Top. Aç. Var.: %56,77				

Not: (i) n=403. (ii) Çevreci alışveriş uygulamaları için ölçek 1=Hiçbir zaman, 5=Her zaman'ı ifade etmektedir. (iii) Tek örnek t testi sonuçlarına göre ($\alpha=0,05$ ve test değeri orta değer 3'tür) tüm maddeler ortalama değer olan 3'ün üzerindedir ve tamamı *p<,001 düzeyinde istatistiksel bakımdan anlamlıdır.

Çevreye duyarlı satın alma ölçeğinin KMO değeri (0,87) ve Bartlett küresellik testi sonucu (0,00) yeterli çıkmıştır. Yapılan faktör analizi sonucunda çevreci alışveriş ölçeğinde bulunan altı madde tek boyut altında toplanmıştır. Maddelerin faktör yükleri 0,72 ile 0,77 arasında değişmektedir. Tek boyut çevreye duyarlı satın alma davranışının yaklaşık %57'sini açıklamaktadır. Ölçeğin güvenilirliğini belirlemek amacıyla hesaplanan Cronbach's alpha değeri (α : 0,84) çevreye duyarlı satın alma ölçeğinin güvenilir olduğunu teyit etmiştir. Tüm veriler ışığında Tablo 2'de yer alan ölçeğin geçerli ve güvenilir bir ölçek olduğu ifade edilebilir. T test sonuçları, araştırmaya katılan hanelerin genel olarak çevreye duyarlı alışveriş eğiliminde olduklarına işaret etse de, ortalama değerlerin tümünün 3,5 civarında kümelenmesi bu konuda alınması gereken yolun olduğunu gösterdiği söylenebilir.

Çevre bilinci ölçeği için yürütülen faktör analiz sonuçları da Tablo 3'de sunulmuştur. İlk olarak örnek büyüklüğünün faktör analizine uygunluğunu görmek amacıyla gerçekleştirilen analizlerde KMO değeri 0,77 ve Bartlett testinin anlamlılık değeri 0,000 hesaplanmıştır. Devamında çalışmadaki tüm faktör analizlerinde uygulanan asal bileşenler ve varimax döndürme yöntemi uygulanarak yürütülen analizlerde çevre bilinci ölçeğinin iki boyuttan oluştuğu görülmüştür. Boyutların özdeğerleri 1'den büyük olup ilk boyutunki 3,14, ikincininki ise 1,61'dir. İlk boyut yaklaşık %45, ikinci boyut yaklaşık %23, toplamda ise ölçeğin varyansın yaklaşık üçte ikisini açıklama gücüne sahip olduğu görülmüştür. Ölçekteki maddelerin tümü için yükler 0,50'den büyüktür. Çevre bilinci ölçeğini oluşturan boyutlar (içerisinde yer alan maddeler dikkate alarak) farkındalık ve benimseme (özümseme) olarak adlandırılmıştır. Cronbach's alpha değerleri de (sırasıyla 0,77 ve 0,85) boyutların güvenilir olduklarına işaret etmektedir.

Tablo 3. Çevre Bilinci: Faktör Analizi ve T-Test Sonuçları

Boyut ve maddeler	Ort.	St. Sp.	t	Yük
Farkındalık (Özd.: 3,14; Aç. Var: %44,87; α: 0,77)				
Çevresel sorunlar ile ilgili daha ağır yasal zorunluluklar getirilmelidir	4,27	1,17	21,6*	0,78
Çevre sorunları (kirlilik, ozon tabakası vb.) yeterli kadar önemsenmemektedir	4,08	1,15	18,8*	0,86
Çevre sorunları ile ilgili haber, etkinlik vb.'ne daha çok önem verilmelidir	3,94	1,21	15,5*	0,82
Ekonomik etkilerine bakılmaksızın çevre sorunlarına önem verilmelidir	3,39	1,28	6,14*	0,55
Benimseme (Özd.: 1,61; Aç. Var: %22,99; α: 0,85)				
Çevreyi korumak için yaşam standartlarından taviz vermeye razı oluruz	3,01	1,34	0,11	0,84
Çevreyi korumak için daha fazla vergi vermeye razı oluruz	2,78	1,42	-3,04*	0,84
Çevreyi korumak için daha yüksek fiyat vermeye razı oluruz	2,73	1,34	-4,03**	0,89
KMO: 0,77; Bartlett's Sph. χ^2 : 1080,34; p:0,00; Top. Aç. Var.: %67,87				

Not: (i) n=403. (ii) Çevre bilinci için ölçek 1=Kesinlikle katılıyorum, 5= Kesinlikle katılıyorum'u ifade etmektedir. (iii) Tek örnek t testinde $\alpha=0,05$ ve test değeri orta değer 3'tür. *p<,001; **p<,01 düzeyinde istatistiksel bakımdan anlamlıdır.

Tek örnek t testi sonuçları boyutlarda yer alan maddelere ilişkin dikkat çekici sonuçlar üretmiştir. Farkındalık boyutunda yer alan maddeler istatistiksel bakımdan ortalamanın üzerinde iken benimseme boyutundaki maddeler (ilk madde hariç) istatistiksel bakımdan ortalamanın altında kalmıştır. Bu sonuç, farkındalığın varlığına karşın sorunların çözülmesinde hanelerin bireysel isteksizliğine, diğer bir ifadeyle çözümün üretilmesinde sahiplenme isteğinin düşüklüğüne işaret etmektedir.

Çevre bilinci ve çevreci satın alma davranışı ölçekleri için yürütülen analizler çevreci ev uygulamaları ölçeği için de yürütülmüştür. Ölçeğin faktör analizine uygunluğunu gösteren KMO değeri 0,63 ve Bartlett testi 0,00 hesaplanmıştır. Daha sonra gerçekleştirilen faktör analizinde ölçeğin üç boyut altında toplandığı görülmüştür. Kirlenme olarak isimlendirilen ilk boyut yaklaşık %30, tasarruf olarak isimlendirilen ikinci boyut yaklaşık %16 ve verimlilik olarak isimlendirilen üçüncü boyut yaklaşık %15 düzeyinde çevreci ev uygulamalarını açıklamaktadır. Hane halkının çevreyi kirleten atık yağlar, kimyasallar gibi atıklarla ilgili gerçekleştirdiği davranışlar “kirlenme”; enerji ve su tasarrufunu önemsemeleri, toplu taşıma araçlarını tercihleri “tasarruf”; su ve enerji kaynaklarını verimli kullanmaları “verimlilik” olarak isimlendirilmiştir. Boyutların güvenilirliğini belirlemeye yönelik hesaplanan α değerleri de 0,63 ile 0,69 arasında olup boyutların güvenilir olduğuna işaret etmektedir.

Maddelere ilişkin ortalama değerler incelendiğinde tüm değerlerin orta değer üzerinde ve istatistiksel bakımdan anlamlı olduğu görülmektedir. Ancak, tasarruf ve verimlilik boyutundaki maddelerin ortalama değerlerinin kirlenme boyutundakilere göre daha yüksek olmaları dikkat çekicidir.

Tablo 4. Çevreci Ev Uygulamaları: Faktör Analizi ve T-Test Sonuçları

Boyut ve maddeler	Ort.	St. Sp.	t	Yük
Kirlenme (Özd.: 2,08; Aç. Var.: %29,76; α: 0,64)				
Evimizde kullanılmış/atık yağları lavaboya dökmeyiz	3,39	1,41	5,54*	0,64
Evimizde mümkün olduğunca kimyasal kullanımını azaltmaya çalışırız	3,20	1,32	3,07**	0,59
Evimizde çevreye zarar veren/kirleten (örn., ozon tabakasına zarar veren sprey gibi) ürünleri tercih etmeyiz.	3,16	1,38	2,36***	0,77
Tasarruf (Özd.: 1,14; Aç. Var.: %16,37; α: 0,63)				
Evimizde enerjiden/sudan tasarruf sağlayan ürünleri tercih ederiz	3,94	1,32	14,3*	0,82
Aile fertleri olarak tasarruf için çoğunlukla toplu taşımayı tercih ederiz	3,47	1,56	6,01*	0,76
Verimlilik (Özd.: 1,07; Aç. Var.: %15,27; α: 0,69)				
Evimizde enerji kullanımına dikkat ederiz (örn., tasarruflu ampul ya da TV, bilgisayar vb.'nin kullanılmadığında fişinin prizden çıkarılması gibi)	4,33	0,98	27,1*	0,84
Evimizde su kullanımına dikkat ederiz (örn., el yıkarken, diş fırçalarken ya da çamaşır/bulaşık makinesinin tam dolmadan çalıştırılmaması gibi)	3,80	1,13	14,0*	0,76
KMO: 0,63; Bartlett's Sph. χ^2 : 279,59; p:0,00; Top. Aç. Var.: %61,41				

Not: (i) n=403. (ii) Çevreci ev uygulamaları için ölçek 1=Hiçbir zaman, 5=Her zaman'ı ifade etmektedir. (iii) Tek örnek t testinde $\alpha=0,05$ ve test değeri orta değer 3'tür. * $p<,001$; ** $p<,01$; *** $p<,05$ düzeyinde istatistiksel bakımdan anlamlıdır.

3. ANALİZ VE BULGULAR

Hanelerin çevreci davranışlarının (çevre bilinci, çevreci ev uygulamaları ve satın alma) hanedeki ebeveyn üyelerin eğitim, gelir gibi özelliklerine göre farklılaşp farklılaşmadığı yanı sıra çevre bilincinin çevreci ev uygulamaları ve satın alma davranışına etkisi bağımsız örnek t testi, ANOVA ve çoklu regresyon analizleri ile incelenmiştir. Elde edilen bulgular aşağıda sunulmuştur.

3.1. Çevreci Davranışlar ve Hane Özelliklerinin Karşılaştırılması

Araştırmaya katılan hanelerdeki kadınların yaklaşık %35'i meslek sahibi olup bir işte çalışmaktadır. Annenin meslek sahibi olup olmamasının çevreci davranışlara etkisini görmek amacıyla bağımsız örnek t testi yürütülmüş ve sonuçları Tablo 5'te sunulmuştur. Buna göre, kadının bir işte çalışıp çalışmamasına göre yapılan karşılaştırmada çevreye duyarlı satın alma, çevre bilinci ölçeğinin farkındalık boyutu ve çevreci ev uygulamaları ölçeğinin kirlenme boyutunda istatistiksel olarak anlamlı bir farkın bulunduğu ortaya çıkmıştır. Çevre bilinci ölçeğinin benimseme boyutu ile çevreci ev uygulamalarının tasarruf ve verimlilik boyutlarında bir farka rastlanmamıştır. Buna göre, kadının çalışmasının çevreci satın alma ve farkındalığı arttırdığı, çevreci ev uygulamalarının kirlenme boyutunu ise olumsuz yönde etkilediği söylenebilir.

Tablo 5. Kadının Bir İşte Çalışıp Çalışmamasına Göre Çevreci Davranışlar

Çevreci Davranışlar	Çalışmıyor (n=261)	Çalışıyor (n=142)	t
Çevreci Satın Alma			
Ortalama	3,48	3,67	-1,97***
Std. Sapma	0,93	0,87	
Çevre Bilinci			
Farkındalık Boyutu			
Ortalama	3,85	4,04	-2,00***
Std. Sapma	0,93	0,90	
Benimseme Boyutu			
Ortalama	3,72	3,67	0,35
Std. Sapma	1,16	1,25	
Çevreci Ev Uygulamaları			
Kirlenme Boyutu			
Ortalama	3,33	3,09	-2,40***
Std. Sapma	0,97	0,93	
Tasarruf Boyutu			
Ortalama	3,67	3,78	0,87
Std. Sapma	1,20	1,18	
Verimlilik Boyutu			
Ortalama	4,07	4,03	0,43
Std. Sapma	0,85	0,88	

*** $p < 0,05$

Araştırmaya katılan ailelerdeki annelerin yaklaşık %28'i üniversite mezunudur. Kadının eğitim durumunun çevreci davranışlara etkisini görmek amacıyla ANOVA testi yürütülmüş ve sonuçları Tablo 6'da sunulmuştur. Tablo incelendiğinde çevre bilinci ölçeğinin farkındalık boyutu ($p < 0,01$) ve çevreci ev uygulamaları ölçeğinin kirlenme boyutu ($p < 0,05$) istatistiksel olarak anlamlı çıkmıştır. Bununla birlikte, çevreye duyarlı satın alma, çevre bilinci ölçeğinin benimseme boyutu ile çevreci ev uygulamalarının tasarruf ve verimlilik boyutlarında istatistiksel bakımdan bir farklılığa rastlanmamıştır. Buna göre, kadının eğitimi arttıkça çevreci farkındalığı artarken ev uygulamalarındaki kirlenme boyutuna ilişkin çevreci uygulamalarının azaldığı söylenebilir.

Tablo 6. Kadının Eğitim Durumuna Göre Çevreci Davranışlar

Çevreci Davranışlar	Üniversite (n=114)	Lise (n=108)	İlköğretim (n=169)	F
Çevreci Satın Alma				
Ortalama	3,64	3,58	3,49	0,96
Std. Sapma	0,88	0,94	0,92	
Çevreci Bilinci				
Farkındalık Boyutu				
Ortalama	4,10	3,93	3,78	4,04***
Std. Sapma	0,93	0,95	0,92	
Benimseme Boyutu				
Ortalama	3,75	3,80	3,63	0,75
Std. Sapma	1,19	1,14	1,21	
Çevreci Ev Uygulamaları				
Kirlenme Boyutu				
Ortalama	2,97	3,39	3,37	7,85**
Std. Sapma	0,93	0,95	0,96	
Tasarruf Boyutu				
Ortalama	3,84	3,81	3,61	0,96
Std. Sapma	1,17	1,12	1,24	
Verimlilik Boyutu				
Ortalama	4,08	4,13	4,02	0,611
Std. Sapma	0,79	0,79	0,92	

** $p < 0,01$

*** $p < 0,05$

Hanedeki erkek ebeveyn için de aynı analiz tekrarlanmış ve Tablo 7'deki sonuçlara ulaşılmıştır. Sonuçların kadınların eğitim durumuna ilişkin elde edilenlerle örtüştüğü görülmüştür. Yine çevre bilinci ölçeğinin farkındalık boyutu ile çevreci ev uygulamaları ölçeğinin kirlenme boyutu istatistiksel olarak anlamlı çıkmış, diğer boyutlarda istatistiksel bakımdan anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır. Erkeklerin de eğitimi

artıkça çevreci farkındalığı artarken ev uygulamalarındaki kirletme boyutuna ilişkin çevreci uygulamalarının azaldığı söylenebilir.

Tablo 7. Erkeğin Eğitim Durumuna Göre Çevreci Davranışlar

Çevreci Davranışlar	Üniversite (n=149)	Lise (n=120)	İlköğretim (n=128)	F
Çevreci Satın Alma				
Ortalama	3,62	3,53	3,47	0,94
Std. Sapma	0,86	0,95	0,94	
Çevreci Bilinci				
Farkındalık Boyutu				
Ortalama	4,11	3,82	3,78	5,16***
Std. Sapma	0,81	1,05	0,89	
Benimseme Boyutu				
Ortalama	3,86	3,63	3,57	2,30
Std. Sapma	1,04	1,25	1,30	
Çevreci Ev Uygulamaları				
Kirletme Boyutu				
Ortalama	3,06	3,35	3,37	4,49***
Std. Sapma	0,98	0,91	0,97	
Tasarruf Boyutu				
Ortalama	3,75	3,70	3,64	0,27
Std. Sapma	1,17	1,21	1,22	
Verimlilik Boyutu				
Ortalama	4,07	4,02	4,06	0,10
Std. Sapma	0,81	0,80	0,98	

** $p < 0,01$

*** $p < 0,05$

Hane halkının toplam gelir durumunun çevreci davranışlar üzerindeki etkisini görmek amacıyla ANOVA testi yürütülmüştür. Toplam gelir üçlü sınıflama ile analize konulmuş ve karşılaştırma sonuçları Tablo 8’de sunulmuştur. Analiz sonuçları hane geliri ile çevreci satın alma ve çevre bilinci boyutlarında farklılaşmanın bulunduğunu buna karşın, çevreci ev uygulamalarında herhangi bir farklılaşmanın olmadığını göstermiştir. Bu durum, hane geliri arttıkça çevreye duyarlı satın alma davranışının yükseldiği ve çevre sorunları için hanelerin maliyetlere katlanmak isteyebileceği şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 8. Gelir Durumuna Göre Çevreci Davranışlar

Çevreci Davranışlar	3000 ve altı (n=193)	3001 – 5000 arası (n=137)	5001 ve üstü (n=73)	F
Çevreci Satın Alma				
Ortalama	3,43	3,57	3,84	5,38**
Std. Sapma	0,98	0,85	0,76	
Çevreci Bilinci				
Farkındalık Boyutu				
Ortalama	3,79	3,94	4,20	5,30**
Std. Sapma	0,90	1,00	0,77	
Benimseme Boyutu				
Ortalama	3,53	3,79	3,97	4,39***
Std. Sapma	1,26	1,16	0,98	
Çevreci Ev Uygulamaları				
Kirletme Boyutu				
Ortalama	3,28	3,24	3,18	0,27
Std. Sapma	1,02	0,92	0,90	
Tasarruf Boyutu				
Ortalama	3,60	3,79	3,82	1,36
Std. Sapma	1,23	1,21	1,05	
Verimlilik Boyutu				
Ortalama	4,02	4,04	4,19	1,05
Std. Sapma	0,94	0,79	0,75	

** $p < 0,01$

*** $p < 0,05$

3.2. Çevre Bilinci, Çevreci Ev Uygulamaları ve Satın Alma Arasındaki İlişki

Buraya kadar hanede ebeveynlerin sahip olduğu özellikler bakımından çevreci uygulamaların farklılaşp farklılaşmadığı incelenmiştir. Bu kısımda ise, sahip olunan çevre bilincinin çevreci satın alma ve ev uygulamaları ile bağlantısı araştırılmıştır. İlk olarak çevre bilincinin çevreci satın almaya etkisi çoklu regresyon analizi ile incelenmiş ve sonuçları Tablo 9’da verilmiştir.

Tablo 9. Çevre Bilinci ve Çevreci Satın Alma Arasındaki İlişki

Bağımlı Değişken	R ²	ΔR ²	Bağımsız Değişkenler	β	t	F
Çevreci satın alma	0,057	0,052	Çevre Bilinci			11,99*
			Farkındalık	0,18	3,64*	
			Benimseme	0,11	2,22***	

* $p < 0,001$

*** $p < 0,05$

Tablo 9’daki sonuçlara göre çevreye duyarlı satın almadaki değişimin küçük de olsa bir yüzdesi (%5) çevre bilinci tarafından açıklanmakta ve sonuçlar istatistiksel bakımdan anlamlıdır. Boyutlar açısından incelendiğinde farkındalık ve benimseme olmak üzere her iki boyutun da istatistiksel olarak çevreye duyarlı satın alma üzerinde etkisi söz konusudur. Farkındalık ile çevreye duyarlı satın alma arasındaki ilişki ($p < 0,001$), benimseme ile çevreye duyarlı satın alma arasındaki ilişkiye göre istatistiksel olarak daha güçlüdür ($p < 0,05$). Bu bulgu, yeşil üretim ve pazarlamaya önem veren işletmeler açısından önemli bir potansiyelin varlığına işaret etmektedir.

Tablo 10. Çevre Bilinci ve Çevreci Ev Uygulamaları Arasındaki İlişki

Bağımlı Değişken	R ²	ΔR ²	Bağımsız Değişkenler	β	t	F
Kirletme	0,083	0,079	Çevre Bilinci			18,21*
			Farkındalık	0,03	0,65	
			Benimseme	0,28	5,63*	

* $p < 0,001$

Bağımlı Değişken	R ²	ΔR ²	Bağımsız Değişkenler	β	t	F
Tasarruf	0,246	0,243	Çevre Bilinci			65,41*
			Farkındalık	0,56	1,24	
			Benimseme	0,48	10,6*	

* $p < 0,001$

Bağımlı Değişken	R ²	ΔR ²	Bağımsız Değişkenler	β	t	F
Verimlilik	0,06	0,05	Çevre Bilinci			12,92*
			Farkındalık	0,56	2,75**	
			Benimseme	0,48	3,41**	

* $p < 0,001$

** $p < 0,01$

Çevre bilinci ile çevreci ev uygulamalarının her bir boyutu için tekrarlanan çoklu regresyon analizleri sonuçları da Tablo 10’daki gibidir. Çevreci ev uygulamalarının kirletme boyutundaki varyansın yaklaşık yüzde sekizi çevre bilinci tarafından açıklanmakta ve sonuç istatistiksel bakımdan anlamlıdır. Ancak çevre bilincinin farkındalık boyutunun kirletme ile ilişkisine rastlanmazken benimseme boyutu ile 0,001 düzeyinde güçlü bir ilişkisi söz konusudur.

Çevreci ev uygulamalarının tasarruf boyutundaki varyansın oldukça yüksek bir kısmı, yaklaşık dörtte biri çevre bilinci tarafından açıklanmıştır. Ancak, tasarrufa yönelik ev uygulamalarında da farkındalığın etkisi söz konusu değilken benimseme boyutunun güçlü etkisi söz konusudur.

Çevreci ev uygulamalarının verimlilik boyutu ile çevre bilinci arasında da istatistiksel bakımdan anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ve varyansın yaklaşık %6’sı çevre bilinci boyutları tarafından açıklanmaktadır. Boyutlar açısından incelendiğinde önceki çevreci ev uygulama boyutlarının aksine, verimlilik boyutu üzerinde benimseme ile birlikte farkındalık boyutunun da etkisi vardır.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu çalışmada çevre bilinci ile çevreci ev uygulamaları ve satın alma davranışı arasındaki ilişki ve bunlara hanedekilerin eğitim ve gelir düzeyinin etkisi araştırılmıştır. Niğde ili bağlamında 403 haneden toplanan veriler analizlerde kullanılmıştır. Analizlere araştırmada kullanılan ölçeklerin geçerlik ve güvenilirlikleri incelenerek başlanmıştır. Çevreci satın alma davranışının tek, çevre bilincinin iki (farkındalık ve benimseme) ve çevreci ev uygulamalarının (kirlenme, tasarruf ve verimlilik) üç boyutlu yapıya sahip oldukları, tümünün yeterli geçerliğe ve güvenilirliğe sahip olduğu görülmüştür.

Analizler araştırmaya katılan hanelerin genel olarak çevreye duyarlı alışveriş eğiliminde olduklarına işaret etmiştir. Ancak, ortalamaların yüksek düzeylere ulaşmamış olması tatmin edici olarak değerlendirilmemiş ve bu anlamda hanelerin alması gereken bir hayli yolun bulunduğu kanaati oluşmuştur. Nitekim çevre bilincinin farkındalık boyutunda yer alan maddeler için ortalamalar istatistiksel bakımdan orta değer üzerinde iken benimseme boyutundakiler için (bir madde dışında) istatistiksel bakımdan ortalama değer altında kalmıştır. Bu bulgu, çevreci alışveriş için yapılan yorumu desteklerken birlikte düşünüldüğünde çevresel sorunların azaltılmasında/çözülmesinde hanelerin çok istekli olmadıkları ve herhangi bir maliyete katlanmaya razı olmaktan uzak oldukları biçiminde değerlendirilebilir.

Çevreci ev uygulamaları ölçeğinde yer alan maddeler için ortalamalar incelendiğinde tümünün istatistiksel bakımdan orta değer üzerinde olduğu görülmüştür. Bununla birlikte, tasarruf ve verimlilik boyutundaki maddelerin ortalamaları kirlilik boyutundakilere kıyasla daha yüksektir. Aslında bu noktada, çevreci davranışların tasarrufu ve verimliliği geliştirici yönlerinin öne çıkarılmasının ve bu konularda hanelerin bilinçlendirilmesinin çevre sorunlarının azaltılmasında yararlı olacağı çıkarımı yapılabilir.

Hane özellikleri bakımından çevreci davranışların karşılaştırılması sonucunda, ailede kadının çalışmasının çevreci satın almayı ve farkındalığı olumlu yönde etkilediği, buna karşın çevreci ev uygulamalarının kirlenme boyutunu olumsuz etkilediği görülmüştür. Benzer sonuca kadının eğitim düzeyinde de rastlanmıştır. Üniversite eğitimine sahip kadınlarda çevreci farkındalık artarken, kirlenme boyutuna ilişkin çevreci uygulamalar azalmıştır. Erkeğin eğitim düzeyine ilişkin yapılan karşılaştırmada da benzer sonuçlar elde edilmiştir. Hem kadınlar hem erkekler için elde edilen bu sonuçların; eğitim ile çevresel farkındalığın artabileceğini, bununla birlikte konu uygulamaya geldiğinde farkındalığın (özellikle çevreyi kirlenme boyutunda) yeterli olmadığına işaret ettiği söylenebilir. Nitekim hane geliri ile çevreci satın alma ve çevre bilincinin boyutlarının ortalamasında bir yükseklik söz konusu iken, çevreci ev uygulamalarında gelire göre herhangi bir farklılaşma ortaya çıkmamıştır.

Çevre bilinci ile çevreci satın alma ve ev uygulamaları arasındaki ilişkiye dair yürütülen analizlerde, çevre bilincinin çevreye duyarlı satın almadaki değişimin düşük bir yüzdesini açıkladığı ve her iki boyutun da bunda etkili olduğu görülmüştür. Bu bulgu daha çok işletmeler tarafından kullanılabilir bir sonuç olup, yeşil üretim ve yeşil pazarlamaya önem veren işletmelerin çevre bilincinin gelişmesine daha çok katkı vermesinin ve bu bilince sahip tüketicilere ulaşacak yeni yollar bulmasının kendilerine fayda sağlayacağına işaret etmektedir.

Çevre bilinci ile çevreci ev uygulamalarının boyutları arasındaki ilişkide, kirlenme boyutundaki varyansın yine görece düşük bir kısmı (yaklaşık yüzde sekizi) çevre bilinci tarafından açıklanmıştır. Ancak, farkındalık boyutunun kirlenme ile ilişkisi bulunmazken benimseme boyutu ile güçlü bir ilişkisi ortaya çıkmıştır. Bu bulgu, aslında, yukarıda açıklanan bireylerin çevresel uygulamaları gerçekleştirmesinde farkındalığın yeterli olmadığı, çevre sorunlarının azaltılmasına çevre bilincinin benimseme (özümseme) düzeyine gelmesi ile ancak destek verilebileceği değerlendirmelerini destekler niteliktedir. Çalışmadaki çevreci ev uygulamalarının tasarruf boyutundaki değişimin yaklaşık dörtte birinin çevre bilinci tarafından açıklanmasının ve bunda farkındalığın katkısı yok iken sadece benimseme boyutunun güçlü etkisine rastlanmış olması da değerlendirmemizi güçlendiren diğer bir bulgudur.

Araştırmadan elde edilen bulguların, hanelerden kaynaklanan çevre kirliliği ve doğal kaynak tüketimini azaltmaya yönelik kamu ve/veya özel sektör tarafından planlanacak çalışmalara ve alanla ilgili akademik araştırmalara bilgi sağlaması beklenmektedir. Yukarıda yorumlanan çevre bilincinin hanelerde yeterli düzeyde kaynak tasarrufu ve verimlilik uygulamalarına yansımadağı bilgisinden hareketle; ilgili bakanlıklar, belediyeler, mülki idareler gibi kamu otoritelerine hanelerin çevre bilincinin ötesine geçerek çevresel ev uygulamalarını sürekli hale getirip benimsemelerini sağlayacak şekilde iletişim ve eğitim çalışmalarının yürütülmesi önerilebilir. Ayrıca hane halkına evlerdeki kaynak tasarrufu ve verimlilik

uygulamalarının kendi bütçeleri açısından da olumlu sonuçlarının somutlaştırılarak sunulması bu çabaların etkinliğini de artıracaktır.

Özel sektörde özellikle çevreye duyarlı faaliyetler yürüten işletmelere; araştırma bulgularında yer alan çevre bilincinin, çevreci ev uygulamalarına ve çevreci satın almaya olumlu etkisinden hareketle, pazarlama faaliyetlerinin planlanması ya da mevcut pazarlama faaliyetlerinin etkinliğini artırıcı çalışmalar için bu sonuçlardan faydalanmaları önerilebilir. Diğer yandan, araştırmadan elde edilen bulguları kıyaslamak ve güçlendirebilmek adına gelecek çalışmalarda, hanelerdeki çevrenin korunmasına yönelik farklı uygulamalar, hanelerin oluşturduğu karbon salınımı miktarı ve bu miktara etki edebilecek faktörler ile ilgili araştırmalar yapılabilir ve farklı örneklerle için araştırma geliştirilebilir.

KAYNAKÇA

- Barr, S. ve Gilg, A. (2006). Sustainable lifestyles: framing environmental action in and around the home. *Geoforum*, 37, 906–920.
- Baumert, K. A., Herzog, T. ve Pershing, J. (2005). Navigating the numbers: Greenhouse gas data and international climate policy. *World Resources Institute*, http://pdf.wri.org/navigating_numbers.pdf
- Bayraktar, M. (1989). Tüketici kararları ve çevre. *Standard Dergisi*, 334(28), 15-27.
- Büyüker İşler, D. (2015). Çevresel tutum ve tüketim değerleri teorisi çerçevesinde tüketicilerin yeşil ürün satın alma davranışları. 20. Ulusal Pazarlama Kongresi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, 561-576.
- Erkal, S.; Şafak, Ş. ve Yertutan, C. (2011). Sürdürülebilir kalkınma ve çevre bilincinin oluşturulmasında ailenin rolü. *Sosyoekonomi*, 14(14), 145-158.
- Gleim, M. R. (2011). From green to gold: Three essays on corporate social responsibility as a marketing strategy, Yayınlanmamış Doktora Tezi, The Florida State University, College of Business, Florida.
- Hertwich, E. G. and Peters, G. P. (2009). Carbon footprint of nations: a global, trade-linked analysis. *Environmental Science ve Technology*, 43, 6414–6420.
- Huang, C., Vaneckova, P., Wang, X., FitzGerald, G., Guo, Y. ve Tong, S. (2011). Constraints and barriers to public health adaptation to climate change: a review of the literature. *American Journal of Preventive Medicine*, 40(2), 183-190.
- IPCC (2014). Climate change 2014: synthesis report. Contribution of Working Groups I, II and III to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change [Core Writing Team, RK Pachauri and LA Meyer (eds.)]. IPCC, Geneva, Switzerland.
- Kinney, T. C., Taylor, J. R. ve Ahmed, S. A. (1974). Ecologically concerned consumers: who are they?. *Journal of Marketing*, 38, 20-24.
- Kükre, Ö. (2012). Tüketicilerin çevresel sorumluluklarının yeşil reklamlara yönelik tutumlarına etkisi: Eskişehir örneği. *Journal of Yaşar University*, 26(7), 4505-4525.
- Minton, A. P. ve Rose, R. L. (1997). The effects of environmental concern on environmentally friendly consumer behavior: An exploratory study. *Journal of Business Research*, 40(1), 37-48.
- Nguyen, T. T. P., Zhu, D. ve Le, N. P. (2015). Factors influencing waste separation intention of residential households in a developing country: Evidence from Hanoi, Vietnam. *Habitat International*, 48, 169-176.
- Pagiaslis, A. ve Kroutalis, A. K. (2014). Green consumption behavior antecedents: Environmental concern, knowledge, and beliefs. *Psychology & Marketing*, 31(5), 335-348.
- Salo, M., Nissinen, A., Lilja, R., Olkanen, E., O'Neill, M. ve Uotinen, M. (2016). Tailored advice and services to enhance sustainable household consumption in Finland. *Journal of Cleaner Production*, 121, 200-207.

- Sekaran, U. (1992). Research methods for business: A skill building approach. New York: John Wiley&Sons Inc.
- Swami, V., Chamorro-Premuzic, T., Snelgar, R., ve Furnham, A. (2011). Personality, individual differences, and demographic antecedents of self-reported household waste management behaviours. *Journal of Environmental Psychology*, 31, 21-26.
- Tadesse, T. (2009). Environmental concern and its implication to household waste separation and disposal: Evidence from Mekelle, Ethiopia, *Resources, Conservation and Recycling*, 53(4), 183-191.
- Tantawi, P., O'Shaughnessy, N., Gad, K. ve Ragheb, M. A. S. (2009). Green consciousness of consumers in a developing country: a study of egyptian consumers. *Contemporary Management Research*, 5(1), 29-50.
- UNFCCC (United Nations Framework Convention on Climate Change) (2015). INDC submission. http://unfccc.int/focus/indc_portal/items/8766.php
- Xu, L., Ling, M., Lu, Y. ve Shen, M. (2017). External influences on forming residents' waste separation behaviour: Evidence from households in Hangzhou, China. *Habitat International*, 63, 21-33.
- Yücel, M. ve Ekmekçiler, Ü. S. (2008). Çevre dostu ürün kavramına bütünsel yaklaşım; Temiz üretim sistemi, eko-etiket, yeşil pazarlama. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(26), 320-333.
- Zimmer, M. R., Stafford, T. F. ve Stafford, M. R. (1994). Green issues: dimensions of environmental concern. *Journal of Business Research*, 30(1), 63-74.

TÜKETİCİLERİN ALIŞVERİŞLERİNDE HEDONİK, FAYDACI VE GÖSTERİŞÇİ TÜKETİM DAVRANIŞLARI HAKKINDA BİR ARAŞTIRMA

A RESEARCH ON HEDONIC, UTILITARIAN AND CONSPICUOUS CONSUMPTION BEHAVIORS ON CONSUMERS SHOPPINGS

Ayşe AKBABA¹, Nil Esra DAL²

1. Doktora Öğrencisi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, aayseakdemir@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-6864-5882>
2. Dr. Öğr. Üyesi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Bucak İşletme Fakültesi, nilesradal@mehmetakif.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-3089-8873>

Makale Türü Araştırma Makalesi	Article Type Research Article
Başvuru Tarihi 06.11.2019	Application Date 11.06.2019
Yayına Kabul Tarihi 22.11.2019	Admission Date 11.22.2019

DOI
10.20875/makusobed.643655

Öz

Tüketim zorunlu ihtiyaçların karşılanmasınm ötesinde bir olgudur. Tüketiciler alışverişlerinde hedonik, faydacı veya gösterişçi tüketim davranışları gösterebilmektedir. Yapılan çalışmada tüketicilerin alışverişlerinde hedonik, faydacı ve gösterişçi tüketim davranışlarının araştırılması amaçlanmıştır. Kolayda örnekleme yöntemiyle çevrimiçi anket ve yüz yüze anket uygulanarak 416 katılımcıya ulaşılmıştır. Çalışmada, frekans analizi, tanımlayıcı istatistikler, normallik testi, güvenilirlik analizi, faktör analizi, T-testi, Anova testi ve korelasyon analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda hedonik tüketimin alt boyutlarından olan macera ve haz alışverişi, rol alışverişi, fikir ve sosyal alışveriş ile cinsiyet arasında anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Katılımcıların cinsiyete göre faydacı tüketim ve gösterişçi tüketim davranışlarında bir farklılık bulunamamıştır. Faydacı tüketimin alt boyutu olan planlı alışveriş ile hedonik tüketimin alt boyutlarından macera ve haz alışverişi ile sosyal ve fikir alışverişi arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Bekârların alışverişte macera ve haz alışverişi boyutuna daha çok katıldığı söylenebilir. Ayrıca çalışmada alışverişte faydacı tüketim davranışlarının medeni duruma göre farklılık göstermediği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hedonik Tüketim, Gösterişçi Tüketim, Faydacı Tüketim, Tüketicici Davranışı, Tüketim,

Abstract

Consumption is a phenomenon that goes beyond the necessity. Consumers may exhibit hedonic, utilitarian or conspicuous consumption behaviors in their purchases. In this study, it is aimed to investigate hedonic, utilitarian and conspicuous consumption behaviors of consumers. 416 participants were reached by applying online survey and face-to-face survey with easy sampling method. In the study, frequency analysis, descriptive statistics, normality test, reliability analysis, factor analysis, T-test, Anova test and correlation analysis were performed. As a result of the analysis, a significant difference was found between adventure and pleasure exchange, role exchange, idea and social exchange and gender, which is one of the sub-dimensions of hedonic consumption. There was no difference in the utilitarian consumption and conspicuous consumption behaviors of the participants according to gender. No significant relationship was found between the planned shopping, which is the sub-dimension of utilitarian consumption and adventure and pleasure exchange, which is one of the sub-dimensions of hedonic consumption, and social and intellectual exchange. It can be said that singles are more involved in the shopping and adventure dimension of shopping. In addition, it was found that utilitarian consumption behaviors in shopping did not differ according to marital status.

Keywords: Consumption, Conspicuous Consumption, Consumer Behavior, Hedonic Consumption, Utilitarian Consumption,

1. GİRİŞ

Geçmişte toplumsal yapıların ve bireylerin yaşamının açıklanmasında üretim, tüketimden daha önde yer alırken, günümüzde tüketim bu ilişkileri açıklamada daha önemli hale gelmiştir. Postmodernizm ile tüketilen şeylerin yalnızca nesnel olmadığı aynı zamanda, göstergelerin, simgelerin, imajların, hayallerin ve hazların da tüketim unsuru olarak ortaya çıktığı söylenebilir (Aydın vd., 2015, s.24). Tüketim kavramı, bireyin belli bir ihtiyacı gidermek amacıyla bir ürün ya da hizmeti satın alma, sahiplenme ve kullanması olarak tanımlanabilmektedir (Doğan vd., 2014, s.70). Zamanla tüketimin, bireyin toplumda bir yer edinebilmek, bir statüye sahip olabilmek amacıyla yapılan bir aktiviteye dönüştüğü söylenebilir. Tüketicilerin tüketim sürecinden haz almasıyla bağlantılı olarak hedonik tüketim kavramı ortaya çıkmıştır. Hedonik tüketim, hayal kurmayı yaratmayı sağlayabilecek, eğlence, zevk ve heyecan veren ürün ve hizmetlerin tüketim sürecinde gerçekleşmektedir (Kükrer, 2011, s.79). Faydacı tüketim, ürünlerin bir işe yarayacağını önceden bilerek bir el feneri, bir kalem, bir bilgisayar veya bir kutu motor yağı gibi ürünlerin satın alınması rasyonel davranışlar ile faydacı tüketim anlamına gelir (Akkılıç ve Çetinbaş, 2015, s.126). Gösterişçi tüketim ise, birey için satın alınan ürün ve hizmetlerin amacı kişinin çevresine karşı bir yer edinmek veya prestijini göstermek olduğu söylenebilir (Güleç, 2015, s.70).

Bu çalışmanın konusu hedonik, faydacı ve gösterişçi tüketim davranışlarını tüketici davranışları bağlamında araştırmaktır. Çalışmada öncelikle tüketim ve tüketici davranışı kavramları açıklanmış, daha sonra hedonik, faydacı ve gösterişçi tüketim kavramlarının tanımlarına yer verilmiştir. Daha sonra ise konu ile ilgili literatür incelemesine ve tüketicilerin alışverişlerinde hedonik, faydacı ve gösterişçi tüketim davranışlarının incelenmesine yönelik tasarlanan araştırmanın metodolojisi ve sonuçlarına yer verilmiştir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Tüketim ve Tüketici Davranışları

Kişinin kendi kendine yetemediği fizyolojik, biyolojik, sosyal ve kültürel birçok ihtiyacı bulunmaktadır. Bu ihtiyaçların tatmin edilmesi ile ilgili tüm faaliyetlere tüketim olarak ifade edilir. Dolayısı ile tüketim; meşru bir ihtiyaç karşılığı olsun veya olmasın, bunların tatmin edilmesi için harcanan ya da harcanması göze alınan maddi ve manevi değerler olarak tanımlanabilir (Torlak, 2016, s.21).

Geçmişte tüketim olgusu sadece zorunlu bir ihtiyaçları karşılama faaliyeti iken günümüzde bunun ötesinde tüketim psikolojik, sosyolojik ve imgesel yönüyle ortaya çıkmaktadır (Azizağaoğlu ve Altunışık, 2012, s.34). Tüketim kavramı, en yalın ifadeyle bir veya daha fazla ihtiyacı gidermek için çeşitli ürün ya da hizmetleri karşılama doğrultusundaki faaliyetleri kapsayan karmaşık süreçtir (Bakır ve Çelik, 2013, s.47). Bir yaklaşıma göre tüketim, en vazgeçilmez ihtiyaçlardan, yani beslenmeden giyim ve konuta, oradan da boş zamanların değerlendirilmesi olarak tanımlanırken, diğer bir yaklaşıma göre ise, her bir kişinin kendi zevki olarak gördüğü şey, aslında toplumda sahip olunan yer yani tüketim toplumsal statü tarafından belirlenmektedir (Zengingönül, 2012, s.36).

Tüketimin statü olarak görülmesi, bilinçsiz bir şekilde kredi kartı kullanılması, yeni trendlere ulaşma isteği, boş zamanını alışveriş ortamının rahatlığı ile değerlendirme, ambalaj, gösteriş, özel günler, reklamlar gibi tüketimi arttırıcı unsurlar nedeniyle tüketiciler daha fazla tüketme eğilimindedirler (Çakır vd., 2010, s.88). Çağdaş pazarlama anlayışına göre bireyin istek ve ihtiyaçlarının en iyi bir şekilde karşılanabilmesi için gerekli olan bilgilerin bir araya getirilmesi ve değerlendirilmesiyle birlikte tüketici davranışlarının en iyi şekilde fark edilmesi ve bununla birlikte pazarlama karması geliştirilmesine dayanmaktadır (Arslan, 2003, s.84).

Bireyin ürünleri satın alma, tüketme ve elden çıkartmaları sürecinde yaptıkları zihinsel ve sosyal faaliyetlerin tümüne ise tüketici davranışı denir (Çabuk ve Yağcı, 2003, s.70). Daha geniş anlamda tüketici davranışı, mal veya hizmetleri elde etme, kullanma ve tüketmeyle ilgili olarak tüketim öncesinde ve sonrasında bir karar verme aşamasını barındıran faaliyetlere denilmektedir (Akturan, 2007, s.218). Tüketici davranışı, tüketicilerin zaman, para ve enerji gibi kısıtlı kaynakları nasıl ve ne şekilde kullanacağını incelemeye çalışır (Odabaşı ve Barış, 2002, s.29).

Tüketici mal ve hizmetleri satın alırken hem hazzı (hedonic) hem de faydacı (utilitarian) olmak üzere iki nedenden dolayı tüketim davranışı gerçekleştirdiği söylenebilir (Akturan, 2015, s.109; Lim vd., 2012, s.2; Batra ve Ahtola, 1991, s.159). Literatür incelendiğinde, tüketim eyleminin her tüketici için farklı anlamlara geldiğini söylemek mümkündür. Bazı müşteri gruplarının ürünün rasyonel boyutunu göz önünde bulundurarak

alacağı ürünün fiyatına ve fonksiyonuna baktığını, bazı gruptaki müşteriler, ürünün irrasyonel boyutunu göz önünde bulundurarak ürünün kendisine sağlayacağı mutluluğa ve ulaşacağı hazzı odaklanırken diğer gruptaki müşterilerin ise ürün aracılığıyla sosyal çevre içerisinde edineceği prestij ve başkalarının gözünde kazanacağı değeri ele aldığı söylenebilir (Güven, 2009, s.67). Gösterişçi tüketim ise; tüketicinin çevresine statüsünü ve prestijini göstermek için alışveriş yapması olarak tanımlanabilir (Güllülü ve vd., 2010, s.105). Bu bilgiler ışığında çalışmada hedonik tüketim, faydacı tüketim ve gösterişçi tüketim kavramlarına yer verilmiştir.

2.1.1.Hedonik Tüketim

Hedonik tüketim kavramı ilk kez Hirschman ve Holbrook tarafından ortaya konulmuştur (Kükre, 2011, s.80). Hirschman ve Holbrook (1982, s.92)'a göre hedonik tüketim, bireyin ürünlerle ilgili deneyiminin birden çok duyuya hitap etmesi, fantezi ve duygusal yönleriyle ilgili olan tüketici davranışı yönlerini belirler. Hedonizm, bireyin duyguları ile bencilliğinin hoş tutulmasıyla ilgilidir. Hedonizm, "duyusal değil duygusal" olarak yani 5 duyu organıyla hissetmekten daha derin bir şekilde hissetmektir. Tüketicinin hedonik alışveriş yapma nedenleri olarak sosyal deneyimler, ortak ilgilerin paylaşımı, bireyler arası cazibe, statü ve yarış heyecanıdır (Özdemir ve Yaman, 2007, s.82). Hedonik alışverişin dokunma, tat, koku ve ses gibi birden çok duyuya hitap etmesi aynı zamanda yaratıcı düşünce ve duygusal uyandırmayı da içermektedir (Tifferet ve Herstein, 2012, s.177; Wu ve Holsapple, 2014, s.81). Hedonik tüketim, özellikle duygusal ve duyuşsal deneyimler, duygusal zevk (Kronrod vd., 2012, s.52), zihinsel imajlar, eğlence ve fantezilerle ilgilidir (Choi vd., 2014, s.3; Kazakevicituve ve Banyte, 2012, s.533; Alba ve Williams, 2012, s.2; Arnold ve Reynolds, 2003, s.78). Hedonizm, kendini zevke adanmak şeklinde ifade edilirken, hedonik tüketim ise, tüketimin haz boyutundan tat almayı, insanların ürünleri ne için kullanacaklarının yanında, ifade ettikleri anlam dolayısı ile satın aldıklarını öne sürmektedir (Sarıtış ve Haşiloğlu, 2015, s.54).

2.1.2.Faydacı Tüketim

Faydacılık (utilitarianism), bir nesnenin veya eylemin değerinin onun somut faydalar sağlaması gerektiği şeklindeki anlayış olarak tanımlanmaktadır (Tanrısevdi ve Baran, 2017, s.554). Faydacı tüketim, tüketiciler açısından alışverişini teşvik eden özel tüketim ihtiyacı, zorunluluk veya verimli şekilde yapılan bir faaliyettir (Babin vd., 2018, s.646). Bu şekildeki bir tüketici için ihtiyaç doğmaktadır. Bundan dolayı tüketicinin bütçesine en uygun şekilde mal veya hizmeti, karşılaştırma yaparak satın alması ekonomik doktrinde fayda teorisi olarak tanımlanmaktadır (Doğan vd., 2014, s.70). Faydacı öge, satın alma davranışında ürünün fonksiyonel değeri veya fiziksel performans özelliğini vurgulamasıyla (Wang vd., 2000, s.171) birlikte duygusal olmayan bir şekilde faydalı beklentilere odaklanır (Akkılıç ve Çetinbaş, 2015, s.126). Faydacı tüketim davranışı, ürünün fonksiyonel özellikleri ilgili ve satın alma sürecinde rasyonel karar vermek olarak tanımlanır (Okada, 2005, s.43; Voss vd., 2003, s.311). Dolayısı ile faydacı tüketim anlayışında ürünlerin fonksiyonel özellikleri ön plana çıkmakta olup, tüketicinin kalite, fiyat, ambalaj, performans gibi ürün özelliklerinden sağladıkları faydalar rasyonel fayda olarak ifade edilmektedir. Bu faktörlerin etkisiyle satın alma işlemini gerçekleştiren tüketiciler, haz unsurların dışında satın almaktadır (Demirgüneş, 2016, s.249). Bebek sahibi olduktan sonra anne ve babanın satın almış olduğu temizlik ürünüde markaya bağlı olmaktan ziyade hijyen odaklı ve daha rasyonel güdülerle tüketim faaliyeti gerçekleştirmeleri örnek olarak verilebilir (Torlak, 2016, s.54).

2.1.3.Gösterişçi Tüketim

Tüketimin, kişilerin toplumdaki konumunu belirlediği söylenebilir. Kişiler üyesi olarak görünmek istediği toplumsal sınıfın tüketim kalıplarını uygulamakta ve buna uygun nitelik ve nicelikte ürün ve hizmetler tüketmektedirler (Gürer ve Gürer, 2017, s.1163).

Birey, ürün ve hizmetleri tüketerek fizyolojik ve güvenlik ihtiyaçlarını karşılamak ister. Bazı bireyler ise, bu ihtiyaçların dışında sadece başkalarını etkileme arzusu ve gösteriş amacıyla tüketim yapma peşindedir. Hatta gösteriş tüketime olan ihtiyaç bazı bireyler için güvenlik ve fizyolojik ihtiyaçtan da ön sırada yer alabilir. Bu şekilde psikolojik tatmin sağlamaya yönelik yapılan harcamalara 'gösterişçi tüketim' denir (Güleç, 2015, s.70). Gösterişçi tüketim, sembolik ve nadir bulunan ürün ve hizmetleri tüketerek bireylerin kendilerini başkalarından ayırt etmelerini sağlamaları olarak tanımlanabilir (Chaudhuri vd., 2011, s.217). Gösteriş tüketiminin, sadece kişinin kendi ihtiyacını karşılamak için değil, başkalarının gözünde değer kazanmak için yaptığı söylenebilir (Çınar ve Çubukçu, 2009, s.284).

Gösterişçi tüketimin öncülüğünü yapacak şekilde teori geliştiren en önemli yazarlardan biri, Thorstein Veblen'dir (Koçak, 2017, s.83). Veblen 1899'da yayınladığı Aylak Sınıfın Teorisi adlı kitabında 'conspicuous

consumption', yani gösteriş amaçlı tüketim kavramını kullanan ilk kişi olmuştur (Açıkalın ve Erdoğan, 2005, s.6). Veblen, 1899 yılında yayınlamış olduğu bu kitaba göre, tüketicilerin tüketim nedenlerinden bir tanesinin toplum tarafından statü ve prestij kazanacaklarını düşünmeleri olduğu belirtilmektedir (Boğa ve Başçı, 2016, s.465).

Thorstein Veblen, toplum ve ekonomi arasındaki ilişkiyi sınıf farklılıklarıyla da ilişkilendirmiştir. Bu bağlamda Veblen, gösterişçi tüketim eğilimini; üst seviyedeki sosyal sınıf ve bunlara benzemeye çalışan alt seviyedeki diğer sınıflar tarafından gösteriş amacıyla yapılmış olan alışverişlerdir şeklinde tanımlamıştır (Barut ve Güneş, 2018, s.83; Köseoğlu ve Burkut, 2017, s.3). Veblen'e göre tüketicilerin amacı başkalarını etkilemek olduğu için itibarın göstergesinin fiyat olduğunu düşünürler ve onlar için ürünün fiyatı büyük önem taşımaktadır (Erdoğan, 2016, s.28). Gösterişçi tüketimde amaç, üründen fayda beklemekten ziyade, kendi üstünlüklerini göstermektir (Erkan, 2018, s.43). Bir anlamda kişinin diğer kişilere satın alma gücünü göstermesidir. Bu sebeptendir ki gösterişçi tüketimde sadece lüks mallar veya pahalı ürünler tercih edilmektedir (Güllülü vd., 2010, s.108). Yapılan tüketimin amacı sadece kullanım için değil aynı zamanda imaj için değer satın almayı içermektedir (Çınar, 2014, s.91).

3. LİTERATÜR İNCELEMESİ

Hedonik tüketim üzerine ilk kavram Hirschman ve Halbrook (1982) yılındaki çalışmasıyla ele alınmıştır. Birden çok duyuya hitap etme, hayalcilik, duygusallık açılarından ürün kullanma deneyimlerinin incelenmesi konu edinilmekte ve bunların hedonik tüketim ile ilgili olduğu ileri sürülmektedir. Geleneksel ve hedonik görüşler arasındaki farklar tartışılarak daha sonra hedonik tüketimin dört temel alandaki davranışsal sınıflandırılmasına gidilmiştir. Bunlar, bilinçsel inşa süreci, ürün sınıfları, ürün kullanımı ve bireysel farklılıklardır.

Batra ve Ahtolo'nun (1991), tüketici davranışlarının hedonik ve faydacı yönüne yönelik çalışmasında, tüketici davranışlarının ayırt edici hedonik ve faydacı yapıtaşlarının olduğu ortaya konulmaya çalışılmış ve ürün farklılaşma kategorileri bu bakışla ele alınmıştır.

Babin vd., (1994) ise çalışmalarında alışverişte hedonik ve faydacı davranışları ölçümlemeye dikkat çekmektedir. Çalışmada birçok tüketim faaliyetinin hem hedonik hem de faydacı sonuçlar ortaya çıkaracağı iddia edilmektedir. Hem hedonik hem de faydacı değerlere ait tüketici algılarını incelemek amacıyla çok sayıda ihtiyaç ve değerlendirmelerin olduğu söylenilmektedir. Geliştirdikleri ölçüm ile hem hedonik hem de faydacı değer yaygın tüketim deneyimi ile belirlenmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın sonucunda ise, birbirinden farklı hedonik ve faydacı alışverişin birden çok değişkene bağlı olabileceği tespit edilmiştir.

Spangenberg vd., (1997) çalışmalarında tüketici davranışlarının hedonik ve faydacı olan boyutları birlikte ölçümlenmek istemiştir. HED-UT olarak ifade edilen güvenilir, kolay, uygulanır ve geçerli bir ölçüm metodu geliştirilmiştir. Altı ürün kategorisi ve altı marka bu kategoriler arasında değerlendirilerek HED-UT boyutlarıyla tartışılmıştır. Hedonik ve faydacı değerlerin güdü üzerindeki etkisi, dahil olma düzeyleriyle ilişkilendirilmiştir.

Perakende satış stratejisinin bir ürünü olarak eğlencenin öneminin arttığına vurgu yapan Arnold ve Reynolds (2003) ise çalışmalarında tüketicilerin hedonik alışveriş motivasyonlarının envanterini kapsamlı bir şekilde belirlemeyi amaçlanmıştır. Araştırma niteliksel ve niceliksel çalışmalara dayanarak, altı faktörlü bir ölçek geliştirilerek, hedonik alışveriş, macera, haz, rol, değer, sosyal ve fikir alışveriş motivasyonları olarak ayrılmaktadır. Yetişkin tüketicilere göre yapılan bir kümeleme çalışmasında beş faktörlü alışveriş şablonu ortaya çıkmıştır. Altı faktörlü şablondan farklı olarak beş faktörlü alışveriş şablonunda; minimalist, toplayıcı, sağlayıcı, hevesli ve gelenekçi tipler yer almaktadır.

Özdemir ve Yaman (2007), gerçekleştirdiği çalışmasında, bireylerin alışveriş yapma alışkanlıklarını, alışverişten haz alma şeklinde değerlendirmek ve özellikle kadın ve erkek tüketiciler arasında alışverişten haz almalarında bir fark olup olmadığını tespit etmek amaçlanmıştır. Çalışmanın sonucunda kadın tüketicilerin erkek tüketicilere göre alışverişten daha çok haz aldıkları tespit edilmiştir.

Çin'deki hedonik tüketici davranışının etkilerini araştıran Wang vd., (2000) ise, hedonik değerler ile faydacı yönelim arasında negatif bir ilişkinin olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca çalışmada kişisel gelirin hedonik değerler ile marka bilinirliği arasındaki ilişkiyi yönettiğine değinilmiştir.

Alba ve Williams'ın (2012) çalışmalarında Hirschman ve Holbrook'un hedonik tüketim ve tüketicilerin zevk ve eğlence aradığı sayısız yolları dile getirmiştir. Bazı parametrelerin anlama yönünde kayda değer ilerleme sağladığını vurgulamaktadır. Bununla birlikte, özellikle haz kaynaklarını arama, tüketicilerin onu kullanma biçimleri ve tüketicilerin haz ve mutluluğu en üst düzeye çıkarmaya yönelik kararlardaki hedonik tüketimini değiştirebilme biçimlerini anlama konusu gibi birçok soru cevapsız kalmıştır. Çalışmada, hedonik tüketimin gelecekteki potansiyelini ölçmek adına son otuz yılki hedonik eğilimler araştırılmış ve gelecek vaat eden çıkarımlara ulaşılmıştır.

Gösteriş tüketimi ile ilgili literatürde yapılan bazı çalışmalar incelenmiştir. Bagwell ve Bernheim (1996) gerçekleştirdiği çalışmalarında "Veblen etkilerinin" gösterişçi tüketim yoluyla zenginliğini gösteren sosyal statü elde etme arzusu incelenmiş olup Veblen etkilerine neden olan faktörler araştırılmıştır. Trigg (2001) gerçekleştirdiği çalışmada Veblen ve Bourdieu'nun yazılarını inceleyerek gösterişçi tüketim teorisinin savunmasını ve genişletilmesini geliştirmeyi amaçlamıştır.

Tüketim anlayışını genişletmeyi amaçlayan O'Cass ve McEwen (2004) çalışmalarında, statü tüketim ile gösterişçi tüketim arasında ilişkiyi değerlendirmiştir. Statü tüketimde cinsiyetler arası farklılıklar bulunamamış ancak gösterişçi tüketimde cinsiyetler arası farklılığın olduğu tespit edilmiştir.

Rasyonel beklentiler çerçevesini kullanarak gösterişçi tüketim modelini öneren Amaldoss ve Jain (2005) çalışmalarında, tüketimin münhasırlık ve uygunluk arzusu ile satın alma kararlarının nasıl etkilendiğini incelemektedir. Gösterişçi tüketim ile tüketilen malları bir iletişim aracı olarak ele alındığını vurgulayan Koçak (2017); gençlerin kendilerine göre sembolik anlamları olan ürünleri gösteriş amacıyla tüketme arzusu içinde olduklarından ve çevresindeki kişilerle dolaylı bir şekilde iletişime geçme istemelerinden bahsetmiştir.

Kişilerin tüketimlerine etki eden değerlerin, gösterişçi tüketim eğilimine ve satın alma davranışlarına olan etkilerini ortaya koymayı amaçlayan Ural ve Hallumoğlu (2018) ise sosyal ve parasal değer gösterişçi tüketim eğilimine pozitif ve anlamlı bir etkisi olduğunu tespit etmiştir. Ancak tüketimdeki duygusal ve fonksiyonel değer gösterişçi tüketim üzerindeki etkisi olmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca tüketimdeki değerlerden sosyal ve parasal değer ile gösterişçi tüketimin satın alma niyetini pozitif yönde etkilerken fonksiyonel ve duygusal değerlerin satın alma niyetine etkisinin olmadığı bulunmuştur.

Ağızdan ağıza pazarlama kavramının gösterişçi tüketim üzerine etkisini araştıran Boğa ve Başçı (2016) ise; bireyin gelir düzeyi arttıkça gösterişçi tüketim eğiliminin de arttığı, 26 yaş ve üzeri gruptakilerin ve evli tüketicilerin, 18-25 yaş ve bekâr tüketicilere göre gösterişçi tüketim eğilimlerinin daha yüksek olduğu ve ağızdan ağıza pazarlamanın gösterişçi tüketim üzerinde etkisinin olduğundan bahsedilmiştir.

4. METODOLOJİ

4.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Çalışmanın amacı; tüketicilerin alışverişlerinde hedonik, faydacı ve gösterişçi tüketim davranışlarını tüketicilerin demografik özelliklerine göre incelenmektedir. Bu amaç doğrultusunda; katılımcıların cinsiyet, gelir, yaş, medeni durum ve eğitim durumlarına göre hedonik, faydacı ve gösterişçi tüketim davranışlarının alt boyutları kapsamında farklılık gösterip göstermediği araştırılmıştır. Literatür incelendiğinde daha önce hedonik ve faydacı tüketim birlikte ele alınmakta iken; hedonik, faydacı ve gösterişçi tüketim davranışlarının tüketicilerin demografik özelliklerine göre kapsamlı olarak incelendiği bir çalışmaya henüz rastlanılmamış olması çalışmanın önemini ortaya koymaktadır. Ayrıca çalışmanın tüketici davranışları alanına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu çerçevede araştırma hipotezleri, bir takım istatistiksel yöntemlerle test edilerek elde edilen bulgular yorumlanmaya çalışılmıştır.

4.2. Araştırma Problemi

Araştırmanın problemi tüketicilerin alışverişlerinde hedonik, faydacı ve gösterişçi tüketim davranışlarının boyutlarının demografik özelliklerine göre farklılaşma durumunun incelenmesidir.

Araştırma problemine bağlı olarak araştırmada şu alt problemlere cevap aranacaktır:

- Hedonik/faydacı/gösterişçi tüketim davranışları tüketicilerin cinsiyetine göre farklılık göstermekte midir?
- Hedonik/faydacı/gösterişçi tüketim davranışları tüketicilerin gelir durumuna göre farklılık göstermekte midir?

• Hedonik/faydacı/gösterişçi tüketim davranışları tüketicilerin yaş grubuna göre farklılık göstermekte midir?

• Hedonik/faydacı/gösterişçi tüketim davranışları tüketicilerin medeni durumuna göre farklılık göstermekte midir?

• Hedonik/faydacı/gösterişçi tüketim davranışları tüketicilerin eğitim durumuna göre farklılık göstermekte midir?

4.3. Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi

Araştırmada, kolayda örnekleme yöntemine başvurulmuş çevrimiçi anket ve yüz yüze anket yöntemi ile veriler toplanmıştır. Ankette hedonik, faydacı ve gösterişçi tüketim güdülerinin tüketici satın alma davranışlarına etkisine yönelik sorular yer almaktadır. Araştırmanın anket verileri, 07.01.2019-20.02.2019 tarihleri arasında toplanmıştır.

Çalışmada dört bölümden oluşan bir anket formu kullanılmıştır. Anketin birinci bölümünde katılımcılara yönelik demografik özellikleriyle ilgili sorulara yer verilmiştir. Anketin ikinci bölümünde, hedonik, faydacı ve gösterişçi tüketim güdülerinin tüketici davranışlarına etkisinin incelenmesi amacıyla, Arnold ve Reynolds (2003) ve Babin vd., (1994) ve Chaudhuri vd., (2011) hazırladığı ölçeklerdeki maddeler incelenmiş ve amacına uygun olan maddeler seçilerek 5'li likert tipi, 33 maddeden oluşan bir ölçek kullanılmıştır.

Evren büyüklüğü 10.000.000 ve üzerinde olan araştırmalar için, örneklem büyüklüğünün %95 güvenilirlik düzeyi için 384 olması yeterlidir (Gürbüz ve Şahin, 2016, s.132-134). Araştırmada kolayda örnekleme yöntemiyle 416 katılımcı ile anket yapılmıştır. Zaman ve maddi imkânlar sebebiyle daha çok katılımcının görüşlerine başvurulmamış olması araştırmanın sınırlılıklarını oluşturmaktadır.

4.4. Araştırmanın Hipotezleri

Araştırmanın hipotezleri şöyledir:

H1: Katılımcıların alışverişte hedonik/faydacı/gösterişçi tüketim davranışları cinsiyete göre farklılık göstermektedir.

H2: Katılımcıların alışverişte hedonik/faydacı/gösterişçi tüketim davranışları yaşa göre farklılık göstermektedir.

H3: Katılımcıların alışverişte hedonik/faydacı/gösterişçi tüketim davranışları eğitim düzeyine göre farklılık göstermektedir.

H4: Katılımcıların alışverişte hedonik/faydacı/gösterişçi tüketim davranışları medeni duruma göre farklılık göstermektedir.

H5: Katılımcıların alışverişte hedonik/faydacı/gösterişçi tüketim davranışları mesleğe göre farklılık göstermektedir.

H6: Katılımcıların alışverişte hedonik/faydacı/gösterişçi tüketim davranışları gelire göre farklılık göstermektedir.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Bulguları

Değişkenler	Frekans	Yüzde
Cinsiyet		
Kadın	224	53,8
Erkek	192	46,2
Toplam	416	100
Yaşınız		
18 yaş ve altı	47	11,3
19-25	194	46,6
26-35	123	29,6
36-45	36	8,7
46-55	14	3,4
56 ve üzeri	2	5
Toplam	416	100
Eğitim Düzeyi		

İlköğretim	40	9,6
Lise	104	25,0
Ön Lisans	38	9,1
Lisans	193	46,4
Yüksek Lisans	28	6,7
Doktora	13	3,1
Toplam	416	100
Medeni Durum		
Evli	154	37,0
Bekar	258	62,0
Toplam	416	100
Meslek		
Öğrenci	201	48,3
Özel Sektör Çalışanı	67	16,1
Kamu Çalışanı	76	18,2
Serbest Meslek	12	2,9
İşsiz	15	3,6
Ev Hanımı	34	8,2
Emekli	4	1,0
Diğer	7	1,7
Toplam	416	100
Kişisel Net Gelir		
1600 TL ve altı	236	56,7
1601-2600 TL	90	21,6
2601-3600 TL	44	10,6
3601-4600 TL	21	5,0
4601-5600 TL	13	3,1
5601-6600 TL	5	1,2
6601-7600 TL	3	,7
7601-8600 TL	-	-
8601-9600 TL	1	,2
9601 TL ve üzeri	3	,7
Toplam	416	100

Tablo 1’de görüldüğü üzere katılımcıların %53,8’ini kadınlar oluştururken, %46,2’sini erkeklerden oluştuğu görülmektedir. Araştırmada katılımcıların çoğunluğu (%46,6) 19-25 yaş aralığındadır. Katılımcıların eğitim düzeyine bakıldığında ise katılımcıların %46,4’nın lisans eğitim düzeyinde olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların %62’si bekâr ve %48,3’ü ise öğrencidir. Ayrıca katılımcıların %56,7’sinin kişisel net geliri 1600 TL ve altındadır.

4.5. Güvenirlilik Analizi

Güvenirlilik analizi, araştırma için kullanılacak olan ölçeğin ölçmek istediği olguyu tutarlı ve istikrarlı bir biçimde ölçümlenmesini ifade eder. Kullanılan ölçeğin güvenilirliği ne denli olursa ortaya çıkan veriler de o kadar çok güvenilir olduğu söylenebilir (Altunışık, vd., 2010, s.122).

Güvenirlilik analizi için Cronbach Alfa değeri kullanılır. Cronbach Alfa değeri 0 ile 1 arasında yer almaktadır. Eğer elde edilen değer 0,00 ile 0,40 arasında olduğu zaman ölçek güvenilir olmadığı, değer 0,40 ile 0,60 arasında olması ise ölçeğin güvenilirliğinin düşük olduğu söylenebilir. Eğer elde edilen değer 0,60 ile 0,80 arasında olduğu zaman ise ölçeğin oldukça güvenilir olduğu ve 0,80 ile 1,00 arasında olduğu zaman ise ölçeğin yüksek derecede güvenilir bir ölçek olduğu söylenebilir (Kalaycı, 2010, s.405).

Tablo 2. Güvenirlilik Analizi Sonuçları

Cronbach Alfa	Madde Sayısı
,910	33

Araştırmada yer alan 33 maddelik ölçeğe güvenilirlik analizi yapılmıştır ve Cronbach Alfa değeri 0,910 bulunmuştur. Bulunan değer ölçeğin yüksek derecede güvenilir olduğu sonucunu ortaya atmaktadır. Verilerin analizi için aritmetik ortalama, standart sapma, frekans ve yüzde (%) dağılımları, T-testi analizi ve Tek Yönlü Varyans Analizi (Anova) ve Korelasyon Analizi araştırmada kullanılan istatistiksel yöntemlerdir.

4.6.Faktör Analizi ile İlgili Bulgular

Faktör analizi çok sayıda değişken arasında ilişkilere dayanarak verilerin daha çok anlamlı, az sayıda ve özet halinde sunulmasını sağlayan çok değişkenli istatistik tekniklerinden birisidir (Kurtuluş, 1985, s.482). Elde edilen veri setinin faktör analizi için uygunluğunu tespit etmek için Barlett Testi ve Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) testleri kullanılmaktadır (Patır, 2009, s.72-73). Faktör analizi yapmak için KMO oranının 0,5 ve üzerinde olması gereklidir. KMO oranı ne denli yüksek seviyede olursa veri setinin faktör analizi için o kadar iyi olduğu söylenebilir. KMO değeri 0,60'tan küçük olursa kötü seviyede, 0,60 ile 0,70 arasında olursa zayıf, 0,70 ile 0,80 arasında olursa orta düzey, 0,80 ile 0,90 arasında ise iyi ve 0,90 ile 1,00 arasında olursa mükemmel seviyededir. (Kalaycı, 2010, s.322).

Tablo 3. KMO ve Bartlett's Testi

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		,894
Approx. Square	Chi-	5346,782
Bartlett's Test of Sphericity	Df	435
	Sig.	,000

Tablo 3'te KMO ve Barlett's Testi yer almaktadır. Tablo 3'e göre KMO değeri 0,894 olduğu görülmektedir. KMO değeri 0,80 ve 0,90 değeri arasında olduğu için iyi seviyede kabul edilmekte olup bu nedenle çalışmada yapılacak faktör analizi sonuçlarının da faydalı ve kullanılabilir olacağı söylenebilir. Barlett testi sonucuna bakıldığında ise $p < 0,05$ olduğu için anlamlıdır.

Faktör analizi sonucunda 5 faktörlü yapının açıkladığı toplam varyans %60,927'dir. Analiz sonucunda elde edilen varyans oranları ne kadar büyük ise faktör yapısı da o denli güçlü olur. Bu düzeyin sosyal bilimlerde %40 ile %60 arasında olması gereklidir (Karagöz ve Kösterelioğlu, 2008, s.87). Temel Bileşenler Analizi kullanılmış ve varimax dik döndürme yöntemi tercih edilmiştir. (Saraçlı, 2011, s.23).

Tablo 4. Hedonik, Faydacı ve Gösterişçi Tüketim Ölçeğine Ait Tanımlayıcı İstatistikler ve Boyutların Aldığı Değerler

	Boyutlar	İfade Sayısı	Cronbach Alfa	\bar{X}	S	Çarpıklık (Skeweness)	Basıklık (Kurtosis)
1	Faktör 1 (Macera ve Haz Alışverişi)	6	0,694	2,7051	1,04574	-,201	-,767
2	Faktör 2 (Rol Alışverişi)	3	0,714	3,2388	1,10209	-,373	-,748
3	Faktör 3 (Değer Alışverişi)	3	0,719	3,2853	1,01096	-,498	-,248
4	Faktör 4 (Fikir ve Sosyal Alışveriş)	5	0,692	2,2572	0,98446	-,545	-,379
5	Faktör 5 (Planlı Alışveriş)	3	0,776	3,2308	1,05086	-,429	-,336
6	Faktör 6 (Hayal Kırıklığı)	2	0,752	2,8401	1,07392	-,026	-,707
7	Faktör7 (Gösterişçi Tüketim)	8	0,720	2,1692	0,87272	-,635	,004
	Toplam	30					

Tablo 4'te görüldüğü gibi hedonik, faydacı ve gösterişçi tüketim ölçeği; 7 boyuttan oluşmaktadır. Araştırmadaki boyutların güvenilirliğini ölçmek amacıyla Cronbach Alfa katsayıları hesaplanmıştır. En yüksek boyut olan Faktör 5 (Planlı Alışveriş) boyutunun alfa değeri 0,776 bulunmuştur. Faktör 4 (Fikir ve Sosyal Alışveriş) boyutunun ise en düşük olduğu ve Cronbach Alfa değeri 0.692 olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 4’ bakıldığında faktörlerin çarpıklık ve basıklık değerleri, Macera ve Haz Alışverişi boyutunda (-,201– -,767), Rol Alışverişi boyutunda (-373– -,748), Değer Alışverişi boyutunda (-,498– -,248), Fikir ve Sosyal Alışveriş boyutunda (-,545 – -,379), Planlı Alışveriş boyutunda (-,429– -,336), Hayal Kırıklığı boyutunda (-,026 - -,707) ve Gösterişçi Tüketim boyutunda ise (,635- ,004) olduğu görülmektedir. Tabachnick ve Fidell (2007)’e göre “kurtosis basıklık katsayısının her üç veri seti için de eşik değer olarak kabul edilen +2 ve -2 aralığında olmaktadır.” Bu sonuçlar çerçevesinde elde edilen veri setinin normal dağılım gösterdiği görülmektedir. Yapılan faktör analizi sonucunda Hedonik tüketim ölçeği Macera ve Haz Alışverişi, Rol Alışverişi, Değer Alışverişi, Sosyal ve Fikir Alışverişi olarak 4 alt başlıkta toplanmıştır. Faydacı tüketim ölçeği ise Planlı Alışveriş ve Hayal Kırıklığı olarak 2 alt başlıkta toplanmıştır. Faktörlere göre maddelerin dağılımı Tablo 5’te gösterilmiştir.

Tablo 5. Faktörlere Göre Maddelerin Dağılımı

	1	2	3	4	5	6	7
Diğer insanlara orjinal olmaktan hoşlandığımı göstermek için ürünlerin ilginç ve yaygın olmayan türlerini ya da özel yapım ürünleri satın almayı isterim	,769						
Diğer insanlara ne kadar özel biri olduğumu gösteririm	,746						
Egzotik bir görünüm ve tasarıma sahip ürünler seçerek, arkadaşlarıma farklı olduğumu gösteririm	,734						
Kendi sivilimi yaratırken herkesin hayran olacağı ürün ya da markayı seçerim	,722						
Nadir görülen bir antika parçası aldığımda diğer insanlardan saygı göreceğimi hissediyorum	,709						
Bazen zenginliğimi göstermek için pahalı eşyalar satın alırım	,572						
İmkanım olsaydı, odamda ünlü bir ressamın resmini asmak isterdim	,564						
Bir ürün kategorisi içinden her zaman en çok satan ürünleri satın alırım	,414						
Alışverişi heyecan verici buluyorum		,777					
Alışverişi teşvik edici buluyorum		,758					
Benim için alışveriş yapmak bir maceradır		,751					
Kendimi kötü hissettiğimde, alışverişe çıkmak beni rahatlatır		,718					
Benim için alışveriş stres atmanın bir yoludur		,603					
Kendime özel birşey yapmak istediğimde alışverişe çıkarım		,570					
Yeni modalara yetişmek için alışverişe çıkıyorum			,702				
Arkadaşlarımla ve ailemle sosyalleşmek için alışverişe giderim			,692				
Yeni ürünlerin neler olduğunu görmek için alışverişe çıkarım			,665				
Yeni trendleri ve modayı takip etmek için alışverişe giderim			,620				
Başkalarıyla alışveriş yapmak bir bağlanma deneyimidir			,579				
Başkaları için alışveriş yapmayı severim çünkü onlar iyi hissettiğinde bende iyi hissederim				,768			
Arkadaşlarım ve ailem için alışveriş yapmaktan zevk alırım				,728			
Birine hediye almak için alışverişe gitmekten hoşlanırım				,683			
Alışverişte sadece planladıklarımı alırım, yaparım					,864		

Alışveriş süresince yalnızca aradığım ürünlere bakarım						,826	
Ben sadece alışveriş yapmak istediğim için yaptım						515	
Alışverişte pazarlık yapmayı severim							,829
Alışverişteyken ürün indirimlerini aramaktan hoşlanırım							,544
Alışveriş yaparken başkaları ile bir araya gelmekten hoşlanırım							,469
Gerçekten ihtiyacım olanı alamıyorum							,731
İstediklerimi aynı mağazada bulamadığımda başka bir mağazaya gitmek beni hayal kırıklığına uğratar							,624

Varimax dik döndürme tekniği kullanılmıştır. Hedonik, faydacı ve gösterişçi tüketim ölçeğinde maddelerin baştaki ifade sayısı 33'tür. Ancak faktör analizi sonucunda 30 ifadeden oluşan 7 faktörlü bir yapı olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Diğer 3 ifadenin faktör ağırlıkları birbirine yakın değerler aldığı için analiz dışı bırakılmıştır. Analiz yapılan ifadelerin 1'den büyük 7 faktörde oluşmaktadır. Bütün maddelerin toplandığı faktörde kabul edilebilir yük değerine sahip en düşük madde yük değerinin 0.414; en büyük madde yük değerinin ise 0.864 şeklindedir. Öte yandan birden çok faktörde yüksek değer içeren madde bulunmadığı tespit edilmiştir.

Tablo 6. Hedonik, Faydacı ve Gösterişçi Tüketim Ölçeğine Ait Algıyı Oluşturan Bileşenler Ölçeği

	Ortalama	Standart Sapma
Benim için alışveriş yapmak bir maceradır.	2,5841	1,26210
Alışverişini teşvik edici bulurum.	2,7716	1,26806
Alışverişini heyecan verici bulurum.	2,8269	1,28901
Çoğunlukla satın almak için alışverişe giderim.	3,3750	1,29270
Başkaları için alışveriş yapmayı severim, çünkü onlar iyi hissettiğinde bende iyi hissederim.	2,9688	1,37849
Ailem ve arkadaşlarım için alışveriş yapmaktan zevk alırım.	3,4760	1,28359
Kendimi kötü hissettiğimde, alışverişe çıkmak beni rahatlatır.	2,6154	1,40778
Kendime özel bir şey yapmak istediğimde alışverişe çıkarım.	2,7572	1,39921
Birine hediye almak için alışverişe gitmekten hoşlanırım.	3,2716	1,35354
Alışverişteyken ürün indirimlerini aramaktan hoşlanırım.	3,5288	1,3606
Alışverişte pazarlık yapmayı severim.	3,2452	1,35058
Alışveriş yaparken başkaları ile bir araya gelmekten hoşlanırım.	3,0817	1,38078
Yeni trendleri ve modayı takip etmek için alışverişe giderim.	2,1923	1,26359
Yeni ürünlerin neler olduğunu görmek için alışverişe çıkarım.	2,4639	1,40177
Yeni modalara yetişmek için alışverişe çıkıyorum.	1,9543	1,15553
Arkadaşlarımla ve ailemle sosyalleşmek için alışverişe giderim.	2,4231	1,28714
Başkalarıyla alışveriş yapmak bir bağlanma deneyimidir.	2,2524	1,28053
Benim için alışveriş stres atmanın bir yoludur.	2,6755	1,38424
Ben sadece alışveriş yapmak istediğim için yaptım.	3,0865	1,38571
Alışverişte sadece planladıklarımı alırım, yaparım.	3,4038	1,33548
Alışveriş süresince yalnızca aradığım ürünlere bakarım.	3,2019	1,39105
Gerçekten ihtiyacım olanı alamıyorum.	2,6154	1,30473
İstediklerimi aynı mağazada bulamadığımda başka bir mağazaya gitmek zorunda kalmak beni hayal kırıklığına uğratar.	3,0649	1,41528
Yüksek fiyatlı marka ürünleri satın aldığım zaman bu, çevremdekilere benim hakkımda bir şeyler anlatır.	2,3221	1,27896
Bazen zenginliğimi göstermek için pahalı eşyalar satın alırım.	1,7212	1,09286
İmkânım olsaydı, odamda ünlü bir ressamın resmini asmak isterdim.	2,2596	1,46111
Diğer insanlara orijinal olmaktan hoşlandığımı göstermek için ürünlerin ilginç ve yaygın olmayan türlerini ya da özel yapım ürünleri satın almayı isterim.	2,2163	1,30479
Diğer insanlar da güzellik ve zevk için göze hitap edebilmeyi arzu ederler.	3,2284	1,35086
Egzotik bir görünüm ve tasarıma sahip ürünler seçerek, arkadaşlarıma farklı olduğumu gösteririm.	2,2284	1,24311
Kendi stilimi yaratırken herkesin hayran olacağı ürün ya da markayı seçerim.	2,2764	1,23328

Bir ürün kategorisi içinden her zaman en çok satan ürünleri satın alırım.	2,2788	1,16128
Diğer insanlara ne kadar özel biri olduğumu gösteririm.	2,2813	1,23805
Nadir görülen bir antika parçasını aldığımda diğer insanlardan saygı göreceğimi hissediyorum.	2,0913	1,29366

Tablo 6’da en yüksek ortalamanın “Alışverişteyken ürün indirimlerini aramaktan hoşlanırım” (3,5288) ve bunu takiben ise “Ailem ve arkadaşlarım için alışveriş yapmaktan zevk alırım” (3,4760) şeklinde olduğu görülmektedir. Katılım düzeyi en düşük ortalamaya sahip “Bazen zenginliğimi göstermek için pahalı eşyalar satın alırım.” (1,7212) şeklinde olduğu tespit edilmiştir.

H1: Katılımcıların alışverişte hedonik/ faydacı/gösterişçi tüketim davranışları cinsiyete göre farklılık göstermektedir.

Tablo 7 incelendiği üzere Hedonik tüketimin alt boyutlarından Macera ve Haz alışverişi boyutunda cinsiyete göre karşılaştırma yapıldığında kadınların ortalaması 3.0179, erkeklerin ortalaması ise 2.3403 olduğu görülmekte ve kadınlarla erkekler arasında anlamlı bir farklılığın olduğu tespit edilmiştir (T=6.954, p<0.05). Kadınların erkeklere göre alışveriş yaparken alışverişte macera ve haz alışverişi arayışı içinde oldukları söylenebilir. Hedonik tüketimin alt boyutlarından Rol alışverişi boyutuna bakıldığında kadınların ortalamasının 3.4821, erkeklerin ise 2.9549 olduğu ve kadınlar ile erkekler arasında anlamlı bir farklılığın bulunduğu görülmektedir (T=4.953, p<0.05). Kadınların erkeklere oranla alışverişte rol alışverişine daha çok katılım gösterdiği söylenebilir. Hedonik tüketimin alt boyutlarından Değer alışverişi boyutuna (T=3.3616, p=3.1962) göre ortalamalar açısından değerlendirildiğinde gruplar arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı görülmektedir. Hedonik tüketimin alt boyutlarından Sosyal ve fikir alışverişi boyutuna göre ise kadınların ortalaması 2.4705, erkeklerin ortalaması ise, 2.0083 ve kadınlar ile erkekler arasında ortalamalar açısından anlamlı bir farklılığın bulunduğu görülmektedir (T=4.905, p<0.05). Kısaca özetlemek gerekirse alışveriş yaparken kadınların erkeklere göre daha çok hedonik tüketim içerisinde oldukları gözlemlenmiştir.

Faydacı tüketim boyutunun alt boyutlarından Planlı alışveriş boyutunda (T=-0.782, P=0.435) ortalamalar açısından bakıldığında gruplar arasında anlamlı bir farklılığın bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Faydacı tüketim boyutunun alt boyutlarından Hayal kırıklığı boyutunda ise (T=1.036, p=0.301) ortalamalar açısından değerlendirildiğinde gruplar arasında anlamlı bir farklılığın bulunmadığı sonucu ortaya çıkmıştır. Özet olarak alışverişte cinsiyete göre faydacı tüketim kapsamında bir farklılığın olmadığı gözlemlenmiştir.

Gösterişçi tüketim boyutunda (T=0.970, p=0.333) ise ortalamalar açısından değerlendirildiğinde gruplar arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı görülmektedir.

Tablo 7. Hedonik, Faydacı ve Gösterişçi Tüketim Davranışları ile Cinsiyet Arasındaki T-Testi Analizi

Boyutlar	Gruplar	N	X	Ss	T	P
Macera ve Haz Alışverişi	Kadın	224	3,0179	1,00976	T=6,954	0,000
	Erkek	192	2,3403	,96805		
Rol Alışverişi	Kadın	224	3,4821	1,00307	T=4,953	0,000
	Erkek	192	2,9549	1,14623		
Sosyal ve Fikir Alışverişi	Kadın	224	2,4705	1,00377	T=4,905	0,000
	Erkek	192	,0083	,90208		

H2: Katılımcıların alışverişte hedonik/faydacı/gösterişçi tüketim davranışları yaşa göre farklılık göstermektedir.

Tablo 8’e bakıldığında Hedonik tüketimin alt boyutlarından macera ve haz alışverişi boyutunda gruplar arasında anlamlı bir farklılık bulunduğu (F=8.636, p<0.05) saptanılmıştır. 18 yaş ve altı yaş grubunda olanlar diğer gruptakilere göre alışverişte daha fazla macera ve haz alışverişine katılımı söylenebilir. Hedonik tüketimin alt boyutlarından Rol alışverişi boyutuna göre Sig (p=0.073) değeri 0.05’ten küçük olması sebebiyle Rol alışverişi ile yaş grupları arasında anlamlı bir farklılığın bulunduğu (F=2.032, p<0.05) tespit edilmiştir. Yaş gruplarının hangileri arasında farkın olduğunu ortaya çıkarmak amacıyla post Hoc testinden Games Howell testi yapılmış olup, ancak anlamlı bir sonuç ortaya çıkmamıştır. Tablo 8’de hedonik tüketimin alt boyutlarından değer alışverişi boyutuna bakıldığında gruplar arasında anlamlı bir farklılık bulunduğu (F=2.259, p<0.05) tespit edilmiştir. 18 yaş ve altı grubundakiler diğer yaş gruplarına göre değer alışverişi düşüncesine daha çok katıldığı söylenebilir. Hedonik tüketimin alt boyutlarından Sosyal ve fikir alışverişi boyutunda gruplar arasında anlamlı bir farklılığın olduğu (F=7.120, p<0.05) görülmektedir. 18 yaş ve altı

grubunun diğer yaş gruplarına göre sosyal ve fikir alışverişi düşüncesine daha çok katıldığı söylenebilir. Özetlemek gerekirse, 18 yaş ve altı yaş gruplarının alışverişte diğer yaş gruplarına göre daha çok hedonik tüketim sergiledikleri tespit edilmiştir.

Faydacı tüketimin alt boyutlarından Planlı alışveriş boyutunda ($F=1.213$, $p=0.302$) gruplar ortalamalar açısından karşılaştırıldığında anlamlı bir farklılığın bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Faydacı tüketimin alt boyutlarından hayal kırıklığı boyutuna ($F=2.140$, $p=0.60$) göre ise ortalamalar açısından bakıldığında gruplar arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir. Kısaca belirtmek gerekirse, alışverişte faydacı tüketim kapsamında yaş grupları arasında bir farklılık olmadığı gözlemlenmiştir.

Gösterişçi tüketim boyutunda gruplar arasında ortalamalar açısından bakıldığında anlamlı bir farklılık vardır ($F=6.478$, $p<0.05$). 18 yaş ve altı yaş grubunun diğer yaş gruplarına göre alışverişte daha çok gösterişçi tüketim eğiliminde oldukları söylenebilir.

Tablo 8. Hedonik, Faydacı ve Gösterişçi Tüketim Davranışları ile Yaş Arasındaki Anova Analizi

Boyutlar	Gruplar	N	X	Ss	f	P
Macera ve Haz Alışverişi	18 yaş ve altı	47	3,0426	1,02532	F=8,636	0,000
	19-25	194	2,9510	1,02307		
	26-35	123	2,4255	,95581		
	36-45	36	2,1481	1,01558		
	46-55	14	2,0952	,96013		
	56 ve üzeri	2	2,4167	,82496		
Rol Alışverişi	18 yaş ve altı	47	3,3901	1,06167	F=2,032	0,073
	19-25	194	3,3402	1,05952		
	26-35	123	3,1951	1,07032		
	36-45	36	2,8426	1,32014		
	46-55	14	2,8095	1,14514		
	56 ve üzeri	2	2,6667	2,35702		
Değer Alışverişi	18 yaş ve altı	47	3,4326	,97037	F=2,259	0,048
	19-25	194	3,4107	,94176		
	26-35	123	3,1626	1,06558		
	36-45	36	3,0185	1,13793		
	46-55	14	2,8333	1,05206		
	56 ve üzeri	2	3,1667	,23570		
Sosyal ve Fikir Alışverişi	18 yaş ve altı	47	2,5787	,91007	F=7,120	0,000
	19-25	194	2,4412	1,00977		
	26-35	123	2,0797	,89006		
	36-45	36	1,7556	,92225		
	46-55	14	1,6286	,81091		
	56 ve üzeri	2	1,2000	,28284		
Gösterişçi Tüketim	18 yaş ve altı	47	2,4176	,79455	F=6,478	0,000
	19-25	194	2,2938	,84904		
	26-35	123	2,1128	,89073		
	36-45	36	1,6771	76554		
	46-55	14	1,5179	,75616		
	56 ve üzeri	2	1,1250	,17678		

H3: Katılımcıların alışverişte hedonik/faydacı/gösterişçi tüketim davranışları eğitim düzeyine göre farklılık göstermektedir.

Tablo 9'dan görüldüğü üzere Hedonik tüketimin alt boyutlarından Macera ve Haz alışverişi boyutunda gruplar ortalamalar açısından bakıldığında gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın olmadığı ($F=.891$, $p=.487$) sonucuna ulaşılmıştır. Hedonik tüketimin alt boyutlarından Rol alışverişi boyutunda gruplara bakıldığında gruplar arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı ($F=.887$, $p=.490$) görülmektedir. Hedonik tüketimin alt boyutlarından Değer alışverişi boyutunda ($F=1.919$, $p=.113$) ise gruplar ortalamalar açısından bakıldığında aralarında anlamlı bir farklılığın olmadığı görülmektedir. Tablo 9'a göre hedonik tüketimin alt boyutlarından sosyal ve fikir alışverişi boyutunda ($F=1.794$, $p=.113$) gruplar ortalamalar açısından bakıldığında gruplar arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı görülmektedir. Özet olarak, alışverişte hedonik tüketim ile ilgili eğitim düzeyine göre gruplar arasında bir farklılığın olmadığı belirlenmiştir.

Tablo 9'a göre Faydacı tüketim boyutunun alt boyutlarından Planlı alışveriş boyutunda Sig (.010) değeri 0.05'ten küçük olduğu için planlı alışveriş ile eğitim düzeyi arasında anlamlı bir farklılığın olduğu (F=.575, p<0.05) sonucuna ulaşılmıştır. Hangi eğitim düzeyleri arasında farkın bulunduğunu ortaya koymak amacıyla Post Hoc (Games-Howell) testi yapılmış olup ancak gruplar arasında fark bulunamamıştır. Faydacı tüketimin alt boyutlarından hayal kırıklığı boyutunda Sig (.035) değeri 0.05'ten küçük olduğu için Hayal Kırıklığı boyutu ile eğitim düzeyi arasında anlamlı bir farklılığın olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Hangi eğitim düzeyleri arasında farkın bulunduğunu ortaya koymak amacıyla yapılan Post Hoc (Games-Howell) testinde ise gruplar arası farklılığa rastlanmamıştır.

Tablo 9 incelendiğinde gösterişçi tüketim boyutunda (F=1.436, p=.210) gruplar ortalamalar açısından karşılaştırıldığında aralarında anlamlı bir farklılığın olmadığı tespit edilmiştir.

Tablo.9 Hedonik, Faydacı ve Gösterişçi Tüketim Davranışları ile Eğitim Düzeyi Arasındaki Anova Testi

Boyutlar	Gruplar	N	X	Ss	f	P
Planlı Alışveriş	İlköğretim	40	3,2417	1,17424	F=,575	0,720
	Lise	104	3,2019	1,15416		
	Ön Lisans	38	3,0263	1,27197		
	Lisans	193	3,3022	,93613		
	Yüksek Lisans	28	3,0952	,89745		
	Doktora	13	3,2564	1,08997		
Hayal Kırıklığı	İlköğretim	40	2,6500	1,15025	F=1,248	0,286
	Lise	104	2,7404	1,19664		
	Ön Lisans	38	3,1842	1,17646		
	Lisans	193	2,8523	,99619		
	Yüksek Lisans	28	2,8929	,83174		
	Doktora	13	2,9231	,99679		

H4: Katılımcıların alışverişte hedonik/faydacı/gösterişçi tüketim davranışları medeni duruma göre farklılık göstermektedir.

Tablo 10'a göre Hedonik tüketimin alt boyutlarından Macera ve Haz alışverişi boyutunda gruplar ortalamalar açısından değerlendirildiğinde evlilerin ortalaması 2.4301 iken, bekârların ortalaması 2.8685 olduğu görülmekte ve gruplar arasında anlamlı bir farklılığın olduğu sonucuna ulaşılmaktadır (T=-4.216, p<0.05). Bekârların evlilere göre alışverişte Macera ve Haz alışverişi davranışına daha çok katıldığı söylenebilir. Hedonik tüketimin alt boyutlarından Rol alışverişi boyutunda (T=-1.092, p=.276) ise evliler ile bekârlar arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı görülmektedir. Tablo 10 incelendiğinde hedonik tüketimin alt boyutlarından değer alışverişi boyutunda (T=-4.606, p=.155) evliler ile bekârlar arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı tespit edilmiştir. Hedonik tüketimin alt boyutlarından Sosyal ve fikir alışverişi boyutunda gruplar arasında anlamlı bir farklılığın olduğu görülmektedir (T=-4.606, p<0.05). Alışverişte sosyal ve fikir alışverişine bekârların evlilere göre daha çok katıldığı söylenebilir. Özet olarak, hedonik tüketimin alt boyutlarından macera ve haz alışverişi ile sosyal ve fikir alışverişi boyutuna bekârların evlilere göre daha çok katıldığı gözlemlenmiştir. Fakat hedonik tüketimin diğer alt boyutu olan rol alışverişi ve değer alışverişi boyutlarında alışverişte medeni duruma göre değişmediği tespit edilmiştir.

Tablo 10'a göre Faydacı tüketimin alt boyutlarından Planlı alışveriş boyutunda (T=1.278, p=.202) gruplar arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Faydacı tüketimin alt boyutlarından Hayal Kırıklığı boyutunda (T=-1.012, p=.312) ise gruplar ortalamalar açısından değerlendirildiğinde gruplar arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı ortaya çıkmıştır. Yani alışverişte faydacı tüketim çerçevesinde medeni duruma göre bir farklılığın olmadığı gözlemlenmiştir.

Gösterişçi Tüketim boyutunda gruplar ortalamalar açısından değerlendirildiğinde gruplar arasında anlamlı bir farklılığın olduğu görülmektedir (T=-3.591, p<.000). Bekâr kişilerin evlilere göre alışverişte gösterişçi tüketim eğilimi davranışına daha olumlu şekilde baktığı söylenebilir.

Tablo 10. Hedonik, Faydacı ve Gösterişçi Tüketim Davranışları ile Medeni Durum Arasındaki T Testi Analizi

Boyutlar	Gruplar	N	X	Ss	f	P
Macera ve Haz Alışverişi	Evli	155	2,4301	1,04341	T=-4,216	0,000
	Bekâr	261	2,8685	1,01429		
Sosyal ve Fikir Alışverişi	Evli	155	1,9755	,93095	T=-4,606	0,000
	Bekâr	261	2,4245	,97886		
Gösterişçi Tüketim	Evli	155	1,9726	,90344	T=-3,591	0,000
	Bekâr	261	2,2859	,83398		

H5: Katılımcuların alışverişte hedonik/faydacı/gösterişçi tüketim davranışları mesleğe göre farklılık göstermektedir.

Tablo 11'e göre Hedonik tüketimin alt boyutundan Macera ve Haz Alışverişi boyutunda gruplar ortalamalar açısından bakıldığında gruplar arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($F=3.765$, $p<0.05$). Öğrencilerin diğer meslek gruplarına göre Macera ve Haz alışverişine daha çok katılım gösterdiği söylenebilir. Tablo 11'e bakıldığında hedonik tüketimin alt boyutu olan rol alışverişi boyutunda Sig (0.005) değeri 0.05'ten küçük olduğu için meslek ile rol alışverişi arasında anlamlı bir farklılığın olduğu görülmektedir ($F=.967$, $p<0.05$). Hangi meslek grupları arasında farklılığın olduğunu ortaya koymak amacıyla Post Hoc (Games-Howel) Testi yapılmış olup, gruplar arası farklılığa rastlanmamıştır. İşsiz grubundakiler alışverişte rol alışverişi düşüncesine diğer meslek gruplarına göre daha çok katıldığı söylenebilir. Hedonik tüketimin alt boyutundan Değer alışverişi boyutunda ($F=.551$, $p=.252$) ise gruplar ortalamalar açısından değerlendirildiğinde gruplar arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir. Hedonik tüketimin alt boyutundan Sosyal ve Fikir Alışverişi boyutunda gruplar arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($F=3.924$, $p<0.05$). Öğrencilerin diğer meslek gruplarına göre alışverişte sosyal ve fikir alışverişi düşüncesine daha çok katıldığı söylenebilir. Kısaca özetlemek gerekirse, alışverişte genel olarak 18 ve altı yaş gruplarının diğer yaş gruplarına göre daha çok hedonik tüketim eğilimi gösterdiği söylenebilir.

Tablo 11'e göre Faydacı tüketimin alt boyutundan planlı alışveriş boyutunda ($F=.1234$, $p=.277$), gruplar ortalamalar açısından karşılaştırıldığında gruplar arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı görülmektedir. Faydacı tüketimin alt boyutundan hayal kırıklığı boyutunda ($F=.362$, $p=.940$) ise gruplar ortalamalar açısından değerlendirildiğinde gruplar arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı görülmektedir.

Tablo 11 incelendiğinde, gösterişçi tüketim boyutunda ($F=1.612$, $p=.119$) gruplar ortalamalar açısından değerlendirildiğinde gruplar arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı görülmektedir.

Tablo 11. Hedonik, Faydacı ve Gösterişçi Tüketim Davranışları ile Meslek Arasındaki Anova Sonuçları

Boyutlar	Gruplar	N	X	Ss	f	P
Macera ve Haz Alışverişi	Öğrenci	201	2,9378	1,05495	F=3,765	0,000
	Özel Sektör Çalışanı	67	2,6095	1,04791		
	Kamu Çalışanı	76	2,4145	,952695		
	Serbest Meslek	12	2,1667	,93474		
	İşsiz	15	2,5222	,98171		
	Ev Hanımı	34	2,6569	1,00917		
	Emekli	4	2,5417	,75000		
	Diğer	7	1,7381	,56811		
Rol Alışverişi	Öğrenci	201	3,3250	1,00689	F=,967	0,462
	Özel Sektör Çalışanı	67	3,1393	1,18655		
	Kamu Çalışanı	76	3,2588	1,170745		
	Serbest Meslek	12	2,7778	1,09483		
	İşsiz	15	3,3333	1,12687		
	Ev Hanımı	34	3,1275	1,11317		
	Emekli	4	3,1667	1,59861		
	Diğer	7	2,6667	1,66667		
Sosyal ve Fikir Alışverişi	Öğrenci	201	2,4577	,99913	F=3,924	0,000
	Özel Sektör Çalışanı	67	2,1194	,99152		
	Kamu Çalışanı	76	2,05	,78358		
	Serbest Meslek	12	1,7833	,74080		
	İşsiz	15	2,2267	1,04161		

	Ev Hanımı	34	2,0824	1,05269		
	Emekli	4	2,1000	1,05198		
	Diğer	7	1,8857	,56400		

H6: Katılımcuların alışverişte hedonik/faydacı/gösterişçi tüketim davranışları kişisel net gelire göre farklılık göstermektedir.

Tablo 12 incelendiğinde Hedonik tüketimin alt boyutlarından macera ve haz alışverişi boyutunda gruplar ortalamalar açısından bakıldığında gruplar arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($F=2.912$, $p<0.05$). 1601-2600 TL gelir düzeyinde olan ve bunu takiben 1601-2600 TL ve üstü gelir grubunda yer alan kimselerin alışverişte macera ve haz alışverişi düşüncesine daha çok katıldığı söylenebilir. Hedonik tüketimin alt boyutlarından rol alışverişi boyutunda Sig (0.04) değeri 0.05'ten küçük olduğu için rol alışverişi ile gelir arasında anlamlı bir farklılık bulunduğu görülmektedir ($F=1.190$, $p<0.05$). Hangi gelir grupları arasında farklılığın olduğunu ortaya koymak amacıyla Post Hoc (Tukey) testi yapılmış olup ancak bir sonuç ortaya çıkmamıştır. 8601-9600 TL ve 9600 TL ve üstü gelir grubundakiler diğer gruptakilere göre alışverişte rol alışverişi düşüncesine daha çok katıldığı söylenebilir. Tablo 12'ye göre hedonik tüketimin alt boyutlarından değer alışverişi boyutunda ise gruplar ortalamalar açısından değerlendirildiğinde gruplar arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir ($F=3.346$, $p<0.05$). 9600 TL ve üstü gelir grubunda olanlar diğer gruptakilere göre alışverişte değer alışverişine daha çok katılım gösterdiği söylenebilir. Hedonik tüketimin alt boyutlarından Sosyal ve Fikir alışverişi boyutunda gruplar ortalamalar açısından değerlendirildiğinde gruplar arasında anlamlı bir farklılık vardır ($F=3.020$, $p<0.05$). 8601-9600 TL gelir grubunda olanlar diğer gruptakilere göre alışverişte sosyal ve fikir alışverişi düşüncesine daha çok katıldığı söylenebilir. Özet olarak alışverişte hedonik tüketim açısından gelir grupları arasında farklılık gösterdiği tespit edilmiş olup genel olarak 8601-9600 TL gelir grubundakiler diğer gruplara göre daha çok katılım gösterdiği gözlemlenmiştir.

Tablo 12'ye bakıldığında faydacı tüketimin alt boyutundan planlı alışveriş boyutunda Sig (0.006) değeri 0.05'ten küçük çıktığı için planlı alışveriş ile gelir düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık vardır ($F=1.757$, $p<0.05$). Hangi gelir düzeyleri arasında anlamlı bir farklılığın olduğunu ortaya koymak amacıyla Post Hoc (Games-Howel) testi yapılmış olup gruplar arası farklılığa rastlanmamıştır. Faydacı tüketimin alt boyutundan hayal kırıklığı boyutunda ($F=1.781$, $p=0.079$) gruplar arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı görülmektedir.

Tablo 12 incelendiğinde gösterişçi tüketim boyutunda gruplar ortalamalar açısından değerlendirildiğinde gruplar arasında anlamlı bir farklılığın olduğu görülmektedir ($F=0.007$, $p<0.05$). 9600 TL ve üstü gelir grubundakiler diğer gelir grubundakilere göre alışverişte gösterişçi tüketim eğiliminde oldukları söylenebilir.

Tablo 12. Hedonik, Faydacı ve Gösterişçi Tüketim Davranışları ile Kişisel Net Gelir Arasındaki Anova Sonuçları

Boyutlar	Gruplar	n	X	ss	f	P
Macer ve Haz Alışverişi	1600 TL ve altı	236	2,8100	1,06371	F=2,912	0,004
	1601-2600 TL	90	2,8463	,95897		
	2601-3600 TL	44	2,1326	1,10938		
	3601-4600 TL	21	2,5556	,84875		
	4601-5600 TL	13	2,3846	,85360		
	5601-6600 TL	5	2,2667	,93986		
	6601-7600 TL	3	1,7222	,50918		
	7601-8600 TL	-	-	-		
	8601-9600 TL	1	2,5000	-		
	9600 TL ve üstü	3	2,8333	,83333		
Rol Alışverişi	1600 TL ve altı	236	3,2274	1,05749	F=1,990	0,046
	1601-2600 TL	90	3,3963	1,07508		
	2601-3600 TL	44	2,7500	1,38490		
	3601-4600 TL	21	3,5556	,93887		
	4601-5600 TL	13	3,3333	1,01835		
	5601-6600 TL	5	3,4667	1,04350		
	6601-7600 TL	3	2,5556	1,07152		
	7601-8600 TL	-	-	-		
	8601-9600 TL	1	4,0000	-		
	9600 TL ve üstü	3	4,0000	,33333		

Değer Alışverişi	1600 TL ve altı	236	3,3362	,97873	F=3,346	0,001
	1601-2600 TL	90	3,4704	,95713		
	2601-3600 TL	44	2,6061	1,15755		
	3601-4600 TL	21	3,4127	,81585		
	4601-5600 TL	13	3,2564	1,16392		
	5601-6600 TL	5	3,3333	,47140		
	6601-7600 TL	3	2,5556	1,17063		
	7601-8600 TL	-	-	-		
	8601-9600 TL	1	3,3333	-		
9600 TL ve üstü	3	3,5556	,50918			
Sosyal ve Fikir Alışverişi	1600 TL ve altı	236	2,3407	,99576	F=3,020	0,003
	1601-2600 TL	90	2,3644	1,00586		
	2601-3600 TL	44	1,6455	,75682		
	3601-4600 TL	21	2,3429	,89475		
	4601-5600 TL	13	2,0769	,92930		
	5601-6600 TL	5	1,9600	,88769		
	6601-7600 TL	3	1,5333	,50332		
	7601-8600 TL	-	-	-		
	8601-9600 TL	1	2,8000	-		
9600 TL ve üstü	3	2,6667	98658			
Planlı Alışveriş	1600 TL ve altı	236	3,1328	1,00743	F=1,757	0,084
	1601-2600 TL	90	3,4333	1,02338		
	2601-3600 TL	44	2,9848	1,36390		
	3601-4600 TL	21	3,6349	,81585		
	4601-5600 TL	13	3,5128	1,02393		
	5601-6600 TL	5	3,8000	,55777		
	6601-7600 TL	3	3,4444	,50918		
	7601-8600 TL	-	-	-		
	8601-9600 TL	1	2,6667	-		
9600 TL ve üstü	3	3,4444	1,34715			
Gösterişçi Tüketim	1600 TL ve altı	236	2,2177	,89388	F=,007	0,007
	1601-2600 TL	90	2,1764	,80201		
	2601-3600 TL	44	1,7670	,84719		
	3601-4600 TL	21	2,5000	,83292		
	4601-5600 TL	13	2,2500	,83385		
	5601-6600 TL	5	1,7750	,46267		
	6601-7600 TL	3	1,1667	,14434		
	7601-8600 TL	-	-	-		
	8601-9600 TL	1	2,2500	-		
9600 TL ve üstü	3	30000	,76035			

4.7. Faktörlerin Birbirleri ile Korelasyonu

Tablo 13’de araştırmanın anket kısmında yer alan 3 ölçeğin arasındaki ilişkinin yönünü ve şiddetini incelemek amacıyla Pearson Korelasyonu sonuçları verilmiştir. Bu üç ölçeğin ait alt boyutlar arasında ilişkinin yönü ve şiddeti incelenmiştir. Hedonik tüketim ölçeğinin alt boyutlarından macera ve haz alışverişi boyutunda Tablo 13’te görüldüğü üzere rol alışverişi ($r=,488$, $p<,05$), değer alışverişi ($r=,438$, $p<,05$) ve gösterişçi tüketim ($r=,416$, $p<,05$) boyutu arasında orta düzeyde bir korelasyon olduğu söylenebilir. Ayrıca Tablo 13’e göre macera ve haz alışverişi ile sosyal ve fikir alışverişi boyutu arasında hem pozitif yönlü hem de yüksek derece bir korelasyon olduğu söylenebilir ($r=,659$, $p<,05$). Macera ve haz alışverişi boyutu ile planlı alışveriş boyutu arasında anlamlı bir ilişki yoktur ($r=,078$, $p>,05$). Macera ve haz alışverişi boyutu ile hayal kırıklığı boyutu arasında zayıf derecede bir korelasyon olduğu söylenebilir ($r=,240$, $p<,05$).

Tablo 13. Hedonik, Faydacı ve Gösterişçi Tüketim Davranışlarının Birbirleri ile Korelasyonu

		Hedonik Tüketim								Faydacı Tüketim				Gösterişçi Tüketim	
		Macera ve Haz Alışverişi		Rol Alışverişi		Değer Alışverişi		Sosyal ve Fikir Alışverişi		Planlı Alışveriş		Hayal Kırıklığı		Gösterişçi Tüketim	
		r	p	r	p	r	P	r	p	r	p	r	p	r	p
Hedonik Tüketim	Macera ve Haz Alışverişi	-	-	,488*	,000	,438*	,000	,659*	,000	,078	,113	,240*	,000	,416*	,000
	Rol Alışverişi	,488**	,000	-	-	,425*	,000	,425*	,000	,217*	,000	,172*	,000	,287*	,000
	Değer Alışverişi	,438**	,000	,425*	,000	-	-	,392*	,000	,226*	,000	,200*	,000	,247*	,000
	Sosyal ve Fikir Alışverişi	,659**	,000	,425*	,000	,392*	,000	-	-	,090	,068	,274*	,000	,547*	,000
Faydacı Tüketim	Planlı Alışveriş	,078	,113	,217*	,000	,226*	,000	,090	,068	-	-	,209*	,000	,140*	,004
	Hayal Kırıklığı	,240**	,000	,172*	,000	,200*	,000	,274*	,000	,209*	,000	-	-	,345*	,000
Gösterişçi Tüketim	Gösterişçi Tüketim	,416**	,000	,287*	,000	,247*	,000	,547*	,000	,140*	,004	,345*	,000	-	-

Tablo 13'te hedonik tüketimin alt boyutlarından rol alışverişi boyutuna bakıldığında macera ve haz alışverişi ($r=,488, p<,05$), değer alışverişi ($r=,425, p<,05$) ve sosyal ve fikir alışverişi ($r=,425, p<,05$) boyutları ile aralarında orta düzeyde bir korelasyon olduğu görülmektedir. Ayrıca rol alışverişi ile planlı alışveriş ($r=,217, p<,05$) ve gösterişçi tüketim ($r=,287, p<,05$) boyutları arasında zayıf bir korelasyon olduğu söylenebilir. Tekrar Tablo 13'e bakıldığında rol alışverişi ile hayal kırıklığı boyutu arasında çok zayıf bir korelasyon olduğu söylenebilir ($r=,172, p<,05$).

Hedonik tüketimin alt boyutlarından olan değer alışverişi boyutunda ise macera ve haz alışverişi ($r=,438, p<,05$), rol alışverişi ($r=,425, p<,05$) ile sosyal ve fikir alışverişi ($r=,392, p<,05$) boyutunda orta derece bir korelasyon olduğu söylenebilir. Değer alışverişi boyutu ile planlı alışveriş ($r=,226, p<,05$), hayal kırıklığı ($r=,200, p<,05$) ve gösterişçi tüketim ($r=,247, p<,05$) boyutları arasında zayıf yönlü bir korelasyon olduğu söylenebilir.

Hedonik tüketimin diğer bir alt boyutu ise sosyal ve fikir alışverişi boyutu ile macera ve haz alışverişi ($r=,659, p<,05$) ile gösterişçi tüketim ($r=,547, p<,05$) boyutları arasında iyi düzeyde bir korelasyon olduğu görülmektedir. Sosyal ve fikir alışverişi boyutu ile rol alışverişi boyutu ($r=,425, p<,05$) ve değer alışverişi boyutu ($r=,392, p<,05$) arasında orta derece bir korelasyon vardır. Sosyal ve fikir alışverişi boyutu ile hayal kırıklığı boyutu ($r=,274, p<,05$) arasında zayıf yönlü bir korelasyon vardır. Sosyal ve fikir alışverişi boyutu ile planlı alışveriş arasında anlamlı bir ilişki yoktur ($r=,090, p>,05$).

Faydacı tüketimin alt boyutlarından planlı alışveriş boyutu ile macera ve haz alışverişi boyutu ($r=,078, p>,05$) ve sosyal ve fikir alışverişi boyutu ($r=,090, p>,05$) arasında anlamlı bir ilişki yoktur. Planlı alışveriş boyutu ile rol alışverişi ($r=,217, p<,05$), değer alışverişi ($r=,226, p<,05$), hayal kırıklığı ($r=,209, p<,05$) ve gösterişçi tüketim ($r=,140, p<,05$) boyutları arasında zayıf düzeyde bir korelasyon olduğu söylenebilir.

Faydacı tüketimin alt boyutu olan hayal kırıklığı boyutunda macera ve haz alışverişi ($r=,240, p<,05$), rol alışverişi ($r=,172, p<,05$), değer alışverişi ($r=,200, p<,05$), sosyal ve fikir alışverişi ($r=,274, p<,05$) ve planlı alışveriş ($r=,209, p<,05$) boyutları arasında zayıf düzeyde bir korelasyon vardır. Hayal kırıklığı boyutu ile gösterişçi tüketim arasında orta düzeyde bir korelasyon olduğu söylenebilir. ($r=,345, p<,05$).

Gösterişçi tüketim ölçeğinde macera ve haz alışverişi ($r=,416, p<,05$), sosyal ve fikir alışverişi ($r=,547, p<,05$) ve hayal kırıklığı ($r=,345, p<,05$) boyutları arasında orta düzeyde bir korelasyon vardır. Gösterişçi tüketim ile rol alışverişi ($r=,287, p<,05$), değer alışverişi ($r=,247, p<,05$), planlı alışveriş ($r=,140, p<,05$) boyutları arasında zayıf bir korelasyon olduğu söylenebilir.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu çalışmada tüketicilerin alışverişlerinde hedonik, faydacı ve gösterişçi tüketim davranışlarının alt boyutları incelenmiştir. Yapılan çalışmada hedonik alışverişin macera ve haz alışverişi, rol alışverişi, sosyal ve fikir alışverişi ve değer alışverişi boyutları tespit edilmiştir. Tüketiciyi hedonik alışverişe yönlendiren güdüleyici öğeler Arnold ve Reynolds (2003) çalışmalarında ise maceracı alışveriş, kendini özel hissetmek için alışveriş, son modayı takip etmek yeni trendlere yetişmek için alışveriş, başkalarını mutlu etmek ve fırsatları yakalamak için alışveriş olarak belirtilmiştir. Kazakeveicute ve Banyte (2012) hedonik değerini tüketici davranışlarına etkisini incelemeyi amaçladığı çalışmada; sosyal, duygusal ve epistemik değer olmak üzere hedonik değer ile ilgili üç önemli değer ortaya koymaktadır:

Çalışmada hedonik tüketimin alt boyutlarından olan macera ve haz alışverişi, rol alışverişi ve fikir ve sosyal alışverişi ile cinsiyet arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. Kadınlar erkeklere göre alışverişi daha çok macera yaratan, heyecan verici ve teşvik edici olarak gördüklerini, kendini kötü hissedince alışverişe gitmenin onları rahatlattığını, yeni trendleri ve modayı takip etmek ve aileleri ve arkadaşları ile sosyalleşmek için alışverişe gittiklerini belirtmişlerdir. Ayrıca çalışmada cinsiyete göre faydacı tüketim ve gösterişçi tüketim kapsamında bir farklılığın olmadığı gözlemlenmiştir.

Tifferet ve Herstein (2012) gerçekleştirdiği çalışmasında kadınların erkeklere göre genellikle alışveriş yapmaktan daha çok hoşlandıkları, birine hediye alırken daha fazla zaman ve çaba harcadıklarını, ürün bilgisi elde etmeye daha çok eğilim gösterdikleri yapılan çalışma ile paralellik göstermektedir. Özdemir ve Yaman (2007) çalışmasında ise kadınların erkeklere göre daha çok alışverişten heyecan duyma, alışveriş kadınlar için özgürlük duygusu yaşatması, boş zamanlarını değerlendirme şekli olabilmesi, indirim sayesinde fayda elde etme isteği, başkalarını sevindirmek için alışveriş yapma isteği gibi sonuçlara ulaşılmıştır. Kırgız (2014) çalışmasında kadınların erkeklere göre daha çok alışverişten haz duyma, alışveriş yaparak stres atma, başkaları için alışveriş yapmaktan daha çok zevk aldıkları ve erkek tüketicilere göre alışveriş yaparken daha çok rahat hissettikleri ortaya çıkmıştır. Kükrer (2011)'de gerçekleştirdiği çalışmasında ise üniversite öğrencilerinde daha çok kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre hedonik tüketim gerçekleştirme eğiliminde olduğu sonucu ortaya koymuştur.

Çalışmada, 18 yaş ve altı yaş grubunda bulunan katılımcıların diğer yaş gruplarına göre daha çok hedonik tüketim eğilimi ve gösteriş tüketimi eğilimi gösterdiği söylenebilir. Ayrıca, 18 yaş ve altı yaş gruplarının diğer gruplara göre alışverişte ürün indirimlerini, pazarlık yapmayı, başkalarıyla bir araya gelme, yeni modaları takip etme ve yeni ürünlerin neler olduğunu görmekten hoşlanmakta olduğu tespit edilmiştir.

Yapılan çalışmada alışverişte hedonik tüketim ile ilgili eğitim düzeyine göre gruplar arasında bir farklılığın olmadığı belirlenmiştir. Ayrıca lisans eğitim düzeyinde olan katılımcıların planlı alışveriş boyutuna verdikleri katılım düzeyi ortalamasının diğer eğitim düzeyinde olan katılımcılardan daha yüksek olduğu söylenebilir. Lisans eğitim düzeyine sahip tüketiciler alışverişte sadece önceden planladıklarını ve sadece planlanan ihtiyaçları aldıklarını belirtmişlerdir. Ön lisans eğitim düzeyinde olan kişilerin ise diğer yaş gruplarına göre alışverişte hayal kırıklığı yaşadıkları söylenebilir.

Araştırma bulguları incelendiğinde; bekâr katılımcıların evlilere göre alışverişi daha heyecan verici buldukları, arkadaşlarıyla ve aileleriyle alışverişe sosyalleşmek için gittikleri ve gösteriş amacıyla alışveriş eğiliminde oldukları tespit edilmiştir. Öğrenciler ise diğer meslek grubundakilere göre alışverişi heyecan verici ve macera olarak gördüklerini ayrıca alışverişe aile ve arkadaşlarıyla sosyalleşmek için gittiklerini belirtmişlerdir. Bekârların evlilere göre alışverişte macera ve haz alışverişi davranışına daha çok katıldığı ve alışverişte gösterişçi tüketim eğilimi davranışına daha olumlu şekilde baktığı söylenebilir. Ayrıca çalışmada alışverişte faydacı tüketim çerçevesinde medeni duruma göre bir farklılığın olmadığı tespit edilmiştir.

Araştırmada hedonik tüketimin alt boyutlarından sosyal ve fikir alışverişi ile yine hedonik tüketimin alt boyutlarından olan macera ve haz alışverişi ile gösterişçi tüketim arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişkinin olduğu söylenebilir. Fakat faydacı tüketimin alt boyutu olan planlı alışveriş ile hedonik tüketimin alt boyutlarından macera ve haz alışverişi ile sosyal ve fikir alışverişi arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı gözükmektedir. Benzer bir şekilde Yaşar (2017) gerçekleştirmiş olduğu çalışmasında, ortalamada faydacı tüketim eğilimi yüksek olan bir kişinin, plansız satın alma, hedonik tüketim ve gösterişçi tüketim eğilimlerinin daha az olduğu şeklinde bir sonuca ulaşmıştır. Bunun aksine Arısal (2015) yaptığı çalışmasında alışverişte tüketicileri etkileyen hedonik güdüler ile faydacı güdüler arasında bilinenin aksine zayıf bir oranda da olsa pozitif bir yönde ilişki çıktığını ortaya koymuştur.

Çalışmanın tüketim olgusu altındaki satın alma motivasyonlarını dikkate alarak, pazarlama uygulayıcılarına değişen tüketiciyi anlamak yönünde katkı sağlayabileceği düşünülmektedir. Yapılan çalışmanın elbette bazı kısıtları bulunmaktadır. Çalışmada zaman ve maliyet kısıtı vardır. Ayrıca çalışma ankete katılan 416 tüketici ile sadece nicel araştırma yöntemi gerçekleştirildiği için genellenebilir değildir. İlerleyen çalışmalarda farklı veri toplama ve veri analiz yöntemleri kullanılabilir. Tüketim olgusu nitel araştırma yöntemiyle de incelenerek tüketicilerin alışverişlerinde hedonik, faydacı ve gösterişçi tüketim davranışları hakkında detaylı yanıtlar elde edilerek analiz edilebilir.

KAYNAKÇA

- Açıklan, S. ve Erdoğan, L. (2004). “Veblen’ci Gösteriş Amaçlı Tüketim”, SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomi Araştırmalar Dergisi, (7), 1-18.
- Akkılıç, M. E. ve Çetinbaş, H. (2015). “Termal Turizm İşletmelerinde Hedonik ve Faydacı Tüketim Eğiliminin Davranışsal Niyetler Üzerine Etkisi”, International Review of Economics And Management, 3(2), 123-142.
- Akturan, U. (2007) “Tüketici Davranışına Yönelik Araştırmalarda Alternatif Bir Teknik: Etnografik Araştırma”, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6(11), 237-252.
- Akturan, U. (2015). “Hedonik Tüketim Eğiliminin Plansız Satın Alma Eğilimi Üzerindeki Etkisinin Belirlenmesi”, Öneri, 9(33), 109-116.
- Alba, J. W. ve Williams, E. F. (2012). “Pleasure principles: a review of on hedonic consumption”, Journal of Consumer Psychology, 1-17.
- Altunışık, R., Çoşkun, R., Bayraktaroğlu, S. ve Yıldırım, E. (2010). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Uygulamaları (SPSS Uygulamalı)*, Sakarya: Sakarya Yayıncılık.
- Amaldoss, W. ve Jain, S. (2005), “Conspicuous consumption and sophisticated thinking”, *Management Science*, 51(10), . 1449–1466.
- Arısal, İ. (2015) “*Postmodern Dönemde Hedonik ve Faydacı Güdülerin Tüketici Davranışlarına Etkisi: İspanya Huelva Üniversitesi Öğrencileri İle Türkiye Mustafa Kemal Üniversitesi Öğrencileri Arasında Karşılaştırmalı Bir Araştırma*”, Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Arnold, M. J. ve Reynolds, K. E. (2003). “Hedonic shopping motivations”, *Journal of Retailing*, (79), 77- 95.
- Arslan, K. (2003). “Otomobil Alımında Tüketici Davranışlarını Etkileyen Faktörler”, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi*, 83-103.
- Aydın, A. E., Marangoz, M. ve Fırat, A. (2015). “Tüketim Kültürü Çalışmaları Üzerine Bir Literatür Taraması”, *Tüketici ve Tüketim Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 23-40.
- Azizağaoğlu, A. ve Altunışık, R. (2012). “Postmodernizm, Sembolik Tüketim ve Marka”, *Tüketici ve Tüketim Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 33-50.
- Babin, B. J., Darden, W. R. ve Griffin, M. (2018). “Work and/or fun: measuring hedonic and utilitarian shopping value”, *Journal of Consumer Research*, 20(4), 644-656.
- Bagwell, L. ve Bernheim, B. (1996), “Veblen effects in a theory of conspicuous consumption”, *The American Economic Review*, 86(3), 349-373.
- Bakır, U. ve Çelik, M. (2013). “Tüketim Toplumuna Eleştirel Bir Yaklaşım: Kültür Bozumu ve Yıkıcı Reklamlar”, *Selçuk İletişim*, 7(4), 46-63.
- Barut, D. ve Güneş, S. (2018).“ Gösterişçi Tüketimin Nedenleri ve Mobilya Firmalarının Gösteriş Üzerine Geliştirdikleri Algı”, *International Journal of Academic Value Studies*, 4(18), 81-88.
- Batra, R. ve Ahtola, O. (1991). “Measuring the Hedonic and Utilitarian Sources of Consumer Attitudes”, *1991 Kluwer Academic Publishers, Manufactured in the Netherlands*, 2(2), 159-170.

- Boğa, Ö. ve Başçı, A. (2016). “Ağızdan Ağıza Pazarlamanın Gösterişçi Tüketim Üzerine Etkisi”, *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, 12(45), 463-489.
- Chaudhuri, H. R., Mazumdar, S. ve Ghoshal, A., (2011), “Conspicuous consumption orientation: conceptualisation, scale development and validation”, *Journal of Consumer Behaviour*, 216-224.
- Choi, J., Li, Y., Rangan, P. ve Chatterjee P. (2014). “The Odd-Enging Price Justification Effect: The Influence Of Price Edings On Hedonic And Utilitarian Consumption”, *Journal of the Academy of Marketing Science*, 42(5), 545-557.
- Çabuk, S. ve Yağcı, M.İ. (2003). *Pazarlamaya Çağdaş Yaklaşım*, İstanbul: Nobel Kitabevi.
- Çakır, M., Çakır, F., ve Usta, G. (2010). Üniversite Öğrencilerinin Tüketim Tercihlerini Etkileyen Faktörlerin Değerlendirilmesi, *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2(2), 87-94.
- Çınar, İ. (2014). “Ölüm Kaygısı ve Gösterişçi Tüketim Eğilimi”, *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (5), 89-104.
- Çınar, R. ve Çubukcu, İ. (2009). Tüketim Toplumunun Şekillenmesi ve Tüketici Davranışları-Karşılaştırmalı Bir Uygulama, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(1), 277-300.
- Demirgüneş, B. K. (2016). “İnternet Alışverişlerinde Hedonik ve Faydacı Değer Algılarının Davranışsal Sonuçları: E-Sadakat ve Ağızdan Ağıza İletişim”, *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (13), 246-269.
- Doğan, H. G., Gürler, A. Z. ve Ağcadağ, D. (2014). “Hedonik Tüketim Alışkanlıkları Üzerine Etkili Faktörlerin Değerlendirilmesi (Tokat İli Örneği)”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(30), 69-77.
- Erdoğan, M. (2016). “Lüks Tüketim, Materyalizm, Sosyo-Ekonomik Statü ve Dini Değerler”, Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Erkan, E. (2018). “Gençlerde Tüketim ve Din”, İstanbul: Hiperlink Yayıncılık.
- Güleç, C. (2015). “Thorstein Veblen ve Gösterişçi Tüketim Kavramı”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 38(1), 62-82.
- Güllülü, U., Ünal, S. ve Bilgili, B. (2010). “Kendini Gösterim ve Kişilerarası Etkileşimin Gösterişçi Tüketim Üzerindeki Etkilerini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma”, *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 28(1), 105-139.
- Gürbüz,, S. ve Şahin, F. (2016). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri Felsefe-Yöntem-Analiz*, Ankara: Seçkin Kitabevi.
- Gürer, S. Z. V. ve Gürer, M. (2017). “Televizyonda Tasarlanan Hayatlar Ekseninde “Gösterişçi Tüketimin” Sunumu: Cesur ve Güzel Dizisi Örneği”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(51), 1160-1173.
- Hirschman, E. C. ve Halbrook, M. B. (1982). “Hedonic consumption: emerging concepts, methods and propositions”, *Journal of Marketing* 46, 92-101.
- Kalaycı, Ş. (2010). *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*, Ankara: Asil Yayınları.
- Karagöz, Y. ve Kösterelioğlu, İ. (2008). “İletişim Becerileri Değerlendirme Ölçeğinin Faktör Analizi Metodu İle Geliştirilmesi”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21, 81-98.
- Kazakevicitue, A. ve Banyte J. (2012). “The relationship of consumer perceived hedonic value and behavior”, *Inzinerine Ekonomika-Engineering Economic*, 23(5), 532-540.
- Kırgız, A. (2014). “Hedonism, a consumer disease of the modern age: gender and hedonic shopping in Turkey”, *Global Media Journal: TR Edition*, 4(8), 200-212.
- Koçak, P. G. (2017). “Gösterişçi Tüketim Üzerine Teorik ve Uygulamalı Bir Çalışma: Pamukkale Üniversitesi Örneği”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (2), 79-112.

- Köseoğlu, E. ve Burkut, E. B. (2017). “Komşuluk İlişkilerinde Gösterişçi Tüketim Teorisi ve Medya Yoluyla Mekanın Araçsallaşması”, *10. Uluslararası Sinan Sempozyumu, 27-28 Nisan 2017, Trakya Üniversitesi, Edirne.*
- Kronrod, A., Grinstein, A. ve Wathieu, L. (2012). “Enjoy! Hedonic Consumption and Compline with Assertive Messages”, *Journal of Consumer Research*, 39(1), 51-61.
- Kurtuluş, K. (1985). *Pazarlama Araştırmaları*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Yayın No:2789.
- Kükreler, Ö. (2011). “Üniversite Öğrencilerinde Hedonik Tüketimin Cinsiyete Göre Farklılaşması”, *Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi*, 78-87.
- Lim, E., Cyr, D. ve Tan, CW. (2012). “Untangling Utilitarian And Hedonic Consumption Behaviors In Online Shopping”, *PACIS 2012 Proceedings*.
- O’Cass, A. ve McEwen, H. (2004). “Exploring consumer status and conspicuous consumption”, *Journal of Consumer Behaviour*, 4(1), 25–39.
- Odabaşı, Y. ve Barış, G. (2002). *Tüketici Davranışı*, Ankara: MediaCat Akademi.
- Okada, E. M. (2005). “Justification effects on consumer choice of hedonic and utilitarian goods”, *Journal of Marketing Research*, XI(II), 43-53.
- Özdemir, Ş. ve Yaman, F. (2007). “Hedonik Alışverişin Cinsiyete Göre Farklılaşması Üzerine Bir Araştırma”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İBBF Dergisi*, (2), 81-91.
- Ural, T. ve Hallumoğlu, Ç. E. (2018). “Tüketim Değerlerinin Gösterişçi Tüketim Eğilimi ve Satın Alma Niyeti Üzerindeki Etkileri: Hatay Örneği”, *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 6(4), 48-60.
- Patır, S. (2009). “Faktör Analizi İle Öğretim Üyesi Değerleme Çalışması”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23 (4), 69-86.
- Saraçlı, S. (2011). “Faktör analizinde yer alan döndürme metotlarının karşılaştırmalı incelenmesi üzerine bir uygulama”, *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 1(3), 22-26
- Sarıtaş, E. ve Haşiloğlu, S. B. (2015). “Çalışan Kadınların Özel Alışveriş Sitelerinden Satın Alımlarının Hedonik Amaçlı Tüketim Açısından İncelenmesi”, *JUYD*, 6(1), 53-62.
- Tabachnick, B.G. ve Fidell, L.S. (2007). *Using multivariate statistics*, 5th Edition, Pearson Allyn Bacon, Boston.
- Tanrısevdi, A. ve Baran, G. G. (2017). “Turistlerin Hedonik ve Faydacı Tüketim Eğilimlerinin Belirlenmesi”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(60), 551-566.
- Tifferet, S. ve Herstein, R. (2012). “Gender differences in brand commitment, impulse buying and hedonic consumption”, *Journal of Product & Brand Management*, 21(3), 176-182.
- Torlak, Ö. (2016). *Tüketim – Bireysel Eylemin Toplumsal Dönüşümü*, İstanbul: İnkılab Basım Yayım.
- Trigg, A. (2001). “Veblen, bourdieu, and conspicuous consumption”, *Journal of economics issues*, 35(1).
- Voss, K. E., Spangenberg, E. ve Grohmann, B. (2003). “Measuring the hedonic and utilitarian dimensions of consumer attitude”, *Journal of Marketing Research*, 310-320.
- Wang, C., Chen, Z., Chan, A. ve Zheng, Z. (2000). “The influence of hedonic values on consumer behaviors”, *Journal of Global Marketing*, 14(1-2), 169-186.
- Wu, J. ve Holsapple, C. (2014). “Imaginal and emotional experiences in pleasure-oriented IT usage: a hedonic consumption perspective”, *Information&Management*, 51, 80-92.
- Yaşar, M. (2017). *Hedonik ve Faydacı Tüketim Bağlamında Tüketici Davranışlarının İncelenmesi. Gençlerin Hedonik Tüketim Eğilimlerini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma*, Doktora Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.

Zengingönül, O. (2012). “*Küresel Put: Tüketim Ekonomisi Yeni Sapkınlık: Sosyal Bilinç*”, Ankara: Nobel Yayıncılık.

İŞ YERİNDE MİZAH: BANKA ÇALIŞANLARININ METAFORİK ALGILARI HUMOR AT WORK: BANK EMPLOYEES METAPHORICAL PERCEPTION

Eylem BAYRAKÇI¹

1. Dr.Öğr.Üyesi, Isparta Uygulamalı Bilimler
Üniversitesi, eylembayrakci@isparta.edu.tr,
<https://orcid.org/0000-0001-8006-9160>

Makale Türü Article Type
Araştırma Makalesi Research Article

Başvuru Tarihi Application Date
09.11.2019 11.09.2019

Yayına Kabul Tarihi Admission Date
21.11.2019 11.21.2019

DOI
10.20875/makusobed.644721

Öz

Mizahın insanın mutluluğuna ve refahına olumlu etkilerinin olduğu uzun zamandır bilinmektedir. Birçok disiplin tarafından araştırma konusu yapılan mizah, son zamanlarda örgütsel davranışlar alanında çalışan araştırmacıların da dikkatini çekmiş ve iş yerinde mizah çalışma konusu yapılmaya başlanmıştır. Bu çalışma banka çalışanlarının iş yerinde mizah algılarını metaforlar aracılığıyla sunmayı amaçlamaktadır. Bu amaçla 36 banka çalışanından elde edilen verilerin tümevarımsal içerik analizi sonucunda iş yerinde mizah ile ilgili farklı bakış açıları belirlenmiştir. Buna göre, sağlık çağrışımı yapan ilaç ve doktor metaforlarının sıklıkla kullanıldığı, mizahın iş yerinde iyileştirici, tedavi edici gücü olan bir örgütsel unsur olarak algılandığı görülmüştür. Bunun yanı sıra, yine sıklıkla ifade edilen ve doğa çağrışımı yapan, güneş, hayat, gökkuşağı gibi metaforlar ve besin çağrışımı yapan, tuz, tatl, et gibi metaforlar, iş yerinde mizahın örgüt üyesinin yaşamını sürdürebilmesi için zorunlu bir ihtiyaç olarak algılandığını göstermiştir. Üretilen bu metaforlar için sunulan gerekçeler ve metaforların mantıksal dayanakları ise mizah kuramları kapsamında değerlendirilerek mizahın çoğunlukla Rahatlama kuramı bağlamında algılandığı, bunun yanı sıra Uyumsuzluk kuramını çağrıştıran dayanakların da olduğu tespit edilmiştir. Çalışma grubundan elde edilen veriler içinde Üstünlük kuramını ifade eden metafor gerekçesi ve dayanağı betimlenmemiştir.

Anahtar Kelimeler: *İş Yerinde Mizah, Banka Çalışanları, Metafor, Mizah Kuramları, Nitel Araştırma,*

Abstract

It has long been known that humor has positive effects on human happiness and well-being. The humor, which has been the subject of research by many disciplines, has also recently attracted the attention of researchers working in the field of organizational behavior and the humor in the workplace has come into use of subject of research. This study aims to present the humor perception of the employees in the workplace via metaphors. For this purpose, as a result of the inductive content analysis of the data obtained from 36 bank employees, different perspectives on humor in the workplace were determined. According to this, it has been seen that drugs and doctor metaphors which are associated with health are frequently used and humor is perceived as an organizational element with healing and therapeutic power in the workplace. In addition, metaphors such as sun, life, rainbow, which are often expressed and associated with nature connotations, and metaphors which make nutrient connotations such as salt, sweet and meat, have shown that humor is perceived as a necessary necessity for the survival of the organization member at work. The rationales of the metaphors produced and the logical basis of these metaphors were evaluated within the context of humor theories and it was found that humor was mostly perceived in the context of Relief theory, and that there were also foundations that evoke the theory of Incongruity. In the data obtained from the study group, the rationale and the basis of the metaphor expressing the theory of Superiority were not described.

Keywords: *Humor at Work, Bank Employees, Metaphor, Humor Theories, Qualitative Research,*

1. GİRİŞ

18. yüzyılda ortaya çıkan sanayi devrimi endüstrileşme sürecini Avrupa'dan başlayarak tüm dünyaya yayarken Son yıllarda hem duyguların örgütsel bağlamda ele alındığı hem de olumsuz örgütsel çıktılarının azaltılmasında etkili olan pozitif psikoloji konularının araştırıldığı çalışmaların sayısı artmaya başlamıştır. Sosyal ilişkilerin vazgeçilmez unsuru olan mizah da bu konulardan birisidir ve son zamanlarda örgütsel davranış yazınında yerini almaya başlamıştır.

Plester (2009) mizahın yaygın, kökleşmiş ve Westwood ve Rhodes (2007)'in çalışmalarından yaptıkları alıntı ile “insan deneyiminin son derece anlamlı bir yönü”, bu nedenle de örgütsel bağlamla kesinlikle ilişkili bir unsur olduğunu söylemektedir (s.89). Mizah aynı zamanda örgütsel yaşamda çatışmayı azaltan, yaratıcılığı ve çalışanların katılımını arttıran, iletişimi geliştiren, bu nedenle olumlu örgüt iklimi oluşturmaya yardımcı olan (Chan, 2010, s. 721), stres ve gerginliği azaltan, sorunlarla baş etmeyi kolaylaştıran ve örgütsel sessizliğe karşı kullanılabilir önemli bir araç (Warren ve Fineman, 2006, s. 109) olarak görülmektedir. Liderin etkinliğiyle de yakından ilgili olan iş yeri mizahı lider tarafından olumlu kullanılabilirse “iyi” bir lider olarak kabul edilme olasılığı da artacaktır (Liu ve Wang, 2016, s.1307).

Örgüt yaşamıyla böylesine yakından ilişkili olan iş yeri mizahı bu çalışmada banka çalışanlarının metaforik algılarıyla ifade edilmeye çalışılacaktır. Çalışma grubu olarak banka çalışanlarının tercih edilmesinde önemli bir neden, uzun ve yoğun çalışma saatleri, müşteriyle yoğun iletişim, hata maliyetinin yüksekliği, karmaşık ve çok sayıda işlem türü, teknik bilginin oldukça önem taşıması gibi nedenlerle yüksek stres içeren bir çalışma alanı olduğunun, dolayısıyla iş yeri mizahının banka çalışanlarının örgüt yaşamında önemli bir yere sahip olduğunun düşünülmesidir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Mizah Kavramı

Mizah yaşamın her anında olmasına ve sürekli kullanılmasına rağmen tanımlanması oldukça zor bir kavramdır. Bu durum araştırmacının araştırma konusuna ve araştırmanın amacına bağlı olarak mizahı farklı bakış açılarıyla tanımlamalarına bağlıdır (Cooper 2008'den aktaran Miznikova ve Schönfeldt, 2010, s.9) Mizah; şaka gibi gülme çağrışımı yapan bir uyarıcıdır (Iqball ve Hassan, 2018, s.110). Martin (2007, s.5) mizahı, algılanan eğlenceli bir uyaran ve buna bağlı olarak verilen duygusal ve bilişsel tepkiler olarak tanımlamaktadır. Genel olarak mizah, bir kişinin yaptığı veya söylediği ve başkası tarafından komik olarak algılanan ve gülme istediği uyandıran her hangi şeydir.

Örgütsel davranış yazınında da mizah, yukarıda sözü edildiği gibi, farklı araştırmacılar tarafından araştırma konusuna ve amacına bağlı olarak farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Örneğin, satış dilinde mizah, müşteri çekmek ve müşteri ile ilgi alanlarını ve ilişkilerini geliştirmek için gerçekleştirilen bir yetenek ve çaba (Wagle 1985'den aktaran Iqball ve Hassan, 2018, s.110), yönetim kapsamında mizah, ustalık, sözel beceri ve/veya uyumsuzluğun kahkaha uyandırma gücüne sahip olduğu mesaj (Bergeron ve Vachon 2008'den aktaran Javadi vd., 2013, s.147), iletişim aracı olarak; “bireyde, grupta veya örgütte olumlu duygular ve bilişler üreten eğlenceli iletişimler” (Romero ve Cruthirds, 2006, s.59) olarak tanımlanabilmektedir. Ancak bu tanımdaki eğlenceli iletişimler; komik açıklamalar, fıkralar, şakalar gibi şeylerdir. Dolayısıyla alay, iğneleme, dalga geçme gibi doğası gereği acı veren iletişim bu tanıma dâhil edilmemelidir (Miller, 1996, s.18-19). Elbette iletişimin konusuna göre mizahın bazı durumlarda, bazı taraflarca olumsuz algılanabileceği de unutulmamalıdır.

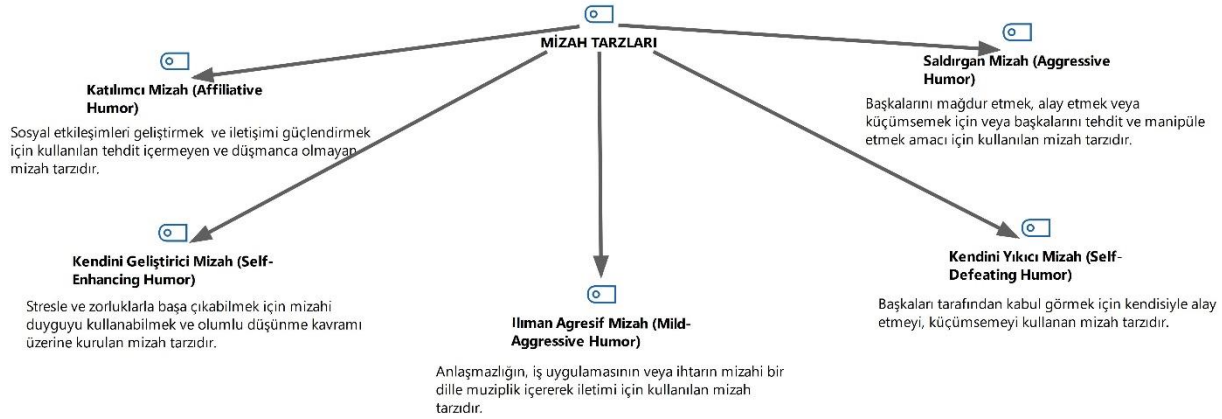
Mesmer-Magnus vd. (2012) mizahın tanımlanmasını ve işlevsel hale getirilmesini zorlaştıran dört faktör olduğunu ifade etmişlerdir (s.156):

- “Mizah” ve “mizah duygusu” terimleri çoğunlukla birbirinin yerine kullanılır,
- Mizah çok boyutludur ve boyutları görünüşe göre birbirinden farklıdır,
- Mizah çeşitli şekillerde ölçülür,
- Bazıları olumlu, bazıları olumsuz olan çok sayıda mizah tarzı vardır.

2.2. Mizah Tarzları

Kişilerin mizah girişiminde bulunurken benimseyebilecekleri tarzlara bakıldığında, yazında bazı yazarların işbirlikçi/yararlı tarzlar karşısında rekabetçi/zararlı tarzları ifade ettikleri (Mesmer-Magnus vd., 2012, s.166) ve buna bağlı olarak; katılımcı mizah (affiliative humor), kendini geliştirici mizah (self-enhancing humor), saldırgan mizah (aggressive humor) ve kendini yıkıcı mizah (self-defeating humor) olmak üzere dört tür mizahtan bahsettikleri (Liu ve Wang, 2016; Oktuğ vd., 2018; Rüzgar, 2018), bazı yazarların ise bu tarzlara ılıman saldırgan mizahı (mild-aggressive humor) da ekleyerek beş mizah tarzından bahsettikleri görülmüştür (Mesmer-Magnus vd., 2012; Obthani vd., 2013; Romero ve Cruthirds, 2006).

Şekil 1. Mizah Tarzları

Kaynak: Mesmer- Magnus vd., 2012, s. 166 ve Obthani vd., 2013, s. 195-196'dan uyarlanmıştır.

Buna göre katılımcı mizah ve kendini geliştirici mizah tarzları işbirlikçi/yararlı mizah tarzlarından, saldırgan ve kendini yıkıcı mizah rekabetçi/zararlı mizah tarzlarından kabul edilecektir. İliman saldırgan mizah ise bu iki uç arasında yer alan bir konumda olacaktır. Dolayısıyla, iş yerinde mizah, kullanılan mizah tarzına ve mizahın kullanım amacına bağlı olarak örgüt, grup ve/veya birey üzerinde olumlu veya olumsuz sonuçlar doğurabilecektir.

2.3. Mizah Kuramları

Mizah ile ilgili kuramların ortaya atılması ve incelenmesindeki önem, neyin niçin mizahi olarak değerlendirilebileceğini açıklamaktır. Yazında üç temel kuramsal bakış açısı ile insanların neden güldüklerinin ve mizahı neden yaşadıklarının açıklanmaya çalışıldığı görülmektedir.

Kuramlardan ilki Platon ve Aristoteles'e kadar uzanan "üstünlük kuramı"dır. Üstünlük kuramı, bir kişinin bir şekilde kendini başka kişilerden daha üstün hissettiğinde mizahı kullanacağını düşünür (Miznikova ve Schönfeldt, 2010, s.11). İş yerinde mizah üstünlük kuramı bağlamında ele alındığında yöneticilerin astları üzerinde kontrol sahibi olmak için mizahı kullanacağını varsayar, bu durumda mizah her zaman saldırgan tarzda da olmayabilir. Aynı zamanda bu mizahı kullanmak, zorlayıcı ve eleştirel bir dil kullanırken ortaya çıkan eleştirilere maruz kalmadan yetki sınırlarını korumayı da sağlayabilir (Martin, 2010, s.209). Kurama göre statü, kimin, kimin üzerinde mizah yapacağını belirleyen önemli bir örgütsel unsurdur (Duncan, 1985, s. 559). Buna göre, yüksek statülü çalışanların düşük statülü çalışanlara göre daha fazla mizah yapmaları beklenir, ayrıca, mizahı yüksek statülü olanlar başlatır ve çoğunlukla mizahın odak noktasında düşük statülü olanlar vardır ve son olarak diğer yüksek statülü çalışanların varlığı durumunda, bir başka yüksek statülü kişi kendini yıkıcı mizah tarzından kaçınacaktır.

Mizahı açıklamaya çalışan diğer bir kuram "rahatlama kuramı"dır. Sigmund Freud tarafından geliştirilen kuram, yazında psikanalitik kuram olarak da adlandırılmaktadır (Abalı, 2016). Kuram, mizahı gerilimi ve stresi azaltma aracı olarak açıklar. Buna göre mizah, gerçeği reddetmek ve kendisini acı çekmekten korumak için ego ve süper ego tarafından kullanılan bir savunma mekanizmasıdır (Cooper, 2008, s.1096). Aynı zamanda mizah bastırılmış duyguların daha kolay ve kabul edilebilir şekilde dışa vurulmasını sağlar (Freud vd. 1991'den aktaran Lennon-Maslin, 2018, s. 4). Mizah rahatlama kuramına göre örgütsel bağlamda ele alındığında usta bir yöneticinin elinde etkili bir iletişim aracına dönüşebileceği varsayılır. Örneğin, bütçe kesintilerini tartışmak için yapılan bir yönetim kurulu toplantısına "peki, yine de öğle yemeği yemeye gücümüzün yeteceği anlaşılıyor ama aşçı şikayetleri pek kabul etmiyor sanırım" diye başlayan yönetici, kişiler

üzerindeki baskı ve gerilimi azaltarak, toplantının daha iyi yönetilebilmesine ve konunun daha açık ve dürüst tartışılabilmesine imkan sağlayabilecektir (Meyer, 2000, s.313).

Günümüzün baskın mizah teorilerinden üçüncüsü “*uyumsuzluk kuramı*”dır. Kurama göre, mizah bir kişinin zihinsel çerçevesiyle uyuşmayan veya tutarsız bir şey algıladığında (Lennon-Maslin, 2018, s. 4) veya hiç beklenmedik, mantıksız veya herhangi bir ölçüye göre uygunsuz olarak kabul edilen bir durumla karşılaştığında verdiği zihinsel bir tepkidir (Morreal, 1997’den aktaran Abalı, 2016, s. 121). Kuramın mizahın, yersiz ve uyumsuz durumları anlamak ve onlara dikkat etmek için gerekli zihinsel kapasiteye sahip olmayı gerektiren bilişsel yönünü vurguladığı belirtilmelidir (Miznikova ve Schönfeldt, 2010, s.11). Bu kurama göre örgütsel bağlamda ele alındığında mizah, beklenmedik veya uygunsuz bir bilginin ve/veya duygunun sosyal riski minimize ederek aktarılmasına yardımcı olacak bir araç olarak kullanılabilir.

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın temel amacı, banka çalışanlarının iş yerinde mizah ile ilgili algılarını metaforlar aracılığıyla ortaya koymaktır. Bu temel amaca bağlı olarak cevap aranan araştırma soruları şu şekildedir: “Banka çalışanları iş yeri mizahını nasıl anlıyorlar?”, “iş yerinde mizahın oynadığı rolleri metaforlar aracılığıyla nasıl ifade ediyorlar?”, “bu roller mizah kuramları çerçevesinde nasıl değerlendirilebilir?”

3.2. Araştırmanın Deseni

Araştırmada nitel araştırma yöntemi desenlerinden olgu bilim deseni kullanılmıştır. Olgu bilim, bir kişinin kendisi ve dış dünyaya ait olgulara (sosyal durum ve olaylara) ilişkin kendine özgü anlamlarını ortaya çıkarmak ve bir duruma ilişkin algısını ortaya koymaktır (Güler vd. 2013’den aktaran Sığırı, 2018, s.186). Olgu bilim bir olgu veya kavramla ilgili yaşanmış deneyimlerin ortak anlamını tanımlar (Creswell, 2018, s.77). Araştırmada iş yeri mizahı bir olgu olarak ele alınarak, katılımcıların bu olguyla ilgili deneyimlerinden yola çıkılmış ve metaforlar aracılığıyla mizahın ortak anlamı tanımlanmaya çalışılmıştır.

Hasırcı (2017) metaforu “herhangi bir kavrama ilişkin düşüncelerimizi yapılandıran, yönlendiren ve işlevsel hale getiren güçlü, zihinsel ve sistematik bir araç” olarak ifade etmiştir (s.717). Metaforlar incelenmek istenen kavramların nasıl algılandığının ortaya çıkartılmasına katkı sağlar ve anlaşılması ve ifade edilmesi zor olan soyut bir kavramı somut olarak betimlemek ve açıklamak için kullanılabilir (Ekici, 2016, s.616). Araştırmada ifade edilmesi zor ve soyut bir kavram olarak iş yerinde mizahın nasıl algılandığının betimlenebilmesi için metaforlardan yararlanılmıştır.

3.3. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu özel bir bankanın çalışanları oluşturmuştur. Araştırmada amaçlı örneklem yöntemlerinden “ölçüt örneklem” kullanılmıştır. Buna göre “aynı bankanın çalışanı olmak” ölçüt olarak belirlenmiştir. Çünkü aynı bankanın çalışanlarının, iş süreçleri, iş koşulları, örgüt kültürü, örgüt iklimi gibi konularda benzer özellikler taşıyacağı varsayılmıştır. Çalışma alanı olarak bankanın seçilmesinde önemli etken, daha önce sözü edildiği gibi çalışma koşulları gereği mizahın daha fazla kullanılabileceğinin (ve/veya kullanılması gerektiğinin) varsayılmasıdır. Buna göre Isparta il merkezinde faaliyette bulunan özel bir bankanın 36 çalışanı araştırmanın çalışma grubunu oluşturmuştur. Çalışma grubuna ait bilgiler Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Katılımcıların Özellikleri

Özellik	Değişken	f	%
Cinsiyet	Kadın	19	52,78
	Erkek	17	47,22
Yaş	25-29 yaş	5	13,89
	30-34 yaş	7	19,44
	35-39 yaş	9	25,0
	40-44 yaş	9	25,0
	45-49 yaş	5	13,89
	50-54 yaş	1	2,78
Kurumda görev süresi	0-4 yıl	5	13,89
	5-9 yıl	9	25,0
	10-14 yıl	7	19,44
	15-19 yıl	10	27,78

	20-24 yıl	4	11,11
	25-29 yıl	1	2,78
<u>TOPLAM</u>		<u>36</u>	<u>100,0</u>

Buna göre, 36 katılımcının 19'u (%52,7) kadındır. Çalışma grubunun yaş aralığına bakıldığında 35-49 yaş aralığında yer alan katılımcılar çalışma grubunun yarısını oluşturduğu görülmektedir. Kurumda yapılan görev süresi ise çoğunluğu 15-19 yıl aralığında olmak üzere (%27,7), 1 yıl ile 25 yıl arasında değişmektedir.

3.4. Verilerin Toplanması

Çalışma grubunda yer alan banka çalışanlarına “iş yerinde mizah.... gibidir, çünkü...” yazan ve kişisel bilgilerini içeren yazılı bir form sosyal medya aracılığıyla gönderilmiş ve üzerinde düşünerek cevaplandırmaları için iki gün süre verilmiştir. İletinin içeriğine araştırmanın kapsamı ve konusu ile ilgili bilginin yanısıra “metafor” kavramı ve işlevi ile ilgili bilgi de verilmiştir. Veriler aynı yöntemle toplanmıştır.

Söz konusu formda yer alan “gibidir” ve “çünkü” ifadeleri metaforik çalışmalarda sıklıkla kullanılmaktadır. Burada yer alan “gibi” ifadesi metaforun konusu ve kaynağı arasındaki ilişkiyi açıklamak için, “çünkü” ifadesi ise, metafor için mantıklı bir dayanak ve/veya metafor konusunda gerekçe sunmak için kullanılmaktadır (Saban 2008 ve Saban 2009'dan aktaran Ayduğ vd., 2018, s. 114).

3.5. Verilerin Analizi

Çalışma grubundan elde edilen veriler tümevarımsal içerik analizi tekniği ile analiz edilmiştir. İçerik analizinde toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşılmaya çalışılır. İçerik analizi kodlama yoluyla verilerin altında yatan kavramları ve bu kavramlar arasındaki ilişkileri ortaya çıkarmayı amaçlayan “tümevarımcı” bir yaklaşımdır (Sığırı, 2018, s. 280). Çalışmada elde edilen veriler yapılan bazı metaforik çalışmalarda da kullanılan (Ayduğ vd., 2018; Göçer, 2013) beş aşamalı içerik analiz tekniği ile betimlenmiştir.

Birinci aşama “*adlandırma aşaması*”dır. Bu aşamada, banka çalışanlarından toplanan formlar bilgisayara kaydedilmiş ve maxqda 18 nitel veri analiz programına analizi yapılmak üzere belge ismi verilerek aktarılmıştır. Ayrıca bu aşamada analiz programına, katılımcıların kişisel özellikleri değişken olarak; çalışma grubundan gelen tüm metaforlar ise, herhangi bir analize tabi tutulmadan, kod olarak tanımlanmıştır.

İkinci aşama “*eleme ve sınıflandırma aşaması*”dır. Bu aşamada kodlaması yapılan fakat analize tabi tutulmayan metaforların okumaları yapılmış, metaforlar, konusu, kaynağı ve gerekçesi bakımından değerlendirilmiştir. Bu aşamada herhangi bir metafor özelliği taşımadığı belirlenen ve/veya metafor kaynağı bulunmayan veriler analiz dışında bırakılmıştır. Analiz dışında bırakılan metaforlar Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Araştırmada Analiz Dışında Bırakılan Metaforlar ve Gerekçeleri

Oluşturulan Metafor	Analiz Dışı Bırakılma Gerekçesi/Kaynağı
1- Zevk unsuru	“İş yerinde mizah zevkli gibidir çünkü keyif verir” (Herhangi bir metafor kaynağı ve/veya gerekçe içermediğinden).
2- Komiklik	“İş yerinde mizah komiklik gibidir çünkü insanı güldürür ” (Herhangi bir metafor kaynağı ve/veya gerekçe içermediğinden).

Buna göre iki metafor mantıklı bir dayanak sunulmadığı gerekçesi ile analiz dışında bırakılmış ve kalan 34 metaforla analize devam edilmiştir.

Üçüncü aşama olan “*derleme ve kategorileri oluşturma aşaması*”nda, benzer çağrışım yapan, ilişkili olduğu yorumlanan metaforlar belirlenmiştir. Ayrıca bu aşamada maxqda 18 analiz programı aracılığıyla katılımcı ifadeleri benzerlik ve ilişki bakımından okunarak, mizahın iş yerinde oynadığı algılanan roller belirlenmeye çalışılmış ve kategori olarak sunulmuştur. Bu aşamanın sonucunda çalışma grubunun algısıyla iş yerinde mizahın altı farklı rol oynadığı belirlenerek 6 kategori oluşturulmuştur. Bu aşamada kategorileştirilen metaforlar yazında yer alan kuramlar bağlamında değerlendirilmiş ve her bir kuram ayrı bir tema olarak betimlenerek, ilişkili olduğu düşünülen kuramlar altında toplanmıştır.

Dördüncü aşama “*geçerlilik ve güvenilirliği sağlama aşaması*”dır. Nitel araştırmaların doğası gereği geçerlilik ve güvenilirlik anlayışının farklılaştığı, niteliği arttırıcı ölçütlerden bahsedildiği görülmektedir. Lincoln ve Guba (1986) nitel araştırmaların geçerlilik ve güvenilirliğinden çok inandırıcılığın olması gerektiğinden bahsetmişlerdir. Lincoln ve Guba (1986) inandırıcılığın ise, inanılabilirlik, aktarılabirlik,

güvenilebilirlik ve onaylanabilirlik ölçütleriyle sağlanabileceğini ifade etmişlerdir. Guba (1981, s.80) nitel araştırmalarda iç geçerlilik faktörünün inanılabilirlik, dış geçerlilik faktörünün aktarılabirlik olarak ifade edilmesi gerektiğini söylemiştir. İnanılabilirlik bulguların ne ölçüde gerçekte uyumlu olduğunu ifade eder. Aktarılabirlik ise bulguların diğer bağlamlara ne derecede uyarlanabileceğini, benzer çalışma ve içeriklerle ne derece örtüştüğünü ifade eder. Çalışmada inanılabilirliğin sağlanması için katılımcı ifadelerine doğrudan alıntılarla yer verilmiş, kod ve kategori listesi bazı katılımcılara ulaştırılarak katılımcı teyidi alınmıştır. Aktarılabirlik çalışmaları olarak; veri toplama ve araştırma süreci detaylı bir şekilde anlatılmış, ölçüt örnekleme yöntemi kullanılmış, bazı veriler araştırmanın amacına uygun olmadığı düşüncesiyle analiz dışında bırakılmıştır. Ayrıca verilerin analizinde maxqda 18 nitel veri analiz programı kullanılmıştır. Whitemore vd. (2001) verilerin analizinde bilgisayar programları kullanmayı hem inandırıcılık hem de güvenilirlik için önermektedir (aktaran Arastaman vd., 2018, s. 59). Güvenilebilirlik genel olarak bir araştırmanın benzer koşullarda benzer katılımcılarla tekrarlandığında benzer sonuçlar vermesi olarak ifade edilmektedir. Elbette nitel araştırmalarda bulgular genellenemeyecektir. Bu durumda nitel araştırmalarda güvenilirlik bulguların birden fazla araştırmacı tarafından yapılan kodlamalar arasındaki tutarlılık olarak belirtilmektedir (Creswell, 2018, 213). Bu kapsamda yönetim organizasyon ve örgütsel davranışlar çalışma yapan bir araştırmacıdan bulguları değerlendirmesi istenmiştir. Diğer araştırmacının bulguları değerlendirmesi sonucu bir metafor ve metaforun kaynağı konusunda görüş ayrılığına düşüldüğü tespit edilmiştir. Bu aşamada Miles ve Huberman (1994, s.64)'ın önerdiği; Görüş Birliği / (Görüş Birliği+Görüş Ayrılığı) şeklindeki güvenilirlik formülü kullanılarak güvenilirlik katsayısı hesaplanmıştır. Buna göre; güvenilirlik = $33/(33+1) = 0,97$ olarak bulunmuştur. Miles ve Huberman (1994, s.65) bu katsayının en az %70 olması gerektiğini ifade etmiştir. Uzman araştırmacı ile birlikte metaforun tekrar incelenmesi sonucu araştırmacı ile görüş birliğine varılmış ve anlaşmazlığa düşülen metafor araştırma kapsamından çıkarılarak analizler 33 metafor ile tamamlanmıştır. Tablo 3'de görüş ayrılığına düşülen ve araştırmaya dâhil edilmeyen katılımcı ifadesi verilmiştir. Nitel araştırmalarda onaylanabilirlik ise verilerin analizinde mümkün olduğu kadar önyargılardan uzak kalarak tarafsızlığın sağlanmasıdır. Bu aşamada yine uzman incelemesi ve katılımcı doğrulaması ile elde edilen verilerin mümkün olduğu kadar araştırılan olguyu yansıtmaları sağlanmıştır.

Tablo 3. Görüş Ayrılığı Sonucu Analiz Dışında Bırakılan Metafor ve Gerekçesi

Oluşturulan Metafor	Görüş Ayrılığı Gerekçesi
Hayat	"İş yerinde mizah hayat gibidir çünkü gülmek çalışırken yaşadığımı anlamamı sağlıyor" (metafor dayanağı ve metafor içermediğinden).

İçerik analizinin son aşaması "*verilerin yorumlanması aşaması*"dır. Bu aşamada elde edilen bulgular tablo, şekil ve görsel araçlar kullanılarak sunulmuş ve yorumlanmıştır.

4. BULGULAR VE YORUM

Çalışmanın bu bölümünde öncelikle banka çalışanlarının geliştirdikleri metaforlar sunulacak, daha sonra bu metaforların gerekçeleri ve dayanaklarından yola çıkılarak oluşturulan kategoriler yazında bahsi geçen mizah kuramları çerçevesinde yorumlanacaktır.

4.1. Banka Çalışanlarının İş Yerinde Mizah İle İlgili Geliştirdikleri Metaforlar

Çalışma grubundan elde edilen verilerin analizi sonucunda araştırmaya dahil edilen 33 metafor kullanım sıklığına göre kelime bulutu olarak Şekil 2'de sunulmuştur.

Şekil 2. Banka Çalışanlarının İş Yerinde Mizah İle İlgili Geliştirdikleri Metaforlar

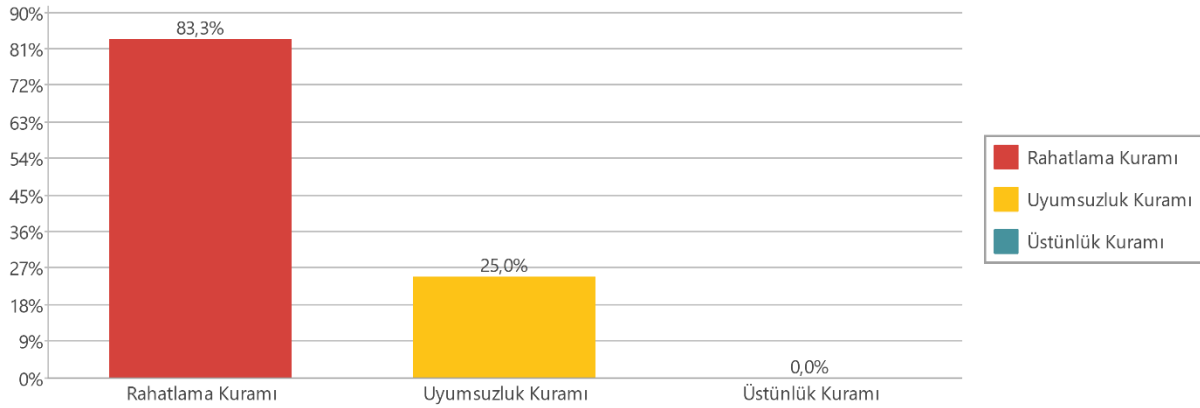

Buna göre 33 metafordan 26 kelimedenden oluşan kelime bulutu elde edilmiştir. Bunların içinde “ilaç” metaforunun tekrar sıklığının daha fazla olduğu görülmektedir.

4.2. Banka Çalışanlarının Geliştirdikleri Metaforların Mizah Kuramı Kapsamında İncelenmesi

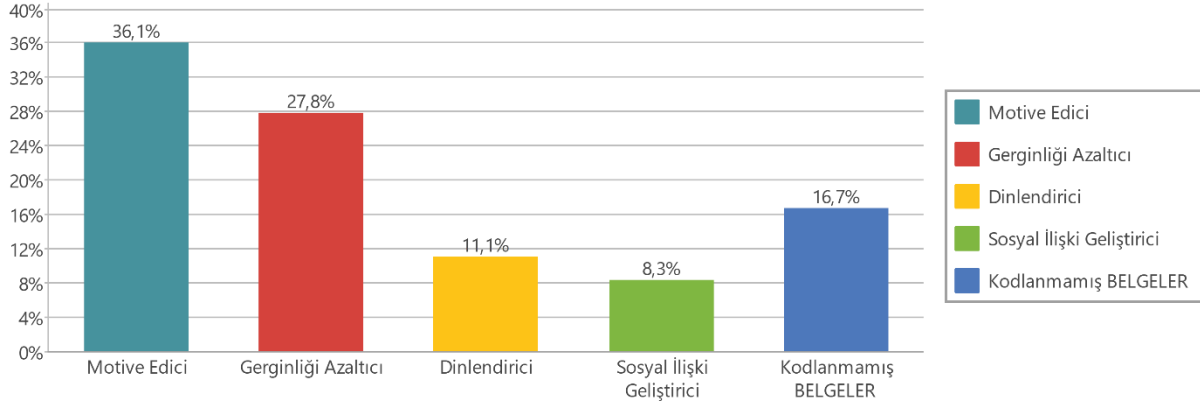
Çalışma grubunun geliştirdikleri metaforların gerekçeleri ve metafor kaynaklarının incelenmesi sonucunda, “mizahı neden geliştirdikleri metafor gibi algıladıkları” bulunmaya çalışılmıştır. Bu aşamada veriler yazında yer alan mizah kuramları çerçevesinde yorumlanmaya çalışılmıştır. Bunun için öncelikle katılımcıların metafor gerekçeleri okunarak mizahın iş yerinde onlar için nasıl bir rol oynadığı, mizahın iş yerinde hangi amaçla kullanıldığı belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırmanın bununla ilgili bulguları Şekil 3’de sunulmuştur.

Şekil 3. Banka Çalışanların Geliştirdikleri Metaforların Kuramsal Temaları

Buna göre, katılımcıların geliştirdikleri metaforların oynadıkları roller incelendiğinde büyük çoğunluğun rahatlama kuramı kapsamında ifadeler olduğu (%83,3), bununla birlikte uyumsuzluk kuramıyla (%25) örtüşen ifadeler de bulunduğu tespit edilmiştir. Üstünlük kuramı kapsamında herhangi bir ifade ve metafor yorumlanmamıştır. Bu iki kuram kapsamında metaforların toplandığı kategoriler ve örnek katılımcı ifadelerine aşağıda yer verilmiştir.

Şekil 4. Mizahın Rahatlama Kuramı Kapsamında Oynadığı Roller

Buna göre çalışma grubu içinde yer alan katılımcıların mizahı daha çok “motive edici” (%36,1) bir unsur olarak gördüğü tespit edilmiştir. Katılımcılar bu kapsamda; “hayat”, “güneş”, “hediye”, “para”, “maden suyu”, “et”, “gökkuşağı”, “deniz”, “spor”, “atıştırılmalık” metaforlarını ifade etmişlerdir. Bununla ilgili katılımcı ifadelerinin bazıları şu şekildedir:

“İş yerinde mizah güneş gibidir çünkü dünyamızı aydınlatır”,

“İş yerinde mizah para gibidir çünkü beni mutlu eder”,

“İş yerinde mizah et gibidir çünkü bir kahkaha bir kilo pirzolaya eşdeğerdir”,

“İş yerinde mizah maden suyu gibidir çünkü tüm gazımı alır”,

“İş yerinde mizah spor gibidir çünkü yaptıkça mutluluk verir”.

Katılımcıların rahatlama kuramı çerçevesinde ifade ettikleri diğer unsur mizahın “gerginliği azaltıcı” (%27,8) rolüdür. Bununla ilgili; “sakinleştirici ilaç”, “paratoner”, “doktor”, “doping”, antibiyotik, “vitamin”, “soğan”, “ilaç”, “bahar” ve “şeker” metaforları geliştirilmiştir. Bu metaforlarla ilgili katılımcı ifadelerinin bir kısmı şu şekildedir:

“İş yerinde mizah paratoner gibidir çünkü tüm sıkıntıları içine çeker yok eder”,

“İş yerinde mizah vitamin gibidir çünkü enerji verir, güçlendirir”,

“İş yerinde mizah ilaç gibidir çünkü sakınleştirir, güçlendirir, iyi hissetmemizi sağlar”,

Rahatlama kuramı kapsamında ifade edilen diğer rol mizahın “dinlendirici rolü” (%11,1) dır. Bu konuda geliştirilen metaforlar; “reklam arası”, “kahve”, “mola” ve “oksijen” metaforlarıdır. Bununla ilgili geliştirilen metaforlardan bir kısmı şu şekildedir;

“İş yerinde mizah reklam arası gibidir çünkü dinlenmemizi sağlar”,

“İş yerinde mizah oksijen gibidir çünkü tüm yoğunluğun içinde azıcık da olsa nefes almamızı sağlar”.

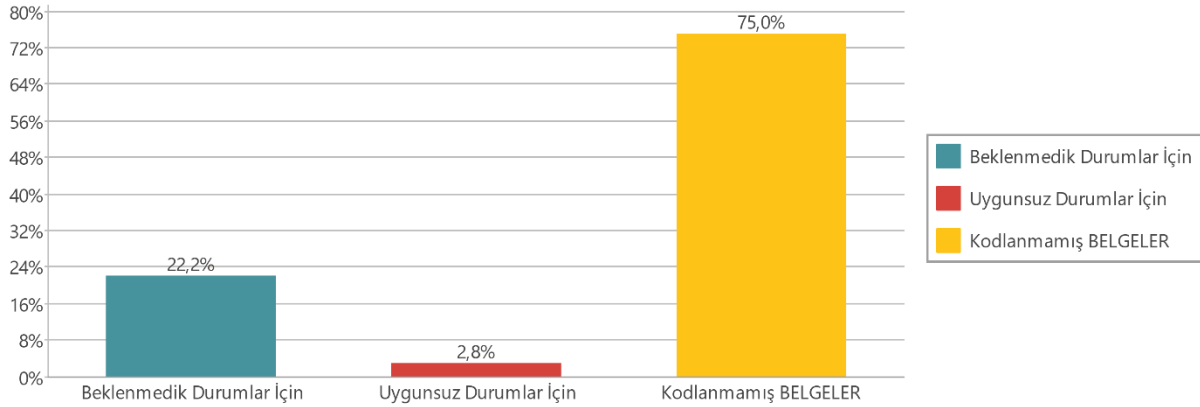
İş yerinde mizahın bu kuram kapsamında değerlendirilen son rolü, “sosyal ilişki geliştirici” rolüdür. Bu rol kapsamında geliştirilen metaforlar; “ip”, dost” ve “müzik”tir. Katılımcılar tarafından geliştirilen metafor örneklerinden bazıları şu şekildedir;

“İş yerinde mizah ip gibidir çünkü bizi birbirimize bağlar”,

“İş yerinde mizah müzik gibidir çünkü her ortamda insanları birleştirir”.

Çalışma grubunun mizahla ilgili metaforlarının bazıının da (%25,0) uyumsuzluk kuramı kapsamında gerekçelendirdikleri görülmüştür.

Şekil 5. Mizahın Uyumsuzluk Kuramı Kapsamında Oynadığı Roller

Geliştirilen metaforlar uyumsuzluk kuramı kapsamında değerlendirildiğinde iş yerinde mizahın “beklenmedik durumlar için” (%22,2) ve “uygunsuz durumlar için” (%2,8) olmak üzere iki rol oynadığı görülmüştür.

Mizahın beklenmedik durumlar için oynadığı rolleri belirtmek için üretilen metaforlar; “iki ucu keskin bıçak”, “antibiyotik”, “tuz”, “yemek yemek”, “gökkuşaağı”, “silah”, “dost”, “sihirli değnek” tir. Bu metaforlarla ilgili katılımcı ifadelerinin bazıları şu şekildedir;

“iş yerinde mizah sihirli değnek gibidir çünkü hiç ummadığın zaman gelir”,

“İş yerinde mizah gökkuşaağı gibidir çünkü içinde her rengi barındıran, kimi zaman yağmurla beraber gelen ama mutlaka güneşin de olmasını gerektiren, mutluluk veren bir şeydir”.

Mizahın uyumsuzluk kuramı kapsamında uygunsuz durumlarda da kullanıldığı belirlenmiştir. Bununla ilgili “maske” metaforunun geliştirilmiştir. Bu yöndeki katılımcı metaforu; *“iş yerinde mizah maske gibidir çünkü gizlemek istediğin duygularını kapatmakta kullanabilirsin”.*

5. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu çalışmada banka çalışanlarının iş yerinde mizahı nasıl anlamlandırdıkları, mizahı hangi durumlarda ve nasıl kullandıkları metaforlar aracılığıyla ortaya çıkartılmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda 36 banka çalışanından oluşan çalışma grubundan veri toplanmış ve 36 adet metafor kodlanmıştır. Kodlanan bu metaforlardan iki tanesi metafor kaynağı, konusu ve gerekçesi bakımından araştırmanın amacıyla uyumsuz olduğu için analiz dışında bırakılmıştır. Bir metafor ise diğer araştırmacı incelemesi sonucu görüş ayrılığı oluşturduğundan analiz dışında bırakılmıştır. Çalışma 33 metafor ile tamamlanmıştır. Çalışma grubundan bu kadar çok metafor geliştirilmesi, Mesmer –Magnus vd. (2012)’nin mizahın oldukça karmaşık, çok boyutlu ve çok sayıda mizah tarzı olduğu bu nedenle tanımlanmasının oldukça güç olduğu görüşü ile örtüşmektedir. Geliştirilen metaforlara bakıldığında ilaç metaforunun diğerlerine göre daha fazla tekrarlandığı ve sağlık çağrışımı yapan; doktor, antibiyotik, vitamin metaforlarının, doğa çağrışımı yapan; hayat, gökkuşaağı, oksijen, deniz gibi metaforların ve besin çağrışımı yapan; yemek, tuz, tatlı, şeker gibi metaforların çoğunlukla kullanıldığı tespit edilmiştir. Mizahla ilgili bu metaforlar banka çalışanlarının iş yerinde mizahı iş yaşamının sürdürülebilmesi için gerekli zorunlu bir ihtiyaç, vazgeçilmez bir unsur olarak gördükleri şeklinde yorumlanmıştır. Bu durum Decker ve Rotondo (2001)’nin mizahın örgütün başarılı olması için ilk sırada yer alması bile performansı yüksek ve etkili grupların oluşturulması için oldukça önemli olduğu görüşüyle benzeşmektedir.

Çalışmada üretilen metaforlar kaynağı ve gerekçesi bakımından incelenerek, nasıl ve hangi durumlarda kullanıldığı belirlenmiş ve *“insanlar neden güler?”* sorusuna yanıt arayan kuramlar çerçevesinde değerlendirilmiştir. Bunun sonucunda metaforların çoğunlukla rahatlama kuramıyla örtüşen amaçlarla kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu kapsamda mizahın iş yerinde en çok motive edici rolünün olduğu, bunu sırasıyla, gerginliği azaltıcı, dinlendirici ve sosyal ilişki kurucu rollerinin olduğu tespit edilmiştir. Araştırmanın bu bulgusu birçok araştırmacının görüşüyle uyumlu olduğu gibi (Liu ve Wang, 2016; Peebles, 2015; Yam vd., 2018), yapılan bazı görgül çalışmaların sonuçlarıyla (Plester, 2009) da örtüşmektedir. Davis ve Kleiner (1989) de yöneticilere iş yerinde mizahı kullanmalarının gerektiğini böylece, iş stresini azaltmak, üst ve ast arasında

etkili iletişim sağlamak ve astlara ilham vermek üzere üç önemli sonucu elde edebileceklerini ifade etmişlerdir. Aynı zamanda geliştirilen metaforlar, mizahın uyumsuzluk kuramı ile örtüşen şekilde, beklenmedik ve uygunsuz durumlarda da kullanıldığını göstermektedir. Katılımcılar tarafından geliştirilen metaforlardan iki ucu keskin bıçak, silah, tuz gibi metaforlar mizahın iş yerinde belirli bir kullanım düzeyi olması gerektiği, bunu aşan durumların örgüt, grup ve/veya birey üzerinde olumsuz sonuçlarının olabileceği şeklinde yorumlanmıştır. Bu nedenle, yerinde, zamanında ve uygun şekilde kullanılmadığı takdirde mizahın tehlikeli sonuçlar doğurabileceği göz önüne alınmalıdır. Burada yöneticilerin mizahı kullanım tarzı da yol gösterici olacaktır. Aynı zamanda, trajik durumlarda kaygıyı hafifletmek için kullanılan başkalarını küçümsemek, korkutmak gibi kara mizahın da iş yerlerinde bulunabileceği ve bu durumun da önemli ve olumsuz etkilerinin olabileceği unutulmamalıdır. Ancak kara mizahın örgüt üzerindeki etkileri konusunda yeterli sayıda araştırma yapılmadığı görülmektedir (Mesmer-Magnus vd., 2012, s. 157). Bu nedenle mizahın olumsuz ve karanlık yüzü üzerine çalışmaların yapılabileceği düşünülmektedir. Liu ve Wang (2016) yapılan çalışmaların mizahın örgütsel davranıştaki önemini ortaya çıkarmış olsa dahi konuyla ilgili halen bilinmeyen çok taraf olduğunu bu nedenle mizahın derinlemesine çalışılması gerektiğini ifade etmişlerdir.

Bu çalışmadan elde edilen sonuçlarla gelecekte konu ile ilgili bir takım çalışmalar yapılabileceği düşünülmektedir. Bunlardan ilki iş yeri mizahının *motive edici rolü* olduğu yönündeki metafor gerekçesinden yola çıkarak elbette motivasyonla doğrudan ilgili olan özellikle “performans” ile ilişkisi; gerginliği azaltıcı ve *dinlendirici rollerinden* yola çıkılarak stres, tükenmişlik, işe devamsızlık, işten ayrılma niyeti ile ilişkisi, *sosyal ilişki geliştirme rolünden* yola çıkılarak örgütsel vatandaşlık davranışı ve prososyal davranışlar ile ilişkisi araştırılabilir. Çalışmada bu roller rahatlatma kuramı çerçevesinde yorumlanmıştı, buradan yola çıkılarak, mizah ile bu çıktılar arasındaki ilişkiler (etkiler) konusunda ileride yapılacak nicel çalışmalarda kurgulanacak hipotezler için rahatlatma kuramı kuramsal dayanak olabilir. Elbette aynı durum uyumsuzluk kuramı için de çalışılabilir. Bu çalışmanın bulgularında yer almayan ancak örgüt yaşamında mutlaka örneklerinin bulunduğu üstünlük kuramı da bu kapsamda değerlendirilebilir. Özellikle kara mizahın bu çerçevede kullanılabilirliği düşünülmektedir. Yine üstünlük kuramı bağlamında statü ekseninde çalışmalar da yapılabilir. Elbette kültürün mizah algısıyla ve mizah tarzıyla yakından ilişkili olduğu göz önüne alınarak kültürler arası çalışmalar da yapılmalıdır. İleride yapılacak bu çalışmalardan elde edilen sonuçların yöneticilerin elinde güçlü bir araç olan mizahın nasıl kullanılabilirliği konusunda uygulayıcılara fikir verebileceği düşünülmektedir. Ayrıca bu çalışmanın sınırlılıklarından olan yöntem kısıtını (az sayıda kişiden verilerin toplanması, hız ve maliyet nedenleriyle verilerin sosyal medya aracılığıyla toplanması) ve çalışılan alan kısıtını (tek bir bankanın çalışanlarından olması) bertaraf edecek yeni çalışmalar yapılabilir.

İlk bakışta iş yeri ciddiyeti ile tutarsız gibi görünen mizahın, yöneticilerin (liderlerin) astlarıyla (takipçileriyle) iyi ilişkiler kurmak, yaratıcılığı ve motivasyonu arttırmak için önemli bir araç olduğu unutulmamalıdır. Mizahın olumlu sonuçlarından yararlanmak için, yöneticilerin eğitimlerine, günlük faaliyetlere ve çalışanlarla olan ilişkilere mizah uygun bir şekilde entegre edilmelidir.

KAYNAKÇA

- Abalı, İ. (2016). Mizah teorileri bağlamında yörük fıkraları, *Motif Akademi Halk Bilimi Dergisi*, 9 (17), 113-132.
- Arastaman, G., Öztürk Fidan, İ. ve Fidan, T. (2018). Nitel araştırmada geçerlik ve güvenilirlik: Kuramsal bir inceleme, *YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi (YYU Journal of Education Faculty)*, 15(1):37-75,
- Ayduğ, D., Himmetoğlu, B. ve Bayrak, C. (2018). Okul müdürlerinin mizah tarzlarına ilişkin öğretmenlerin metaforik algıları. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi – Journal of Qualitative Research in Education*, 6(2), 108-130. DOI:10.14689/issn.2148 - 2624.1.6c2 s6m
- Chan, S. C. (2010). Does workplace fun matter? Developing a useable typology of workplace fun in a qualitative study. *International Journal of Hospitality Management*, 29, 720-728. <http://dx.doi.org/10.1016/j.ijhm.2010.03.001>
- Cooper, C. (2008) Elucidating the bonds of workplace humor: A relational process model. *Human Relations*, 61, 1087-1115.
- Creswell, J.W. (2018) *Nitel araştırma yöntemleri beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve nitel araştırma deseni* (4. Baskı). (M. Bütün ve S.B. Demir Çev.). Ankara: Siyasal Kitabevi

- Davis, A. ve Kleiner, B. H. (1989). The value of humor in effective leadership. *Leadership Organizational Development Journal*,10, 1-3.
- Decker, W. H., ve Rotondo, D. M. (2001). Relationships among gender, type of humor, and perceived leader effectiveness, *Journal of Managerial Issues*, 13(4), 450–465.
- Duncan, W.J. (1985) The superiority theory of humor at work: Joking relationships as indicators of formal and informal status patterns in small, task-oriented groups. *Small Group Behavior*, 16(4), 556–64.
- Ekici, G. (2016). Biyoloji öğretmeni adaylarının mikroskop kavramına ilişkin algılarının belirlenmesi: Bir metafor analizi çalışması, *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)* 17 (1), 615-636.
- Göçer, A. (2013). Türkçe öğretmeni adaylarının kültür dil ilişkisine yönelik metaforik algıları. *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8(9), 253-263.
- Guba, E. G. (1981). Criteria for assessing the trustworthiness of naturalistic inquiries. *Educational Technology Research And Development*, 29(2), 75-91.
- Hasırcı, S. (2017). Türkçe öğretmeni adaylarının çocuk edebiyatına ilişkin algılarının metaforlar aracılığıyla analizi, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research*, 10(51), 717- 728. <http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2017.1808>
- Iqbal, Q. ve Hassan, S.H. (2018). A dyadic analysis of salespersons and customers in banking sector: Humor usage, word of mouth and expectation of continuity, *International Academic Journal of Business Management*, 5 (3), 109-120.
- Javadi, M.H.M, Salehzadeh, R. ve Poor, S.H. (2013). Studying the relationship between humor and organizational citizenship behavior, *International Journal of Academic Research in Accounting, Finance and Management Sciences*, 3 (3), 146-151, <http://dx.doi.org/10.6007/IJARAFMS/v3-i3/100>
- Lennon-Maslin, M. (2018), Comic relief: Examining the protective effects of coping humour on burnout in human, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dublin İşletmecilik Okulu, Dublin
- Lincoln, Y. S. ve Guba, E. G. (1986). But is it rigorous? Trustworthiness and authenticity in naturalistic evaluation. *New Directions For Evaluation*, (30), 73-84.
- Liu, Y. Z. ve Wang, L. Q. (2016). A review of organization humor: Concept, measurement and empirical research. *Psychology*, 7, 1307-1314. <http://dx.doi.org/10.4236/psych.2016.710132>
- Martin, R. A. (2010). *The psychology of humor: An integrative approach*. Elsevier Academic Press.
- Mesmer-Magnus, J., Glew, D. J. ve Viswesvaran, C. (2012), A meta-analysis of positive humor in the workplace, *Journal of Managerial Psychology*, 27 (2), 155 – 190, <http://dx.doi.org/10.1108/02683941211199554>
- Meyer, J. (2000) Humor as a double-edged sword: Four functions of humor in communication. *Communication Theory*, 10 (3), 310-33.
- Miles, M.B. ve Huberman, M.A. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook* (2. baskı), California: Sage Publications.
- Miller, J., (1996) Humor: an empowerment tool for the 1990's, *Empowerment in Organizations*, 4(2), 16-21.
- Miznikova , J. ve Schönfeldt, S.N. (2010). The serious business of humor - A qualitative study of humor as a management tool, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Umeå İşletme Okulu, İsveç.
- Oktuğ, Z., Turgut, T. ve Ünal, Z.M. (2018). İşyerinde mizah yoluyla başa çıkma ölçeği: Türkçe'ye uyarlanması, güvenilirlik ve geçerlilik çalışması, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10 (26), 782-797.

- Obthani, H.S.A., Omar, R. ve Bakri, N. (2013). A qualitative approach for investigating the adopted styles of humor in the Omani public sector, *Arabian Journal of Business and Management Review*, 2 (6), 194-206.
- Peebles, D. (2015). *The value of positive humour in the workplace*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Tasmanya Üniversitesi.
- Plester, B. (2009). Healthy humour: Using humour to cope at work, *Kotuitui: New Zealand Journal of Social Sciences Online*, Vol. 4 (1), 89-102, <https://doi.org/10.1080/1177083X.2009.9522446>
- Romero, E.J. ve Cruthirds, K. (2006) The use of humor in the workplace, *Academy of Management Perspectives*, 20, 58–69.
- Rüzgar, N. (2018), Çalışanların insan kaynakları yönetimi modelleri ile yöneticilerinin mizah tarzlarına ilişkin algılarının iş tatminleri üzerindeki etkisinin incelenmesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi.
- Sığırı, Ü. (2018). *Nitel araştırma yöntemleri* (1. Baskı). İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım A.Ş.
- Warren, S. ve Fineman, S. (2006). ‘Don't get me wrong, it's fun here, but ...’: ambivalence and paradox in a ‘fun’ work environment. R Westwood ve C Rhodes (Ed.), *Humour Work and Organization* içinde (92-112). Routledge, Abingdon, U.K., <https://doi.org/10.4324/9780203390191>
- Yam, K.C., Christian, M.S., Wei, W., Liao, Z. ve Nai, J. The mixed blessing of leader sense of humor: Examining costs and benefits. (2018). *Academy of Management Journal*. 61, (1), 348 369.

İŞVEREN MARKASI ALGISININ ETKİLİ LİDERLİK İLE İLİŞKİSİ VE BİR ARAŞTIRMA*

THE RELATION BETWEEN THE EMPLOYER BRAND PERCEPTION AND EFFECTIVE LEADERSHIP AND A RESEARCH

Bünyamin AKDEMİR¹, Emine KARAKAPLAN ÖZER²

1. Prof. Dr. İnönü Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, bunyamin.akdemir@inonu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-2285-5643>

2. Öğr. Gör. Dr. Adıyaman Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, eminekarakaplan@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-0710-8850>

Makale Türü Article Type
Araştırma Makalesi Research Article

Başvuru Tarihi Application Date
21.11.2019 11.21.2019

Yayına Kabul Tarihi Admission Date
29.11.2019 11.29.2019

DOI
10.20875/makusobed.649561

* Bu çalışma, Emine KARAKAPLAN ÖZER'in 2019 yılında İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalında Prof.Dr. Bünyamin AKDEMİR danışmanlığında hazırlanmış olduğu "Etkili Liderlik ile Duygusal Bağlılık İlişkisinde İşveren Markası Algısının Aracılık Etkisi ve Bir Araştırma" isimli doktora tezinden üretilmiştir.

Öz

Örgütleri başarıya ulaştırmada liderliğin etkisi yadsınmayacak düzeydedir. Kendileri de birer entelektüel sermaye unsuru olan liderlerin, başarıya giden yolda etkili olabilmek adına gerçekleştirmesi gereken önemli görevlerden biri yetenekleri örgüte çekebilmek ve hâlihazırda yetenekleri de örgütte tutabilmektir. Markalaşma kavramının günümüzde her alanda etki uyandırdığı aşikârdır. İşverenler için de markalaşmak yıkıcı rekabet koşullarının hâkim olduğu bu dönemde yetenek savaşlarından galip çıkabilmenin kilit noktalarından biridir. Etkileme ve yönlendirme gücü yüksek liderlerin markalaşma yolunda örgütlere önemli faydalar sağlayacağı savından yola çıkan bu çalışmada örgütlerdeki işveren markası algısının etkili liderlik ile ilişkisi ele alınmıştır. Çalışma Adıyaman ilinde görev yapmakta olan 273 kamu ve özel banka çalışanının katkısıyla gerçekleştirilmiştir. Çalışmada veri toplama aracı olarak anket tekniği kullanılmıştır. Çalışmanın sonuçları, çalışanların işveren markası algıları ile etkili liderlik arasında orta düzeyde pozitif bir ilişkinin varlığını ortaya koymuştur. İşveren markası değişkenin alt boyutları ve etkili liderlik ilişkisine dair bulgular da değişkenler arasında yine orta düzeyde pozitif bir ilişkinin varlığını ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: Markalaşma, Liderlik, İşveren Markası, Etkili Liderlik, Yetenek,

Abstract

The impact of leadership in success of organizations plays a key role. In order to be effective on the road to success, leaders, who are themselves an intellectual capital element, should be able to attract talents to the organization and keep the existing talents in the organization. It is obvious that the concept of branding has an indisputable effect in every field today. Branding for employers is one of the key points of winning talent wars. In this study, the relationship between employer brand perception in organizations and effective leadership is discussed. The study was carried out with the contribution of 273 public and private bank employees working in Adıyaman province. The results of the study revealed a moderate positive relationship between employer brand perceptions of employees and effective leadership. The analysis of the sub-dimensions of the employer brand and effective leadership relationship also revealed a moderate positive relationship between the variables.

Keywords: Branding, Leadership, Employer Brand, Effective Leadership, Talent,

1. GİRİŞ

Hızla gelişen teknoloji beraberinde işverenler için de birçok değişikliği getirmektedir. Bu baş döndürücü değişim döngüsüne ayak uyduramayan örgütler yıkıcı rekabet koşulları içerisinde ön sıralarda yer alamamakta ve hatta yok olabilmektedir. Teknolojinin gelişimi ile birlikte kaçınılmaz değişimlerin gerekliliği hem işyerindeki fiziki donanımın, hem birlikte iş yapılan beşeri sermayenin, hem de ürün veya hizmet sunulan kitlenin değişiminin dikkatlice gözlemlenip değerlendirilmesi gerekliliğini ortaya koyar. Bu kritik becerileri ortaya koyabilmek ise ciddi düzeyde bir donanım gerektirir. Bu donanıma sahip çalışanların örgütlere kazandırılması veya elde tutulması ise yetenek savaşlarının en temel noktasıdır. Bu savaşta galip gelen örgütlerin başarısı tek bir faktöre bağlı değildir. İş dünyasında her geçen gün daha da önem kazanan marka kavramı, işverenlerin yetenekleri örgütlerine çekebilmek veya onları ellerinde tutabilmek adına yönetmek zorunda oldukları temel bir olgu haline almıştır. Çok sayıda işverenin ancak az sayıda yeteneğin olduğu varsayımından yola çıkılacak olursa bu yeteneklerin örgüt bünyesinde bulunması örgütü farklı kılarak rekabette ön sıralarda yer almasına yardımcı olacaktır.

İşveren markası, örgütlerin mevcut ve potansiyel çalışanlarının zihninde, kendilerini diğer örgütlerden farklı ve çekici kılan duygusal özelliklerine ilişkin net bir algı olarak tanımlanmaktadır (Baş, 2011, s. 31). Bu algının pozitif yönde olması sadece finansal faktörlerin güdümünde değildir. Çalışanlara işveren tarafından sunulan fonksiyonel, ekonomik ve psikolojik faydaların bütünü işveren markasını oluşturmaktadır (Ambler ve Barrow, 1996, s. 187). İşveren tarafından çalışanlarına sunulan bu faydaların yönetimi de ayrıca etkili liderler tarafından gerçekleştirilmelidir. Üstün liderlik becerilerine sahip yöneticiler yetkin çalışanlara vizyoner bir bakış açısı ile yol gösterici olarak kariyer basamaklarını tırmanışlarında destek sunar. Bu durum ise sadece finansal faktörler güdümünde hareket etmeyen çalışanları örgüt içerisinde daha verimli kılarak hem işverenin amaçlarına ulaşmasına fayda sunar hem de çalışanı mutlu kılarak örgütte tutar.

İş yaşamında artan belirsizlikler, çalışan kitlesindeki değişimler, iş çevresindeki dinamik ve değişken yapı, gelişen teknoloji, sınırların azalması, bilgiye kolay ulaşım günümüz örgütlerinde dikkate alınması gereken kritik konulardır. Bu kritik konuların yönetiminde başrol liderlerindir. Üstün uyum ve problem çözebilme yeteneğine sahip, insan psikolojisine hâkim, değişimi yönetebilen ve örgütü adına uyarlayabilen, ileri görüşlü, iletişim becerisi yüksek, hem uzmanlık hem de karizmatik güce sahip liderler etkilerini muhakkak ki örgüt içerisinde hissettireceklerdir.

Liderlik karşılıklı davranış ve fikirlerle herhangi bir yapıyı harekete geçirebilmek ve bu durumu devamlı kılabilen olarak tanımlanmaktadır (Stogdill, 1974, s. 411). Belirtilen becerileri ile aslarını harekete geçirebilen, yeniliklere adapte edebilen, geliştiren ve sürekli destekleyen liderler hem çalışanlar hem de örgüt için etkili sonuçlar ortaya koyacaktır. Bu sonuçlar işverenin markalaşmasında büyük etki sağlayacaktır. Çünkü işveren markası, çalışanların işletmeyi nasıl gördüğüyle alakalı bir kavramdır. Pozitif veya negatif, doğru veya yanlış, başarılı veya başarısız olsa da bir işveren markasına sahip olduğu gerçeğini hiçbir işletme ret edemez (Mosley, 2014, s. 9). Bu nedenle işveren markasının pozitif, doğru ve başarılı olabilmesinde etkili liderliğin önemli bir role sahip olduğu tezinden yola çıkılarak bu çalışmada işveren markası algısının etkili liderlik ile ilişkisi incelenmiştir. Çalışmada “Etkili Liderlik İle Duygusal Bağlılık İlişkisinde İşveren Markası Algısının Aracılık Etkisi ve Bir Araştırma” adlı doktora tezindeki bazı veriler kullanılmıştır.

2. İŞVEREN MARKASI

İşveren markası insan kaynakları yönetimde markalaşma felsefesinin kullanımınıdır. Pek çok örgüt işveren markasını sadece işe alımlarda çekici olmak için değil aynı zamanda mevcut çalışanlarını strateji ve kültürlerine dâhil etmek için kullanıyor (Khalid ve Tariq, 2015, s. 352). Her ne kadar örgütler tahmin etmesi zor ve aşırı değişken küresel ekonomik koşullarla karşı karşıya kalsa da, çalışanların ilgisini çekmek, onları örgütte tutmak ve motive etmek ihtiyacını her daim hissetmektedirler. Zorlu ve yoğun rekabet ortamlarına cevap verebilen çalışanlar, her pazar döngüsünde değerlidir. Özellikle de değişimin hızlı olduğu dönemlerde değerleri daha da artmaktadır.

Yetenekli çalışanların örgüte kazandırılması, elde tutulması ve katılımının sağlanması adına pek çok örgüt kendilerini arzulanan işveren olarak tanıtmak için çok çaba harcamaktadır. Microsoft, L'Oreal, Deloitte, Procter ve Gamble, GlaxoSmithKline, IKEA, UBS ve Google gibi farklı örgütler, arzu edilen çalışanları daha geniş rekabet gücünün bir parçası olarak korumak, tutmak ve motive etmek için açık ve resmi olarak işveren markalarının gücünü kullanıyorlar (Moroko ve Uncles, 2009, s. 182).

İşveren markası, mevcut ve potansiyel çalışanlarla ilgili olarak İK faaliyetlerine pazarlama prensiplerinin, özellikle de “markalama bilimi” nin uygulandığı bir faaliyettir. Ürün markalaması, bir ürünün müşterilerde nasıl temsil edildiğini, kurumsal marka ise bir kuruluşun dış kitlelere nasıl sunulduğunu, işveren markalaması ise mevcut ve potansiyel çalışanları marka hedefi olarak kabul eder. İşveren markalamasının varsayımı ise örgütlerin “istihdam deneyimleri” netleştirip dikkatle yönetmeleri durumunda bunun değer ve etki yaratmaya yardımcı olacağıdır ve bu istihdam deneyimi örgüte özeldir (Edwards, 2009, s. 6).

Daha rekabetçi ve daha güçlü olmak adına nitelikli iş görenlerin cazibe merkezi olarak görülen işveren markası, belirli bir örgüte dair çalışanların, potansiyel çalışanların ve paydaşların algılarını ve farkındalıklarını yönetebilmek adına belirlenmiş uzun vadeli stratejiler olarak tanımlanabilir (Sullivan, 2004). Backhouse ve Tikoo (2004) ise işveren markasını, bir işletmeyi hem içeriden hem de dışarıdan etkileyici hale getirebilmek için onu geliştirmeye dair çabalar olarak tanımlamışlar. Baş'a (2011, s. 31) göre işveren markası, işletmelerin mevcut ve potansiyel çalışanların akıllarında kendilerini diğer işletmelerden farklı ve çekici kılan duygusal faktörlere dair net bir algının oluşumu olarak değerlendirilmektedir.

Barrow ve Mosley'e göre (2005, s. 83) işletmeler, müşterileri için gösterdikleri özeni çalışanlarına da göstermelidirler. Çalışanların moral ve motivasyonu, kuruma bağlılığı ve verimliliği, işletmenin başarısında önemli bir rol oynar. Bu sebeple, işletmeler hâlihazırdaki müşterileri veya potansiyel müşterileri için marka oluşturma yolunda ilerlerken beraberinde çalışanları ve potansiyel çalışanları için de güçlü bir işveren markası oluşturma çabası içinde olmalıdırlar. İşveren markasını daha iyi anlamak markalama sürecini iyi incelemek veya analiz etmeyi gerektirir.

İşveren markalaşması süreci, işverenin hem içsel hem de dışsal olarak net bir görüş geliştirmesini gerektirir. Bu nedenle, işveren markası üç gruptan oluşan entegre bir karışımı içermelidir. Bunlardan ilki; üst yönetim grubu - destek, güçlendirme, vizyon, liderlik ve elverişli ortam, ikincisi; işi gerçekleştiren grup - personel, süreç değişiklikleri, teşvik sistemleri ve üçüncüsü; çapraz işlevli grup - İK, kurumsal iletişim ve pazarlamadır (Biswas ve Suar, 2014; Backhouse ve Tikoo 2004; Ahmed, Rafiq ve Norizan, 2003).

İşveren markasını incelemek adına üzerinde durulması gereken diğer bir kavram da marka sadakatidir. İşveren marka sadakati, çalışanların iş sözleşmesinden psikolojik sözleşmeye taşınmasına destek olur. Örgüte sadık çalışanlar, koşullar diğer iş fırsatlarını araştırmayı gerektirse bile, örgütlerinde daha uzun süre kalmayı tercih ederler. Böylelikle, işveren markası, kurumun verimliliğini ve kültürünü olumlu yönde etkiler. İşveren markalaması, kurumun değerleri, kültürü, rekabeti, İK, markanın mevcut imajı, trendleri ve politikalarının güçlü yanlarının analizi ile başlar (Chhabra ve Sharma, 2014, s. 51).

Bu çalışmada işveren markası üç alt boyutta ele alınmıştır. Bu boyutlar yorumlanan örgüt kimlik imajı, algılanan işlevsel fayda ve algılanan psikolojik faydadır. Yorumlanan örgüt kimlik imajı, çalışanların görev yapmakta oldukları örgütün kimlik imajına dair algıları olarak ele alınmaktadır. Algılanan işlevsel fayda çalışanların örgütteki yöneticilere dair algılarıdır ve son olarak algılanan psikolojik fayda ise çalışanların örgüte dair aidiyet duygularının yansımaları olarak değerlendirilmiştir (Nayır ve Afacan Fındıklı, 2018, s. 3). Araştırmada kullanılan işveren markası ölçeği bu boyutlara dair soruları barındırırken, oluşturulan hipotezler ve ortaya koyulan bulgularda bu boyutlar ile etkili liderlik ilişkisi tek tek ele alınmıştır.

3. ETKİLİ LİDERLİK

Liderlik genellikle en karmaşık sosyal alanlardan biri olarak görülür. Geçtiğimiz yarım yüzyıl boyunca çalışılan liderlik teorileri davranışlara, etkileşimlere, özelliklere, yeterliliklere ya da stillere dayanıyordu. Karşılıklı davranış ve fikirlerle herhangi bir yapıyı harekete geçirebilmek ve bu durumu devamlı kılabilmek olarak tanımlanan liderlik (Stogdill, 1974, s. 411) tanımları da zamanla değişti ve liderliğin farklı yönlerini içeren yeni tanımlara dönüştü. Etkili olabilmek adına liderlerin bugünkü danışma, işbirliği ve demokratik tarzlarının ötesine geçmeyi başararak güçlendirilmiş bir işgücünü yönetmesi ve onlara öncülük etmesi gerekiyor. Bunu gerçekleştirebilmek adına çağın liderler için gerektirdikleri şunları içerir (Batool, 2013, s. 88) :

- İstişare ve katılım, ancak liderler çekici bir vizyona ve amaca sahip olmalı ve bunu karşısındakilere iletmelidir.
- Özerklik ve özgürlük ancak işler ters gittiğinde liderlerin tam sorumluluk alması gerekir.

- Büyüme, meydan okuma ve popülerite için fırsatlar, ancak liderler potansiyeli geliştirmek için koçluk ve mentorluk yapmalıdır.
- Dahil olma ve takım ruhu ama liderler bireysel olarak tanınma için de onay vermelidir.

Etkili liderlere dair ortak davranış kalıpları Bryman'ın (2007, s. 697) İngiltere, Amerika ve Avustralya Yükseköğretim kurumlarında gerçekleştirdiği araştırmasının sonuçlarına göre aşağıda belirtilen başlıklar halinde kategorize edilmiştir:

- Net bir yön algısı ve stratejik vizyon sahibi olmak
- Yönlendirmeyi kolaylaştırmak için bölümlere dair düzenlemeler hazırlamak
- Düşünceli olmak
- Akademik kadroya adil ve dürüst davranmak
- Güvenilir olmak ve kişisel bütünlüğe sahip olmak
- Temel kararlara katılma fırsatı vermek ve açık iletişimi teşvik etme
- Gidişata dair iyi iletişim kurmak
- Rol modeli olarak hareket etmek ve güvenilirliğe sahip olmak
- Departmanlarda olumlu ve ortak bir çalışma ortamı yaratmak
- Proaktif olmak
- Performans hakkında geri bildirimde bulunmak
- Burs ve araştırmayı canlandırmak için kaynak sağlamak
- Bölümünün itibarını arttıran akademik randevular ayarlamak

Etkili liderliği farklı bakış açıları ile ele alan Yukl (2012, s. 68) davranış hiyerarşik sınıflandırılması söz konusu olduğunda lider davranışlarının dört ana kategori altında toplandığını ve her bir kategorinin altında ise farklı alt kategorilerin olduğunu belirtmektedir. Eski çalışmaların birçoğunun, çalışma alanında liderin astlarını nasıl etkilediği ve örgüt içi aktiviteleri ele aldığını ancak 1970'lerin sonu ve 1980'lerin başında astlar kadar meslektaşları, patronları ve örgüt dışındakileri de etkilemenin liderlik için önemli bir faktör olduğu ortaya koyulmuştur. Bu değişimi aşağıdaki tablo ile özetlemektedir.

Tablo 1. Lider Davranışlarının Hiyerarşik Sınıflandırması

Görev Yönelimli	Netleştirmek
	Planlamak
	Süreçleri İzlemek
	Problem Çözmek
İlişki Yönelimli	Desteklemek
	Geliştirmek
	Hatırlamak
	Güçlendirmek
Değişim Yönelimli	Değişimi Desteklemek
	Değişimi Canlandırmak
	Değişimi teşvik etmek
	Toplu öğrenmeyi kolaylaştırmak
Dışa Dönük	Ağ Kurmak
	Dışsal Gözlemlemek
	Sunmak

Kaynak: Yukl, G. (2012). Effective Leadership Behavior: What We Know and What Questions Need More Attention. *Academy of Management Perspectives*, s. 66-85.

Daha önceki teorilerde vurgulanan rasyonel süreçlerin aksine yeni teoriler, bir liderin izleyenlerini nasıl etkileyebileceğini anlamak için fedakârlık yapmak, ideolojik hedeflere bağlı kalmak ve başlangıçta inandıklarından daha fazlasını elde etmek için duygulara ve değerlere vurgu yapmaktadır. Yeni teoriler ayrıca sembolik davranışların önemini ve olayları izleyenler için anlamlı kılmada liderin rolünün farkındadır. Yeni teorilerin etkili liderliğin doğası hakkında önemli bilgiler sağladığı açıktır (Yukl, 1999, s. 33).

Etkili liderliğin etkili duygusal ve sosyal becerilere sahip olmakla önemli bir bağının olduğunu savunan Riggio ve Reichard (2008, s. 172) bu becerileri, tanımlarını ve sonuç olarak lider davranışlarını aşağıdaki tablodaki gibi belirtmektedirler.

Tablo 2. Duygusal ve Sosyal Beceri Çerçevesi: Tanımlar ve Lider Davranışları

Beceri	Tanımı	Lider Davranış Örneği
Duygusal İfade	Sözsüz iletişim kurma becerisi, tutumların sözsüz ifadesi, baskınlık ve kişilerarası oryantasyonda duygusal mesaj gönderme	İzleyenleri motive etmek / ilham vermek; Olumlu etki ve saygı
Duygusal Hassasiyet	Başkalarının duygusal ve sözsüz iletişimini algılama ve yorumlama becerisi	İzleyenlerin ihtiyaçlarını ve duygularını anlamak; ilişki kurmak
Duygusal Kontrol	Kişinin kendi duygusal ve sözsüz davranışlarını kontrol etme ve düzenleme becerisi, özellikle de duyguları aktarma veya maskelemede	Uygunsuz duyguları düzenlemek; güçlü duyguları maskelemek veya bastırmak
Sosyal İfade	Sözlü anlatımda beceri ve başkalarıyla sosyal ilişkide bulunma becerisi	Topluluk önünde konuşma; ikna; koçluk
Sosyal Duyarlılık	Başkalarının sözlü iletişimini yorumlama becerisi; sosyal durumları, sosyal normları ve rolleri anlamak	Etkili, aktif dinleme; sosyal davranışların düzenlenmesi ve izlenmesi
Sosyal Kontrol	Rol yapma ve sosyal öz-sunum	Nazik olmak; lider etki yönetimi; sosyallik ve liderlik öz-yeterliliği

Kaynak: Riggio, R. E. ve Reichard, R. J. (2008). The Emotional and Social Intelligences of Effective Leadership: An Emotional and Social Skill Approach. *Journal of Managerial Psychology*, 23(2), s. 169-185.

Etkili liderlik ve duygu ilişkisinde değerlendirilmesi gereken önemli kavramlardan biri de duygusal zekâdır. Liderin izleyenlerinin duygularını doğru bir şekilde algılaması ve onları etkileyebilme derecesi, büyük değişiklikler yapabilme becerisi ile de ilişkilidir. Başkalarının duygularına karşılık vermek ve bunları değiştirmek, liderlerin duygusal zekânın önemli bir yönü olan duyguların nedenleri ve zaman içindeki değişimleri hakkında doğru bilgiye sahip olmalarını gerektirir (George, 2000, s.1044). Bu nedenle, duygusal zekâ düzeyi yüksek liderler kurumsal başarının anahtarıdır. Etkili liderler çalışanların çalışma ortamındaki duygularını hissetmek, sorun ortaya çıktığında müdahale etmek, çalışanların güvenini kazanmak adına kendi duygularını da yönetme kapasitesine sahip olmalıdır. Etkili bir lider, örgüt iklimini belirleyerek organizasyon performansını etkileyebilir (Batool, 2013, s. 85).

Sinha (1984, s. 87) etkili liderlerin merhametli olması gerektiğini savunmaktadır. Çünkü merhametli bir liderin astlarına değer vereceğini, şefkat göstereceğini, refahlarına kişisel ilgi göstereceğini ve hepsinden de önemlisi gelişimlerine destek olacağını öne sürmektedir. Liderin etkili olabilmesi için merhametli olma durumunu çalışanın görevindeki başarısına bağlı kılması gerektiğini belirtir. Lider kendisinin ve astlarının rollerini ve etkileşimlerini, astlarının hedeflerini ve grubun normatif yapısını anlama, kabul etme ve onlara bağlılık kazanmalarını sağlayacak şekilde yapılandırır. Onları sıkı çalışmaya ve yüksek verimlilik seviyesini sürdürmeye yönlendirir. Beklentilerini karşılayanların davranışlarını merhametiyle pekiştirir. Bu süreçte, daha yüksek verimliliği ve hem astın hem de kendisinin gelişimine destek olacak bir anlayış, sıcaklık ve karşılıklı bağımlılık ilişkisi gelişir.

4. YÖNTEM

4.1. İşveren Markası ve Etkili Liderlik İlişkisi

Son dönemlerde bazı yazarlar liderliğin aynı zamanda ince ve büyük ölçüde görünmeyen içsel duyguların, düşüncelerin, durumların ve sezgilerin ürünü olduğunu belirtmektedirler (Badaracco Jr, 2002; Boyatzis ve McKee, 2005; Goleman, 1998; Goleman vd. , 2002; Kriger ve Malan, 1993). Söz konusu yazarlar, etkin liderlikte görünür davranışların organizasyonlarda buzdağının sadece görünen yüzü olduğunu ve örgütsel gerçekliğin sosyal inşasında imajlara, vizyonlara ve değerlere odaklanmamız gerektiğini çeşitli şekillerde savunurlar (Fry ve Kriger, 2009, s. 2). Böylelikle örgüt her daim güçlü bir işveren markası olacaktır. Örgüte dair yalnızca rakamlara odaklanmamış, örgütünde paylaşılan değerleri önemseyerek, ortaya koyulanları insanlarla paylaşmayı öncelik edinen liderler işveren markası olmada örgütlerini ön sıralara taşırlar. Yöneticiler de tabi ki bu değerlere bağlıdır ancak liderler işin tonunu ve temposunu belirler (Dawson, 2013).

İşveren markası, liderlerin örgütsel etkinliği geliştirmek ve daha kalıcı bir örgüt yapısı tesis etmek ve örgütsel bağlılığı artırmak adına üzerinde hassasiyetle durmaları gereken konulardan biri olarak nitelendirilebilir. Bu bağlamda örgüte dair işveren markasının güçlendirilmesi adına liderler öncülüğünde gerçekleştirilmesi gereken aşamalar aşağıda maddeler halinde sıralanabilir (Figurska ve Matuska, 2013, s. 38):

- Örgütün sahip olduğu işveren markasının tanımlanarak, çalışanların, potansiyel çalışanların ve diğer paydaşların örgütü nasıl değerlendirdiği ve algıladığını ortaya koymak.
- İşveren marka vizyonunu netleştirilerek, çalışanların potansiyel çalışanların ve diğer paydaşların örgütü nasıl algılamak istediğini ortaya koymak.
- Hâlihazırdaki işveren markası ve olunması istenen arasındaki eksiklikleri ortaya koymak.
- Eksikliklerin ve boşlukların giderilebilmesi adına çalışma planlarının hazırlanması.
- Planların uygulanması için harekete geçmek.

Liderlerin örgütsel etkinliği geliştirmek ve daha kalıcı bir örgüt yapısı tesis etmek ve örgütsel bağlılığı artırmak adına üzerinde hassasiyetle durmaları gereken bir diğer konuda işveren markasına ilişkin yapılan değerlendirmelerdir. Amara'ya (2014) göre işveren markası değerlendirmelerinde, örgütlerin içsel ve dışsal olmak üzere iki farklı bakış açısıyla ele alınması gerekmekte ve içsel bakış açısı değerlendirmeleri aşağıdaki başlıklar altında ele alınmalıdır:

- Vizyon ve misyon
- Kültür ve değerler
- Liderlik becerileri
- Karşılaşılan güçlükler
- İnsan kaynaklarına dair uygulamalar
- Yönlendirme programları
- Ödüller
- İş/Yaşam Dengesi
- Sosyal sorumluluk

İşveren markasında dışsal bakış açısı ise potansiyel çalışanlar ve müşteriler tarafından örgüte dair oluşan hissiyattır ve aşağıdaki başlıklar altında değerlendirilebilir (Amara, 2014):

- Pazar performansı
- Belirgin sektörlerde, ürünlerde ve hizmetlerde örgütün pazar durumu
- İşyeri sıralamaları ve ödülleri

Liderlerin işveren markalaşması sayesinde örgüte ilişkin elde edecekleri faydaları da göz ardı etmemek gerekir. Backhaus ve Tikoo (2004, s. 505) işveren markalaşmasının faydalarını fonksiyonel ve sembolik

faydalar olmak üzere iki kategoride ele almaktadırlar. İşveren markasının fonksiyonel faydaları, maaş, sosyal haklar, izin hakları gibi arzu edilen istihdam unsurlarıdır. Sembolik faydalar, firmanın prestijine ilişkin algılarla ilgilidir ve başvuru sahipleri, sosyal onay alacaklarını düşündükleri için örgütte çalışmayı tercih ederler. Figurska ve Matuska (2013) düzgün bir şekilde planlanıp uygulandığında, etkili işveren marka stratejilerinin yüksek etkili ve uzun vadeli sonuçlar sağlayacağını belirtmiştir. Bu uzun vadeli sonuçları ise; rekabet avantajı; önemli ölçüde geliştirilmiş yetenek hattı, artan çalışan katılımı, daha fazla işgücü çeşitliliği, daha güçlü kurum kültürü, örgüt ve marka için artan destek ve artan hissedar değeri olarak belirtmiştir. Kucherov ve Zavyalova (2012, s. 89-90) ise işveren markasının örgüt adına sağlayacağı faydaları aşağıdaki başlıklar altında ele almıştır:

- İşgücü piyasasında olumlu bir imaj
- Çalışanlara standart yükümlülüklerin yerine getirilmesi
- Somut ve soyut özelliklerin benzersizliği
- Potansiyel ve mevcut çalışanlar için değerli olmak
- Örgütün hedef kitle tarafından işveren olarak tanınıyor olması
- İşveren olarak örgütün rakiplerinden farklılaşması
- Bir hedef kitleye göre işgücü piyasası
- Örgütü işgücü piyasasına yerleştirmek için istikrarlı politikalar
- İnsan Kaynakları maliyetlerini düşürmek
- İşe alım performansını iyileştirmek
- İş ilişkilerini geliştirmek
- Çalışanların işe alınmasına katkıda bulunmak
- Personel devir sayısını azaltmak
- Örgüt kültürünü güçlendirmek ve geliştirmek

Yapılan açıklamalara ek olarak; Laine (2017) güçlü bir işveren markası oluşturmanın temel şartının işveren markalaşması çalışanlarında görev yapan çalışanların niteliğine bağlı olduğunu ve bu kişilerin ortaya çıkaracağı çalışmalara bağlı olduğu görüşünü savunmaktadır. Marka çalışanları örgüt içerisinde tutmada veya çekmede en büyük etkenin de liderler olduğunu dile getirmektedir.

4.2. Araştırmanın Amacı

İşveren markalaşmasında liderlik olgusu yadsınamayacak bir gerçekliktir. Markalaşma sürecinde liderlik uygulamaları vaatler ve gerçekler arasındaki ilişkinin ortaya koyulmasında etkilidir. Verilen vaatlerin uygulanması liderler kanalıyla gerçekleştirilir. Bu vaatlerin gerçekleştirilmemesi veya tatmin edici düzeyde olmaması örgütte çalışmakta olan yeteneklerin veya potansiyel yeteneklerin elden kaçırılması ile sonuçlanabilir. Bu durum işveren marka değerinin zayıflamasına kadar gidebilir.

Markaların pazarda etkili olabilmeleri için iyi bir yöneticilik sergilemeleri gerekir. Bunun yanında dürüstlük, özgünlük ve güven dolu bir iş ortamı sunmaları gerekmektedir. Bu olgular örgütün dıştan görünüşü ile değil de etkili liderlerin etkisi ile kurum kültürüne işlenmelidir. Söz konusu açıklamalar ışığında bu çalışmanın amacı her geçen gün daha da dikkat çeken bir konu haline alan işveren markası algısının etkili liderlik ile ilişkisinin incelenmesidir. Bu sayede işveren markasını oluşturan alt bileşenler ve etkili liderlik ilişkisine dair bir değerlendirme yapmaktır.

4.3. Araştırmanın Ana Kütlesi ve Örneklemi

Bu araştırmanın ana kütlesini, Adıyaman ilinde bankalarda görev yapan kamu ve özel banka çalışanları oluşturmaktadır. Türkiye Bankalar Birliğinin sitesinden edinilen bilgiye göre Adıyaman ili kapsamında toplam 438 banka çalışanı bulunmaktadır. Bu çalışanlar içerisinde ana kütleyi temsil etmede yeterli oran olarak belirlenen %5 hata payı ve %95 güven aralığına ulaşabilmek adına hesaplanan örneklem değeri 205'dir.

Adıyaman ilinde faaliyet göstermekte olan banka şubelerinde kolayda örnekleme yöntemi ile seçilmiş çalışanlara anket formu verilmiştir. Değerlendirmeye tabi tutulan toplam anket formu sayısı 273'dir.

4.4. Araştırmanın Hipotezleri

Araştırmanın uygulama kısmında ele alınan değişkenler “işveren markası algısı” ve “etkili liderlik” değişkenleridir. Bu değişkenlere dair bir ana hipotez ile beraber işveren markasının alt boyutlarını içeren üç alt hipotez oluşturulmuştur.

Ana Hipotez:

H0: Çalışanların işveren markası algıları ile etkili liderlik arasında ilişki yoktur.

H1: Çalışanların işveren markası algıları ile etkili liderlik arasında ilişki vardır.

Alt Hipotezler:

1. H0: Yorumlanan örgüt kimlik imajı ile etkili liderlik arasında ilişki yoktur.
H1: Yorumlanan örgüt kimlik imajı ile etkili liderlik arasında ilişki vardır.
2. H0: Algılanan işlevsel fayda ile etkili liderlik arasında ilişki yoktur.
H1: Algılanan işlevsel fayda ile etkili liderlik arasında ilişki vardır.
3. H0: Algılanan Psikolojik fayda ile etkili liderlik arasında ilişki yoktur.
H1: Algılanan Psikolojik fayda ile etkili liderlik arasında ilişki vardır.

4.5. Veri Toplama Yöntemi

Çalışmada veri toplama aracı olarak anket yöntemi kullanılmıştır. Kullanılan anket formu üç bölümden oluşmaktadır. Bunlardan ilki çalışanların demografik değişkenlerinin ele alındığı “Kişisel Bilgi Formu”, ikincisi işveren markası algısına dair soruları içeren “İşveren Markası Uygulamaları”, üçüncü ve son bölüm ise “Etkili Liderlik” ölçekleridir. Kişisel bilgi formunda sekiz, işveren markası uygulamaları ölçeğinde on sekiz ve son olarak etkili liderlik ölçeğinde ise on dokuz soru bulunmaktadır. Kişisel bilgi formu dışındaki diğer ölçekler beşli Likert tipi ölçeğe göre cevaplanması gereken sorulardan oluşmaktadır.

İşveren markası uygulamaları ölçeği İçergen (2016) tarafından hazırlanmıştır. Etkili Liderlik ölçeği ise Shanmuganathan (2012) tarafından hazırlanmıştır. Ölçeklerin geçerliliği ve güvenilirliği daha önce edilmiş ve kabul görmüştür. Ancak, belirlenen sektörde uygulanmadan önce, araştırmacılar tarafından da geçerliliği ve güvenilirliğini test etmek adına 40 katılımcı ile pilot bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Gerçekleştirilen pilot çalışmanın sonuçları, güvenilirliğin yüksek düzeyde olduğunu ortaya koymuştur. Bu pilot çalışma sonrasında, anket formu nihai haliyle Adıyaman ili bankalarında gerçekleştirilmek üzere çoğaltılmıştır. Buna ek olarak çalışmada kullanılan anketteki soruların birbiriyle tutarlılığını ve ele alınan ölçmede homojenliği ölçmek adına ise güvenilirlik analizleri gerçekleştirilmiştir. Bu analizlerin sonuçları Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Güvenirlik Analizi

Güvenirlik Analizi		
Ölçekler	Soru Sayısı	Alpha Değeri
İşveren Markası Uygulamaları Ölçeği	18	,904
Etkili Liderlik Ölçeği	19	,896

İşveren markası için kullanılan 18 maddelik ölçeğin güvenilirlik analizi sonuçları ile Cronbach's Alpha katsayısının .904 olduğu saptanmış olup, bu değer çok iyi iç tutarlılık ve güvenilirliğini ifade etmektedir. Etkili liderlik ölçeği ise 19 maddeden oluşmakta olup, elde edilen Cronbach's Alpha değerinin, .896 olduğu, kısaca çok iyi iç tutarlılık ve güvenilirlik oranına sahip olduğu saptanmıştır.

4.6. Verilerin Analizi

Hipotezlerin doğruluğunu test etmek amacıyla veriler öncelikle IBM SPSS 21 programına girilmiştir. Çalışmada kullanılan anketteki soruların birbiriyle tutarlılığını ve ele alınan ölçmede homojenliği ölçmek adına

güvenirlilik analizleri sonrasında uygulanacak analiz türünü belirleyebilmek amacıyla veri dağılımı incelenmiştir. Normal dağılım için yapılan analizler sonucunda %5 kırılmış ortalama ile asıl ortalama değerler arasında farkın az olduğu, bir diğer ifade ile uç değerlerin fazla olmadığı saptanmış olsa da Histogram ve detrended normal q-q çizgisi verilerin normal dağılım göstermediğini ortaya koymuştur. Çarpıklık ve basıklık değerleri de verilerdeki çarpıklığı göstermektedir. Normallik testi tablosundaki Kolmogorov-Smirnov sonuçları da veri dağılımının normal olmadığı yönünde sonuç vermiştir. Yapılan normal dağılım analizleri sonucunda, örneklem sayısına rağmen parametrik olmayan testler uygulanması gerektiği tespit edilmiştir. Aşağıdaki tablo normal dağılım testi sonuçlarını göstermektedir.

Tablo 4. Normal Dağılım Analiz Sonuçları

Normal Dağılım Testi						
	Kolmogorov-Smirnov ^a			Shapiro-Wilk		
	Statistic	Df	Sig.	Statistic	df	Sig.
İşveren markası Uygulamaları	.089	273	.000	.971	273	.000
Etkili liderlik	.091	273	.000	.950	273	.000

Tablo 4 incelendiğinde, veri toplama aracı olarak kullanılan anketi oluşturan iki temel bölümün de veri dağılımının anlamlılık değeri .05'ten küçük olduğu için normal olmadığı gözlemlenmektedir ($p = .00 < .05$). Bu veriler ışığında parametrik olmayan testler uygulama gerekliliği doğmuştur. Ana hipotezi ve alt hipotezlerindeki iki değişken arasındaki ilişkinin şiddetinin ve yönünün belirlenmesi için, korelasyon analizi kullanılması gerektiği saptanmıştır. Ancak veri dağılımı normal olmadığı için, örneklem büyüklüğüne rağmen parametrik olan Pearson korelasyon analizi yerine, onun parametrik olmayan dengi Spearman korelasyon analizi tercih edilmiştir.

5. BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde öncelikle araştırmaya katkıda bulunan banka çalışanlarının demografik bileşenlerine dair frekans ve yüzdeler yorumlanacaktır. Akabinde araştırmanın temelini oluşturan her bir hipotez için yapılan analizlerden elde edilen bulgular ve bunların yorumlanması yer alacaktır.

5.1. Tanımlayıcı İstatistikler

Araştırmaya katkı sağlayan toplamda 273 banka çalışanın demografik bileşenlerine ilişkin frekans ve yüzdeler Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5. Çalışanların Demografik Bileşenlerine Dair Frekans ve Yüzdeler

Demografik Özellikler	Frekans (N)	Yüzde (%)	Toplam Yüzde (%)	
Cinsiyet	Kadın	86	31,5	31,5
	Erkek	187	68,5	100,0
Yaş	20-29	89	32,6	32,6
	30-39	133	48,7	81,3
	40-49	34	12,5	93,8
	50 ve Üzeri	17	6,2	100,0
Medeni Durum	Evli	196	71,8	71,8
	Bekâr	77	28,2	100,0
Hizmet Süresi	1-9 Yıl	155	56,8	56,8
	10-19 Yıl	85	31,1	87,9
	20-29 Yıl	26	9,5	97,4
	30 Yıl ve üzeri	7	2,6	100,0
Şu An bulunduğu Pozisyonundaki Hizmet Süresi	1-9 Yıl	218	79,9	79,9
	10-19 Yıl	49	17,9	97,8
	20-29 Yıl	4	1,5	99,3

	30 Yıl ve üzeri	2	,7	100
Eğitim Durumu	İlköğretim	3	1,1	1,1
	Lise	30	11,0	12,1
	Ön Lisans	23	8,4	20,5
	Lisans	200	73,3	93,8
	Lisans Üstü	17	6,2	100,0
İşyerindeki Görevi	Yönetici	18	6,6	6,6
	Yönetmen	35	12,8	19,4
	Yetkili	64	23,4	42,9
	Uzman	32	11,7	54,6
	Asistan	66	24,2	78,8
	Diğer	57	20,9	100,0
Aylık Gelir	1500 Lira Altı	6	2,2	2,2
	1500-1999 Lira	65	23,8	26,0
	2000-2499 Lira	82	30,0	56,0
	2500-2999 Lira	42	15,4	71,4
	3000-3499 Lira	35	12,8	84,2
	3500-3999 Lira	14	5,1	89,4
	4000 Lira ve üstü	29	10,6	100,0

Araştırmanın örneklemindeki banka çalışanlarının cinsiyet dağılımı ele alındığında katılımcıların %31,5 ini kadın katılımcılar oluştururken kalan % 68, 5 de erkek katılımcıların oluşturduğu görülmektedir. Erkek katılımcıların sayısının kadın katılımcılara oranla daha fazla olması dikkat çekicidir. Türkiye Bankalar Birliği'nin verilerine göre bankalarda çalışan kadın oranı %51 iken erkek çalışan oranı % 49 dur. (www.tbb.org.tr) . Buradan yola çıkarak araştırmaya erkek katılımcıların katkısının daha fazla olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Demografik değişkenlerden yaş değerlendirildiğinde en çok % 48,7 yüzdeler oranı ile 30-39 yaş aralığı ve onu takiben %32,6 ile 20-29 yaş aralığının çalışmaya katkı sağladığı söylenebilir. Bu oranlar çalışmaya katkı sağlayan katılımcıların daha çok genç olduğu söylenebilir. Çünkü tablodan görüldüğü üzere katılımcıların sadece %6,2 si 50 yaş ve üzerindedir.

Çalışmaya katkılarını sunan banka çalışanlarının medeni durumları ele alındığında katılımcıların % 71,8 inin evli olduğu ve sadece % 28,2 si bekâr olduğu görülmektedir. Yukarıda belirtildiği üzere ağırlıklı olarak genç bir kitle ile çalışılmış olmasına rağmen katılımcıların birçoğunun evli olması yine dikkat çeken noktalardan biridir.

Meslekte hizmet süresi yüzdelerine göre katılımcıların % 56,8 i mesleğini 1 ila 9 yıl arasında bir süreden beri icra etmektedir. Bu yüzde diğer aralıklara göre en yüksek yüzdelerdir. En düşük aralık ise % 2,6 ile 30 yıl ve üzeri aralıktır. 1-9 yıldan beri aynı pozisyonda görev yapan çalışan sayısı % 79,9 yüzdelerle bu değişken için en büyük orandır. Aynı pozisyonda 30 yıl ve üzerinde görev yapan çalışan yüzdesi ise tablodan görüldüğü üzere sadece 0,7 oranındadır. Bu durumun bankalar içerisinde yükselme olanaklarının fazla olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Eğitim durumu bulguları çalışanların birçoğunun lisans mezunu olduğunu göstermektedir. Bu % 73,3 lük bir orandır. Lisans mezunlarını sırasıyla lise (% 11) mezunları, ön lisans (%8,4) mezunları, lisansüstü (%6,2) mezunları ve ilköğretim (% 1,1) mezunları takip etmektedir.

İşyerindeki görev değişkenine göre en yüksek yüzde % 24,2 ile asistan statüsüne aittir. Bir sonraki ise % 23, 4 ile yetkili statüsü gelmektedir. Katılımcılardan diğer seçeneğini işaretleyenlerin yüzdesi % 20,2 olarak görülmektedir. Bu oranın bu derece yüksek olmasının nedeni ise bankalar bünyesindeki unvanların bankadan bankaya değişebilmesidir. Bu araştırmada bankalarda en yaygın olarak kullanılan unvanlar seçenek olarak yazılmış ve diğer seçeneği de eklenmiştir.

Aylık gelir değişkeni ele alındığında görülmektedir ki katılımcıların % 30 u 2000 ila 2499 arasında bir aylık gelire sahiptir ve bu en büyük yüzdendir. Yüzdelere göre en düşük aylık gelir miktarı olan 1500 lira altı seçeneğe ise % 2,2 ile en az yüzdeyi oluşturmaktadır.

5.2. İstatistiksel Analizler

Bu bölümde katılımcıların işveren markası algıları ile etkili liderlik arasındaki ilişkiye dair istatistiksel analiz sonuçları ve bulgular değerlendirilecektir. Ayrıca işveren markası değişkeninin alt boyutları ve etkili liderlik ilişkisine dair bulgular da tablolar yardımı ile değerlendirilecektir.

Tablo 6. Çalışanların İşveren Markası Algıları ve Etkili Liderlik İlişkisi İçin Spearman Korelasyon Analizi Sonuçları

Correlations				
			İşveren markası algısı	Etkili liderlik
Spearman's rho	İşveren markası algısı	Correlation Coefficient	1.000	.660***
		Sig. (2-tailed)	.	.000
		N	273	273
	Etkili liderlik	Correlation Coefficient	.660***	1.000
		Sig. (2-tailed)	.000	.
		N	273	273

İşveren markası algısı ve etkili liderlik arasındaki ilişkiyi belirlemek için Spearman korelasyon analizi gerçekleştirilmiştir. Bu testin sonuçlarına göre, bu iki değişken arasında orta düzeyde pozitif doğrusal ilişki vardır ($r=.660$) ve bu ilişki istatistiksel olarak anlamlıdır ($p=.00<.05$). Bu sonuçlardan yola çıkarak “H0: Çalışanların işveren markası algıları ile etkili liderlik arasında ilişki yoktur” hipotezi ret edilmiş ve yerine “H1: Çalışanların işveren markası algıları ile etkili liderlik arasında ilişki vardır” hipotezi kabul edilmiştir.

İşveren markası değişkeninin alt boyutlarının etkili liderlik ile ilişkisine dair geliştirilen alt hipotezlere dair bulgular aşağıdaki tablolar ile değerlendirilecektir.

Tablo 7. Yorumlanan Örgüt Kimlik İmajı ve Etkili Liderlik İlişkisi İçin Spearman Korelasyon Analizi Sonuçları

Correlations				
			Yorumlanan örgüt kimlik imajı	Etkili liderlik
Spearman's rho	Yorumlanan örgüt kimlik imajı	Correlation Coefficient	1.000	.537***
		Sig. (2-tailed)	.	.000
		N	273	273
	Etkili liderlik	Correlation Coefficient	.537***	1.000
		Sig. (2-tailed)	.000	.
		N	273	273

Yorumlanan örgüt kimlik imajı ve etkili liderlik ilişkisini tespit etmek amacıyla Spearman korelasyon testi yapılmıştır. Bu testin sonuçları her iki değişken arasında orta düzeyde pozitif doğrusal ilişki olduğunu ($r=.537$) ve bu ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı olduğunu ortaya koymuştur ($p=.00<.05$). Bu nedenle “H0: Yorumlanan örgüt kimlik imajı ile etkili liderlik arasında ilişki yoktur” hipotezi ret edilerek “H1: Yorumlanan örgüt kimlik imajı ile etkili liderlik arasında ilişki vardır” hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 8. Algılanan İşlevsel Fayda ve Etkili Liderlik İlişkisi İçin Spearman Korelasyon Analizi Sonuçları

Correlations				
			Algılanan işlevsel fayda	Etkili liderlik
Spearman's rho	Algılanan işlevsel fayda	Correlation Coefficient	1.000	.624***
		Sig. (2-tailed)	.	.000

		N	273	273
	Etkili liderlik	Correlation Coefficient	.624***	1.000
		Sig. (2-tailed)	.000	.
		N	273	273

Spearman Korelasyon analizi sonuçları, algılanan işlevsel fayda ve etkili liderlik arasında orta düzeyde pozitif doğrusal ilişki olduğunu ($r=.624$) ve bu ilişkinin istatistiki olarak da anlamlı olduğunu ortaya koymuştur ($p=.00<.05$). Böylelikle “H0: Algılanan işlevsel fayda ile etkili liderlik arasında ilişki yoktur” hipotezi ret edilmiş ve “H1: Algılanan işlevsel fayda ile etkili liderlik arasında ilişki vardır” hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 9. Algılanan Psikolojik Fayda ve Etkili Liderlik İlişkisi İçin Spearman Korelasyon Analizi Sonuçları

Correlations				
		Algılanan psikolojik fayda		Etkili liderlik
Spearman's rho	Algılanan psikolojik fayda	Correlation Coefficient	1.000	.630***
		Sig. (2-tailed)	.	.000
		N	273	273
	Etkili liderlik	Correlation Coefficient	.630***	1.000
		Sig. (2-tailed)	.000	.
		N	273	273

Algılanan psikolojik fayda ve etkili liderlik arasında bir ilişki olup olmadığını ve bu ilişkinin yönünü saptamak amacıyla Spearman korelasyon analizi uygulanmıştır. Saptanan bulgulara göre bu iki değişken arasında orta düzeyde pozitif doğrusal korelasyon mevcuttur ($r=.630$) ve bu korelasyon da istatistiki olarak anlamlıdır ($p=.00<.05$). Bu nedenle “H0: Algılanan psikolojik fayda ile etkili liderlik arasında ilişki yoktur” hipotezi ret edilmiş ve yerine “H1: Algılanan psikolojik fayda ile etkili liderlik arasında ilişki vardır” hipotezi kabul edilmiştir.

6. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Adıyaman ilinde görev yapmakta olan banka çalışanlarının katılımıyla gerçekleştirilen bu çalışma işveren markası algısı ve etkili liderlik ilişkisini incelemeyi amaçlamıştır. Gerçekleştirilen analizler sonucunda ortaya koyulan bulgular göstermiştir ki çalışanların işveren markası algıları ile etkili liderlik arasında orta düzeyde pozitif doğrusal bir ilişki bulunmaktadır. Çalışanların, işveren markasına dair algı düzeyleri arttıkça etkili liderliğe dair algıları da artmaktadır. Bu durum her iki değişken arasında anlamlı bir ilişkinin varlığını açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu sonuçlara göre yapılan çalışma sonucuna ulaşılmış özetle araştırma amacı gerçekleştirilmiştir.

İşveren markasının alt boyutlarından yorumlanan örgüt kimlik imajı ve etkili liderlik ilişkisi ele alındığında görülmektedir ki her iki değişken arasında orta düzeyde, pozitif ve doğrusal bir ilişki bulunmaktadır. Yine işveren markasının alt boyutlarından algılanan işlevsel fayda ve etkili liderlik arasında orta düzeyde pozitif doğrusal bir ilişki olduğu ve bu ilişkinin istatistiki olarak da anlamlı olduğu çalışmanın bulgularıyla ortaya koyulmuştur. Yapılan analizlerin sonuçları işveren markasının son alt boyutu algılanan psikolojik fayda ile etkili liderlik arasında orta düzeyde pozitif doğrusal korelasyonun varlığını ortaya koymuştur.

Sahu vd. (2018, s. 92) tarafından gerçekleştirilen ve transformasyonel liderlik ile çalışan katılımı, işveren markalaşması ve psikolojik bağlanmada ayrılma niyetinin aracılık rolünün incelendiği çalışma Hindistan’da bilgi teknolojileri alanında gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın sonuçları transformasyonel liderlik ile psikolojik bağlanma ve çalışan katılımı gibi değişkenler arasındaki ilişkide işveren markasının etkisine vurgu yapmaktadır.

İngiltere’de 200 işletmede 732 İK yöneticisi ile gerçekleştirilen çalışmanın sonuçları liderlerin çalışanlarda etkili olmaya dair bir güdülenmeye neden olduğun bulgularıyla desteklemiştir. Belirtilen çalışma işveren marka değerinin yükseltilmesinin insan kaynakları için yetenekleri örgüte çekmek adına büyük faydalar sağladığını ortaya koymaktadır (Brewster, 2005, s. 965-958).

Çalışmanın sonuçları işverenlere, etkili liderlerle çalışıyor olmanın yetenekli çalışanları örgüte çekmede önemli bir nokta olduğunu bulgularla sunmaktadır. Beşeri sermaye olarak da adlandırılan insan kaynağını dikkatlice seçen örgütler doğru insanlara doğru işleri yaptırıyor olmanın sonuçlarını örgütün başarısı olarak alacaktır. Markalaşma yolunda vaatlerini yerine getiren örgütler hâlihazırdaki çalışanlarına güven kazandırırken potansiyel çalışanlar için de çalışmak için arzu edilen bir örgüt olmaya yardımcı olacaktır. Talep ediliyor olmanın avantajı olarak örgüt kendisiyle çalışmak isteyen yetenekler arasından en iyileri seçebilme şansına sahip olabilecektir.

Örgütte görevine başlayan çalışanları orada tutan faktörler içerisinde sadece finansal faktörlere odaklanmak liderleri büyük yanılgılara düşürür. Çünkü daha az ücret ile başlayacağını biliyor olmasına rağmen daha tanınmış yani işveren marka değeri daha yüksek bir örgütte çalışmayı tercih eden çokça sayıda çalışana rastlamak mümkündür. Bu değişkenlerin değerlendirilebilmesi, psikolojik altyapı analizlerinin dikkatlice yapılabilmesi, verilen vaatlerin gerçekleştirilmesi ve bunun sonuçlarının değerlendirilmesi ancak ve ancak etkili liderlerin yönettiği örgütlerde gerçekleştirilebilir. Yıkıcı rekabet koşulları içerisinde başarıya ulaşmada ve geride kalmamada etkili olan faktörleri yenilikçi bir bakış açısıyla değerlendirebilen yetenekli liderlerin veya çalışanların örgütte tutulabilmesi örgütünün devamı adına önemlidir. Burada görev örgütün sadece insan kaynakları departmanına değil, tepe yönetime de düşmektedir.

Çalışanlar için tatmin edici koşulların sağlanması ve onların güdülenmesi var olan örgüt çalışanlarını örgüte bağlı kılarken, uygulamaların reklamından etkilenen ve örgütte çalışmayı arzulayanlardan oluşan bir yetenek havuzunu da her daim örgüt için avantaj oluşturacaktır. Özetle etkili liderlerle çalışmak güçlü bir işveren markası olmada örgüte kolaylık sağlarken, güçlü bir işveren markasına sahip olmak da yetenekleri örgüte çekerek veya örgütte tutarak rekabette ön sıralarda olabilmeyi sağlamaktadır.

İşveren markalaşması ve etkili liderlik ilişkisinin somut bir şekilde ortaya koyulduğu bu ve benzeri çalışmaların sektör temsilcileri tarafından dikkate alınması örgütün işveren marka imajı, kimliği ve işveren sadakati gibi konularda beraber yürüdükleri liderlerin örgüt işleyişindeki etkilerini görebilmek adına faydalı olacaktır. Birçok bireyin faaliyet sürdürdüğü örgütlerde etkileme ve yönlendirme yeteneğine sahip kimselerin örgüt içerisinde göz ardı edilmemesi önemli bir olgudur. Etkili liderler tarafından yönetilen işveren marka değeri yüksek örgütler, gerek özel gerek kamu temsilcileri tarafından da daha tanınır ve güvenilir olacaktır.

Bu çalışmada işveren markası algısı ile etkili liderlik ilişkisi çalışıldı. Bir sonraki çalışmalarda işveren markası ile farklı değişkenler çalışılabilir. Çünkü markalaşma sadece bir faktörün güdümünde olamaz. Marka olmak birçok değişkenin bileşimiyle ortaya çıkan bir sonuçtur. Bu değişkenlerin yeni çalışmalar ile ele alınması alan yazına somut bulgular ışığında önemli katkılar sunarken sektör temsilcilerine de yol gösterici olacaktır

KAYNAKÇA

- Ahmed, P., Rafiq, M. ve Norizan, M. S. (2003). Internal Marketing and The Mediating Role of Organizational Competencies. *European Journal of Marketing*, s. 1177-1186.
- Amara, S. (2014). *Tips to Make Employer Branding More Effective* . LinkedIn : <https://www.linkedin.com/pulse/20140327015127-43374179-tips-to-make-employer-branding-more-effective>> adresinden alındı
- Ambler, T. ve Barrow, S. (1996). The Employer Brand. *Journal of Brand Management*, 185-206.
- Backhaus, K., & Tikoo, S. (2004). Conceptualizing and researching employer branding. *Career Development International*, 9(5), s. 501-517.
- Backhouse, K. ve Tikoo, S. (2004). Conceptualizing and Researching Employer Branding. *Career Development International*, 9(5), s. 501-517.
- Badaracco Jr, J. (2002). *Leading quietly: An Unorthodox Guide to Doing the Right Thing*. Boston: Harvard Business School Press.

- Barrow, S. ve Mosley, S. (2005). *The Employer Brand: Bringing the Best of Brand Management to People at Work*. West Sussex: John Wiley & Sons.
- Baş, T. (2011). *İşveren Markası : Yüksek Nitelikli Çalışanları Çekmenin ve Elde Tutmanın Anahtarı*. İstanbul: Optimist Yayınları.
- Baş, T. (2011). *İşveren Markası: Yüksek Nitelikli Çalışanları Çekmenin ve Elde Tutmanın Anahtarı*. İstanbul: Optimist Yayım ve Dağıtım.
- Batool, B. F. (2013). Emotional Intelligence and Effective Leadership. *Journal of Business Studies Quarterly*, 4(3), s. 84-94.
- Berthon, P., Ewing, M. ve Hah, L. L. (2004). Captivating Company: Dimensions of Attractiveness in Employer Branding. *International Journal of Advertising*, 24(2), s. 151-172.
- Biswas, M. K. ve Suar, D. (2014). Antecedents and Consequences of Employer Branding. *J Bus Ethics*, s. 57-72.
- Boyatzis, R. ve McKee, A. (2005). *Resonant Leadership: Renewing Yourself and Connecting with Others Through Mindfulness, Hope, and Compassion*. Boston: Harvard Business School Press.
- Brewster, C. , Sparrow, P. ve Harris, H. (2005). Towards a New Model of Globalizing HRM. *The International Journal of Human Resource Management*, s. 949-970
- Bryman, A. (2007). Effective Leadership in Higher Education: A Literature Review. *Studies in Higher Education*, 32(6), s. 693-710.
- Chhabra, N. L. ve Sharma, S. (2014). Employer Branding: Strategy for Improving Employer. *International Journal of Organizational Analysis*, 22(1), s. 48-60.
- Edwards, M. R. (2009). An Integrative Review of Employer Branding and OB Theory. *Personnel Review*, 39(1), s. 5-23.
- Figurska, I. ve Matuska, E. (2013). Employer Branding as a Human Resource Management. *Human Resources Management & Ergonomics*, s. 35-51.
- Figurska, I. ve Matuska, E. (2013). Employer Branding as a Human Resources Management Strategy. *Human Resources Management & Ergonomics*, 7(2), s. 35-51.
- Fry, L. ve Kriger, M. (2009). Towards a Theory of Being-centered Leadership: Multiple Levels of Being as Context for Effective Leadership. *Human Relations*, s. 1-30.
- George, J. M. (2000). Emotions and Leadership: The role of Emotional Intelligence. *Human Relations*, s. 1027-1054.
- Goleman, D. (1998). *Working with Emotional Intelligence*. New York: Bantom Books.
- Goleman, D., Boyatzis, R. ve McKee, A. (2002). *Primal Leadership: Realizing the Power of Emotional Intelligence*. Boston: Harvard Business School.
- İçergen, H. (2016). İşveren Markası ve İnsan Kaynakları Yönetimi Uygulamalarının İşten Ayrılma Niyetine Etkileri: Turizm Sektörü Üzerine Bir Araştırma. *Yüksek Lisans Tezi*. Ankara: Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Khalid, S. ve Tariq, S. (2015). Impact Of Employer Brand On Selection And Recruitment Process. *Pakistan Economic and Social Review*, 53(2), s. 351-372.
- Kriger, M. ve Malan, L. C. (1993). Shifting Paradigms: The Valuing of Personal Knowledge, Wisdom, and Other Invisible Processes in Organizations. *Journal of Management Inquir*, s. 391-398.
- Kucherov, D. ve Zavyalova, E. (2012). HRD practices and talent management in the companies with the employer brand. *European Journal of Training and Development*, 36(1), s. 86-104.
- Lievens, F. (2007). Employer Branding in the Belgian Army: The Importance of Instrumental and Symbolic Beliefs for Potential Applicants, Actual Applicants, and Military Employees. *Human Resource Management*, 46(1), s. 51-69.

- Moroko, L. ve Uncles, M. D. (2009, Eylül 25). Employer Branding and Market Segmentation. *Journal of Brand Management*, 17(3), s. 181-196.
- Mosley, R. (2014). *Employer Brand Management: Practical Lessons from the World's Leading Employers*. West Sussex: John Wiley & Sonss Inc.
- Riggio, R. E. ve Reichard, R. J. (2008). The Emotional and Social Intelligences of Effective Leadership: An Emotional and Social Skill Approach. *Journal of Managerial Psychology*, 23(2), s. 169-185.
- Ritson, M. (2002, Ekim 24). Marketing and HE Collaborate to Harness Employer Brand Power. *Marketing*, s. 18.
- Sahu, S., Pathardikar, A. ve Kumar, A. (2018). Transformational Leadership and turnover: Mediating Effects of Employee Engagement, Employer branding, and Psychological Attachment. *Leadership & Organization Development Journa*, 39(1), s. 82-99.
- Shanmuganathan, G. D. (2012). An Emprical Investigation on Effective Leadership for Global Brand Management in Multinational Consumer Banks Operating in the United States with Special Reference to Application of Multicultural Perspectives of Immigrant Employees. *Doktora Tezi*. Colorado, USA: Jones International University.
- Sinha, J. B. (1984). A Model of Effective Leadership Styles in India. *International Studies of Management & Organization*, 14(2/3), s. 86-98.
- Stogdill, R. (1974). *Handbook of Leadership: A Survey of the Literature*. New York: Free Press.
- Stogdill, R. (1974). *Handbook of Leadership: A Survey of the Literatuure*. New York: Free Press.
- Sullivan, J. (2004). *The 8 Elements of a Successful Employment Brand, Ere Recruiting IntelligenceEre*. Nisan 12, 2019 tarihinde Ere Recruiting Intelligence: <https://www.ere.net/the-8-elements-of-a-successful-employment-brand/> adresinden alındı
- Yukl, G. (1999). An Evaluative Essay on Current Conceptions of Effective Leadership. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 8(1), s. 33-48.
- Yukl, G. (2012, Kasım 1). Effective Leadership Behavior: What We Know and What Questions Need More Attention. *Academy of Management Perspectives*, s. 66-85.

ULAŞTIRMA SEKTÖRÜNÜN PERFORMANS ÖLÇÜMÜ İÇİN TOPSIS VE PROMETHEE YÖNTEMLERİNİN KULLANILMASI: BIST ÜZERİNE BİR UYGULAMA

TOPSIS AND PROMETHEE METHODS FOR PERFORMANCE MEASUREMENT OF THE TRANSPORTATION SECTOR: AN APPLICATION ON BIST

Ceren ORAL¹, Elçin KIPKIP²

1. Doç. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Fethiye İşletme Fakültesi, Ekonomi ve Finans Bölümü, ceren.uzar@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-1373-1665>
2. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, elcinkipkip08@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-9314-8845>

Makale Türü Araştırma Makalesi
Article Type Research Article

Başvuru Tarihi 24.07.2019
Application Date 07.24.2019

Yayına Kabul Tarihi 11.12.2019
Admission Date 12.11.2019

DOI
10.20875/makusobed.594265

Öz

Günümüzde ulaşım uluslararası boyutta olup, toplumsal, sosyal ve ekonomik açıdan değerlendirilebilmektedir. Ulaştırma sektörü, ekonomik kaynak kullanımı, dış ülkeler ile bağlantının sağlanabilmesi, mal akışlarının düzenli olması ve ulaştırma sürecinin sürekliliğinin devamı, mevcut bulunan ya da yeni yerleşim alanlarının gelişebilmesi açısından önem arz etmektedir. Bu çalışmada, BIST’de yer alan sekiz ulaştırma şirketinin 2014-2018 yıllarına ait beş yıllık finansal tabloları esas alınarak TOPSIS ve PROMETHEE yöntemleri yardımıyla finansal performansları ölçülmüştür. Bu şirketlerin finansal performans durumları ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ulaştırma, Ulaştırma Sektörü, BIST, TOPSIS, PROMETHEE,

Abstract

Today, transportation is at an international level and it can be evaluated socially, socially and economically. The transport sector is important in terms of the use of economic resources, the connection with the foreign countries, the regularity of goods flows and the continuity of the transport process, and the development of existing or new settlement areas. In this study, the financial performances of eight transportation companies in the BIST were analyzed by using TOPSIS and PROMETHEE methods based on the financial statements of the year 2014-2018. Financial performance conditions of these companies are put forward.

Keywords: Transport, Transport Sector, BIST, TOPSIS, PROMETHEE,

1. GİRİŞ

Sürekli olarak değişim gösteren ekonomik koşullarda faaliyet halinde olan şirketler sürekli olarak bu değişime uyum sağlamak ve gelişme göstermek durumundadırlar. Finansal yapıyı değerlendirmeye yönelik finansal performans ölçümlerinin yapılması, şirketlerin üstlenmiş oldukları görevleri ve verdikleri hizmetleri sağlayabilme durumlarının değerlendirilmesine ve durum analizi yapılabilmesine olanak sağlamaktadır.

Çalışmada ilk olarak TOPSIS ve PROMETHEE yöntemleri ile ilgili yapılmış olan çalışmalara yer verilecek ve ulaştırma kavramına yer verilecektir. Bununla birlikte TOPSIS ve PROMETHEE yöntemleri yardımıyla BIST'e kayıtlı ulaştırma şirketlerinin finansal performans analizleri yapılacaktır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Feng ve Wang (2000: 133-142), havayolu şirketlerinin performanslarını değerlendirme çalışması yapmışlardır. Beş Tayvan havayolu şirketinin ulaştırma ve aynı zamanda finansal göstergeleri olarak toplam 22 adet değişken kullanmış ve TOPSIS yöntemini uygulamışlardır. Sonuç olarak işletmelerin performans değerlendirmesinde finansal göstergelerin oldukça etkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Deng, Yeh ve Willis (2000: 963-973), Çin'de şirketlerin değerlendirmesinde finansal oranların kullanımının anlamlı ve yararlı bilgileri sağlamışlardır ve karar verilirken etkin rol oynadıkları için rasyoları kullanmışlardır. Bunun sonucunda şirket için performans ölçümlerinde ve değerlendirilmelerinde TOPSIS yönteminin oldukça etkili bir yol olduğunu ortaya çıkarmışlardır.

Yurdakul ve İç (2003: 1-18), otomotiv firmalarının finansal performanslarının ölçümünü yaparken TOPSIS yönteminden yararlanmışlardır. Çalışmaya dahil edilmiş olan şirketlerin 1998-2001 döneminde her yıl için elde ettikleri performans puanları, belirtilen yılın yılsonu hisse senedi kapanış fiyatı ile karşılaştırılmıştır. Bunun sonucunda 2001 yılı hariç sonuçların tutarlı olduğunu ortaya koymuşlardır.

Abbasi, Hemati ve Abdolshah (2008: 1-9), yapmış oldukları çalışmada bir İran bankasının karlılık için en iyi hesap belirlenmesi konusunda TOPSIS yöntemini kullanarak bankayı incelemişlerdir. Bunu sonucunda cari hesabın en iyi hesap olduğunu ve diğer bir sırada ise altı aylık vadeli mevduat hesabının karlılığının yüksek olduğunu belirlemişlerdir.

Demireli (2010: 102-112), Türkiye'de faaliyet göstermekte olan kamu sermayeli bankaların performanslarını TOPSIS yöntemi ile belirlemeye çalışmıştır. Çalışma 2001-2007 dönemini kapsamıştır. Bu çalışmanın sonucunda yurtiçinde yaygın şekilde faaliyet göstermekte olan kamu sermayeli bankaların yerel ve global krizlerden etkilendiklerini, performans puanlarının yurtdışı verilere dayanarak sürekli olarak dalgalanma gösterdiğini ve bankacılık sektöründe iyileşme yaşanmadığını ortaya koymuştur.

Dumanoğlu ve Ergül (2010: 101-111), yapmış oldukları çalışmalarında BIST'de faaliyet göstermekte olan 11 teknoloji firmasının finansal tablolarından yararlanarak, 2006-2009 yıllarını kapsayan 4 dönem için finansal performans değerlendirmesi yapmışlardır. Çalışmalarında TOPSIS yönteminden yararlanmışlardır. Çalışmanın sonucunda, teknoloji firmalarının finansal performanslarına ilişkin bulgular ile temel analiz bulguları paralel şekilde olmuştur.

Uygurtürk ve Korkmaz (2012: 95-115), yapmış oldukları çalışmalarında, TOPSIS yöntemini kullanarak BIST'de faaliyet gösteren 13 ana metal sanayi işletmesinin finansal performanslarını analiz etmişlerdir.

Yayar ve Baykara (2012: 21-42), Türkiye'deki katılım bankalarının performansının belirlenmesi üzerine yapmış oldukları çalışmada, bankaların finansal performans göstergelerini etkinlik ve verimlilik şeklinde göstermişlerdir. Bu göstergelere göre Türkiye'de faaliyet gösteren 4 katılım bankasının 2005-2011 yıllarına ait finansal tabloları kullanılarak, bankaların finansal performanslarını TOPSIS yöntemini kullanarak analiz etmişlerdir.

Kou vd. (2014: 292-311), yapmış oldukları çalışmada, TOPSIS yöntemini banka kredilerini sınıflandırmak için kullanmışlardır. Wanke vd. (2016:485-498), yapmış oldukları çalışmada, Malezya'daki katılım bankalarının verimliliklerini belirlemişlerdir.

Brans, Vincke ve Mareschal (1986: 228-238), yapmış oldukları çalışmada PROMETHEE yöntemini kullanarak projeleri önceliklendirip seçimini sağlamışlardır. Bu çalışmada belirlenmiş olan tüm parametreler

ekonomik olarak anlamlı hale getirilmiştir. PROMETHEE I ve PROMETHEE II yöntemleriyle elde etmiş oldukları sonuçları Electre yöntemini kullanarak karşılaştırma yapmışlardır.

Akkaya ve Demireli (2010: 845-854), yapmış oldukları çalışmada PROMETHEE yöntemiyle halka açık hale gelme kararı veren bir şirketin halka açılma duyurusu için hangi araçların kullanılması gerektiğini incelemişlerdir. Bununla birlikte, maliyet, etkinlik, ulaşılabilirlik ve imaj kriterleri belirleyerek bu kriterler doğrultusunda çalışmalarını gerçekleştirmişlerdir.

Soba (2012: 4708-4721), yapmış olduğu çalışmada aynı sınıftan olan 6 farklı panelvan otomobil seçimi için fiyat, hız, güvenlik, beygir gücü, yakıt gibi performans kriterleri kullanılarak PROMETHEE yöntemi ile analiz edilmiştir.

Uzar (2013: 1-3), yapmış olduğu çalışmada kamu bankacılığı sektöründe faaliyet göstermekte olan 3 bankanın finansal krizden öncesinin ve sonrasının performanslarını PROMETHEE yöntemiyle analiz etmiştir. Bu çalışmanın sonucunda finansal krizin bankaların performansları açısından fazla bir etkisinin olmadığı tespit edilmiştir.

Akkaya ve Uzar (2013: 149-156), yapmış oldukları çalışmada kamu bankacılığı sektöründe faaliyet göstermekte olan 8 adet şirketin 2009-2011 dönemini kapsayan finansal tablolarını kullanarak, bu şirketlerin karlılık ve verimlilik açısından performanslarını PROMETHEE yöntemi ile analiz etmişlerdir.

3. ULAŞIM VE ULAŞTIRMA

İnsanlar ihtiyaçlarına rasyonel bir biçimde yaklaşarak ulaşmakta, kendisi ve eşyaları için bir yerden bir yere ulaşımının kısa sürede, verimli ve güvenli bir biçimde gerçekleştirilmesini amaçlamaktadır. Bu nedenle ulaştırma insan hayatının önemli bir parçası halinde bulunmaktadır.

İnsanların dış çevre ile ilişkilerinde, üretilen bilginin, sermayenin, mal ve hizmetlerin bir yerden bir yere taşınmasında önemli bir rolü olan faktör, ulaşım olarak karşımıza çıkmaktadır. Ulaşım birçok bilim tarafından incelenen bir konu olmaktadır. Buna göre ulaşımın, ülkelerin kalkınması ve küreselleşmesi açısından önemli etkileri bulunmaktadır (Deniz, 2016, s. 137). Ulaşım, bir ülkede ekonomik kalkınmayı ve refahı etkilemekte olan önemli faktörlerden olmasıyla birlikte, günümüzde ekonomik büyüme ve küreselleşme ile hızlı bir şekilde değişmektedir. Dünya üzerinde nüfus artışları, tedarik zincirlerinin karmaşık hale gelmesi ve lojistik sektörünün gelişimi ile yük taşımacılığının yapılabilmesi için ulaşımın gereksinim de artmaktadır. Yük taşımacılığında güvenliğin sağlanması, olabilecek ihtiyaçların müşterilere daha hızlı bir şekilde ulaştırılması ve aynı zamanda yolcu taşımacılığının da geliştirilmesi talep edilen gereksinimlerden olmaktadır (Büyükoçkan ve Mukul, 2018, s. 86).

Bazı kaynaklarda ulaştırma kavramı ulaşım olarak da adlandırılmaktadır. Buna göre ulaşım veya ulaştırma kavramları genel anlamda, insanların ihtiyaçlarını giderebilmek amacıyla üretilmiş olan mal ve hizmetlerin ihtiyaç duyulan yerlere zamanında ulaştırılabilmesi için gereken faaliyetlerin zaman içinde örgütlenerek bir hizmet sektörü oluşturması olarak tanımlanmıştır. Ulaştırma hizmetleri, uluslararası pazarlamanın bir unsurudur ve fonksiyonel açıdan denizyolu, karayolu, demiryolu, hava yolu ve boru hattı taşımacılığı gibi ulaştırma türlerinden oluşmaktadır. Ulaştırma hizmeti sağlayıcıları, ulaştırma türlerinin seçiminde hız, güvenilirlik, yeterlilik, maliyet ve bulunabilirlik unsurlarını göz önünde bulundurmaktadır. Ulaştırma ile mesafe, zaman, topografya ve idari birimler gibi engeller aşılarak gidiş ve geliş noktaları birleştirilmektedir. Bununla birlikte taşımaya karşı olan taleplerin karşılanması ulaştırmanın amacı olarak karşımıza çıkmaktadır (Akhmetzhan, 2015, s. 6).

4. UYGULAMA

Çalışma kapsamına alınan BIST'e kayıtlı ulaştırma şirketleri Tablo 1'de gösterilmektedir. Aynı zamanda çalışmada kullanılacak olan kriterler ve ağırlıklar da Tablo 2'de belirtilmektedir.

Tablo 1. Çalışmada Kullanılan BIST'e Kayıtlı Ulaştırma Şirketleri

Sıra	Kod	Şirket İsmi
1	BEYAZ	Beyaz Filo Oto Kiralama A.Ş.
2	CLEBİ	Çelebi Hava Servisi A.Ş.
3	DOCO	DO & CO A.Ş.
4	GSDDE	GSD Denizcilik Gayrimenkul İnşaat Sanayi ve Ticaret A.Ş.

5	PGSUS	Pegasus Hava Taşımacılığı A.Ş.
6	RYSAS	Reysaş Taşımacılık ve Lojistik Ticaret A.Ş.
7	TLMAN	Trabzon Liman İşletmeciliği A.Ş.
8	THYAO	Türk Hava Yolları A.O.

Tablo 2. Finansal Performans Kriterleri ve Ağırlıklar

Kodlar	Kriter Oran Grubu	Kriterler	Ağırlıklar
C1	Likidite	Cari Oran (Dönen Varlıklar / Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar)	0,1
C2		Asit-Test Oranı (Dönen Varlıklar – Stoklar / Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar)	0,1
C3	Finansal (Mali) Yapı	Finansal Kaldıraç Oranı (Toplam Yabancı Kaynaklar / Toplam Aktifler)	0,1
C4		Öz kaynaklar / Toplam Aktifler	0,1
C5		Öz kaynaklar / Toplam Yabancı Kaynaklar	0,1
C6		Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar / Toplam Pasifler	0,1
C7	Faaliyet	Net Satışlar / Toplam Aktifler	0,1
C8		Net Satışlar / Öz kaynaklar	0,1
C9	Karlılık	Öz kaynak Karlılığı (Net Kar / Öz kaynaklar)	0,1
C10		Aktif Karlılığı (Net Kar / Toplam Aktifler)	0,1

4.1. TOPSIS Uygulaması

TOPSIS (Technique for Order Prefence by Similarity to Ideal Solution) ilk kez Hwang ve Yoon tarafından kullanılan bir yöntemdir. TOPSIS yöntemi ile ideal olan ve negatif ideal olan çözümü bulmak ve bunların arasından seçim yapılacak alternatiflerin ideal çözüme yakınlığı ve negatif çözüme uzaklığı aynı anda değerlendirilmektedir. İdeal çözüm, yüksek olması gereken değerleri maksimum, düşük olması gereken değerleri ise minimum yapan alternatiftir. Negatif ideal çözüm ise yüksek olması gereken değerlerin minimum, düşük olması gereken değerlerin de maksimum olduğu yerdir (Hwang ve Yoon, 1981, s. 128).

TOPSIS yönteminin uygulaması, karar matrisinin oluşturulması, karar matrisinin normleştirilmesi, normleştirilen karar matrisinin ağırlıklandırılması, pozitif ve negatif ideal çözümlerin oluşturulması, ideal çözüme uzaklık değerinin oluşturulması, ideal çözüme göreli yakınlığın hesaplanması ve tercih sıralamasının yapılması olmak üzere altı aşamadan oluşmaktadır.

TOPSIS yöntemi çalışma kapsamında Microsoft Excel 2016 programı kullanılmıştır. Excel tablo ve formüller yardımıyla uygulama yapılmış ve aşağıdaki tablolarda çözüm adımları sırasıyla gösterilmiştir. Finansal performans analizi yapılan şirketler Tablo 1’de, belirlenen kriterler, alt kriterler ve ağırlıklar Tablo 2’de verilmiştir.

Çalışma kapsamına 2014-2018 yılları arasında BIST’de işlem görmekte olan sekiz ulaştırma şirketi dahil edilmiştir. Araştırmada ilk olarak, bu şirketlerin finansal performanslarını açıklayacak 10 finansal oran belirlenmiştir. Belirlenen bu oranlar sekiz şirket için 2014, 2015, 2016, 2017, 2018 yılları için ayrı ayrı olmak üzere şirketlerin finansal performanslarını değerlendirmek için kullanılmıştır. Kullanılacak olan ağırlıklar ise toplamaları 1 olacak şekilde 0,1 olarak belirlenmiştir. Araştırma kapsamında olan şirketlerin finansal tabloları kullanılarak elde edilmiş olan finansal oranlar TOPSIS yöntemi ile şirketlerin genel performanslarını gösteren tek bir puana indirgenmiştir. Son olarak şirketlerin elde edilmiş olan puanlar vasıtasıyla genel bir sıralama yapılarak, performans değerlendirme sonucu verilmiştir.

Tablo 3. 2018 Yılı Karar Matrisi

2018	C1	C2	C3	C4	C5	C6	C7	C8	C9	C10
Weight	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
BEYAZ	2,323	1,996	0,373	0,627	1,683	0,340	3,567	5,686	0,009	0,005
CLEBİ	1,184	1,152	0,768	0,232	0,302	0,291	0,877	3,779	0,579	0,134
DOCO	1,851	1,662	0,582	0,418	0,717	0,291	1,097	2,627	0,089	0,037
GSDDE	0,949	-4,979	0,560	0,440	0,784	0,291	0,256	0,582	0,272	0,120
PGSUS	1,241	1,225	0,728	0,272	0,373	0,260	0,607	2,233	0,137	0,037
RYSAS	0,435	0,432	0,958	0,042	0,044	0,391	0,393	9,297	-1,245	-0,053
TLMAN	2,547	2,542	0,383	0,617	1,611	0,247	0,670	1,085	0,503	0,310
THYAO	0,869	0,833	0,713	0,287	0,402	0,250	0,576	2,009	0,129	0,037

2018 yılı için oluşturulan karar matrisi Tablo 3.'de görüldüğü şekildedir. 2018 yılı için hesaplanan normalize karar matrisi Tablo 4.'de verilmektedir.

Tablo 4. 2018 Yılı Normalize Karar Matrisi

2018	C1	C2	C3	C4	C5	C6	C7	C8	C9	C10
BEYAZ	0,51819	0,30907	0,19983	0,53882	0,63838	0,40248	0,88994	0,46351	0,00599	0,51819
CLEBİ	0,26411	0,17838	0,41145	0,19937	0,11455	0,34447	0,21881	0,30806	0,38551	0,26411
DOCO	0,41290	0,25735	0,31180	0,35921	0,27197	0,34447	0,27369	0,21415	0,05926	0,41290
GSDDE	0,21169	0,77097	0,30002	0,37812	0,29738	0,34447	0,06387	0,04744	0,18111	0,21169
PGSUS	0,27683	0,18969	0,39002	0,23375	0,14148	0,30778	0,15144	0,18203	0,09122	0,27683
RYSAS	0,09703	0,06689	0,51324	0,03609	0,01669	0,46285	0,09805	0,75787	0,82896	0,09703
TLMAN	0,56816	0,39362	0,20519	0,53023	0,61107	0,29239	0,16716	0,08845	0,33491	0,56816
THYAO	0,19385	0,12899	0,38198	0,24664	0,15248	0,29594	0,14371	0,16377	0,08589	0,19385

2018 yılı için hesaplanmış olan normalize karar matrisi Tablo 4.'de görüldüğü gibidir. Aynı şekilde 2018 yılı için ağırlıklandırılmış normalize karar matrisi de Tablo 5.'de verilmektedir.

Tablo 5. 2018 Yılı Ağırlıklandırılmış Normalize Karar Matrisi

2018	C1	C2	C3	C4	C5	C6	C7	C8	C9	C10
BEYAZ	0,05182	0,03091	0,01998	0,05388	0,06384	0,04025	0,08899	0,04635	0,00060	0,00136
CLEBİ	0,02641	0,01784	0,04114	0,01994	0,01146	0,03445	0,02188	0,03081	0,03855	0,03642
DOCO	0,04129	0,02574	0,03118	0,03592	0,02720	0,03445	0,02737	0,02141	0,00593	0,01006
GSDDE	0,02117	-0,07710	0,03000	0,03781	0,02974	0,03445	0,00639	0,00474	0,01811	0,03261
PGSUS	0,02768	0,01897	0,03900	0,02337	0,01415	0,03078	0,01514	0,01820	0,00912	0,01006
RYSAS	0,00970	0,00669	0,05132	0,00361	0,00167	0,04628	0,00981	0,07579	0,08290	0,01440
TLMAN	0,05682	0,03936	0,02052	0,05302	0,06111	0,02924	0,01672	0,00884	0,03349	0,08425
THYAO	0,01938	0,01290	0,03820	0,02466	0,01525	0,02959	0,01437	0,01638	0,00859	0,01006

2018 yılı için ağırlıklandırılmış normalize karar matrisi Tablo 5.'de gösterildiği şekilde hesaplanmıştır. 2014-2018 yılları için hesaplanan ideal ve negatif ideal çözümler Tablo 6.'da gösterilmektedir.

Tablo 6. 2014-2018 Yılları için Pozitif (A+) (Maksimum) ve Negatif (A-) (Minimum) Değerleri

	C1	C2	C3	C4	C5	C6	C7	C8	C9	C10
2014										
A+	0,05374	0,05535	0,04604	0,06438	0,08667	0,07166	0,06384	0,08832	0,06310	0,09062
A-	0,00879	0,00741	0,01644	0,01109	0,00535	0,01173	0,00302	0,00136	- 0,04305	-0,01234
2015										
A+	0,05449	0,05672	0,04247	0,05943	0,07937	0,06142	0,07541	0,06682	0,06367	0,06661
A-	0,01300	0,00896	0,01975	0,01997	0,01239	0,00995	0,00342	0,00350	- 0,01537	-0,01322
2016										
A+	0,06048	0,00002	0,04356	0,05337	0,06233	0,05416	0,08147	0,06927	0,05829	0,09902
A-	0,00616	- 0,10000	0,02451	0,01509	0,00997	0,02020	0,00281	0,00341	- 0,04498	-0,00645
2017										
A+	0,05355	0,00001	0,04385	0,05312	0,06263	0,06274	0,07975	0,06720	0,06595	0,08638
A-	0,01488	- 0,10000	0,02570	0,01409	0,00980	0,00994	0,00492	0,00649	- 0,02216	-0,01440
2018										
A+	0,05682	0,03936	0,05132	0,05388	0,06384	0,04628	0,08899	0,07579	0,03855	0,08425
A-	0,00970	- 0,07710	0,01998	0,00361	0,00167	0,02924	0,00639	0,00474	- 0,08290	-0,01440

Ağırlıklandırılmış normalize karar matrisinden elde edilen sonuçlar yardımıyla pozitif ideal (A+) (maksimum) ve negatif ideal (A-) (minimum) çözüm kümeleri oluşturulmuştur. A+ seti için ağırlıklandırılmış normalize karar matrisinin her bir sütunundaki en büyük değer, A- seti için ise ağırlıklandırılmış normalize karar matrisinin her bir sütunundaki en küçük değer seçilmektedir. Bu değerler sekiz ulaştırma şirketi ve belirlenen 10 rasyo içerisinde seçilmektedir. 2014-2018 yılları için seçilen en büyük değer ve en küçük değer Tablo 6.'da gösterilmektedir. BIST'e kayıtlı ulaştırma şirketlerinin hesaplanan C değerleri ve sıralamaları Tablo 7.'de verilmektedir.

Tablo 7. BIST'e Kayıtlı Ulaştırma Şirketlerinin C Değerleri ve Sıralamaları

Çalışma Kapsamına Alınan BIST'e Kayıtlı Ulaştırma Şirketlerinin C Değerleri ve Sıralamaları										
Şirketler	2014		2015		2016		2017		2018	
	C Değeri	Sıralama	C Değeri	Sıralama	C Değeri	Sıralama	C Değeri	Sıralama	C Değeri	Sıralama
BEYAZ	0,39916	4	0,64644	1	0,64968	2	0,64497	2	0,65073	2
CLEBİ	0,49680	2	0,52540	3	0,53859	3	0,61876	3	0,58449	3
DOCO	0,39704	5	0,44244	4	0,52713	4	0,52124	4	0,54351	4
GSDDE	0,24232	8	0,17068	8	0,10961	8	0,09971	8	0,40413	7
PGSUS	0,40665	3	0,40053	5	0,42851	5	0,51405	5	0,49743	5
RYSAS	0,30177	7	0,19389	7	0,37964	7	0,39805	7	0,36494	8
TLMAN	0,62526	1	0,57546	2	0,66052	1	0,66970	1	0,66976	1
THYAO	0,36482	6	0,31998	6	0,42198	6	0,43542	6	0,48136	6

BIST'e kayıtlı ulaştırma şirketleri için 2014-2018 yıllarını kapsayacak şekilde her bir yıl için ayrı ayrı sıralama yapılmıştır ve Tablo 7'de gösterilmiştir.

4.2. PROMETHEE Uygulaması

Çok kriterli karar verme yöntemlerinden biri olan PROMETHEE (Preference Ranking Organization Method For Enrichment Evaluations) bir sıralama ve öncelik belirleme yöntemidir. PROMETHEE yöntemi, PROMETHEE I ve PROMETHEE II, ilk olarak 1982 yılında Jean Pierre Brans (1982) tarafından literatüre kazandırılmış, daha sonrasında 1985 yılında Brans ve Vincke tarafından geliştirilmiş ve yaygın olarak kullanılan bir ÇKKV yöntemi olarak karşımıza çıkmaktadır (Bağcı ve Rençber, 2014, s. 41).

PROMETHEE yöntemi, çok kriterli problemlerin çözülmesinde alanında en etkili yöntem olarak bilinmektedir. PROMETHEE I yöntemi kullanılarak alternatiflerin belirlenmiş olan kriterler doğrultusunda karşılaştırılması ile kısmi öncelikleri, PROMETHEE II yöntemi ile de alternatiflerin belirlenmiş olan kriterler doğrultusunda karşılaştırılması sonucunda net öncelikleri tespit etmek mümkün olmaktadır (Şahin ve Akkaya, 2012, s. 71). PROMETHEE yöntemi ile alternatifler seçilen kriterler neticesinde tercih fonksiyonlarına dayanmakta ve ikili karşılaştırma yapmak suretiyle değerlendirilen bir yöntemdir. Bu değerlendirme ile alternatifler, belirlenen kriterler doğrultusunda üstünlük durumlarını birleştirme yöntemi ile olmaktadır (Genç, 2013, s. 123).

PROMETHEE yönteminde ilk olarak alternatifler, kriterler, ağırlıklar belirlenir ve veri matrisi oluşturulur. İkinci aşamada her bir kriter için tercih işlevleri tanımlanmaktadır. Tercih fonksiyonları kriterlere bağlı olarak, alternatifler de kriterlerde aranan özelliklere göre belirlenmekte ve tercih fonksiyonları oluşturulmaktadır. Üçüncü aşamada ölçütler için belirlenmiş olan tercih fonksiyonlarını kullanarak alternatif çiftler için ortak tercih fonksiyonları belirlenir. Dördüncü aşamada ortak tercih fonksiyonlarına göre her bir alternatif çifti için tercih indeksleri belirlenmektedir. Beşinci aşamada alternatifler için pozitif üstünlük (Φ^+) ve negatif üstünlük (Φ^-) hesaplanır. Altıncı aşamada PROMETHEE I ile kısmi öncelikler belirlenmektedir. Son aşamada ise PROMETHEE II ile var olan alternatifler için tam öncelikler hesaplanmaktadır. Hesaplanan tam öncelik değerleri ile bütün alternatifler aynı düzlemde değerlendirilip tam sıralama belirlenmektedir.

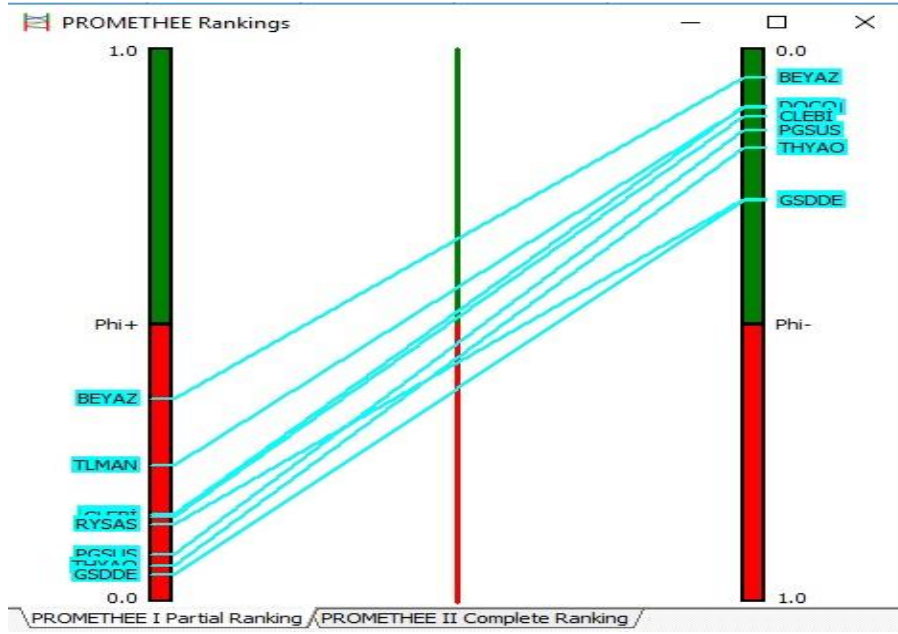
2014-2018 yıllarını kapsayacak şekilde her bir yıl için performans skor ve sıralamaları yapılmıştır. 2018 yılı için BIST'e kayıtlı ulaştırma şirketlerinin performans skor ve sıralamaları Tablo 8.'de gösterilmektedir.

Tablo 8. 2018 Yılı BIST'e Kayıtlı Ulaştırma Şirketlerinin Performans Skorları ve Sıralamaları

Rank	action		Phi	Phi+	Phi-
1	BEYAZ	■	0,3146	0,3661	0,0514
2	TLMAN	■	0,1408	0,2465	0,1057
3	DOCO	■	0,0529	0,1565	0,1036
4	CLEBİ	■	0,0302	0,1534	0,1232
5	PGSUS	■	-0,0635	0,0841	0,1476
6	THYAO	■	-0,1148	0,0647	0,1795
7	RYSAS	■	-0,1330	0,1393	0,2723
8	GSDDE	■	-0,2272	0,0485	0,2757

PROMETHEE uygulamasında pozitif üstünlükler ve negatif üstünlük hesaplaması yapıldıktan sonra PROMETHEE I kısmi sıralaması yapılmıştır. 2014-2018 yılları için ayrı ayrı olmak üzere kısmi sıralamalar yapılmıştır. 2018 yılı için kısmi sıralama Şekil 1.'de verilmektedir.

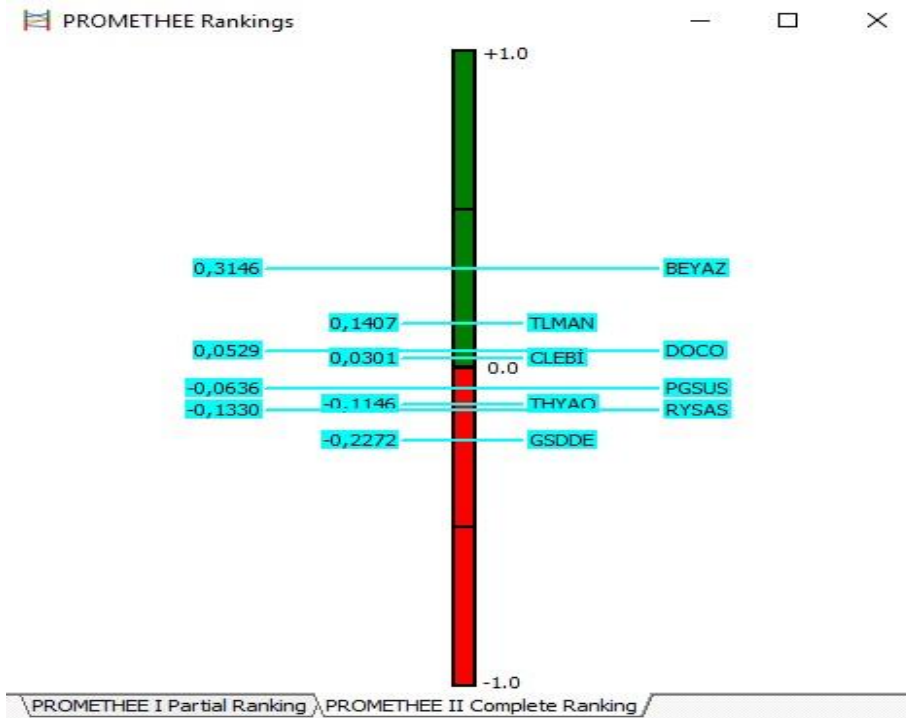
Şekil 1. 2018 Yılı PROMETHEE I ile Kısmi Sıralama

Solda bulunan sütunda her bir ulaştırma şirketinin pozitif üstünlük değerini, sağda bulunan sütunda ise her bir ulaştırma şirketinin negatif üstünlük değerini göstermektedir. Bu durumda her iki sütunda da üst bölgede yer almakta olan ulaştırma şirketleri diğerlerine nazaran daha baskın durumdadır.

PROMETHEE II ile tam sıralama yapılarak net üstünlükler belirlenmekte ve buna göre hangi ulaştırma şirketlerinin daha iyi performans gösterdiklerine karar verilebilmektedir. 2018 yılı için PROMETHEE II ile tam sıralama Şekil 2.'de gösterildiği gibidir.

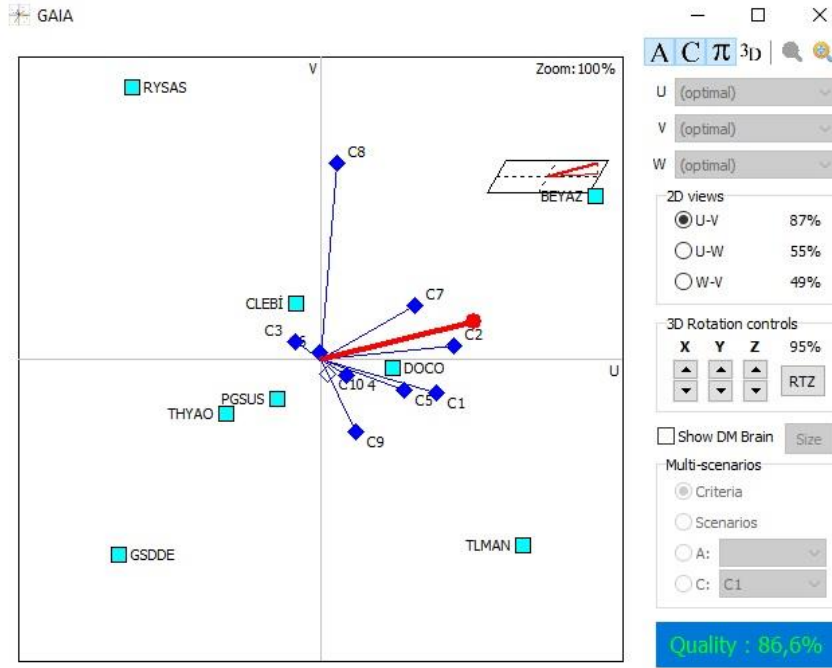
Şekil 2. 2018 Yılı PROMETHEE II ile Tam Sıralama

Şekil 2.'ye göre, 2018 yılında BEYAZ en iyi performansa sahip olan ulaştırma şirketi olarak görülmektedir. Aynı zamanda TLMAN ve DOCO ilk üçüncü sıralarda yerini almışlardır. Sırasıyla CLEBİ, PGSUS, THYAO, RYSAS ve GSDDE gelmektedir.

Karar vericilerin var olan alternatifler üzerinde subjektif olarak bilgi atmaları durumuna karşın olası kayıpların belirlenmesinde GAIA düzlemi kullanılmaktadır. GAIA düzlemi ile çelişkili olan kriterler de görülmektedir. Buna göre, aynı yönde hareket eden alternatifler ve kriterlerin vektörleri uyumları, ters yönde hareket eden alternatifler ve kriterlerin vektörleri de uyumsuzluğunu göstermektedir. 2018 yılı için GAIA düzlemi Şekil 3.'de gösterilmektedir.

Şekil 3. 2018 Yılı GAIA Düzlemi

Şekil 3. incelendiğinde parametre değerinin %86,6 olduğu, yani analizin güvenilir ve doğru olduğu görülmektedir. Yatay eksene yakın olan kırmızı doğru optimal sonucu göstermektedir. Bu optimal doğruya BEYAZ şirketi yakın bulunmaktadır. C1, C4, C5, C9 ve C10 kriterlerine ait vektörler C2, C7 ve C8 kriterleri ile zıt yönde hareket etmektedir. Buna göre C1, C4, C5, C9 ve C10 kriterleri açısından DOCO ve TLMAN en başarılı şirketler olarak görülmektedir. Aynı zamanda C3 ve C6 kriterlerine ait vektörler C2, C7 ve C8 kriterleri ile zıt yönde hareket etmektedir. Buna göre C3 ve C6 kriterleri açısından CLEBİ en başarılı şirket olarak tespit edilmiştir.

5. SONUÇ

Ulaştırma sektörüne bakıldığında, ekonomik kaynakların kullanımı, diğer ülkeler ile bağlantının sağlanması, mal akışlarının düzenlenmesi ve bu sürecin sürekliliğinin sağlanması oldukça önemlidir. Üretilen mal, hizmet ve ulaştırılması gereken bir unsurun bir yerden bir yere ya da küresel bir ortamda taşınabilmesinde ulaşım faaliyet göstermektedir. Bu durumda şirketlerin genel anlamda varlıklarının devamlılığını sağlayabilmeleri için finansal performanslarının ölçülmesi ve doğru bir şekilde analizinin yapılması gerekmektedir.

Bu çalışmada BIST'e kayıtlı olan ulaştırma şirketlerinin 2014-2018 yıllarına ilişkin finansal tablolarına bakılarak, bilanço ve gelir tablolarından yararlanılarak finansal performansları TOPSIS ve PROMETHEE yöntemleri ile değerlendirilmiştir. Her bir yıl için ayrı ayrı başarı düzeyleri belirlenmiştir ve bir sıralama yapılmıştır. Ulaştırma şirketlerinin finansal performanslarına ilişkin değerlendirmeler gerçekleştirilirken 10 tane oran analize dahil edilmiştir. Analizin ilk kısımlarında belirlenmiş olan finansal oranlar her bir ulaştırma şirketi için ayrı ayrı hesaplanmıştır. Hesaplanmış olan finansal oranlar TOPSIS ve PROMETHEE yöntemleri ile analiz edilmiştir ve şirketlerin performans sıraları belirlenmiştir.

BIST'e kayıtlı ulaştırma şirketlerinin performans ölçümünde, finansal oranlar kapsamında 4 kriter oran grubu ve 10 tane alt kriterler belirlenmiştir. Kriterlerin seçimleri yapıldıktan sonra elde edilen veriler ile 2014-2018 yılları arası 8 ulaştırma şirketlerinin seçilen 10 kriteri her yıl için ayrı ayrı olmak üzere hesaplanmıştır. Ulaştırma şirketlerinin hesaplanan kriterler ile birlikte TOPSIS ve PROMETHEE yöntemlerinin aşamaları uygulanmıştır.

TOPSIS yöntemi uygulamasında her bir ulaştırma şirketi için 2014-2018 yıllarında belli bir performans puanı elde edilmiştir. Elde edilen performans puanı 0 ile 1 arasında değişmektedir. 0'a yakın olan performans puanı negatif ideal çözüme, 1'e yakın olan performans puanı ise ideal çözüme yakınlığını göstermektedir. Aynı zamanda çalışmada kullanılan ağırlıkların toplamları 1 olacak şekilde 0,1 ağırlık derecesi verilmiştir. Bu durumda her bir kriter eşit önem derecesine sahip olarak inceleme yapılmıştır. Sonuç olarak tüm yılların performans puanlarını incelediğimizde TLMAN ulaştırma şirketi 2014, 2016, 2017 ve 2018 yıllarında ilk sırada yer alarak en yüksek performans puanlarına sahip şirket olarak tespit edilmiştir. Yalnızca TLMAN 2015 yılında ikinci sırada yer almıştır. BEYAZ, 2014 yılında dördüncü sırada yer alırken, 2015 yılında birinci, 2016, 2017, 2018 yıllarında ise istikrarlı bir şekilde ikinci sırada yer almıştır. CLEBİ, 2014 yılında ikinci sırada yer alırken, 2015, 2016, 2017 ve 2018 yıllarında üçüncü sıralarda performans göstermiştir. DOCO, 2014 yılında beşinci sırada, 2015, 2016, 2017 ve 2018 yıllarında dördüncü sıralarda yer almıştır. PGSUS, 2014 yılında üçüncü sırada iken, 2015, 2016, 2017 ve 2018 yıllarında beşinci sırada olduğu görülmektedir. THYAO, RYSAS ve GSDDE ise 2014-2018 yıllarında istikrarlı bir performans göstermişlerdir. Ancak en düşük performans puanlarına sahip şirketler RYSAS ve GSDDE olarak bulunmuştur.

PROMETHEE yönteminde en iyi performans gösteren ulaştırma şirketlerini belirlemek için belirlenen kriterler kullanılarak, bu kriterlerdeki finansal oranlardan yararlanılmıştır. Bu yöntemde de kullanılan ağırlık dereceleri toplamları 1 olacak şekilde 0,1 olarak verilmiştir. Alternatif ve kriterlerin karar eksenine göre olan konumları dikkate alındığında, 2014 yılında TLMAN birinci sırada yer alırken, 2015 yılında beşinci sırada, 2016 yılında dördüncü sırada, 2017 yılında üçüncü sırada, 2018 yılında ise ikinci sırada yer almıştır. BEYAZ, 2014 yılında beşinci sırada yer alırken, 2015, 2016, 2017 ve 2018 yıllarında birinci sırada yer alarak son 4 yılda en yüksek performans skoruna sahip olan şirket olarak görülmüştür. PGSUS, 2014 yılında ikinci sırada, 2015 yılında dördüncü sırada, 2016, 2017 ve 2018 yıllarında beşinci sırada yer almıştır. CLEBİ 2014, 2015, 2016 yıllarında üçüncü sırada, 2017 yılında ikinci sırada, 2018 yılında ise dördüncü sırada olduğu görülmüştür. DOCO, 2014 ve 2017 yıllarında dördüncü sırada, 2015 ve 2016 yıllarında ikinci sırada, 2018 yılında ise üçüncü sırada performans göstermiştir. THYAO, RYSAS ve GSDDE ise 2014, 2015, 2016, 2017 ve 2018 yıllarında son üç sırada yer almışlardır.

Çalışmadan elde edilen sonuçlar genel olarak değerlendirildiğinde TLMAN, BEYAZ CLEBİ ve DOCO en istikrarlı performans gösteren şirketlerden olduğu görülmektedir. Aynı zamanda THYAO, RYSAS ve GSDDE yapılan iki analiz sonucunda da sondan üçüncü sıralarda yer almışlardır ve en düşük performans puanlarına sahip şirketler olarak tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Akhmetzhan, M., (2015), Kazakistan ve Türkiye Arasında Çok Türlü (Multimodal) Ulaştırma, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Akkaya, G. C., Demireli, E., (2010), Finansal Kararların Verilmesinde PROMETHEE Sıralama Yöntemi, Ege Akademik Bakış, 845-854.
- Akkaya, G. C., Uzar, C., (2013), The Usage of Multiple-Criteria Decision Making Techniques on Profitability and Efficiency: An Application of Promethee, International Journal of Economics and Finance Studies, 5 (1), 149-156.
- Bağcı, H., Rençber, Ö. F., (2014), Kamu Bankaları ve Halka Açık Özel Bankaların Promethee Yöntemi ile Karlılıklarının Analizi, Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 16 (1).
- Brans, J. P., Vincke, P., Mareschal, B., (1986), How To Select and How to Rank Projects: The PROMETHEE Method, European Journal of Operational Research, 24 (2), 228-238.

- Büyüközkan, G., Mukul, E., (2018), "Akıllı Lojistik için Ulaşım Stratejileri", 7. *Ulusal Lojistik ve Tedarik Zinciri Kongresi, ULTZK 2018 Bildiriler Kitabı*, Bursa, Türkiye, s.86-95, 3-5 Mayıs, 2018.
- Demireli, E., (2010), Topsis Çok Kriterli Karar Verme Sistemi: Türkiye'deki Kamu Bankaları Üzerine Bir Uygulama, *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 102-112.
- Deng, H., Yeh, C. H., Willis, R. J., (2000), Inter-Company Comparison Using Modified TOPSIS Wing Objective Weights, *Computers & Operations Research*, 27(10), 963-973.
- Deniz, T. (2016, Şubat). Türkiye'de Ulaşım Sektöründe Yaşanan Değişimler ve Mevcut Durum. *Eastern Geographical Review*, 20(36), 135-156.
- Dumanoglu, S., Ergül, N. (2010). İMKB'de İşlem Gören Teknoloji Şirketlerinin Mali Performans Ölçümü, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 48, 101-111
- Feng, C. M., Wang, R. T., (2000), Performance Evaluation for Airlines Including the Consideration of Financial Ratios, *Journal of Air Transport Management*, 6, 133-142.
- Genç, T., (2013), PROMETHEE Yöntemi ve GAIA Düzlemi, *Journal of Economics & Administrative Sciences*, Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 15 (1).
- Hwang, C. L., Yoon, K., (1981), *Multiple Attribute Decision Making: A State of the Art Survey*, New York: Springer-Verlag.
- Kou, G., Y. Peng, C. Lu (2014), MCDM Approach to Evaluating Bank Loan Default Models, *Technological and Economic Development of Economy*, 20(2).
- Soba, M., (2012), Promethee Yöntemi Kullanılarak En Uygun Panelvan Otomobil Seçimi ve Bir Uygulama, *Journal of Yasar University*, 4708-4721.
- Şahin, A., Akkaya, G. C., (2012), Promethee Sıralama Yöntemi ile Portföy Oluşturma Üzerine Bir Uygulama, *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 2 (2).
- Uygurtürk, H. ve Korkmaz, T. (2012). Finansal Performansın TOPSIS Çok Kriterli Karar Verme Yöntemi İle Belirlenmesi: Ana Metal Sanayi İşletmeleri Üzerine Bir Uygulama, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, Ekim 2012, 7(2).
- Uzar, C. (2013), Financial Performance Test of Public Banks in Turkey: An Application of Promethee, *International Journal of Economics and Finance Studies*, 5 (2), 1-3.
- Wanke, P., A.K. Azad, C.P. Barros (2016), Predicting Efficiency in Malaysian Islamic banks: A Two-Stage TOPSIS and Neural Networks Approach, *Research in International Business and Finance*, 36, 485-498.
- Yayar, R., Baykara, H., (2012), TOPSIS Yöntemi ile Katılım Bankalarının Etkinliği ve Verimliliği Üzerine Bir Uygulama, *Business and Economics Research Journal*, 3(4), 21-42.
- Yurdakul, M., İç, Y. T., (2003), Türk Otomotiv Firmalarının Performans Ölçümü ve Analizine Yönelik Topsis Yöntemini Kullanan Bir Örnek Çalışma, *Gazi Üniversitesi Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 18(1), 1-18.

LIVİUS ANDRONICUS VE LATİN EDEBİYATI'NDAKİ YERİ VE ÖNEMİ

LIVİUS ANDRONICUS AND THE PLACE AND IMPORTANCE OF HIM IN LATIN LITARATURE

Mehmet BASALAK¹

1. Öğr. Gör., Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi,
mbasalak@mehmetakif.edu.tr,
<https://orcid.org/0000-0001-6369-7376>

Makale Türü Article Type
Derleme Review Article

Başvuru Tarihi Application Date
21.03.2019 03.21.2019

Yayına Kabul Tarihi Admission Date
24.10.2019 10.24.2019

DOI
10.20875/makusobed.542871

Öz

Lucius Livius Andronicus, hakkında bilgi sahibi olduğumuz, anadili Latince olmayan ilk Latin Edebiyatı ozanıdır. Andronicus, asıl adı Αὐδρόνικος (Andronikos) olan Tarentumlu bir Eski Yunandır. Eski Yunan edebiyatından çeviriler yapmış, özellikle şiir ve yorumlar yazmıştır. Romalı çocuklara yönelik Homeros destanlarına benzer Latince bir eser yoktu. Bu nedenle Romalı ailelerin çocukları için ilk ders kitabını Livius Andronicus hazırlamıştır. Bu ders kitabı da yerli bir vezin olan "saturnius" veznini kullanarak Latinceye çevirdiği Homeros'un Odyssea destanıdır. İsmi de Latinceye uyarlanarak Odusia (Odyssea, Odissia) olmuştur. Roma epiğinin başlangıcı, öncü bir eser ve kültürel dönüşümün bir belgesi olan Livius Andronicus'un Odusia'sıyla olmuştur. Ayrıca Andronicus, kendi çabasıyla drama türüne yönelik olan, Eski Yunan gereksinimlerine uygun ilk Latin oyunlarını yazmıştır. Sadece Eski Yunan tragoedia (trajedi, tragedy) eserlerini değil, aynı zamanda comoedia (komedi, komedy) eserlerini de asıllarından çeviri veya uyarlama olarak kendi vezinlerini bozmadan Latin edebiyatına kazandırmıştır. Yazdığı ilahiler ve oyunlar sebebiyle büyük bir ün kazanmıştır. Eski Yunan oyunlarını örnek alarak tiyatro oyunları da yazmıştır. Sonuç olarak Lucius Livius Andronicus, Latin (Roma) Edebiyat tarihi açısından büyük bir öneme sahiptir.

Anahtar Kelimeler: *Latin, Latin Dili, Edebiyat, Andronicus, Odyssea, Tragedya, Komedy, Drama,*

Abstract

Lucius Livius Andronicus, stay on top of him, non native speaker of Latin, is the first poet of Latin literature. Andronicus, whose real name is Αὐδρόνικος (Andronikos), is an ancient Greek of Tarentum. He had made translations from ancient Greek literature, specially had wroten poem and commentaries. There was no Latin work similar to Homeric epics for Roman children. Therefore, Livius Andronicus prepared the first textbook for the children of Roman families. This textbook is also the Odyssea epic of Homeros, which he translated into Latin using the "saturnius" meter of a native meter. His name has been also adapted to the Latin, Odusia (Odyssea, Odissia). The beginning of the Roman epic has been with Odusia of Livius Andronicus, a pioneer work and a document of cultural transformation. In addition, Andronicus has written first Latin plays by his own effort, adapted to the ancient Greek requirements, which are directed to the genre of drama. He has brought not only Old Greek tragoedia (tragedy, tragedy) works but also comoedia (comedy, comedy) works to Latin literature without distorting their own meters as a translation or adaptation from original ones. He has earned a great reputation for his hymns and plays. He has also written theatrical plays as an example of ancient Greek plays. As a result, Lucius Livius Andronicus is of great importance for the history of Latin (Rome) literature..

Keywords: *Latin, Latin Language, Literature, Andronicus, Odyssea, Tragedy, Comedy, Drama,*

1. GİRİŞ

Latin Edebiyatı, MÖ 240 yılında başlamıştır. Başlangıcından MÖ 80 yılına kadar geçen döneme Latin Edebiyatı'nın ilk ve başlangıç dönemi denir. Bu dönemin başlangıcında Latin Edebiyatı, Eski Yunan Edebiyatı'ndan aldığı örnek edebiyat ürünlerini hiçbir zaman ve körü körüne kopya etmemiş, onları uyarlayarak kendine has bir edebiyat oluşturmaya başlamıştır (Erim, 1987, s. 21). Başka bir ifadeyle Roma'da edebiyat Eski Yunan kültürünün etkisiyle başlamış fakat Romalıların yapıcı gücü ve pratik zekâsı, Eski Yunan'dan aldığını geliştirerek sonunda kendine özgü nitelikleri bünyesinde barındıran bağımsız bir edebiyat haline gelmiştir. Bu çalışmamızın amacı Latin Edebiyatı'nın başlangıcına en büyük katkıyı yapan Livius Andronicus'un Latin Edebiyatı'nın gelişiminde oynadığı etkili rolü yaptığı çalışmalara değinerek ortaya koymaktır.

1.1. Livius Andronicus'un Hayatı

Lucius Livius Andronicus, Latin (Roma) Edebiyat tarihi açısından büyük bir öneme sahiptir. Livius Andronicus, asıl adı Αὐδρόνικος (Andronikos) olan Tarentumlu bir Eski Yunandır. Andronicus ismi, yazarın Eski Yunanca ismi olan Αὐδρόνικος (Andronikos)'un Latinceye dönüştürülmüş biçimidir. Doğum tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte yaklaşık MÖ 284 yılında Güney İtalya'daki Taras veya Tarentum'da doğduğu tahmin edilmektedir (Remains of Old Latin, 1936, s. ix). Mattingly, Andronicus'un doğum yılını yaklaşık MÖ 300 olarak belirtmiştir (Mattingly, 1957, s. 162). Roma'ya muhtemelen Megale Hellas veya Magna Graecia (Büyük Yunanistan) denilen Güney İtalya'da bulunan ve tiyatrosuyla ünlü Tarentum'dan gelmiştir (Albrecht, 1997, s. 112). Bu bağlamda Andronicus'un Tarentum'da doğduğu fikri ağır basmaktadır. Ancak hayatı hakkındaki bilgilerimiz kesin değildir. Yaşlı Cato gençken, Andronicus'u yaşlılığında gördüğünü belirtmiştir (Remains of Old Latin, 1936, s. xiii). Andronicus, Pyrrhos ile yapılan savaşlar (MÖ 280-275) sonucunda esir düşmüş ve Roma'nın önde gelen ailelerinden biri olan Gens Livia'nın (Livius ailesi) bir üyesi¹ tarafından satın alınmıştır (Remains of Old Latin, 1936, s. ix-x). Daha sonra efendisinin hoşnutluğunu kazanınca özgürlüğüne erişmiş, bunun sonucunda Lucius Livius adlarını da alarak Lucius Livius Andronicus olarak isimlendirilmiştir (Erim, 1987, s. 23). Beare, Andronicus'un ne zaman Roma'ya geldiği konusunda yaptığı bir çalışmada bu konuda ele alınan kanıtların dogmatik bir sonuca varmak için geçerli gibi görünmediğini, fakat en azından Latin edebiyat tarihçilerinin neredeyse tamamı tarafından böyle bir güvence ile yapılan beyanların doğru olmadığını gösterdiğini belirtir (Beare, 1940, s. 19). Eski Çağ'da okumuş insanlar bile savaş veya istila gibi sebeplerle köle durumuna düşmekle birlikte bunlar arasında edebiyat ve gramer bilgili olanlar, onları satın alan efendileri tarafından çocuklarına öğretmenlik yapmakla görevlendirilmişlerdir. Efendisi de, Andronicus'u, iyi eğitim görmüş, aydın bir kişi olduğu için, çocuklarına öğretmenlik yapmakla görevlendirmiştir (Remains of Old Latin, 1936, s. ix-x)². Bağımsızlığını elde edince kendi parasını kazanması gerekmiş, Andronicus da öğretmenlik yaparak ya da başka bir ifadeyle diğer Romalı ailelerin çocuklarına da dersler vererek bunu gerçekleştirmiştir. Bu bağlamda Eski Yunan edebiyatından çeviriler yapmış, özellikle şiir ve yorumlar yazmıştır. Yapmış olduğu bu çalışmalar çerçevesinde Romalı öğrencilerine bunları okutmuş ve anlatmıştır. Derslerinde bizzat kendisinin düzenlediği Eski Yunan ve Latin metinlerini okutmuştur (Albrecht, 1997, s. 112). Şüphesiz Eski Yunanca öğretiminde mükemmel olmakla birlikte Latince öğretiminde belki eksik olabilir (Remains of Old Latin, 1936, s. ix). Bunun sebebi de kendisinin Eski Yunan kökenli olması ve Roma'ya sonradan gelmesidir. Andronicus ile ilgili çok fazla hikâyeye kaydetmeyen Horatius (Quintus Horatius Flaccus) için bile onun adı Roma edebiyatının başlangıcı konusunda belirtilmiştir. Horatius, Latin edebiyatının başlangıç dönemindeki ozanları sayarak yazar Livius Andronicus'un çağından bu yana ozan (şair) olarak sayılanların kimler olduğunu belirtir. Ayrıca Livius Andronicus'a düşman olmadığını, Livius'un şiirlerinin yok edilmesi gerektiğine inanmadığını, bu şiirleri ona okulda dayakçı Orbilius'un zorla öğrettiğini, ama o şiirlerin kusursuz, güzel, yetkinliğe en yakın sayılmasına şaşırıldığını da belirtir (Horatius, 1942, Ep. 2:1:61-72 s. 402; Uzel, 1994, s. 246-247). Andronicus bir Romalı değil bir yabancısıdır ama ününü zihinsel ve düşünsel başarısı sayesinde elde etmiştir. Edebiyat ile ilgili konulara yabancı olan bir şehirde, sonunda ikamet hakkı kazanması da yine sahip olduğu edebî bilgi sayesinde olmuştur. Eski Yunan meslektaşlarının çoğundan farksız olarak edebiyat alanındaki etkinliklerini tek bir türle sınırlandırmamıştır. Dramatik ölçülerinin düzeni ile epik ve dramının dilbilimsel seviyelerinin ayrımı belirgin ve kusursuzdur (Albrecht, 1997, s. 117).

¹ Satın alan kişinin kim olduğu tam olarak bilinmemekle birlikte muhtemelen MÖ 207 "Consul"u Marcus Livius Salinator'un babası Lucius Livius olduğu düşünülmektedir.

² Bir kısım bilgilere göre Lucius Livius'un çocuklarına öğretmenlik yapmış; bir kısım bilgilere göre ise M. Livius Salinator'un çocuklarına öğretmenlik yapmıştır. Kanımca hem M. Livius Salinator'un kendisine hem de çocuklarına öğretmenlik yapmıştır, çünkü öğretmenlik yapmayı bağımsızlığını kazandıktan sonra da sürdürmüştür.

2. LATİN EDEBİYATI'NA YAPTIĞI KATKILAR

Eski Yunanda tür konusundaki farklılıklar tarihsel olarak gelişmişken, Roma'da bunun bilinçli bir çabayla üretilmeye ihtiyacı vardı (Albrecht, 1997, s. 114). Latin Edebiyatı'nın başlangıcı söz konusu olduğunda nasıl ki ilk akla gelen Livius Andronicus oluyorsa ilk çeviri çalışmasından bahsederken yine aynı kişi akla gelmeli. Klasik dillerin çevirisinde öncü olarak kendinden sonra gelecek olan kuşaklara temel çeviri teknikleri açısından yol gösterici fikirler vermiştir. Andronicus'un çeviri çalışması Latin Edebiyatı'nda eşi benzeri olmayan bir yeniliktir. Bu bağlamda Livius Andronicus için Latin Edebiyatı söz konusu olduğunda "çevirinin babası" diyebiliriz. Andronicus'un bir çevirmen olarak başarısı sayesinde, Roma epigi başlangıcından itibaren kültürel dönüşüm ve düşünsel çiraklık sorunuyla karşı karşıya kalmıştır. Bu durum Roma epiginin, Eski Yunan epiginden etkileşiminde ortaya çıkan alışma sürecini ifade eder. Roma epigi, Andronicus'tan itibaren Homerik epigin yeniden doğuşu açısından kendi kimliğini belirlemek durumunda kalmıştır (Albrecht, 1997, s. 78-79). Andronicus, bir Eski Yunan olarak, o günün halkının kullandığı ölçüsel ilkelere göre kendine yabancı olan "saturnius" vezni ile kendisini ifade etmeye doğal olarak meyilli bir yapıya sahiptir (Albrecht, 1997, s. 44). Çeviri yaparken orijinaline sıkı sıkıya bağlı bir çeviri yapmaktan ziyade, yeni bir bağlam ve kültüre uygun olan çeviri yapmayı hedeflemiştir. Bunu da çeviri çalışmasını yaparken yerli vezin olan saturnius veznini kullanmasından anlayabiliriz. Andronicus, gerçekte lehçe yorumlarını şiirsel deyimlere aktarmış ve bunu da hiç yoktan (*ex nihilo*) adeta ustalıklı işlemiştir (Sheets, 1981, s. 77). Eski Yunan toplumunda çocuklar okumaya Homeros ile başlardı, başka bir deyişle Eski Yunan toplumunun çocukları için ders kitabı Homeros'tu. Fakat Romalı çocuklara yönelik Homeros destanlarına benzer Latince bir eser yoktu. Bunun nedenle Romalı ailelerin çocukları için ilk ders kitabını da Livius Andronicus hazırlamıştır. Bu ders kitabı da yerli bir vezin olan "saturnius" veznini kullanarak Latinceye çevirdiği Homeros'un *Odyseia* destanıdır. İsmi de Latinceye uyarlanarak *Odusia* olmuştur. Bu eser Latince *Odyssea* veya *Odissia* olarak da isimlendirilir. Andronicus, bu eseriyle Latin edebiyatının gelişimi için bir yol açmıştır. Dolayısıyla Roma epiginin başlangıcı, öncü bir eser ve kültürel dönüşümün bir belgesi olan Livius Andronicus'un *Odusia*'sıyla olmuştur (Albrecht, 1997, s. 79). Andronicus, *Odyseia*'nın çevirisini bazen aslına uygun bazen serbest bir biçimde yapmıştır. Yaptığı çeviride Eski Yunan isimlerini mümkün olduğunca Latinleştirmiştir. Çeviride tanrı veya kahraman isimlerini yerel isimleriyle vermiş (ή Μοῦσα=Lat.Camena, ή Μνημοσύνη=Lat. Moneta, Ὀδυσσεύς=Lat.Ulixes), Grek ve Roma hikâye anlatımı kavramları arasındaki farklılıkları dikkate almıştır. Alışılmışın dışında Roma kehanet tanrıçası *Morta*'yı genel talih görüşü *μοῖρα* yerine kullanmıştır. Romalı kulaklara şaşırtıcı gelen kavramlar yumuşatılmıştır (Örneğin, Patroclus, θεόφιιν μήστωρ ἀτάλαντος Hom. I.VII.366 [tanrılara eş danışman] *vir summus adprimus/apprimus* [en üstün mükemmel adam] olmuştur.) (The Oxford Classical Dictionary, 2003, s. 876). Livius Andronicus'un fragmanlarındaki yukarıda bahsedilmeyen özel isimler, Andronicus'un modeli *Odyseia* olmuştur. Bu seçenek kısmen konu açısından (*Odyseia*, ilkel İtalyan tarihinin kökeninin bir parçasıdır) kısmen de Homeros'un temel yazar olduğu Helenistik okul geleneği açısından düşünülmektedir. Andronicus, bu eseri Latin halkı için erişilebilir hale getirmiştir. Onun *Odyseia* yorumu da Helenistik niteliğe dayanır (Albrecht, 1997, s. 114). Andronicus'un *Odusia*'sı ilk çağ İtalya tarihinin bir bölümünü oluşturmuştur (Albrecht, 1997, s. 86-87). Epik konusunda Andronicus'un ne daha önceden farklı dramaları (*contaminatio*) bir arada işleyip işlemediğini ne de onun *Odusia*'sının orijinali ile aynı uzunluğa sahip olup olmadığına karar vermek imkânsızdır. Çok önceden beri emsalleriyle uyum içinde olan Andronicus, Roma edebiyatının ölçü biçimlerinin çoğunu belirlemiştir (Albrecht, 1997, s. 114). *Odyseia*'yı kaba bir Latince ile hem çevirmiş hem de yorumlamıştır (*Remains of Old Latin*, 1936, s. x). Andronicus, zaten tragedya dâhil diğer türlerden ziyade epikte daha biçimsel bir dil kullanmıştır. Bazen, kendi özgünlüğü üstün gelmiştir. Özel isimleri açıklamış ve cümle düzeninde, arkaizmde cesur davranmış ve bundan zevk almıştır. Andronicus'tan sonra bile epik, arkaik süslemenin kullanımıyla ilgili özgünlüğünü korumuştur (Albrecht, 1997, s. 83). *Odusia*'nın biçimi somut bir biçimde dramatik eserlerinden daha resmî ve arkaiktir. Mecaz seçiminde kendi modellerine çekinerek bağlı kalmaz. Bu durum, ünün geçiciliğini, ilkbaharda buzun erimesine benzetmesiyle (*Remains of Old Latin*, 1936, s. 6)³ karşılaştırıldığında ya da "Onun dizleri ve kalbi çözüldü (Hom., çev. 1945, *Od.* 5:297)⁴" şeklindeki Homerik imgeyi "cor frixit prae pavore (onun kalbi korkudan dondu)" ifadesiyle değiştirdiğinde görülür. Bu yüzden Andronicus, hem Homeros'a hem de Latin diline bağlılığı bileştirme çabası içerisinde olmuştur. Homeros yorumcuları tarafından yapılan Homerik eleştirinin kınadığını öğrendiği hatalardan kaçınmaya çalışmıştır. Çevirideki modern teoriler ışığında onun

3 "Praestatur laus virtuti, sed multo ocius verno gelu tabescit." (Ün erdemle üstün gelir, fakat buz ilkbaharda çok daha hızlı erir.)

4 "...Ὀδυσσεὺς λύτο θρονάτα καὶ φίλον ἦτορ...".

çalışma yöntemlerinin yeni analizleri, onun keyfi değişiklikler yapmadığını, fakat kendisinin orijinal ifadeleri ve halkın zihinsel ufkuyla eserlerine yön verdiğini göstermiştir. Eserlerinde Helenistik sanatsal düşünceyle Romanizasyon bir arada bulunur. Andronicus, epik eseri için yerli vezin olan “saturnius” veznini seçerek elbette okuyucusunu göz önünde bulundurmıştır. Saturnius vezni gerek Latin kelime vurgusundaki değişiklikler gerekse Eski Yunan etkisinin yaygınlığının artmasıyla nicel bir vezin haline gelmiştir. Bu durum, zaten Eski Yunan olan Andronicus'ta görülebilir. Söz tekrarı ve simetrik uyum yoluyla oluşturduğu düzenleme Andronicus'ta Homeros'unkinden daha katıdır. Bunu şu ifadede görebiliriz: *Virum mihi, Camena, insece versutum* (Anlat bana ey Musa! [Camena!] kurnaz adamı). İlk ve son kelimeler bir bütün oluşturur, konu söz tekrarıyla vurgulanmıştır. Bu durum sonuna kadar böyle arka arkaya devam etmiştir. Önemli olan özel isim *Camena* simetrik dengeyi sağlamak için ortaya koyulmuştur. Livius Andronicus, bir *poeta doctus*'tur (usta şair), onun şiir yöntemi, edebi yansımanın niteliklerine dayanır. Yazar *Musa*'ya (ilham perisine) *Monetas filia* (hafızanın kızı, yani *Mnemosyne*'nin kızı) şeklinde seslenerek çevirisine Homeros sonrası bir kavram sokmuştur. Bu yüzden, kendisinin de üyesi olduğu Helenistik gelenek ışığında Homeros'u ele almıştır. Kearns'ın Andronicus'un epik ifadesinin fragmanlarda ortaya çıktığı kadarıyla, yorumların yapısına özel bir itina göstererek ve Erken Latince'nin dilbilimsel durumuna uygun olarak *Odussia*'daki İtali yorumların varlığına yoğunlaştığı çalışmada Andronicus'un, yorumu şiirin görkemli ifadesini artıran bir araç olarak kullandığını ifade eder (Keams, 1990). Andronicus'un eserleri arasında en uzun süre yerini koruyan *Odusia*'dır. Bir ders kitabı olarak sert mizaçlı Orbilius tarafından genç Horatius'a adeta yedirilip yutturulmuştur. *Aeneis* ortaya çıktıktan sonra *Odusia* yavaş yavaş unutulmaya yüz tutmuştur. Eserden bazı parçalar Varro, Festus, Nonius, Vergilius'un takipçisi yorumcular ve genç dilbilimciler tarafından korunarak günümüze kadar gelebilmiştir (Albrecht, 1997, s. 117). Livius Andronicus'un *Odusia*'sı Augustus dönemine kadar Latin eğitiminin merkezinde yer almıştır (Albrecht, 1997, s. 9). Andronicus'un *Odusia*'sında geçen özel isimlerin Grekçe orijinaleri ve Andronicus'taki Latince karşılıkları şöyledir: Gr. *Λαέρτης* Latince karşılığı *Laertēs*, Gr. *Πύλος* Latince karşılığı Andronicus'ta *Pylus* klasik Latince *Pylos* (*Pylus*), Gr. *Πάτροκλος* Latince karşılığı Andronicus'ta *Patroclus* klasik Latince *Patroclus* (*Patroclus*), Gr. *Ἄτλας* Latince karşılığı *Atlans* (*Atlas*), Gr. *Καλυψώ* Latince karşılığı Andronicus'ta *Calypsō* klasik Latince *Calypsō*, Gr. *Λητώ* Latince karşılığı *Latōna*, Gr. *Κίρκη* Latince karşılığı Andronicus'ta *Circa* klasik Latince *Circe* (*Circa*), Gr. *Κύκλωψ* Latince karşılığı Andronicus'ta *Ciclops* klasik Latince *Cyclops*.

Magna Graecia'da emsal oluşturan bir örneğin takipçisi olan Roma dramasının başlangıcı “creatio ex nihilo (hiçten bir seçim)” değildir. Başka bir deyişle yoktan var olmamıştır. Iambic senarius ve trochaic septenarius ölçülerini Latin dilinin gereklerine göre yani uzun hecelerdeki zenginliğe, işaretli kelime vurgusuna, bireysel kelimeler ve kelime sınırlarında daha büyük özerkliğe göre uyarlamıştır. Andronicus, kendi çabasıyla drama türüne yönelik olan, Eski Yunan gereksinimlerine uygun ilk Latin oyunlarını yazmıştır. Dolayısıyla İtalyan, Etrüsk ve Helenistik sahne uygulamalarını karıştırarak Eski Yunan yapıtlarını Roma edebiyat dünyasına nakletmiştir. Hodges, Livius Andronicus'un oyunları ile ilgili ele geçen parçaları derleyici Nonius'a ve bilginler ile yorumcuların dizelerine borçlu olduğumuzu belirtir (Hodge, 1902, s.1). Tragedyada bazı örnekleri klasik olabilir, bununla birlikte bu örnekleri Hellenistik Çağ'ın biçimlerinden yola çıkarak ele almıştır. Bütün bu yönlerden ele alındığında Roma draması, Eski Yunan türleri arasındaki belli belirsiz farklılıklarla başlamıştır. Özellikle tragedyada ve komedyanın diyalog ölçüsü arasında hiç fark yoktur. Solo şarkılarla komedyanın zengin müzikal süslemesi bile Helenistik tragedyaya yakındır (Albrecht, 1997, s. 114). Kültürlerin daha avantajlı kültürler tarafından geliştirilmesiyle meydana gelen bu kayda değer uyumların bir tanesinde, Andronicus'un dramaları, eş zamanlı olarak Roma antik mitlerine ve onun yerini alan modern felsefeye dönüşmüştür. İlke olarak Homeros metnine bağlı olma çabasına rağmen Andronicus, dinî öğeleri Roma kutsal diline aktarmıştır. Bunu şu ifadelerde görebiliriz: *sancta puer Saturni filia regina* (kutsal oğul Saturnus'un kızı, kraliçe) (Albrecht, 1997, s. 116; *Remains of Old Latin*, 1936, s. 30). Burada törensel ton o kadar açıktır ki bazıları bu fragmanı genç kızlar korosuna atfetmeye çalışmıştır. Eski Yunan tanrı isimleri Latinceleşmiştir ya da başka bir deyişle Romalılaştırılmıştır. Roma dinî bakış açısı, insanlara tanrılar gibi muamele eden Eski Yunan âdetiyle uyumsuzdur. Bu yüzden Homeros'ta bulunan *tanrılara eş danışman* (Hom., *Od.* 3:110)⁵, Andronicus'ta *en üstün mükemmel adam*⁶ (*Remains of Old Latin*, 1936, s. 28) olmuştur. Andronicus'un şiirinde ulusal büyüklüğü ifade etmekten daha çok şey vardı. Başrollerde *Andromeda*, *Danae*, *Hermiona*, *Ino* gibi kadınların bulunduğu birçok oyunu vardır. İki güçlü kadın rolünün bulunduğu *Tereus* tragedyasında olduğu

5 “...θεόφιν μήστωρ ἀτάλαντος...”

6 “... vir summus adprimus ...”

gibi, başkahramanının Deidamia olduğu *Achilles* de bu gruba dâhildir. *Aiix*'ta cesaretin şanı konusunda biraz şüphecilik görülür (Albrecht, 1997, s. 117). Genel olarak baktığımızda on tragedyasının isimleri *Achilles*, *Aegisthus*, *Aiix* (*Aiix mastigophoros*), *Andromeda*, *Antiopa*, *Danae*, *Equos Troianus*, *Hermiona*, *Ino*, *Tereus*'tur. Bunlardan *Equos Troianus*, *Achilles*, *Aegisthus*, *Aiix* (*Aiix mastigophoros*) kısmen Troia ile ilgili konularda, *Andromeda*, *Antiopa*, *Danae*, *Hermiona*, *Ino*, *Tereus* ve *Achilles* ise kısmen önde gelen kadınlarla ilgili konularda kaleme alınmıştır (Albrecht, 1997, s. 113; *The Oxford Classical Dictionary*, 2003, s. 876) . *Achilles* ve *Equos Troianus* (*Equus Troianus*) adlı tragedya hakkında Eski Yunan edebiyatında eski tragedyaaya uygun olmaları dışında kaynakları hakkında hiçbir kanıt yoktur (Sanford, 1923, s. 279). Livius Andronicus'un tragedya ile ilgili fragmanlarında geçen özel isimlerin Grekçe orijinalleri ve bunların Andronicus'taki Latince karşılıklarına örnek verecek olursak şunları örnek olarak verebiliriz: Gr. *Ἀχιλλεύς* Latince karşılığı *Achillēs*, Gr. *Ἀϊγισθος* Latince karşılığı *Aegisthus*, Gr. *Νηρέυς* Latince karşılığı *Nēreus*, Gr. *Ἀγαμέμνων* Latince karşılığı Andronicus'ta *Agamemnō* klasik Latince *Agamemnōn* (*Agamemnō*), Gr. *Κασσάνδρα* Latince karşılığı *Cassandra*, Gr. *Κλυταιμνήστρα* Latince karşılığı Andronicus'ta *Clutaemēstra*, klasik Latince *Clytaemnēstra*, *Clytemnēstra*, *Clytaemēstra* veya *Clytemēstra*, Gr. *Αἴας Μαστιγοφόρος* Latince karşılığı *Aiix Mastigophorus*, Gr. *Ἀνδρομάχη* Latince karşılığı Andronicus'ta *Andromacha* klasik Latince *Andromacha* (*Andromachē*), Gr. *Ἀγχίαλος* Latince karşılığı Andronicus'ta *Ancialus* klasik Latince *Anchialus*, Gr. *Ἀνδρομέδα* Latince karşılığı *Andromeda*, Gr. *Δανάη* Latince karşılığı *Danaē*, Gr. *Ἑρμιόνη* Latince karşılığı Andronicus'ta *Herminona* klasik Latince *Herminona* (*Hermionē*), Gr. *Τηρέυς* Latince karşılığı *Tēreus*, Gr. *Πρόκνη* Latince karşılığı *Procnē*, Gr. *Χείρων* Latince karşılığı *Chīrōn*, Gr. *Πήλιον* Latince karşılığı *Pēlion*, Gr. *Ταίναρος* Latince karşılığı Andronicus'ta *Taenarus* klasik Latince *Taenarus* (*Taenaros*), Gr. *Κασταλία* Latince karşılığı *Castalia*, Gr. *Ἰνώ* Latince karşılığı *Inō*.

Andronicus, sadece Eski Yunan tragoedia (trajedi, tragedya) eserlerini değil, aynı zamanda comoedia (komedi, komedy) eserlerini de asıllarından çeviri veya uyarlama olarak kendi vezinlerini bozmadan Latin edebiyatına kazandırmıştır. Çevirdiği üç komedyanın isimleri: *Gladiolus*, *Ludius*, (kesin olmamakla birlikte) †*Virgus*† veya *Verpus*†. Latince başlıklar verdiği komedyalarında Hellenistik orijinallerini takip etmiştir. *Gladiolus* adlı komedyasında övünge bir asker olasılıkla alaya alınmıştır ve bilinmeyen bir kaynaktan gelen fragman oldukça çekingen ve iyi bir Epikurosu dil ifade eder, bunu şu ifadede görebiliriz: (*Kendimi tatmin etmek için*) *bıncaya kadar yedim, içtim, oynadım*⁷ (*Remains of Old Latin*, 1936, s. 22). Andronicus'un komedileri çabuk unutulmuştur, çünkü Naevius ve Plautus gibi yetenekli yazarların orijinal eserleri Andronicus'un eserini geride bırakmıştır. Trajedileri biraz daha iyi bilinse de onlar da Ennius, Accius ve Pacuvius'un gölgesinde kalmışlardır (Albrecht, 1997, s. 117).

Lirik eserinin adı ise *Hymn of Atonement*'tir (Gönül alma ilahisi) (Albrecht, 1997, s. 113). Romalılar, II. Kartaca Savaşı sırasında tanrılara yalvarmak için Andronicus'tan bir ilahi yazmasını istemişlerdir. Başka bir deyişle Marcus Livius Salinator'un ikinci consulluğunda (MÖ 207) Andronicus, bu sıralardaki uğursuzluğun giderilmesi için devlet tarafından ilahi yazmakla görevlendirilmiştir⁸ (Liv., 27:37, 7-8; Albrecht, 1997, s. 112). O da bunu geri çevirmeyip ilahi yazmıştır. Dolayısıyla ilk ilahiyi de Andronicus yazmıştır. İlahiler MÖ 207'deki bir buhran sırasında tanrıça Iuno'ya 27 genç kız tarafından söylenmek için yazılmıştır (*The Oxford Classical Dictionary*, 2003, s. 876). İlahiler Aventinus Tepesi'ndeki Iuno tapınağında yapılan törenlerde söylenmiştir. Tarihçi Livius, bu şiirin (ilahinin) kendi zamanının düşüncelerine göre övgüye değer olduğunu ama daha sonraki zamanlara göre kaba ve donuk gibi görüldüğünü ifade eder (*Remains of Old Latin*, 1936, s. xii).

Livius, aslında ilk olarak sadece "*Saturae*"ları ile bilinmiştir ya da olay örgüsüz derlemeleri bir flüt eşliğinde sahnede sergilemiştir. Zira her iki türe bağlı bir olay örgüsü veya *fabula* vardır. Bundan böyle bu *fabula*'lar (*fabulae*) sahnede sergilenmek için değil sadece okunmak için yazılan yergilerin (*saturae*) yerine olan eski *saturae* türünün yerine geçmeye başlamıştır (*Remains of Old Latin*, 1936, s. xi).

Andronicus, Eski Yunan oyunlarını örnek olarak tiyatro oyunları da yazmıştır. Oyunlarını MÖ 1. yüzyıla kadar Roma tiyatrosunda kullanımı devam eden iambic ve trochaic vezinli dizelerle yazmıştır (*The Oxford Classical Dictionary*, 2003, s. 876). İlk tiyatro oyununu MÖ 240 yılında vermiştir. Oyunu MÖ 16-19

⁷ "adfatim edi bibi lusi."

⁸ "Id cum in Iovis Statoris aede discerent conditum ab Livio poeta carmen, tacta de caelo aedis in Aventino Iunonis Reginae:..."

Eylül 240 tarihindeki Ludi Romani (Romalı Oyunları) denilen şenliklerde oynanması için yazmıştır. Bu bağlamda ilk tiyatro oyun yazarı da Livius Andronicus'tur. Bir başka deyişle Roma'da ilk Latin drama türünün üreticisidir (Albrecht, 1997, s. 112). Oyunlarını hem yazmış hem sahneye hazırlamış hem de aktörlük yapmıştır (*Remains of Old Latin*, 1936, s. xii). Bir aktör olarak sahne deneyimine sahiptir. Oyunlarda baş aktörün solo olarak söylediği bölümler çok yer tutmaktadır. Opera unsurunun da fazla olduğu tahmin edilmektedir. Andronicus'un sesinin de güzel olduğu düşünülmektedir. Çünkü bir oyunda oynadığı ve söylediği parça çok beğenilmiş ve sesi kısılınca bir köleye şarkı söyletmiş, kendisi de şarkının gerektirdiği hareketleri yapmıştır (Erim, 1987, s. 24). Böylece şarkı söylemeden sadece oyundaki rolünü oynamak Andronicus'tan sonraki oyuncular arasında bir gelenek haline gelmiştir. Bunun sonucunda da tiyatro oyunlarında şarkı söylemeksizin rol oynama geleneği de ilk defa Andronicus sayesinde başlamıştır.

Livius Andronicus, yazdığı ilahiler ve oyunlar sebebiyle büyük bir ün kazanmıştır. MÖ 207'deki buhranlı dönemden sonra Andronicus'un yazdığı ilahi etkili olmuş ve Roma'nın talihi iyiye dönmüş, böylece yazarlar ve aktörler derneği (Scribae et Histriones veya Collegium Poetarum) kurmasına izin verilmiştir. Bu derneğe Aventinus Tepesi'ndeki Minerva Tapınağı tahsis edilmiştir. Roma'da Dionysos bulunmaz; fakat aktörlerin koruyucu tanrıçası olarak Minerva vardır. Güzel sanatların ve el sanatlarının tanrıçası olmasının yanında çok eski bir dernek olan "collegium tibicinum (flütçüler derneği)" ve diğer müzik derneklerinin de koruyucusudur. Bu toplantı yeri (Minerva Tapınağı) Eski Roma'nın sahne sanatının müziksel karakterine tamına uymuştur. Böylece Roma edebiyatının kurucusu, halk tarafından tanınma başarısını da elde etmiştir (Albrecht, 1997, s. 112-113; *Remains of Old Latin*, 1936, s. xiii).

Livius Andronicus, yaklaşık MÖ 204 yılında ölmüştür. Ancak *Odyssea* eseri, belki de ilahileri ve tragedyalarının parçaları, Cumhuriyet döneminin sonuna kadar okullarda okutulmuştur. İmparatorluk dönemi boyunca eserleri kütüphanelerde yerini almış, fakat birkaç gramercinin Andronicus'un arkaik formundan alıntı yapması veya arkaik forma ilgi duyanlar dışında çok fazla okunmamıştır. Daha sonra Livius'un eserleri ve kendisi unutulmuştur. Cicero, Andronicus'un *Odyssea*'sını Daedalus'un mimarı ile ilgili eseriyle karşılaştırılabilir olarak görmüştür, yani etkili fakat eski ve kaba. Ayrıca oyunlarını ikinci kez okunmaya değmez olarak görmüştür. Oysa Horatius, hocası Orbilius '*Livi Carmina*' ismiyle Livius hakkında çalışma yapmış olsa da, Livius'un yapıtlarının güzel ve hemen hemen mükemmel olduğuna inanan biriyle aynı görüşte değildir. Eserleri İmparatorluk Dönemi boyunca kütüphanelerde durmaya devam etmiş, fakat arkaik karakterleri sebebiyle ilgi çekici olmayanlar çoğunlukla okunmamıştır, aynı sebepten 4. yüzyıldan 7. yüzyıla kadar birkaç gramerci ondan (Livius'tan) konu çekmiştir. Ondandır onun ünü ve daha sonra eserleri yok olmuştur (Hor. *Ep.* 2:1, 69-72; *Remains of Old Latin*, 1936, s. xiii-xiv). Eserlerinden bazı alıntılar "*Livius Andronicus'tan Seçme Dizeler*" isimli ekte yer almaktadır.

3. SONUÇ

Livius Andronicus, Latin Edebiyatı'nın kurucusu olarak halkın takdirini kazanmada başarılı olmuştur. Andronicus, anadili Latince olmayan ilk Latin Edebiyatı ozanıdır. Başka bir deyişle Latin Edebiyatı'nın ilk veya başlangıç çağının destan ve tragoedia (trajedi) döneminin ozanıdır. *Odusia* (*Odyssea*, *Odissia*) ile Latin edebiyatında ilk çeviri çalışmasını, çeviriyi yaparken ilk defa yerli vezin kullanımını da Andronicus gerçekleştirmiştir. Bu çevirisi ve diğer eserleriyle Romalı çocuklar için ilk ders kitabı yazarı olmuştur. Andronicus, sadece ilk öğretmen değil aynı zamanda ilk aktör, ilk sahne yönetmeni, ilk tiyatro oyunu ve drama yazarıdır. Şarkı söylemeksizin rol oynama geleneğinde de ilktir. Roma için ilahi yazma bakımından ele alındığında ilk ilahi yazarıdır. Çoğu yönden Andronicus, ilk Roma şairi olma bakımından da örnektir. Latin edebiyatının ilk tragedya ve komedyasını da Andronicus oluşturmuştur. Ayrıca ilk lirik ve epik şiir de Andronicus'un elinden çıkmıştır. Sonuç olarak Andronicus, Latin Edebiyatı'na gerek türler gerek çeviri gerek kültür gerekse eğitim açısından yol gösterici olacak çalışmalarıyla kendisinden sonra gelecek edebiyatçılara ve Romalı vatandaşlara iyi bir örnek teşkil etmiştir. Onun gerçekleştirdiği başarılı çalışmalar sayesinde Latin Edebiyatı adeta şaha kalkmış ve nitelikli eserler vermeye devam etmiştir.

KAYNAKÇA

- Albrecht, M. V. (1997). *A History of Roman Literature: From Livius Andronicus to Boethius*. (F. ve K. Newman Çev.), Leiden, New York, Köln, E. J. Brill.
- Beare, W. (1940). When Did Livius Andronicus Come to Rome?. *The Classical Quarterly*. Ocak-Nisan 1940. Erişim 7 Kasım 2017, <http://www.jstor.org/stable/636780>

- Erim, M. (1987). *Latin Edebiyatı*, İstanbul, Remzi Kitabevi.
- Hodges, A. L. (1902). Four Notes on Livius Andronicus. *The New York Latin Leaflet*, 1 Aralık 1902. Erişim 7 Kasım 2017, <http://www.jstor.org/stable/40405095>
- Homerus. (1945). *Odyseia (The Odyssey)*. (A. T. Murray, Çev.), Cilt 1, London, Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, Loeb Classical Library.
- Horatius. (1942). *Saturae (Satires), Epistulae (Epistles) and Ars Poetica*. (H. Rushton Fairclough Çev.), London, Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, Loeb Classical Library.
- Kabaağaç, S. Alova, E. (1995). *Latince Türkçe Sözlük*. İstanbul, Sosyal Yayınlar.
- Kearns, J. M. (1990). Semnoths and Dialect Gloss in the Odussia of Livius Andronicus. *The American Journal of Philology*. Bahar 1990. Erişim 7 Kasım 2017, <http://www.jstor.org/stable/295258>
- Livius. (1943). *History of Rome*. (Frank Gardner Moore Çev.), Cilt 7, London, Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, Loeb Classical Library.
- Mattingly, Harold B. (1957). The Date of Livius Andronicus. *The Classical Quarterly*. Temmuz-Ekim 1957. Erişim 7 Kasım 2017, <http://www.jstor.org/stable/637455>
- Q. Horatius Flaccus. (1994). *İambus'lar, Lirik Şiirler, Satıra'lar, Mektuplar*, (Türkan Uzel Çev.). Ankara, Türk Tarih kurumu Basımevi.
- Remains of Old Latin*. (1936). (E. H. Warmington Çev. ve Ed.), Cilt 2, London, Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press.
- Sanford, E. M. (1923). The Tragedies of Livius Andronicus. *The Classical Journal*. Şubat 1923. Erişim 18 Aralık 2018, <https://www.jstor.org/stable/3288596>
- Sheets, George A. (1981). The Dialect Gloss, Hellenistic Poetics and Livius Andronicus. *The American Journal of Philology*, Bahar 1981. Erişim 7 Kasım 2017, <http://www.jstor.org/stable/294154>
- S. Hornblower ve A. Spawforth (Ed.). (1996). *The Oxford Classical Dictionary*. (3. Baskı). Oxford, New York: Oxford University Press.

EK

LIVIVS ANDRONICUS'TAN SEÇME DİZELER⁹

TRAGEDYALAR

Achilles

“Si malas imitabo, tum tu pretium pro noxa dabis.”

Çeviri: Eğer kötülöklere öykünecek olursam, o zaman sen suçun için bedel ödeyeceksin.

Açıklama: Andronicus bu fragmanda Achilles'in Agamemnon'un sunduğu hediyeleri reddetmesi üzerine Agamemnon'un tehdit içeren sözlerine yer vermiştir.

Andromeda

“Nonius, 62,15: ‘Confluges’ loca in quae rivi diversi confluat. Livius Andromeda-“

Çeviri: Nonius: ‘Confluges’ farklı yönlerdeki derelerin birleştiği yer. Livius Andromeda’da-

⁹ Aşağıdaki dizeler için kaynak olarak *Remains of Old Latin*, 1936 kullanılmış olup, çeviriler parantez içinde verilmiştir.

“confluges ubi conventu campum totum inumigant.”

Çeviri: Derelerin karşılaştığı yerler birleşince bütün çayırı nemlendirirler.

Açıklama: Neptunus¹⁰ tarafından Etiyopya arazisine sel gönderilmesiyle ilgili ifadelerin yer aldığı fragman.

KOMEDYALAR

Gladiolus (Hançer)

“Pulicesne an cimices an pedes? Responde mihi.”

Çeviri: Pireler mi ya da böcekler mi bitler mi? Cevap ver bana.

Ludius (Oyuncu, Kumarbaz)

“Festus, 488, 32: ‘Scenam’ genus <fuisse ferri> manifestum est, sed utrum securis an dolabra sit ambigitur; quam Cincius in libro qui est de Verbis Priscis dolabram ait esse pontificiam. Livius in Ludio-”

Çeviri: Festus, 488,32: ‘Scena’ demirden yapılmış bir alet türünü açıklar, fakat balta mı iki ucu sivri kazma mı olduğu tartışılır; Cincius onun, eski (arkaik) kelimeler ile ilgili kitabında en yüksek rahibe ait iki ucu sivri kazma olduğunu belirtir.)

“corrui quasi ictus scena, haut multo secus.”

Çeviri: İki ucu sivri kazma ile vurulmuş gibi yere yıkıldı, aşırı biçimde uzak değil.

ODISSIA (ODYSSEA/ODUSIA)

1

I

(Hom. Od., I, 1)

“Gellius, XVIII, 9, 5: Offendi in bibliotheca Patrensi librum verae vetustatis Livii Andronici, qui inscriptus est ‘Ὀδύσσεια, in quo erat versus primus cum hoc verbo (inseque) sine u littera—”

Çeviri: Gellius, XVIII, 9, 5: Patrae’daki bir kütüphanede Odysseia’nın yazılmış olduğu Livius Andronicus’un gerçek antik elyazması kitabına rastladım, bu kelimeyle (inseque), u harfi olmadan ilk dizesinde bulunuyordu.

“Virum mihi, Camena, insece versutum,”

Çeviri: Anlat bana ey Musa [Camena] kurnaz adamı,

Açıklama: Andronicus’un Odysseia’yı Romalılaştırma çalışması daha ilk dizede kendini göstermiş ve Homeros’un Musa’sı “Camena” olmuştur.

9

¹⁰ Roma mitolojisinde su ve denizlerin tanrısı olarak bilinir. Eski Yunan mitolojisinde Poseidon olarak geçer.

I

(Hom. Od., I, 248)

“Paulus, ex F., 282, 3: ‘Procitum’ cum prima syllaba corripitur, significat petitum. Livius—”

Çeviri: Paulus: ‘Procitum’ ilk heceyle birlikte kısaltılır, istek ifade eder. Livius—

“... matrem procitum plurimi venerunt,”

Çeviri: ‘... birçok kişi annemi elde etmek için geldiler,

Açıklama: Telemakhos’un annesi Penelope ile evlenmeye gelen taliplerle ilgili ifadesinden bir fragman.

39

XVI

(Hom. Od., XVI, 92)

“Priscianus ap. G.L., II, 482, 9 K: Vetustissimi... gavisı pro gavisus sum protulerunt. ...—”

Çeviri: Priscianus: En eski [yazarlar] gavisus sum yerine gavisı [kelimesini] ortaya attılar.

“ ‘quoniam audivi, paucis gravisi;”

Çeviri: ‘duyduğumdan dolayı, az hoşlandım;

Açıklama: Bu fragmanda Odysseus¹¹, oğlu Telemakhos’tan karısı Penelope için taliplerin geldiği haberini alır.

40

XIX

(Hom. Od., XIX, 225)

“Nonius, 368, 26: ‘Pullum’ non album. ... Livius—”

Çeviri: Nonius, 368, 26: ‘Pullum’ beyaz değil. ... Livius—

“ ‘vestis pulla porpurea ampla”

Çeviri: ‘koyu gri, erguvan renkli, açık giysi

Açıklama: Bu fragmanda Odysseus kılık değiştirerek karısı Penelope’ye Odysseus’u bilinen kıyafetleriyle gördüğünü söyler.

45

XXIII

(Hom. Od., XXIII, 304-305)

“Priscianus, ap. G. L., II, 208, 18K: Vetustissimi ... etiam nominativum haec carnis proferebant. ...—”

Çeviri: En eskiler... bile bu ‘carnis’ kelimesinin nominativus olduğunu ileri sürüyorlardı.

¹¹ Odysseus’un Latin dili ile ifade edilmiş biçimi Ulixes’tir.

“Carnis vinumque quod libabant anclabatur;”

Çeviri: Et ve yudumladıkları şarap servis ediliyordu;

Açıklama: Bu fragmanda Penelope, Odysseus'a taliplerin eğlence ve şölenlerinden bahseder. Talipler şölende et yiyip şarap içmektedirler.

46

XXIV

(Hom. Od., XXIV, 534)

“Nonius, 493, 16: ‘Dextrabus’ pro dexteris...—”

Çeviri: Dexteris yerine ‘Dextrabus’

“deque manibus dextrabus”

Çeviri: sağ ellerinden aşağıya

Açıklama: Bu fragmanda Tanrıça Athena, Ithaca'da iç kargaşayı durdurmuştur.

HYMNI (İLAHİLER)

DUBIA (ŞÜPHELİ FRAGMANLAR)

1

“Priscianus, ap., G. L., II, 151, 18 K: ‘Lintre’...apud nostros femininum est. Livius in VI—”

Çeviri: Priscianus: ‘Lintre’... bizimkiler nazarında femininumdur. [dişildir]. Livius VI'da—

“iam in altum expulsa lintre”

Çeviri: daha şimdi kayıkla derine sürüklendi

2

“ ‘Sergius’, ap., G. L., IV, 541, 26K: ‘Tapeta’ masculino et neutro declinatur...apud Livium...—”

Çeviri: Sergius: ‘Tapeta’ Livius'un eserlerinde masculinum [eril] ve neutrum [cinsiz] haline dönüştürülür.

“erant et equorum inaurata tapeta.”

Çeviri: Atların örtüleri de altın kaplıydı.

3

“Nonius,194,14: ‘Balteus’ masculini generis...Livius lib. IX—”

Çeviri: Nonius: ‘Balteus’ masculinum halindedir...Livius'un IX. kitabında

“auratae vaginae, aurata baltea illis erant.”

Çeviri: Onların altın kaplı kınları, altın kaplı kemerleri vardı.